

*...szépségi engedellyel bárkit beengedve.
...szépség meggyőznie a csalódott, hogy a szabó a koppanól
...llandóan szem elől tartod, hogy 100%-os biztosítój minc
...nem lenne senki meggyőző, a...
...nem feltétl
...
Ha valaki felelőssége van mind kezdettől, így felelő
...történelmi parancsot, bizonyítsa be, hogy kezdettől, s mirele
...és büntetését.*

A mérték

Lőrincz Csaba

A mérték

Lőrincz Csaba

A mérték

Egybegyűjtött írások tőle és róla

 KISEBBSÉGEKÉRT
Pro Minoritate Alapítvány

MÉRY RATIO

Lőrincz Csaba írásait egybegyűjtötte, a szövegeket gondozta,
a könyvet szerkesztette:
Borsi-Kálmán Béla, Filep Tamás Gusztáv, Zelei Miklós

© Lőrincz Csaba örökösei és a szerzők
© Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány
© Méry Ratio Kiadó

Pethő Sándor

ÉRTÉKKEL ÉS MÉRTÉKKEL

MORÁLFILOZÓFIAI JEGYZET EGY ÉLETMŰ KELETKEZÉSTÖRTÉNETÉHEZ

Ich wollte ja nichts als das zu leben
versuchen, was von selber aus mir heraus wollte.
Warum war das so schwer?

Hermann Hesse

1.

Negyven fölött az ember úgy botorkál az emlékei között, mint lomtalánításkor hazafelé menet az utcán. Öreg, vagy csak a mindennapokban már nem használatos tudattartalmak közt araszol, meg-megáll, bukdácsol, nézelődik. Kerülget. A kerülgetés negyven fölött és lomtalánítás idején az életben maradás legfontosabb feltétele. Nem tanácsos az út mentén szét-szórt tárgyakat elővigyázatlanul megérinteni, emlékeket, mentális archívumban fakuló filmeket előhívni, a prédaleső nepperek szemébe nézni. A legjobb lenne kimaradni az egészből. Megvárni, amíg mások teherautóra rakják, elszállítják életünk relikviáit, és újra tiszta lesz az utca. Feltéve, hogy egy belvárosi utca, illetve negyven fölött a lélek egyáltalán tiszta lehet még.

Mindezt csak azért írom, Főnök, nehogy azt hidd, hogy valami ellentmondásmentes öröm Rád emlékezni. Nekrológot írni bárkiről lehet. Annál szebb lesz, minél kevésbé ismertük személyesen az illetőt. Periklész elesett athéniak fölött tartott halotti beszéde óta a leghatásosabb elemi már készen vannak ennek a műfajnak az európai irodalomban. Emlékezni más. Emlékezni arra szokott az ember, akit szeretett. Akit pedig szeret(t)ünk, jelen van, mert a szeretet – ebben alighanem világnézeti értékektől függetlenül hihetünk a torzsalkodó korinthusziakat leteremtő Pál apostolnak – valamilyen számunkra nem követhető, titokzatos módon, örökös jelen időt teremt. A posztumusz emlékezés, ha jól meggondolod, filozófiai szempontból önellentmondás.

Én például néhány hónapja kevés híján megszólítottam az utcán egy vékonydongájú, őszes, középkorú férfit. Háttal állt, fél vállára vetett fekete hátizsákkal, ettől egy kicsit féloldalas tartásban, pontosan olyan módon, ami számomra mindig azt a tapintatos kíváncsiságot fejezte ki, ahogyan Te fordultál a világ felé, vagy – hogy kevésbé legyenek szimbolikus – vártál rám a megbeszélt ebéd vagy kávézás előtt. És itt van a telefon is. Ha a memóriában keresek, gyakran előlopózik egy adat: *Lőrinc Csaba (20) 971-5976*. Éppen így: *Lőrinc Csaba*. Mert az ember negyven fölött sokszor ügyetlenül kezeli ezeket a szerkezeteket. Az is lehet, hogy lustaságból, ritkábban hiúságból nem veszi fel a szemüvegét, esetleg az ujjai durvák a billentyűzethez, és aztán melléüt. Így születik a Lőrinc Csaba bejegyzés. Ami aztán úgy marad. Mert javítani is lusta az ember. Persze miért is javítaná, amikor úgyis tudja, hogy kiről van szó? Hiszen, ha naponta nem is, hetente biztosan többször is rávillog a Lőrinc Csaba név a híváskijelzőn, vagy keresi az adattárban. És ha úgy alakul, hogy már két éve nem beszéltek, valami mégis meggátolja, hogy újra, ezúttal immár véglegesen, kegyeleti indíttatásból helyesen írja be a memóriába a nevet. Mint ahogy abban is, hogy kitörölje. Furcsa, titokzatos dolog az emlékezet.

Ilyenkor persze rögtön jönnek, tolakszanak, kellemkednek az életrajzi tények. Riszálják magukat, negédeskedve duruzsolják, hogy minden lezárt élet megfejtéséhez náluk a kulcs. Szép, nagy könyvben, sok szeretettel gyűjtötték össze Rólad az adatokat, írásokat, tényeket, fényképeket, emlékezéseket. Mégsem tudom másként használni őket, mint a barátságunk, így tehát saját életem mélységei felé is kinyújtózó ugródeszkát, melyre behunyt szemmel merészkedik ki az ember, és amikor már nagyon billeg alatta, akkor ugrik. Nem tudja, hová, csak az a biztos, hogy nagyon mélyre. Én legvalószínűbb módon a saját Lőrinc Csaba-történetembe, vagy még inkább: mitológiámba, ahol nem az adatok, hanem az emlékek és képzettársítások mutatják az utat. Ha ugyan mutatják. Proustnak való feladat ez, ép ésszel nem vágyik ilyenre az ember negyven után. Ki ismeri itt ki magát az idősíkok között? Jobb lenne csak ülni veszteg az emlékek között, esetleg néha anekdotázgatni arról, hogy is volt ezzel a barátsággal, olykor, ha nem látják, egy kicsit könnyezni. Mások meg majd bíbelődnek a saját relikviákkal. Kiválogatják, csoportosítják, teherutóra rakják, elszállítják, vagy időről időre leporolják őket.

Igaza van kedvenc filozófusodnak, Wittgensteinnek: *Wovon man nicht reden kann, darüber muss man schweigen*. Amiről nem lehet beszélni, arról valószínűleg tényleg hallgatni kellene. Csakhogy a hisztérikus osztrák

nagyon is jól tudta: Olykor *kizárólag* arról érdemes beszélni, amiről különben csak hallgatni lehet. Nagyjából erről szól az életműve.

Hát, így állunk. Nem tudok Veled tárgyilagos lenni, ahogy a szakmámhoz illene, ezt szögezzük le mindjárt az elején. Csak beszélni próbálok Rólad. Szabálytalanul. Elengedve az életrajzi adatok kacéran odakínált karját. Az emlékek meg csak jönnek, jönnek. Úgy törnek föl, mint tavaszi szántón a belvíz: itt is, ott is egy-egy csillogó tavacska. Csak az út, ami összeköti őket, nagyon nehezen járható. Abba olykor beleragad az ember lelke.

Fogalmam sincs, hogy mi lesz a végeredmény. Szó, ami szó, nem éppen idilliek az emlékezés körülményei. Emlékszel még? Az országgyűlési választásokra készülve mindig megbolydul ez a sokszor érthetetlenül türelmesnek, olykor egyenesen tünyanak mutakozó ország. Nyüzsög rendszeren a karneváli forgatag, mindjárt új nap kezdetét üti, vagy legalábbis ütheti a nagy politikai toronyóra. Újból eljött az álarccsere ideje. Közben meg itt vicsorog körülöttünk a média jó részét elárasztó, fizetett megélhetési rettegés is, a józan ész vízgyűként oszlató, a demokráciát mindig mástól, de sohasem önmaga túlkapasaitól féltő hisztéria. Nyikorognak a szekrényajtók, a kidőlő csontvázak omlásából felszálló sűrű, nehéz por megül az orrunkban, mint a cement, tele van vele szemünk-szánk. Fulladozunk. A médián túli, igazi valóságban pedig a társadalom jelentős része alighanem már arra készül, hogy azt mondja: Na, most már *tényleg* elég volt. Szóval, nem valami nyugalmas idő ez. Minden mozog körülöttünk ideát, és jó volna azt hinni, hogy nem az elvásott, rozsdás rugók amplitúdói szerint.

Azt azért előre látom, hogy mindaz, amit mondani tudok Rólad, legjobb esetben is olyan lesz, mint egy olasz stílusú oratórium. Jól-rosszul intonálom a történetet, a Tiédet, az enyémet, a kettőnkét, és amennyiben mindez amannak része, egy-egy utalásban talán a nemzedékünkét is. Talán még, mint az előbb, 2010 tavaszáról, az emlékezés idejéről is fel-fellillantva valamit, hiszen talán még érdekel, hogy mi folyik a belpolitikában ideát. *Secco recitativó*ban elbeszélve, ahogy kell, ám jórészt az életrajzi tények kórusának segédlete nélkül, így tehát előre láthatóan emlékeim, benyomásaim folyondárjába bonyolódva. Olyankor abba fogom hagyni egy időre az írást, de csak addig, amíg a torkom körül nem enged az a szorítás, ami a szinte napra két évvel ezelőtti Hold utcai gyászszertartás óta valahogy mindig itt alattomoskodik bennem. (A szerkesztőknek majd kitalálok valamit, hogy kicsikarjak egy kis halasztást. Ezt is megtanulja az ember, mire elmúlik negyven.)

Nem kell mondanod, hogy a gondolatokat márpedig végig kell gondolni, szóljanak akár az ember legjobb barátjáról is. „Mértéktartással” – hogy idézzelek is. Azt sem, hogy szedjem már össze magam, fog ez menni. És azt sem, hogy próbáljak már meg végre értelmes tőmondatokban, nem hosszú periódusokban fogalmazni, és ne legyek misztikus. Sokszor hallottam mindezt Tőled kávéillatba, cigarettafüstbe és a Rád jellemző elnéző félmosolyba csomagolva. Annyi félig vagy rosszul gondolt gondolatot, túlírt mondatot elnéztél nekem. Több mint két évtizednyi ideig kerested az értelmet olyan bekezdésekben, melyekben sokszor már én magam sem tudtam, pontosan mit is akartam írni. Most még egyszer, utoljára nézd el, ha mindez nem egészen olyanra sikerül, mint egy szabályos emlékezés. Utána, ha marad még időm, ígérem, hogy megtanulok szabatosan fogalmazni, talán még világosan gondolkodni is. Csak most az egyszer még... Rendben?

Hát, akkor zenéljünk, Főnök! Didergő lélekkel, vagy virtuóz eleganciával, mindegy. Remélem, odaát is csak az a fontos, hogy a dallam ne legyen hamis.

Mesterien tartja a vonót, habár hegedülni soha nem tanult

2.

Itt vannak mindjárt első tételnek az álmok. Úgy emlékszem, soha nem álmodtam Veled. Sem azelőtt, sem *azóta*. Most meg, amióta arra kényszerülök, hogy mások számára is követhető formába öntsem a Rólad szóló benyomásaimat, ha úgy tetszik, portrét rajzoljak Rólad a köteted elé, lám, már kétszer is. Az első rövid volt, tartalmában sem jelentős, amolyan a valóságot stilizáltan ismétlő álom. Valahogy egyszer csak ott voltál, jó tíz évvel fiatalabban, mint ahogy utoljára láttalak – álmaimban valahogy mindig megfiatalodnak az igazán közeli halottaim, anyámmal is így van, úgyhogy személyes panteonomban igazán jó társaságban vagy –, és ironikusan megjegyeztél valamit, valószínűleg a növekvő testsúlyomról, ahogy szoktad. Én meg éppen ironikusan válaszolni akartam rá valamit – valószínűleg az elegáns zakódról, ahogy szoktam, amikor rájöttem, hogy átverés az egész. Te most nem lehetsz itt, én meg valószínűleg még nem vagyok ott, ebből következően nem mondhatod azt nekem, én meg nem válaszolhatok rá... és felébredtem. Pedig milyen jó lett volna két év után egy kicsit beszélgetni Veled!

A másik, a Húsvét nagyhétfői álom sokkal érdekesebb volt. Alighanem még a Te angolszászos racionalizmusod is megbicsaklana rajta, és eltöprengenél az álombeli helyszín és a mi olykor bizarr negyven fölötti életeink és korai halálaink közötti lehetséges párhuzamon. Tudni való, hogy a kötet szerkesztői elküldték nekem egy tucatnyi régi fényképedet. Köztük azt a síelőst is, amin csak állsz valahol, ha jól sejtem, a nagy erdélyi fehérség közepén, ahogy igazi hegyi emberhez illik, könnyed pihenőállásba támasztva a sítokat, és hunyorítva valahová messzire nézel. Nem úgy állsz, ahogyan azok szoktak, akik az utókornak szánt műmosollyal örökítik meg azt a sorsdöntő pillanatot, melyben megállni már tudnak a lécen, elindulni azonban még nem. Te nem ránk, hanem jobbra kifelé nézel a képből. Vajon kire? Ha történetet képzelnék mögé, azt hinném, valaki, aki nagyon fontos Neked, már a lejtő alja felé siklik, Te pedig, mielőtt lendületet vennél, hogy utána indulj, egy pillanatig megállsz, és elkíséred a tekinteteddel.

Nem mutatod, hogy ott vagy, nem azt akarod, hogy Téged fényképezzenek. Éppen ettől leszel jelen. Nem rondítod emlékké a pillanatot azzal, hogy belemosolyogsz a gép lencséjébe. Ettől lesz magától értetődő, hogy ott vagy. Éppen olyan természetesen, mint a hó és a hegyek. Otthon vagy. A távolba nézés összeköti a célt és a jelen helyzetet. Ha ezt a kettőt szín-

optikusan látja az ember, néha elkerülhetetlenül hunyorog. Viszont cserébe a látás zavaráért, egyszerre van jelen mindkét térben és idősíkbán.

Lesiklás előtt (Uzonka, 2007. december)

A hegyek között, sítalpon, és az Országház fullasztóan cicomás folyosóin, esetleg egy oxfordi tudóssal a kisebbségi jogokról vitatkozva egy konferencián. Bárhol, csak egyszerre. Otthon és jelen. A jelen így akkor is hordozza az otthont, ha az földrajzi értelemben történetesen távol esik. Sőt: alighanem csak így hordozza. Na, és a többi? Nos, a többi is létezik. Erre példának itt vagyunk mi, az egység megvalósítására képtelenek. Csak éppen lehet, hogy az egység hiánya – ahogy a Húsvét kétezzer éves főhőse mondja – az ördögtől való.

Az álom pedig így szól: Hatalmas ószeres üzletben, vagy inkább zsúfolt raktárhelyiségben jártunk. Nem tudom, hányan, de kettőnkön kívül voltak még ott néhányan a történet kezdetén is, az biztos. Húvös volt, ahogy egy ilyen helyiséghez illik. Finom por, és a tárgyakba ivódott, így-úgy lezárult emberi életek savanyú kipárolgása ülte meg a levegőt. Volt itt minden. Hasznos és haszontalan, értékes és értéktelen, műkincs és ócskapiaci kacat együtt, tővel-heggyel összehányva, számbavehetetlen mennyiségben. Egyszer – soha nem tudni, hogy ezt az álmokban ki mondja – azt hallottuk, hogy mindent hazavihetünk. Ingyen, persze. Az ilyesmit azért

még álmában is tisztázza az ember. Te csak nézelődtél, komoly arccal, olykor még valami halk, elismerő megjegyzést is tettél egy-egy értékesebb darabra, de nem nyúltál semmihez, és – ami nem reális egy valóságos ószeresnél – úgy emlékszem, még cigarettáztál is. Én – utólagos értékelésem szerint – bamba módon eltöprengtem, mire is lenne szükségem mindebből. Mert *valami* biztos kell, csak meg kell találni, hogy mi az. Hosszas tépelődés után, azt hiszem, valami régi asztali írókészletet választottam, amire ugyan oda lehet fektetni keresztbe a tollszárat, és van hozzá tintatartó, sőt, még egy igazi tapper is, de ezzel együtt – különösen egy ilyen gazdag lehetőségeket rejtő álomban – az ostobasággal határos önmérsékletre valló döntés. Aztán még azt is odaadtam valakinek, mert azt mondta, hogy neki nagyobb szüksége van rá, mint nekem.

Amikor viszont valami mást akartam választani, na, akkor egyszerre nagy látószögűvé tágult az álomkamera. És mintha hirtelen a mennyezet magasságába emeltek volna, megláttam, hogy miközben én élehetetlenkedem, a varázslatosan tömeggé szaporodott nézelődők javában túrják, válogatják, hordják, kerékpárra, húzós kocsira, teherautóra, tetőcsomagtartóra, kamionra rakják, halmozzák, pakolják, kötözik, gyűrik, gyömöszölik a raktár tartalmát, és ahhoz képest, hogy kimeríthetetlennek tűnt, igen gyorsan apad a készlet. Nyüzszög, zizeg, buzog az egész hatalmas tér, mint egy elmebajos hangyaboly. Te meg állsz nyugodtan, kezedben az égő cigarettával, és érzem, hogy egy hamuzót keresel, mert még egy ilyen koszos raktárban és ilyen zavaros helyzetben sem illik a földre hamuzni. Felülről nézve pedig, mint a megforgatott korong, örökké mozdulatlan imaginárius, és mégis valóságosan megtapasztalható középpontja körül tülekszik, örvénylik, tipródik körülötted a tüsténkedő sokaság.

Hidd el, nem valami felemelő arra ébredni, hogy az ember sajnál egy elpuskázott asztali írókészletet. Még kevésbé arra, hogy az ostobasága miatt sajnálja önmagát. Az átvertség érzésén viszont rezgén bár, de letagadhatatlanul átszűrődik a felülről kirajzolódó kép kizárólagos megtapasztalásának tudatából sarjadozó megnyugvás.

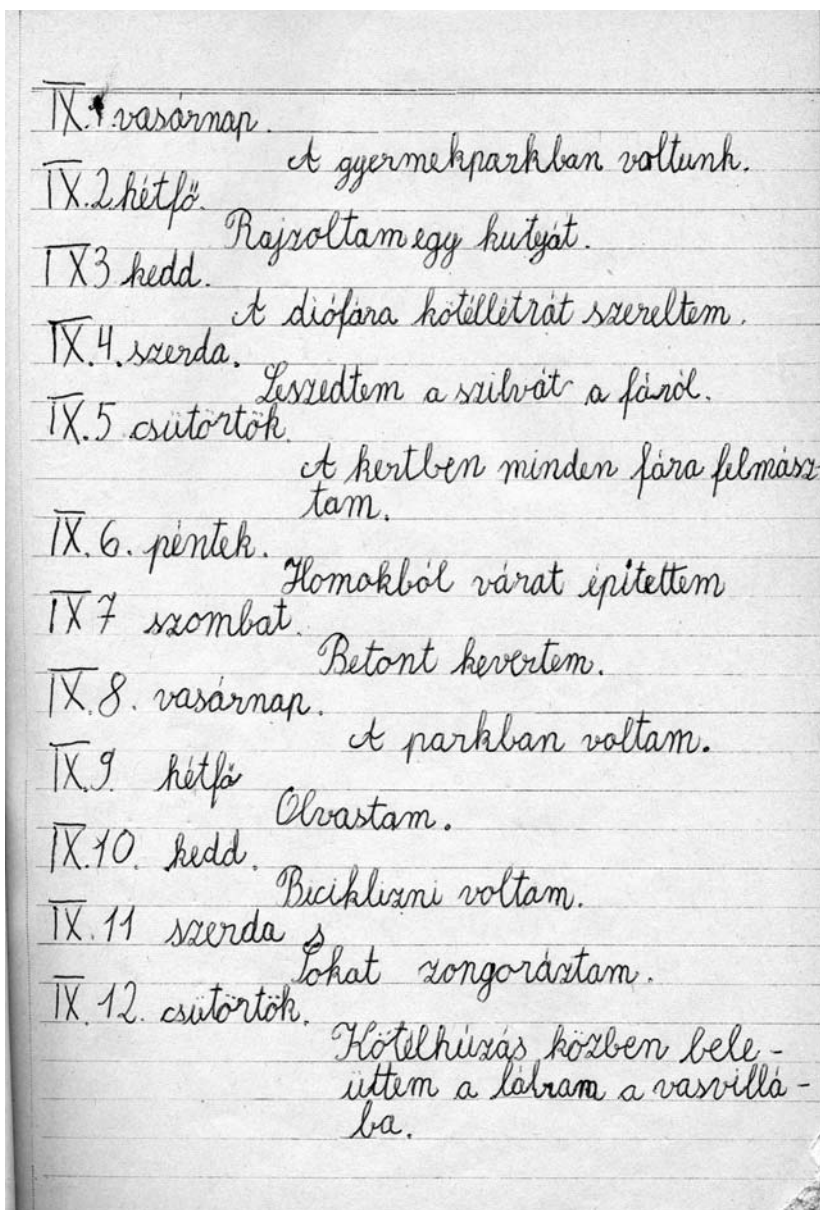
Ahogy a mezsgyéről az álom gyorsan fakuló világa felé visszanéztem, az utolsó, akit ebből az álomfilmből láttam, Te voltál. Ott álltál szótlanul, mozdulatlanul az egyre üresedő, és így egyre nagyobbak és nagyobbak tűnő ószeres raktárban a sok kacat és az ébrenlét nyers, földszagú világa felé csúsztatva értéktelenné silányuló álombeli kincs között. Azzal a sielős, jelen lévő, útkereső, és egyszerismind útbaigazító kifejezéssel az arcodon. Mint valami kidönthetetlenül biztos, jelenleg éppen hamuzót kereső hely-

színelési pont, világok határát jelző oszlop. És egész testtartásodból, lényedből valami olyasmi sugárzott, amit érzékelve már nem is éreztem becsapottnak magam. Ellenkezőleg: úgy éreztem, hogy valóban elég lenne úgy síelni és közben olykor-olykor távol és itt világát összekötve úgy jelen lenni, mint Te azon a képen. Esetleg, teszem most, ébren, hozzá, ha már kényszeresen alkotni akar valamit az ember, egy rendes homokvárat építeni.

3.

No, akkor itt is vagyunk a második tételnél, a homokvárnál. Részlet Lőrincz Csaba gyermekkori naplójából: „1968. IX. 6. péntek. Homokból várat építettem. IX. 7. szombat. Betont kevertem.” És így tovább, oldalakon át. Egy nap, egy mondat. Egészen pontosan úgy, ahogy Plinius mondja Apellészről, Nagy Sándor udvari festőjéről. *Nulla dies sine linea*. Minden nap egy vonal, de legalább egy vonal minden nap: „IX. 8. vasárnap. A parkban voltam. IX. 9. hétfő. Olvastam.” Egyszerű, mint kínai tájképfestészetben a kontúrokat kijelölő vonalak. Tőmondatok. Kilencévesen persze az ember még nagyon lényeglátó, pontosan tudja, mi volt az igazán feljegyzésre méltó a napban, és főképpen nem akar senkit, legkevésbé az utókort, a naplójában becsapni. Ösztönösen érzi, hogy az igazmondás legalkalmasabb szintaktikai eszköze a tőmondat.

Az már sokkal figyelemreméltóbb, ha minderre – *mutatis mutandis* – felnőttként is emlékszik valaki. Egy másik idézet: „Az elmélet felelős előítéletrendszer. Művelése elsősorban etikai feladat. [...] Ha elméletet művelek, szabad vagyok tehát: erkölcsi felelősségem szabadon juttathatom érvényre, az erkölcsi kontrollnak szabadon vethetem alá ítéleteimet.” A keletkezés időpontja: 1990. Közben éppen huszonkét év telt el, nagyjából egy ifjúkornyi idő. Összképét tekintve bizonyosan szép, de – mivel Ceaușescu Romániájának, a repatriálásnak az árnyékával terhelt – idillivé nem stilizálható időszak. A gyermekkori napló tőmondatainak tisztasága és az elmélet morális alapokra helyezését posztuláló filozófiai program mögött innen, 2010 Nagyhétéből visszanezve, nagyon is hasonló igény munkál: akár homokvárat, akár elméletet épít az ember, valami olyat hoz létre, ami addig nem volt a világban. Így hát felelősséggel tartozik érte. Nem abban az édeskés értelemben, mint a kis herceg a megszelídített rókájáért, hanem

Gyermekkori naplójának egy oldala (1968)

azzal a zordabb, de több méltóságot is adó teherrel, amit a creator érez az alkotása iránt. Ez a felelősség olykor, mint a homokvár építése esetében, pusztán a tevékenység szabatos megjelölésében merül ki. Homokból várat

építettem. Máskor viszont éppenséggel annak a felismerésében, hogy a tevékenység pusztá megjelölése egyáltalán nem elegendő. Az analóg „Elméletet építettem” kijelentésnek akkor és csak akkor van értelme ebben a világnézetben, ha morálisan kontrollálom azt, amit csinálok, sőt már maga az elmélet fogalma is *per definitionem* magában foglalja a morális felelősség posztulátumát. Ezért lehet a teória felelős előítéletrendszer, művelése pedig elsősorban etikai feladat. Úgy tűnik tehát, hogy – bármit értsünk is rajta – erkölcsösnek kell lenni, mindenestül, és kikerülhetetlenül.

Más kérdés, hogy lehet-e egyáltalán egy olyan világban, ahol házkutatással zaklatják, állambiztonság elé citálják az embert, szobrok ledöntésére használatos, sosem birtokolt robbantószerkezeteket kérnek számon rajta. Ilyenkor az ember, hogy el ne tévedjen ebben az abszurd világban, leírja és szobája ajtajára tűzi legfontosabb tennivalóit. Provizórikusnak tekinti, hiszen fenntartja a bővítés lehetőségét. Autográf jegyzet Lőrincz Csaba romániai lakószobájának ajtajáról az 1980-as évek elejéről:

„1.) Ebbe a szobába csak olyant engedsz be, akiben feltétlen megbízol.

1.a.) Ügyézségi engedéllyel bárkit beengedsz.

1.b.) Igyekszel meggyőzni a családot, hogy a szoba a kapunál kezdődik.

2.) Állandóan szem előtt tartod, hogy 100%-os biztonság nincs.

3.) Nem hazudsz sem magadnak, sem másoknak, ha nem feltétlenül szükséges.

3.a.) Ha valaki felelősségre von, mert hazudtál, így felelsz: »Mutassa a tartóztatási parancsot, bizonyítsa be, hogy hazudtam, s viselem a törvényes büntetést.«

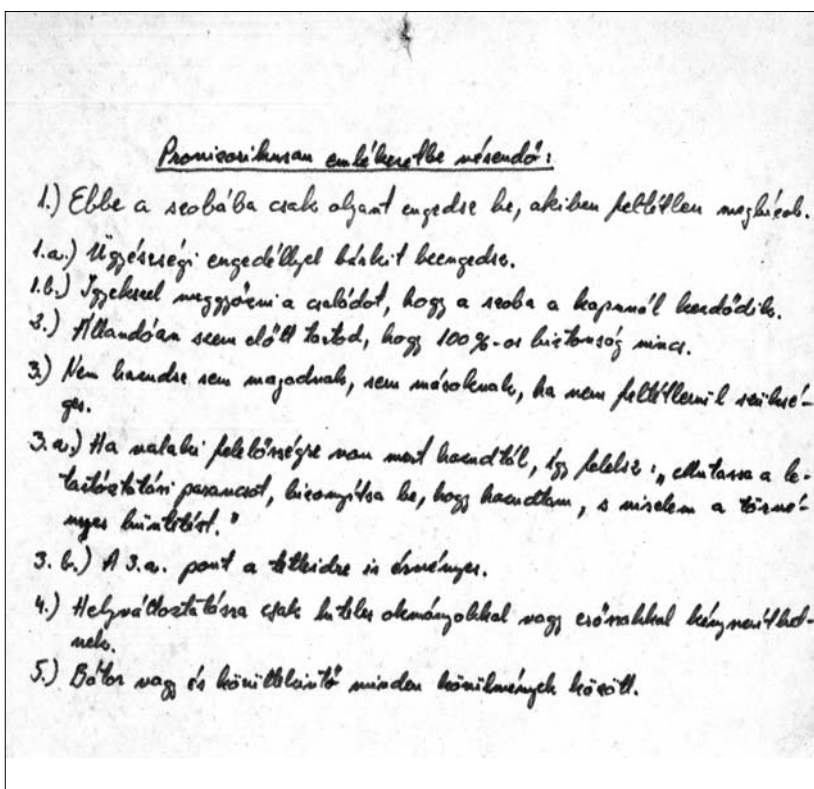
3.b.) A 3.a. pont a tetteidre is érvényes.

4.) Helyváltoztatásra csak hiteles okmányokkal vagy erőszakkal kényszeríthetnek.

5.) Bátor vagy és körültekintő minden körülmények között.”

A tartalom mellett érdemes ismét a mondatszerkesztésre is figyelni. A rövid, egyértelmű közlést tartalmazó mondatok a diktatúrában nemcsak az igazmondásnak, hanem a morális integritás megőrzésének is az eszközei lehetnek. Bátor vagy és körültekintő minden körülmények között. És, mindegy mellel, hátborzongató pontossággal leírják azt a világot is, melyben mindezt meg kellene valósítani: *Állandóan szem előtt tartod, hogy százszázalékos biztonság nincs.* Franz Kafka valahol most bizonyára savanykásan mosolyog. Erre azért ő sem gondolt volna, pedig igazán sok mindent

előre megsejtett, és őszintén, mondhatni élethivatás-szerűen tudott szorongani. Társadalomtörténeti szemszögből nézve az ajtóra erősített emlékeztető cédula messze túlmutat önnön jelentőségén. Nem pusztán egy magát veszélyben érző fiatalember szabályrendszere ez, melyben azt az ép értelemmel megérthetetlent foglalja pontokba, melynek elviselésére éppen felkészül, hanem kis magyar káté is ifjú moralisták számára az úgynevezett „létező szocializmus” hétköznapjaiból. A nyolcvanas évek fiatalemberre vagy másfél évtizede gyakorolja, hogyan kell rövid, áttekinthető mondatokban leírni egy olyan világot, melynek összes hazugságát, aljasságát a bonyolultság mesterségesen keltett és fenntartott látszata és az egymást kioltó „egyfelől-másfelől” érvek nyelvi és logikai grammatikája révén próbálja alattvalói fejébe és lelkébe gyömöszölni a hatalom. Pedig láthatóan nagyon egyszerű lehetne minden, ha a tények és egyfajta morális következetesség irányából néznénk. Homokból várat építettem. Betont kevertem. Bátor vagy és körültekintő minden körülmények között.

Provizórikusan emlékeztető vésendő

Ha egy közösség egyes tagjai egy bizonyos morális szabályrendszert követnek, mások ennek a morálnak az ellenében cselekszenek, akkor a közösség sorsa nemcsak a két csoport közötti számaránytól függ, hanem közvetlenül a morális álláspontok tartalmától is. Ha a moralisták vannak kevesebben, az amorálisok egészen biztosan gátlástalanul fölébük kerekednek, és könnyörtelenül a közösség veszteseinek pozíciójába szorítják őket. Ha viszont ők vannak többen, éppen mert morális elvek és ezzel együtt fenntartások, megfontolások vezérik őket, egyáltalán nem biztos, hogy pusztán számbeli fölényük által képesek moralitásukat a morált nem követők táborára is kiterjeszteni. Ez esetben a közösségen többnyire eluralkodik a káosz, legrosszabb esetben a *bellum omnium contra omnes* hobbessziánus állapota. Ha hihetünk Mandeville cinikus meséjének, a méhkaptár és az emberi társadalom is csak úgy működik jól, ha az emberek egyenként nem cselekszenek a közösség céljait preferáló értelemben morálisán, önös cselekvéseik összessége így ugyanis a közösség egészének fenntartása, sőt, egyenesen jóléte irányába mutat.

Lényeges pont ez, egész politikai filozófiák és politikai stratégiák fordulhatnak meg rajta. Vitakoztunk erről a Parlament ebédlőjében, autóban, úton a Szent Anna-tó felé, a tó partján, és úton onnan a családi birtok felé. Tüdőszanatóriumból sebtiben átalakított erdélyi hegyi szálloda szobájában és pazarlóan gazdag panorámájú teraszán, ha jól emlékszem, Drobeta néven kérhető konyak mellett, a szép nevű, Malomgát utcai családi házban, ahol borvíz van a pincében, a Móri étteremben és a Tüköryben, a Tulipán presszóban és az Ipoly presszó teraszán, egyszer még a Falk Miksa utcai Tokajiban is, és... nem tudom, még hol... Alighanem mindenütt és mindig, ahol és amikor találkoztunk. Valószínűleg ez a vita volt a mi egyik közös életfeladatunk.

Mindkettőnk álláspontja következetes volt: Te úgy tekintettél még a politikai cselekvésre is, hogy minden emberről feltételezted a morali-

Lőrincz Csaba kétkedő figyelemmel hallgatja Joseph Raz (háttal) oxfordi professzort, a XX. századi jogi pozitivizmus világhírű képviselőjét. (A felvétel Pethő Sándor visszaemlékezése szerint az 1980-as évek végén, vagy a következő évtized elején készült egy felvidéki tanácskozás alkalmával.)

tás minimumát. Akkor is, ha az illető mégoly makacsul próbálta is az ellenkezőjét bizonyítani. Űgyszólván antropológiai alapállásodhoz tartozott, hogy az ember morális lény. Én viszont, különösen a politikai cselekvést illetően, tántoríthatatlanul machiavellista voltam: soha nem láttam a politikai cselekvés mögött morális indítékot, legfeljebb olykor valamiféle több-kevesebb erőfeszítéssel átvilágítható hivatkozást arra. Ebből a nézetkülönbségből fontos élethelyzetbeli különbség is adódott kettőnk között. Te nyugodt lélekkel lehettél politikus, mert hittél abban – ahogy egyszer mondtad –, hogy „Machiavelli csak a történet felét írta meg”, a hatalmi-gyakorlati célok mellett hasonló erővel erkölcsi megfontolások is mozgathatják a politikát. Hittél abban, hogy van másik fele is a teóriának, amit történetesen másnak kell majd megírnia, de amíg megíratlan, addig is működik. Én éppen ilyen jó lélekkel maradhattam meg a gyakorlati hatást jobbára nélkülöző, ám a számomra mindig kitüntetett módon fontos kívülállás olykor morális súlyú lehetőségét (vagy inkább annak illúzióját) megőrző elmélet mellett.

És persze volt egy további, filozófiai-antropológiai alapállásodból adódo következmény is. Mivel minden embert *per definitionem* morális lénynek tekintettél, Neked nem voltak ellenségeid, jóllehet vitapartnereid mindig, mindenhol szép számban akadtak. Ez bizony nagy mutatóvány ebben az országban, ahol lépten-nyomon egymás lábára lépünk. Akár ennyi is elég volna egy moralista számára életműnek. Lenne mit tanulni Tőled ezekben a napokban, ahogy az újságírók nevezik, a kampány finisében is. A képernyőn néhai Révai József – ki ne ismerné e nevet, aki munkásmozgalomtörténetet tanult, vagy élt e hazában? – tanfelügyelői szigorúságú szemüvege csillan. A szocialista párt egyik harmincas éveit tapodó, azaz potenciálisan még igen szép és hosszú politikai jövő elébe tekintő embere átélten magyarázza nekünk, hogy Pál apostol szeretetethimnusza, de végső soron maga a Tízparancsolat is a szocialista értékek első, jó, hagyjuk meg, talán még nem Marx Károly tollából szökkent, de azért már őt magát is mélyen befolyásoló megfogalmazása. Alacsonyabb tűrésküszöbű humanisták ilyenkor úgy érzik, hogy a téboly sötét, csípős füstje árasztja el a szobát, és fuldokolva keresik a távirányítón a piros gombot. Te alighanem még ezt a nyilvánvaló zagyvaságot is megpróbálnád türelmesen megérteni, elemezni, higdantan fellelni és értékelni benne a *másik ember* véleményét.

Azt hiszem, egy ilyen álláspont életvitelszerű gyakorlásához kevés elméleti moralistának lenni. A magatartás gyakorlati megvalósítása jószerevel lehetetlen, ha nincs meg bennünk az a képesség, amit én Benned az *Egység*

adományaként azonosítottam. Egy nagyon régi görög tanítás szerint az Egy és a Minden szétválaszthatatlanul összefügg. *Hen kai pan*. Egy és Minden. Az erdélyi óriásfenyők között autózva egyszerre csak elkezdtem olyan hazai tájszavakat használni, amiket itt, Budapesten még soha nem hallottam Tőled. Észre sem vetted. Én meg ültem döbbenten, hiszen idő és kulturális síkok tektonikus mozgásának voltam a tanúja. Akkor láttalak először az ottani környezetben, akkor tapasztaltam meg először, hogy milyen mélységes mélységekből buzog az a forrás, amelynek partján én a budapesti presszók teraszán kényelmesen elnyújtózva sütkérezni szoktam. Aztán később, a magam gyakran hanyag módján, már tudatosan is próbáltam méríteni belőle. Persze nem vallottam be, hogy ezt teszem, de ha van még értelme, utólag most köszönöm Neked. Ahogyan Thomas Mannról, Hebbelről, Hesseről, Heinéről, sőt a legfeljebb csak az erre szakosodott irodalomtörténészek által ismert harmad- és negyedvonalbeli német írókról, haló porukban olykor méltán elfeledett filozofokról, angolszász jogfilozófusokról, az erdélyi és itteni magyar irodalomról beszéltél, ahogyan a stoppos német újságírópárral, a román várossal, az oxfordi történésszel a szó valóságos és átvitt értelmében a saját nyelvén társalogtál, a görög bölcsesség talán csak kegyelmi pillanatokban megtapasztalható igazságát visszhangozta. *Hen kai pan*. Az Egység felmutatja a Mindent, az pedig általa nyeri el *Mindenségét*. Egy erdélyi-európai prizmatikus szellem és személység szűrte és sugározta vissza szívárványosan és szétszálazhatatlanul mindazt a nyelvi, kulturális hatást, melyet élete során befogadott. Ott, az autóban egy pillanat törtrésze alatt többet értettem meg Erdélyből és Európából, a kettő kapcsolatából, és az én ehhez fűződő lehetséges viszonyulásaimból, mint addigi és az azóta eltelt életemben összesen.

Van azért valami, amit ma sem értek igazán. Összefügg a homokvár építésével és a beton keverésével. Elképzelem a jelenetet. A homokvár még könnyen megy. Ámde hogy kever betont egy kilencéves gyerek? Kicsi lapáttal hordja a sódert, cementet, kis vödörrel a vizet az elrémisztő méretű keverőteknőbe? A kis lapát elfullad a sűrű sóderben, a cement rátapad a gyereklapátra, elnehezíti azt, a kis vödörből folyvást kilötyög a víz. Gazdaságtalan, ráadásul fárasztó tevékenység.

A homokvár, valljuk be, szép. Ha erre szakosodott, egymással versenyző építők készítik, azért, ha pedig mi magunk, akkor meg azért, mert az ilyesmiben általában tetszik a saját kezünk munkája. Vannak csipkés tornyai, lőrései, gyilokjárói, a felvonóhidat műanyag katonák őrzik, ha ügyesek vagyunk, a várárokban még víz is csordogál. Olyan, mint az igazi.

Csak éppen lakni nem lehet benne. Mert túl kicsi és túl törékeny. Az eső elmossa, a homokozóban trappoló figyelmetlenség, rosszindulat szétta-possza. A beton keverése más. Férfimunka, a szilárdság benyomását kelti. Betonból nemigen építenek karcsú vártornyokat, hosszan nyújtott gótikus ablakokat, vízköpő szörnyeket. Alapot annál gyakrabban. A homokvár ideig-óráig talán gyönyörködteti a világot. A beton viszont formálja.

Aki teóriát művel: homokvárat épít. Aki politikát: betont kever. Ennek minden kínjával, előnyével, durvaságával és mások életére gyakorolt brutális maradandóságával együtt. *Homokból várat építettem. Betont kevertem.* Innen, 2010 Húsvét utójáról, az országgyűlési választások kampánycsendjének kezdete előtti utolsó órákból nézve e két naplójegyzet akár öntudatlanul, kilencévesen kimondott életprogramnak is felfogható. Csakhogy azért van itt valami mégis, Főnök, amit éppen a Te személyes sorsod kapcsán érdemes mindnyájunknak át- vagy újragondolni! Éppen Tőled tudjuk, 1990-ből, hogy aki elméletet, pontosabban homokvárat épít, az szabad. És mi, akik a magunk kidőlt-bedőlt homokvárat csinosítgatjuk egy életen át, hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy aki viszont a politika betonját keveri, sűrű anyaggal színültig töltött betonozóteknőben próbál úszni. Pillangó technikával. Ami azért szabadságnak nemigen fogható fel a legjobb akarattal sem. Ezzel eddig nincs is semmi baj. Mást csinálunk, másképpen látjuk, amit a másik csinál, mint ahogyan ő maga.

Mindennek van azonban egy szociológiai vetülete is. Ebből a látásmódból adódik ugyanis a mi sajátos, sehol másutt a világon meg nem érthető kelet-közép-európai értelmiségi dilemmánk: kényszeresen hisszük, hogy választani kell a kettő között. Beton, vagy homokvár. És a historikus érvek valóban arról győznek meg, hogy az értelmiségi létszférában nálunk vagy betonozók, vagy homokvárépítők vannak, esetleg olyanok, akik valamelyik táborból a másikba tartozónak próbálják feltüntetni magukat. A történelem menetére levetítve ezek után könnyebb már abban is hinni, hogy vannak inkább betonozós és inkább homokvárépítős korszakok. A mi jó negyvenes, kora ötvenes nemzedékünk életében például 1989–90-ben és az utána következő néhány évben úgy tűnt, betonlapok formálásába is hatékonyabban beleszólhatunk, mint az előttünk járó két-három nemzedék. Aztán most, vagy nyolc éve, úgy tűnik, hogy a Feléd eső oldalról legalábbis, csak igen szőrmentén szólhatunk bele.

Sok mindenkit ismerek innen is, onnan is, a teóriát építők közül sokat láttam, aki a betonkeverő közelébe iparkodott, gondolván, hogy zsírosbödön felé nyomakszik, de a betonozók közül Rajtad kívül egyet sem, aki

egyszerre tudott volna homokból várat építeni, még nem is másik kézzel és fél szívvel, hanem egyazon gesztussal, egyforma odaadással betont keverni. Olyat se igen, aki egyszerre akarta volna mindkettőt csinálni. Ennek a szellemi álláspontnak több, egymást kiegészítő, fontos következménye van. Az első a munkásságodat, e kötetet illeti. A kettős szempont egyidejű jelenléte kiegyenlíti az egyes műfajok közötti különbségeket. Így lesz egyformán fontos része szellemi és kéziratos hagyatéknak a megfontolt mondatokban csordogáló külpolitikai elemzés, a státustörvény, a politikai-elméleti vitacikk és a filozófiai tanulmány. A másik ránk, az úgynevezett utókorodra tartozik. Számunkra azért fontos, hogy írásaid így egyben is megjelenjenek, hogy világosan dokumentálhassák az ilyen világnézet és a belőle következő hétköznapi magatartás gyakorlati lehetőségét. Egyszermind az Általad megvalósított egyedi megjelenését is. Homokvár és beton. Ez a kettősség A Nagy Lőrincz Csaba Titok számomra ma is, és bár végigkísérhettem egész magyarországi pályafutásodat, alighanem halálomig az is marad.

4.

A harmadik tételt tehát a Titoknak kell szentelni. Nem tudom kielégítően megmagyarázni, ne is várd. És mivel nem tudom, azzal mentegetem magam, hogy a titok talán nem magyarázatot vár, hanem azt, hogy átéljék.

Mit tehet az ember, ha filozófusnak szánja a sors, és politikust csinál belőle az élet? Nem alattomos csapóvasként csapódik rá a politika, nem sandaság vagy rossz helyzetfelismerés szorítja egyik szakmából a másikba, hanem saját maga által vállalt feladatként veszi fel a betonkeverés terhét. Nem kis lapáttal, kis vödörrel, apránként hordva az anyagot, ráérősen, annak tudatában, hogy kilencéves korban ez minden megerőltetése és komolysága mellett is még játék. Politikusként a lapát – láttam az egész sorson – nehéz. Roppan a gerinc, olykor szakadnak az izmok is a teli lapát súlya alatt: itt egy szlovák külpolitikai vizsályt kell valahogy elsimítani, ott a külső szemlélő számára nem is érthető okok miatt civakodó erdélyi magyar szervezeteket rávenni arra, hogy szóba álljanak egymással, és készíteni kell egy, a határon túli magyar kisebbség védelmét szolgáló törvényt is. Itt már a felnőtt keveri a betont. És ne tagadjuk: Sokan állnak mellette, olykor elismerően bólogatva a két életet emésztő kettős tevékenység halálos eleganciáját látva, és biztosan vannak köztük olyanok is, akik kicsit

távolabb a sóder- és cementhalomtól, a lapát nyelére támaszkodnak. Aki homokvárat épít: teóriát művel. Aki betont kever: politikát. Az előbbi szabad, mondod Te. Az utóbbi a kötöttségekből szabadulás művésze, mondjuk mi. Aki viszont megtalálja az elméletben a gyakorlat építésének lehetőségét, és a gyakorlatból az elmélethez való eljutását, azaz megtalálja a politika gyakorlatában a beton súlyos tömörségén túlmutatót, a homokvár eleganciáját rejtőt, az, valljuk be, tiszteletreméltó távlatokat nyújtó magasságba jutott. És nagyon nehéz helyzetben van.

Sokkal nehezebben, mint kedvenc irodalmi hőseid. Nehezebben, mint Hans Castorp. Ha meggondolod, ő csak Naphta és Settembrini érveit kényszerül teoretikusan mérlegelni. Arról, hogy ezeknek az érveknek oda-fönt a *Varázshegyen* érvényesülő bájos, európai logikája mögött odalent a valóságban egymással kibékíthetetlen világnézeti ellentétek vívják élet-halál küzdelmüket, és ami fent a hegyen elmetornának látszik, az a hegy alatti világban már az első világháborút készíti elő, nos, erről csak a regény utolsó lapjain kell tudomást vennie. A homokvárépítő-betonkeverőnek jóval nehezebb a helyzete Fausténál is. Sőt, mondhatni, Faustnak a legkönnyebb a dolga minden kedves hősed között, hiszen egyáltalán nincs alkupozícióban. Vagy elfogadja az ördög ajánlatát, annak minden következményével együtt, vagy nincs üzlet. Ez utóbbi esetben pedig megmarad öreg, megkeseredett tudósnek, akinek világegyetemi tudománya sem pótolja a valós élet egyetlen aprócska örömét sem. Legjobban talán még első számú kedvenced, Hesse Josef Knechtje, a *magister ludi*, az üvegyöngy-játék játékmesterének munkája hasonlítható a Te kettős, homokváras-betonozós életedhez. Csakhogy – hja, ez Európának a keleti fele! – itt még az üvegyöngyök is olykor olyan nehéz betonból vannak öntve, hogy vér serken a köröm alól, míg a helyükre gördítik őket, és olykor az erőlködéstől közben megszakad a szív. És a gyöngy? A gyöngy pedig errefelé nem ritkán visszagurul az eredeti helyére. És valahogy – mélységes és borzongató titka ez Európa e szegletének – mindez mégsem hiába történik.

Az első pillanatban, első kézfogásunkkor, 1988 körül a Kecskeméti utcában úgy láttam, hogy a kultúra üvegyöngyjátékosának hívtak el közénk. Kevés van belőlük, viszont könnyű őket felismerni arról, amilyen tiszta ártatlansággal keresik a helyüket a világban, és amilyen méltósággal viselik annak megpróbáltatásait. Például azt, hogy el kell adniuk a német Nietzsche összest kenyérrevalóért, mint akkortájt Neked. Azt akkor még nem tudtam, hogy milyen halálos súlyú golyókkal fogsz pár év múltán gyakorlatozni. Akkor úgy nézett ki, inkább a homokvárépítők kasztyát

erősítéd majd. Mikor kiderült, hogy nemcsak azt, sokszor ironikusan, sokszor komolyan tiltakoztam ez ellen a sajátos, az eredetnél sokkal gonoszabb orosz rulett ellen, melyben nem egy, hanem két golyó van a tárbán. Ironizáltam, idealizmusról beszéltem, és jó ideig nem értettem, hogy ez a kettősség a Te saját, senkivel össze nem cserélhető élethivatásod. Éppen úgy, mint ahogy legtöbbünké az, hogy *egyvalamik* legyünk. Álltam és néztem, mert ilyet én még soha nem láttam. Olvasni is csak egyszer olvastam a jelenség létezéséről, akkor is utópia formában: Platónnál, ahol a teória homokvárával bíbelődő filozófusok irányítják az államot.

Azt hiszem, nagy önfegyelmet jelenthetett jó másfél évtizeden keresztül a betonozók táborában a homokvárat építők agyával (is) élni. Pláne ha németes alapossággal, angolszász világossággal és franciásan elegáns stílusban gondolkozik, ír, beszél az ember, mint Te. A csak teoretikusok alighanem képtelenek erre, mert ezt a magatartást valószínűleg csak a kettős kötődés felismeréséből adódó alázat taníthatja. Hajlékonyabb gerincű teoretikusok és gyakorlati betonkeverők néhány szükségszerűen bekövetkező csalódás után – világnézettől és lelki alkattól függően – a Jóistennek és/vagy a médiának felmutatott teátrális ökölrázással megátkozzák a hűtlen, értsd: nem az ő igényeik szerint működő közösséget, várost, pártot, és fejesztve menekülnek. Éppen azzal a lendülettel, csak többnyire kevésbé költőien, ahogyan Wagnered írja:

*Furchtbarer Hohn! Wie! Ist dies Rom?
Elende, unwert dieses Namens!
Der Letzte Römer fluchtet euch!
Verflucht, vertilgt sei diese Stadt!
Vermorde and verdorre Rom.
So will es dein entartet Volk.*

Nem, természetesen, ellentétben Wagner Rómát elátkozó hőisével, a mi hőseink nem hálnak meg. Errefelé inkább az a szokás, hogy keresnek egy másik pártot, hátha ott újból eladhatják valamivel alacsonyabb morális árfolyamon gazdát cserélő csecsebecséiket. Aztán esetleg egy harmadikat. És így tovább, mígnem a végén – elfogyván a pártok – felcsapnak úgynevezett *független értelmiséginek*. Alkalmasint alakítanak egy új pártot.

Soha nem hallottam, még a legnagyobb csalódások, politikai vereségek idején sem Tőled, hogy ilyesmit fontolgatnál. Tréfából sem. Halálosan komolyan vetted a szellemi egzisztenciádat és a választott politikai közös-

séghez való tartozásod egyaránt. A törvényvitától a nyakkendő megkötéséig. Bizonyára azért is voltál *Té* sokkal jobb várépítő, mint sokunk a maga területén, mert mint igazi erdélyi, komolyan vetted az archetipikus építőmester, Kőműves Kelemen példáját. Nemcsak azt tudtad, hogy egyetlen lendületből nem lehet felépíteni egy várat, hanem azt is, hogy áldozat kell ahhoz, hogy megálljon a fal.

Ha ezt felismeri, vagy sokkal inkább: létezése legmélyéig megéli az ember, már nem átkozza a várost, hanem építi. Esetleg csapot-papot otthagya, és valami egész másba kezd. Ha viszont *hisz* is annak a várnak a mindannyiunk számára való hasznosságában, amibe az életét építi bele, ez az utóbbi lehetőség még elméletileg sem adott számára. Építenie kell. Ott, ahol lehet. *Úgy*, ahogyan építeni tud: homokból, betonból, vagy ha sorsa és tehetsége ezzel áldja-veri meg, hát egyszerre mindkettőből. Nem valami hamis heroizmus, még kevésbé az áldozattá válás ostobácska, mozgalmi romantikája vezet, hanem a feladat iránti alázat, elkötelezettség és a színtiszta moralitás. *Bátor vagy és körültekintő minden körülmények között.*

Ez az a pont azonban, ahol a morális magatartás, legalábbis bizonyos társadalmi feltételek között, a testbe épített, lassan lebomló méregkapszula szerepét hordozza. A szív minden dobbanásával vékonyodik a fala, mely meggátolja, hogy a halálos szer a véráramba kerüljön. Egyszer pedig eltűnik az a fal. Más szóval: maga a morál a legalattomosabb vidravas a homokból és betonból egyszerre és erkölcsi indíttatásból építkezők, azaz életüket nemcsak két végéről, hanem közepéről is égetők életében. Főképpen azért, mert nem engedi, hogy az építőmester – az errefelé annyira szokásos – előzékenységgel saját magán kívül bárki mást tessékелjen az áldozat némi posztumusz dicsőséggel, ámde kevés túlélési lehetőséggel biztató pozíciójába.

A falak, most, április 11-én, az első választási forduló után, úgy néz ki, nyolc év után talán újraépíthetők, Főnök. Tudnod kell erről. Kinek, ha Neked nem, hiszen életed jó része ment rá az alapozásra. Talán újból a közelükbe gyűlik az időközben felnőtt fiatalokkal és csatlakozott idősebbekkel közös munkára a nyolc év alatt ide-oda elbitangolt betonkeverő, homokvárépítő egykori pártalapító késő negyvenesek egy része. Vágjunk egy grimaszt, hogy ne lássák rajtunk az életkorunkhoz nem illő meghatottságot: Kaptunk még egy lehetőséget a történelemtől – generációs tekintetben szinte bizonyosan az utolsót –, mielőtt hazabotorkálunk a vég-ső nagy lomtalanításkor.

Bárhon is vagy, minden jó ügyünkben segíts nekünk, Főnök!

5.

Késő éjjel van, valahol a hajnal határán. Ülök a nagy, bordó, régi plüssfotelben, amiben Te is ültél, elnézem az erkélysorok fölött a Dunát. Nemso-kára zöld lesz a park, a folyóból csak itt-ott fog átvillogni a fák lombjai közt valami. Hideg van, de azért a levegőből érzi már az ember, hogy az idén is lesz tavasz. Örülök, hogy minden így volt. Örülök, hogy voltál, a barátom voltál és maradtál, és hogy legalább ennyit meg tudtam ebből a barátságából írni, és éppen ebbe a kötetbe, amelyet a Te emlékedre állítottak össze más barátaid. Hálásak lehetünk, hogy voltak, akik szívükre vet-ték, szívükön viselték a megjelenését. Elővesszük majd, és olvasgatjuk az elkövetkezendő esztendőkből, hidd el. Híján vagyunk, ha nem is tragikus életeknek, de a pozitív példának mindenképpen. Lesz még mit tanul-nunk ebből a könyvből, lesz még mit tanulnunk Tőled.

Most, így a végére érve, hiába is mondanád, hogy: „Látod, Főnök, nem volt annyira vészes.”

Vészes volt, sőt, az is marad. Emlékezni fogok erre a hónapra, amíg csak élek. Bele is betegedtem, a szó fizikai értelmében is. Soha nehezebbet, nehezebben nem írtam még. Egyrészt azért, mert ennek az írásnak a végén nincs feloldozás. Másrészt azért, mert valami filozófiai értelemben vett negatívumról szól: a hiányról. Ezzel nemcsak az a probléma, hogy filozófiai szempontból nagyon csínján kell bánni vele, hanem az is, hogy ebben az esetben nagyon személyes jellegű és megoldhatatlan problémá-kat vet felszínre. A Te hiányodról van ugyanis szó, és ezt még az írás kép-zeletbeli univerzumában is csak meg- és újrafogalmazni tudom, megszüntetni nem. És még abban sem vagyok biztos, hogy mások számára érthe-tően fogalmazom meg. Akárhogyan is van: a megfogalmazás egyáltalán nem jelent személyes feloldást.

Szerintem kitalálok, hogy a legrosszabb mégis az, hogy a barátságunk-ban a halál rendezőelve ellenére sincs véglegesség. Minden nő, alakul ben-nem Veled kapcsolatban tovább, ahogy tovább rendszereződnek, fakulnak majd a Veled kapcsolatos, két éve radikálisan, egyik napról a másikra lezá-rult emlékeim. Holnap, holnapután és azután másnak foglak látni, mint amit most itt leírtam, és nyilván más álmaim is lesznek majd Rólad. Mert én itt maradtam, és változom. Te viszont már nem. Személyes jelenléted hiánya nem teszi lehetővé, hogy a bennem szakadatlanul zajló változást az Általad ebben az összefüggésben megjelenített valóság próbájának vessem alá. Ebben a helyzetben az ember elveszíti az ismeretelméleti tájékozódá-

si pontokat: Hol végződnek a tények és hol kezdődnek a tényekből kiinduló, de azokat újra és újra boszorkányos leleményességgel átcsoportosító, alternatív, holografikus valóságot teremtő emlékezés határai? Jön a Proust-probléma, emlékszel, az eltűnő idővel.

Bárhogyan is van, jó lenne már egy kicsit elbeszélgetni Veled. Esetleg felhívhatnál a Lőrinc Csaba jelzetű telefonról, hogy megbeszéljünk egy találkozót. Ideátról nincs térerő, én most nemigen tudlak hívni, hiába van meg a számod.

Nem tudom, így van-e, hiszen meglehet, hogy régen nem érdekel már semmi ideátról, de valahogy mégis megrögzötten hiszem, hogy vársz rám, mert Te is folytatni akarod azt a hosszú, két évtizedes beszélgetést erkölcsről, politikáról. Meg Nietzsche-ről és Rilke-ről... meg úgy általában... Igyál meg még egy kávét, szívj el egy cigarettát, és ne haragudj, ha még váratlak egy kicsit. Nem nagyon szoktam elkésni. Gondolom, remélem, most is időben érkezem majd. Aztán ebédelünk, ahogy szoktunk. Utána Te egy újabb ásványvizet és kávét rendelsz – mert ma még dolgozni kell –, én meg száraz fröccsöt, mert homokvárat építeni úgy is lehet. És rágyújtasz közben. Sokszor, nagyon sokszor, és szinte épp ennyiszor megjegyzed, hogy milyen jó nekem, hogy én meg nem. Na, tudod mit? Ha végre összefutunk, még az is lehet, hogy én is rágyújtok majd Veled... Te meg ihatnál velem egy fröccsöt. Száraz fehérből.

Végtére is, mi értelme van az egészséges életnek *odaát*, nem igaz, Főnök?

2010. március–április

1980–1986

MARGÓ*

Krúdy hőseinek társadalmában az egyének haladása egy reális pont felé, amely az önmegvalósulást jelenti, száználmas lótás-futásnak tűnhet a boldogságért, hogy végül erkélyről véletlenül lepottyant virágcserep által agyonütve múljanak ki. A dialógusokba ágyazott történések klasszikus értelemben reálisak (tehát banálisak), s hogy Krúdy nem nevezhető realista-nak, az epizódjai látszólagos összefüggéstelenségének köszönhető.

A szöveg szintjén nincs rend. Az irónia és önirónia, amely Krúdy részéről az adott társadalmi körülmények között (a századelő Magyarországa) a legnagyobb mértékben indokolt, épp ebben a rendetlenségben lel bármikor eltalálható célpontra: „De Ferenc József volt a király, és még a varjúcapatoknak is rendet kellett tartani.” A rendetlenség, irónia és önirónia támpont ahhoz, hogy a szövegből kiindulva megkonstruálhassuk egy olyan rendszer kereteit, amelyben a banálisnak tűnő történések az igazi jelentéssel töltődnek fel, s a mondanivaló egyetemessé válik.

A Krúdy-írások az abszolút megközelítésének módozatai. Adott egy jövőbe tolt pillanat: az élet tetőpontja, önmegvalósulás, ahonnan nem képzelhető el továbblépés. A hősök ennek a momentumnak a büvőkörében mozognak, s öntudatlanul mindig eljutnak eddig. Öntudatlanul: nem gondolnak, hanem tesznek, vagy mesélik tetteiket. Mögöttük Krúdy vigyorogva szövi a tettekkel párhuzamos gondolatokat. Másképpen: a tetre függőlegesen rávilágítva felfedezzük a mögötte rejlő gondolatot mint argumentumot. A tettek közötti kapcsolat minőségére nem fektet súlyt az író. (Ezért „zavaros néhol” Krúdy.) A gondolatok viszont töretlenül követik egymást, míg el nem jutnak a kiteljesedésig, az abszolútig, s ezen a ponton túl nincs értelme, hogy további gondolatokhoz kapcsolódjanak. A hősök ekkor meghalnak, mint Ben, az elcsapott zsoké: „Futni kezdett... Csak homályosan rémlett előtte, hogy a lóversenyter felé kell sietnie, ahol már tudja a fát, amely már várja őt.” Vagy csak vegetálásra képesek ezentúl: „Hát önnek nem tűnt fel, hogy a vendéglőspár unja már a mesterségét, miután elég vagyona van, és örökösre nincs többé kilátás? Miért dolgozzanak tovább ezek az emberek, akik már

* A recenzió az *Utunk* 1980. 17. számában jelent meg, a majdnem minden számban szereplő *Margó* rovatban. Az itt közölt írásoknak nem volt saját címük, mi címként a rovatcímet tüntettük föl. (A szerkesztők megjegyzése.)

annyit szereztek, hogy akkor is megélhetnének vagyonukból, ha kétszer kellene élniök?”

A gondolat abszolútba kergetése, felbomlása, az ember mint ember megszűnése realitásként szerepel az író világképében, s ez a tény alapvetően szkeptikus magatartást eredményez a problémamegoldásokban: valójában nem kínál érvényes megoldásokat. Ördögi szenvtelenséggel ítéli halálra hőseit, s velük együtt saját magát, miközben végsőkéig menő részletességgel indokolja ezen esemény szükségességét. Könnyed, amikor megállapítja: „Pisztoლი egykedvűen nézegette egykori szolgáját. Régen elköltözött szívéből a szájalom. Senkit se sajnált, aki még élt.” Vegetálásra kárhozottat hősei sorsának követését is lezseren hagyja abba. Szkepticizmusa finta a tökéletlennek, amely a tökéletesség köpenyét öltötte magára.

A fentiekén kívül még mindent rá lehet fogni Krúdyra, s az irodalomtörténészek el is végezték e munka nagy részét. Az érdekesebb minősítések közül egynéhány: „európaivá finomított barbár”, „álomlátó”, „varázsló”, „pongyola”, „stílusművész”. A Krúdy-jelenség értékelése egyelőre még várat magára.

A *Kleofásné kakasa* című kötetben szereplő három kisregény (válogatta, az előszót írta és a függelékét összeállította Kozma Dezső, Dacia, 1979)* zártabb szerkezetű (hogyan lenne pár effajta is a körülbelül 1500 szépirodalmi jellegű írásmű között), s mint ilyen, könnyebben besorolható néhány irodalmi törekvésbe. Ezek lennének a legsikerültebb írások? Meglehet...

Gondolatai párbeszédbe adagolt ébresztők.

Ha hiszünk bennük, szerencsételjük magunkat abban, hogy szemünk rányílik a valóságra.

* A kötetben szereplő kisregények: *Boldogult úrfikoromban*; *Őszi versenyek*; *Kleofásné kakasa*. (A szerkesztők megjegyzése.)

LANGYOS TAVASZI ESTE

A VISSZHANG* ÉS ELŐADÁSA

Mint a mesében, amelyben három nap egy esztendő, az idő a színpadon sem idő. A színpad másfél óra lepergése során pillanatnyi, vagy akár évszázadnyi történés terhét hordozhatja. A reális történés időhöz kötött. A színpadi történés, amely szimbolikus, virtuális stb., időhöz nem kötött, s így alkalmas az időtlen esztétikai szféra megközelítésére. A színpadi történés: játék. A színpad funkciója nem lehet egyéb, mint hogy teret nyújtson a játéknak, s természetesen funkcióját veszti, ha hétköznapijainkat látjuk viszont rajta: ekkor táncparkett vagy egyéb.

Az idén tavasszal egészer, másfél órán át a Visszhangosoké volt a színpad. S a Visszhangosok ez idő alatt elhitették, hogy vágnak a játékra: zenélnek, táncolnak, énekelnek, szavalnak, darabot állítanak színpadra stb. Mindezt egyetemi diákszinten, hiszen egyetemi diákok. Azokon a deszkákon viszont nem lehet, nincs egyetemista...

Másképpen kell csinálni az egészet, kérem.

Előadás után, kint a langyos tavaszi estében a két szétcsúszott hátsó függöny lebegett a szemem előtt, s az Elek csárdás feneké, amely a hasítékba ágyazva, ki tudja meddig, betöltötte az üres színpadot, a termet. Az ördögcske játéka révén ott és akkor felcsillant egy lehetőség: így!

* A Visszhang a vidékről Kolozsvárra került magyar egyetemisták (műszakiak, bölcsészek, matematikusok, fizikusok, zenészek) tánccsoportja volt. Ezekben az években volt Erdélyben a táncművelés felívelő szakasza. (A szerkesztők megjegyzése.)

Karl R. Popper:

PROGNÓZIS ÉS PRÓFÉCIA A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOKBAN¹

I.

Előadásom témája: *Prognózis és prófécia a társadalomtudományokban*. Szándékomban áll azt a doktrínát bírálni, amely szerint a társadalomtudományok feladata történelmi próféciaik előállítására, és amely szerint a politika racionális alakításában történelmi próféciaikra van szükségünk.² Ezt a doktrínát „historicismusnak” nevezem, és hívei abbéli meggyőződésének ellenére, hogy e teória nagyon új, progresszív, forradalmi és tudományos, egy régi babona maradványaként fogom fel.

A historicizmus alaptételei – hogy a társadalomtudományok feladata történelmi próféciaik létrehozása, és hogy ezen történelmi próféciaik minden racionális elmélet számára szükségesek – ma aktuálisak. [...] Bírálatom azonban nem szorítkozik a historicizmus ökonómiai variánsára; mert az általános historicista doktrína bírálatán helyezkedik el [...]. Hálás lennék önöknek, ha a historicizmus megítélésekor mindig arra gondolnának, hogy ugyanekkor néhány történelemfilozófiáról vélekedem; mert megpróbálok egy bizonyos történelmi módszert bírálni, amelyet sok antik és modern filozófus teljesen más politikai nézetekkel érvényesnek tartott. A historicizmus bírálójaként megpróbálok feladatomat nagy vonalakban interpretálni: Bátorokodom a historicizmust nemcsak bírálni, hanem bizonyos állításait meg is védeni; és bátorokodom a doktrínát radikálisan leegyszerűsíteni.

¹ Eredetiben: Prediction and prophecy in the social sciences. In *Proceedings of the Tenth International Congress of Philosophy*. I. köt., Amsterdam 1949, 82. p. és a köv. p. Újra megjelent: Popper, Karl R.: *Conjectures and refutations*. London, Routledge and Kegan Paul 1963, 336–346. p. Angolból fordította németre: Johanna és Gottfried Frenzel. A német fordítás megjelent: *Logik der Sozialwissenschaften*. Herausgegeben von Ernst Topitsch. NWB 6 Soziologie, Kiepenheuer et Witsch, Köln, Berlin 1965. A magyar fordítás a német szöveg alapján készült. (A fordító megjegyzése.)

² E témának és egy sor rokon problémának tüzetesebb megvitatását az olvasó *The Poverty of Historicism*. London 1957, 1959 és 1961 című könyvemben találja meg.

Egy a pontok közül, amelyben egyetértek a historicistákkal: Kírtartanak amellet, hogy korunk társadalmi problémái sürgősek, és hogy a filozófusoknak nem szabad kitérni előlük; hogy nem szabad meglegednünk a világ interpretálásával, hanem segítséget kell nyújtanunk a megváltoztatásában. Nagyon kedvelem ezt a magatartást, és az ülésünk választott témája, „Man and Society”, bizonyítja, hogy ezen problémák megrárgyálásának szükségessége messzemenően elismert. A halálos veszélyen, amelybe az emberiség beletámolygott – kétségkívül történelmének legnagyobb veszélye –, a filozófusok szemének nem szabad átsiklania.

De hogyan járulhatnak hozzá a filozófusok valamihez – nem mint egyszerűen emberek vagy polgárok, hanem mint filozófusok? Egyes historicisták azt állítják, hogy a problémák túl sürgősek, semmint további kontemplációkat szabadna nekik szentelni; és hogy azonnal össze kell fognunk. Ha azonban – mint filozófusok – egyáltalán hozzájárulhatunk valamihez, akkor minden használatra kész megoldás meggondolatlan elfogadását bizonyára vissza kell utasítanunk, bármennyire sürget is az idő parancsa. Filozófusként nem tehetünk jobbat, mint hogy az előttünk felmerülő problémákat és a különböző áramlatok által képviselt megoldásokat racionális bírálatnak vetjük alá. Hogy érthetőbben kifejezzem: Nézetem szerint filozófusként nem tehetek jobbat, mint hogy a problémákat a *módszerkritika* fegyverével szembeállítom. És ezt szándékszem tenni.

II.

Bevezetéképpen valószínűleg megmondhatnám, hogy miért ezt a jellegzetes témát választottam: Racionalista vagyok, s ezzel azt akarom mondani, hogy hiszek a vitában és az érvelésben. S még azt is hiszem, hogy lehetséges, sőt kívánatos a tudományt problémákban érvényre juttatni, amelyek társadalmi téren jelentkeznek. De éppen mert bízom a társadalomtudományokban, az ál-társadalomtudományokra csak szorongó érzéssel tekinthetek.

Racionalista kollégáim közül sokan historicisták; Anglia kitűnő fizikusainak és biológusainak jelentékeny része például a historicista tanokhoz való hűségét hangoztatja. A historicizmus következő követelményei vonzzák őket: a) tudományosság, b) progresszivitás, c) a természettudo-

mányokban alkalmazott prognózis módszerének átvétele. Természetesen minden e harmadik követelménytől függ. Ezért próbálom megmutatni, hogy ez a követelmény nem jogos, és hogy a historicizmus által felállított próféciák logikájukban inkább rokoníthatók az Ótestamentum próféciáival, mint a modern fizika próféciáival.

III.

A historicizmus állítólagos tudománya történeti módszerének rövid bemutatásával és bírálatával kezdem. Ehhez a dolgokat túlságosan le kellett egyszerűsíteni: ez elkerülhetetlen. Egyszerűsítéseim célja a meghatározó pontok gyűjtőpontba állítása.

A történeti módszer, s különösképpen a historicizmus központi gondolatai a következők lennének:

a) Tény, hogy napfogyatkozásokat nagy pontossággal és hosszú időre meg tudunk jósolni. Miért ne lennénk képesek forradalmakat megjósolni? Ha 1780-ban egy társadalomtudós csak feleannyira értett volna a társadalomhoz, mint a régi babilóniai asztronológusok az asztronómiához, meg tudta volna jósolni a francia forradalmat.

Ez az alapgondolat, hogy a forradalmak megjósolásának ugyanúgy lehetségesnek kell lennie, mint a napfogyatkozások megjósolásának, a következő nézethez vezet, ami a társadalomtudományok feladatát illeti:

b) A társadalomtudományok feladata alapján véve ugyanaz, mint a természettudományoké – prognózisokat felállítani, s különösen történelmi prognózisokat, azaz az emberiség társadalmi és politikai fejlődésére vonatkozó prognózisokat.

c) Mihelyt ilyen prognózisok felállítottak, meg lehet állapítani a politika feladatát. Ez a „szülési fájdalmak” csökkentésében áll, amely szükségszerűen kapcsolódik a megjósolt politikai fejlődéshez.

Ezeket az egyszerű gondolatokat, s különösképpen azt az igényt, hogy a társadalomtudományok feladata történelmi prognózisok felállításában, például szociális forradalmak előrejelzésében áll, a *társadalomtudományok historicista doktrínájának* nevezem. S azt a gondolatot, hogy a politika feladata a közvetlenül beálló politikai fejlődés szülési fájdalmainak csökkentése, a *politika historicista doktrínájának* nevezem. E két doktrína egy nagyobb filozófiai rendszer részeként fogható fel, s historicizmusnak nevez-

hető – akár az általános elképzelés, hogy az emberiség történetének terve van, s ha ezt a tervet megfejtjük, kezünkben tartjuk a jövő kulcsát.

IV.

Eddigélé röviden vázoltam két historicista doktrínát a társadalomtudományok és a politika feladatáról. [...] Ezek a világ legrégebb doktrínái közé tartoznak. [...] Képvisele őket Hegel, akárcsak John Stuart Mill, aki Comte-tól vette át. Az antik világban Platón védelmezte őket, s előtte Herakleitosz és Hésziodosz. Ezenfelül keleti eredetűnek tűnnek: ténylegesen a zsidók elképzelése a kiválasztott népekről tipikusan historicista elképzelés: Hogy a történelem terven alapszik, amelynek alkotója Jehova, s a próféták részben fel tudják tárni e tervet. Ezen elképzelések az emberiség egyik legrégebb álmát fejezik ki – a próféciaák álmát, hogy megtudhatjuk, mit tartogat számunkra a jövő, s ebből a tudásból hasznot húzhatunk azáltal, hogy a politikánkat hozzá igazítjuk.

Ezt az évezredes gondolatot támogatta a tény, hogy beigazolódtak próféciaák napfogyatkozásokról és csillagmozgásokról. A historicista doktrína és asztronómiai felismerés közti szoros kapcsolat az asztrológia elképzelésében és gyakorlatában világos.

Ezek a történelmi mozzanatok természetesen nem relevánsak a kérdésben, hogy a társadalomtudományok feladatára vonatkozó historicista doktrína érvényes-e vagy sem? Ez a probléma a társadalomtudományok módszertanának problémája.

V.

A historicista doktrína, amely arra tanít, hogy a történelmi fejlődésre vonatkozó jóslás a társadalomtudományok feladata, véleményem szerint tarthatatlan.

Jóllehet minden elméleti tudomány prognózisokat állít fel. S van olyan társadalomtudomány is, amely elméleti jellegű. De implikálni az engedményt – mint ahogy a historicisták teszik –, hogy a társadalomtudományok feladata történelmi próféciaák felállítása? Így néz ki. Ez a benyomás

azonban eltűnik, mihelyt világos választóvonalat húzunk aközé, amit én egyrészt *tudományos prognózisnak*, másrészt *feltétlen történelmi próféciónak* nevezek. A historicizmus hibája az, hogy eltekint e lényeges különbségtől.

A tudomány szokásos prognózisai feltételesek. Azt állítják, hogy bizonyos változásokat (például egy kazánban lévő víz hőmérséklet-változását) más változások (például a víz forrása) kísérik. Vagy egy másik egyszerű példa a társadalomtudományok területéről: Ahogy a fizikusoktól megtudhatjuk, hogy egy gőzkazán bizonyos körülmények között robban, ugyanúgy megtudhatjuk a közgazdászoktól, hogy bizonyos társadalmi feltételek mellett (például áruszűkösség, rögzített árak, s valószínűleg hatásos büntetés hiánya) feketepiac keletkezik.

Néha ezen feltételes, a kérdéses feltételek kielégített voltát állító történelmi állításokkal összekötött tudományos prognózisokból feltétlen tudományos prognózisokat lehet levezetni. (Ilyen premisszákból a *modus ponens* segítségével feltétlen prognózisokat lehet kikövetkeztetni.) Ha egy orvos diagnózisa skarlátra szól, a tudománya feltételes prognózisai segítségével feltétlen prognózisokhoz juthat: a páciensen bőrkiütések fognak megjelenni. Ilyen feltétlen próféciaikat természetesen ilyesféle elméleti tudományos vagy – más szavakkal – feltételes tudományos prognózisok által való igazolás nélkül is fel lehet állítani. A feltétlen próféciaik például egy álomra is alapozódhatnak – és egyszer véletlenül még igaznak is bizonyulhatnak.

Két állítás részemről:

Az első: A historicista a történelmi próféciait valójában nem feltételes tudományos prognózisokból vezeti le. A második (az elsőből következik): A historicista ezt egyáltalán nem is teheti meg, mert hosszú távú próféciaik feltételes tudományos prognózisokból csak akkor vezethetők le, ha ezek olyan rendszerekre vonatkoznak, amelyek izolált, stacionárius és ciklikus rendszerként írhatók le. A természetben igen ritkák az ilyen rendszerek. A modern társadalomban pedig biztosan nincsenek.

Ezt a pontot részletesebben fejteném ki: A napfogyatkozásokra vonatkozó próféciaik, és tulajdonképpen az összes prófécia, amely az évszakok rendszerességén alapul (ezek voltak valószínűleg a legrégebb, ember által tudatosan felfogott természeti törvények) csak azért érvényesek, mert naprendszerünk egy stacionárius és ciklikusan mozgó rendszer azért, mert véletlenül az üres tér roppant távolságai izolálják más mechanikus rendszerek befolyásaitól, s ezáltal viszonylagosan szabad az exogén behatásoktól. Az ilyen rendszerek vizsgálata a köztudattal ellentétben nem

jellemző a természettudományokra. Ezek a ciklikus rendszerek különleges esetek, amelyekben a tudományos prognózisok különösképpen hatásosak. Ennyi azonban az egész. E különleges esettől, tehát a naprendszertől eltekintve ciklikus rendszerek elsősorban a biológiában ismeretesek. Az organizmusok életciklusai szemistacionárius vagy csak nagyon lassan változó biológiai eseményláncolatok részei. Az organizmusok életciklusairól tudományos prognózisok állíthatók fel, amennyiben elvonatkoztatunk a lassú evolúciós változásoktól, azaz amennyiben a kérdéses biológiai rendszert stacionáriusnak tekintjük.

Az imént említett példánkból tehát nem vezethető le megalapozás a kijelentéshez, hogy a hosszú távú feltétlen próféciaák módszerét az emberiség történetére alkalmazhatjuk. A társadalom változik, fejlődik. Ez a fejlődés lényegében nem ciklikus. Noha, amennyiben ciklikus, valószínűleg felállíthatunk bizonyos próféciaakat. Így például megfigyelhető bizonyos ciklikusság az új vallások és új zsarnokuralmak létrejöttében; egy történész arra a véleményre kíván jutni, hogy az ilyen fejlődést bizonyos fokig előreláthatja, mert összehasonlítja korábbi esetekkel, tanulmányozza tehát létrejöttének feltételeit. A feltételes prognózisok ezen használatával azonban nem jutunk messzire. A történelmi fejlődés legfontosabb aspektusai ugyanis nem ciklikusak. A feltételek változnak, s olyan esetek adódnak (például új tudományos felfedezések következtében), amelyekben minden erősen különbözik az előtte egyszer megtörténttől. A tény, hogy napfogyatkozásokat jósolhatunk meg, ennél fogva nem elégséges ok az elváráshoz, hogy forradalmakat tudjunk megjósolni.

VI.

A felismerés, hogy a társadalomtudományok nem láthatják előre a jövőbeli történelmi fejlődést, egyes modern szerzőket arra késztetett, hogy kételkedjenek az észben és a politikai irracionalizmus védelmezőivé váljanak. S mivelhogy az előrelátás erejét a gyakorlati haszonnal azonosítják, a társadalomtudományokat haszontalannak minősítik. Egy modern irracionalista a történelmi fejlődések előre látásának lehetőségeit próbálja vizsgálni, s a következőket írja: „A bizonytalanság ugyanazon eleme, amelynek a természettudományok alá vannak vetve, a társadalomtudományokat is sújtja, csak erősebb mértékben. Mennyiségi dimenziójának kö-

vetkeztében itt nem csak az elméleti struktúrát befolyásolja, hanem a gyakorlati hasznosságot is.”³

Az észben kételkedni azonban még nem szükséges. Csak akik nem tesznek különbséget a szokásos prognózisok és a történelmi prófécíák között, más szavakkal a historicisták – jóllehet kiábrándult historicisták – jutnak ilyen kétségbeesett következtetésekre. A természettudományok hasznossága elsősorban nem a napfogyatkozások előre látásában áll; és hasonlóképpen a társadalomtudományok gyakorlati hasznossága sem a történelmi vagy politikai fejlődések prófétálásának erejében rejlik. Csak egy kritikátlan historicista, tehát egy olyan, aki a társadalomtudományok feladatát illető historicista doktrínában mint magától értetődőben hisz, jut el a felismerés által, hogy a társadalomtudományok nem állíthatnak fel prófécíákat, az ész kétségbevonásáig: egyesek tényleg az ész gyűlöléséig értek el.

VII.

Miben is áll a társadalomtudományok feladata, s hogyan bizonyulhatnak hasznosaknak? Hogy erre a kérdésre felelhessünk, megemlítenék először két naiv társadalmi tant, amelytől meg kell szabadulnunk, mielőtt a társadalomtudományok funkciójának megértésébe fognánk.

Az első elmélet azt mondja, hogy a társadalomtudományok szociális egészeket, csoportokat, nemzeteket, osztályokat, társadalmakat, civilizációkat stb. vizsgálják. Ezeket a szociális egészeket úgy fogják fel mint empirikus tárgyakat, s ugyanolyan módon vizsgálják, mint a biológia az állatokat és a növényeket.

Ez a felfogás naiv, vissza kell utasítanunk. Teljesen figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy ezek az úgynevezett szociális egészek nagyon nagy fokig népszerű társadalmi tanok posztulátumai, és nem empirikus tárgyak; s jóllehet vannak olyan empirikus tárgyak, mint az itt összegyűlt emberek, a „középosztály” szimbólum elfogadása ilyesféle empirikus csoportok megjelölésére teljesen hamis. Ténylegesen valamilyen ideális tárgy szimbólumai, amelynek egzisztenciája elméleti hipotézisektől függ. Ennek

³ H. Morgenthau: *Scientific Man and Power Politics*. London 1947, 122. p. (Kiemelés tőlem.) Amint azt a következő bekezdésben kimutatom, Morgenthau antiracionalizmusát egy historicista kiábrándulásának lehet felfogni, aki a racionalizmus más formáját nem tudja elképzelni, csak a historicistát.

megfelelően a hitet a szociális egészek vagy kollektívák empirikus egzisztenciájában – ezt *naiv kollektivizmus*nak lehet nevezni – helyettesíteni kellene azzal a követelménnyel, hogy a társadalmi jelenségek analízise, a kollektívákat is beleértve, az individuumok és ezek cselekvéseinek, viszonyainak vizsgálata legyen.

Ez a követelmény azonban könnyen egy másik téves nézethez vezethet, a második és fontosabb elmélethez, amelytől meg kell szabadulnunk. A *társadalom konspirációelméletének* nevezhetnénk. Eszerint a vélemény szerint minden, ami a társadalomban történik, beleértve az olyan dolgokat is, amelyeket az emberek rendszerint nem akarnak, úgymint háború, munkanélküliség, szegénység, hiány, visszavezethető valamilyen hatalommal rendelkező individuum vagy csoport direkt tervére. Ez a nézet nagyon elterjedt, noha kétségkívül valamiféle babona. Régibb, mint a historicizmus (amely szintén a konspirációelmélet egyik válfaja), és modern formájában a vallási babonák szekularizációjának tipikus eredménye. A hit Homérosz isteneiben, akik konspirációi a trójai háború helyzetváltozásait előidézték, elhalványodott. De Homérosz olümposzi isteneinek helyét Sion bölcsei vették át, a monopolisták, kapitalisták és imperialisták.

A társadalom konspirációelmélete ellen természetesen nem akarom felvonultatni azt az állítást, hogy konspiráció soha nem fordul elő. Két dolgot azonban állítok: Először: a konspirációk nem nagyon gyakoriak, és a társadalmi élet jellegét nem változtatják meg. S hogyha hirtelen nem lenne többé konspiráció, alapjában mégis ugyanazokkal a problémákkal állanánk szemben, amelyekkel eddig szembenálltunk. Másodszor állítom, hogy a konspirációk nagyon ritkán eredményesek. Az elért eredmények rendszerint nagyon eltérnek a kitűzött céltől. (Gondoljunk például a nemzetiszocialisták konspirációira.)

VIII.

Miért is különböznek rendszerint nagyon egy konspiráció elért eredményei a kitűzöttektől? Mert ez éppen a társadalmi élet eseményeinek normális menete – konspirációval vagy konspiráció nélkül. És ez a megállapítás alkalmas az *elméleti társadalomtudományok fő feladatának* megfogalmazására. *Ez a szándék vezérelte emberi cselekvésekre való szándékolatlan társadalmi visszahatások megállapításában áll.* Egy egyszerű példát hoznék

fel: Ha valaki egy bizonyos vidéken feltétlenül házat akar vásárolni, biztosan elfogadhatjuk, hogy nem szándékszik ezen a vidéken a házak vételárát emelni. De már az a tény, hogy ő mint vevő a piacon fellép, a vételár növekvő tendenciáját segíti elő. Az eladó megállapításai analógok. Vagy egy példa, teljesen más területről: Hogyha valaki életbiztosítást köt, aligha szándékszik másokat biztosítási akciókba való pénzberuházásokra ösztönözni. De mégis pontosan ezt teszi.

Ezeken a példákön világosan megfigyelhetjük, hogy cselekvéseink nem minden következménye szándékolt következmény, s a társadalom konspirációelmélete nem lehet érvényes. Ugyanis abból a megállapításból származik, hogy minden esemény, az olyan is, amely első pillantásra nem szándékoltnak tűnik, ténylegesen szándékolt eredménye az ezen eredményben érdekelt emberek cselekvéseinek.

Ebben az összefüggésben kellene utalni arra, hogy maga Karl Marx az elsők között hangsúlyozta a társadalomtudományok ezen szándékolatlan következményeinek jelentőségét. Érettebb megnyilatkozásaiban kifejezte, hogy mindnyájan fogva vagyunk a társadalmi élet hálójában. A kapitalista nem démonikus összeesküvő, hanem a következmények kényszerítik úgy cselekedni, ahogy ténylegesen cselekszik; a dolgok állásáért ugyanolyan kevéssé felelős, akár a proletár.

Marx e nézete elesett – valószínűleg propagandisztikus okokból, vagy csak azért, mert nem értették –, s továbbmenve, egy vulgármarxista konspirációelmélet lépett helyébe. Ez hanyatlás volt. Az azonban világos, hogy akik azt hiszik, a földet éggé tudják tenni, kénytelenek a konspirációelméletet elfogadni. S az egyetlen magyarázat, hogy nem sikerült ezt az eget megteremteni, az ördög gonoszsága, akinek ősi érdekelttsége fűződik a pokolhoz.

IX.

A felfogás, hogy az elméleti társadalomtudományok feladata cselekvéseink szándékolatlan következményeit feltárni, nagyon közelíti ezeket a tudományokat az experimentális természettudományokhoz. Az analógiát itt nem részletezhetjük; de megjegyezhetjük, hogy mindkettő gyakorlati-technikai szabályok megfogalmazásához vezet, amelyek leszögeznek, hogy *mit nem tehetünk*.

Így a termodinamika második törvényét technológiai figyelmeztetésként fogalmazhatjuk meg: „Nem lehet 100%-os hatásfokkal működő gépet készíteni.” A társadalomtudományok egy hasonló törvénye így hangzana: „A termelékenység fokozása nélkül a dolgozók reáljövedelmét nem lehet emelni” vagy: „Nem lehet egy időben a reáljövedelmeket kiegyenlíteni és a termelékenységet fokozni.” A következő mondat példa erről a területről egy sokat ígérő hipotézisre, amely semmiképpen sem általánosan elfogadott – vagy más szavakkal, amely egy még meg nem oldott probléma: „Nem lehet teljes foglalkoztatáspolitikát folytatni infláció nélkül.” Ezek a példák mutassanak rá arra az irányra, amelyben a társadalomtudományoknak gyakorlati jelentőségük van. Nem engedélyezik, hogy történelmi próféciaikat állítsunk fel, de elképzeléseket nyújtanak, hogy a politika területén mit tehetünk és mit nem.

Láttuk, hogy a historicista doktrína tarthatatlan; de ez a tény nem készlet arra, hogy feladjuk hitünket a tudományban vagy az észben. Ellenkezőleg: mindinkább megállapíthatjuk, hogy világosabb betekintést kapunk a társadalomtudományok társadalmi életben játszott szerepébe.

X.

Egy értékrendszer csak akkor lehet társadalmi jelentőségű, ha van egy társadalmi tradíció, amely támogatja. Ez ugyanúgy érvényes egy forradalom céljaira, mint minden más értékre. Amikor azonban megkezdődik a társadalom forradalmasítása és tradícióinak pusztítása, ez a folyamat nem állítható meg tetszés szerint. Egy forradalomban minden kérdéssé válik – beleértve a jó szándékú forradalmárok céljait, a célokat, amelyek a társadalomból származnak, s szükségszerűen a társadalom részei, amelyet a forradalom szétrombol.

Egyesek állítják, hogy nem kifogásolnák, sőt a leghőbb kívánságuk a vázsnat teljesen letisztítani – egy társadalmi tabula rasát alkotni és egészen előlről egy teljesen új társadalmi rendszer képét a vászonra festeni. De ne lepődjenek majd meg a felfedezéskor, hogy a tradíció szétrombolásával a civilizáció is alámerült. Majd megállapítanak, hogy az emberiség Ádám és Éva szintjére esett vissza – vagy, hogy kevésbé bibliai nyelvet használjak, az emberek ismét állatokká váltak. És a forradalmi progresszivisták nem tehetnének mást, mint hogy újrakezdjék az ember fejlődési

folyamatát. Más szavakkal: Semmi elképzelhető alap nincs arra, hogy egy társadalom, tradicionális értékrendszerének szétrombolása után, saját indíttatásból jobb társadalommá válik (hacsak nem hiszünk politikai csodában, vagy nem reméljük, hogy az ördögi kapitalisták konspirációjának szétverése után minden magától nemes és jó lesz).

A historicisták ezt természetesen nem ismerik el. Ha a historicista próféciaiból tudjuk, miért kell szociális forradalmat csinálnunk, és ha tudjuk, hogy az eredmény minden reményünket betölti, akkor, és csak akkor lehet a forradalmat kimondhatatlan szenvedéseivel kimondhatatlan boldogság elérésének eszközeként felfogni.

Sokan vallják azt a nézetet, hogy a forradalom feladata a felszabadítás a kapitalista konspiráció, s ezzel a szociálreformok ellenzése alól: de ez a nézet tarthatatlan, mert egy forradalom a régi uralkodókat újakkal kell hogy helyettesítse, s ki biztosít arról, hogy az újak jobbak? A forradalom-elmélet nem veszi figyelembe a társadalmi élet legfontosabb aspektusát – hogy nem annyira jó emberekre, mint jó intézményekre van szükségünk. A legjobb ember is vereséget szenvedhet a hatalom korrupciójával szemben; de intézmények, melyek az alattvalóknak hatásos ellenőrzést engedélyeznek az uralkodók felett, még rossz uralkodókat is kényszeríthetnek azt tenni, ami az alattvalók felfogása szerint saját érdeküket képviseli. Más szavakkal: Szeretnénk, ha jó uralkodóink lennének; de a történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy kevés kilátásunk van meg is kapni őket. Ebből az okból kifolyólag olyan fontos intézményeket kell alapítanunk, amelyek a rossz uralkodókat magukat is megakadályozzák túl sok kár okozásában.

Csak kétféle állami intézmény van: olyan, amely egy kormányváltást vérontás nélkül engedélyez, és olyan, amely ezt nem teszi. Ha azonban egy kormányt nem lehet vérontás nélkül eltávolítani, az esetek többségében az illető kormányt egyáltalán nem lehet eltávolítani. Nincs szükségünk arra, hogy viaskodjunk a szavakkal, vagy olyan álproblémákkal, mint a „demokrácia” igazi lényege és jelentése. A két említett kormánytípust tetszés szerint lehet elnevezni. Én személyesen inkább nevezném azt a kormánytípust, amelyet erőszak nélkül le lehet váltani, „demokráciának”, a másik típust „tiranniának”. Ez, amint az előbb mondtam, nem szavakkal való viaskodás, hanem két intézményforma közötti lényeges különbségtevés.

Az uralkodók mindig bizonyos személyek. És akármilyen osztályból származhatnak, ameddig uralkodnak, az uralkodó osztályhoz tartoznak.

A historicisták ma nem intézményekben gondolkodnak; bizalmukat bizonyos személyekbe helyezik. Ezzel ellentétben a racionalisták inkább

arra hajlanak, hogy bizalmukat az ember ellenőrzését illetően intézményekbe helyezték. Ez a fő különbség.

XI.

De mit tegyenek az uralkodók? Ellentétben a legtöbb historicistával, meg vagyok győződve, hogy ez a kérdés nem fölösleges, és hogy foglalkoznunk kell vele. Mert demokráciában az uralkodónak azt kell tennie, amit a közvélemény elvár tőle, ha nem akarja, hogy leváltásák. És a közvéleményt mindenki befolyásolhatja, különösképpen a filozófusok. A demokráciában a filozófusok gondolatai gyakran jövőbeli fejlődéseket befolyásoltak – mindenképpen figyelemreméltó fáziseltolódással –, ez világos. Nagy-Britannia mai társadalompolitikáját például Bentham és John Stuart Mill dolgozta ki, akik céljukat így foglalták össze: „Magas foglalkoztatottsági arány nem fizetésekkel az egész dolgozó lakosság számára.”⁴

Az a véleményem, a filozófusoknak a társadalompolitika mérlegelendő céljairól az utóbbi ötven év tapasztalatainak fényében kellett volna vitát folytatniuk. Ahelyett, hogy a vitát az etika „létére” vagy a legfőbb jóra stb. korlátozzák, olyan alapvető és nehéz etikai és politikai kérdéseken kellett volna gondolkodniuk, mint: hogyan merül fel a tény, hogy politikai szabadság a jogegyenlőség valamilyen elve nélkül lehetetlen; hogy mi, mivel az abszolút szabadság lehetetlen, a maga helyén Kanttal az egyenlőséget azoknak a szabadságkorlátozásoknak a figyelembevételével kell követelnünk, amelyek a társadalmi élet elkerülhetetlen következményei; és hogy végül a törekvés az egyenlőség felé, különösen gazdasági értelemben, veszély lehet a szabadságra nézve, bármennyire is kívánatos az egyenlőség önmagában.

S hasonlóképpen a filozófusoknak gondolkodniuk kellett volna a tényen, hogy az utilitaristák által képviselt legnagyobb tömegek legnagyobb

⁴ Önéletírás. 1873, 105. p. Az adatot F. A. Hayeknek köszönöm. (A közvéleményről vö. még: K. R. Popper: *Conjectures and Refutations*. London 1963, 17. fejezet.) [Vö.: „This great doctrine, originally brought forward as an argument against the indefinite improbability of human affairs, we took up with ardent zeal in the contrary sense, as indicating the sole means of realizing that improbability by securing full employment at high wages to the whole labouring population through a voluntary restriction of the increase of their numbers.” John Stuart Mill: *Autobiography*. Second edition. Longmans, Green, Reader and Dyer, London, 1873. 105. p.]

boldogsága elv könnyen ürüggyé válhat egy jó szándékú diktatúra számára, és gondolkodniuk kellett volna az indítványon,⁵ hogy ezt az elvet egy szerényebbel és realiztikusabbal kellene helyettesítenünk: azzal az elvvel, hogy az elkerülhető nyomor elleni harc az állampolitikának elismert célja kellene legyen, miközben a boldogság növelését elsősorban az egyéni kezdeményezésnek engedjük át.

XII.

A historicista forradalom, akárcsak a szellem legtöbb forradalma, úgy látszik, kevés hatást gyakorolt az európai gondolkodás alapvető teisztikus és autoritárius struktúrájára.⁶

A korábbi isten elleni naturalista forradalom „Isten” nevét a „Természet” nevével helyettesítette. Majdnem minden változatlan maradt. A teológia, az istenről szóló tudomány helyét a természetről szóló tudomány vette át; isten törvényei helyét a természet törvényei; isten akaratának és erejének helyét a természet akarata és ereje (természeti erők); és később isten tervének és ítéletének helyét a természetes szelekció. A teológiai determinizmust egy naturalista determinizmus helyettesítette – azaz isten mindenhatóságát és mindentudását a természet mindenhatósága⁷ és a tudomány mindentudása váltotta fel.

Hegel a természet istenségét a történelem istenségével helyettesítette. Így elértünk a történelmi törvényekig, a történelem hatalmáig, erejéig, tendenciáig, szándékaiig és terveiiig, továbbá a historicista determinizmus mindentudásáig. Az isten ellen vétkezők helyébe a gonosztevők lépnek, akik „hiába állnak ellent a történelem folyásának”, s megtudjuk, hogy bíráink nem az isten, hanem a történelem.

Ez a történelem deifikálása, amely ellen harcolok.

De az **Isten – Természet – Történelem** sorozat és az ennek megfelelő szekularizált vallások sora ezzel még nincs lezárva. A historicista fel-

⁵ Az „indítvány” (proposal) terminust itt technikai értelemben használom, ahogyan L. J. Russel is használja. Vö.: Propositions and Proposals című dolgozata, in *Proceeding of the Tenth International Congress of Philosophy*. Amsterdam 1948.

⁶ Engedélyezzék az adatot: A XII. fejezet ezen a helyen tárul először nyilvánosság elé; vö. még: K. R. Popper, i. m., 15–18. p. és 25–27. p.

⁷ Vö.: Spinoza: *Etika*, I., XXIX. tétel, és K. R. Popper, i. m. 7. p. és 15. p.

fedezés, hogy minden norma végül is csak történelmi faktum (istenben faktum és norma azonos), a faktumok deifikálásához vezet – az emberi élet és viselkedés létező, illetve tényleges faktumainak deifikálásához (attól félek, hogy állítólag faktumokkal bezárólag), következésképpen az egzisztencializmus, a pozitívizmus, a behaviorizmus szekularizált válásához. És mivel az emberi viszonyok a nyelvi viszonyokat is magukban foglalják, még messzibbre érünk: a nyelv faktumainak deifikálásához.⁸ Ezen faktumok (vagy állítólagos faktumok) logikai és morális autoritásának felhívása, úgy tűnik, napjaink filozófiájának utolsó bölcsessége.

⁸ A jogpozitívizmusról vö.: F. A. Hayek: *The Constitution of Liberty*, 1960, 236. p. és a köv. p., továbbá: K. R. Popper, i. m. 17. p. és 63. p. és a köv. p.

Búcsúbeszéd érettségi után (Tanévzáró a Székely Mikó Kollégiumban 1978-ban)

FÁZISELTOLÓDÁS

„Midőn ezen templomnak falait..., találtatott az észak felől való részének a fala között egy ember fennállva, kinék minden csontjai egymás után a maga helyén voltak, a keze... patkó, melynek... Az agykoponya alja nagy volt, hogy homloka egy araszt tett, a szárkonca pedig hosszabb egy singnél, egy kőre pedig ez volt írva: Johannes Magister” stb.

Johannes magister vacsora közben érezte meg a véget. A kezdeti kétkezés mellé iszonyú düh férközött a lelkébe, s rettegés. Habár az elmúlástól való narcisztikus félelmét némiképp palástolni is próbálta, nem riadt vissza attól sem, hogy az élet meghosszabbítását követelje. De hamar felismerte: az Úrjézus már nem segíthet. Elkeseredett, s a szokásosnál hosszabb önvizsgálatot tartott. Ismét szemébe ötlött önnön nagysága, s ez most meglepő elhatározásra készítette: *visszaváltozik*. Tett-vett még egy kicsit, aztán sorsával látszólag megbékélve jobb alkarjára akasztotta a patkót, és besétált a templom falába.

Johannes magister négyszáz évig gondolkodott mozdulatlanul, de egy éjszaka bomlani kezdett a fal. A patkó, mintha szellem fújta volna meg, leröpült karjáról. Zuhanása közben Johannes magister négyszáz évet öregedett. A csönd elborította ekkor az agyonbogzott időt.

Amikor a terméskőpadozaton tompán megkondult a patkó, Johannes magisternek csak a csontjai fehérlettek a falban.

TANULMÁNY

Mr. Vass, költő, függött a sarokban. Önkéntesen. Költészetéből hiányzott mindenféle társadalmiság.

Mr. Schaw magyarázta, miért függ Mr. Vass, és miért a sarokban: prózába oldotta a vassi lírát.

Mr. Schaw társadalmi prózája súlyos és ütőképes.

HALOTT PAPÍRHEGYEK MARADNAK MÖGÖTTEM

A KICSAPÓDÓ HARMATCSEPPEK GIRBEGURBA SÁVOKAT RADÍROZNAK A POROS VONATABLAKOKRA. HA LÁTÓMEZŐDET MEGPRÓBÁLOD TÁGÍTANI, VAGY AKÁR SZŰKÍTENI, HA NEM CSAK PASSZÍV SZEMLÉLŐ VAGY, HANEM MAGADAT IS BELEHELYEZED A KÉPBE, SZILÁNKOKRA SZABDALT, VIBRÁLÓ TÁJ ROHAN AZ ÜVEGEN TÚL, AMELY NÉHA ÖSSZEÁLL, MINT A KÉTSÉGBEJUTÓEN SZÉTTÖREDEZETT DOLGOK EGY-EGY KIVÉTELES PILLANATBAN.

MOST GYERTYAHORDOZÓ ZS. ARTÚR ÉS D. HISTÓRIÁJÁVAL KEZDEM AZ UTAZÁST. MERT KISZIVÁROG BELŐLE A KIVÉTELES PILLANAT FÖLBUKKANÁSÁNAK LEHETŐSÉGE:

Artúr, az a nyavalyás öreg (D. fogalmazása) egy napon körbevilágította a galambdúcot egy gyertyával, a későbbi Gyertyával. „Körbehordozom, és kész” – magyarázta. „Lyukas a kátrány, de az eső már nem folyik be, azaz a kátrány nem lyukas.” „Hibbant” – fogalmaz gyorsan D. Ezen emlékezetes esemény után ZS. Artúr egyre inkább gyertyahordozó. „Nem halok meg” – mondta hét év múlva betegen. „Körbehordozom, és kész.” Másnap meghalt, DE D. MÁR NEM VOLT OLYAN BIZTOS EBBEN.

AZ ISMERETLEN DOLGOK HALMAZA EGYRE FOGY. A KÉPBE EGYRE INKÁBB MINDEN BELEFÉR, NI, ITT EGY TÁJSZÍNŰ PLAKÁTSZILÁNK:

Ó, AZ A NÉHAI VARÁZSLAT! Gyere GG-re!* Nagy varázslat! Minden pénteken este 8-tól a Nagy Varázsló Elmék bérmentesen megoldják problémáidat! Elemeire bomlik a [...]! Feleletet kapsz arra, hogy [...]!

* Gaál Gábor Kör, az Írószövetség kolozsvári fiókjának, majd a Kolozsvári Írók Társaságának irodalmi alkotó- és vitaköre. 1956-ban alakult, az 1970-es, 1980-as években résztvevőinek zömét a kolozsvári egyetem magyar bölcsészhallgatói adták. Lőrincz Csaba gyakran olvasta föl írásait a GG-ben. Az Echinox című, román-magyar-német nyelvű kolozsvári egyetemi lap magyar oldalai rendszeresen fórumot adtak a Gaál Gábor Kör tagjainak. Lőrincz Csaba 1980–1982 között volt a magyar oldalak egyik szerkesztője. (A szerkesztők megjegyzése.)

Megtudod azt is, hogyan olvad harmonikus, szerves egésszé egyén és társadalom, s a [...].

S A SZEGÉNY ÖRDÖG RÉSZESÜLT A NAGY VARÁZSLATBAN, EGYÜTT SZÁRNYALT A NAGY VARÁZSLÓ ELMÉKKEL, S EGY-EGY GG UTÁN BOLDOGAN SÖRÖZÖTT: ÚGY ÉREZTE, NEM MARADT MÁR MEGOLDATLAN PROBLÉMÁJA.

A TÁJFOSZLÁNYOK ÖZÖNLENEK, MINT SZÉTREPEDÉSIG TÖMÖTT ÓRIÁSI BORÍTÉKOKBÓL A PAPÍRLAPOK:

„1. Ön brontosaurusz? 2. Igen? Hogyan látja ön a fiatalokat? [...] 14. Ön brontosaurusz?” (Ismeretlen szerző) „Hogyha megállít valaki egyszer Piszte / maradj e megállás dísze” (Ismeretlen szerző) „kiskacsa úszik fekete tóban / azt hiszi Isten / hál istennek – hál magának” (Cseke Vanda) „A gorillák is lehetnének magasabbrendűek. Akkor mindenki a hosszú, selymes szőrzetet imádná.” (Willmann W[alter]) „V. publicabil” / Ismeretlen szerző / „A mikrofon, Luigi Nono és én a tó partján éppen” (Ismeretlen szerző)

A PAPÍRFOSZLÁNYOK SURROGÁSÁBA „mindig valami / furcsa táv / oli adók úszna / k be” (Zudor János)

„égszillagzárpor megindul kő omlás / vakondként rejtőzni sötét tűz palotáiban lávaként / zudul kék levegő meteor / / borzalom elől lidérc futásom / kiterjesztett szárnyal / kedves madaram mellembe zárva / fél szeme sír / másik te vagy / ki tudja hol vagyok én / Iimában / afganisztánban / / honnan e fények alkonyomon / tán iljics lámpák / talán a pulzus mózes fáklái / add menekülésem a pusztából” (Vass Levente)

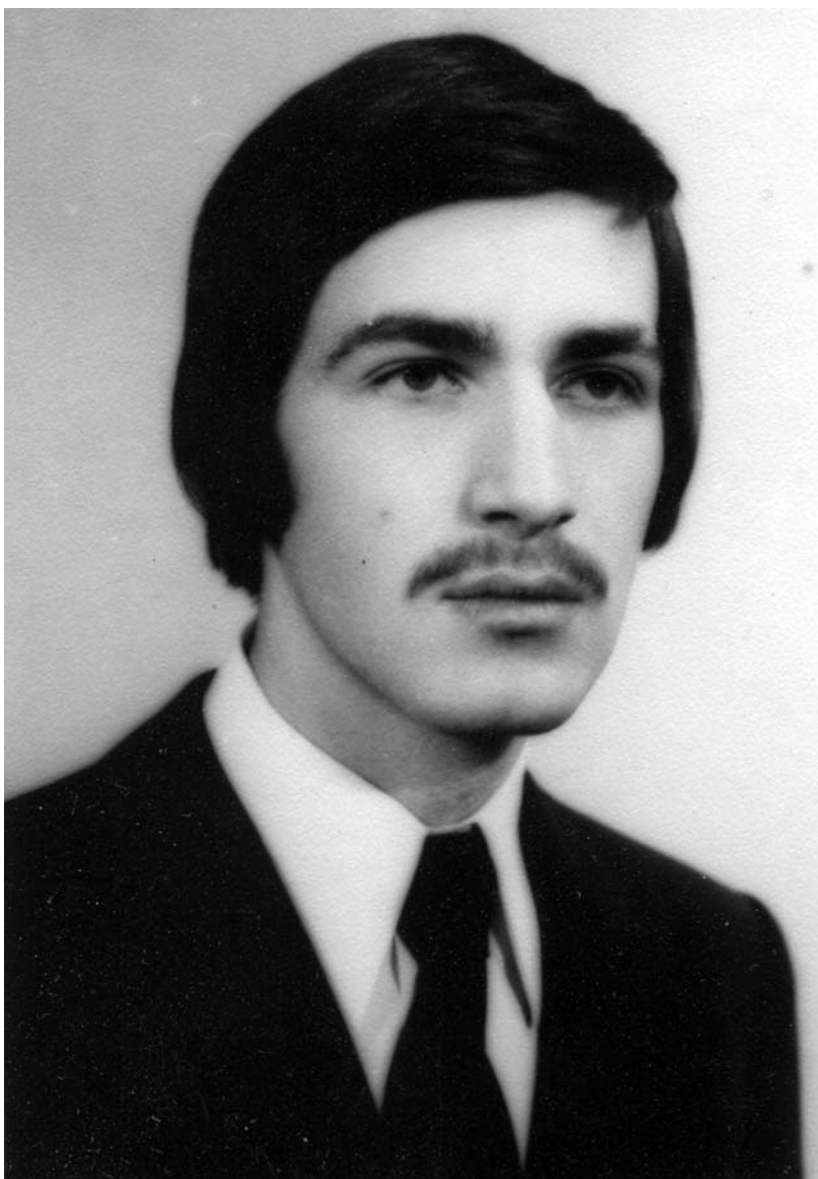
A KÍSÉRLET JÓL INDULT. BRETTER ZOLI MEGKOPOGATJA A VÁLLAMAT ÉS KESZTHELYIRE [ANDRÁSRA] MUTAT. ODAFORDULNÉK, DE VALAMI KÓFAL NÖVEKSZIK A SÍNEK MELLETT:

ALAGÚÚÚT!! TE JÓ ISTEN, ALAGÚT!

AZ UTAZÁS ÉRTELMÉT VESZTETTE: A PAPÍRLAPOKAT VISSZARAKOSGATOM AZ ÓRIÁSI BORÍTÉKOKBA. A BORÍTÉKOKAT HEGGYÉ HALMOZOM. HÁTAT FORDÍTOK...

Megjegyzés

Az idézetek az Echinoxnak küldött, néha több éves, nem közölt anyagból valók.

A Székely Mikó Kollégium érett növendéke

EGY ISMERETELMÉLETI PROBLÉMÁTÓL A MORÁLIS KÉRDÉSFELTEVÉSIG

„Különös módon éppen a nem-tudás tudása nyitja meg Szókratész előtt a valódi választás terét, mert csak ez a negatív belátás oldja ki őt hamis kötöttségeiből. Nem lévén vállalható kötöttségei, a keresőnek *magának* kell megteremtene a kötöttséget, amelyet vállalhat. Éppen a *magunk teremtette* kötöttség vállalását nevezzük azonban *autonómiának*.”

(Tengelyi László: *Autonómia és világrend. Kant az etika fundamentumáról*)¹

A cím, az legalább egy síkon pontos: azon a síkon, amelyen feltünteteti, hogy egy olyan gondolatmenetről van szó, amely megszakad... megszakad akkor, amikor elérkezik a morális kérdésfeltevésig.

Az elkövetkezőkben tehát nem esik szó etikai kérdésekről. A tárgy lezárul annál a pontnál, amely ponttól ez lehetővé válna. Nem az ismeretelmélet moralitását szeretném taglalni, hanem csupán azt szeretném kimutatni, hogy egy ilyen taglalás lehetséges lenne.

Hogyan lehet ezt kimutatni? Az ismeretelmélet és a morál összefüggésének kimutatásával. Ha egy ponton sikerül ezt az összefüggést kimutatnom, akkor meg kell – gondolom – egyelőre ennyivel elégednem. Meg lennék elégedve, ha az ismeretelméletet vizsgálva sikerülne eljutnom az etika küszöbéig.

A megjelölt kérdést kétféleképpen is megközelíthetőnek gondolom. Az egyik megközelítési mód egy szemantikai analízisfeleség, a másik pedig úgy nézett volna ki, hogy az ismeretelmélet néhány jól ismert problémájának meglétét visszavezettem volna a morális kérdésfeltevés elhanyagolására, vagyis kimutattam volna, hogyan okoz a morális kérdésfeltevés figyelmen kívül hagyása problémákat az ismeretelméletben.

A dolgozatban az első megközelítési mód szerepel részletesen. A második, következtetéstöredék formájában, a dolgozat végén áll.

¹ Tengelyi László: *Autonómia és világrend. Kant az etika fundamentumáról*. Medvetánc Melléklet, 1984. 4. szám, 29. p.

Mind a két megközelítési módnak több köze van a *preskripció*hoz, mint a *deskripció*hoz.² Az összefüggés közvetlen leírása nem tűnik lehetségesnek. Inkább *összefüggésbe hozásról* kell beszélnünk, esetleg az összefüggésbe hozás szükségességének kimutatásáról, mintsem az *összefüggés leírásáról*. De ez a vizsgált összefüggés természetéből adódik...

Lássuk akkor az összefüggés szemantikáját:

Legyen egy ismeretelméleti feltételezés, hogy nem ismerünk valamit. (Ez a *valami*, amit nem ismerünk, lehet akár ismeretelmélet és morál összefüggése is. Nevezzük ezt az összefüggést is egyszerűen *valaminek*.)

Egy ismeretlen *valamit* méltán mondhatunk *szükségesnek*. Hiszen az a valami számít *szükségesnek*, ami éppenséggel *nincs*. A köznapi nyelvben viszont annak, hogy „valami szükséges”, sajátos értelme van. Mert nézzük csak: sokszor mondjuk, hogy „ez meg ez szükséges”; „szükséges” – mondjuk valamiről, és mit teszünk e „szükséges” után? – hát megnevezzük azt a valamit. Fogalmunk van tehát erre a valamire, ez a valami minden olyan összefüggésében, amelyet a fogalom tartalmazhat, épphogy *van*, épphogy *nem szükséges*. Az a „valami” tehát, amelyet a köznapi nyelvben „szükséges”-nek mondunk, nem minden vonatkozásban szükséges.

Most nézzük meg, hogy létezik-e ennél szigorúbb szükségesség? Létezik-e olyan valami, ami minden vonatkozásában szükséges lenne? Létezik-e az, ami fogalmilag is, vagyis minden olyan összefüggésében, amelyet a fogalom tartalmaz, szükséges? De mit keresünk most tulajdonképpen? Azt a valamit keressük, ami *minden vonatkozásában* szükséges. Azt keressük, *ami nincs*. És azt kérdeztük, hogy *létezik-e, ami nincs*?

Egy darabig viszont még ne akadjunk fenn ezen a kérdésen. Viszont ha létezik, akkor egyvalamit kétféleképpen ítélnünk szükségesnek. Vagy úgy, mint ahogy azt a köznapi nyelvben láttuk, hogy megnevezzük azt a valamit, *leírjuk* azt a valamit; vagy a másik módon, a szigorú értelemben, amikor – azt hiszem, helyes így mondani – *előírjuk* azt a valamit, feltételezzük létezését. Vagy úgy tehát, hogy *tudjuk*, mi az a valami, ami szükséges, vagy úgy, hogy arról a valamiről, amit szükségesnek mondunk, *nem tudjuk*, hogy micsoda.

Gondolom, belátható: valamit szükségesnek ítélni úgy, mint az első esetben, nem jelent szándékot a megismerésre. Ha viszont akként ítélnék

² A *nem kognitív* szükségességet, amikor *tudjuk, hogy mi szükséges*, enyhébb szükségességnek, *szükségszerűségnek* nevezném, a *szükség-szerűség* nyelvi kifejezését pedig *deskripciónak*; a *preskripció* ezzel szemben a *kognitív szükségesség* lehetséges fogalmi kerete, amely fogalmi keret *utal* valami *nem tudottra*.

meg, mint a második esetben, akkor valóban meg akarjuk ismerni. De azt a valamit akarjuk megismerni, ami nincs. Megismerési szándékról akkor beszélhetünk, ha egy olyan valamit akarunk megismerni, ami nincs.

Megismerési szándékról tehát akkor beszélhetünk, ha feltételezzük valaminek a létezését, ami nincs. Az ismeretelmélet – és ezt kívántam ilusztrálni ezzel a „játékkal”, ahol egyfajta ismeretelmélet gondolatmenetét igyekeztem rekonstruálni – mindenképpen eljut eddig a feltételezésig. De csakis akkor képes számot adni tárgyának egy részéről, a megismerési szándékról, ha *leírja* ezt a feltételezett valamit. Ebben az esetben ez eléggé meredek követelmény; de az elméletnek, ha elméletként akarja igazolni magát, le kell írnia tárgyát. Az ismeretelmélet tárgya, a megismerés pedig egyik lényeges mozzanatában él egy olyan valami létezésének feltételezésével, amely valami egyszerűen *nincs*.

Azt hiszem, az így megfogalmazott probléma tengelye körül elég sok minden fordul meg. Itt kell keresni azt a bizonyos morális kérdésfeltevést is. Megpróbálom ezért részleteiben megvizsgálni ezt a problémát.

Lehet, hogy Carnap ezzel a problémával foglalkozik, amikor *Empirizmus, szemantika, ontológia* című tanulmányában elutasítja azokat a kérdéseket, amelyeket egy nyelvi rendszerhez kívülről teszünk fel, és csak a rendszeren belüli kérdésfeltevéseket fogadja el. „Ezekre a kérdésfeltevésekre – írja utóbbiakról – empirikus vizsgálattal kell válaszolni. A realitásnak az a fogalma, amely ezekben a kérdésfeltevésekben megjelenik, empirikus, tudományos és nem metafizikus. Ha valamit reális entitásnak ismerünk el, az azt jelenti, hogy sikerül azt a többi reálisnak elismert entitás közé beilleszteni bizonyos tér- és időbeli helyzetbe, [...] a rendszer szabályainak megfelelően.”³ Fontos kiemelni, hogy Carnap „entitás”-on itt mind konkrét, mind absztrakt entitást ért.

Mi Carnap véleménye a külső kérdésfeltevésekről? Ezt is idézem, ugyanabból a tanulmányból: „Reálisnak lenni, ez tudományos értelemben azt jelenti, hogy a rendszer elemének lenni; a realitás fogalmát tehát nem lehet értelmesen a rendszerre magára alkalmazni. Azok, [akik külső kérdéseket tesznek fel a rendszerhez, vagyis]* akik a dolgok világának realitását kérdőjelezik meg, lehetséges, hogy nem elméleti kérdést szándékoznak feltenni, mint ahogy azt kérdésünk fogalmazásmódja sugallja, hanem

³ Rudolf Carnap: *Bedeutung und Notwendigkeit. (Meaning and Necessity.)* Springer, Wien–New York, 1972, 259–260. p.

* Lőrincz Csaba betoldása. (A szerkesztők megjegyzése.)

inkább gyakorlati kérdést – egy gyakorlati kérdést, amely nyelvünk struktúrája elfogadásának elvetésének kérdése.”⁴

Most összefoglalnám azt, ami ebből számunkra lényeges, úgy, ahogy lényeges. Tehát ha külső kérdést teszünk fel egy nyelvi rendszerhez, akkor kétségbe vonjuk a benne szereplő entitások – absztrakciók és konkrétumok – realitását. A külső kérdés nem elméleti, hanem gyakorlati jellegű. Arra vonatkozik tulajdonképpen, hogy elfogadjuk-e a nyelvi rendszert úgy, ahogy van, vagy elvetjük – úgy, ahogy van. (Az idézetnek ez az értelmezése, remélem, egybehangzik a Carnap elmélet többi megállapításával.)

De mi lehet egy nyelvi rendszerhez feltett külső kérdés; egy olyan kérdés, amely kétségbe vonja a benne szereplő entitások realitását? Ez a kérdésünk már megvan: nem másról van szó, mint ha megkérdezzük, hogy *létezik-e az, ami nincs?* Nyilvánvaló: az, ami nincs, nem lehet reális.

Megpróbáltam valahogy kimutatni, hogy a megismerés eljut eddig a kérdésig, és igennel is válaszol rá. Az ismeretelmélet szintén eljut idáig, de ezen túl már nincs mit kezdenie. Nem is csoda, hiszen ez a kérdés bármilyen nyelvi rendszer számára elveszíti átlátszóságát. Ezek szerint az ismeretelméletben – vagyis egy nyelvi rendszerben – föl kell tennünk egy olyan kérdést, amelyre igennel kellene válaszolni, de ha így tennénk, megszüntetnénk a nyelvi rendszert, az ismeretelméletet mint elméletet.

Mi következik mindebből? Az talán, hogy ha meg akarunk ismerni, akkor nem lehetséges a nyelvi rendszer? Nem, nem ez következik; hanem az, hogy nem lehetséges *a nyelv mint rendszer*. Nem lehetséges egy rendszer, az *egyetlen* nyelvi rendszer. Úgy hiszem, Carnap, aki egész végig az egyetlen nyelvi rendszer létrehozásán fáradozott, ezért utasítja el a külső kérdéseket.

A késői Wittgenstein a Carnapéval ellenkező véleményen van. A *Filozófiai vizsgálódások* aforizmáiból kiragadott részletek, amelyeket itt idézek, olyan helyzetet írnak le, amelyben nyelvjátékok, *különböző* fogalmi keretek szerepelnek: „Tévedünk, ha azt hisszük, hogy a nyelv hamisítatlan lényegét ragadjuk meg. Azaz a rendet, amely a mondat, a szó, a záradék, az igazság, a tapasztalat stb. fogalmai között fennáll. Ez a rend mondhatni egy fogalmak *fölötti* fogalmak (*Über-Begriffen*) között szerveződő *fölötti* rend (*Über-Ordnung*). Holott a »nyelv«, a »tapasztalat«, a »világ« szavaknak, ha használjuk őket, olyan alantas használatúaknak kellene lenniük, mint az »asztal«, »lámpa«, »ajtó« szavaknak.” „Egyrészt világos –

⁴ I. m., 260. p.

írja tovább Wittgenstein –, hogy nyelvünk minden mondata »rendben van úgy, ahogy van«. Azaz nem egy ideál elérésére törekszünk, mint ha szokványos, laza mondatainknak nem lenne kifogástalan értelmük, és egy tökéletes nyelvet csak ezután kellene konstruálnunk. – Másrészt világosnak tűnik: ahol értelem van, ott tökéletes rendnek kell lennie. A tökéletes rendnek tehát a leglazább mondatban is benne kell lennie.”⁵

Carnap szerint tehát egy rend van, egy rendszer, *egyetlen* nyelvi rendszer, amelynek tökéletesnek kell lennie, és amely a realitás biztosítója. Wittgenstein szerint ez az egyetlen „kristályrendszer”: „rend fölötti rend”, és semmiképpen sem a realitások rendje. Csak *rendek*, rendszerek, nyelvi rendszerek vannak, amelyek önmagukban tökéletesek.

A két jól ismert vélemény a „létezik-e, *ami nincs*” kérdésünkre adott kétféle válasza alapozódik. Hogyan?

Láttuk, hogy ez a kérdés a „valami, *ami nincs*” szükségességéből származik. Mikor beszélünk valami szükségességéről, *ami nincs*? Akkor, ha meg akarunk ismerni. És mikor akarunk megismerni? Akkor, ha beláttuk: az, amit ismerünk, az, *ami van*, az *nem elég ismeret számunkra*, az *nem elég jó* számunkra, ha beláttuk, hogy *nem ismerünk*. Más szóval – és ezt csak ilyen általánosan lehet megfogalmazni – *ha beláttuk, hogy ami van, az nem jó*.

Ha az, *ami van*, *nem jó*, fölteszünk egy kérdést, amely megelőzi a „létezik-e, *ami nincs*” kérdését. Ez így hangzik: „*jó-e az, ami nincs*”? Figyeljük meg az utóbbit: könnyen rájövünk, hogy *nem kell* tartalmaznia semmi másnak az ismeretét, csak annak, hogy *ami van, az nem jó*.

„*Valami nem jó*” – mit kezdhet egy ilyen ismerettel az ismeretelmélet? Megállapíthatja esetleg, hogy a „*jó*”-nak *nincs* elméleti jelentése. Más *nem* tehet.

De *van-e a „jó”-nak* más, *nem* elméleti jelentése? Bizonyára *van*; *morális* jelentése *van*. Ezek után *ne is* keressük másutt ismeretelmélet és *morális* összefüggését, mint a két kérdés, a „*létezik-e, ami nincs*” és a „*jó-e az, ami nincs*” összefüggésében. A második kérdés *tűnik* azon *morális* kérdés formájának, amely az ismeretelmélettel kapcsolatban *van*.

Míg a „*létezik-e az, ami nincs*” elméleti kérdés, a „*jó-e az, ami nincs*” már *nem* az; utóbbi teljes egészében *kívül* van mindenféle elmélet körén.

Ha úgy *ítélünk* – *morálisan nyilván*, hiszen másként lehetetlen –, hogy „*ami nincs, az jó*”, akkor ezzel *elhagyunk* egy nyelvi rendszert. Nyelv *vi-*

⁵ Ludwig Wittgenstein: *Philosophische Untersuchungen*. Suhrkamp, Frankfurt a. M., 97. és 98. rész.

szont továbbra is van, és rend[szer]szerűséget is fölfedezhetünk benne. Ha nem hagyunk fel a kereséssel, akkor csakis egy *másik* nyelvi rendszert kereshetünk. Az elhagyott rendszer viszont továbbra is megmarad. Kézenfekvő, hogy ebben a helyzetben belátjuk: nem csak egy nyelvi rendszer van, hanem legalább *kettő* – az elhagyott és a keresett. De ha kettő van, ugyanúgy, mint ahogy az egyiket elhagytuk, elhagyhatjuk a másikat is, egy harmadik keresése közben. Körülbelül ez lehetett Wittgenstein gondolatmenete, amikor végtelen *sok nyelvi rendszer* létezését feltételezte.

Ellenben ha úgy ítélünk, mint Carnap – morálisan nyilván, hiszen másként lehetetlen –, hogy „ami van, az jó”, akkor megmaradunk a rendszer elemének. Ezt az egyetlen nyelvi rendszert viszont *totálisként kell* feltételeznünk, mivel – hát egyszerűen *nincs rajta kívül semmi!* Minden, ami van, *benne* van, vagy *benne kell* lennie. Hiszen e rendszer számára *semmi sincs, ami nincs*.

Hogy miként folyik egy ilyen rendszerben a megismerés – ha ez esetben egyáltalán beszélhetünk megismerésről –, arról szerintem senki nem tud *ebben a rendszerben* számot adni. (Arról számot adhatna esetleg a késői Wittgenstein.) Csak arról lehet számot adni, hogy miként *terjeszkedik* egy ilyen totális rendszer, miként fog át újabb meg újabb területeket.

Carnap maga idézi egyik kritikusat, Gilbert Ryle-t, akinek az a kifogása, hogy egy mindent átfogó rendszerben megengedhetetlen analógiák vannak.⁶ Lehet, hogy pontosan az analógia a terjeszkedés módja. Véges számú összefüggést – mivelhogy minden nyelvben végtelen számú összefüggés lehetséges, de mindet nem ismerhetjük – kénytelenek vagyunk ebben végtelen számú entitásra alkalmazni, ha rendszerünk totális. És ez gyakorlatilag csak analógiák révén lehetséges: egy összefüggés itt is, ott is megismétlődik, csupán az entitások, melyek között szerepel, mások.

A morális kérdés kétféle megválaszolása két különböző ismeretelméleti álláspontot von maga után. A morális ítéletnek *van* befolyása az elméletek megválasztásában és kidolgozásában. Az elméletek viszont, mivel nyelvi rendszerek, *nem tudnak számot adni semmiféle morálról*. A morál számára csak az elméletek *között* nyílik szabad tér, s ha *van* elméletek közötti tér, akkor elméleteknek kell lenniük és nem *egyetlen*, totális elméletnek. *Utóbbiban nincs, ahol morál legyen*.

Azt hiszem, a tudományelmélet egyik fontos problémájának lényege az itt taglalt kérdéshez vezethető vissza. A tudományelmélet nem tud mit

⁶ Lásd Carnap, i. m., 272. p.

kezdeni a sokféle tudományos elmélettel, mert azt kérdezi, hogy *melyik az egyetlen jó, a minden tekintetben üdvözítő*. Azt kérdezi, hogyan jó egy elmélet *mindenre*? És morális megfontolásból – *ami van, az jó!* – nem kérdezi meg azt, hogy *mire jó* egy elmélet és *mire nem jó*. De ha lemondanánk az egyetlen elméletről, pontosabban arról, ami egy elméletet tudományossá tesz, lemondanánk a tudomány meglévő pozíciójáról.

Ha mégis bekövetkezik a fordulat, a tudományt kevésbé lehet majd felhasználni propagandacélokra, és kevésbé lehet kisajátítani társadalmi ideológiák támogatására. Ha elismerjük majd az elméletpluralitást, a tudomány mobilitása valószínűleg növekedni fog. Inkább koncentrálnak ekkor a megismerésre, s lehet, hogy megtudjuk: mi a nyelv, és mi a megismerés – talán...

RÉSZLET A LIMES KÖR* 1986. NOVEMBER 10-I VITÁJÁBÓL

Molnár Gusztáv: – Végül Lőrincz Csabát kérném meg, hogy pár szóban esetleg reflektáljon a mai és az eddigi beszélgetéseink során kifejezésre jutott álláspontokra, tekintettel arra, hogy néhány hét múlva véglegesen Magyarországra költözik, és így következő találkozóinkon már nemigen vehet részt.

Lőrincz Csaba: – Ezt nyilván nem tudom most megtenni. Esetleg utólag. Csupán álláspontom érzelmi-tapasztalati hátterére szeretnék röviden utalni. Én azt az álláspontot, amelyet Cs. Gyimesi Éva vagy Fábián Ernő vagy Molnár Gusztáv képvisel, sajnos nem tudom elfogadni. Miért? Mert én nem tartom lehetségesnek a végtelenségig az identitástudat és a helyzet tudat különválasztását. Ez szerintem elméletileg és egzisztenciálisan is lehetetlen. Nekem, környezeti és nemzedéki meghatározottságaimnál fogva, nem voltak olyan élményeim, mint amilyenek nektek voltak. Amikor az én nemzedékem egyáltalán eszmélni kezdett, akkor már csak sorozatos kudarcélményekben volt része. Nekem, nekünk nem volt részünk például abban a '78–81-es eufóriában sem, amelyről Molnár Gusztáv olyan sokat beszélt, amikor ő még hitt abban, hogy a lengyelek meg tudják valósítani azt a bizonyos áttörést. Amit én tulajdonképpen törvényként el tudok fogadni, és erre irányul minden törekvésem, az az, amit végül is biztosnak érzek. Ezért vonz engem a megismerés, az, hogy próbáljam biztosítani ismereteimet és ismereteimen keresztül egzisztenciámat. Mert

* A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon szócikkéből: „Limes Kör – a Ceaușescu-féle parancsuralommal szembe forduló magyar értelmiség egyik csoportja. Tagjai a kezdeményező Molnár Gusztávon kívül: Ágoston Vilmos, Balázs Sándor, Bíró Béla, Bíró Gáspár, Cs. Gyimesi Éva, Fábián Ernő, Lőrincz Csaba, Salat Levente, Szilágyi N. Sándor, Vekov Károly. Illegális megbeszéléseiket Bukarestben, Brassóban és Illyefalván tartották, az elsőt 1985. szept. 20-án, az utolsót 1986. nov. 10-én. Az erdélyi magyarság helyzetének változásait követve a totális államrend és a beolvasztó nemzetiségi politika tagadásával új elméleti állásfoglalást vitattak meg »magyarként a teljes magyarságot, európaiként a teljes európaiságot« választva.” *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés. III. Ké–M.* Főszerkesztő: Dávid Gyula. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1994, 386. p. (A szerkesztők megjegyzése.)

ami számomra egyelőre a helyzet fogalmába beemelhető – az a kudarc-élmény. Ha ez így van, és ha nekem nincs amiért elkülönítenem a helyzettudatot és az önazonosságtudatot, akkor ebből sajátos álláspont következik. Nem a tragikus irónia álláspontja, amiről Cs. Gyimesi Éva beszél, hanem az egzisztenciális iróniáé. Ez bizonyos vonatkozásban több, mint a tragikus irónia. Miről van szó? Arról, hogy saját egzisztenciám nevében, lévén hogy saját egzisztenciámon kívül nem találok semmiféle értéket környezetemben, lemondok mindenről, hogy egzisztenciámat valahogy biztosítsam, mert akkor talán mégiscsak találhatok valamiféle értéket. Én ezért...

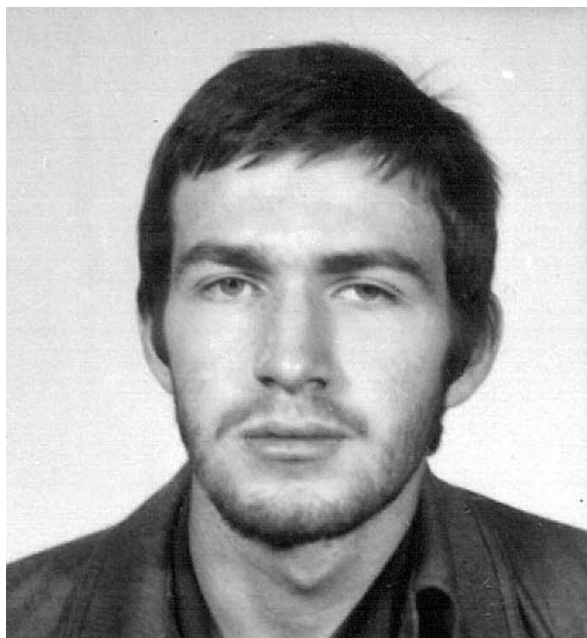
Balázs Sándor: – Ezért mész el.

Lőrincz Csaba: – Hát igen.

Balázs Sándor: – Jó, de van a helyzet – és van a helyzettudat. A helyzetet fel lehet adni, de meg lehet őrizni a helyzettudatot. Ez a helyzettudat továbbélhet bennem akkor is, ha objektív helyzetem megváltozik. És akkor, ha más körülmények között is, mégiscsak megmaradok erdélyinek. A mi helyzettudatunkat meg lehet őrizni, sőt fel lehet ébresztetni nemcsak itt, hanem bárhol a világon.

Lőrincz Csaba: – Azt hiszem, nem is lehet másként.

Balázs Sándor: – De nagyon is lehet. Nagyon sokan vannak, akik Bihar-püspökinél vagy Hegyeshalomnál feladják erdélyiségüket.

A kolozsvári magyar–német szakos egyetemi hallgató

1987–1997

BÖHM KÁROLY

SZÖVEGOLVASÁS HAJÓS JÓZSEF RENDEZÉSÉBEN

A bukaresti Kriterion Kiadó rendhagyó vállalkozása volt Hajós József *Böhm Károly filozófiája* című könyvének megjelentetése.* A közel négyszáz oldalas munkának körülbelül fele, tehát kétszáz oldal ugyanis eredeti Böhm-szöveg. Ez váltakozik, igencsak kiporciozva, a könyv többi részét kitevő kommentárral. Természetesen nem ez a – Lenin *Filozófiai füzetek*-jére emlékeztető – „kompozíció” az, ami szokatlansága révén fölkelthetné érdeklődésünket; a Böhm Károly műveiből vett idézetek bősége sokkal inkább figyelmet érdemel. A „hagyományápoló irodalom”-nak köszönhetően, nem utolsósorban a romániai magyar könyveket megjelentető kiadók jóvoltából viszonylag könnyen tájékozódhatunk többféle hagyomány szövevényében, de hogy *ily mértékben*, és (szinte) első kézből kapjuk a német klasszikus filozófiára épülő magyar *bölcseleti hagyományt*, ez kivétel-számba megy.

Az erdélyi művelődéstörténeti kutatások eredményeként az utóbbi fél-században napvilágot látott ugyan ebben a tárgykörben is két monográfia (Hajós József: *Köteles Sámuel*, 1969 és Balázs Sándor: *Tavaszy Sándor filozófiája*, 1982), egy tanulmány (Sipos Pálról, Benkő Samu tollából) és egy jegyzet (Tamás Gáspár Miklós *Málnási Bartók Györgyről*); igaz, két önálló kötetet is számon kell tartanunk: a XIX. századi materialista Mentovich Ferenc *Az új világnézet* című munkáját (1974) és a két világháború közötti nemzetiségi politikus-püspök, Varga Béla *Bölcseleti írásait* (1979). Ezenkívül Hajós új könyve tudomásom szerint az első olyan felszabadulás utáni írás, amely címében is viseli Böhm Károly nevét.

Hogy belássuk, mennyire nem szeretjük „ápolni” bölcseleti hagyományainkat, elég, ha valamennyire komolyan vesszük Hajós első megállapítását, és összevetjük a felsorolt adatok összesítéséből adódó konklúziókkal. Böhm hatkötetes főművéről tehát ezt olvashatjuk: „*Az ember és világa* az első színvonalasan kidolgozott magyar bölcseleti rendszer; mi több: délkelet-európai viszonylatban is az első világháború előtti évtizedek ki-magasló teljesítménye” (5. p.).

* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1986. (A szerkesztők megjegyzése.)

Higgyük el ezt Hajósnak, vagy könyvét elolvastva, annak alapján ítélkezzünk Böhm Károly filozófiájáról? Ha az előbbi tesszük, akkor bizonyosságot hitünkre valószínűleg Böhmnek a műveiből nyerhetünk, mert Hajós munkájából kiindulva másfajta következtetésre jutunk. A mégoly bőven mért idézetek ellenére sem merészelhetjük a könyv alapján határozottan állítani például azt, amit Hajós nagyon gyakran hangsúlyoz, hogy Böhm *rendszeralkotó filozófus*. Külön fejezet foglalkozik ugyan sorra *Az ember és világa* hat kötetének mindegyikével (a kötetek: *Dialektika vagy alapfilozófia*, 1883; *A szellem élete*, 1892; *Axiológia vagy értéktan*, 1906; *A logikai érték tana*, 1912; *Az erkölcsi érték tana*, 1928; *Az esztétikai érték tana*, 1942), valamint a kisebb írásokkal, de hogy *miként* állnak össze a [monográfia több] különböző fejezetében ismertetett diszciplínák filozófiai rendszerré, ezt Böhm esetében feltehetően csak akkor tudnánk meg, ha közelebb férköznénk logikai felfogásához. Hajós könyvében viszont a logikai felfogással foglalkozó rész a legkevésbé átlátszó. De ez nem is lehet másként...

Böhm filozófiájának színvonaláról, „kimagasló teljesítmény” voltáról szintén sok szó esik Hajósnál, miközben kommentárjai megpróbálnak meggyőzni – *éppen e kvalitások ellenkezőjéről*. Számtalanszor kiderül, hogy Böhmnek egyáltalán nem erős oldala a dialektika, hogy realistának gyenge, hogy materialistának nem materialista. Egy érdekes eszmefuttatás során azt is megtudjuk, hogy bölcseleink „igen sajnálatosan hallgat a termelőmunkáról” (263–264. p.). Böhm Károly tehát nagy filozófus, csakhogy amint e tétel bizonyításra kerül, minduntalan Böhm Károly fogyatékos eszméibe ütközünk bele.

Hajós jellegzetes eljárása, melynek áldatlanságát mi sem illusztrálja jobban az ilyen, ismételten visszatérő értékelési önbodicskeknél, a dialektika példáján kimutatva, nagyjából a következő:

1. *a materialista dialektikáról*: „... három alapszemponthoz igyekeztem elsődlegesen érvényesíteni, kutatva főként azt, hogy mennyire közelednek a böhmi szövegek a marxista értelemben vett dialektikához, a korabeli filozófiai realizmushoz és a modern humanizmushoz...” (7. p.);

2. *idéz egy passzust Böhm-től, melyben Böhm nem beszél dialektikáról*: „Az értelmi, ideális vonások épp oly valóságosnak tekintendők, mint az anyagi lét. A filozófiában éppen ezen értelmi tényezőkre esik a főszűl. Mert a filozófia éppen azt akarja kimutatni, hogy a külsőknek nevezett tünemények között miképpen lehetséges folytonos, ellenmondás nélküli összefüggés, s ezt azáltal éri el, hogy az alany legfőbb funkcióinak közreműködését a világgép előállításánál kimutatja” (32. p.);

3. *kommentárban tudósít a passzusban fölfedezett dialektikumról*: „Hiba volna eleve dialektikátlanak bélyegezni az ellentmondás-mentesség fenti követelését. Helyénvalónak véljük [...] dialektikumként emelni ki a megismerő alany aktív voltának, az emberi tudat alkotó jellegének a hangoztatását” (uo.);

4. *olyan passzust idéz Böhm-től, amelyben Böhm is dialektikáról beszél*: „... az anyag és a tulajdonságai ugyanazok. S ebben rejlik az anyag *dialektikai természete*. Az anyag ugyanis egy általános létező, amelyben különöds nincsen; s mégis 2. az anyag a veres, a nehéz, a kiterjedt, vagyis a különöds. Végre 3. a veres, súlyos, rugós stb. különböző jelentésű tényezők lévén, egymással csak absztrakte koordinálhatók egy közös fogalom alá, miáltal az anyag nem valónak, a tulajdonságok pedig a realitásnak bizonyodnak” (45. p.);

5. *végül egy további kommentárban elítéli a böhmi „fél- vagy kvázi dialektikus” megoldást*: „... helytelenítjük az atomizmussal szembeni makacs (túl elvont spekulativitással »dialektizálgató«) kételyét és idealizmusát...” (47. p.).

Hajós szerint munkája a legemecum alcímet is viselhetné. Ezt a (nála egészen műfaji megjelöléssé emelt) kifejezést egy helyen eléggé szabadon fordítja: „*olvass velem és gondolkozzál az olvasottakon (valamint az esetleg hozzájuk olvasott szövegeken) a saját fejeddel is!*” (131. p.). Nem is látszik sejteni (vagy nagyon is jól tudja, csak rafináltan elhallgatja?), hogy Böhm Károlyt úgy olvasni, ahogy ő teszi, *nem érdemes*, és ha valaki „saját fejével” netán olvasásra érdemesíti ezt a filozófust, akkor *másképpen* fogja olvasni, mint ő. Merjük remélni: ő azért olvas így, hogy *másnak* lehessen másként.

Sajnos szükséges, hogy az így feltételezett nemes célt szolgáló hajósi *eszközolvasatnak* áldozatul essen Böhm filozófiájának átlátszósága. Egy filozófiai konstrukciótól, amely a *metaphysica specialis* értelmében vett rendszer megalkotásának szándékával keletkezett (Böhm), számon lehet kérni olyasmit, amiről nem esik szó benne, és lehet bírálni megoldásait (feltéve persze, ha előzőleg nem akadtunk már fenn egy ilyen rendszer lehetségeségének problémáján); de ha *e rendszer szempontjából pozitívnak* tüntetünk fel olyan gondolatokat, amelyeknek *cáfolatát ugyanez a rendszer*-immanensen tartalmazza, vagy amelyekkel esetleg nyíltan is szembehelyezkedik, és ezekkel a gondolatokkal még elvégezzünk egy-két manővert (lásd fentebb a dialektika példáját), az ellentmondás törvényét mindvégig primitív módon semmibe véve (Hajós), akkor az így létre-

jövő, meglepő fordulatokban kétségkívül bővelkedő metafizika pontosan a tárgy filozófiai kontingenciájának kérdését kezeli szükségképpen mellékesként: a vizsgálat tárgyát a trükk leple csak nagyon halványan engedi fölsejleni.

De nem kell ezt a kifogást félreérteni, nem egy másfajta ködös igény, nem a történeti objektivitás nevében fogalmazódott meg. Aki olvas, az többé-kevésbé úgyis „elárulja” az olvasottakat, és tartsuk ezt megengedhetőnek, mert úgy tűnik, mást aligha tehetünk. Csakhogy Hajósnál nem arról van szó, hogy egyszerűen „elárulja” a böhmi szöveget; ezt nem teheti, mivel *olvasata tulajdonképpen nem Böhm Károly filozófiájának olvasata*. Számára a böhmi filozófia *differenciálatlan hagyomány*, amelynek nem *hogyanléte*, hanem pusztán *megléte* az, ami egyedül fontos.

De ha nem Böhm Károlyt, mit „olvas” akkor Hajós? Mondjuk meg: *saját eszmerendszerét* olvassa, mégpedig Böhm Károly szövegeiben. Amennyiben ennek az eszmerendszernek az elemei benne vannak a szövegben: jó a szöveg, lehet dicsérni; amennyiben nincsenek benne (és többnyire ez áll fenn), a szerző megrovásban részesül, *de a szöveg akkor is jó!* Kérdés, hogy ha a böhmi filozófia összeegyeztethetetlen a hajósi eszmerendszer fő pontjaival (márpedig az), miért marad el az előbbi nyílt kritikája, és miért kell addig büvölni-bájosni, amíg ki nem sül róla valami nagyon szép és nagyon jó? Azért, mert Böhm Károly *hagyomány*.

Hajós olyan eszmerendszert vall magáénak, amely szerint a hagyomány szerepe nem alternatív gondolatrendszerek bírálása, hanem az, hogy kiteljesítse, erősítse ezt az eszmerendszert. Erre nyilván nem minden hagyomány alkalmas; ha lényeges pontjain ellentmond ennek az eszmerendszernek, akkor nem hasznosítható, legalábbis közvetlenül nem. És Hajós éppen egy ilyen hagyomány *közvetett* hasznosítására nyújt példát: megszünteti a böhmi filozófiát mint olyat úgy, hogy elkeni valódi súlypontjait, fölborítja belső logikáját, többértelművé teszi azt is benne, ami esetleg egyértelmű; majd az így „semlegesített tárgyat”, amelynek csak kevés köze van – és *lehet* – az eredeti böhmi filozófiához, hagyományként próbálja eladni. Teheti, mert mindezek után szegény Böhm Károly senkinek sem árthat. Sőt, használ, amennyiben nevét és tekintélyét adja a „filozófiai hagyomány” fogalmába, amely fogalom – *rituálisan* – erősíti a hajósi eszmerendszert.

A hagyomány általi legitimációnak ez az útja azonban nem problémamentes. Ha túllépünk a rituális aktus hatókörén (esetünkben: ha járt már kezünkben hamisítatlan Böhm Károly, vagy körülbelül ismerjük annak a

szellemi közegnek a lehetőségeit, amelyben eszméi születtek), a rítus lepleződhet le. Még egy adalékot nyerünk ezzel a totalizáló eszmerendszerek működésére vonatkozóan. Böhm Károly neve pedig nem is olyan ismeretlen ezek után.

EGY ÚJ FOLYÓIRAT ELÉ

„A vízen túl lakik.”
(Pascal: *Gondolatok*,
V., 292.)

Elméleti folyóirat indul: a Nomosz. Címe arra utal, hogy a jog kérdései mindenképpen otthon lesznek benne. Elindítjuk ezt a folyóiratot, s kíváncsian – talán aggodalommal is – találgatni próbáljuk, igazolja-e majd létjogát: a benne napvilágot látó munkák tudnak-e kellőképpen válaszolni arra a kérdésre is, hogy „*ezt itt most miért?*”; igazunk volt-e, amikor ilyen vállalkozásra adtuk a fejünket.

Persze, a fenti „*miért*”-re, mint illik, van valamilyen válaszunk. De érvényes-e ez? S ha netán igen, mennyiben, hogyan, aztán mi kell még ahhoz, hogy még inkább érvényes legyen? Tehát miért az elmélet, miért a jog?

Miért az elmélet: Nap mint nap tényekkel kerülünk kapcsolatba: tárgyakkal, gondolatokkal, emberekkel, tettekkel, konkrétumokkal, absztrakciókkal, elméletekkel. Igaznak és nem igaznak, valóságosnak és valótlanoknak, jónak és rossznak mondjuk és tartjuk őket. Egy felsőbb szempont alapján ítélkezünk fölöttük. De sokszor döbbenten észleljük, hogy a tények ma mást mondanak, mint tegnap; számunkra mást jelentenek, mint mások számára – ítéleteink hamisnak bizonyulnak. S ekkor elkövetjük a hibát: a nyakunkba szakadt gondot a tényekre ruházzuk. Eltekintünk attól, hogy nem a tények, hanem ítéleteink hibásak: nem ők, hanem mi magunk. És nem gondolunk arra, hogy a felelősség, amelyet a tényekre ruháztunk, elsősorban a miénk.

Az elmélet a tényekkel való kapcsolatba lépés egy módoszata, amely az ítéletek szintjén keresi a hibák forrását. Figyel arra, hogy a tényekbe nem fér sem baj, sem gond, sem hiba, sem felelősség: ez mind ítéleteinké: a miénk.

Az elmélet felelős előítélet-rendszer. Művelése elsősorban etikai feladat. Az igazság, a helyesség kritériumát önmagunk belátásain kívül nincs, ami életben tartaná benne. Önmagunknak kell ellenőriznünk saját elméleti ítéleteink helyességét, igazságát, mert nincs olyan külső vonatkoztatási pont, amelyből ez lehetségessé válna. Az elmélet szabad a külsőtől, s ép-

pen ezért semmi sincs, ami annyira kötött lenne, mint az elmélet: ítéleteinkért, más vonatkoztatási pont hiányában, erkölcsi felelősséggel tartozunk.

Ha elméletet művelek, szabad vagyok tehát: erkölcsi felelősségem szabadon juttathatom érvényre, az erkölcsi kontrollnak szabadon vethetem alá ítéleteimet.

Az abszolút értékekhez – amint azt e kulturális régióban élve az utóbbi időben igencsak megtapasztalhattuk – relatív erkölcs társul; az abszolút erkölcs is szükségképpen mindig a visszájára fordul. Az erkölcs egyedül helyes tana, a totális elméletként felfogott etika lehetetlen, az elméletben le kell mondanunk az abszolút értékekről. Az elmélet relativizmusa azonban nem zúzhat szét egy szempontot – a gyakorlat sikerességének szempontját. Az elmélet és a gyakorlat közötti térben, mindkettő felé kitérve, a helyes jog keresése során a jogelmélet ezt a szempontot univerzalizálja. Ha magába építi a relativizmus elemét, a jogelmélet lemond a hagyományos értelemben vett elmélet univerzalizációs igényéről. Instrumentalista célja, hogy a helyes jog keresése révén hozzájáruljon a sikeres gyakorlat *kialakulásához*. Ha a ráció tehet ennyit, ezt az eredményt nem kell lebecsülnünk.

Ludwig Wittgenstein:

ELŐADÁS AZ ETIKÁRÓL¹

Mielőtt tulajdonképpeni témámról beszélni kezdenék, szeretnék néhány előzetes megjegyzést tenni. Úgy érzem, gondolataim közlése Önökkel nagy nehézségekbe fog ütközni, s azt hiszem, e nehézségek némelyike talán elhárítható, ha jó előre felhívom rá az Önök figyelmét. Az első – melyet szinte meg se kellene említenem – az, hogy az angol nem anyanyelvem, s így kifejezéseim nélkülözik azt a pontosságot és árnyaltságot, amely kívánatos lenne egy nehéz téma tárgyalásakor. Csupán annyit tehetek, hogy megkérem Önöket: könnyítsék meg feladatomat, s próbálják meg megérteni, mire gondolok, még akkor is, ha minduntalan véteni fogok az angol nyelvtan szabályai ellen. A második nehézség, melyet megemlítenék, az, hogy sokan Önök közül valószínűleg nem éppen a megfelelő elvárásokkal jöttek el az előadásomra. S hogy tisztázzam ezt a pontot, néhány szót fogok szólni arról a megfontolásról, amelynek alapján éppen ezt a témát választottam: amikor az Önök volt titkára megtisztelt a felkéréssel, hogy tartsak egy előadást az Önök társaságának, első gondolatom az volt, hogy a felkérésnek bizonyára eleget fogok tenni. Második gondolatom a következő volt: ha alkalmam nyílna Önök előtt beszélni, valami olyasmiről beszélnék, aminek a közléséhez nagyon ragaszkodom, s nem élnék vissza az alkalommal oly módon, hogy mondjuk a logikáról tartok előadást. Visszaélésnek nevezem ezt, mert valami tudományosnak a megmagyarázásához egész előadássorozatra lenne szükség, s nem egy egyórás előadásra. Egy másik lehetőség az lett volna, hogy úgynevezett tudományos ismeretterjesztő előadást tartok, vagyis egy olyan előadást, mely el szeretne volna hitetni Önökkel, hogy megértettek valamit, amit valójában nem értettek meg, és kielégítettem volna a modern ember egyik, úgy hi-

¹ Az előadás angol szövege először a *Philosophical Review*-ben jelent meg (74. 1965. 3–12. p.), *Wittgenstein's Lecture on Ethics* címmel. Magyarra fordításakor figyelembe vettem Joachim Schulte német fordításának értelmezéseit is (*Vortrag über Ethik*. In Ludwig Wittgenstein: *Vortrag über Ethik und andere kleine Schriften*. Hrsg. von Joachim Schulte. Suhrkamp, Frankfurt a. M., 1989, 9–19. p.). Wittgenstein ezt az előadást 1929-ben vagy 1930-ban tartotta, valószínűleg Cambridge-ben, a *The Heretics* társaság tagjainak. A Hamlet-idézet Arany János fordítása.

szem, legközségesebb vágyát, nevezetesen a tudomány legújabb felfedezései iránti felületes kíváncsiságot. Ezeket az alternatívákat elvettem, és elhatároztam, hogy olyan témáról beszélek Önöknek, amely számomra elsőrendű fontosságúnak tűnik, reménykedve abban, hogy így tisztázódhatnak az Önök gondolatai erről a témáról (még akkor is, ha egyáltalán nem értenek egyet azzal, amit róla mondok). A harmadik és utolsó nehézség tulajdonképpen velejárója szinte minden hosszabb filozófiai előadásnak, és ez az, hogy a hallgató képtelen egyszerre az utat is felismerni, amelyen vezetik, és a célt is látni, amelyhez az út vezet. Vagyis: vagy azt gondolja: „Mindent értek, amit mond, de a jó ég tudja, mire akar kilyukadni”, vagy azt, hogy: „Látom, mire akar kilyukadni, de a jó ég tudja, hogyan akar ide eljutni”. Ismét nem tehetek semmi mást, mint hogy türelmüket kérem, és remélem, végül látni fogják az utat is, és azt is, hová vezet.

Hát akkor elkezdeném. Témám, mint tudják, az etika, és én elfogadom Moore professzor szómagyarázatát, amelyet *Principia Ethica* című könyvében adott. Azt mondja: „Az etika általános vizsgálata annak, ami jó.” Nos, én az „etika” szót kissé tágabb értelemben fogom használni, tulajdonképpen olyan értelemben, amely magában foglalja a – meggyőződésem szerint – leglényegesebb részét annak, amit általában esztétikának neveznek. És hogy a lehetőségek szerint világosan láthatóvá tegyem, mit tartok az etika tárgyának, Önök elé tárok egy sor többé-kevésbé szinonim kifejezést, amelyek közül mindegyikkel be lehetne helyettesíteni a fenti meghatározást, és e kifejezések felsorolásával olyasfajta hatást szeretnék elérni, mint Galton, aki egy sor különböző arc fényképét ugyanarra a fényképlemezre vetítette, hogy megkapja így a minden arcon közös, jellegzetes vonások képét. És ahogy egy ilyen kollektív fénykép megmutatásával világossá tudnám tenni, hogy mi a jellegzetes – mondjuk – kínai arc, ugyanígy, ha átvizsgáljuk a szinonimák sorát, amelyet Önök elé tárok, remélem, sikerül majd meglátniuk a mindegyikben közös jellegzetes vonásokat, és éppen ezek az etika jellegzetes vonásai. Ahelyett, amit mondtam: „Az etika annak a vizsgálata, ami jó”, azt is mondhattam volna, hogy az etika annak a vizsgálata, ami értékes, vagy annak, ami valóban fontos. Mondhattam volna még, hogy az etika az élet értelmének a keresése, vagy annak vizsgálata, ami az életet élésre érdemessé teszi, vagy a helyes élet útjának a keresése. Azt hiszem, ha megnézik mindezeket a megfogalmazásokat, hozzávetőleges elképzelésük lesz arról, mi az, amivel az etika foglalkozik. Az első dolog, ami e kifejezések mindegyikében előtűnik, az, hogy mindegyiket tulajdonképpen két egészen különböző értelemben használjuk.

Azt fogom mondani, hogy egyrészt hétköznapi vagy relatív értelemben, másrészt etikai vagy abszolút értelemben használjuk őket. Ha például azt mondom, hogy ez egy jó szék, ez nem jelent mást, mint hogy a szék megfelel bizonyos előre meghatározott célnak, és a „jó” szónak itt csak annyiban van jelentése, amennyiben ezt a célt előzőleg már rögzítettük. A „jó” szó relatív értelemben valójában egyszerűen annyit jelent, mint megfelelni egy bizonyos előre meghatározott mércének. Eszerint, ha azt mondjuk, ez az ember jó zongorista, ezen azt értjük, hogy el tud játszani bizonyos nehézségi fokú darabokat egy bizonyos fokú kezűgyességgel. Hasonlóképpen, ha azt mondom, fontos számomra, hogy ne kapjak náthát, ezen azt értem, hogy a nátha bizonyos jól meghatározható zavarokat okoz az életemben; és ha azt mondom, ez a helyes út, ezen azt értem, hogy ez a helyes út bizonyos célhoz viszonyítva. Így használva, ezek a kifejezések nem jelentenek semmiféle nehéz vagy mély problémát. De ez nem az a mód, ahogyan az etika használja őket. Feltételezzük, hogy tudnék teniszezni, és Önök közül látott engem valaki játszani, és azt mondta: „Na, hát elég rosszul játszik”; mire én, feltételezzük, azt mondtam: „Tudom, hogy rosszul játszom, de nem is akarok jobban játszani”, mire senki sem mondhatna semmi mást, mint: „Ó, akkor minden rendben.” De feltételezzük, hogy Önök közül valakinek felháborító hazugságot mondtam volna, ő odajött volna hozzám, és azt mondta volna: „Ön nagyon ocsmányul viselkedik.” S ha én erre azt válaszolnám, hogy „Tudom, csúnyán viselkedem, de nem is akarok rendesebben viselkedni”, mondhatná ő: „Ó, akkor minden rendben”? Bizonyára nem; azt mondaná: „Nos, hát akkor Önnek akarnia *kellene* rendesebben viselkedni.” Itt abszolút értékítélettel van dolgunk, míg az első eset relatív értékítéletre volt példa. Úgy tűnik, lényegében ez a különbség nyilvánvalóan a következő: minden relatív értékítélet pusztá kijelentés valamilyen tényről, s ezért ki lehet fejezni úgy, hogy formája elveszíti az értékítélet minden külső jegyét. Ahelyett, hogy azt mondom: „Ez a helyes út Granchester felé”, ugyanígy azt is mondhattam volna: „Ez a helyes út, amelyen Önnek mennie kell, ha a legrövidebb időn belül Granchesterbe akar érní”; „Ez a férfi jó futó” egyszerűen azt jelenti, hogy ennyi meg ennyi mérföldet ennyi meg ennyi másodperc alatt hagy maga mögött stb. Nos, amit állítani szeretnék, a következő: Habár minden relatív értékítélet, mint látható, pusztá kijelentés valamilyen tényről, a kijelentés valamilyen tényről soha nem lehet abszolút értékítélet, vagy nem foglalhat magában ilyent. Engedjék meg, hogy ezt megmagyarázzam: Feltételezzük, hogy Önök közül valaki mindentudó; ismeri tehát a világ min-

den élő és holt testének a mozgását, ismeri minden ember tudatállapotát is, aki valaha élt, s ha mindent, amit tud, leírna egy nagy könyvben, ez a könyv a világ teljes leírását tartalmazná; itt azt szeretném mondani, hogy ez a könyv semmit nem tartalmazna, amit *etikai* ítéletnek neveznénk, és semmit sem, ami egy ilyen ítéletet logikailag magában foglalna. Persze tartalmazná az összes relatív értékítéletet és az összes igaz tudományos tételt, sőt minden igaz tételt, ami egyáltalán felállítható. De minden leírt tény ugyanúgy, ugyanazon a síkon helyezkedne el, s ugyanúgy, minden tétel ugyanazon a síkon foglalna helyet. Itt nem léteznek olyan tételek, amelyek abszolút értelemben fölsőbbrendűek, fontosak vagy triviálisak. Ebben néhányan Önök közül valószínűleg egyet fognak érteni velem, miközben Hamlet szavaira emlékeznek: „mert nincs a világon se jó, se rossz; gondolkozás teszi azzá”. De ez ismét félreértéshez vezethet. Abból, amit Hamlet mond, látszólag az következik, hogy a jó és a rossz, habár nem a rajtunk kívüli világ minőségei, de tudatállapotunk attribútumai. Én viszont úgy vélem, hogy tudatállapotunk, amennyiben ezen olyan tényt értünk, amelyet le tudunk írni, nem etikai értelemben jó vagy rossz. Például ha világkönyvünkben egy gyilkosság leírását olvassuk minden fizikai és pszichológiai részletével együtt, ezeknek a tényeknek a pusztá leírása semmit sem fog tartalmazni abból, amit *etikai* tételnek nevezhetnénk. A gyilkosság pontosan azon a síkon fog elhelyezkedni, mint bármely más esemény, mint egy kő esése például. Hát persze, ennek az eseménynek a leírása elszomoríthat vagy haragra gerjeszthet, vagy valami más érzelmet kelthet bennünk, vagy olvashatunk arról a szomorúságról vagy haragról, amelyet ez a gyilkosság másoknak okozott, amikor hallottak róla, de ezek egyszerűen tények lesznek, tények és tények, és nem etika. És most el kell mondanom, hogy ez az eredmény teljesen nyilvánvalónak tűnik számomra, ha elgondolkodom azon, mi is lenne valójában az etika, ha ilyen tudomány létezne. Nyilvánvalónak tűnik számomra, hogy semmi, amit valaha is gondolhatnánk vagy mondhatnánk, nem lehetne *a* dolog; hogy nem írhatunk olyan tudományos könyvet, amelynek a tárgya önmagában fölsőbbrendű lenne és minden más tárgy fölött állna. Érzésemet csak a következő metafora segítségével írhatom le: Ha valaki tudna írni egy könyvet az etikáról, és ez valóban az etikáról szóló könyv lenne, ez a könyv robbanásszerűen megsemmisítene minden más könyvet a világon. Ha úgy használjuk szavainkat, mint a tudományban, akkor e szavak edények, amelyek csak arra alkalmasak, hogy jelentést és értelmet tartalmazzanak és közvetítsenek – természetes jelentést és értelmet. Az etika, ha egyáltalán valami, termé-

szetfölötti, és szavaink mindig csak tényeket fejeznek ki; mint ahogy a teáscsészébe is mindig csak egy teáscsészényi víz fér, akkor is, ha liter-számra öntünk bele. Azt mondtam, hogy amennyiben tényekről és tétélekről van szó, csak relatív érték és relatív jó, helyes stb. létezik. És mielőtt folytatnám, hadd világítsam meg ezt egy egészen nyilvánvaló példával. A helyes út az az út, amely egy előzőleg önkényesen meghatározott célhoz vezet, és mindannyiunk számára eléggé világos, hogy itt semmi értelme az előzőleg ily módon meghatározott céltól független helyes útról beszélni. Most pedig lássuk, mit érthetünk esetleg „az abszolút helyes út” kifejezésen. Azt hiszem, ez az az út lenne, amelyet ha bárki megpillantana, *logikai szükségszerűséggel* követnie kellene; s ha nem követné, szégyellnie kellene magát. Ugyanez vonatkozik az *abszolút jóra* is, amit ha leírható tényállás lenne, függetlenül az ízlésétől és a hajlamaitól, mindenkinek szükségszerűen cselekednie kellene, vagy bűnösnek kellene éreznie magát, mert nem cselekszi. És azt szeretném mondani, hogy egy ilyen tényállás agyrém. Semmilyen tényállás sem hordozza magában azt, amit egy abszolút bíró kényszerítő erejének neveznék. De hát akkor mi van velünk, ha mindannyian, mint magam is, mégis olyan kifejezések használatára hajlunk, mint „abszolút jó”, „abszolút érték” stb.; mire gondolunk, és mit próbálunk meg kifejezni? Nos, ha megpróbálom ezt a magam számára tisztázni, természetesen, hogy mindig olyan eseteket idézek fel, amelyekben bizonyára használnám ezeket a kifejezéseket, s ilyenkor olyan helyzetben vagyok, amelyben Önök lennének például, ha az élvezet pszichológiájáról tartanék előadást. Önök akkor megpróbálnának ugyanis emlékezetükbe idézni néhány tipikus helyzetet, amelyben mindig élvezetet éreztek. Mert ha egy ilyen helyzetet elképzelnek, minden, amit elmondtam, konkrétá válna, s úgyszólván ellenőrizhető lenne. Lehet, hogy valaki alappéldának azt a helyzetet választaná, hogy egy szép nyári napon sétálni megy. Nos, ugyanilyen helyzetben vagyok, ha gondolataimat arra szeretném összpontosítani, amit abszolút vagy etikai érteken értek. És az én esetemben mindig az történik, hogy egy sajátos élmény képzeje jelenik meg számomra, amely ennél fogva bizonyos értelemben az én élményem *par excellence*, és ez az oka annak, hogy Önökhöz beszélve most ezt az élményt hozom fel, mint az első és legfontosabb példát. (Mint mondtam az előbb, ez teljesen egyéni dolog, s mások más példákat inkább találnának vélnének.) Ezt a példát le akarom írni, hogy – ha lehetséges – arra készítsem Önöket, idézzenek fel ugyanilyen vagy hasonló élményeket, s így közös alapja lehet majd vizsgálódásunknak. Azt hiszem, a legmegfelelőbbben akkor írnám le, ha azt

mondom: amikor hatalmába kerít, *csodálkozom a világ létezésén*. S aztán hajlok arra, hogy olyan megfogalmazásokat használjak, mint: „Milyen különös, hogy bármi is létezik”, vagy: „Milyen különös, hogy a világ létezik”. Mindjárt ehhez kapcsolódva meg fogok említeni egy másik élményt, melyben szintén részem volt, és amely valószínűleg mások számára is ismeretes: ezt az *abszolút* biztonságérzet élményének lehetne nevezni. Arra a tudatállapokra gondolok, amikor valaki legszívesebben azt mondaná: „Biztonságban vagyok, semmi sem árthat nekem, bármi történjék is.” Nos, hadd vizsgáljam meg ezeket az élményeket közelebbről, mert meggyőződésem szerint éppen azokra a jellegzetességekre derítenek fényt, amelyeket tisztázni próbálunk. S itt mindenekelőtt azt kell elmondanom, hogy a nyelvi kifejezés, amelyet ezeknek az élményeknek adunk, értelmetlen! Ha azt mondom: „Csodálkozom a világ létezésén”, visszaélek a nyelvvel. Engedjék meg, hogy megmagyarázzam ezt: Tökéletesen értelmes és világos, ha azt mondjuk, hogy csodálkozunk valamin, aminek az esete fennáll: mindannyian értjük, mit jelent, ha azt mondom, hogy csodálkozom egy kutyának a méretein, amelyik nagyobb, mint minden eddig látott kutya, vagy hogy csodálkozom egy dolgon, amelyik a szó köznapi értelmében rendkívüli. Minden ilyen esetben azon csodálkozom, hogy valaminek fennáll az esete, amiről el *tudnám* képzelni, hogy az esete *nem* áll fenn. Csodálkozom ennek a kutyának a méretein, mert el tudnék képzelni egy másik kutyát, nevezetesen egy normális méretűt, amin nem csodálkoznék. A kijelentésnek: „Csodálkozom, hogy ennek és ennek az esete fennáll”, csak akkor van értelme, ha el tudom képzelni, hogy az esete *nem* áll fenn. Ebben az értelemben lehet csodálkozni, mondjuk, egy ház létezésén, ha megpillantjuk, és hosszú idő óta nem láttuk, és azt képzeltük, hogy időközben lebontották. De értelmetlen azt mondani, hogy csodálkozom a világ létezésén, mert nem tudom elképzelni, hogy nem létezik. Nyilván csodálkozhatnék azon, hogy a világ körülöttem olyan, amilyen. Hogyha például ilyen élményem lenne, miközben a kék eget nézem, csodálkozhatnék azon, hogy az ég kék, ellentétben azzal az esettel, amikor felhős. De ez nem az, amire gondolok. Én az ég létezésén csodálkozom, *bármilyen legyen is az*. Valaki azt mondhatná, hogy amin csodálkozom, az tautológia, nevezetesen hogy az ég kék vagy nem kék. De akkor éppúgy értelmetlen azt mondani, hogy valaki csodálkozik egy tautológián. Nos, ugyanez érvényes a másik élményre is, melyet említettem, az abszolút biztonság élményére. Mindannyian tudjuk, a hétköznapi életben mit jelent biztonságban lenni. Biztonságban vagyok a szobámban, mivel nem gázol-

hat el az autóbusz. Biztonságban vagyok, ha volt már számárköhögésem, s ezért nem kaphatom még egyszer meg. Biztonságban lenni lényegében azt jelenti: fizikailag lehetetlen, hogy bizonyos dolgok megtörténjenek velem, s ennél fogva értelmetlen azt mondani, hogy biztonságban vagyok, *bárm*i történjék is. Ez ismét visszaélés a „biztos” szóval, ugyanúgy, mint ahogy a másik példában a „létezés” vagy a „csodálkozás” szóval éltünk vissza. Nos, meg szeretném győzni Önöket arról, hogy bizonyos jellegzetes visszaélés a nyelvvel *minden* etikai és vallási kifejezésünket áthatja. Mindezek a kifejezések *prima facie* csupán *hasonlatnak* tűnnek. Ezért úgy tűnik, hogy az, amire akkor gondolunk, ha a *helyes* szót etikai értelemben használjuk, nem helyes a szó hétköznapi értelmében ugyan, de valami ehhez hasonló, és amikor azt mondjuk: „Ez egy jó fiú”, habár a „jó” szó itt nem ugyanazt jelenti, mint az „Ez egy jó futballista” mondatban, mégis van valami hasonlóság a kettő között. És ha azt mondjuk: „Ennek az embernek értékes élete volt”, ezt nem ugyanabban az értelemben gondoljuk, mint ha egy értékes ékszerrel beszélünk, de úgy tűnik, itt bizonyos fajta analógia áll fenn. Minden vallási fogalmat, úgy tűnik, ebben az értelemben hasonlatként vagy allegorikusan használunk. Mert ha Istenről beszélünk, s azt mondjuk, hogy ő mindent lát, és letérdelünk előtte, és imádkozunk hozzá, minden fogalmunk és cselekedetünk egy nagy és bonyolult allegória részének tűnik, amely őt nagy hatalmú embernek tünteti fel, akinek a kegyelmét megpróbáljuk elnyerni stb., stb. De ez az allegória leírja azt az élményt is, amelyet az előbb említettem. Mert úgy hiszem, ezen élmények közül az első éppen az, amire az emberek éppen utaltak, amikor azt mondták, hogy a világot Isten teremtette; és az abszolút biztonság élményét úgy írták le, hogy azt mondták, biztonságban érezzük magunkat Isten kezeiben. A harmadik ugyanilyen élmény a büntudat, s ezt ugyancsak azzal a megfontolással jellemezték, hogy Isten elítéli viselkedésünket. Az etikai és vallási nyelvben tehát, úgy tűnik, állandóan hasonlatokat használunk. De egy hasonlat *valaminek* a hasonlata kell, hogy legyen. És ha egy tényt le tudok írni egy hasonlat segítségével, arra is képesnek kellennem, hogy elhagyjam a hasonlatot, és a tényeket nélküle írjam le. A mi esetünkben azonban, mihelyt a hasonlatot megpróbáljuk elhagyni, s a mögötte álló tényeket egyszerűen leírni, rájövünk, hogy ilyen tények egyáltalán nincsenek. És így ami először hasonlatnak látszott, most csupán értelmetlenségnek tűnik. A három említett élménynek (amelyekhez még továbbiakat is csatolhattam volna) azok számára, akik – mint például én magam – tapasztalatból ismerik őket, szemmel láthatólag bizonyos érte-

leben belső, abszolút értéke van. De ha azt mondom, hogy ezek élmények, akkor bizonyára tények is ezek: ekkor és ott volt részünk bennük, meghatározott időt vettek igénybe, következésképpen leírhatók. Ezért annak alapján, amit az előbb mondtam, el kell fogadnom, hogy értelmetlenség abszolút értéket tulajdonítani nekik. És a lényegét szeretném még élesebben megfogalmazni, mondván: „A paradoxon az, hogy egy élmény, egy tény természetfölötti értékkel rendelkezőnek tűnik.” Nos, van egy módja annak, ahogyan én ezzel a paradoxonnal szembesülni szeretnék. De hadd vizsgáljam meg még egyszer közelebbről első élményünket, a csodálkozást a világ létezésén, s engedjék meg, hogy ezt kissé más formában írjam le: Mindannyian tudjuk, mi lenne a hétköznapi életben csodálatosnak nevezhető. Nyilvánvalóan nem más ez, mint egy egyszerű esemény, melyhez hasonlót még sohasem láttunk. Nos, feltételezzük, hogy egy ilyen esemény megtörtént. Vegyük azt az esetet, hogy valakinek Önök közül hirtelen oroszlánfeje nőne, s elkezdene bőgni. Ennél rendkívülibbet aligha tudnék elképzelni. Mihelyt magunkhoz térnénk meglepetésünkből, azt javasolnám, hogy hívjunk orvost, és vizsgáljuk meg tudományosan az esetet; s ha nem fájna, élve boncoltatnám a fejet. S hová tűnne akkor a csoda? Mert világos, hogy ha így nézzük a dolgot, mindenféle csoda eltűnik, mivel ezen a kifejezésen pusztán azt értjük, hogy egy tény a tudomány még nem magyarázott meg, s ez a maga során nem jelent mást, mint hogy mind ez ideig még nem sikerült ezt a tény a többi közé egy tudományos rendszerbe sorolni. Ebből kitűnik, hogy abszurd azt mondani: „A tudomány bebizonyította, hogy nincsenek csodák.” Az igazság az, hogy egy tény tudományos vizsgálatának módja nem azonos azzal a móddal, ahogyan egy tényre mint csodára tekintünk. Mert bármilyen tényt képzeljünk is el, az önmagában nem csodálatos, a szó abszolút értelmében véve. Most látjuk ugyanis, hogy a „csoda” szót abszolút és relatív értelemben is használtuk. És most a csodálkozás élményét a világ létezésén úgy írnám le, hogy azt mondom: ez a világ csodaként látásának élménye. Most azt mondanám, hogy a helyes nyelvi kifejezés a világ létezésének csodájára nem valamilyen tétel a nyelvben, hanem a nyelvnek magának a létezése. De mit jelent akkor, hogy néha tudatában vagyunk ennek a csodának, máskor pedig nem? Mert minden, amit azzal mondtam, hogy a csodálatos kifejezését egy, a nyelv segítségével történő kifejezésről a nyelv létezése általi kifejezésre helyeztem át, minden, amit mondtam, ismét az, hogy nem vagyunk képesek kifejezni, amit ki akarunk fejezni, és hogy minden, amit az abszolút csodálatosról *mondunk*, az értelmetlen marad. Nos, minderre

a válasz Önök közül sokak számára világosnak fog tűnni. Önök azt fogják mondani: Na jó, ha bizonyos élmények folyvást arra készítetnek minket, hogy olyan minőséget tulajdonítsunk nekik, amit abszolút vagy etikai értéknek és jelentőségnek nevezünk, ez egyszerűen azt mutatja meg, hogy ezeken a szavakon *nem* valami értelmetlent értünk, és végül is az, amit azon a kijelentésen értünk, hogy egy élménynek abszolút értéke van, *pusztán egy tény, ugyanolyan tény, mint a többi*, s minden azon fordul meg, hogy még nem sikerült megtalálnunk a helyes logikai analízisét annak, amit etikai és vallási kifejezéseinken értünk. Mihelyt ez az ellenvetés felmerül velem szemben, rögtön tisztán látom – mintha egy villám felvillanó fényében állna – nemcsak azt, hogy egy leírás, melyet képes vagyok elgondolni, nem írhatná le, mit is értek abszolút értéken, hanem azt is, hogy minden értelmes leírást, bárki is hozakodna vele elő, *ab initio*, éppen értelmessége alapján elvetnék. Vagyis: most már látom, hogy ezek az értelmetlen kifejezések nem azért voltak értelmetlenek, mert még nem találtam meg a helyes kifejezéseket, hanem azért, mert értelmetlenségük tulajdonképpeni lényegük volt. Hiszen éppen arra akartam használni őket, hogy *túljussak* a világon, azaz az értelmes nyelven. Minden törekvésem az volt – azt hiszem, minden ember erre törekszik, ha etikáról vagy vallásról ír vagy beszél –, hogy nekirohanjak a nyelv határainak. Ez a nekirohanás ketrecünk falainak teljesen és abszolút reménytelen. Az etika, amennyiben abból a vágyból fakad, hogy mondjunk valamit az élet végső értelméről, az abszolút jóról, az abszolút értékesről, nem lehet tudomány. Amit az etika mond, az nem gyarapítja tudásunkat semmiféle értelemben. Mégis: az emberi elme törekvésének olyan dokumentuma, amely törekvést én a magam részéről csak nagyrabecsülni tudok, és semmi áron sem tennék nevetségessé.

A HATÁROKON TÚLI MAGYAROK

(Társszerző: *Németh Zsolt*)

A magyar külpolitikán belül egyensúlyba kell hozni a nyugati orientációt és a Kárpát-medencében élő nem magyar állampolgárságú magyarok érdekeinek vállalását. Régióinkban, ahol a nemzet és állam keretei nem fedik egymást, az államnak feladata, hogy állampolgárai érdekein túl nemzeti érdekeket is képviseljen.

Az alapvető emberi jogok, a nemzetközi jog és a kollektív jogok korlátozzák az egyes államok szuverenitását. Az egyik állam képviselheti a más államok területén élő azonos nemzetiségű kisebbségek érdekeit azok emberi jogai és kollektív kisebbségi jogai által kijelölt keretek között. Semmilyen állam nem tekintheti magát a nemzeti kisebbségek fontosabb szószólójának, mint ezek saját és legitim politikai szervezetei.

A magyar külpolitika a szomszédos országok magyarjai tekintetében kettős feladat előtt áll. Hozzá kell járulnia egyfelől a kisebbségi sorban élő egyének emberi jogainak biztosításához, másrészt ahhoz, hogy a magyar kisebbségi közösségek hosszú távon fennmaradhassanak szülőföldjükön. E célok eléréséhez a külpolitika három különböző viszonylatban tehet lépéseket: a szomszédos államok, maguk a kisebbségek és különféle nemzetközi tényezők viszonylatában.

Szomszédos országok

Célként kell kitűzni, hogy a kétoldalú kapcsolatok rendszerén belül a kisebbségeket érintő kérdéseket külön kétoldalú szerződések szabályozzák. Ez nemhogy nem zárja ki a lehetőségét egy összeurópai kisebbségvédelmi rendszer megszületésének, hanem lerakván annak alapjait, éppen hogy elősegítené azt. Ezeket a szerződéseket és a kétoldalú kapcsolatokat az alábbi elvek szabályozzák:

A nemzeti kisebbségeket két egyenrangú kötődés, az állampolgári és a nemzeti vezérli. Mindkettő szabad érvényesülése teremti meg azokat a fel-

tételeket, amelyek közepette a nemzeti kisebbségek megőrizhetik sajátos értékeiket.

Elutasítjuk a reciprocitás elvét, amely a kisebbségek jogainak biztosítását a szomszédos állam kisebbségi politikájától teszi függővé. Nem azért, mert régióinkban eltérő történelmi, társadalmi, statisztikai jellemzők határozzák meg az egyes kisebbségi közösségeket, hanem azért, mert ezen elv emberi és közösségi sorsokat eszközösít tőlük független politikai célok szolgálatában.

A nemzeti kisebbségek közösségei önmagukban is morális értékkel bírnak. Ezeket a közösségeket tehát saját létükből fakadóan illetik meg az egyéni és közösségi jogok.

A nemzeti kisebbségek jogaikba helyezése az egyes társadalmak általános demokratizálódási folyamatától nem függetleníthető. Ezen folyamat előrehaladása a legbiztosabb garancia a kisebbségek számára. Ez teszi különösen indokolttá a demokrácia kiépítésének minden megfelelő eszközzel történő ösztönzését. A nemzeti kisebbségek jogait törvényben kell biztosítani. Ugyanakkor e törvény érvényesülése összhangban kell hogy legyen a jogállamiság és törvényesség követelményeivel.

A kisebbségek számára önkormányzati jogot kell biztosítani, amelynek bele kell illeszkednie a társadalmi önkormányzatok hálózatába. A helyi-területi, munkahelyi, oktatási és további intézményi autonómiák létrehozása és bárminemű nemzeti kisebbségi autonómiák megeremtése egymással a gyakorlat szintjén is szorosan összefügg. A kisebbségi autonómia írott malaszt marad az egyéb társadalmi autonómiák nélkül. S megfordítva, amíg a társadalmi autonómiák rendszerébe nem illeszkedik szervesen a nemzeti kisebbségek intézményes önállósága, a kisebbségek jogegyenlősége, addig nem beszélhetünk az önkormányzati elv valódi érvényesüléséről.

A kétoldalú kapcsolatokban a hagyományos állami együttműködés kívánatos háttérbe szorulásával párhuzamosan meg kell teremteni a szerteágazó gazdasági, kulturális kooperáció nem állami kereteit. Magyarországnak nem érdeke sem a kapcsolatok leépülése, sem a szomszédos országok semelyikének nemzetközi, gazdasági elszigetelése. Érdeke azonban, hogy ezen kapcsolatok minőségükben átalakuljanak. Azon kell lennie, hogy a nemzeti kisebbségek sérelmei legfeljebb a szűk értelemben vett államközi kapcsolatokra hassanak negatívan, de egyre kevésbé érintsék a „társadalomközi” viszonylatot. A „szelektív nyitás” e politikája előfutára lehet egy későbbi, a szomszédos országokat érintő széles körű nyitásnak.

A magyar külpolitikának számolnia kell azzal, hogy Románia kivételével a szomszédos exszocialista országok szövetségi államok, s ezek a szövetségek erősen bomlófélben vannak. Egy önállósodó Szlovákia, Ukrajna, Szerbia pusztá tény az ott élő magyar kisebbségekre nézve veszélyeket hordoz. Az önálló államiság történelmi tapasztalatának csaknem teljes hiánya, a fejlettebb szövetségi partnerek kiegyensúlyozó hatásának megszűnése, a magyar kisebbségek súlyának növekedése új államalakulatok területén olyan tényezők, amelyek konfliktusok forrásaivá válhatnak. E folyamat során – elismerve az illető népek önállósághoz való jogát – az átrendeződés irányítottága, tompítása, a kisebbségek számára biztosítékok beépítése, a „maradék konföderációk” központi intézményeinek erősítése kívánatosnak tűnik.

A határon túli magyarok szervezetei

Napjaink valóságának meghatározó és örvendetes fejleménye, hogy létrejöttek a határainkon túli magyarok önálló politikai és érdek-képviseleti szervezetei. A magyar kormány és a környező országok kormányai nem hagyhatják őket figyelmen kívül anélkül, hogy komoly kárt ne okozzanak a magyar kisebbségi közösségeknek. Mindenekelőtt ki kell dolgozni azon mechanizmusokat, amelyek lehetővé teszik, hogy a kisebbségeket érintő döntésekben a legkülönbébb szintű tárgyalásokon részt vehessenek ezen szervezetek képviselői. Meg kell találni továbbá annak módozatait, hogy ezen szervezetek zavartalan működéséhez Magyarország hozzájárulhasson anélkül, hogy szomszédaink érzékenységét sértené.

A kisebbségi társadalmakat nem csupán a politikai szerveződés, hanem annak sokszínűsége is jellemzi. A magyar államnak messzemenően és nyíltan figyelembe kell vennie a párt- és szervezeti semlegesség elvét. Ellenkező esetben a kisebbségi társadalmakban oly kezdetleges belső pluralitást komoly veszélynek teszi ki. Az elmúlt évtizedekben ugyanis nem csupán a nacionálkommunista rendszerek gátolták a kisebbségek sokszínű intézményeinek kialakulását, hanem a szorult kisebbségi léthelyzetből adódó fokozott egymásrautaltság is. Ily módon különösen nagy toleranciát, megértést igényelnek azon kezdeményezések, amelyek nem kizárólag etnikai alapon szerveződnek, hanem a magyarság érdekképviselete mellett politikai eszméket, sajátos társadalomfelfogást is képviselnek. Ezen törek-

vések, sajátos eszmeiségű platformok nem csak a hosszabb távon kívánatos politikai strukturálódást előlegezik meg, hanem olyan munkakapcsolatokat teremtenek a többségi nemzet különböző politikai köreivel, amelyek már napjainkban sem nélkülözhetőek. Az érdekvédelmi és a tisztán pártpolitikai jellegű kisebbségi szervezetek, törekvések eltérő szerepet játszanak a kisebbségi társadalmakban, de ugyanolyan odafigyelést igényelnek az anyaország részéről is.

Abból a megfontolásból kiindulva, hogy bár a nemzeti közösség mindenekelőtt kulturális jellegű, ám a nemzeti kisebbségek kérdése mégsem tekinthető kizárólag kulturálisnak, a magyar külpolitikának kereteket kell teremtenie a sokoldalú gazdasági, közéleti kapcsolatok kialakulásához a határ két oldalán élő magyarok között. Ebben támaszkodnia kell a hazai társadalmi és gazdálkodó szervezetekre.

Nemzetközi fórumokhoz való viszony

Az új nemzetközi kapcsolatokat meghatározó elvek, normák, szabályok kialakításában országunknak szomszédainkkal összevetve komoly lehetőségei vannak, amelyeket részben az elmúlt évek reformkommunista kormányainak ügyes manőverei, részben a magyar átmenet viszonylagos zökkenőmentessége, de legfőképp a hasonló babérokra pályázó szomszédos országok problematikussága alapozott meg. A mesterségesen fenntartott blokkrendszer gyengülése folytán kezd körvonalazódni az a keret, amely a magyarok számára természetes vonzódásuk és a gazdasági, biztonságpolitikai megfontolások alapján tartós nemzetközi viszonyítási alapként szolgálhat: az egységesülő Európa. Az ENSZ, a helsinki folyamat, az Európa Parlament, az Európa Tanács stb. fórumai lehetőséget adnak arra, hogy az egységes Európa tervezése során a magyar kormányzat kinyilvánítsa szándékát egy egységes európai kisebbségvédelmi rendszer kialakítására. E törekvésekben számítani lehet a magyarokhoz hasonló történelmi tapasztalatokat átélő hasonló érdekelttségű németek támogatására. Ugyanakkor figyelemre méltó Nagy-Britannia azon törekvése is, hogy a gyors ütemű európai integrációt térségünk problémáinak hangsúlyozásával próbálja késleltetni. Az ebből fakadó lehetőség kiaknázása és a hagyományos angolszász emberjogi elkötelezettség indokoltá teszi az angolszász viszonylat megkülönböztetett kezelését a kisebbségvédelem területén is.

Az említett kisebbségvédelmi rendszer alapidokumentumának és működésének alapelve a nemzeti kisebbséghez tartozó egyének emberi jogainak – beleértve a nemzeti identitás vállalásának jogát – biztosításán túl legyen e közösségek kollektív jogainak, az önkormányzathoz való jognak, s a nemzetközi kapcsolatokban önálló jogalanyiségüknek elismerése.

Aggodalomra ad okot az a lehetőség, hogy térségünk számos országa nem tudja teljesíteni az európai nemzetek közösségébe való felvétel előfeltételeit. Ez növeli annak lehetőségét, hogy a blokkrendszer felszámolódását egy olyan nemzetközi kapcsolatrendszer váltsa fel, amelyet a XIX. századi nemzetállami felfogáshoz hasonló elv szabályoz. Ezt azonban el kellene kerülni. A regionális együttműködés hálózatai a Duna–Adria kezdeményezéshez hasonlóan megfelelő kísérletnek látszanak a nemzeti bezárkózás és a régió népei közötti konfliktusok csökkentésére és a magyar kisebbségek bizonyos fokú nemzetközi védelem alá helyezésére. Ezen erőfeszítések révén a magyar külpolitika hozzájárulhat ahhoz, hogy a régió országai közötti határok veszítsenek jelentőségükből.

A nemzetközi pénzügyintézetek vonatkozásában a magyar államnak fel kell mérnie annak lehetőségét, hogy Magyarország viszonylag kedvező külföldi megítélése révén a szomszéd országokkal közös, elsősorban egyelőre infrastrukturális projektumokat kezdeményezhessen. Az infrastruktúra gazdasági racionalitásához és erős társadalomformáló befolyásához ugyanis semmi kétség nem fér, továbbá előfeltétele mind a későbbi intenzívebb regionális gazdasági és társadalmi együttműködésnek, mind a határainkon túli magyarokkal való sokoldalú kapcsolattartásnak.

EGY LIBERÁLIS ALTERNATÍVA A KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA-POLITIKÁBAN

Az alábbi gondolatok két kérdés köré csoportosulnak. Az egyik: indokolt-e ma Magyarországon külön Közép- és Kelet-Európa-politikában gondolkodni, a másik pedig a közösségi kisebbségi jogok kérdése. Mindkét kérdésre a liberalizmus eszmerendszerébe illeszkedő választ szándékozom adni: a válasz egy olyan liberális ideológia vázát képezhetné, amely – ha alkalmazásra kerülne a politikai gyakorlatban – talán hozzájárulhatna a közép- és kelet-európai térség régi-új démonának, a nacionalizmusnak az enyhítéséhez. Ez tehát a közvetlen cél. Ezen keresztül érhető el a végső cél, az egyéni szabadság növekedése. Gondolatmenetemet a szabadságproblematikára igyekszem felfűzni. A fő kérdés, melyet szándékomban áll sokkal komolyabban feltenni, mint ahogy az manapság ebben a térségben szokás, a következő: hogyan biztosítható az egyénnek adott körülmények között nagyobb szabadság?

Úgy hiszem, ma már ezt Közép- és Kelet-Európában sem lehet üres kérdésként kezelni. A szépelgés időszaka lejárt. A válaszadás a diktatórikus rendszerből a demokráciába való átmenet előfeltétele a térség minden országában.

Hogy adalékokkal szolgáljon a szabadság fogalmának értelmezéséhez, ez az egész dolgozat feladata. A fogalom definiálására – ami itt vagy értelmetlen, vagy reménytelen lenne – nincs is szükség gondolatmenetem szempontjából. Elég annyi, hogy belátjuk – és erre kérném Önöket –: a gazdaság nyomora, a kulturális elmaradottság stb. korlátozza a szabadságot. Hogy miként határozza meg a nacionalizmus, arra viszont a későbbiekben kitérek.

A szabadság mibenlétét ugyan nem definiáltuk, de szükségesnek tartom, hogy válaszoljak arra a kérdésre, hogy kinek a szabadsága. A szabadság lehetőségei ugyanis mindig korlátozottak. Lehetőségekről beszélni szép elméleti eszme-futtatás marad mindaddig, amíg hallgatunk arról, hogy elsősorban kinek a szabadságára gondolunk. Mert végső soron mindenkinek a szabadságáról van szó. De elsősorban azoknak a szabadságát kellene szem előtt tartani, akik a leghatékonyabban képesek és hajlandók hozzájárulni a szabadság minél nagyobb körökre való kiterjesztéséhez. Ezzel a válasszal nem sértettük meg az egyenlő szabadság elvét. Pusztán

azt fogalmazzuk meg, hogy a szabadságnak a különböző egyének számára különböző értéke van.

Az, hogy megmondjuk: kinek a szabadsága, a szabadságfogalom alkalmazását jelenti a politikában; az adott körülmények, az adott – szűkös – feltételek figyelembevételét. A liberális politika nyilvánvalóan elsősorban azoknak az egyéneknek az érdekeit fogja képviselni, akik számára a szabadság a legnagyobb értékkel bír.

A szabadság fogalma természetesen univerzális. Figyelembe véve egyrészt korlátainak mértékét és típusait, másrészt növelésének lehetőségeit, indokoltta válik Közép- és Kelet-Európára külön is vonatkoztatni. Ezt az állítást a nemzeti-nemzetiségi kérdés kapcsán kívánom megvilágítani.

A magyar belpolitika alakulását például, mint tudjuk, bizonyos mértékben befolyásolja a határon túli magyarok helyzete. Sérelmeik növekedése a nacionalista kurzust erősíti Magyarországon, ami a demokrácia, végső soron a szabadság kiteljesedése ellen hat. A magyar kisebbségek helyzete viszont nyilván az adott országban uralkodó állapotok függvénye: egy állam minden polgára – többségi vagy kisebbségi – ebben a vonatkozásban ugyanabban a hajóban evez.

Szükségtelennek tartom itt részletesebben taglálni ezt a kérdést, mivel úgy hiszem, enélkül is könnyen belátható: a kisebbségi sérelmek fokozzák a nacionalizmust, és a folyamat öngerjesztő. Főként emiatt, Magyarországnak nem vagy sem függetlenítheti magát a környező országok polgárainak szabadságproblémáitól.

Ha gazdasági és kulturális téren nem is, a határon túl élő magyarok miatt ennek a régióknak vagyunk a foglyai. Ez a tényleges helyzet, *ez van*. A másik, a nyugati régió a potenciális helyzet, *legyen*. A különbséget nem szabad szem elől téveszteni, mivel a politikai gyakorlatnak a tényleges helyzetből, a *vanból* kell kiindulnia. Ezért tartottam szükségesnek nem szokványos módon hangsúlyozni a fő kérdésben, hogy az egyének adott körülmények között hogyan biztosítható nagyobb szabadság.

A magyarországi pártok – amelyek éppen foglalkoznak ilyen ügyekkel – politikájának hibája éppen az, hogy eltekintenek a környező országok tényleges helyzetétől. Nem szemelgethetünk esetlegesen, minden koncepció nélkül barátaink és ellenfeleink között. De nem tehetünk úgy sem, mintha a térség országaiban a demokrácia háza táján minden rendben volna. Szembe kell néznünk azzal a ténnyel is, hogy a szomszédos országok között, sőt az egyes országokon belül is különbségek vannak politizálási stílusok, politikai törekvések vonatkozásában, végső soron a szabad-

ság lehetőségeit illetően. Egy liberális párt a szabadság mint érték kritériumát figyelembe véve fogja megválogatni partnereit és ellenfeleit a környező országokban.

Valamelyest összefoglalva az eddigieket: a Kelet- és Közép-Európában fokozottan jelen lévő nacionalizmus a szabadság korlátjának olyan típusa, amely erre a térségre sajátosan jellemző. Az egyéni szabadság növelésének egyik fő módzata a nacionalizmus enyhítése. A nacionalizmus nem csak egy országra jellemző probléma, hanem a térség egészére. Ha politikánk célja az egyéni szabadság növelése, és ezt komolyan, az adott körülmények figyelembevételével mellett gondoljuk, indokolt külön Közép-Európa-politikában gondolkodni.

A továbbiakban azt szeretném vázolni, hogyan artikulálnának egy liberális Közép- és Kelet-Európa-politikában az eddig említett szempontok. Az elmondottak alapján már itt leszögezném, hogy nem kívánok önmagában magyarsággkérdésről beszélni, sem kisebbségi kérdéssről önmagában. Ezen kérdések megközelítésének megfelelő kerete véleményem szerint Közép- és Kelet-Európa.

De egy liberális pártnak Magyarországon nem szabad Közép- és Kelet-Európa-politikáját politizálásának középpontjába állítania. Nem szabad ráhangolódnia a környező országokban uralkodó viszonyokra. Ez azt jelenti, hogy a régió etnocentrizmusát nem etnocentrikus politikával kell ellensúlyoznia, az autarchikus törekvésekkel pedig nem szabad autarchiát szembeállítania. Nem mehet be ebbe az utcába. Ami politizálását meghatározhatja, az nem a környező országokban észlelhető mozgások, hanem a nyugati demokráciák mintája.

Amit egy liberális párt ma Magyarországon tehet: a környező országok helyzetének objektív megítélése alapján, a nyugati demokráciák mintáját szem előtt tartva, határozott elvi álláspontot alakít ki Közép- és Kelet-Európa-politikájára vonatkozóan.

Az elvi álláspont nem azt jelenti, hogy elvont elméletekhez ragaszkodik, hogy elvont nemzetkonceptiókat kíván érvényesíteni. Hanem azt, hogy megpróbálja a rendelkezésére álló politikai eszközök segítségével elérni az adott pillanatban maximálisan elérhetőt, ami az egyén szabadságát illeti. Ez összefügg a térség stabilitásának kérdésével is. A stabilitás csökkenése a politikai, társadalmi megrázkódtatások mértékének növekedését jelenti. Ezt pedig kézenfekvő a szabadság csökkenéseként értelmezni.

A politikai nemzet koncepciójának újrafogalmazása, e koncepció esetleges képviselése a politikai gyakorlatban, félő, hogy politikai, társadalmi

megrázkódtatásokhoz vezet ebben a térségben. E koncepció – azt hiszem – túl egyszerű ahhoz, hogy annak alapján a Közép- és Kelet-Európában létező sokféle érdek és érték megjelenítődjön a politikában. A kisebbségi problematikát nem megoldja, hanem anélkül, hogy megoldaná, kizárja, akkor, amikor már számottevő érdek fűződik a megoldás felé viteléhez. Kizárja például a transzszilvanizmust, ami mint kulturális ideológia, értékként él a köztudatban. A legkevesebb, hogy mindez feszültséget okoz a térségben. Nem szeretnék mélyebben belemenni itt most ennek tárgyalásába, csupán sommásan megállapítanám, hogy az egyén szabadságát középpontba állító liberális politika szempontjából nem célszerű, hogy újra előveszi vagy újrafogalmazza a politikainemzet-koncepciót. Sem azt a változatot, amely a magyar politikai nemzet fogalmából kizárná a határon túli magyarságot, sem azt, amely a határon túli magyarságot a magyar politikai nemzet részének tekinti. Nem kellene még egyszer megkísérelnünk, hogy egy elméletet, amely hiányosan tagolja tárgyát, vagy ha úgy tetszik, egy utópiát, valóságba ültessünk. Ezt már megtették előtünk mások.

Úgy hiszem, egy liberális pártnak ragaszkodnia kellene Közép- és Kelet-Európa nemzeti és nemzetiségi problémáinak kisebbségi terminológián keresztül történő megközelítéséhez. Ez a megközelítés veszélyezteti a legkevésbé a stabilitást. Elégge soktényezősnek tűnik ahhoz, hogy sok partikuláris érdeket tudjon kezelni, amelyeket ha egyszerre kívánnánk elsöpörni, nagy elégedetlenséget váltanánk ki. A terminológia már bejárattott, használatának következményei kiszámíthatóbbak. A Nyugat elfogadni és érteni látszik ezt a fogalomrendszert. A nemzetközi fórumokon egyre inkább ezt használják. És sorjáznak a nemzetközi jogi dokumentumok, amelyek a kisebbségek egyéni és közösségi jogait foglalják magukban. Figyelemre méltó, hogy a nemzetiségi problémákat Nyugat-Európa több országában kisebbségi kormányzatok létrehozásával oldják meg, sikerrel.

Most pedig rátérnék a sokat vitatott közösségi kisebbségi jogok kérdésére. Az eddig elmondottak úgy is felfoghatók, mint ennek a kérdésnek a kontextusa. Liberális tételelem a következő: Közép- és Kelet-Európa térségében az egyén szabadsága nem növelhető, ha a kisebbségi csoportoknak nem biztosítunk védelmet.

Már volt szó arról, hogy Közép- és Kelet-Európa egyik sajátossága a nacionalizmusok fokozott jelenléte. Ha a Nyugattal összevetjük, ez bizonyul az egyik legfőbb különbségnek. A nacionalizmus jellegzetessége pe-

dig az, hogy a közösség ellen irányul, a közösségen keresztül veszélyezteti, csökkenti a közösségbe tartozó egyén szabadságát. De fontos látni azt is, hogy a kisebbségi egyén szabadságának csökkenése ugyanakkor a többségi egyén szabadságának csökkenését eredményezi. Itt emlékeztetnék az öngerjesztő nacionalizmusról fentebb elmondottakra. A kisebbségi közösségek védelme tehát ebben a térségben általános értelemben az egyéni szabadság növelésének feltétele. Másként fogalmazva: ha a szabadság növelése kritérium, nemcsak a kisebbségnek, hanem a többségnek is érdeke a kisebbségi közösségek védelme.

Az, hogy közösségek védelméről beszélünk, nem a liberális elvek feladását jelenti egyfajta kollektivizmus érdekében, hanem a liberalizmus elveinek érvényesítését adott körülmények között. Amit feladunk, az nem más, mint a liberális dogma, egy nivellált társadalomkép, amely ha politikai gyakorlattá válik, kontrollálatlan hatalmi mozgásokat indít el, és a szabadságot veszélyeztető önkényhez vezet.

A fentiekben nem beszéltem jogokról. A szabadságot sem jogi értelemben használtam, ezért volt szó minduntalan növeléséről, csökkenéséről, és nem biztosításáról. De érvelésem, azt hiszem, kifuttathat a közösségi kisebbségi jogok egyfajta elméleti megalapozása felé. Ez az elmélet, tudom, utilitarista. El lehet gondolkodni a közösségi kisebbségi jogok morális megfontolásokra alapozó ontológiáján is. De számomra az utilitarista érvek azok, amelyek meggyőznek e jogok szükségességéről, amelyek arra készítetnek, hogy a közösségi kisebbségi jogokat igeneljem.

LIBERALIZMUS ÉS KOLLEKTÍV JOGOK

KONFERENCIA DUNASZERDAHELYEN,
1991. JANUÁR 11–13.

Közép- és Kelet-Európában most először volt alkalmuk a politikusoknak, szakértőknek, tudósoknak véleményt cserélni a kisebbségi kérdés kapcsán liberalizmusról és kollektív jogokról. A konferencia védnöke Václav Havel volt. A szervezők optimális körülményeket teremtettek a higgadt, racionális, józan vélemények kifejtéséhez, a viták lefolytatásához.

A napirenden szereplő kérdések közt talán egy sem akadt, amely az utóbbi időszakban ne váltott volna ki heves érzelmeket. Szó volt a kollektív jogok elméleti megalapozásáról, az egyéni kisebbségi jogokról, mint amelyek az alapvető emberi jogok körébe tartoznak.

Előadások hangzottak el arról, miként lehet a kollektív kisebbségi jogokat beilleszteni a kollektív jogok rendszerébe, és hogy miként függ össze a nemzetiségi kérdés az európai integrációval. Vita alakult ki arról, hogy az állami szuverenitás relativizálódhat a kisebbségek nemzetközi védelmének megszilárdulása következtében, és hogy milyen kisebbségvédelmi rendszerekre, intézményekre van szükség.

A tanácskozás egyik témaköre *A liberalizmus válasza a nemzeti kisebbségi kérdés kihívására* címet viselte. A legizgalmasabb előadások talán ebben a tárgykörben hangzottak el. Emellett a következő témaköröket vitatták meg a résztvevők: Egyéni és kollektív jogok; Az európai integráció és a nemzeti kisebbségek. A tanácskozás anyagait két külön kiadványban jelentetik meg, magyarul és angolul.* Több előadó is megkísérelte, hogy újszerű Kelet-Közép-Európa-konceptiót vázoljon fel.

A konferencia bizonyította, hogy a problémákat racionalizálva a legkényesebb kérdésekről is lehet tárgyalni, márpedig a nacionalizmus és a nemzetiségi kérdés kezelhetővé tételéhez erre most nagy szükség van. A színvonalas előadásoknak és vitáknak köszönhetően többet tudunk arról is, hogyan illeszthető be a nemzeti kisebbségi kérdés a liberalizmus eszmerendszerébe.

* Ezek a kiadványok tudomásunk szerint nem láttak napvilágot. (A szerkesztők megjegyzése.)

INTERJÚ LŐRINCZ CSABÁVAL, A KISEBBSÉGI CSOPORT ROMÁN REFERENSÉVEL

Press: – *A Front „bányászai” tavaly júniusban félholtra verték a bukaresti tüntetőket, és sokak véleménye szerint a cégtáblát ugyan kicserélték, de a hatalmi apparátust és mechanizmust alig. Milyen megfontolásból tárgyal a Fidesz – amelynek tagsága tavaly szinte hősként ünnepelte Munteanut – ezzel a neokommunista szervezettel? Reálpolitikából, amely azt csinálja, amit nem szeretne?*

– A Front abszolút többséggel rendelkező kormánypárt egy olyan országban, ahol a legnagyobb magyar kisebbség él, így jó, ha első kézből szerzünk információkat. A Fidesz, akárcsak a kormány, nem kívánja elszigetelni Romániát. Egy Európába integrálódni akaró Románia jobb tárgyalófél, mint egy leírt, katasztrofált Románia. A tárgyalókészség természetesen nem jelent nézetazonosságot. Iliescu elnök például nemrégiben úgy nyilatkozott Kínában, hogy nem tudja elítélni a Tienanmen téri vérfürdőt. A politikai aritmetika szempontjából azonban fontos megismerkedni valamennyi politikai tényező álláspontjával.

Press: – *Összel még olyan illúziók éltek a romániai ellenzékben, hogy decemberben befejezik az elsikkasztott forradalmat. Az ellenzéki áttörés azonban elmaradt. Milyen benyomást szereztek róluk a tárgyalásokon? Lehet-e kormányképes alternatívaként számolni velük?*

– Az ellenzék először is gyenge. Politikusai részben nyugdíjasok, részben rutintalanok. Legtöbbjük nem döntötte még el, hogy a rendszer vagy a kormány ellenzéke akar-e lenni? Egyedül Radu Câmpeanu, a liberálisok elnöke véli úgy, hogy rendszerváltás történt, ám pártja vele szemben nem hajlandó részt vállalni a kormányzásban, a Front felkérésére sem. A szociáldemokraták rokonszenves, de politikailag súlytalan emberek. Az ellenzéki pártok, mivel nem kapnak költségvetési támogatást, képtelenek szakértőket alkalmazni, programokat kidolgozni, sokszor még irodáikat sem tudják fűteni. Az pedig, hogy milyen is igazából a kisebbségi politikájuk, nem derült ki. Ami a fiatalokat illeti, akik főszerepet játszottak tavaly decemberben, azt kell mondanom, hogy nem láttam jeleit annak, hogy meg-

alakulna a román Fidesz. Az egyetemisták militáns része a parlamenten kívüli ellenzék sorait erősíti az utcán, és a dupla vagy semmi elvén áll, miközben társadalmi támogatottságuk mértéke stagnál. A Diákszövetséggel ezúttal nem tárgyaltunk, a követségünk által adott fogadáson viszont ott volt Munteanu is. A román humán értelmiség jelentős részének egyébként averziója van a többpártrendszerű parlamenti tevékenységgel szemben.

Press: – *Erdélyben ezúttal nem jártatok, ám bukaresti élményeitek alapján is bizonyára kialakult bennetek valamilyen kép a kinti magyarokról.*

– Először is ezúton szeretnénk megköszönni Rudas Ernő nagykövet úrnak és munkatársainak az utazásunk megszervezésében végzett munkájukat. Jól felkészült diplomatát ismertünk meg személyében, optimális feltételeket teremtettek utazásunkhoz. Az RMDSZ nem klasszikus világnézeti párt. Legalább két áramlat fedezhető fel benne, amelyek azonban még nem kristályosodtak ki. Megvannak a maguk problémái, ám én úgy vélem, elég erősek ahhoz, hogy képviselni tudják a nemzetközi politikában a saját érdekeiket. A magyar állam tehát politikai és jogi szempontból nem képviseli az erdélyi magyarságot, ám nem hunyhatja be a szemét kulturális és humanitárius téren.

Press: – *A román politikusok profik – kürtölte szét sajtótájékoztatón elhangzott szavaitokat a Magyar Hírlap és a Kurír, mintegy indirekt oldalvágásként a magyar kormány ellen. Az olvasó számára könnyen az a kétes értékű következtetés adódhat ebből, hogy a dörzsölt, hatalmi játszmákban tapasztalt, érőszakos módszerektől sem visszariadó neokommunista vezetőkről jobb véleményel vagytok, mint a rutintalan, gyakran hibázó, de a demokratikus játékszabályokat betartó Antall-kormányról. Márpedig ennek a profi román vezetésnek a gazdaságpolitikája igencsak siralmas.*

– Ezt a jelzőt nem globális értékelésnek szántuk, bár megjegyezném, hogy a román vezetés szakszerűsége néhány fiatal technokrata bevonásával mindenképpen növekedett. Inkább tárgyalópartnereink felkészültségére akartunk utalni. Stănculescunak például megvolt a dossziéjában Orbán Viktor életrajza és a kisebbségvédelmi programunk román fordításban. Látszott, hogy készültek belőlünk. Továbbra is sok pénzt fordítanak propagandára, amihez az igen alapos külföldi sajtófigyelő szolgálatuk bizto-

sítja a kiindulási anyagot. Ugyancsak figyelemre méltó volt a tárgyalási technikájuk, a saját álláspontjuk védelmében kifejtett érvrendszerük, például amikor arról volt szó, hogy miért van szükség a turisták bejelentési kötelezettségére és például miért nincs a kolozsvári konzulátusra („mert nincs vízumkényszer a két ország között”). Időnként teljesen szókimondónak igyekeztek tűnni. Jordache, a pártonkívüli temesvári költőből a Front második emberévé avanszált politikus például kijelentette: „Ha nem támogatjuk az etnikai alapokon való pártszerveződés tilalmát az új alkotmányban, akkor nem szavaznak ránk.”

Press: – *Ergo jön a nacionalista diktatúra. A kérdés persze csak az, hogy nem így vannak-e kiosztva a szerepek, hiszen a Vatra kapóra jött a Frontnak, mint a Münnich Ferenc Társaság jött nálunk az MSZMP-nek, hogy általa mérsékelt középnek tüntethesse fel magát, úgymond a két „szélsőség”, a Vatra és az RMDSZ között. Végül hogyan értékelnéd röviden a Fidesz-küldöttség útját?*

– Olyan időpontban kerestük a kibontakozás útját, amikor a kormányközi kapcsolatok befagyni látszottak. A Fidesz nem kíván szimbolikus politikát folytatni, konkrét, praktikus kérdésekben igyekeztünk előrébb vinni a megrekedt folyamatokat, mint például a konzulátus vagy az új közúti átkelőhelyek megnyitásának ügyében. Ezekre szóban pozitív válaszokat kaptunk. Hegedűs [István] úr átadta ezenkívül a Parlament Külügyi Bizottságának meghívólevelét román kollégáinknak. Az előző, úgy látszik, valahol elkallódott. Összegzésképpen: új fejezetet nyitott a Fidesz külpolitikájában ez az út. Az eddigi passzív, csak reagáló külpolitika után kezdetét vette az aktív, kezdeményező párt diplomácia.

LIBERÁLIS KÜLPOLITIKA KÖZÉP-KELET-EURÓPÁBAN

KRITIKAI ÉSZREVÉTELEK PETHŐ SÁNDOR
TÉNYEK ÉS PREFERENCIÁK CÍMŰ ÍRÁSÁHOZ

Pethő Sándor elmélkedése (*Tények és preferenciák. Megjegyzések Közép-Kelet-Európa külpolitikájáról*)¹ olyan fogalmakat próbál bevezetni a külpolitikai gondolkodásba, melyeket aktuálisnak érzek. Nézőpontját azonban felülvizsgálandónak tartom. A kelet-közép-európai történéseket e nézőpontból szemlélve véleményem szerint elmosódnak olyan árnyalatok, melyek világos megkülönböztetése elengedhetetlen a sikeres külpolitika alakításához. Nem a PS által vázolt „multikulturális Közép-Kelet-Európa” vízióját kívánom bírálni, hanem a vízió (teoretikus) közvetlenségét PS-nél. A multikulturális Közép-Kelet-Európától szerintem távolabb vagyunk, mint ahogy PS véli. A különbségből a távolság megítélésében pedig különböző utak és módok elképzelése következik a külpolitikában.

1.) Mindjárt az elején, meghatározva viszonyulását Fehér Ferenc és Heller Ágnes *A versailles-i szindróma* című cikksorozatának (Magyar Nemzet, 1991. április 10–12.) interpretációihoz, PS megállapítja: „... Közép-Kelet-Európa történelmét manapság sokkal inkább a kiszámíthatatlanság dominanciája jellemzi. Márpedig ha az értelmezés ezt veszi alapul (s ha nem akar az utópiák világába átlépni, aligha tehet mást), akkor a Heller–Fehér-interpretáció mellett – annak cáfolata nélkül – elképzelhető ugyanazon tények részlegesen vagy teljesen más értelmezése is.” A gondolat tautológiát takar. A kiszámíthatatlanság dominanciájából vezeti le az alternatív értelmezések lehetőségét – vagyis: minden lehetséges, következésképpen minden lehetséges –, sőt, ezt a csak látszólag megalapozott tételt még kizárólagossá is teszi úgy, hogy minden más kiindulópontot magáévá tevő értelmezést utópiának minősít. A szándék világos: PS az alternatív értelmezések létjogát (*a liberalizmust az értelmezések terén*) kívánja alátámasztani. Csakhogy így semmiféle liberalizmust nem lehet alátámasztani...

¹ Kelet-Európai Figyelő. „F” sorozat: Külpolitika. A Dunatáj Intézet kiadványa. 1991. 1. szám, 181–188. p.

2.) Apró „tollbotlásnak” lehetne nézni mindezt, ha az írás érdemi, a liberális külpolitikát taglaló részében egy másik tétel nem a fent említett tétel analógiája lenne. (A következtetési hiba nem ismétlődik, mert itt a tétel bizonyítatlanul marad.) „Megítélésem szerint azonban – hangzik az analóg tétel – önmagában a kulturális, történelmi stb. különbségek hangsúlyozása a másság pozitív értékhangsúllyal történő elismerése híján nem hogy liberális, de semmilyen valamelyest is konzisztens külpolitikának sem szolgálhat alapjául.” Nyilvánvaló, hogy itt is, akár az értelmezés esetében, az alternatívák egymás mellett élése (*liberalizmus a kultúrák terén*) a fő szempont, amely a gondolat fókuszában áll.

3.) Az utóbbi időben néha belebotlani a „dogmatikus liberalizmus” vagy „álliberalizmus” kifejezésbe. De eddig még nem találkoztam e kifejezések tartalmi tisztázásával. PS két idézett gondolatát példaként felhasználva a következőkben kísérletet tennék e szinonim kifejezések tartalmának megragadására. Dogmatikus vagy álliberalizmusnak nevezem azt az *elméletet*, amely általánosan értelmezi a szabadság fogalmát. Eszerint mindenkinek (és mindennek) – lehetőségei szerint – mindent szabad. Szabad az értelmezőnek szabadon értelmezni, és szabad a kultúráknak (népeknek, államoknak, nemzeteknek – mivel PS anélkül, hogy különösebben belebonyolódna a „mátság” meghatározásába, mindezt implicite érti rajta) szabadon létezni. Liberalizmust jelent-e ez? A két példánál maradva: még nem, és már nem.

Pethő Sándor általánosan értelmezett szabadságfogalma elfedi a liberalizmus alapeszméjét: a társadalomban élő *egyén szabadságát*. Az értelmezés szabadsága (úgy értem ezt, ahogy PS is érti, vagyis hogy bárhogyan szabad értelmezni) a liberalizmus szempontjából irreleváns. A kultúrák (népek, államok, nemzetek) szabadsága pedig esetenként ellentmond a liberalizmus eszméjének. Ha a PS által emlegetett „multipoláris” magyar külpolitika a „mátság”-ot például a szomszédos országok némelyikében (gondoljunk csak Romániára vagy Szerbiára) alakulóban levő elnyomó állami berendezkedés formájában ismeri el, nevezhető bárminek, liberálisnak azonban semmiképpen sem. Ahogy a magyar liberális ellenzék keményen küzdött a saját eszközeivel a Kádár-rendszer ellen, és nem úgy volt „liberális”, hogy elismerte mint „más” politikai kultúrával rendelkezőt, egy liberális külpolitika sem járhat el a maga területén másként. A liberalizmus sehol nem jelentheti azt, hogy a „mátság” elismerése jegyében elismerjük egy állam szabadságát polgárai elnyomására, hanem azt jelenti, hogy az *egyének* lehetnek szabadon „mások”.

Ad 1.) Az idézett gondolat akkor nem épülne tautológiára, ha a „kiszámíthatatlanság dominanciája” ténymegállapítás lenne. A levezetés formája valóban empirikus kiinduláson utal (*ha* a kiszámíthatatlanság dominál, *akkor* alternatív értelmezések). Hogy ténymegállapításként igaz-e, arra PS szemmel láthatólag nem sok gondot fordít. Erre utal több áruklódó tárgyi tévedés az írás más részeiben. Egy helyütt például „szembetűnő hasonlatosságot” emleget „a különböző történelmi hagyományokkal” rendelkező közép-kelet-európai országok között: „a kommunista rendszerhez fűződő energikusan hangsúlyozott diszkontinuitás”-t. Tény az, hogy a hasonlóság e tekintetben mondjuk Csehország és Szerbia között nem is annyira szembetűnő. Másik helyen megállapítja, hogy „... a román neototalitarizmus és a teljes dezintegráció, határesetben a polgárháború felé haladó... Jugoszlávia nyilvánvalóan – minden közös kulturális elem ellenére – sem egyazon úton halad”. Itt figyelmen kívül maradnak a Romániában ténylegesen tapasztalható dezintegrációs jelenségek, melyekről ha PS-nek tudomása volna, bizonyára nem így, szembeállításként fogalmazta volna a fenti mondatot.

A „kiszámíthatatlanság dominanciája” azonban nem empirikus megállapítás, hanem elméleti tétel, amely nem sokat törődik a tényekkel. Annak a tételnek a *megisméltése*, mely szerint az elméletben minden lehetséges. A pluralizmus (liberális) elvének átviteléről van szó az elmélet szintjéről – ebben az esetben – a ténymegállapítások területére, a [z ad] 2.) pontban pedig, mint látni fogjuk, a „multipoláris” külpolitika területére. Az átvitel nyomán nem az egyénnek szabad – lehetőségei szerint – szabadon létezni, hanem a gondolkodónak szabad – az elmélet szabta keretek között – bárhogyan értelmezni, és bármely kultúrának szabadon létezni. Az elméletpluralizmus liberális elve PS-nél az átvitel nyomán így dogmává válik. Ha nem az egyén szabadságából indulunk ki, hanem egy általános szabadságfogalmat tartunk szem előtt, alátámaszthatjuk ezzel a hibás elméletet is, vagy az etnokratikus államok jogát a létezéshez, de nem valószínű, hogy liberalizmushoz jutunk. A liberális dogmát nem szabad összetéveszteni a liberalizmussal.

Pethő Sándorral szemben azt állítom, hogy a külpolitikai értelmezéseknek a *kiszámíthatóság* fogalmát kell alapul venniük. A régió országaiiban zajló tényleges folyamatok objektív leírása és interpretálása a cél. Néhány közép- és hosszú távú folyamat esetében meg kell tudni előlegezni a jövőben várható eseményeket is, amihez éppen az objektív leírások segítenek hozzá. Hogy a mai magyar külpolitika nem ilyen értelmezésekre

épít, még nem jelenti azt, hogy lehetetlen ilyesmit produkálni. Az értelmezések természetesen lehetnek részlegesen vagy teljesen hibásak. De ezt bizonyítsák be utólag a tények, melyeket megpróbálunk megismerni.

Ad 2.) A liberális külpolitika legfőbb jellemzője megítélésem szerint nem az, hogy a „másságot” általánosan elismeri (és ezzel elismer egy totális állami berendezkedést is), hanem az, hogy a liberális államokat, pártokat, mozgalmakat preferálja. Egy ilyen külpolitika bizonyos értelemben nem „multipoláris”, hanem „bipoláris”: világos különbséget igyekszik tenni között, ami liberális, és ami nem az. Preferálja egy külföldi ország olyan politikáját, amely az individuális szabadság kiterjesztését szolgálja az adott országban (vagy másutt), és nem preferálja az olyan politikát, amely ennek ellenkezőjére törekszik.

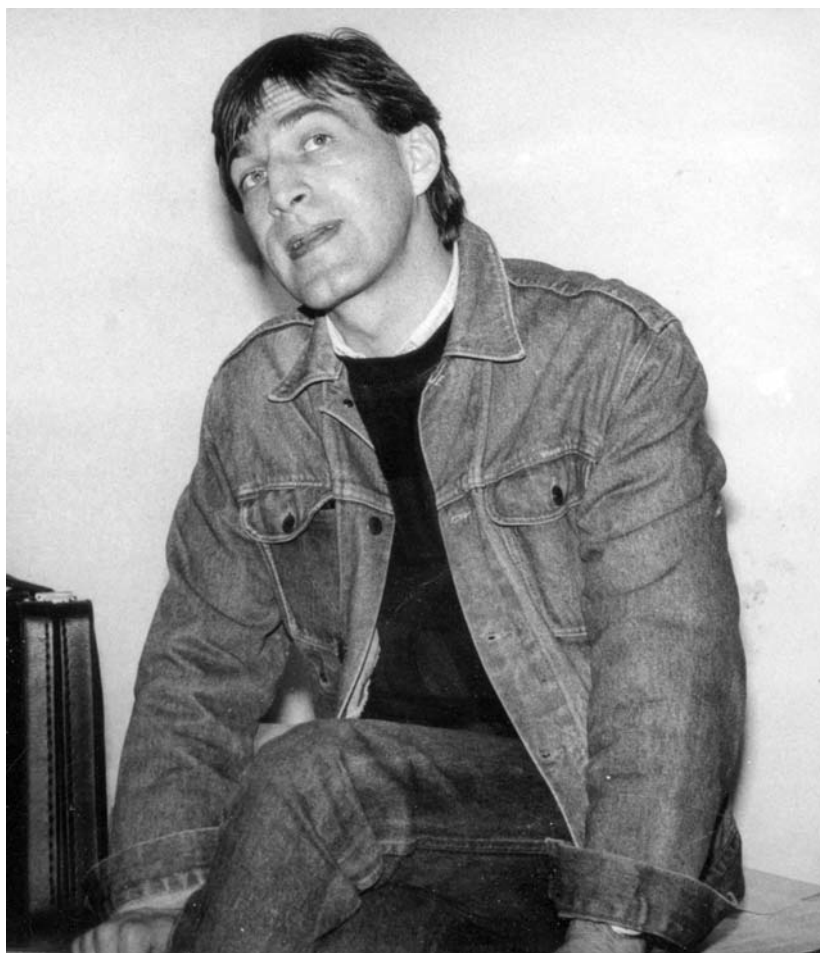
Pethő Sándor írásában kifogásolom, hogy nem világos, mit ért „másságon”. A „kulturális” és „történelmi” különbségek hangsúlyozásával, ugyanakkor a „másság pozitív értékhangsúllyal történő elismerésével” teljes mértékben egyetértek. Csakhogy ez nem közvetlenül a külpolitika feladata (márpedig PS annak tekinti). A „multipoláris”, a „különböző kultúrák és hagyományok közötti átjáráson felépülő Közép-Kelet-Európa” csak akkor jöhet létre, ha a „bizánci” típusú politikai kultúra hagyománya megszakad. A külpolitika közvetlen feladata e hagyomány háttérbe szorítása. Ez vezethet el a kulturális multipolaritáshoz Közép-Kelet-Európában.

Ha az általánosan értelmezett szabadságfogalom liberális dogmájának bűvkörében mozogva a differenciálatlan „másság” elismertetésére törekszünk, nemhogy liberális, de valamelyest is konzisztens külpolitikát sem leszünk képesek megalapozni. Az eredmény egy differenciálatlan feladatkörökkel rendelkező külpolitika lesz. A külpolitika „másság”-fogalmában benne van az angol liberalizmus ugyanúgy, mint a szerb etnokratikus totalitarizmus. A magyar külpolitika akkor lehet liberális, ha számára az első pozitív, a második negatív értékhangsúlyú. Így járulhat hozzá a kulturálisan, történelmi tradícióit tekintve „multipoláris” Közép-Kelet-Európa létrehozásához.

4.) A koherens liberális magyar külpolitika elveinek végiggondolása még várat magára. A koncepció hiánya általában érzékelhető. Magyarázhatónak (de nem menthetőnek) gondolom, hogy a magyar külpolitika a közép-kelet-európai régióban még gyengébben teljesít, mint másutt. Míg nyugati kapcsolataiban nem a magyar külpolitika határozza meg az elveket (nem „alakít”, hanem „gyakorol”) – ahol pedig szükség lenne elvekre

(például a német vagy az angol orientáció primátusának problémája), ott bizonytalan –, addig Közép-Kelet-Európában a megváltozott feltételek között elvek híján csak siránkozni lehet, hogy nincs kire hagyatkozni (és közben a kiszámíthatatlanságot dominánsnak ítélni). A külpolitika ebben a régióban évtizedekig egy társadalmi utópia síkján mozgott, és ez szolgáltatta számára az elveket. Nem volt szüksége, és nem is volt módja valós ismereteket szerezni a közép-kelet-európai társadalmakról. Az új helyzetben Közép-Kelet-Európában a valós viszonyoknak megfelelő, *teljesen új* koncepció létrehozása szükséges, amely koncepció, tekintettel a régiók közötti lényeges különbségekre, nem másolható Nyugatról.

A „Nyugathoz való felzárkózás” retorikai fordulatának népszerűsége Magyarországon (és régióinkban mindenütt) óriási. A kifejezést „retorikai fordulat”-nak nevezem, mert még nem vizsgáltuk meg eléggé tüzetesen, mi is az a „Nyugat”, következésképpen politikai elvek szintjére sem sikerült kielégítő módon lefordítani. A Közép-Kelet-Európa-politika különösen rosszul áll e téren, s ez korántsem véletlen. A gyakorlati politika általában, ahol másolhat, vagyis ahol nélkülözhetőek az elvek, ott tud „nyugatos” lenni. (A Fidesz nyíltan vállalt „pragmatizmusa” például a szűkös elvek feltétele mellett történő igen érzékeny másolást jelent. Ezért „nyugatos”.) Magyarország Közép-Kelet-Európa-politikája számára viszont nincs másolható minta. Itt nem lehet „pragmatikusnak” lenni. Ha Nyugatot akarunk, nem elég a retorika. Végig kell gondolni, mi a „Nyugat”, és elvei érvényesítésével kezdődhet meg a „felzárkózás” hozzá.

Mi is az a „Nyugat”?

A NEMZETI KISEBBSÉGI KÉRDÉS SAJÁTOSÁGAI KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN

Közép- és Kelet-Európában a demokráciába való átmenet sikere nagy mértékben függ a nemzeti kisebbségi kérdés megfelelő kezelésétől. E térségben nincs olyan ország, amelyben ne élneek nemzeti kisebbségek, amelynek ne okoznának gondot határokon túli vagy határokon belüli kisebbségei. A véres összetűzések sorozata nemzeti kisebbség és többségi nemzet között, a nemzetiségi kérdés ürügyén szervezett tömegtüntetések még a felületes szemlélő számára is érzékeltetik a probléma súlyát. Ha nem sikerül mederbe terelni az indulatokat, féltő, hogy megakad, esetleg végképp megghiúsul a térségben az ígéretesen beindult demokratizálódási folyamat.

A kisebbségi kérdés ilyenén alakulásának okai a kelet- és közép-európai államok és nemzetek történelmében keresendők. Az időben nem elég a nemzetek – e térségben megkésített – kialakulásáig visszamenni. Bizonyára még az ugyancsak megkésített, vagy keletebbre meg sem érkezett reneszánszig, reformációig, felvilágosodásig sem elég visszanyúlni. – Európa későn érkezett e térségbe, és meghatározó kulturális és politikai irányzatai Közép- és Kelet-Európa egyes részeit különböző mértékben, időbeli eltérésekkel, hiányosan hatották át. A történelmi örökség különbözőségéből adódóan a térség államai között nagyobb a különbség, mint általában hinni szokás.

A nemzetek kései kialakulásának következménye, hogy Közép- és Kelet-Európában a nemzetek határai soha nem estek egybe az államok hatáiraival. Ez manapság sincs másként. A sok nemzetet és nemzeti kisebbséget fogva tartó birodalom, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával sok nemzetiséget fogva tartó kis államok jöttek létre. A nemzetek születése óta a nemzeti kisebbségek kérdése állandóan napirenden van Közép- és Kelet-Európában.

Trianont követően a frissen alakult kis államok a kisebbségek beolvastására törekedtek. De a demokráciák, bármennyire csökevényesek voltak is, lehetővé tették a kisebbségi közösségek viszonylag hatékony ellenállását, annak ellenére, hogy a Nyugat szemet hunyt az eltüntetésí kísérletek felett.

A párizsi békeszerződések még kisebbségvédelmi garanciákat sem tartalmaztak. A nagyhatalmak, engedve a Szovjetunió és a kis államok nyo-

másának, szőnyeg alá söpörték a kelet- és közép-európai kisebbségek ügyét. A térség stabilitása, a nacionalizmusok „leszerelése” volt a fő szempont, továbbra is a környező országokba rekesztve a magyar lakosság egyharmadát. A nemzeti kommunizmusok kialakulásával, vagyis a nacionalizmusnak a kommunista országokban való újraéledésével a kisebbségek egyre kiszolgáltatottabbakká váltak. Az egész lakosságot sújtó jogfosztást a kisebbségek esetében még a többségi nacionalizmus is tetézte. A kommunista diktatúrák bukása után azonban kiderült, hogy a nemzeti identitás olyan tényező, amellyel négy évtizednyi elnyomás után is számolni kell. A kisebbségek mára nemhogy eltűntek volna, de egyre hangosabban hallatják szavukat.

Az 1989-es kelet- és közép-európai átalakulás következtében a kisebbségek felszabadultak ugyan a diktatúrák nyomása alól, de a többségi nacionalizmus is szabadabb teret kapott. Tekintsük kiindulópontnak, amit a történelmi tapasztalatok is megerősítenek: *A legrosszabban működő demokrácia is jobb, mint bármely diktatúra – a kisebbségek számára is.*

A kisebbségi politika helyét a magyar külpolitikában akkor jelöltük ki helyesen, a kérdés fontosságát akkor érzékeljük, ha tudatosítottuk, hogy a kisebbségi kérdés megoldatlansága miatt veszélybe sodródhatnak a közép- és kelet-európai demokratizálási kísérletek.

A probléma jelentősége aligha becsülhető túl. A tét ugyanis nem kevesebb, mint Európához való felzárkózásunk. Ismert tény, hogy Kelet-Közép-Európa nacionalizmusai a dezintegráció felé sodorják a térség országait. A felzárkózás egyetlen lehetséges útja, ha ennek a folyamatnak gátat vetünk. Ez viszont csakis a nemzeti kisebbségek kérdésének európai szintű megoldása útján lehetséges.

Emellett viszont azt is látnunk kell, hogy sajátos kelet- és közép-európai problémával kerültünk szembe, amelynek kezelésére, bármenynyire is szeretnénk, nincs kéznél kész nyugat-európai recept. A kisebbségi kérdés nyugat-európai megoldását tekintjük mintának, csakhogy ez a megoldás más feltételek között jött létre, mint amilyenek ma Kelet- és Közép-Európában adóttak. A cél tehát ismert. A célhoz vezető út viszont még járatlan, új. Kisebbségi politikai koncepciónkat a térség beható elemzése nyomán kell kialakítanunk, figyelembe véve a sajátosságokat, de úgy, hogy politikánk eredménye, a megoldás megfeleljen a nyugati polgári demokráciák standardjainak. Ehhez tisztáznunk kell a kelet- és közép-európai térség és a nyugati térség kisebbségeinek helyzete közötti különbségeket.

A különbség a két térség eltérő történelmi fejlődésének következménye. Közép- és Kelet-Európában az államok korlátozták és ma is korlátozzák a nemzeteket szabadságukban. A nemzeti önrendelkezés kategóriájának labilis volta: az önrendelkezés teljességének hiánya egyrészt, másrészt a teljes önrendelkezés elvesztésének veszélye nacionalizmust eredményez. Ebben a térségben minden nemzettudat sérült.

A helyzetet a kisebbségekre vonatkoztatva az alapvető különbség akár egy egyszerű megállapítással is kifejezhető: míg Nyugaton a nemzeti identitás vállalása és kinyilvánítása nem ütközik komoly akadályokba, addig Közép- és Kelet-Európában a nemzeti kisebbségek számára nemzeti identitásuk vállalása és kinyilvánítása a nacionalizmus miatt igen problematikus. *A kisebbségek Közép- és Kelet-Európában bármit tesznek vagy nem tesznek, már létezésüknél fogva üldöztetésnek vannak kitéve a nacionalizmus erősségének függvényében, országoként eltérő mértékben.*

Úgy vélem, e különbség szem elől tévesztése során alakulhattak ki és élhetnek tovább hibás elképzelések Nyugaton a közép- és kelet-európai kisebbségi kérdés megoldását illetően.

A nyugati politikára, főként a második világháború után, jellemző volt egy, még ma is általánosan vallott nézet, miszerint: ha a nemzeti identitás vállalása problematikus, a megoldás az, hogy nem kell vállalni azt az identitást – mindez ha Kelet- és Közép-Európáról van szó. Közben a nyugat-európai kisebbségek akadálytalanul vallhatták magukat annak, amik: finneknek Svédországban, franciáknak Olaszországban, dánoknak Németországban stb. Nem arról van szó, hogy ne lettek volna Nyugaton a kisebbségekkel problémák, de nemzeti identitásuk vállalása, a vállalás aktuálisai nem ütköznek számottevő akadályba. (Az írek és a baszkok külön kérdés.)

A térség stabilitását a korábbi elképzeléssel ellentétben nem az biztosítja, hogy a kisebbségeket megfosztják identitásuk szabad vállalásának lehetőségeitől, hanem az, hogy élhetnek ezekkel a lehetőségekkel. A jelenlegi országhatárok sértetlensége is akkor biztosítható, a kisebbségek elszakadási törekvései akkor szűnnek meg, ha rendelkeznek azokkal az egyéni és közösségi kisebbségi jogokkal, amelyekre igényt tartanak, s amelyek gyakorlása révén megőrizhetik önazonosságukat, kultúrájukat, nyelvüket. Ha ezek az értékek veszélyeztetve vannak, ha a kisebbségi jogok sérelmet szenvednek, a kisebbségek a jogsértő többségi nemzet ellen fordulnak, és felerősödik bennük a törekvés a kiválásra az értékeiket veszélyeztető országból.

Az utóbbi évtizedek tapasztalatai azt mutatják, hogy a kisebbségeket nem lehet „eltüntetni”. Az ország, amelyben élnek és az „anyaország” közös érdeke, hogy helyzetüket rendezze. A kisebbségi sérelmek felpanaszolása tovább szítja a nacionalizmust mindkét oldalon, és a folyamat öngerjesztővé válhat. Fennáll a veszélye, hogy a térség demokratizálási kísérleteit mindenütt nacionalista kurzus váltja fel. Kelet- és Közép-Európa minden államának közös erőfeszítésére lenne szükség, hogy ezt a veszélyt elhárítsa. Szükség van egy közép- és kelet-európai kisebbségvédelmi rendszer kidolgozására, és e rendszer bekapcsolására az átfogó nemzetközi folyamatokba.

E kisebbségvédelmi rendszer, a térség sajátosságaiból adódóan, két ponton különbözne a jelenleg érvényben lévő nemzetközi jogi normáktól. Alapvetően magában foglalná, hogy

- a nemzeti identitáshoz való jog alapvető emberi jog, és
- a nemzeti kisebbségeket kollektív kisebbségi jogok illetik meg.

Az egyéni kisebbségi jogok rendszerének alapján tehát az az elv áll, mely szerint a nemzeti identitáshoz való jog alapvető emberi jog. Ez a jog a természetes másság hatékony védelmét kívánja biztosítani, lehetővé téve a másság szabad vállalását. Ennek a jognak a megtagadása ugyanis a történelmi tapasztalatok szerint Közép- és Kelet-Európában a kisebbségi egyén elleni erőszakot, üldöztetést, vagyis emberi jogainak sérelmét jelenti. A természetes mássághoz részleteznie kell például az anyanyelv használatához való jogot, az anyanyelvi oktatáshoz való jogot mint egyéni kisebbségi jogokat.

Az alapvető emberi jogok biztosítása a kisebbség tagjai számára nem jelent elegendő védelmet sem a kisebbségi egyén, sem a kisebbségi csoport számára. Ugyanis a kisebbségi csoporthoz tartozót nem mint egyént éri jogsértés, hanem mint egy csoport tagját. A kisebbségi csoport értékeinek megsemmisítési szándéka, a kisebbség mint közösség jogainak el nem ismerése minden konkrét helyzetben a kisebbség tagjai alapvető emberi jogának megsértéseként jelenik meg. Az egyéni kisebbségi jogok mellett ezért szükség van kollektív kisebbségi jogokra is.

A kollektív kisebbségi jogok között a legfontosabb a kisebbségi önkormányzat alakításához való jog. Az önkormányzat intézménye az, ami bizonyára a leghatékonyabban biztosítja a nemzeti kisebbség fennmaradását, értékeinek megőrzését. Az önkormányzatok hatásköre nem terjedhet ki addig, hogy tagjainak vagy bármely egyénnek az alapvető emberi jogait veszélyeztethessék. A kollektív kisebbségi jogok biztosítása nem

jelenti a kollektívizmus elősegítését, nem egyenlő a közösség érdekeinek az egyén jogai elé helyezésével. A kisebbségi önkormányzat intézménye eszköz a kisebbségi egyén jogainak biztosítására.

A nemzeti identitáshoz való jog mint alapvető emberi jog és a kollektív kisebbségi jogok biztosításának alapelve a többségi nacionalizmus ellen védekező kisebbség alaphelyzetéből indul ki. De Közép- és Kelet-Európában, ahol a nemzet és az állam keretei nem fedik egymást, az államok feladata, hogy állampolgáraik érdekein túl nemzeti érdekeket, vagyis a határon túli kisebbségeik érdekeit is képviseljék. Az alapvető emberi jogok, a nemzetközi jog és a kollektív jogok korlátozzák egyes államok belső szuverenitását. Az állam a határain túl élő kisebbségek érdekeit azok emberi jogai és kollektív kisebbségi jogai által kijelölt keretek között képviselheti. De semmilyen állam sem tekintheti magát nemzeti kisebbségei fontosabb szószólójának, mint ezek saját legitim politikai szervezeteit.

A kisebbségeket érintő kétoldalú szerződéseknél, melyeket az egyes államoknak egymással kell kötniük, a fenti elveken kell alapulniuk. E szerződések betartását viszont, figyelembe véve a térség államainak mai viszonylagos stabilitását, csak nemzetközi kontroll biztosíthatná. A nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer kidolgozása ezért indokolt. E rendszernek ugyanakkor a helsinki folyamat eredményei szolgálnának „zsinórmértékül”. A Nyugat-Európába bevándorlók és a közép-kelet-európai kisebbségek kérdésének összefüggéseit tisztázva egy egységes európai kisebbségvédelmi rendszer jelentene megnyugtató megoldást.

ÉSZREVÉTELEK A LIBERÁLIS INTERNACIONÁLÉ LUZERNI KONGRESSZUSÁNAK KISEBBSÉGI VONATKOZÁSÚ ELŐKÉSZÍTŐ ANYAGAIHOZ

(Társszerző: *Németh Zsolt*)

Megjegyzések a Témajelentéshez

A liberális ideológia számára a XX. század végén különös kihívást jelent a kisebbségi és nemzeti kérdés. Hugo Buetler tanulmánya úgy ad választ a felmerülő problémákra, hogy nem téveszti szem elől a liberális perspektívát, ugyanakkor új, a köztudatban nem szereplő elveket fogalmaz meg. A téma bátor megközelítése Buetler tanulmányának meghatározó vonása.

Újszerű, fontos, a kisebbségi kérdés megfelelő megközelítését bizonyító elvek a következők:

- a kisebbségek léte nem anomália egy társadalomban,
- a kisebbségek a hatalom kontrolljának és szétválasztásának eszközei,
- a kisebbségi kérdés differenciált kezelésének szükségessége az adott ország adottságainak megfelelően,
- a politikai autonómia gondolata (a kisebbségek részvétele a döntéshozatalban és a végrehajtásban),
- a föderalizmus elve.

A tanulmány felveti, de végül is nyitva hagyja az egyéni és a csoportjogok problémáját. Véleményünk szerint azért nem sikerült e problémát megfelelően megoldania, mert a szerző a nyugat-európai társadalmakat tartotta szem előtt, ahol a társadalom fő szervezési elvei között nem szerepel a kisebbségellenesség. Közép- és Kelet-Európában (amely régióval a tanulmány, mint jeleztük, alig foglalkozik) azonban nem ritka eset, hogy az egyes népek nemzeti ideológiájukat épp egy másik néppel szemben alakították ki. A Kelet-Közép-Európában jelenleg hatalmon levő politikai erők többsége pontosan ilyen típusú nemzeti ideológiák platformján áll (Románia, Szlovákia, Szerbia, Horvátország). Nem arról van szó tehát, hogy a kisebbségeket igyekeznek figyelmen kívül hagyni, vagyis mondhatni elhanyagolják (passzív kisebbségellenesség), hanem arról, hogy az állam aktívan működik közre felszámolásukban. Ilyen helyzetben fokozott kisebbségvédelemre van szükség.

Ez az a szituáció, amelyben a kisebbségi csoportok jogai értelmet nyernek. Hogyan? A liberalizmus az egyénre, az egyén szabadságára épít. Abban a nacionalista közegben viszont, amely Közép-Kelet-Európában kialakult, a kisebbségi egyént pontosan csoport-hovatartozásánál fogva fenyegeti veszély. Egyéni jogai azért sérülnek, mert tagja egy csoportnak. Hogy az egyéni jogok ne sérüljenek, a csoportot kell védelemben részesíteni. Az, hogy a csoportok védelméről beszélünk, nem a liberalizmus elveinek feladását jelenti, hanem éppen a liberalizmus elveinek érvényesítését kelet-közép-európai körülmények között. A csoport védelme hatékony eszköz az egyén védelmére.

A tanulmány kiegészítési kísérlete után hadd szóljunk arról, amivel szemben alapvető kifogásunk van. Ez a lojalitás kérdésének kezelése. Lojalitás a kisebbségek részéről vagy van, vagy nincs. Egy viszont biztos: lojalitási deklarációk kikényszerítése által nem keletkezik semmiféle lojalitás. Egy állam működéséhez szükséges kohézió, amelyet a tanulmány is említ, akkor alakul ki, ha a kisebbségek (és itt fontos az, hogy mint kisebbségek) saját kezükbe vehetik sorsuk irányítását az autonómia jegyében. A tapasztalat szerint egyetlen lojalitási deklaráció az ilyen deklarációk lavináját indíthatja el. Ez irritálja a kisebbségeket, és hamis illúziókba kergeti a többséget. A lojalitás szót mint nem célravezetőt minden kisebbségi politikai dokumentumból el kéne hagyni, és csupán leíró fogalomként kellene használni.

Sokkal bonyolultabb kérdés az önrendelkezés és szuverenitás kérdése. Kelet-Közép-Európában, ahol a nemzetek és az államok határai nem esnek egybe, a polgárháború és erőszak eszkalálódásának elkerülése érdekében a korlátozott állami szuverenitás, ugyanakkor a korlátozott nemzeti önrendelkezés kategóriáiban kell gondolkodnunk. Az államok szuverenitását korlátoznia kell a kisebbségi önrendelkezés elvén nyugvó autonómiának, a nemzetek önrendelkezésének viszont korlátokat szab az államok szuverenitása.

Ezen elvek a közép-kelet-európai gyakorlatban a személyi elv alapján működő kisebbségi autonómiákon keresztül érvényesülhetnének. A területi elv az etnikai kevertségnél fogva nem, vagy csak részben képzelhető el. Manapság az sem mellékes, hogy a személyi elv alapján működő kisebbségi autonómiában rejülő szeparatizmus veszélye kisebb, mintha területi autonómiáról lenne szó.

Megjegyzések a Határozati Javaslatához

A négy oldal terjedelmű *Határozati Javaslatot* – amelyet bekezdésenként szemügyre veszünk – meghatározó alapelv, miszerint a kisebbségeket a liberális társadalomnak nem csupán tolerálnia kell, hanem a társadalom olyan alapvető részeinek kell tekintenie, amelyek hozzájárulnak a sokszínűség, a komplexitás és a pluralizmus megvalósulásához, jó. („Minorities add diversity to uniformity.”)

Az egész dokumentumon végighúzódik a „nemzetállam” kifejezés, ami ha csupán történeti kategória volna, nem okozna problémát, de leíró kategóriaként már igen. Ugyanis éppen arról szól a kisebbségi kérdés, hogy Európa minden államában élnek a többségi nemzethez nem (vagy csak „félíg”) tartozó kisebbségek, illetve számos nemzet kisebbségi sorban élő részei több államban élnek. Amennyiben leíró kategóriára van szükség, helyesebbnek tűnik a jelző nélküli állam vagy a „modern állam” megfogalmazás.

Az érintett kisebbségek fajtáinak meghatározásakor a szöveg vallási, etnikai, nyelvi és kulturális kisebbségekről beszél. Míg az első három elkülönítése indokolt, addig a kulturális kisebbségek kifejezés (mint a nemzeti kisebbségek egyik fajtája) túl tágnak, s ezért szükségtelennek tűnik.

A kisebbségi típusok tekintetében a Témabizottság történelmi, poszt-koloniális, vendégmunkás és menekült, illetve a „kommunista blokk felbomlása révén létrejövő” kisebbségekről beszél. Az első típus azon etnikai csoportokra utal, amelyek a nemzetállam kialakulása előtt jelenlegi lakóterületükön éltek. A második típus azokra az eredetileg nem európai, de jelenleg Nyugat-Európában élő etnikumokra, amelyek két vagy több generációval ezelőtt a gyarmatokról gyarmattartó országaikba migráltak. A harmadik tartalma nyilvánvaló. Gondban vagyunk azonban a tipológia negyedik összetevőjével, hiszen az érintett kisebbségek jó része már a kommunizmus előtt is kisebbség volt. Ezért helyesebb lenne, ha a XX. században létrejött közép-európai államok révén kialakuló kisebbségekről beszélne a szöveg („minorities resulting from the creation of new states in the 20th century in Central and Eastern Europe. Their situation is marked by the break up of the communist bloc etc.”).

Egy körmönfont – félíg bátor, félíg szerencsétlen – bekezdés megállapítja, hogy a kisebbségek gyakran államuktól el akarnak szakadni. Ugyanakkor – írja a szöveg – ma már gyakran a nagy államok is kicsik a környezetvédelem, a kommunikáció és a kereskedelem igényeihez. Ezért (?) tar-

tózkodniuk kell e kisebbségeknek a függetlenségtől, és cserében a kulturális identitás fenntartásához jogokat kell nekik adni. Ez a bekezdés – mondhatni – gyenge. Jobb lenne a függetlenségi törekvések útjában álló összetevők helyett a stabilitáson nyugvó nemzetközi rendet emlegetni, illetve a kulturális identitás helyett autonómiát ígérni a kisebbségeknek („in their strife for autonomy, self-determination and self-expression minorities often aspire for the breaking up of existing states. On the other hand it is evident that international order rests on stability. If for any reasons minorities must refrain from demands for full political independence, they should be respected fully in their efforts to create and maintain their autonomy necessary to defend their identity”).

A dokumentum jól határoz meg olyan liberális alapelveket, amelyek érvényre juttatása elengedhetetlen a nemzeti kisebbségek jogegyenlőségéhez. Így a tekintély iránti bizalmatlanságot és kritikai hozzáállást, az individuum elsőbbségét, illetve a hatalom decentralizálását, a lehetőség szerinti föderalizációt.

A Témabizottság a liberális kisebbségpolitika követelményeként hét elvet rögzít. Az emberi és polgári jogok tiszteletét. A különbözőséghez való jogot mint elidegeníthetetlen emberi jogot. Ezen a ponton csempészik be a szövegbe a kollektív jogokat, de alárendelik az egyéni jogoknak. Ezzel szemben mi értelmezhetetlennek tartjuk a két jogi kategória alá-fölérendeltségi viszonyát. Természetesen az egyének jogait semminemű kollektív jog nem csorbíthatja. Javaslatunk: „The right of minorities are therefore both an issue of collective rights and of the full respect for individual rights. No collective right should hamper the rights of individuals”.

A harmadik elv, miszerint az egykor elnyomást és társadalmi-gazdasági marginalizációt szenvedett kisebbségeknek speciális privilégiumokat és intézkedéseket kell élvezniük, jó és fontos. Ugyanakkor a hiányzó „affirmative action” kifejezéstől nem kellene tartózkodni. A negyedik elv a nyelvi, kulturális szférára vonatkoztatja az iménti követelményt.

Az ötödik alapelv a kisebbségek lojalitási kötelezettségéről szól, s ezt hibásnak véljük. Meggyőződésünk, hogy csupán általános, állampolgári kötelezettségeket szabad a kisebbségekre kiróni. Ennek megfelelően a „loyalty to the state” kifejezés elmaradhatna, illetve az alkotmány tisztelete mellé a törvények tiszteletét be lehetne illeszteni. Végül az utolsó elv esetén szembeszökő, hogy az erőszakot és terrorizmust csak a demokratikus eszközök hiánya esetén helytelenítik. Egy kis „pacifizmussal” ezen elv a következőképpen módosulhatna: „In no case can be allowed that violence

and terrorism against the state or the public are used by members of minorities to further their interests”.

Az elveket az alábbi módon lehetne kiegészíteni: a genfi dokumentumhoz hasonlóan el lehetne ismételni, hogy a kisebbségi kérdés nem képezi egy ország kizárólagos belügyét. („Protection and promotion of the identity of national minorities and of the rights of persons belonging to them do not exclusively constitute an internal affair of the responsible state.”) Továbbá le kellene szögezni a kisebbségek jogát az anyanyelv használatához négy alapvető téren: az oktatás, az adminisztráció (közigazgatás), a bíróság, illetve az informálódás területén. Nem látszik – harmadszor – elképzelhetetlennek, hogy az elvi tiltás vonatkozzon a kisebbségek által lakott területek etnikai arányainak erőszakos, illetve a közigazgatási határoknak a kisebbségekre nézve hátrányos megváltoztatására. Végül a Hugo Buetler által készített témajelentésből át kellene venni a kisebbségek politikai jogaira vonatkozóan az autonómiát és a kisebbségek elismerését az államszervezet részeként. („Autonomy is indispensable for the self-realisation of minorities and it is necessary to provide participation with a political structure. The best guarantee for the autonomy of a minority is its recognition as an essential part of government organisation i. e. its full participation in the decision-making process of a pluralistically organised state.”)

A dokumentumot a tagpártoknak szóló konkrét ajánlások zárják, így az LI ajánlja, hogy legyen elsőrangú prioritás a kisebbségvédelem, készüljenek a berlini emberi jogi világkonferenciára, oktatási programokat kísérletezzenek ki. Támogassák egy nemzetközi bíróság felállítását az ENSZ égisze alatt, amely háborús bűnösöket, az emberiség ellen vétőket, terroristákat, fegyverkereskedőket és kábítószercsempészeket büntetne. E legutóbbi ajánlás mintha kilógna a sorból, ugyanakkor javasoljuk, hogy a kisebbségi csoportok elleni népirtást elkövetőket („persons who have committed genocide against minority groups”) is foglalja a javaslat magába. Az utolsó javaslat a nemzeti, regionális és nemzetközi kisebbségvédelmi technikák kifejlesztését ösztönzi.

A határ menti együttműködés ösztönzésére történő felhívást föl lehetne venni a dokumentumba, a javaslatok közé.

A KURD KÉRDÉS TÖRÖKORSZÁGBAN

Heidemarie Hinz-Karadeniz: Vorstellungen zur Lösung der „Kurdenfrage“ auf der Grundlage des elbstbestimmungsrechts der Völker. *Europa Ethnica*, 1991. 3. szám, 113–135. p.

Az *Europa Ethnica* című folyóirat 1991. 3. számában Heidemarie Hinz-Karadeniz (Giessen) hosszabb tanulmányban foglalkozik a kurd kérdés kulturális, nyelvi, történeti, gazdasági, nemzetközi jogi és politikai vonatkozásaival. A dolgozat a törökországi kurdok helyzetének példáján szemlélteti a nemzetközi gazdasági és politikai erők működését a térségben, és részletesen elmagyarázza, miért nem került sor a kurd kérdés rendezésére.

A kurdok által lakott terület kiterjedése 550 000 négyzetkilométer. A kurd nép, több mint 25 millió ember – a legnagyobb, saját állammal nem rendelkező nép a világon – négy országban él: Törökországban, Iránban, Irakban és a (volt) Szovjetunióban. Kurdisztán négy részre osztása óta (lausanne-i szerződés, 1923. július 24.) a kurdoktól szisztematikusan megtagadták az önrendelkezési jogot. A négy állam közül, mely kurd területeket foglal magába, a legutóbbi időkig egyik sem ismerte el még a legegyszerűbb kisebbségi jogokat – a nyelvi vagy kulturális jogokat – sem.

A három kurd dialektust három különböző betűrendszemben írják: a Szovjetunió területén a cirill, Irakban és Iránban az arab, Törökországban a latin ábécét használják. A megértési nehézségek is okai lehetnek annak, hogy egyeztetett, egységes fellépésre politikai jogaik kivívása érdekében a kurdok eddig még nem voltak képesek. Politikai kiszolgáltatottságukra jellemző mozzanat, hogy az iraki–iráni háború idején az Irakban élő kurdok Iránnal, az Iránban élők pedig Irakkal tartottak. Ennek következménye többek között a halabjai megszárlás (1988 márciusa), melynek során az iraki vezetés több ezer kurdot meggyilkolt.

Hinz-Karadeniz e helyütt talán túlzottnak minősíthető részletességgel mutatja be a kurdok történetét. A kurdok mindig útjában voltak valakiknek, akik hatalmasabbak voltak, mint ők. A selyemút Kurdisztán területén keresztül vezetett; a török–perzsa háborúk fő ütköző zónája az új-

korban éppen a kurdok által lakott terület volt; manapság pedig komoly nagyhatalmi érdekek fűződnek az e területen fellelhető olajhoz.

A lausanne-i szerződésben Franciaország, Anglia és Törökország kurd részvétel nélkül osztotta fel Kurdisztánt. Kemal Atatürk, a modern török állam megalapítója a Török Nemzetgyűlés előtt 1923 októberében kijelentette: „A most megalapított állam a törökök állama.” Néhány hónap múlva betiltották a kurd nyelv hivatalos használatát, a helységek nevét 90 százalékban törökösítették. A cél a kurdok teljes asszimilációja volt. Az iskolákban, a közigazgatásban és a bíróságok előtt csak a török nyelvet lehetett használni. Atatürk számára a kurdok „hegyi törökök” voltak, akik „elveszítették” török anyanyelvüket, és Kurdisztán legfeljebb egy „földrajzi név”-vel volt egyenlő. 1924-ben betiltottak minden kurd iskolát, egyesületet és sajtóterméket. A kurd nyelvet illegálisnak minősítették. 1925 és 1930 között számos kurd felkelés tört ki Törökországban. A török nemzetállam ideológiáját Mehmet Esat igazságügyi miniszter a következőképpen foglalta össze: „Törökországban szabadabbak az emberek, mint bárhol másutt a világon. Ez az ország a törökök országa. Aki nem tisztán török eredetű, csak egy joga van ebben az országban: szolgának lenni, rab-szolgának lenni.”

Törökországban a „kurd” szó hivatalosan nem létezik. Aki kurdnak vallja magát, szeparatistának minősül és büntethető (török BTK, 125., 141. és 145. paragrafus). Ezeket a törvénycikkeket megerősítette egy 1991. április 12-én hozott úgynevezett terrorizmusellenes törvény is.

A törökországi kurdok elnyomásáért nem csak a politikusok felelősek. A kemáli ideológiát kiszolgáló tudományos apparátus is megtette a magáét. A kartográfusok például eltüntették a *Kurdisztán* szót a térképekről, és *Kelet-Anatóliával* helyettesítették. A tudósok kidolgoztak egy elméletet, mely a kurdok török eredetét hivatott bizonyítani. Az állami ideológiának megfelelően a 30-as években a kurd nyelvet a török nyelv dialektusaként kezelték. Egy 1983-as törvény értelmében minden török állampolgár (tehát a kurdok is) török anyanyelvű, és semmilyen más nyelvet nem szabad anyanyelvként használnia.

A független kurd fejedelemségek idejéből származó emlékműveket és épületeket lerombolták. A kurd társadalom történeti és szociológiai kutatása tilos. Kurd nyelvű publikációk, nyomtatványok, zenei anyagok csak illegálisan jelenhetnek meg. Északnyugat-Kurdisztán minden helységében Atatürk szobra áll. A transzparensen a következő szöveg olvasható: „Boldog vagyok, hogy török lehetek.” Mindezek ellenére az utóbbi tíz

éven egyre több kurd vállalta identitását, és egyre bátrabban használja anyanyelvét.

A politikai helyzetről szólva a tanulmány szerzője aláhúzza, hogy a kurdok fölötti hatalmat az állam katonai közigazgatás formájában gyakorolja. A török hadsereg több mint kétharmada, 400 000 katona Kurdisztánban van. Ezenfelül egy 64 000 fős különleges alakulat is itt állomásozik. A gátlástalan terror, az emberek eltüntetése, a kínzások stb. mindennaposak.

A nemzetközi fórumok napirendjén a kurd kérdés a mai napig nem szerepelt. A status quót senki sem bolygatta, a problémát „belügyként” söpörték szőnyeg alá. A területet magukénak tudó államok jól meghatározott érdekei és a nemzetközi olajkonszernek – a legnevesebb európai és amerikai olajvállalatok sorolhatók ide – nem tették lehetővé, hogy a különböző kurd szervezetek a határokat túllépve dolgozhassák ki és képviselhessék álláspontjukat. Ezek a szervezetek egyébként a kurd nép önrendelkezési jogáért és egy egységes kurd állam mellett szállnak síkra.

1991 januárjában a török kormány nyelvi autonómiát ajánlott fel a kurdoknak. Őzal már nem tekinti „hegyi törökök”-nek őket, hirtelen a „kurdok patrónusának” kiáltotta ki magát. Anyanyelvüket a kurdok eztán „félelem nélkül” használhatják, de egyelőre csak a magánéletben. A hivatalnokokat, akik kurd nyelven fogalmazott beadványokat fogadnak el, azonnal elbocsátják. Kurd nyelvű publikációk megjelenítése továbbra is tilos.

A török kormány álláspontjának megváltozása ebben a kérdésben a következő okokra vezethető vissza:

1.) a kormánynak szüksége van nemzetközi presztízsének növelésére. Ez ugyanaz a kormány – mutat rá Hinz-Karadeniz –, amelyik az Öbölháború árnyékában néhány ezer kurd családot deportált Kurdisztánból Törökország nyugati felébe.

2.) a „vaskéz politikája” a kurdokkal szemben csődöt mondott. Az 1990 márciusában kirobbant felkelés világossá tette a török vezetés számára, hogy a kurd lakosság széles rétegei egy független és egységes kurd állam gondolatával rokonszenveznek. Hogy a függetlenségi törekvések ne erősödjenek, a törökök a nyelvi autonómia felajánlásával semlegesíteni próbálják a kurd értelmiséget, politikusokat és vagyonosokat, legalábbis azt a réteget, amely esetleg megelegszik ennyivel.

3.) Törökország érvényesíteni szeretné érdekeit a Közel-Keleten. Nem először fordul elő, hogy a törökök a Mosul és Kerkuk vidéki (iraki Kurdisztán) olajmezők felé kacsingatnak. Ezeket a területeket Törökország

már az első Öböl-háború idején annectálni szeretne volna azzal az indoklással, hogy „megvédi a kőolajforrásokat a szabad világ érdekében”. Nem sokkal Kuvait iraki lerohanása után a török sajtóban ez a terv újra felbukkant egy térképpel együtt, mely a Közel-Kelet újrafelosztását ábrázolta. Törökország ugyanakkor „a térség rendőre” is akar lenni, és ehhez jónak látja jóban lenni a kurdokkal.

4.) Törökország a kurd kérdés megoldásában elébe akar vágni szövetségesei követeléseinek. A nyugati államok, mindenekelőtt az Egyesült Államok zavartalanul szeretnék érvényesíteni érdekeiket a térségben. E célból több amerikai javaslat is érkezett a török kormányhoz, mely a kurd probléma rendezését sürgette, autonómia biztosítása által. Az amerikai külügyminisztérium emberi jogi bizottsága a következő javaslatokat tette a török kormánynak: a kormány ismerje el a kurdok létezését; biztosítsa számukra a politikai és emberi jogokat; szüntesse meg az identitás vállalásának akadályait; engedélyezze a kurd nyelv használatát; engedélyezze a kurd nyelvű publikációkat; hozzon létre a kurd kisebbség problémáival foglalkozó parlamenti bizottságot. „Figyelemre méltó – írja Hinz-Karadeniz –, hogy a kurd nép, vagyis 25 millió ember egyszerűen kisebbségnek minősül. Ezáltal szeretné a hatalom elejét venni az önálló állami törekvéseknek.

Mint definiált kisebbség, a kurd nép a kisebbségi jogokkal élhet. Világos, hogy az Egyesült Államoknak sem érdeke az egyesült és független Kurdisztán létrehozása. Az amerikaiak továbbra is fenn akarják tartani a status quót, és a kurd kérdést államon belül kívánják rendezni.”

A modern nyugati társadalmak – állapítja meg a szerző – a harmadik világ térségében, ahol érdekeltek az olajtermelésben, geostratégiailag vagy a felvevőpiac alakulásában, diktátorokkal, elnyomó rendszerekkel szövetkeznek, felfegyverzik és kijátsszák egymás ellen őket. Így őrzik meg a befolyásukat. Törökország ajánlata teljességgel kizárja az önrendelkezési joggal élés lehetőségét. A kurdokat senki nem kérdezte meg, hogyan akarják alakítani sorsukat. Csakhogy a kurd népnek *joga van* ahhoz, hogy elképzeléseit, bármennyire is kényelmetlenek azok egyesek számára, maga tárja elő. Az egyesült kurd állam léte ellentétes mind a törökök, mind szövetségeseik érdekeivel. A térség esetleges újrafelosztásában Törökország meghatározó szerepet akar játszani. Az ankarai kormány hevesen tagadja, hogy területi követelései lennének, de a török sajtó jelzi az ilyen igényeket.

„Hadd tegyem fel a kérdést: Nyugat-Európa mint a demokrácia és az emberi jogok élharcosa meddig marad még a külső szemlélő szere-

pében? Amikor 1988 márciusában az iraki rezsim több ezer kurdot irtott ki vegyi fegyverek segítségével, Európa hallgatott, mert valószínűleg tudta, hogy európai, főként német cégek is szállítottak fegyvert Iraknak. Amikor azonban úgy tűnt, hogy Szaddám Huszein ezeket a fegyvereket hatalmának kiterjesztésére akarja felhasználni és az arab világ vezetőjévé kíván válni, a halabjai mézárulás óriási visszhangot keltett.”

„Ma már teljes biztonsággal megállapíthatjuk – zárja tanulmányát Hinz-Karadeniz –, hogy amíg a kurd kérdést nem az önrendelkezési jog alapján oldják meg, a Közel-Keleten be van programozva egy újabb fegyveres konfliktus.”

A NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGI JOGOK ALANYAIRÓL

A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvényjavaslat 2. szakaszának 1. fejezete, mely a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok alanyainak meghatározására hivatott, taxatív felsorol 13 nemzeti vagy etnikai kisebbséget: „(1) E törvény értelmében Magyarországon honos népcsoportnak minősülnek: a bolgár, a cigány, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán.” Ugyanezen törvényjavaslat 3. szakaszának 2. fejezete a szabad identitásvállaláshoz való jogot fogalmazza meg: „(2) A nemzeti vagy etnikai önazonossághoz való jog olyan alapvető emberi jog, amely egyéneket és közösségeket egyaránt megillet.”

A két koncepció – szabad identitásvállalás és taxáció – *kizárja egymást mind elvben, mind a törvénytervezet által előrevetített gyakorlatban.*

Elvben: a szabad identitásvállalás alapvető emberi jog, amely egyéneket és közösségeket egyaránt megillet. Az emberi jogok érvényesülését állampolgársághoz kötni – ez vitatható ugyan, de itt fogadjuk el – nem jelenti e jogok csorbítását, hiszen az államon kívül nincs más instancia, amely jogokat érvényesíthetne. Tehát nem hiba, ha a szabad identitásvállaláshoz való jogot mint alapvető emberi jogot állampolgársághoz kötjük. Esetünkben a szabad identitásvállalás joga *minden* magyar állampolgárt megillet.

Ha felsoroljuk a kisebbségeket, *szükségképpen* kimaradnak e felsorolásból a magyar állampolgárok, és ekkor már nem beszélhetünk alapvető emberi jogról, hiszen így a jog nem illet meg mindenkit egyaránt. A törvénytervezet 2. szakaszának 1. fejezete és 3. szakaszának 2. fejezete értelmezésem szerint ellentmond egymásnak.

Gyakorlatban: a szabad identitásvállalást befolyásolná, akadályozná a nyilvántartásba vétel (kataszter), mégpedig azért, mert a kisebbségek egy része *félne* regisztráltatni magát. A törvénytervezetből is *ezért maradt ki* a nyilvántartásba vétel gondolata. Ha ugyanis ez nincs (vagyis gyakorlatilag érvényesülhet a szabad identitásvállalás joga), akkor nem lehet taxáció sem, mert ha mégis van taxáció, *a törvény végrehajthatatlan.* Miért? Gyakorlati példával válaszolok a kérdésre:

A törvénytervezet 11. szakaszának 2. fejezete alapján egy magyar állampolgár két nyelven szeretné anyakönyveztetni gyermekét. Ha a kisebb-

ségi törvény kimondja, hogy *minden* magyar állampolgárnak joga van ehhez (a szabad identitásvállalás jogának érvényesülése mint egyéni kisebbségi jog), az anyakönyvvezető nem vizsgálhat mást, csak azt, hogy a kérelmező magyar állampolgár-e: amennyiben az, a törvény szerint mindenkit, aki élni kíván a kétnyelvű anyakönyvezés jogával (mivel így „jeleníti meg” identitását), az anyakönyvvezető két nyelven anyakönyvez.

Abban az esetben, ha van taxáció, a magyar állampolgárok egy része nyilván nem tartozik abba a körbe, amelyben élni lehet a szabad identitásvállalás jogával, vagyis abba a körbe, amelyen belül az egyéneknek joguk van két nyelven anyakönyveztetni gyermeküket. Honnan állapítja meg az anyakönyvvezető, hogy a kérelmező egyén beletartozik-e a jogosultak körébe, vagy sem? Ha nem áll rendelkezésére egy kataszter (vagy a kérelmező nincs olyan módon nyilvántartva, hogy személyi okmányában fel van tüntetve nemzeti vagy etnikai hovatartozása), nyilván sehonnan sem tudja megállapítani. S akkor az anyakönyvvezető dönti majd el, hogy hisz-e a kérelmező bevallásának, vagy nem. Amennyiben jóindulatú, akkor hisz, ha nem az – és gondoljuk meg, hogy ez a törvény a kisebbségek védelmére készül, és éppen a konfliktusos helyzetekben kíván védelmet nyújtani –, akkor egyszerűen azt mondja, *mert mondhatja*, hogy a kérelmező hazudik.

A kétnyelvű anyakönyvezés példáját ragadtam ki. De vegyük sorra az egyéni kisebbségi jogokat. *Ha van taxáció és nincs regisztráció, az összes egyéni joggal ugyanez a helyzet. Az egyéni jogok érvényesülése ez esetben a hatóságok vagy bíróság jóindulatán múlik. A törvény pontosan ott fog csődöt mondani, ahol állnia kellene a próbát – hiszen ilyen helyzetekre készült –, a konfliktusszituációkban.*

Az érvényes sémák tehát a következők:

- 1.) szabad identitásvállalás – *nincs* taxáció – *nincs* regisztráció;
- 2.) *nincs* szabad identitásvállalás – *van* taxáció – *nincs* regisztráció.

Mindkét esetben mindhárom elem *szükséges és elégséges* feltétel.

A törvénytervezetben szereplő *érvénytelen* séma, amely a törvény végrehajthatatlanságát eredményezi:

- 3.) szabad identitásvállalás – *van* taxáció – *nincs* regisztráció.

Mivel a tervezet nem beszél regisztrációról és kinyilvánítja a szabad identitásvállalás jogát mint alapvető emberi jogot (e két elemet illetően politikai konszenzus van), az 1.) séma alapján tartom célszerűnek meghatározni a jogalanyok körét. (Egyébként a tervezet *többnyire* ennek a sémának a logikájára épül.)

Eszerint az *egyéni* nemzeti és etnikai kisebbségi jogok alanya *minden magyar állampolgár*, aki valamely nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozónak vallja magát. Vagyis gyakorlatilag minden magyar állampolgár, amennyiben élni kíván a nemzeti és etnikai kisebbségi törvényben biztosított jogokkal.

Az *egyéni* jogoktól elkülönítve kell kezelni a nemzeti és etnikai kisebbségek *közösségi* jogait, melyeknek alanyai a kisebbségek *szervezetei*. Egyéni és közösségi jogok között bonyolult az összefüggés. A közösségi jogok a közösségeket illetik meg ugyan, de e közösségek jogait szervezetükön keresztül gyakorolják. Ez abból a szempontból lényeges, hogy ha közösségi jogokról beszélünk, nem azt kell meghatároznunk, hogy mi is az a nemzeti vagy etnikai kisebbségi közösség, hanem azt, hogy *mit tekintünk szervezetnek*. Utóbbi esetben vannak formális kritériumok, és a meghatározás jogi szempontból is (és nem csak szociológiailag) lehetségessé válik. Ilyen formális kritérium lehet például az egy szervezetbe tömörültek száma, vagy törvényben előírt más feltételek (például az önkormányzat létrehozásának törvényben előírt feltételei).

Ha a jogalanyok meghatározása során keverjük az általános, alapvető emberi jogként értelmezett szabad identitásvállalást és a sajátos, „népcsoportok jogaként” meghatározott kisebbségi jogokat, illetve amennyiben nem teszünk különbséget az egyéni (az egyént megillető), valamint a közösségi (közösséget megillető, tulajdonképpen szervezeti) jogok között, a kisebbségi törvény áttekinthetetlen és valószínűleg diszfunkcionális lesz.

Irodalom:

Dr. Bíró Gáspár: *Szakértői vélemény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogalanyiságával, normatív meghatározásával és taxációjával kapcsolatos kérdésekről*. Budapest, 1992. július (kézirat).

Bíró Gáspár: *Jogi cigány, jogi örmény*. HVG, 1992. 41. szám, 88. p.

NEMZET, KISEBBSÉG KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN

TÉMAJELENTÉS A FIDESZ IV. KONGRESSZUSÁNAK

(Társszerző: *Németh Zsolt*)

„Kötelességünk előmozdítani a liberalizmust és nem hanyagolni el nemzetiségünket, noha e két hitrebízottság érdekei olykor meghasonlanak, útjai keresztülvágják egymást, irányai különszakadnak.”

Kemény Zsigmond

Dezintegráció és integráció Közép- és Kelet-Európában

Napjainkban Közép- és Kelet-Európa volt szocialista országai vonatkozásában két alapvető nemzetközi folyamat ragadható meg: a nemzeti és a kisebbségi önrendelkezési törekvések erősödése, valamint a regionális és nemzetközi együttműködés kibontakozása. Ez a két folyamat államok meggyengülését, szétesését, új típusú állami és államközi alakulatok körvonalazódását hozza magával.

Tehát a közép- és kelet-európai kommunista rendszerek bukása után nem várt fejleményekkel kellett szembesülnie mind a térség lakosságának, mind a világ közvéleményének. Az eufória pillanataiban aligha gondolhatt valaki is arra, hogy rövid másfél-két év elteltével a nemzeti, kisebbségi ellentétek állandó feszültségforrássá, a politikai stabilitást veszélyeztető tényezővé, a gazdasági átmenet fő akadályává válnak, sőt háborús konfliktussá fajulnak.

Általánosan elterjedt nézet, hogy a kisebbségi kérdést a közép- és kelet-európai országok európai integrációja oldja meg. Ez így igaz! Csak hogy nem mindegy, hogyan képzeljük el az integráció folyamatát. Ugyanis nyilvánvaló, hogy egy nép vagy népcsoport a jelenlegi szubnacionális állapotból nem kerülhet minden átmenet nélkül az integrációt jelentő szupranacionális állapotba. Az önrendelkezésnek a kisebbségek által is gyakorolható formája nem csupán nem akadályozza az integrációt, hanem éppen hogy elősegíti a szubregionális, regionális és az európai integrációt.

Erőszakmentesség

A jugoszláviai háború kirobbanása után fölösleges bizonygatni, hogy a nemzeti konfliktusok Európa keleti térfelén a XX. század végén is fegyveres erőszakba torkollhatnak. A román parlamentben a nemzeti kérdés ürügyén keltett politikai hisztéria, a növekvő feszültség a volt Szovjetunió nemzetei között, az újra szuverén balti államokban tapasztalható nemzeti intolerancia vészjósló jelek, melyek az erőszak terjedésének rémképét vetítik előre. Az erőszak pedig, ahelyett, hogy megoldást eredményezne, hosszú időre lehetetlenné tesz minden, stabilitással kecsgetető rendezést. Az a generáció, amely áldozatául esik az erőszaknak, nem egykönnyen felejt el az elszenvedett sérelmeket, és ezekből az emberekből hiányozni fog a kellő kompromisszumkészség, a megegyezés előfeltétele. Az egyes nemzetek közötti racionális párbeszéd és megegyezés nélkül viszont nem képzelhető el semmiféle stabilitás ebben a régióban.

Gyakorlati politikai megfontolások késztetnek tehát arra, hogy az erőszakmentesség követelményét közép- és kelet-európai politikánk kiindulópontjának tekintsük. A polgárháború vagy háború elkerülésének imperatívuszával semmiféle politikai vagy stratégiai okoskodás, semmilyen nemzeti, kisebbségi vagy gazdasági érdek sem helyezhető szembe. Ez nem jelentheti azt, hogy egy üres pacifista szlogent tűzzünk zászlónkra. Az erőszakmentesség elvének, melyet minden (kül)politikai lépés kalkulálásakor előtérbe helyezünk, helyi értéke van egy koncepció keretein belül, mely koncepciónak intézményes megoldást kell kínálnia a régió nemzeti és kisebbségi problémáira. Nem csak a célokat kell számba vennünk, nem csak egy ideálisan megoldott állapot kell, hogy a szemünk előtt lebegjen, hanem ismernünk kell az eszközöket is, melyek elvezetnek céljainkhoz. Az erőszakmentesség azt jelenti, hogy kalkulált eszközeink között az erőszak nem szerepel. Az országnak, a határon túli magyar kisebbségeknek és az egész régiónak érdeke a fegyveres konfliktusok megelőzése. Ezenfelül érdekünk, hogy a Nyugat szemében Magyarország továbbra is a nyugalom, a békés kezdeményezések országa maradjon.

Az önrendelkezés elve

Az önrendelkezés elvét érvényesnek tekintjük. Ennek az elvnek a feltétel nélküli és teljes körű érvényesítése viszont nem valószínű, hogy Közép- és Kelet-Európában erőszakmentesen biztosítható lenne. (Legalábbis belátható időn belül nem.) Látnunk kell, hogy az utóbbi idők véres konfliktusai a nemzeti és kisebbségi önrendelkezési törekvésekkel összefüggésben robbantak ki. Ez azonban nem ok arra, hogy az önrendelkezés elvét mint teljesen használhatatlant az eszmék lomtárába hajítsuk.

Nem kevesebről van ugyanis szó, mint a demokratikus állam alakulásának és legitimitásának alapelvéről. A tömegtársadalmak kialakulása, a szabadságjogok kiterjesztése egyet jelentett az egyének akaratának politikai megjeleníthetőségével. A választójog általánossá válása révén az állam legitimitációja fokozatosan átalakult. A feudális-monarchikus („Isten kegyelméből való”) legitimitáció átadta a helyét az egyének akaratán nyugvó demokratikus legitimitációnak. Az emberek szabadon választhatták vezetőiket, s így beleszólhattak sorsuk alakításába. Egyre nagyobb lehetőségük nyílt annak eldöntésére, hogy milyen államformában éljenek, másrészt annak meghatározására, hogy melyik államalakulathoz tartozzanak. E két vonatkozásban is egyre teljesebb körben „rendelkezettek önmagukkal”. Az önrendelkezési elv tartalmát ezek a fejlemények jellemzik.

A formális elem az önrendelkezési elv elsőrendű fontosságú összetevője. Az egyéni szabadság politikai érvényesítése csak formális úton történhet. A „belső” önrendelkezés esetében általában a választás, a „külső” önrendelkezés esetén pedig általában a népszavazás az a forma, melynek hiánya az önrendelkezési elv eltorzulását, kiüresedését eredményezi. Az önrendelkezés elve mára nemcsak az egyetlen nemzetközileg elismert területrendezési alapelv (melynek jegyében a két Németország egyesült és a balti államok függetlenedtek – de: melynek ürügyén a szerbek és horvátok háborúznak egymással), hanem a szabadságesszme formális érvényesülésének belső rendezőelve is. Ha elvi alapokra kívánjuk helyezni Közép- és Kelet-Európa-politikánkat, és liberális elveket vallunk, az önrendelkezés elvét mindenképpen érvényesnek kell tekintenünk.

Azonban egy dolog egy elv érvényességének elismerése, és más az érvényre juttatása, a gyakorlat. Az önrendelkezési elv érvényre juttatásának kísérlete, ha figyelmen kívül hagyják a körülményeket, az elv demokratikus legitimitációjának megszűnéséhez és erőszakhoz vezet (lásd Jugoszlávia).

Területi stabilitás

A területi stabilitás, „a nemzetközi jogrend valósága” (Bibó) ellentétbe kerülhet az önrendelkezés elvével. Közép- és Kelet-Európára az ilyen esetek jellemzőek. Az önrendelkezési elv teljes körű érvényesítése ebben a térségben valószínűleg több helyen határváltoztatást eredményezne. A területi status quo megváltoztatásának („a nemzetközi államközösség alkotmányának módosítása”) eljárási szabályai azonban kidolgozatlanok.

Az érintett felek megegyezése esetén, az eljárási szabályok hiányosságai ellenére, lehetséges lenne nemzetközileg is elismert határváltoztatás. De Közép- és Kelet-Európában két állam közül, melyek között a határváltoztatás kérdése felmerülhet, legalább az egyik (vagy mindkettő) nacionalista. A nacionalizmusból hiányzik az a racionális alap, amely minden párbeszédnek, kompromisszumnak, megegyezésnek feltétele. A területi stabilitás intézményének működése és a nacionalizmus régióinkban tendenciaszerűen ellene hat az önrendelkezési elv teljes körű érvényesülésének. Mi tehát a megoldás?

Liberalizmus és nemzeti kisebbségi kérdés

A liberális ideológia számára a XX. század végén különös kihívást jelent a kisebbségi és nemzeti kérdés. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy az EBEÉ, az ENSZ, az ET, a Liberális Internacionálé szükségesnek tartja napjainkban, hogy kialakítsa, illetve fölülvizsgálja álláspontját ebben a kérdésben.

A demokratikus hagyományokkal rendelkező világ polgári demokráciái számára általánossá válik az a felismerés, hogy a XIX. században normaerjűvé vált nemzeti, nemzetállami szuverenitás elve és az etnikai intolerancia gyakorlata alkalmatlan arra, hogy a XXI. század nemzetközi rendszerének és társadalomszervezésének alapját képezze.

A Fidesz szerint a modern társadalomnak a nemzeti kisebbségeket nem csupán tolerálnia kell, elismerve, hogy létük természetes adottság a társadalomban, hanem szükséges és indokolt lehet a kisebbségi identitás fennmaradásának állami támogatása is. A *Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányában* lefektetett elveken túl szükséges lehet nemcsak a kisebbségi egyéneknek, hanem a kollektív kisebbségi entitásoknak is jogokat biz-

tositani. A támogatás és a jogok garantálása túlmehet a kultúra területén és a politika körére is kiterjedhet. A kisebbségek politikai autonómiája, részvételük a politikai döntéshozatalban és végrehajtásban hozzájárul a hatalom kontrolljának, szétválasztásának és decentralizálásának kiteljesedéséhez.

Aggodalomra adhat okot a jogegyenlőség elvének esetleges sérelme. A modern társadalom tele van csoportkülönbségekből fakadó hátrányos megkülönböztetésekkel, és a modern állam törekszik is ezek felszámolására, de nem olyan módon, hogy általában meg akarja szüntetni a különbségeket. E különbségek egyik része ellen harcol, másik részével szemben közömbös; csak arra vigyáz, hogy ne csorbítsák a jogegyenlőséget. Egy harmadik részével szemben pedig egyenesen jóindulatú álláspontot foglal el.

Utóbbi magatartásában az a meggyőződés vezeti, hogy az egészséges társadalmi, kulturális, politikai élet, a tág értelemben vett pluralizmus nem lehetséges sokféle, virágzó és szabadon fejlődő közösség nélkül. Az állam azonban nem favorizálhatja önkényesen ezt vagy azt a partikuláris közösséget.

Természetesen a modern liberális államot fokozatosan átható etnikai tolerancia kialakulásának folyamatával szemben bőven hozható fel ellenpélda. A fejlett világ kisebbségei azonban a komplex és integrálódó nemzetközi rendszer jóvoltából fokozottabban hallathatják hangjukat. A nagy kihívást a kisebbségi kérdés terén mégis Közép- és Kelet-Európa integrálásának szándéka jelenti.

A Fidesz lépéskényszerben

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy a térség politikai tényezői képesek lesznek-e liberális választ találni a nemzeti kisebbségi problémákra. Némileg drámaibanban fogalmazva: a régió egyik legfontosabb kérdésében fel tudnak-e mutatni használható politikai alternatívát, vagy impotensek maradnak, és eltűnnek a politika süllyesztőjében.

A Fidesznek a liberalizmus elveit alkalmazva a közép- és kelet-európai helyzethez adekvát politikát kell folytatnia. Az elvi álláspont nem azt jelenti, hogy elvont elméletekhez ragaszkodunk, hogy elvont nemzetkonceptiókat kívánunk érvényesíteni, hanem azt, hogy megpróbáljuk a rendelkezésre álló politikai eszközök segítségével elérni az adott pillanatban

maximálisan elérhető az egyéni és a közösségi szabadság terén. Ez a politikai alternatíva a kisebbségeket nem eltüntetni, beolvasztani akarja, hanem tolerálja, támogatja, és nemzetfelfogása szabadságorientált.

A magyar politikai közéletben háromfajta liberalizmus három eltérő választ ad a nemzeti kisebbségi kérdésre. Az első, a dogmatikus liberális változat nem vonatkoztatja egymásra a nemzet és liberalizmus fogalmait, és a „nemzetet” bele kívánja gyömöszölni az államba. A másik, a nemzeti liberalizmus (a nemzeti liberalizmus ebben az értelemben nem azonos sem a köztudatban ezzel a névvel illetett magyar eszmetörténeti hagyománnyal, sem a „nemzetietlen” liberalizmus ellentétéként használatos napi politikai vonulattal) a nemzetre akarja szabni a politikai intézményrendszert. Mindkettő a politikai nemzet bűvkörében mozog, és egyikük sem tudja elfogadni, hogy például a magyarság esetében az állam és a nemzet határai nem fedik egymást.

A politikai nemzet (nemzetállam) koncepciója alkalmatlan arra, hogy a Közép- és Kelet-Európában létező sokféle érdeket és értéket megjelenítse a politikában. A kisebbségi problémát nem megoldja, hanem kizárja a megoldásra váró kérdések sorából. S teszi ezt akkor, amikor a régióban lejátszódó folyamatok egyre nyilvánvalóbbá teszik, hogy a nemzeti kisebbségek politikai státusának tisztázása elodázhatatlan. A politikai nemzet fogalmának felelevenítése azzal a veszéllyel is járhat, hogy azt a két világháború között megbukott gyakorlatot hozzuk vissza Közép- és Kelet-Európába, amely a kisebbségi egyént (hivatalosan deklarált egyenjogúsága ellenére) másodosztályú állampolgárként kezelte.

A harmadik, a Fidesz által is követett pragmatikus liberalizmus nem tesz kísérletet a politikai nemzet koncepciójának felelevenítésére. Sem abban az értelemben, hogy a magyar politikai nemzet fogalmából kizárja a határokon túli magyarságot (és beveszi a hazai kisebbségeket), sem úgy, hogy a határon túli magyarságot a magyar politikai nemzet részének tekintik (szemben a hazai kisebbségekkel). Az olyan elméleteken alapuló programokat, amelyek hiányosan tagolják tárgyukat, utópiának tartjuk. Előttünk már sokan kíséreltek meg utópiákat átültetni a valóságba, s ezért igen nagy árat fizettünk!

A Fidesz politikája az egyén és a nemzeti közösség mellett a kisebbségi közösség szabadságigényére is épít. Ezért ragaszkodunk az emberjogi, a jelzőmentes nemzeti és a kisebbségi szóhasználathoz.

A kisebbségi kérdés megközelítésében több okból is ragaszkodunk a kisebbségi terminushoz. Azon túl, hogy ez veszélyezteti a legkevésbé a pil-

lanatnyi stabilitást, illetve, hogy használata bejáratottabb, következményei kiszámíthatóbbak és a nemzetközi fórumok is egyre inkább elfogadják, az is tény, hogy ez a terminológia elég soktényezős ahhoz, hogy a legkülönbözőbb érdekeket, értékeket és helyzeteket meg tudja jeleníteni.

A nemzeti identitásnak a kulturális tényezőkön túl vannak politikai összetevői is. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a nemzet akaratát egységes politikai keretben, az önálló államiság keretei között lehetne csak megjeleníteni. Az etnikai szempontból vegyes területeken természetesnek kell lennie, hogy a nemzeti közösségek több politikai keretben (állam, kisebbségi önkormányzat, autonómia) is élhetnek.

Tehát a Fidesznek van liberális nemzetfelfogása, de ez nem jelenti azt, hogy liberalizmusa nemzeti liberalizmus volna; a liberalizmus attól még nem lesz nemzeti, hogy kielégítő választ ad az egyén és a nemzeti, kisebbségi közösségek jogigényére.

Korlátozott kisebbségi önrendelkezés és új tartalmú (korlátozott) állami szuverenitás

A korlátozott kisebbségi önrendelkezés és az új tartalmú állami szuverenitás együttese olyan gyakorlati politikai stratégiát jelent, amely megoldást hozhat a régió számos nemzeti, kisebbségi problémájára, ugyanakkor az önrendelkezés elvének optimális megvalósulását is lehetővé teszi.

A nemzetek önrendelkezési törekvéseinek jogosságát ma már senki sem vonja kétségbe. Európa e térfelén azonban helyenként sok nép keveredik. A vegyes lakosságú területeken csupán a többségi lakosságnak van lehetősége önrendelkezési jogával élnie, a kisebbségeknek nincs. A kisebbségi sorban élő egyének szabad akaratnyilvánítási törekvéseinek jogosságát, vagyis önrendelkezési igényüket tagadni a szabadságeszme, a liberalizmus semmibevételét jelenti. A kisebbségi egyének szabadságukat csak önrendelkezési jogukat érvényesítve élhetik meg.

A kisebbségek teljes körű önrendelkezése, melybe az egyik államtól való elszakadás és a másik államhoz való csatlakozás is beletartozik, heves ellenállásba ütközik annak az államnak a részéről, amelytől területet kívánnak elcsatolni. A teljes körű kisebbségi önrendelkezés ma régióinkban többnyire egyet jelent a véres konfliktussal.

A korlátozott kisebbségi önrendelkezés viszont épp a kisebbségek terület feletti rendelkezése tekintetében tartalmazna megszorításokat. Az önrendelkezés más vonatkozásai: a kisebbségek részvétele a helyzetüket befolyásoló döntések meghozatalában és a végrehajtásban demokratikusan megválasztott vezetőik útján, vagyis a politikai autonómia intézményei (a kisebbségi önkormányzatok) szabadon működhethetnek. A kisebbség politikai intézményeinek működéséhez azonban elengedhetetlen, hogy az állam, amelynek keretén belül létrejöttek, hatalmat ruházzon át rájuk. Az állam – mint ahogy az emberi jogok tekintetében korlátozza szuverenitását az egyének irányában – korlátozná belső szuverenitását a kisebbségi önkormányzat javára. Az új tartalmú szuverenitás tehát nemcsak azt jelenti, hogy az államok egy magasabb szintű integrációba lépve feladják külső szuverenitásuk egy részét, hanem azt is, hogy befelé korlátozzák hatalmukat.

A korlátozott önrendelkezés-korlátozott szuverenitás konstrukció gyakorlati alkalmazásával régióinkban a legtöbb helyen még elejét lehetne venni a kisebbségek elszakadási törekvéseinek. De ha intézményeik nem építhetők úgy ki, hogy biztonságos védelmet nyújtsanak és megélhetővé tegyék szabadságukat, elszakadási szándékaik megerősödnek. És ekkor a területi status quo sem jelenti majd azt a viszonylagos stabilitást, ami ma még jellemzi. Ugyanis nyilvánvaló, hogy a stabilitás nem szükségképpen azonos a status quo fenntartásával.

Egyéni és kollektív kisebbségi jogok

A sokat vitatott kollektív kisebbségi jogok kérdéséről szólva megfogalmazhatunk egy liberális tételt, amely a következő: Közép- és Kelet-Európa térségében az egyén szabadsága nem növelhető, ha a kisebbségi csoportoknak nem biztosítunk védelmet. Egyénen többségi és kisebbségi egyén egyaránt értendő.

Régióink sajátosságai közé tartozik a nacionalizmusok fokozott jelenléte. A nacionalizmus jellegzetessége pedig az, hogy a közösség ellen irányul, a közösségen keresztül veszélyezteti, csökkenti az egyén szabadságát. De fontos látni azt is, hogy a többségi egyén szabadságának csorbítását is eredményezi. A kisebbségi sérelmek hangoztatása ugyanis fokozza a többségi nacionalizmust, és aki nacionalista, az egy hatalmi manipu-

lációnak kiszolgáltatva feladja egyéni szabadságát. A kisebbségi közösségek védelme tehát ebben a térségben általános értelemben az egyéni szabadság növelésének feltétele. Másként fogalmazva: ha a szabadság növelése a kritérium, nemcsak a kisebbségnek, hanem a többségnek is érdeke a kisebbségi közösségek védelme.

Tehát az, hogy közösségek védelméről, vagyis kollektív jogokról beszélünk, nem a liberális elvek feladását jelenti egyfajta kollektivizmus érdekében, hanem épp hogy a liberalizmus elveinek érvényesítését adott körülmények között. Amit feladunk, az nem más, mint a liberális dogma, egy nivellált társadalomkép, amely ha politikai gyakorlat alapjává válik, kontrollálatlan hatalmi mozgásokat indít el, és a szabadságot veszélyeztető önkényhez vezet.

A kollektív jogok fentebb vázolt pragmatikus megközelítésén kívül elfogadható a közösségi jogokat közvetlenül az egyén szabadságából (és az önrendelkezési elvből) levezető szemlélet is. Eszerint az egyénnek szabadságában áll akaratát úgy is érvényesíteni, hogy politikai közösségbe társul. Az ilyen irányú szabadság biztosítására szolgálnak a kollektív jogok.

Kisebbségi önkormányzat

Az önszerveződés formáját a nemzeti kisebbséghez tartozó egyének és szervezetek választják meg. A lehetőségek köre az önkormányzat valamely formájától az állam által támogatott egyesületi tevékenységig, sőt állami intézmények működtetésében való együttműködésig terjedhet.

A kollektív kisebbségi jogok közül a legfontosabb a kisebbségi önkormányzat alapításának joga. Az önkormányzat intézménye az, amely bizonyára a leghatékonyabban biztosítja a nemzeti kisebbség fennmaradását, értékeinek megőrzését. Az önkormányzat hatásköre nem terjedhet ki addig, hogy tagjainak vagy bármely egyénnek az alapvető emberi jogait veszélyeztethesse. A kisebbségi önkormányzat intézménye eszköz a kisebbségi egyén jogainak biztosítására.

A kisebbségi önkormányzatok közjogi hatáskörrel felruházott intézmények, melyek legitimitása a kisebbségek közös akaratán nyugszik. Az önkormányzat törvényben meghatározott célok és meghatározott feladatok megvalósítására létrejött köztestületként működik, autonóm és demokratikus módon, kizárólag a törvénynek alárendelve. A kisebbségi

önkormányzatokat megkülönböztetjük funkciójuk (politikai, kulturális, adminisztratív) és hatókörük (területi, személyi) szerint. A személyi elven működő önkormányzat (lásd a két világháború közötti észtországi kulturális autonómiát) tagjai sajátos jogukat lakóhelyüktől függetlenül gyakorolhatják. A kisebbségi önkormányzati tagság önkéntes.

NEMZETI ÖNRENDELKEZÉS, KISEBBSÉGI ÖNRENDELKEZÉS

A címben szereplő három fogalom – nemzet, kisebbség, önrendelkezés – közül az első kettő meghatározására nem teszek kísérletet. Túlságosan ambiciózus vállalkozás lenne ez az adott, szűkre szabott keretek között. A nemzet és a kisebbség fogalmat itt most pusztán az önrendelkezés vonatkozásában szeretném elemezni, mely utóbbi esetében is kénytelen leszek csak a leglényegesebbekre szorítkozni.

Tovább szűkítve a kört, előzetesen megjegyezném még, hogy a kisebbségpolitika számára használható önrendelkezés-fogalom leírására összpontosítottam, figyelembe véve a közép- és kelet-európai régió adottságait. Nagyon jól tudom, hogy ez nem örvendezteti meg túlságosan a teoretikusokat. Ha egy fogalommal szemben a politikai hasznosíthatóság feltételét támasztjuk, az nem mindig válik az elméleti koherencia javára. Nem mentegetőzni akarok, csupán a kiindulópontot rögzítettem. És természetesen kíváncsian várom nemcsak a politikusok, hanem a teoretikusok bírálatát is – a dialógus jegyében.

A tárgyra térve mindjárt egy politikailag aktuális probléma megvilágításával kezdeném: rendkívül fontosnak tartom, hogy megkülönböztessük a *nemzeti önrendelkezés* és a *kisebbségi önrendelkezés* fogalmát. (A *népek önrendelkezéséről*, mivel túl messzire vezetne, nem fogok beszélni, holott egy tisztességes elemzésnek erre is ki kellene térnie.)

A *nemzeti önrendelkezés* a nemzetközi jog és a nemzetközi kapcsolatok jól bejáratott fogalma. Ez korántsem jelenti azt, hogy ne dúlnának nagy elméleti viták e fogalom értelmezése körül, de a vitázó felek a legutóbbi idő-kig megegyeztek abban, hogy a *nemzeti önrendelkezés* egy *terület feletti rendelkezést* jelent. A viták tehát nem a terület feletti rendelkezés kapcsán alakultak ki, hanem afölött, hogy *ki*, mely csoport, közösség, nép, nemzet rendelkezhet *egyáltalán* területtel. Vagyis afölött, hogy milyen kritériumoknak kell megfelelnie egy embercsoportnak az önrendelkezési jog elnyeréséhez. Az embercsoport minősítése – nép, nemzet – nem egészen következetesen ugyan, de e kritériumoknak való megfelelés függvényében történt.

Nem nevezném elméletinek azt a vitát, amely akörül szokott folyni, hogy az önrendelkezési jogával élő csoport *mely* terület fölött rendelkezhet, illetve melyek ennek a területnek a határai. A szempontok, melyek

körül politikai huzavona, esetleg háborús konfliktus alakulhat ki, áttekinthetetlenek. Az ősfoglalástól elvesztett csaták emlékéen és jelenlegi tulajdonon keresztül vasútvonalakig és a határ által esetleg kettészelt házakig mindennel lehet érvelni.

A nemzeti önrendelkezéssel ellentétben a *kisebbségi önrendelkezés* – itt nemzeti kisebbségekről beszélek – egyáltalán nem bejáratott fogalom a nemzetközi jogban és a nemzetközi kapcsolatokban. Gyanítom, hogy egészen friss közép- vagy kelet-európai találmányról van szó. Amennyiben *kisebbségi önrendelkezés*, szükségképpen *korlátozott*, mégpedig a terület felett való rendelkezés tekintetében. Kisebbségi önrendelkezés vagy korlátozott önrendelkezés – a kettő ugyanazt akarja jelenteni.

A kisebbségi önrendelkezés fogalma azonban nem zárja ki, hogy kisebbségi *területi* önkormányzatok, másként szólva területi autonómiák alakuljanak azokon a területeken, ahol a kisebbség többségben él. Ezek a területek viszont – és itt a korlát – ahhoz az államhoz tartoznak, amelyben az önkormányzó területtel rendelkező kisebbség él.

A területi elven alapuló önszerveződés, mivel a kisebbség által többségben lakott területeken kívül, elszórtan, diaszpórában is élnek kisebbségi egyének – ez jellemző Közép- és Kelet-Európa országaira –, tehát a területi elv kiegészülhet a személyi elvű önszerveződéssel. A diaszpórában élő kisebbségi egyének lakhelyüktől függetlenül is tagjai lehetnek a kisebbségi önkormányzatnak.

Kisebbségek által többségben lakott, többségi területeken elszigetelten fekvő helységek kisebbségi önkormányzatai csatlakozhatnak a területi és személyi elven szerveződő kisebbségi önkormányzathoz. Az említett három elv – területi, személyi és helyi önkormányzati – kombinációja alapján létrejövő kisebbségi önkormányzatot szokták kisebbségi *autonómiának* is nevezni.

Habár nem tartozik szorosan a tárgyhoz, mégis szükségesnek tartom röviden kitérni az *autonómia* fogalmára is, mivel nagy indulatokat vált ki, és nagyon sok félreértés tapad hozzá. Hadd emlegessek föl egy klasszikus meghatározást, mely így szól: az *autonómia* nem más, *mint ha az ember szabadon vállalja saját kööttségeit*.¹ Tehát ha autonómiáról beszélünk, kööttségekről is beszélünk. De olyan kööttségek ezek, melyeket *szabadon vállalunk*.

¹ Lásd Tengelyi László: *Autonómia és világrend. Kant az etika fundamentumáról*. Medvetánc Melleklet, 1984. 4. szám, 29. p.

Ha elfogadják, hogy ez a meghatározás nemcsak egyénekre, hanem csoportokra is érvényes, Önök közül sokan akkor is bizonyára azt mondják majd, hogy egy ilyen általános meghatározással semmit sem lehet kezdeni. Én ezzel szemben állítom: az autonómia körüli viták nagyrészt abból fakadnak, hogy a vitázók ennél sokkal általánosabban értelmezik az autonómia fogalmát. Olyannyira általánosan, hogy e fogalmon értenek egyrészt minden pokoli rosszat, másrészt minden földi jót. Hogy kisebbségi vonatkozású példát hozzak: a szerb, a szlovák, a román *mértékadó* politikusok, ha kisebbségi autonómiáról hallanak, hajlamosak igen-igen rosszra gondolni – pontosabban magára a differenciálatlan Rosszra. A kisebbségek másrészt – itt egyes magyar kisebbségi politikusokról beszélek – véleményem szerint túl sok jót magyaráznak bele indokolatlanul az autonómia fogalmába, mintha az autonómia mindent megoldana. Az autonómia tehát vitatott *szimbólummá* vált a kisebbségpolitikában.

Tudomásul kell vennünk: az autonómia általános fogalom. Nem annyira általános, hogy *minden rossz* vagy *minden jó* beleférjen. De ha az említett meghatározást vesszük alapul, a kisebbségi autonómia fogalmába például belefér egy, a Carrington-terv alapján létrehozandó, fentebb taglalt, a területi, a személyi és a helyi önkormányzati elv kombinációjából kialakuló kisebbségi intézményrendszer ugyanúgy, mint például egy háromzres kisebbségi közösség azon terve, hogy két-három iskola néhány osztályában kisebbségi nyelvű oktatás *is* folyjon, és a kisebbség, egy-két képviselőjén keresztül, részt vegyen néhány állami intézmény igazgatásában. Mindkét említett változat joggal nevezhető kisebbségi autonómiának; hiszen – mondhatjuk – a vajdasági magyarok, illetve a magyarországi bolgárok ilyen kötöttségeket vállalnak szabadon.

Csakhogy: ahhoz, hogy kötöttségek szabadon legyenek vállalhatók a kisebbségek esetében, szükséges a többség belátása egyfelől, másfelől pedig a kisebbségek józan mértéktartása. Biztos, hogy mindezzel nem mondtam sokat az autonómiáról; de lehet, hogy erről a fogalomról kisebbségi vonatkozásban *lényegében* nem is kellene sokkal többet mondani.

E kitérő után visszatérve az eredeti gondolatmenethez: az önrendelkezésről térségünkben a nemzeti kisebbségek kapcsán csak az utóbbi hónapokban kezdtek el beszélni, főként Magyarországon és a határon túli magyarok körében. A környező országok többségi politikusai és elemzői még nem nyilvánítottak határozott véleményt ebben a kérdésben. Egyes magyarországi politikusok és szakértők szemmel láthatólag ódzkodnak ettől a gondolattól, mások viszont fennen lobogtatják a nemzeti önren-

delkezés és a kisebbségi önrendelkezés zászlaját. Mérges vitákra számíthatunk a magyarországi politikában és a környező országok többségi nemzeteinek szószólóival, ha a nemzeti önrendelkezés és a kisebbségi önrendelkezés fogalmát összemossuk. A környező országok többségi nemzetei az önrendelkezést minden bizonnyal nemzeti önrendelkezésésként, a pozitív jog alapján, a nemzetközi jog „ortodox” megközelítésének megfelelően fogják értelmezni, magyarországi hívei és a magyar kisebbségek pedig az eddigi jelekből megítélhetően nem nagyon igyekeznek világossá tenni, hogy ők kisebbségi, korlátozott önrendelkezésre gondolnak. Pedig ha alaposabban szemügyre vesszük a magyar kisebbségek számtalan változatban elkészített önszerveződési tervezeteit, rögtön világossá válik: mindegyik egy többségi állam keretei között működő intézményrendszert vázol fel; ezekben a tervezetekben egy kisebbség mint kisebbség kíván rendelkezni önmagával. Ha valami, akkor ez lehetne az, ami megnyugtathatná a környező országok revíziótól rettegő többségi politikusait és elemzőit, és nem a kisebbségek lojalitási nyilatkozatai vagy a határok nyilatkozatban, egyezményben, alapszerződésben és egyébben rögzített megváltoztathatatlanságának deklarálása.

De felvetődik a kérdés: ha a nemzetközi jogban az önrendelkezés terület fölött való rendelkezést jelent, van-e értelme egyáltalán kisebbségi önrendelkezéstről beszélni, amikor az valami más akar lenni?

Egyrészt: a nemzetközi jog már nem olyan egyértelműen foglal állást az önrendelkezés területi vonatkozását illetően. Az előbb említettem a Carington-tervet, amely a volt Jugoszlávia államai közötti konfliktus rendezése céljából készült.² Ez a terv elkészült, és már nem tudta megakadályozni a háborút. De amit tartalmaz, az nem más, mint a kisebbségi önrendelkezés elvének konkretizálása. A nemzeti kisebbségi problémák Közép- és Kelet-Európában – és valószínűleg nem csak ott –, nagyon úgy tűnik, olyan természetűek, hogy újfajta megközelítést kívánnak. A nemzetközi jog pedig alakul, mert alakulnia kell az új kihívások hatására, a jogpozitivisták egyébként sok szempontból indokolt ellenállásának dacára.

Másrészt: az önrendelkezés nemzetközi jogi értelmezésében mindig is túlhangsúlyozódott a területi elem, és általában megfeledeztek a legalább ennyire fontos formális elemről, a technikákról, melyeknek segítségével egy terület lakóinak egyéni szabadsága biztosítható. E technikáknak – nevezzük őket a demokrácia technikáinak – az önrendelkezéshez csak lát-

² Lásd *A Hágai Dokumentum 4. változata. Pro Minoritate*, 1992. 8–9. szám, 42–44. p.

szólag, a nemzetközi jog és nemzetközi kapcsolatok perspektívájából szemlélve nincs közük. A nemzetközi jog és diplomácia mondhatni főként területekben és nem egyéni szabadságokban gondolkodik. Holott egyéni szabadság, illetve e szabadság biztosításának formális eszközei és az önrendelkezés – legyen szó nemzeti vagy akár kisebbségi önrendelkezésről – elválaszthatatlanok egymástól. Hogy erről megbizonyosodjunk, elég egy pillantást vetni az önrendelkezési elv születésének és eredeti érvényesülésének körülményeire.³

A tömegtársadalmak kialakulása, a szabadságjogok kiterjesztése Nyugat-Európában és Amerikában egyet jelentett az egyének akaratának politikai megjeleníthetőségével. A választójog kiterjesztésével párhuzamosan a hatalom legitimitációja fokozatosan átalakult. A feudális-monarchikus isteni legitimitáció átadta a helyét az egyének akaratán nyugvó demokratikus legitimitációnak. Az emberek szabadon választhatták vezetőiket, és így beleszóllhattak sorsuk alakításába. Egyre nagyobb lehetőségük nyílt nemcsak annak eldöntésére, hogy a terület, amelyen élnek, *melyik* államalakulathoz tartozzon, hanem annak meghatározására is, hogy *milyen* állami berendezkedést akarnak, milyen szervezési technikák biztosítanak számukra nagyobb szabadságot. Mindkét említett vonatkozásban egyre teljesebb körben „rendelkezhetek önmagukkal”.

Önrendelkezésről a szó helyes értelmében csak akkor beszélhetünk, ha egy csoporthoz – néphez, nemzethez, és itt hozzátenném: nemzeti kisebbséghez – tartozó egyének a lehető legteljesebb körben, tehát politikailag is gyakorolhatják szabadságaikat. Az egyéni szabadság ilyen gyakorlása viszont csak formalizáltan lehetséges. A formának, vagyis a demokrácia technikáinak a hiánya eltorzult, kiüresedett önrendelkezéshez vezet. Nem mondhatni, hogy például a harmadik világ második világháború után felszabadult gyarmati országainak többségében az önrendelkezési elv maradéktalanul érvényesült volna. Területek fölött e népek vagy nemzetek rendelkeznek ugyan, de nem mindig önrendelkeznek, hanem – mondhatni – fölöttük rendelkeznek.

Habár említettem egy pozitív példát a kisebbségi önrendelkezés elvének érvényesítési kísérletére – a Carrington-tervet –, és úgy hiszem, legalább érzékeltettem szükségességét az egyének, közöttük a kisebbségi

³ Az alábbi gondolat megfogalmazásakor Bibó István *A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai. Önrendelkezés, nagyhatalmi egyetértés, politikai döntőbíráskodás* című munkájára támaszkodtam. Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. 4. köt. Magvető, Budapest, 1990, 340–342. p.

egyének szabadságának biztosítása szempontjából, joggal kérdezheti bárki, hogy nem illúzió-e a közép- és kelet-európai kisebbségeknek önrendelkezésre törekedniük. Ahelyett, hogy erre a kérdésre válaszolnék, megpróbálok további érveket felsorolni a kisebbségi önrendelkezés mellett:

1.) Joseph Raz mondja, hogy „egy valamihez való jog akkor létezik, ha [...] egyes emberek érdekei legendő indokul szolgálnak arra, hogy más embereknek kötelességül rójuk ennek a valaminek a megadását, illetve biztosítását”.⁴ Mi az az érdek, amely a kisebbségi önrendelkezéshez való jogot kellő mértékben alátámasztja? A válasz: a saját kultúra megőrzésének és ápolásának érdeke. Idézet Raz egy másik tanulmányából: „Az ember akkor boldogul, ha értelmes célokra és tartalmas kapcsolatokra törekszik, és igyekezetét siker koronázza. A célok és a kapcsolatok kulturálisan meghatározottak. Hogy társas lények vagyunk, az nem csupán annyit jelent, hogy könnyebben elérjük céljainkat, ha társadalomban élünk. Sokkal inkább azt jelenti, hogy maguk a célok is (a szoros értelemben vett biológiai szükségleteken túl) a társadalom alkotásai, a kultúra termékei. A családi viszonyokat és az emberek közt levő minden más társadalmi kapcsolatot, az életpályákat, a szabadidős tevékenységeket, s persze a művészeteket, a tudományokat s a »magas kultúra« többi termékét mind a társadalom teszi azzá, ami. Létük a közös elvárásoktól és hagyományoktól függ; az implicit tudás továbbélésétől, hogy mit hogyan tegyünk; a hallgatóságos szabályoktól, melyek megmondják, mi hová tartozik, mi helyes, mi értékes és mi nem az. A kultúra, melyben élünk, kijelöli a képzelet határait. A kultúra, melynek részesei vagyunk, meghúzza a határvonalat lehetséges és lehetetlen között.”⁵ Az érdek tehát egy ilyen érték megőrzéséhez fűződik. Általában jóval kevesebb is elég szokott lenni egy jog megalapozásához.

2.) Feltételezve, hogy egy kisebbség egy másik államban élő nemzet része (például a határon túli magyarok a magyar nemzet részei), a nemzeti önrendelkezés feltétel nélküli és teljes körű érvényesítése határváltoztatást eredményezne. Egy ilyen szándék érvényesítési kísérlete, mint tudjuk, ebben a térségben jelenleg egyet jelent a polgárháborúval vagy háborúval. A kultúra megőrzéséhez és ápolásához fűződő érdek viszont véleményem szerint nem indokolja a háborút, csupán, mint említettem, az önrendel-

⁴ Joseph Raz: *Right-Based Moralities*. In Jeremy Waldron (szerk.): *Theories of Rights*. Oxford University Press, 1984, 183. p.

⁵ Avishai Margalit–Joseph Raz: *National Self-Determination*. *The Journal of Philosophy*, 1990. 9. szám, 448–449. p.

kezéshez való jogot alapozza meg. Nem beszélve arról, hogy határváltoztatás esetén is Közép- és Kelet-Európa-szerte számos kisebbség maradna. Mi lenne az ő kultúrájukkal kisebbségi önrendelkezés híján?

3.) Végül egy Magyarország szempontjából fontos politikai érv, amely – elképzelhető – a térség más országaiban is érvényes, de aligha aktuális. Ha a határon túli magyarok nem érzik biztonságban magukat, veszélyben tudják kultúrájukat, nem vehetik kezükbe saját sorsuk alakítását, a kisebbségi sérelmek komolyan befolyásolhatják a magyar belpolitika alakulását. Ha e sérelmek nagyok, esetleg meghatározhatják a következő magyarországi választások kimenetelét. A helyzet a túlfűtött nemzetieknek kedvezne, akik ha hatalomra kerülnének, nem figyelnék a politikai rendszer demokratikus működtetésére, az egyéni szabadságra, a gazdasági kérdésekre. Az a viszonylagos politikai stabilitás is megszűnne, ami ma még Magyarországot jellemzi.

* * *

A kisebbségi önrendelkezési jog gyakorlásának konkrét körülményei még tisztázásra várnak. Az önkormányzás az a forma, melyen keresztül az önrendelkezési jog érvényesül. A gyakorlat szempontjából tehát az önkormányzás az elsődleges. Hogy egy kisebbségi önkormányzat működhessen, az államnak hatalmat kell átruháznia rá. Az állam – mint ahogy az emberi jogok tekintetében korlátozza szuverenitását az egyének irányában – korlátozná belső szuverenitását a kisebbségi önkormányzat javára. Korlátozott kisebbségi önrendelkezés és korlátozott állami szuverenitás feltételezi egymást.

Befejezésül még azt szeretném elmondani, hogy morálisan elfogadható elméleti konstrukción gondolkodtam. Egy olyan elmélet, legyen az bármennyire koherens, mely akár hallgatólagosan is magába építi az erőszakot mint kalkulált eszközt nemzetpolitikai célok elérésére, morálisan elfogadhatatlan, és nyugodt lelkiismerettel politikailag sem képviselhető. Mint ahogy az sem, ha sorsukra akarjuk hagyni a határon túli magyar kisebbségeket – ha ez egyáltalán az erőszak elkerülésével lehetséges, amit egyébként kétek. A *politika* számára elfogadható elmélet *morálisan* elfogadható elméletet jelent. Ha nem az, akkor hibás a teória. Az immoralitásnak tudvalevőleg nincs elmélete. Ez a politika számára is, ha akarja, menedék lehet, vagy kell, hogy legyen.

A JÓZANSÁG LIMESAI

(Társszerző: *Németh Zsolt*)

Hol húzódnak Közép-Európa határai? – hangzik fel a kérdés a Beszélő és a Magyar Hírlap hasábjain zajló vitában. Megítélésünk szerint túl általános ez a kérdésfeltevés. A szájunk íze szerint való kérdés az, hogy hogyan élnek az emberek Közép-Európában. Ez az, amitől a politika nem vonatkozathat el, és ez az, amitől a politika túlságosan gyakran mégis elvonatkoztat. A politika nem olyan kérdésekre kéne válaszoljon, hogy hol húzódnak Közép-Európa határai, hogy mely régiók tartoznak Közép-Európához és melyek nem, melyik kultúra európai, illetve európaibb, és melyik nem vagy kevésbé az. Azt a kérdést kéne mindenekelőtt föltenni, hogy hogyan lehet szabadságot és jólétet biztosítani Közép- és Kelet-Európának, hogyan lehet a „nyugati” Európa határait minél nagyobb területre kiterjeszteni. Tehát a kiindulópontunk nem a térképszabdálás, területek ide-oda csatolása vagy e „politikai tettek” szükségességének a hangoztatása. Tény, hogy mindez bekövetkezhet, mint ahogy már számos alkalommal megtörtént régióink viharos múltja során. Nem kívánjuk ennek a ténynek a fontosságát alábecsülni, de le kell szögezni, hogy amikor hosszú távon regionális politikáról gondolkodunk, egyszerűen nem ebből indulunk ki. Nyilvánvaló, hogy a politikusnak kell, hogy legyenek álmai, célképzetei, de amikor mi álmodunk, akkor nem arról álmodunk, hogy ez és ez a terület ide vagy oda tartozzon, hanem arról, hogy régióinkban minél több ember éljen jól. Talán olcsó demagógiának hangzik, de hangsúlyozzuk, hogy egyrészt ha már álom, legyen szép, másrészt ez csak álom, amivel szemben állnak a kemény tények. Az álomnak pedig meg kell küzdenie a kemény tényekkel, míg valósággá válik. De hagyjuk az álmokat, s nézzünk néhányat a releváns tények közül, amelyek megkerülhetetlennek tűnnek a régió helyzetének leírásakor.

1.) A múlt hagyatéka, a recsegő versailles-i békerendszer napjainkban érezhető katasztrófális következményei: az államok és a nemzetek közötti napi konfliktusok, a befagyott diplomáciai kapcsolatok. Azt senki nem vitatja, hogy a versailles-i békerendszer igazságtalan, de nem azért igazságtalan, mert területeket ide-oda ragasztgatott, hanem azért, mert napjainkig konfliktusok forrása, és megrontja a hétköznapi emberi életet. Azért igazságtalan, mert az emberek ölik egymást, mert évtizedek óta

nem tudnak szabadon élni, mert közel egy évszázada akadály a demokratikus politikai rendszerek kialakulásának. S ha ez a békerendszer hozzájárult a román, a szlovák, a szerb nemzet mai nyomorúságos állapotához, akkor annak ellenére, hogy területeik gyarapodtak, még az ő szempontjukból is igazságtalanság történt.

2.) Akár tetszik egyeseknek, akár nem, a régió politikailag legstabilabb országa Magyarország (s talán Szlovénia). Persze a legkevésbé a kormány jóvoltából. Ez annyit jelent, hogy itt van a legtöbb esélye a jólétnek és a szabadságnak. Nemzetiségre való tekintet nélkül a magyar állampolgároknak a legjobbak a kilátásai a közeljövőre nézvést. Ez a kijelentés nem jelent semmiféle etnoszupremáciát.

3.) A nemzeti érzés a modern korban bárhol a világon a legerősebb integráló erő egyike. S bár érzésről van szó, amennyiben a politika realitásokra kíván építeni, figyelembe kell vennie ezt a tényt. Véleményünk szerint nem paradoxon, hogy az érzések politikailag releváns tények, szóljon ez az érzés akár egy csoport vagy egy nemzet szolidaritásáról.

4.) A régió népei kulturálisan, vallásilag különbözőek. Ezek a kultúrák mint adottságok eltérő mértékben teszik lehetővé a demokratikus államberendezkedés kiépülését az egyes országokban. Ezt a képet nem kis mértékben színezi, hogy az egyes közép-európai nemzetek (főként a szerbek, románok, ukránok) kulturálisan belülről sem homogének, azaz például nem ugyanúgy jár az agya a vajdasági és a montenegrói szerbnek, vagy az erdélyi és a regáti románnak. Ezekkel a kulturális különbségekkel összefügg, hogy a régió népeinek egyes csoportjai némiképpen eltérő életformát és életstílust preferálnak. És talán némiképpen eltérő politikai berendezkedést tartanak kívánatosnak. Nem szabad azonban eltúlozni ezeknek a kulturális különbségeknek a jelentőségét. Különösen nem szerencsés a releváns tények sorából kiragadni őket, s egyfajta kultúrdeterminizmus talaján iránytűként rájuk hagyatkozni.

5.) A nyugati világ meghatározó tényezőinek viszonyulása régióinkhoz napjainkban egyetlen megfontolásra vezethető vissza: csendet akarnak Kelet- és Közép-Európában. Ez két dolgot jelent: egyrészt az egyes országok belső stabilitását, másrészt a külső stabilitást, vagyis azt, hogy az egyes államok jó viszonyban legyenek egymással. Így kerülhető el a menekültáradat, így növelhető a politikai és gazdasági befolyás, így lehet piacot szerezni, tőkét befektetni, profitot termelni.

A politika azonban elsősorban nem a releváns tényeknek a leírásából áll. A reálpolitika nem azt jelenti, hogy a létezőt egyszer s mindenkorra

adottnak vesszük. Hanem azt, hogy a reális helyzetből a lehetséges határain belül ideális helyzetet kíván teremteni. A reális helyzetet leírják az elemzők, a politikus pedig azután, hogy tájékozódik, felméri a helyzetet, megpróbál belőle valami neki tetszőt kihozni. Manapság, mint ahogy a magyar sajtóban zajló jelenlegi vita is tanúskodik róla, sokan összekeverik a leíró tudományt a politikával. Ily módon ideális helyzetleírásokat reálisként tüntetnek fel, vagy egy reális helyzet leírását örök érvényűnek tekintik, mintha a politikának nem lenne semmi mozgásteret. A kérdés tehát az, hogy hogyan jutunk el a reálistól a lehetségesen át az ideálisig. És itt jön be az ideológia kérdése. Az ideológia magában foglalja a számára fontos tényeket, a reálisat, a kívánatos álmokat, az ideálisat és az ideális eléréséhez szükségesnek tartott eszközöket.

Sem Magyarország, sem a környező országok külpolitikájának nincsen egységes ideológiája. Immáron évek óta kérdezzük, miért van ez így, miért nem történt meg a reális helyzet minél objektívebb felmérése, a célok kijelölése, eszközök kiválasztása, az érdekek összehangolása. A magyarázat mára egyre nyilvánvalóbb. Nevezetesen régióink külpolitika-csinálóinak nem tisztázottak a céljai, az álmai, vagy ha tisztázottak is, nem mérték és nem merik tiszta lelkiismerettel vállalni. Lehet, hogy ideálisként tisztán lebeg egyesek szeme előtt Románia megnagyobbodott határokkal, vagy Nagy-Szerbia, vagy a szuverén Szlovákia, amelyik magában foglalja Kárpátalját, vagy Magyarország térképe, amely magában foglalja Erdélyt, a Vajdaságot, Kárpátalját. De egyre nyilvánvalóbb, hogy e képzetek mögött ott van valami lelkiismeret-furdalás. Ezeket a célokat ma nem lehet vállalni. Ezért a sumákolás a tényekkel is. Nem merünk szembenézni az álmainkkal, s ezért nem merünk szembenézni a valósággal sem. És így nem csoda, hogy nem találjuk az ideológiát sem, amely átvezetne a jelenből a jövőbe. De nem vállalhatók a tévedések sem, amelyek elkerülhetetlenül adódnak a helyzetértékelés során, nincs lehetőség ezeknek a tévedéseknek a korrekciójára, mert nincsenek koncepciók. Így aztán nem politizálás folyik, hanem sumákolás.

Mit tehet most már az a politikai erő, amelynek vannak vállalható, a cikk elején körvonalazott álmai, felismeri a releváns tényeket? Mindezekelőtt kíméletlenül kell viszonyulnia a valósághoz, és ki kell kerülnie néhány csábítást. Nyilvánvaló, hogy nem ölhetjük keblünkre válogatás nélkül a környező országokat. Hál' istennek a széles gesztusból kigyógyulni látszik a magyar politikai életnek az a szelete is, amely sokáig igen hajlamos volt rá. Belátták, hogy a széles gesztus többet árt, mint használ,

mindenkinek. Be kell vallanunk, hogy a környező országok zömében továbbra is elnyomó rendszerek uralkodnak. Jó persze látni azt is, hogy az elnyomás mértéke országonként különbözik.

Háromfajta gyermekbetegség jellemzi a magyar regionális külpolitikát. Először is nem szabad olyan politikát folytatni, amelyik a környező országok állami vezetésének legitimitását kívülről indokolatlanul növeli, mert ez árt a tisztességes, demokratikus politikai erőknek, s hozzájárul a represszív rendszer továbbéléséhez.

De nem szabad a másik végletbe sem esni, nevezetesen olyan katasztrofálisnak tekinteni a régió helyzetét, hogy Magyarország számára csak a különutasság stratégiája maradjon. Egyelőre nincs külön kiskapu az EGK-ba, amelyen Magyarország és éppen csak Magyarország fér be. A régióból nem lehet kirepülni. A régió problémái, akár akarjuk, akár nem, meghatározó befolyással bírnak a magyar belpolitika alakulására is. (És Magyarország is hasonlóan befolyásolja a szomszéd országok belpolitikáját.) Problémáit a környező országokkal Magyarországnak meg kell oldania, s illúzió, hogy el lehet előlük menekülni. Ha a problémákat nem igyekeznénk megoldani, akkor az ország elveszítené a rendelkezésére álló több-kevesebb kontrollt az események fölött, s a gondok lavinaként zúdulnak majd ránk.

A harmadik gyermekbetegség az utóbbi idők jellemzője. Ennek hátterében az áll, hogy többé-kevésbé merész (láz)álmok realitásként jelennek meg. Álmodni, mint ahogy már utaltunk rá, szabad, és a politikában szükséges is. De tudni kell az álom és a lázálom közötti különbséget. A Molnár Gusztáv által emlegetett második monarchia vagy úgynevezett közép-európai kisintegráció, bár egyáltalán nincs szoros összefüggésben az európai integrációs folyamattal, elvileg elgondolható. Nyugat-Európa másik két régióra oszlása nehezen, de szintén elgondolható, sőt keleti vonzáskörzetük is értelemszerűen belegondolható az elképzelésbe, bár Erdély és a Vajdaság leszakításának szándéka Romániáról és Szerbiáról bosszantóan belezavar a nemes álomba. Mindez lehet, hogy így lesz, lehet, hogy nem. De itt az a fontos, hogy mi nem ilyet álmodunk, nem ilyen fogalmakban álmodunk. Nem térképekben, hanem szabad és önrendelkező emberekben és népekben, éljenek a Vajdaságban, Erdélyben, Magyarországon, Nyugat-Ukrajnában, Szerbiában vagy Bukarestben. Ha a „térképes álom” azt szolgálja, hogy növekszik az emberek szabadságfoka, akkor ám legyen, holnaptól a második monarchia lelkes híveinek sorába tartozunk. Ha az önrendelkezés jogának azonnali és feltétel nélküli „be-

vezetése” a közép-európai népek körében a szabadság ügyét szolgálja, rögtön igyekszünk hangosan kiállni ennek az elvnek az érvényesítése mellett. Sőt, mi több, ha a határváltoztatások megbékélést, fegyvernyugvást és stabilitást hoznának népeknek, azonnal támogatnánk a határok tologatását is. De nem ez a helyzet. Addig, amíg tudjuk, sőt meg vagyunk győződve róla, hogy mindez csak vért, háborút, felfordulást és káoszt hozna, addig az erőszakmentességből kiindulva nincs más, mint a status quo, a létező határok viszonylagos stabilitása, a korlátozott nemzeti és kisebbségi önrendelkezés elvén nyugvó autonómiák rendszere, a korlátozott állami szuverenitás.

Sajnos, csak az álom határtalan, a józanságnak vannak limesei.

TUDNIVALÓK A KÖRNYEZŐ ORSZÁGOKBA LÁTOGATÓ FIDESZESEKNEK

Az utóbbi időben örvedetesen megnövekedett azoknak a Fidesz-politikusoknak, -tagoknak és -szimpatizánsoknak a száma, akik a környező országok magyar kisebbségeivel és többségi politikai szervezeteivel igyekeznek jó kapcsolatokat kiépíteni. A közös kulturális rendezvények, testvérvárosi kapcsolatok, oktatási és segélyezési programok, politikai tapasztalatszerések egyre gyakrabban szerepelnek főként a határ melletti Fidesz-csoportok napirendjén. Az alábbiakban „nem árt, ha tudjuk” címszó alatt szeretnék leírni néhány arany szabályt, melyek formálisak ugyan, és nem érintik a kapcsolatok lényegét, tartalmát, de talán segítenek a kezdeti akadályok leküzdésében, az együttműködéshez szükséges légkör kialakításában.

1.) Az alaphelyzet: a lényeg az, hogy a környező országok kisebbségi és többségi politikusai elsősorban nem a Fideszt látják bennünk, hanem Magyarországot. Ennek megfelelően kell kommunikálnunk.

a. Eszerint vállalnunk kell „magyarországiságunkat”, tájékoztassuk partnereinket az általános politikai helyzetről (más pártok, a kormány tevékenysége stb.). Ez nem jelenti azt, hogy nem említjük a Fidesz néhány akcióját, hogy nem mutatjuk be a pártot, hogy nem mondjuk el, mit beszél Orbán Viktor, és miket csinál a Deutsch.

b. Ne bíráljuk túlzott vehemenciával a kormánypolitikát, mivel ezt a határainkon túl sehol sem „illik” tenni, ezt partnereink „ízléstelennek” tartják.

c. Az alaphelyzetből adódik az is, hogy a Fidesz mondhatni kénytelen magára vállalni a határainkon túl a felelősség egy részét a külügyi kormányzat mulasztásai miatt – nehogy azt higgyük, hogy a határon túli magyarok elégedettek azzal, amit „Magyarország” nyújt számukra –, és így olyan érzésünk lesz, hogy önkritikát gyakorlunk. Mindez hozzáállásunkban, szóhasználatunkban jelenik meg. (Például nem mondhatjuk azt, hogy a magyar kormány impotens, hanem kénytelenek leszünk arról beszélni, hogy a magyar külpolitika impotens, mely utóbbiba tudvalevőleg fideszes politikusok is beleértendőek.)

d. Összegzésképpen: ha benne vagyunk a hajóban (a politikai élet fontos szereplői vagyunk), a felelősség egy részét vállalnunk kell. Csak egy

felelős párt képes a határon túli magyarok és a környező országok szemében kormányképes erőként megjelenni.

2.) Belpolitikai vonatkozások

a. A látogatások kampányjellege többnyire problematikus. Hiba, ha azt hisszük, a legmélyebb titok a határon túli magyarok és a többségek szemében, hogy a Fidesz célul tűzte ki a magyarországi választópolgárok megnyerését is. Partnereink nem fogják nekünk elhinni, hogy a Fidesz soha életében nem foglalkozott mással, csak azzal az országgal, amelyben éppen tárgyal, és azzal a kisebbséggel, amely abban az országban él. A magyarországi választókat viszont igenis érdekli, hogyan szereplünk a határon túl.

b. A magyarországi közvéleményt főként az érdekli, hogyan alakul Magyarország és a szomszédos országok viszonya (és nem a magyar kisebbségek vagy a többségi népek sorsa önmagában – lásd a közvéleménykutatásokat). Erről a viszonyról kell reális képet nyújtanunk, ez viszont részben technikai kérdés, melyre az alábbi két pontban térek ki:

b. a. A magyarországi közvéleményt nem tudjuk folyamatosan tájékoztatni a szomszédos országokkal való kapcsolataink alakulásáról, hiszen nem mindennap utazunk külföldre. (A sajtó kissé egyoldalú információkat közöl.) Ezért figyelniük kell a tendenciákat. A kép akkor lesz reális, ha javuló tendencia esetén a tapasztaltnál valamivel jobb képet festünk, és fordítva.

b. b. Önmagában vett jelentőségén túl a reális viszony bemutatásának technikájához is tartozik, hogyha kisebbségi szervezetekkel tárgyalunk, feltétlenül lépünk kapcsolatba többségi politikusokkal is. És nemcsak olyanokkal, akikkel minden kérdésben tökéletesen egyetértünk, hanem tőlünk valamivel távolabb állókkal is. A felek közt nem lesz teljes egyetértés, de lesz olyan dolog, amiben meg tudnak egyezni.

Egy esetleges sajtótájékoztató során a „jó” hírek meg a „rossz” hírek arányára vigyázni kell, mert az összbenyomás az, ami a viszony szempontjából hírértékű.

3.) Szervezési kérdések

a. Ne keljünk útra felkészületlenül! Ha konkrét téma megtárgyalására utazik valaki, abban nyilván otthonosan mozog, de szerintem ezen túlmenően tudni kellene, mit tett a Fidesz a regionális és kisebbségi politika terén a kapcsolatok folyamatossága érdekében. Öndicséret büdös, de ezt a

tevékenységet a megnyilatkozások során jó lenne hangsúlyozni, hogy ne aggassanak ránk olyan gyönyörűség címkeket, mint „nemzetellenes”, „a nemzettudat analfabétája” (hogy csak a gyöngédebbeket említsem), egyszerűen azért, mert a vád igaztalan. Egy lehetséges megoldás az, ha az együtt szervezett akciókat emlegetjük, például: amikor itt jártunk a múltkor..., amikor X-szel tárgyaltunk... (A kisebbségi titkárságnak össze kellene állítania mind a négy ország kisebbségeivel és többségeivel történt találkozók, akciók listáját; a megbeszélések témáit, tartalmát össze kellene foglalni, mert ez más szempontból is fontos.)

b. Habár nem fordul gyakran elő, mindenkit óva intenek attól, hogy nagy dérrrel-durrall tegyen utazásokat a környező országokba, mert könnyen ráfoghatják, hogy „meglátogatta az elcsatolt területeket”. A határon túli magyar kisebbségek számára a kampányjelleg lesz az, ami első sorban a szemükbe tűnik.

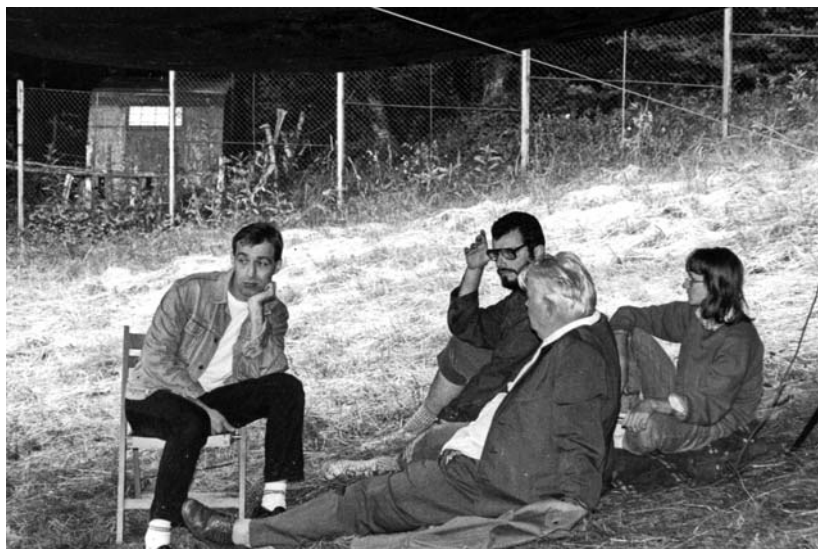
Ha ugyanazt a témát kell megtárgyalnunk mind a négy környező országban, célszerű rövid időközökben sorra megejteni a látogatásokat, hogy ne lehessen azt mondani: „körbejárta”. Az utak szervezése így könnyebb, és ez Kelet-Európában nem elhanyagolható szempont.

c. Külön felhívnam a figyelmet, hogy nem lehet telefonon intézni szinte semmit, a faxvonalakon csak pacák közvetítődnek, az ottani szervezők megbízhatósága kívánivalókat hagy maga után (tehát ismerős a helyzet). Tehát előkészítő utak mind a négy országba feltétlenül szükségesek.

d. Habár nem szervezési kérdés, végül megemlíteném, hogy egyik országban sem kell hosszasan ecsetelni, milyen tapasztalatokat szereztünk a másokban (ez rossz szokásunkká vált), nem kell a másikkal példálózni.

A romániai kisebbség számára például nem az a fontos, hogy mit akarunk a szlovákokkal intézni, hanem az, hogy Magyarország mit akar velük (és a románokkal).

Egyébként mindenkinek jó utazást kívánok!

Bálványoson a kilencvenes években. Az előtérben Fábíán Ernő

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS A MAGYARORSZÁGI KISEBBSÉGI TÖRVÉNY MARGÓJÁRA

A magyar Parlament 1993. július 7-én 304 igenlő szavazattal, 3 ellenszavazattal és 8 tartózkodással elfogadta az 1993. évi LXXVII. törvényt a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. A törvényhozók és a törvény előkészítésében részt vevő szakértők többsége minden bizonnyal tudatában van annak, hogy ez az aktus a szűkebb értelemben vett jogi-technikai szakszerűség szempontjából nem jelent csúcsteljesítményt. A törvénytervezet vitája során több parlamenti képviselő is felhívta a figyelmet erre, és többen rámutattak az elfogadandó törvényben rejlő belső ellentmondásokra, inkoherenciákra, aminthogy rávilágítottak azokra a pontokra is, ahol a leendő törvény nehezen illeszkedik majd a magyar jogrendszerbe.

A parlamenti szavazást több mint hároméves előkészítő munka előzte meg, melyben nem csak a parlamenti pártok vettek *aktívan* részt, hanem a legtöbb magyarországi kisebbség képviselői is. (Más kérdés, hogy politikai megfontolások alapján a magyarországi kisebbségeknek tisztuk e kijelentés rájuk vonatkozó részét időnként cáfolni.) A koncepcionális kérdéseket magukban foglaló főbb területeken a parlamenti szavazást megelőzően a hat párt konszenzusra jutott egymással, és konszenzus övezte e területet a kisebbségek képviselői részéről is. Bizton állíthatjuk, hogy a politikai konszenzus jelen esetben nem tett jót a szakszerűségnek: a politikai kompromisszumoknak esett áldozatul néhol a jogszabály belső koherenciája, és az ilyen kompromisszumok következtében nehezült meg jogrendbe való illeszthetősége.

Ha a több mint 90%-os parlamenti támogatást vesszük alapul, első megközelítésben azt mondhatnánk, hogy az említett hiányosságok jelentősége eltörpül azon körülmény mellett, hogy ez a törvény a magyar társadalom politikai akarátának kifejeződése: kormánypártok és ellenzék, többség és kisebbség így látja hosszú távon kezelhetőnek a nemzeti és etnikai kisebbségek kérdését Magyarországon. Ezt a szempontot azért tartom kiemelendőnek, mert bármely jogintézmény tartóssága, hosszú távú elfogadottsága nagymértékben attól függ, hogy autentikusan fejezi-e ki az állampolgárok szándékait az illető jogintézmény által rendezett viszonyok vonatkozásában. Hogy a kisebbségi kérdés rendezettnek tekinthető-e, avagy sem, az tehát annak függvénye, hogy a társadalom egyetért-e a ren-

dezés szabályaival. Esetünkben megnyugtató válasz az így feltett kérdésre csak akkor lenne adható, ha a kompromisszumok nem érintették volna a koncepcionális kérdéseket is. Míg technikai kérdésekben lehet, sőt többnyire ajánlatos kompromisszumokat kötni, addig a koncepcionális kérdések esetében a kompromisszum a legkritkább esetben lehetséges, amikor pedig egymásnak ellentmondó koncepciókról van szó, akkor lehetetlen. Utóbbi esetben a kompromisszum nem kompromisszum, hanem egy probléma elvi megoldásának elodázása. Erre hoznám fel első példaként a törvény 27. § (1) bekezdését a helyi kisebbségi önkormányzatok hatásköréről:

„27. § (1) A helyi kisebbségi önkormányzat saját hatáskörében – a települési önkormányzat rendeletében foglalt keretek között – határozza meg: a) szervezetét és működési rendjét; b) költségvetését, zárszámadását, az önkormányzat által rendelkezésére bocsátott források felhasználását; c) az e törvényben szabályozottak szerint a települési önkormányzat vagyonán belül részére elkülönített vagyon használatát” stb. Ez a szakasz nyilvánvalóan a helyi kisebbségi önkormányzatok létrehozását ellenzők és támogatók kompromisszuma nyomán született. Az eredmény egy olyan megfogalmazás, melynek alapján igen nehéz eldönteni, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény értelmében Magyarországon léteznek-e egyáltalán helyi kisebbségi önkormányzatok. (A problémát nyilván az okozza, hogy egy önkormányzat egy másik önkormányzat rendeletének keretében működik.) Hiába van kompromisszum, nem világos, hogy a parlament a helyi kisebbségi önkormányzatok mellett, avagy ellen szavazott.

Egy másik, ugyancsak kompromisszum útján keletkezett koncepcionális tisztázatlanság a szabad identitásválasztás versus taxáció, illetve szabad identitásválasztás versus definíció kérdése. A 3. § (2) bekezdése kimondja, hogy „A nemzeti vagy etnikai önazonossághoz való jog olyan alapvető emberi jog, amely egyéneket és közösségeket egyaránt megillet”; az 1. § (1) bekezdése szerint „E törvény hatálya kiterjed a Magyar Köztársaság területén élő mindazon magyar állampolgárságú személyekre, akik magukat valamely nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozónak tekintik, valamint e személyek közösségeire.” Ezzel szemben a 61. § (1) bekezdése „honos népcsoport”-nak minősít 13 magyarországi kisebbséget, és ezzel ellentmond a szabad identitásválasztás elvének annak ellenére, hogy a 61. § (2) bekezdése lehetőséget nyújt további népcsoportoknak is a taxációba való felvételre. A szabad identitásválasztás elvét hagyja figyelmen

kívül az 1. § (2) bekezdése is, amely azt definiálja, hogy ki *vallhatja* magát egy nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozónak (csak az, aki olyan népcsoporthoz tartozónak kívánja magát vallani, amely „a Magyar Köztársaság területén legalább egy évszázada honos... a lakosság többi részétől saját nyelve és kultúrája, hagyományai különböztetik meg” stb.).

Sem a szabad identitásválasztás, sem a taxáció, illetve definíció elvének következetes érvényesítése (utóbbi megoldás esetén technikai szempontból elengedhetetlen lett volna a kisebbségek regisztrációja) nem jelentette volna azt, hogy a törvény utat enged annak, amitől sokan tartottak: a kisebbségi jogokkal való visszaélésnek. Ennek elkerülése végett nem lett volna szükség ellentmondásba keveredni. Az elvi ellentmondások ugyanis nem szépséghibák; súlyuk valószínűleg csak akkor lesz igazán mérhető, amikor a törvény végrehajtása során majd gondot okoznak.

A probléma megoldását elodázó kompromisszumot jól példázza a modellválasztás kérdése is. Minden látszat ellenére sem eldöntött, hogy a szóban forgó törvény a kisebbségi kérdés rendezésének melyik lehetséges *modelljét* veszi alapul: az önkormányzati-autonomista, vagy a konszociációs-paritásos modellt. A politikai kompromisszum összegyúrta a kettőt, és ezáltal minden valószínűség szerint a törvény diszfunkcionális működését borítékolta. Mindkét, önmagában koherens megoldás bizonyítottan alkalmazható, csakhogy épp azért, mert koherens, néhány ponton *kizárja* egymást. Ezek után nem kell csodálkoznunk azon, hogy törvényünk nehezen illeszthető bele egy önmagát áttekinthetőnek, logikusnak, racionálisnak tudni akaró jogrendbe. Meggyőződésem, hogy a modellválasztás kérdésében a *döntés*, és nem a kompromisszum lett volna a helyes megoldás.

A preambulumban megfogalmazott politikai szándék egyértelműen az önkormányzati megoldás választására utal. A fejezetek címei és alcímei, valamint jó néhány, normaszövegben egyébként szokatlan deklaráció és ismétlés szintén ezt a választást látszik igazolni. Ha azonban kicsit is alaposabban megnézzük a törvényt, gyanút fogunk, hogy a preambulumban megfogalmazott, ismételten deklarált politikai szándék nem egészen őszinte. Az idézett 27. § (1) bekezdésén túl, amely a leginkább korlátozza a helyi kisebbségi önkormányzatok hatáskörét, úgyannyira, hogy már kétségesse válik, beszélhetünk-e egyáltalán *önkormányzatokról*, figyelmet érdemel a törvény 29. § (1) bekezdése, amely a helyi kisebbségi önkormányzatok jogainak maximumát tartalmazza: „29. § (1) A helyi közoktatás, a helyi média, a helyi hagyományápolás és kultúra, valamint a kollektív nyelvhasználat kérdéskörében a kisebbségi lakosságot e minőségében

érintő települési önkormányzati rendeletet a képviselő-testület csak az e lakosságot képviselő helyi kisebbségi önkormányzat egyetértésével alkothatja meg.” Az a tény, hogy a helyi kisebbségi önkormányzatoknak a legerősebb jogosítványai *negatív* jogosítványok (a települési önkormányzatokkal szemben vannak jogaik), és az, hogy „A kisebbségi települési önkormányzatok és a helyi kisebbségi önkormányzatok feladata és hatásköre” alcím alatt bekezdések tömkelege sorol fel olyan jogokat, amelyekkel Magyarországon *bármely egyesület* rendelkezik (és így fölösleges volt ezekkel a bekezdésekkel duzzasztani a törvényt), ezeken a pontokon a konzociációs modell érvényesülésére utal.

Habár nem tartozik a fenti gondolatsorba, mint fontos *politikai* következményekkel járó hiányosságot, itt említeném meg, hogy a törvényhozó ugyanakkor túlságosan is „bőkezűen” bánt a kisebbségi települési önkormányzatok jogaival (ahol az önkormányzatban egy kisebbség van többségben), megfélemlítve a *magyarok* kisebbségi jogairól, figyelmen kívül hagyva azt a szabályt, miszerint a kisebbség minősítést mindig azon területi egység viszonylatában kell értelmezni, melynek szintjén egy bizonyos jogszabályt megalkotnak. (Az ilyen önkormányzatokban tehát a települési önkormányzati rendelet viszonylatában a magyarok kisebbségnek minősülnek.) Nem nehéz megjósolni, hogy a tisztázatlan helyzet előbbutóbb feszültséget kelt „kisebbség” és „többség” között, mely feszültség jogszabályban történt rendezés hiányában csak politikailag lesz kezelhető.

Az országos kisebbségi önkormányzatok szintén a modellkeveredés szülöttei: nevükben önkormányzatok, valójában sajátos jogokkal felruházott országos egyesületek. Jogosítványaik *negatív* jogosítványok – 38. § (1)–(4) bekezdés: véleményt nyilvánít, tájékoztatást kér, közreműködik, egyetért –, pozitív jogosítványainak köre pedig nem lépi túl bármely egyesület jogkörét (lásd 37. § a)–r) pontok). *A magyarországi kisebbségek szociológiai helyzete véleményem szerint éppen pozitív jogosítványokkal rendelkező országos önkormányzatok felállítását indokolta volna, mely jogosítványoknak bizonyos funkciók ellátására kellett volna vonatkozniuk.* (A helyi kisebbségi önkormányzatok célszerűsége ugyanakkor, ugyancsak szociológiai szempontok alapján, megkérdőjelezhető.)

Az eddig elmondottak alapján talán nem hiba levonni azt a következtetést, hogy az imponáló parlamenti többség ellenére, mellyel a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvényt elfogadták, éppen mert kulcskérdésekben nem világos a törvényhozó szándéka és így nem tudni, hogy az aktus mennyiben fejezi ki az állampolgárok politikai akaratát, nem

állítható, hogy hozzájárulás történt volna a jogbiztonság növeléséhez és a jogállam kiépítéséhez. A kisebbségi kérdés kezelése Magyarországon továbbra sem került a programozott döntések szintjére, ahol egy mindenki által elfogadott és egységesen értelmezett jogszabály útmutatásai szerint megoldhatóak lennének a felmerülő problémák. A törvény megszületése sajnálatos módon senkit sem mentett fel a kisebbségi kérdés politikai kezelésének kötelezettsége alól.

Ami mégis a törvény mellett szól, az nem más, mint a kisebbségi önkormányzati modell néhány elemének bemutatása. Ezen „ismeretterjesztésen” túlmenően a jogszabály aktivitásra sarkallja a magyarországi kisebbségeket, amennyiben szervezeti finanszírozásban csak akkor részesülhetnek, ha kváziönkormányzataikat és önkormányzatnak nevezett országos egyesületeiket önkormányzati típusú választások útján alakítják meg. Az aktívabb önszerveződés ellene hat az asszimilációnak. Az önkormányzati típusú választások ezenkívül biztosítják a kisebbségi szervezetek belső demokráciáját is, és az sem mellékes, hogy e választásokon kifogásolhatatlan legitimitációt szerzett kisebbségi képviselők erősebb pozícióból képviselhetik kisebbségeik érdekeit.

Mint minden tisztázatlan (köz)jogi problémát, a magyarországi kisebbségek problémáját is a politika szintjén lehet kezelni. A kisebbségi törvény pozitívuma, hogy tartalmaz legalább egy (talán több) viszonylag jól körvonalazott *politikai programot*. A kisebbségi identitás megőrzését és ápolását biztosító, öt funkciót (kisebbségi oktatás, kultúra, kollektív nyelvhasználat, írott és elektronikus média, hagyományápolás) ellátó, ezen az öt területen pozitív, „valódi” önkormányzati jogosítványokkal rendelkező (helyi és) országos kisebbségi önkormányzatok létrehozására gondolok, mely önkormányzatok egyes részei a törvény alapján felállíthatók, más részei nyomokban lelehetők fel a törvényben.

A MÉRTÉKTARTÁS PERSPEKTÍVÁJA

A LIBERÁLIS TÁRSADALMAK SZÜLETNEK CÍMŰ ILLYEFALVI KONFERENCIA ANYAGA ELÉ

Ha valaki úgy tíz év múlva belelapoz ebbe a füzetbe,* mely egy politikai-tudományos tanácskozás szinte teljes anyagát tartalmazza, bizonyára meglepődik majd azon a sok valószínűtlen gondolon, mely a megbeszélések három napja alatt a résztvevők szájából elhangzott. E gondolatok mellett aztán vélhetőleg nem kis meglepetéssel fedezheti fel azokat a megállapításokat is, melyek már akkor bölcs előrelátásról, a helyzet pontos ismeretéről, rendkívüli ítélőképességről látszottak tanúskodni. Tíz év múlva, a megoldás birtokában vagy a megoldás határozott körvonalazódása közben – bármilyen is legyen ez a megoldás – a Kelet- és Közép-Európa jövőjét illető kérdésekben könnyű lesz az érvényest az érvénytelenről szétválasztani. Ma korántsem az!

A nagyfokú bizonytalanság oka nem a színvonalas alternatívák hiánya, hanem éppen ellenkezőleg, ezen alternatívák bősége. Pontosabban: az *intellektuális* alternatívák nagy száma és minősége mára a politikai megoldás kikristályosodásának akadályává vált. Ami hiányzik, az nem más, mint a konszenzuselem, mely a forgalomban levő (intellektuális) alternatívákat reálpolitikai megoldásokká minősíthetné át. Ezért értékelhetünk pozitívan minden olyan kísérletet, mely a különféle elképzelések egymáshoz közelítését, a konszenzuselem erősítését kívánja elősegíteni.

Ha eljátszadoznunk azzal a bibói ötlettel, hogy a kelet- és közép-európai államok közötti problémás nemzetközi jogi kérdéseket nemzetközi bíróság dönti el, már első megközelítésben találni fogunk legalább egy olyan problémát, melyben nem tudunk elképzelni minden fél számára elfogadható döntést. A nemzeti kisebbségek kérdése ilyen. Nem arról van szó, hogy hiányoznának a színvonalasan kidolgozott alternatívák; a kérdés megoldására született különféle elképzelések az utóbbi három évben egyre finomodtak, egyre koherensebbé váltak. Nem is beszélve a számtalan nemzetközi példáról, működő modellről, melyek átvétele elvileg semmi-

* Az írás a Pro Minoritate 1993. 7–8. számának előszava volt. Ez a szám tematikus összeállítás a címben megnevezett, 1993 nyarán tartott konferencia anyagából. (A szerkesztők megjegyzése.)

lyen akadályba nem ütközik. Ha e megoldásokat az a bizonyos nemzetközi bíróság önmagukban vizsgálná, nem lenne nehéz színvonalasra, jogilag tartalmasra akadni közöttük. A baj csak az, hogy nincs olyan megoldás, amelyet minden érintett fél (többségi nemzet, nemzeti kisebbség, anyaország) elfogadna, még ha e megoldások esetenként, nemzeti kisebbségenként különböznenek is egymástól.

Ez a jelenség azonban – intellektuálisan egyre kifinomultabb, ugyanakkor a politikai gyakorlattól egyre távolodó, egyre elvontabbá váló, de tulajdonképpen mégis gyakorlati politikai alkalmazásra szánt alternatív javaslatok forgalmazása, melyeknek nincsenek a gyakorlati politika szintjén kapcsolódási pontjaik – nem csak a nemzeti kisebbségi kérdés sajátossága. A *dezintegrációs* folyamatok – hiszen ezek egyik aspektusáról beszélünk – a kelet- és közép-európai társadalmak számos más területét is uralják. Az alkotmánybíróságok vagy legfelsőbb bíróságok döntéseit, ha nagy ritkán valódi döntéseket hoznak, általában nem övezi széles körű társadalmi konszenzus. Ezek a döntések az elvárásokkal ellentétben nem elhárítják az akadályokat a társadalmak normális működésének útjából, nem integráló erejűek, hanem épp hogy megosztják a társadalmakat (lásd igazságtétel, kárpótlás, gazdasági átalakulás, egyházak kérdése bármely posztkommunista országban). Nem kell csodálkoznunk, hogy az ezen országok közötti kapcsolatok rosszul alakulnak. Megkockáztatnám azt az állítást, hogy az ellentétek oka alapvetően nem a nemzeti/kisebbségi kérdés. A kelet- és közép-európai társadalmak és az államok belső szerkezete az, ami a maga során külső kapcsolataikra is kivetül. A nemzeti/kisebbségi kérdés elfedni hivatott e szerkezeti hiányosságokat. Hamis alternatívaként erre a területre koncentrálnak a kísérletek a társadalmi és állami integráció véghezvitelére, a megosztottság felszámolására, és ennek következtében ez a kérdés nem a maga helyén kezelődik.

A liberálisok nem álltak elő új, egyedül üdvözítő elképzelésekkel a térség problémáinak megoldására. Úgy tűnik, sok esetben még csak mást sem igen mondanak, mint baloldali vagy jobboldali kollégáik. Ez azonban csak látszat. Az a tény, hogy a régió különböző országait képviselve *leülnek egymással beszélni*, alapvető különbséget takar. Tudjuk, hogy más ideológiák képviselői térségünk különböző országaiból ritkán tárgyalnak egymással, és talán azt is tudjuk, hogy miért.

A hajlandóság egymás – sokszor igen eltérő – véleményének meghallgatására mindenekelőtt azt jelenti, hogy a liberálisok, elveikkel egyezően, nem rendelnek metafizikai tartalmakat az államszervezési megoldások-

hoz. Számukra ezek a megoldások nem abszolút szükségszerűek, tagadják azt, hogy egy társadalom vagy az állam csak egyféleképpen rendezkedhet be. Nyilván vannak elvi korlátok, melyeken semmilyen, magát liberálisnak valló egyén nem léphet túl, de ezeken a korlátokon belül igenis van mozgástér, van esély a párbeszédre, a vélemények egyeztetésére, a konszenzusteremtésre. A társadalmi berendezkedés, az államszervezés eszköz az egyéni szabadság megteremtésére és biztosítására, a liberális ideológia pedig útmutatásként szolgál ezen eszközök felhasználását illetően.

A térség átmeneti viszonyai között, egy tisztázatlan, állandó mozgásban levő helyzetben, amikor szinte bármi megtörténhet, annak a politikai erőnek az elképzelései érvényesülnek, amely a legszélesebb konszenzust tudja megteremteni, vagyis képes arra, hogy integráljon anélkül, hogy az integráción kívül feszültségócokat, konfliktusforrásokat keletkeztetne, melyek a maguk során megsemmisíthetnek bármiféle integrációt. A nemzeti fundamentalistáknak ezért nincsen esélyük arra, hogy tartósan berendezkedjenek. A konfliktusok, melyeket saját köreiken kívül gerjesztenek, végül őket magukat is elsöprik. A liberálisok, ideológiai adottságaiknál fogva, ha helyesen értelmezik a helyzetet és megfelelő gyakorlati következtetéseket vonnak le, a régió meghatározó politikai erőivé válhatnak. Kelet- és Közép-Európa jobboldali pártjai, ideológiai korlátaiknál, nemzeti elkötelezettségük jellegénél fogva képtelenek tárgyalni egymással. A baloldali pártok pedig még mindig nem tartják egymást szalonképessnek. (A baloldali egység a közös szalonképtelenségben azonban, úgy tűnik, már nem soká várta magára.) Annak viszont semmilyen elvi akadálya – és gyakorlati is alig –, hogy a térség liberális erői a kooperálás révén erősítsék egymást. Erre történt kísérlet Illyefalván.

1993. november 20.

AZ MSZP UTÓDPÁRTI KÜLPOLITIKÁJA

(Társszerző: Németh Zsolt)

A közelmúltban látott napvilágot az MSZP kül- és biztonságpolitikai koncepciója. A program műhelyvitáján a szocialisták nem mulasztották el „figyelmeztetni” a Fideszt például arra, hogy „nem lehet mások kirekesztésére alapozva politizálni”. Az MSZP külügyi ügyvivője „szakmai hibának” minősítette, hogy az MDF és a Fidesz megpróbálja kiragadni Magyarország biztonságát a térség egészének biztonsági viszonyrendszeréből”. Szerintünk másról van szó. Mégpedig arról, hogy az MSZP a „szakmaiság”-gal takaródzva szeretné más irányba terelni azt a külpolitikát, melynek alapelveivel a külpolitikát övező konszenzus részeseként a legutóbbi időkig egyetértett.

Előjáróban megjegyzendő, hogy nem világos: a *Külpolitika, biztonságpolitika* című MSZP-dokumentum miként viszonyul az MSZP *Közép-Európai Tagozatának* véleményéhez és dokumentumaihoz. Jelen kritikai észrevételek a *Külpolitika, biztonságpolitika* címmel nyilvánosságra hozott vitaanyagra épülnek.

Az anyag érdemeit (magabiztosan kezelt stílus, a külpolitikát érintő kérdések szinte teljes körű felsorolása és beillesztése a koncepcióba, a kormány nyílt bírálatának szánt néhány mondat helytálló volta) nem fogjuk taglalni.

A koncepció nagyon laza és általános. Ez egyrészt nagy mozgásteret enged a politikai gyakorlatnak. Vagyis kevés dolog történhet a politikai gyakorlatban, amire azt lehetne mondani, hogy nem fér bele a koncepcióba. Az általánosan megfogalmazott koncepció másrészt kevésbé orientál a politikai gyakorlatot illetően. Ilyen esetben a politikai gyakorlat a koncepciótól nagymértékben függetlenedhet. A laza koncepció tehát sokféle gyakorlat fedezésére szolgálhat. Hogy milyen az MSZP jelenlegi külpolitikai gyakorlata, vagy milyen lenne, ha kormányra kerülne, azt nehezen lehet ebből az anyagból egyértelműen megállapítani. De sejteni talán igen.

Mint jeleztük, az anyag a külpolitikai vonatkozású kérdések csaknem mindegyikét érinti. Kivételt képez azonban az MSZP viszonya a régió kommunista utódpartjaihoz. Holott feltételezésünk szerint az MSZP külpolitikájának rendkívül fontos kérdése ez. A kommunista utódpartok

kooperációjában olyan lehetőségek rejlenek, melyek kiaknázása nagyban hozzájárulhat a kelet- és közép-európai országok külpolitikai orientációjának és belpolitikai arculatának meghatározásához. 1993. december 18–19-én csendben lezajlott a pozsonyi kis „Komintern” találkozó. Bár ez a találkozó is a térség kommunista utódpártjainak kooperációs szándékáról tanúskodik, e törekvés koncepcionális megalapozására, úgy látszik, az MSZP szerint nincs szükség.

A régió utódpártjaival való együttműködés direkt emlegetése helyett azonban körvonalazódik egy nagyon is egyértelmű külstratégia, amely finoman megkérdőjelezi a többi demokratikus párt két fő külpolitikai prioritását, az egyértelmű nyugati orientációt, és a regionális politikában a határon túli magyarok kérdésének megkülönböztetett kezelését.

Köztudott, hogy az MSZP ellene van Magyarország mielőbbi teljes jogú NATO-tagságának. A dokumentum készítői szerint *„el kellene kerülni azt, hogy a NATO szelektív módon kezelje az egyes közép- és kelet-európai országokat, egyeseknek tagságot vagy biztonsági garanciákat kínálva, másokat viszont ezekből kihagyva... egyetlen állam se érezhesse magát fölényben vagy alárendelt helyzetben”*. Eszerint ha a Nyugat holnap felajánlaná a visegrádi országoknak a teljes jogú NATO-tagságot, azt Magyarországnak *„el kellene kerülnie”*. Ha másért nem, hát azért, hogy egyes szomszédai ne érezék magukat *„alárendelt helyzetben”*. Ha pedig nem lehetne kivédeni máséért ezt a *„tragédiát”*, akkor *„népszavazással kellene dönteni az esetleges NATO-tagságról”*.

A szocialista politikusok gyakran hivatkoznak arra, hogy Horn Gyula volt az első, aki fölvetette Magyarország NATO-hoz való csatlakozásának ötletét. Az MSZP megnyilvánulásai a külpolitika terén azonban ellentmondanak ennek a véleménynek. Az MSZP nyilatkozataiban egyre inkább erősödik az az elem, hogy ez Horn Gyula magánvéleménye. A NATO-hoz való csatlakozás kérdésében az MSZP valószínűleg megosztott, miközben felülkerekedni látszik az a nézet, mely szerint a csatlakozás gyakorlati kivitelezése nem kívánatos.

A csatlakozás esélyeit nagymértékben rontaná az a népszavazás, melyet az MSZP szerint a csatlakozási tárgyalások megkezdése *előtt* kellene megtartani. Ehelyett, a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően, legfeljebb a tárgyalások befejezése *után* tartott népszavazás tűnik számunkra az integrációt elősegítő megoldásnak.

Az MSZP eszerint nem támogatja Magyarország egyértelmű nyugati orientációját. Külpolitikája egyfajta utódpartoktól dominált, el nem köte-

lezett Közép- és Kelet-Európa állandósításának irányába mutat. Ugyanakkor az MSZP a regionális stabilitás letéteményeseként kívánja feltüntetni magát és külpolitikáját a Nyugat szemében is. A NATO-hoz való viszony mellett a regionális és kisebbségpolitikai kérdések kezelése világítja meg ezt a külstratégiát.

A koncepció alapján nem lehet eldönteni, hogy az MSZP milyen gyakorlati politikát kíván folytatni a szomszédos országok, illetve a határon túli magyar kisebbségek irányában. Az anyag e kérdésre vonatkozó két megállapítása ugyanis ellentmond egymásnak. Az első megállapítás: *„Mielőbb meg kell kötni az alapszerződést mindkét országgal – ti. Szlovákiával és Romániával. E dokumentumban meg kell erősíteni a jelenlegi határokat, rögzíteni kell a vitás kérdések békés rendezésének elvét, és az európai normák, a nemzetközi dokumentumok előírásainak megfelelően kell megfogalmazni a kölcsönös kötelezettségvállalást a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítására.”* Ez az álláspont tudvalevőleg a román és a szlovák kormány álláspontjával azonos. A második megállapítás pedig a kisebbségi szervezetek álláspontját rögzíti: *„Magyarországnak erkölcsi-politikai kötelessége, hogy minden célravezető módon előmozdítsa a határon túl élő magyar kisebbség jogainak alkotmányos garantálását és azok gyakorlati érvényesülését, kulturális és területi autonómiájuk megteremtését.”*

Egy politikai koncepcióban a nyílt ellentmondás sem feltétlenül hiba. Akkor nem az, ha a koncepció tartalmazza az irányelveket a politikai gyakorlat számára, melynek során a koncepcionális ellentmondás feloldást nyer. Ez a koncepció azonban ilyen irányelveket nem fogalmaz meg. Ennek ellenére kikövetkeztethető, milyen irányban keresi az MSZP az ellentmondás gyakorlati feloldását.

Ugyanis az MSZP kül- és biztonságpolitikai koncepciójának leghangsúlyosabb üzenete a szomszédos országokkal kialakítandó úgynevezett jószomszédi viszony. Ebben a fogalomban oldódik fel a koncepcionális ellentmondás. *„Kiindulópontunk csak az lehet, hogy az egymásrautaltság kölcsönös, egyik szomszédunk sincs jobban ránk utalva, mint mi őrájuk. Ilyen magatartással meg lehet teremteni Magyarország biztonságának legalapvetőbb feltételét, a kölcsönös bizalmat, legalább részben vissza lehet szerezni az elvesztett piacokat...”* Ezen nemes szándékok mögött feltételezésünk szerint ott rejlik az a lehetőség, hogy az MSZP az úgynevezett jószomszédi viszonyt előnyben részesíti a határon túli magyar kisebbségek támogatásával szemben. Szó mi szó, a megerősödő kommunista utódpártok minden bizonnyal partnerek lesznek nemcsak a

NATO-kérdésben, hanem a jószomszédság építésében is. A kérdés csak az, hogy milyen áron.

Mert joggal vehető fel, hogy a jószomszédi kapcsolatok ápolása terén mit ért el Horn Gyula külügyminiszterként Iliescunál 1990-ben, vagy később az MSZP elnökeként miért nem látogatott el Mečiarhoz, Miloševićhez, Iliescuhoz? Megtehetette volna, hisz mindenki tudja, hogy mindhárman bármikor fogadták volna. Az elmaradt látogatások mindenképpen a jószomszédi viszony kialakításának, a „történelmi kibékülés”-nek a bonyolultságát jelzik. Ezzel természetesen egy pillanatig sem akarjuk azt állítani, hogy nincs égetően szükség a feszültségek csökkentésére, a kapcsolatok erősítésére szomszédainkkal.

Az MSZP azonban, úgy tűnik, eltekint Magyarország és szomszédai kapcsolatainak bonyolultságától, „árától”. Ahelyett, hogy a magyar kisebbségi szervezetek és a többségi nemzetek meghatározó erői közötti egyensúly fenntartásának és érdekeik fokozatos közelítésének szükségességét hangsúlyozná, prioritási sorrendet látszik felállítani közöttük, a kisebbségi szervezetek kárára. Márpedig ez az egyensúly a jelenlegi viszonylagos stabilitás legfőbb biztosítója.

Az MSZP ma még nem vállalja nyíltan minden utódpartí partnerét. Ez érthető, hiszen ilyen kapcsolatokkal 1994-ben Magyarországon nem lehet demokratikus választásokat nyerni. De nem vállalja álláspontjának kisebbségpolitikai következményeit sem. Ehelyett áltatja a határon túli magyar kisebbségeket; kecske is, káposzta is. Következetelen ez a magatartás, és enyhén szólva nem fair a határon túli magyar kisebbségekkel szemben, különösen akkor, ha ebben az összefüggésben még „Magyarország erkölcsi-politikai kötelességére” is hivatkozunk. De veszélyes is. Hiszen ha a határon túli magyarok kiábrándulnak Magyarországból, köreikben minden bizonnyal fel fog erősödni a nacionalizmus, és akár nyílt konfrontációt is vállalhatnak a többségi nemzetekkel.

Úgy tűnik, az MSZP szem elől téveszti, hogy az országok közötti feszültségek nem azért keletkeznek, mert a népek, nemzetiségek vagy azok vezetői gyűlölik egymást, hanem azért, mert egyes államok antidemokratikusak és a nacionalizmusból merítik legitimációjukat. Strukturális problémáról van szó. A nacionalizmus elsődlegesen nem a népek sajátja, hanem bizonyos fajta hatalom legitimációs forrása. Az ilyen hatalom ezért szítja a nacionalizmust. A térség egyes államai nem eléggé demokratikusak ahhoz, hogy a kisebbségeknek – melyeknek általában felismert létérdeke a demokratikus berendezkedés – az őket megillető jogokat biz-

tosítsák. Nem lehetetlen a visszatérés 1989 előtthöz, föl lehet éleszteni a nómenklatúrás kapcsolatokat, és el lehet fojtani a kisebbségi követeléseket, miközben Magyarország történelmi megbékélést hirdet a nem demokratikus hatalmakkal. De ez a probléma megoldásának elodázása csupán.

A magyar külpolitikának nem szabad lemondania sem a mielőbbi teljes jogú NATO-csatlakozásról, sem a többségi nemzetek és a magyar kisebbségek közötti egyensúlyozásról. E két törekvés nélkül a térség jelenlegi stabilitása nem lesz a parlamentáris demokrácia eszközeivel fenntartható. Lehet ugyan stabilitásról beszélni e törekvések háttérbe szorulása mellett is, de ennek a parlamentáris demokrácia gyengülése lenne az ára, miközben az autoritárius vonások tovább erősödnének a térség országaiban.

POLITIKAI REFORM ÉS DEMOKRATIKUS INTÉZMÉNYEK A KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPAI TÁRSADALMAKBAN

Mit tehetnek a posztkommunista országok egymás érdekében, hogy mindegyik sikeresen építse a parlamentáris demokrácia intézményeit? Ebben az összefüggésben kevés szó esik a külpolitikai vonatkozású kérdésekről, melyek más összefüggésben oly hangsúlyosan szerepelnek a politika napi-rendjén. A közép- és kelet-európai államok közötti kooperáció azon elveire és gyakorlati formáira gondolok itt, melyek befolyással vannak vagy lehetnek az egyes államok belső, demokratikus intézményépítésére.

Abból az alaptételből indulnék ki, hogy minden feszültség, konfliktusforrás vagy konfliktus *az egyes országok között egy-egy gát, akadály a parlamentáris demokrácia intézményeinek építése útjában az egyes országokon belül*. A külpolitika, az államközi kapcsolatok ily módon befolyásolhatják a belpolitikai viszonyok alakulását. Ha tehát a régió országaiban parlamentáris demokráciákat akarunk építeni, kerülnünk kell a feszültségeket, a konfliktusokat, és stabilitásra kell törekednünk a kétoldalú és többoldalú kapcsolatokban.

Ez így elég egyszerűen hangzik, a kérdés ennél sokkal bonyolultabb. Azért bonyolultabb, mert fennáll annak a veszélye, hogy stabilitásra törekedvén az egyik téren, más téren konfliktusokat keletkeztetünk. A regionális stabilitás szükségességét hangoztatják mindazon politikai erők, melyek nem éppen az instabilitásból merítik legitimációjukat (utóbbira példa a nacionalizmus). Az utóbbi időben azonban láthatóvá vált egy olyan, az egész régióban érzékelhető törekvés, mely a stabilitás érdekében, a stabilitásért cserében hajlandó lenne – deklarált szándékaiban ugyan nem, de egyes gyakorlati lépésekből kikövetkeztethetően – háttérbe szorítani a parlamentáris demokrácia szempontjait. (Egyes kommunista utódpártok külpolitikai szerepvállalására gondolok.)

Reméljük, az említett törekvés nem több, mint stratégiai tervezési hiba, melynek korrigálására mihamarább sor kerül. Jósomszédi viszony kialakulása, történelmi megbékélés a régió országai között csak a demokráciák építésével párhuzamosan, ezen folyamathoz csatlakoztatva képzelhető el. A más módon elért stabilitás hosszabb távon újabb, talán jelentősebb feszültségek, konfliktusok veszélyét hordozza magában.

A hosszú távú stabilitást célzó külpolitika feladata tehát az, hogy átevezzen az instabilitásba torkolló nacionalizmus Szküllája és a rosszul tervezett, a parlamentáris demokrácia szempontjait figyelmen kívül hagyó stabilitás Karübdiszé között. A helyes külpolitikai gyakorlat az, amely oly módon *egyensúlyoz*, hogy a jelenlegi viszonylagos stabilitás fennmarad és erősödik, de a stabilitás növekedése nem a parlamentáris demokrácia intézményeinek rovására történik, hanem éppen ezeknek az intézményeknek a kiépülését segíti elő az egyes országokban.

Nagyjából milyen elvekhez kellene igazodnia az ilyen külpolitikai gyakorlatnak?

a.) Közép- és Kelet-Európa államai nem pártállamok többé. A kommunista diktatúrák bukása után négy évvel a külpolitika tervezőinek és művelőinek is le kellene vonniuk e tényből a megfelelő gyakorlati következtetéseket. Mindenekelőtt azzal kellene szembenézniük, hogy minden egyes közép- és kelet-európai államban fellelhetők a demokratikus ideológiai alternatívák. Mivel az ezen alternatívák mögött felsorakozó politikai erők némely országban igen gyengék és kiszolgáltatottak egyrészt a nacionalistáknak, másrészt a régi rend visszatérő vagy a hatalomból ki sem szorult képviselőinek (van, ahol e két utóbbi nagyrészt átfedi egymást), a hosszú távú stabilitásra törekvő külpolitikának a maga eszközeivel erősítenie kell a demokratikus alternatívákat. Ez többek között azt jelenti, hogy a külpolitika elősegíti a régió demokratikus pártjainak szorosabb együttműködését a demokratikus ideológiák alapján, és segít nekik becsatlakozni az európai szociáldemokrata, liberális és konzervatív ideológiai áramlatokba.

b.) A parlamentáris demokrácia iránt elkötelezett politikai erők mozgásterét a régió legtöbb országában igen korlátozott. Mivel csak ezektől várhatjuk a demokratikus intézmények kiépülését, bizonyos helyzetekben türelemre és megértésre van szükségük ahhoz, hogy megerősödhesenek (vagy egyáltalán megmaradhassanak) országaik politikai porondján).

c.) Még ha túl általánosnak tűnik is az alább jelzett igény, szükséges a polgári demokrácia intézményeinek és azok működésének alapos ismerete azért, hogy egy átmeneti időszakban, amilyen a mostani is, pragmatikusan tudjunk viszonyulni hozzájuk. Kénytelenek vagyunk például elviselni olyasmit is, hogy néha ezen intézmények működésének nem intézményes, hanem személyi garanciái vannak. Nem elég, ha formális ismereteink vannak, hanem ezen túlmenően fel kell tudnunk fedezni azt is, hogy meddig mehetünk el a parlamentáris demokrácia határain belül ezen

intézmények működtetésében. Itt gondolok elsősorban a sokat vitatott kollektív kisebbségi jogokra, amely jogokra alapított intézmények valahol a liberális állam határvidékén lehetnek.

Egy jól átgondolt kooperáció, a fenti elemeket is figyelembe véve, talán hozzájárulhat mindegyik közép- és kelet-európai ország belső demokráciájának, demokratikus intézményeinek építéséhez.

AZ ALAPSZERZŐDÉSEK DILEMMÁI

De ultra posse nemo obligatur.

A kelet-közép-európai államok közötti alapszerződések problémái közül nem a jogi, hanem a politikai vonatkozásúakat szeretném jobban megvilágítani. Remélem, sikerül alátámasztanom azt a nézetet, hogy az alapszerződések mindenekelőtt politikai problémát jelentenek térségünk államai számára. Ezt azért tartom fontosnak mindjárt az elején hangsúlyozni, mivel a probléma szűk ötéves történetét áttekintve kiderül, hogy a kezdeti szakasztól eltekintve sajnálatos módon az érvelés nem politikai, hanem nemzetközi jogi megfontolásokra alapozódott.

Az 1990–91-ben megkötött német–lengyel szerződésekben, amelyek mintául szolgáltak a térség különböző államai által aláírt későbbi szerződéseknek, még a politikai elem dominált. Az újra egyesült, *immáron demokratikus* Németország ezeket a szerződéseket bizalomerosztó lépéseknek szánta Lengyelország, de legalább annyira Európa és az egész nyugati világ irányában. A német politikai üzenet egy nemzetközi jogi alapelv elismerésének formáját öltötte. A nemzetközi jogi status quo, „az államok közösségének statútuma” (Bibó) az 1990. november 14-én aláírt német–lengyel szerződés 2. és 3. cikkelyében nyert megerősítést a határok sértetlenségének elismerése, valamint a területi követelésekről való kölcsönös lemondás formájában (határklauzulák). Ez a nemzetközi jogi forma azonban a más államok által később megkötött szerződésekben elveszítette eredeti politikai tartalmát. Az alapszerződéseknek ma már nem a bizalomerosztás a céljuk; sokkal inkább az egyes kelet-közép-európai államok közötti versengés eszközeiként szolgálnak.

A nemzetközi jog alapelve, a status quo fenntartása kétségkívül rendelkezik egy immanens, eredeti politikai tartalommal. Ez a politikai tartalom a külpolitikai stabilitás biztosítása. Abban az esetben, ha a status quo veszélyben forog, a külpolitikai stabilitás mértéke minden bizonnyal csökkenni fog. Egy alapszerződés aláírása, mely a fennálló határokat rögzíti, ilyen helyzetben valóban a stabilitás növekedését szolgálja. No de olyan esetben, ha a status quo nem forog veszélyben, mire való akkor a nemzetközi jog alapelveinek alapszerződésben történő megerősítése? Hogy az ilyen alapszerződések nem feltétlenül a stabilitás növekedését szolgálják,

hogy aláírásuk bizonyos körülmények között éppen a külpolitikai stabilitás csökkenését eredményezi, erről szeretnék az elkövetkezőkben beszélni.

* * *

Kelet-Közép-Európa külpolitikai stabilitása kétségkívül megerősítésre szorul. A délszláv válság, az egész Balkánon uralkodó állapotok semmi biztatót nem tartalmaznak térségünk jövőbeni külpolitikai stabilitására nézvést. Az egyes posztkommunista országokban beinduló politikai folyamatok továbbterjedését a térségen belül igen nehéz megakadályozni, tekintettel ezen országok hasonló politikai adottságaira. Ezen folyamatok egy része Nyugat-Európában is érezteti hatását. A délszláv válságot és az instabilitást eredményező folyamatok továbbterjedését szemlélve jogos a térség nemzetközi jogi status quója iránt érzett aggodalom is. A kérdés az, hogy egy nemzetközi jogi aktus, a nemzetközi jog alapelveinek alapszerződésekben rögzített elismerése a status quo fenntartási szándékának nyilvánítása formájában erősíti-e a külpolitikai stabilitást Kelet-Közép-Európában?

Egy ilyen nemzetközi jogi aktus, mint a status quo elismerése, akkor hordozza eredeti politikai tartalmát, vagyis a külpolitikai stabilitás növelését, ha a jog, melyet keletkeztet, hatályosulni képes. Az alapszerződésekbe foglaltak hatályosulásának azonban kül- és belpolitikai feltételei vannak. Külpolitikai feltételként említhetnénk az alapszerződéseket aláíró felek szándékát a szerződések betartására, vagy valamilyen külső erő létezését, mely a feleket a szerződések betartására kényszeríti. Belpolitikai feltétel pedig a felek *képessége* arra, hogy az általuk aláírt szerződéseket betartsák. Ha létezne olyan külső erő, mely a feleket a szerződések betartására kényszeríti, ez a szerződések hatályosulását jelentené. Ilyen erő azonban nem létezik. Mivel kétséges, hogy az aláíró felek képesek-e eleget tenni e szerződésekben vállalt kötelezettségüknek, az általuk kinyilvánított szándék a szerződésekben foglaltak betartására vajmi keveset jelent. Kül- és belpolitikai feltételek hiányában a status quo alapszerződésekben történő megerősítése olyan nemzetközi jogi aktus marad, mely önmagában alig ér többet egy elvont, a reális kelet-közép-európai viszonyokkal alig érintkező szándéknyilatkozatnál. Nemzetközi jogi megközelítésben a határklauzulákat tartalmazó alapszerződések semlegesnek mondhatók a térség stabilitásának növekedése és a status quo fenntartása szempontjából.

De vizsgáljuk meg az alapszerződések problémáját politikai perspektívából. Az a külpolitikai feltétel, mely az alapszerződésekben foglaltak hatályosulását jelentené, és biztos garanciáját nyújtaná a térség nemzetközi jogi status quója fennmaradásának, mint említettem, hiányzik. Sem az Európai Unió, sem a NATO, sem a WEU, sem az ENSZ, sem az Egyesült Államok – hogy a számba jöhető külső erők közül a legfontosabbakat említsem – nem áll ilyen célból rendelkezésre; a felsoroltak közül egyik sem hajlandó közvetlenül a térség status quója fenntartásának feladatát magára vállalni. Márpedig csak egy közvetlenül garantált status quóból következne a térség külpolitikai stabilitásának növekedése. A délszláv válság bebizonyította, hogy a felek bármilyen nemzetközi asszisztenciával is vállaljanak szerződéses kötelezettséget egymással szemben, ha nincs külső erő, mely e szerződések betartását kikényszeríti, a kötelezettségvállalás nem több üres, formális aktusnál, melynek leple alatt a szerződő felek akár még *könnyebben* is érvényesíthetik a szerződésben foglaltakkal ellentétes politikai akarataikat. *A külpolitikai stabilitás növekedése csak garantált status quóból következik, és a status quo fenntartására irányuló szándék kinyilvánítása nem feltétlenül azonos a status quo garantálásával. A szándéknyilatkozatra kényszerítést semmiképpen sem szabad ösztéveszteni a szándéknyilatkozat tartalmának kikényszerítésével.*

Egyetértek mindazokkal, akik a délszláv kérdést különválasztják Kelet-Közép-Európa instabilitást okozó problémáitól. A létező konfliktusokat másként kell kezelni, mint a potenciális konfliktusokat. A fenti gondolatmenet azonban nem csak a délszláv kérdésre vonatkozik. A nyilvánvaló különbséget a szerződések kapcsán úgy ragadhatjuk meg, hogy figyelembe vesszük: míg a délszláv konfliktusban részt vevő államok rosszhiszeműen kötöttek egymással szerződéseket, vagyis a szerződések aláírásakor tudták, hogy nem fogják betartani azokat, addig Kelet-Közép-Európa államainak jóhiszeműségét a már megkötött és még megkötendő szerződések betartását illetően nincs okunk megkérdőjelezni. Azt viszont joggal feltételezhetjük, hogy ezeket a minden bizonnyal jóhiszeműen kötött és kötendő szerződéseket, ha azok a térség külpolitikai stabilitását célozzák, térségünk államainak nagy többsége *nem képes* betartani. Az eredmény hasonló. Elmondhatjuk, hogy a térség államai között kötött kétoldalú alapszerződések, melyekben a felek a status quo fenntartására vállalnak kötelezettséget, amennyiben valamilyen külső hatalom nem garantálja e kötelezettségvállalás betartását, teljesíthetetlenek maradnak. A status quo ily módon történő „megerősítéséből” nem következik a térség

külpolitikai stabilitásának növekedése, sőt; ezek a diplomáciai aktusok a külpolitikai stabilitás csökkenését eredményezik, ami akár a status quo megkérdőjelezéséhez is vezethet.

A nemzetközi jog alapelve ezen a ponton csak nagy körültekintéssel juttatható érvényre. Kelet-közép-európai körülmények között ez az alapelv sajátos logikába illeszkedik. Az, hogy a térség államait ezen alapelv elismerésére kényszerítjük, még korántsem jelenti azt, hogy érvényt is szereztünk ennek az alapelvnek. A helyzet kulcsa: a térségbeli államok *képességének hiánya*, hogy ezen elvet érvényesítsék. Ez pedig egyáltalán *nem nemzetközi jogi kérdés*, hanem – nyugodtan állíthatjuk – Kelet-Közép-Európa legfőbb *politikai* problémája.

* * *

A továbbiakban e képesség hiányáról mint térségünk legfőbb politikai problémájáról ejtenék néhány szót. A volt szovjet csatlósállamok nagy többsége – a vizsgált összefüggésben szükségtelen néven nevezni őket – alkalmatlan arra, hogy *rövid távon* nyugati típusú parlamentáris demokráciává váljon. Talán megengedhetetlenül leegyszerűsítve az okokat: azért, mert a gazdasági és kulturális adottságok együttese (itt nem a kulturálatlanság a fontos, hanem inkább az, amit civilizációs elvárásnak nevezhetnénk) nem teszi lehetővé a parlamenti váltógazdálkodást. Amennyiben egy politikai párt demokratikus legitimitációra törekszik, amint azt az utóbbi négy év során a térség különböző országaiban számos példa bizonyította, esélytelenné válik a politikai hatalom megragadására és/vagy megtartására. Ha Kelet-Közép-Európában a parlamenti váltógazdálkodás és a demokratikus legitimitáció fogalmaiban gondolkodunk, ez annyit jelent, hogy politikai instabilitással kalkulálunk. Elméletileg: ha csak demokratikus legitimitációra törekvő pártok működnének a térség országaiban, az említett adottságok miatt csak kérészerű kormányokat alakíthatnának. A gyakorlatban azonban a politikai pártok – az adottságok függvényében országoként eltérő mértékben – nem demokratikus legitimitációra is törekednek a hatalomra kerülés és/vagy a hatalom megtartása érdekében. Ezért, legalábbis rövid távon, a belpolitikai helyzet viszonylag stabilnak mutatkozik a térség országaiban. Nem demokratikus legitimitáción főként nemzeti demagógiát és szociális demagógiát értek (vagy, ami gyakoribb, a kettő keveredését). Az alapszerződések szempontjából a nemzeti demagógia mint legitimitációs eszköz szorul vizsgálatra.

Hogy hatalomra kerüljenek vagy hatalmon maradhassanak, Kelet-Közép-Európa egyes országaiban a politikai pártoknak nem elég a szociális demagógia mint nem demokratikus legitimációs eszköz. Ezen országok gazdasági adottságai annyira kedvezőtlenek, hogy a rövid távú belpolitikai stabilitás fenntartása is csak a szociális demagógiára ráépülő erős nemzeti legitimáció mellett lehetséges. A nem demokratikus legitimáció ez utóbbi fajtája *a nemzeti feszültségekre alapozódik*. A hatalom birtoklásához ezekben az országokban szükség van bizonyos mértékű nemzeti feszültségekre, és az a hatalom, amely ezeket a feszültségeket tompítani igyekszik, tulajdonképpen saját legitimációs alapjának gyengítésén fáradozik. Ezen hatalmak léteérdeke tehát egy bizonyos fokú instabilitás, mely nemzeti alapokra vezethető vissza. De nyilván nem érdekük ezeknek a hatalmaknak az instabilitást olyan szintig fokozni, amelyen a politikai történések általuk már nem kontrollálhatók.

A nemzeti alapú instabilitás, szemben a szociális feszültségek okozta instabilitással, külpolitikai is lehet. Témánk, az alapszerződések szempontjából rendkívül fontos annak belátása, hogy *amennyiben ez az instabilitás nem lesz külpolitikai, szükségképpen belpolitikai lesz*.

Kelet-Közép-Európa jelenleg hatalmon lévő politikai erőinek nem áll érdekében a status quo felborítása, mivel ez az instabilitást oly mértékig fokozná, hogy a politikai történések könnyen kicsúszhatnának kontrolljuk alól, ez pedig hatalmon maradásuk esélyeit csökkentené; nem áll érdekükben addig, amíg a hatalom logikája ilyen irányba nem kényszeríti őket. Ami érdekükben áll, az – hatalmuk legitimációjának természetéből adódóan – bizonyos mértékű nemzeti alapú instabilitás. Ha ez az instabilitás külpolitikai, *kívülről kontrollálható*. És féltő, hogy a térség egyes országaiban a nemzeti feszültségek *csak* kívülről kontrollálhatók. Amennyiben a status quo „megerősítése” az alapszerződések által *megszünteti az ürügyet* a külpolitikai instabilitás fenntartására, a nemzeti feszültségeknek belpolitikai színtérre kell áthelyeződniük. És hiába áll érdekében ezen országok hatalmainak, hogy e feszültségeket ne engedjék egy bizonyos határon túl fokozódni, nem kizárt, hogy önmagukban *nem lesznek képesek* gátat vetni a nemzeti alapú feszültségkeltés öngerjesztő folyamatának. Ha e feszültségek belpolitikáivá, kívülről kontrollálhatatlanná, öngerjesztővé válnak, a térség egyes országainak jelenleg hatalmon lévő politikai erői, ha hatalmon kívánnak maradni, vagy a radikálisabb politikai erők, melyek a hatalomban felváltják őket, előbb-utóbb el fognak jutni a status quo megkérdőjelezéséig. Az alapszerződések, ahogy manapság elképzelik őket,

alkalmasnak mutatkoznak arra, hogy a fenti gondolatmenetnek megfelelően erre sarkalljanak néhány kelet-közép-európai államot. Nem a jó szándék, hanem a képesség hiánya teszi ezen államokat alkalmatlanná, hogy a nemzetközi jog alapelvét eredeti tartalmával interiorizálják.

Már csak a rend kedvéért, összefüggéséből kiragadva tennék említést az alapszerződések kisebbségi vonatkozású kitételeiről. A fent elmondottak alapján talán érthető, hogy irreális olyan alapszerződésekben gondolkodni, amelyek a kisebbségi jogok határon túli magyarok által kívánt szintjét tartalmazzák. *Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a magyar kisebbségeknek és Magyarországnak nem kellene továbbra is ragaszkodniuk ehhez a szinthez, és nem kellene mindent megtenniük e szint eléréseért.* De ha Magyarország az alapszerződések aláírásának feltételül szabja ennek a szintnek az elérését, ez annyit jelent, hogy vagy nem akar alapszerződést, vagy hatalomváltást akar Romániában, Szlovákiában, illetve Szerbiában; továbbá ha ragaszkodik ahhoz, hogy ezen országok következő kormányai magukénak tekintsék az ilyen alapszerződésekben foglaltakat, a belpolitikai instabilitás állandósítása áll szándékában ezekben az országokban.

Kelet-Közép-Európában a külpolitikai instabilitás valódi oka nem a nemzetközi jogi status quo bizonytalanságában rejlik; de még a nemzeti kisebbségi konfliktusokban sem. Habár a nemzeti kisebbségi konfliktusok és a status quo bizonytalansága között ok-okozati összefüggés van, ahol a nemzeti kisebbségi konfliktus az ok, és a status quo bizonytalansága az okozat, a valódi ok mégis a parlamentáris demokráciák és azok feltételeinek hiánya. Ha majd ebben a térségben parlamentáris demokráciák működnek, akkor, és csakis akkor, megoldhatók lesznek a nemzeti kisebbségi konfliktusok, következésképpen nem kérdőjeleződik meg a status quo, és a külpolitikai stabilitást is biztosítottnak tekinthetjük. Ideje volna e logika szerint végiggondolni térségünk jövőjét.

A PERIFÉRIA ÁTMENETI GYŐZELME PÁRIZSBAN

VÁLASZ MOLNÁR GUSZTÁVNAK

A Magyar Hírlap 1995. március 18-i számában [7. p.] az olvasható, hogy Molnár Gusztáv az orosz érdekek kiszolgálásáért és az ország veszélybe sodrásáért teszi felelőssé mindazokat, akik alapszerződés-ügyben magyar részről bírálják a magyar kormány politikáját.* A bírálók közül külön ki is emel két politikai pártot (az MDF-et és a Fideszt), és Moszkva bábfiguráinak nevezi őket. A Mississippi-parti történész ezt követően kifejti, hogy Horn Gyula kormányának külpolitikája az amerikai és az európai jövő szellemével harmonizál, mely jövő néhány kulcsmozzanatáról föl is lebbenti a fátylat.

Abból, amit a világ majdani politikai történéseiről leír, sok mindent hajlandó vagyok elhinni a szerzőnek. Elhiszem például azt, hogy az Egyesült Államokban „Dole szenátor... két év múlva az utóbbi évtizedek talán leginkább »elnöknek való« elnöke lesz...” Nagy-Britanniáról esvén szó, nem kérdőjelezem meg, hogy „könnyen lehet, hogy a Labour nem csak a skótoknak és a walesieknek ad majd helyi kormányt és parlamentet, hanem Dél-, valamint Kelet-Anglia polgárainak is”. Abban viszont kételkedem, hogy Horn Gyula kormányának az alapszerződések ügyében tanúsított politikai magatartása azon Európa felé vezet, melyben a „devolúció forradalmával (a kompetenciák lefelé áramlásával) párhuzamosan a stratégiai kompetenciák a nemzetek feletti szintre fognak átvándorolni”.

„Külpolitikai céljaink sorában a nyugati integráció elsőbbséget élvez mind a szomszédságpolitikával, mind pedig a nemzetpolitikával szemben” – szögezi le Molnár Gusztáv, egyetértve Horn Gyulával. De mi más ez, mint tartalmatlan kijelentés, amennyiben a magyar kormány jelenlegi „szomszédságpolitikai” és „nemzetpolitikai” gyakorlata épp hogy rombolja Magyarország jövőbeni európai integrációs esélyeit. Az alapszerződések megkötése Szlovákiával és Romániával ugyanis nemhogy növelné, hanem minden bizonnyal csökkenti a térség stabilitását, holott a stabilitás tudvalevőleg integrációnk egyik legfontosabb feltétele.

* Molnár Gusztáv *A magyar ellenzék felelőssége* című cikkéről van szó. (A szerkesztők megjegyzése.)

Rosszul kalkulál, vagy nem gondolhatja igazán komolyan az integrációt, aki nem veszi figyelembe, hogy a kritikus időszakban, amikor majd döntés születik Magyarország felvételéről valamely euro-atlanti vagy európai integrációs szervezetbe, nem az alapszerződések ügyében tanúsított magatartás, hanem a térség stabilitása lesz a nagyságrendekkel fontosabb kritérium. A döntés ideje még nem jött el. Horn Gyula kormánya pedig túllihegi európaiságát, amikor kockára teszi a térség stabilitását egy olyan rendezvényen, amelynek talán egyetlen reményfakasztó eredménye, hogy a francia elnökjelöltnek körülbelül annyi szavazatot hoz, mint egy autóstop az esőben.

A párizsi stabilitási konferenciának van azonban egy hervasztónak mondható eredménye is: a nemzetállami gondolat győzelme. Átmeneti győzelem ez [az] euro-atlanti [nemzetállamiság] hívei számára (hiszen ettől még az euro-atlanti térség biztosan halad a maga „devolúciós” útján), diadal viszont Szlovákiában, ami nyilván bátorítólag hat majd a térség hasonló elképzelések szellemében politizáló erőire. Ez az a gondolat, melynek nevében még mindig folyik a háború a délszláv térségben, amelytől áthatva Mečiar nemhogy „leosztaná a kompetenciákat”, de tovább centralizálja Szlovákiát, és melynek logikája szerint a román kormány nemcsak a magyaroknak nem ad autonómiát, hanem ugyanúgy megtagadja az önkormányzati önállóságot Galați-tól és Brăilától is. A magyar külügyi kormányzat, diplomáciai sikerre áhítóznán, valójában a periféria győzelmét segítette elő Párizsban.

A történész jövőt fürkésző tekintete átsiklik az „apróságok” fölött. Mint írja, „Magyarországnak világosan és félreérthetetlenül ki kell jelentenie, hogy bármikor kész szerződésbe foglalni: nincsenek területi követelése, a magyar kisebbségi közösségek számára pedig nem igényel többet, mint amit az európai normák kötelezővé, az európai precedensek pedig lehetővé tesznek”. Akárcsak Horn Gyula kormányának programjában, Molnár Gusztáv szemléletében is laza mellérendeltségi viszony van az „európai normák” és az „európai precedensek” között. Márpedig aki e két dologt akár csak egy lapon is emlegeti, elég távolról szemlélheti Európát ahhoz, hogy ne vegye észre még azt a differenciáltságot se az európai gondolkodásban, amely a legszembetűnőbb. A különbség a kettő között az, hogy az „európai normák” a nemzetállami logikába illeszkednek, a nemzetállam termékei, az „európai precedensek” viszont az integrációs logikával keletkeztek, ahhoz igazodnak. A nemzetállami logika az integráció fékezője, míg a második esetben az integráció hajtóerejéről van szó.

Igaz, mindkét gondolat európai, de míg az első a perifériára szoruló, a régi, a második az egyre nagyobb teret hódító új.

Amíg az euro-atlanti térségben olyan aktusokat ünnepelnek, mint a szlovák–magyar alapszerződés aláírása, addig biztosak lehetünk abban, hogy nem áll küszöbön az ilyen szerződéseket aláíró államok euro-atlanti integrációja. Az euro-atlanti térség részéről megnyilvánuló integrációs szándék jele az lesz, ha nem az integráció ellen ható nemzetállami normákat („európai normák”), hanem saját belső integrációs gyakorlatukat („európai precedensek”) tekintik mérvadónak az integrálni kívánt államok elbírálása során. Utóbbi gyakorlat szerint alakult ki például Dél-Tirol speciális státusa, a katalán és a finnországi svéd autonómia, vagy akár a kétnyelvű brüsszeli régió. Az „európai precedensek” nem „meghaladják” az „európai normákat”, nem „rájuk épülnek”, hanem valójában két különböző, egymás ellen ható államszervezési normarendszerről van szó, melyek többek között a nemzeti kisebbségi közösségek helyzetének rendezése során is érvényesülnek. És ha közelebről nézzük Európát, mint a Bem rakpart vagy a Mississippi partja (Molnár Gusztávnak egyébként tanulságos lenne onnan „átpillantani” a québeci tartományra), rendszerint „precedenseket” találunk mindazon területeken, ahol nincsenek valóságosan létező nemzetállamok. Ahol pedig a nemzetállam nem létezik valóságosan, mégis a nemzetállami logika érvényesül, ott Nyugat-Európában is baj van. (Nem véletlen, hogy az északír kérdés éppen az integrációs logika nagy-britanniai térhódításával egy időben, mondhatni annak engedelmességre látszik mégiscsak megoldódni. Még egy „európai precedens” tehát, melynek ki-munkálásánál nem hiszem, hogy az „európai normák”, mint például az Európa Tanács Kisebbségvédelmi Keretegyezménye, vagy akár az a bizonyos 1201-es ajánlás egyáltalán szóba kerültek volna.)

A kelet- és közép-európai térségben nincsenek valóságosan létező nemzetállamok. Bármit deklaráljon is a szlovák vagy a román alkotmány, sem Szlovákia, sem Románia nem az. A térség húsz önálló államából Csehország kivételével a nemzeti kisebbségek aránya mindenütt eléri vagy meghaladja a tíz százalékot. A térségben uralkodó nemzetállami eszme az ilyen államok esetében azért okoz instabilitást, mert a hatalomnak nem az olyan európai, pozitív célok meghirdetése és követése a fő legitimációs forrása, mint az emberi jogok és szabadságok biztosítása, jogbiztonság, bírói függetlenség, sajtószabadság, hanem a kisebbségellenesség. Többség és kisebbség szembenállása, vagyis az instabilitás „kódolva van a rendszerbe”, az ilyen államok lényegi sajátossága.

Mečiar miniszterelnök nem sokkal az alapszerződés aláírása után kijelentette, hogy Szlovákia minden e szerződésben vállalt kötelezettségét már teljesítette a magyar kisebbség irányában. Ezt a szerződést a szlovák fél azért értelmezheti így, mert lehet így értelmezni. Tehát pontosan nulla eredménye van a szlovákiai magyar kérdés rendezése szempontjából, viszont nem csekély mértékű (európai) támogatottsághoz juttatta Mečiart, és vele együtt az általa képviselt nemzetállami eszmét is.

Ha a magyar külügyi kormányzat ezen eszme konszolidálásán fáradozik, ezzel egyenes arányban fog növekedni térségünk instabilitása. Ez az instabilitás orosz viszonylatban (hogy csak a Molnár Gusztáv által említett vonatkozását emeljem ki) azt jelenti, hogy amíg az ilyen „nemzetállamok” léteznek, akár Moszkva is, ha érdekei úgy kívánják, konfliktussá fokozhatja a többség és kisebbség közötti ellentéteket. Minél izmosabb a nemzetállami gondolat, annál egyszerűbben.

Nyilván be kell látnunk, hogy az integrációs logikába illeszkedő, a nemzetállami logikát megtörő alapszerződést Szlovákiával most nem lehetett volna aláírni. Tehát egyelőre nem kellett volna aláírni semmilyen. Ezzel tehattünk volna a legtöbbet a térség stabilitása és Magyarország euro-atlanti integrációja érdekében. Ehelyett az európaiság jelmezébe öltözve tettünk egy jókora lépést háttal Európának, a periféria felé.

A ROMÁN–MAGYAR VISZONY RENDEZÉSÉNEK FELTÉTELEIRŐL

Abból az egyszerű megállapításból szeretnék kiindulni, hogy nem igaz, hogy Románia és Magyarország viszonya nem konszolidálható. Véleményem szerint igenis kialakítható a stabil viszony e két szomszédos állam között, és ezt azért tartom szükségesnek mindjárt az elején leszögezni, mert az utóbbi időben mintha egyre többen vonnák kétségbe ennek lehetséges voltát.

Az persze egy másik, és távolról sem egyszerű kérdés, hogy mi módon konszolidálható e két állam kapcsolata. Nyilván bizonyos feltételeknek kell teljesülniük ahhoz, hogy a problémák megoldódjanak. Én röviden, a részleteket mellőzve ezekről a feltételekről szeretnék beszélni, melyeknek teljesülniük kell ahhoz, hogy a román–magyar viszonyt konszolidálnak, stabilnak lehessen nevezni.

E feltételeket három nagy csoportra osztanám. Az első csoportba sorolom a román és a magyar belpolitikai feltételeket. A második csoportba azokat a feltételeket sorolom, melyeket a bilaterális kapcsolatok terén kell teljesíteni, és már itt jelezném, hogy a két állam között kötendő alapszerződés szerintem semmiképpen sem tartozik ezen feltételek közé. A harmadik, utolsó csoportba pedig azok a feltételek tartoznak, melyeknek a nemzetközi szintéren kell teljesülniük ahhoz, hogy Románia és Magyarország viszonya stabilizálódjék.

Ma már egyáltalán nem kétséges számomra, hogy a harmadik csoportba sorolt, vagyis a nemzetközi szintéren teljesülő feltételek azok, amelyek elsődlegesen a román–magyar viszony konszolidálása szempontjából. Ha sokunknak korábban voltak is illúziói, mára világossá válhatott, hogy e két ország, Románia és Magyarország, akárcsak a posztkommunista országok döntő többsége, önerőből képtelen megbirkózni belső problémáival, és ezzel összefügg, hogy önerőből nem képesek rendezni bizonyos bilaterális problémákat sem. Ha tehát belpolitikai és bilaterális problémáinkat rendezni kívánjuk, be kell látnunk, hogy rá vagyunk utalva az euro-atlanti térség támogatására. Fontosnak tartom viszont már itt hangsúlyozni, hogy elsősorban nem gazdasági támogatásra gondolok.

Lássuk tehát az első csoportban említett feltételeket. Nem tartanám helyénvalónak Románia és Magyarország belpolitikai problémáit együtt

tárgyalni, és általában nem szeretném egy szinten kezelni ezeket a problémákat, hiszen ezek egy adott ponton túl különböző természetűek és különböző intenzitásúak. Van viszont egy közös pont, mely mindkét állam belpolitikai rendszerére egyaránt jellemző: az, hogy mára a szabadságideológia mind Románia, mind Magyarország belpolitikai rendszerének középpontjából sajnálatos módon kiszorult. Nézzük, mit jelent ez Románia belpolitikai rendszerének vonatkozásában.

Hogy a szabadságideológia kiszorult a középpontból, ez nem jelent mást, mint hogy Romániában a belpolitikai rendszer támogatottsága elsősorban nem az alapvető emberi jogok és szabadságjogok, a jogállam, a tulajdon szabadsága, a szabad véleménynyilvánítás joga, a bírói függetlenség érvényesítési szándékából ered – ezt a komplexumot neveztem az előbb röviden szabadságideológiának –, hanem a nemzeti kizárólagosság eszméjéből és gyakorlatából. Másként szólva: a jelenlegi román politikai hatalom elsősorban nem a nyugati demokráciákat működtető eszmékre, hanem a nacionalizmusra támaszkodik.

Mindent egybevetve óvakodnék attól, hogy ezt a helyzetet elhamarkodottan minősítsem. Egyrészt: ha hideg fejjel számot vetünk a mai romániai viszonyokkal, a múlt rendszer örökségével és a gazdasági helyzettel, azt hiszem, megállapíthatjuk, hogy a demokratikus véleménynyilvánítás formáját – vagyis a szabad választásokat –, valamint a többpárti parlamentarizmus formáját fenntartva a viszonylagos belpolitikai stabilitás megőrzése csak a hatalom nacionalista legitimálása útján lehetséges ebben az országban. Ezzel azt akarom mondani, hogy féltő, hogy a nacionalizmus alternatívája a nyílt vagy a mainál mindenképpen nyíltabb autoritárius rendszer Romániában. Másrészt viszont: amíg a nemzeti kizárólagosság eszméjét a politikai rendszer középpontjában nem váltja fel a szabadságideológia, addig teljesen kizárt, hogy a romániai magyar kisebbség ügye rendeződjön. Ez az az ellentmondásos helyzet, melynek megoldásához elengedhetetlennek látom az euro-atlanti térség segítségét.

Romániában a magyarokhoz (Magyarországhoz és a romániai magyar kisebbséghez) fűződő viszony a politikai rendszer központi kérdése. Magyarországon a románokhoz fűződő viszony nem központi kérdés – megjegyzendő azonban, hogy fontosságát sokan alábecsülik Magyarországon. A román–magyar viszony tehát ilyen szempontból nem szimmetrikus. A '94-es választásokat követően Magyarországon a politikai rendszer középpontjában a szabadságideológiát az organizatórikus értékek (az úgynevezett szakértelem) és egy ideológiailag aligha értelmezhető moder-

nizációs program váltotta fel. Ebből az következik, hogy a magyar regionális és kisebbségpolitika elveszítette orientációs pontjait, melyek a román–magyar viszony vonatkozásában csak ideológiaiak lehetnek. Az orientációs pontok hiányára többek között az utal, hogy a magyar kormánypártoknak nincsenek román testvérpártjaik, és nincs is ilyen magyar igény ideológiai alapon ápoltságok létesítésére. Holott a romániai ellentmondásos helyzet megoldásához, melyet fentebb vázoltam, Magyarország csak úgy járulhatna hozzá, ha támogatná azokat a román politikai erőket, melyek a parlamentáris demokrácia, a demokratikus jogállam, egyezzoval a szabadságideológia elkötelezett hívei.

A második csoportba sorolt, a bilaterális kapcsolatok terén szükséges feltételekről csak nagyon röviden szeretnék itt beszélni. Az alapszerződés-politikát mindenképpen rossz körnek vagy vakvágánynak tartom. Miközben a román–magyar viszony rendezéséhez szükséges, fentebb ismertett és alább ismerttetendő feltételek megteremtéséhez az alapszerződés nem járul hozzá, azt a látszatot kívánja kelteni a két ország közvéleménye körében és a nemzetközi közvéleményben, hogy Románia és Magyarország közeledik egymáshoz, közös problémáit rendezi. Ez a látszat hamis, félrevezető. Sokkal átfogóbb politikai tevékenységre van itt szükség, mint egy valószínűleg majd mindenki által vitatott tartalmú dokumentum aláírására.

Mégis hadd említsek itt csupán három feltételt. Az első a román–magyar pártkapcsolatok ápolása. A második a regionális együttműködések, lehetőleg a két kormány támogatásával. A harmadik a szabad kapcsolattartás a két állam polgárai között. Utóbbi fontosságát a levegőben lógó vízumkényszer fenyegető árnyékában tartottam szükségesnek felelegetni.

Nézzük végül a harmadik csoportba sorolt feltételeket, azokat, melyeknek nemzetközi szintéren kell teljesülniük a román–magyar viszony konszolidálásához, és hozzátenném, az egész közép- és kelet-európai régió stabilitásának megteremtése érdekében. Abból a megállapításból indulnék ki, hogy egy konszolidált, stabil Közép- és Kelet-Európában és Balkánon a jelenleg is túlsúlyos német gazdasági jelenlét miatt minden bizonnyal német gazdasági – és politikai – hegemonia alakulna ki. Európai szövetségeseire és a világ közvéleményére való tekintettel azonban Németország jelenleg ódzkodik a hegemon szereptől ebben a térségben. A konszolidált nyugat-európai viszonyok megbontásától tartózkodva (úgy is fogalmazhatnánk, hogy a nyugat-európai integráció sikere érdekében) Németország tehát nem akar kitüntetett szerepet vállalni Közép-

és Kelet-Európa és a Balkán konszolidálásában. De nem akar ilyen szerepet vállalni Franciaország és Nagy-Britannia sem, hiszen a stabilitás megteremtésével Németország „ölébe hullna” ez a térség, és ennek következtében Németország pozíciói tovább erősödnének a nyugat-európai integráción belül is. Az Egyesült Államok a maga során eddig még nem kívánt sem Németország, sem a másik oldal mögé állni. Ha Anglia és Franciaország mögé állna, térségünk konszolidációja valószínűleg a távoli jövőbe toldódna. Ha Németország mögé állna, minden bizonnyal megromlanának kapcsolatai Angliával és Franciaországgal. Ha viszont önálló szerepet vállalna a térség konszolidálásában, ezzel egyértelműen a német érdekeket képviselné, és ez szintén rossz hatással lenne másik két európai szövetségeseivel fenntartott kapcsolataira.

Megkímélném Önöket attól, hogy kitérjek arra, hogyan keveredik ebbe a pakliba az orosz kártya. A lényeg az, hogy jelen pillanatban egyik nagyhatalomnak sem érdeke térségünk konszolidálása. Azt hiszem, nem hiba, ha azt állítjuk, hogy ezért nem sikerült még véget vetni a délszláv háborúnak sem.

Végezetül: térségünk önerőből képtelennek mutatkozik önmaga konszolidálására. A konszolidáció, ezen belül a román–magyar viszony rendezésének alapvető feltétele, hogy az euro-atlanti térség államai dülőre jussanak egymással, és közösen megtalálják Németország helyét a nemzetközi közösségben (nevezzük ezt geostratégiai alkunak). Több forgatókönyv lehetséges, melyekre itt nyilván nem lehet kitérni. Egy azonban biztosnak tűnik: bármi lesz is ennek a geostratégiai alkunak a tartalma, térségünk konszolidálásának feladata ideológiai alapokon oldható meg. Ez azt jelenti, hogy az euro-atlanti államok politikai és gazdasági támogatása azon politikai erők felé irányul, melyek az említett szabadságideológiának az elkötelezett hívei, és nem más, eddig tapasztalt irányokba. A nemzeti kisebbségek kérdésére pedig Nyugat-Európában megvan a jól működő modell. Mindenütt, ahol ezt a kérdést Nyugat-Európában rendezték, a speciális jogi státussal rendelkező közösségi autonómia intézménye bizonyult a jó megoldásnak.

A ROMÁNIAI MAGYAR KÖZÖSSÉG POLITIKAI PROGRAMJA ÉS A PROGRAM MEGVALÓSÍTÁSÁRA IRÁNYULÓ KONCEPCIÓI 1989 UTÁN

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) 1990. január 18-án nyilvánosságra hozott *Szándéknyilatkozata* óta eltelt időszakban a romániai magyar közösség politikai programja alapvetően nem változott. Ez a tény is jelzi, hogy a román társadalmat és a romániai magyar közösséget érő kihívások, a kisebbség és a román többség között felmerülő problémák öt év elteltével is ugyanazok maradtak. A romániai magyar közösség legitim képviselői szervének, az RMDSZ-nek a politikai program megvalósítására irányuló koncepciója azonban alapos változásokon ment keresztül az utóbbi öt évben.

A politikai programról szólva, melyhez a romániai magyar közösség mindvégig ragaszkodott, és melyet az RMDSZ számos kulcsdokumentuma fogalmaz részleteiben újra és bővít ki, elmondható, hogy *középpontjában a szabadságideológia érvényesítésének szándéka áll, mégpedig osztársadalmi méretekben*: alapvető emberi jogok és szabadságok, jogállam, a tulajdon szabadsága, a szabad véleménynyilvánítás joga, bírói függetlenség Romániában, s mindennek foglalatként parlamentáris demokrácia. E program *részeként* szerepel *ennek az ideológiának az érvényesítési szándéka speciális helyzetben*, azaz a romániai magyar *kisebbségi közösség* vonatkozásában is.

Külön hangsúlyozom, hogy e politikai program egésze öt év után is változatlanul érvényben van: a romániai magyar közösség és legitim képviselői szerve, akárcsak öt évvel ezelőtt, dokumentumaiból kiolvashatóan ma is úgy vélekedik, hogy a szabadságideológia *osztársadalmi méretekben* történő érvényesülése és működő román parlamentáris demokrácia nélkül sajátos értékei nem őrizhetők meg maradéktalanul, és érdekei nem érvényesülhetnek a kívánt mértékben. Az alább – csupán nagy általánosságban – ismertetésre kerülő RMDSZ-koncepciók, habár a politikai program *egy részét*, a szabadságideológiának *a magyar kisebbségi közösség sajátos viszonyai között történő érvényesülését állítják a prioritások élére*, valójában úgy foghatók fel, mint a politikai program *egészének* végrehajtására irányuló elképzelések.

1990 márciusáig az RMDSZ koncepciója arra épített, hogy a szabadságideológia *mozzanataiban is egyszerre* érvényesíthető a romániai magyarok és a román többségi társadalom körében. Számos dokumentum és romániai magyar közéleti személyiség hangsúlyozta, hogy Ceaușescu rendszerét románok és magyarok *együtt* döntötték meg – erre jogalapot adott Tőkés László akkori temesvári lelkésznek, az RMDSZ jelenlegi tiszteletbeli elnökének szerepvállalása a '89-es romániai eseményekben –, és magától értetődőnek tűnt, hogy a jövő szabad és demokratikus rendszerét a magyarok a románokkal *együtt* fogják építeni.

Az RMDSZ tevékenységének középpontjában 1990 márciusáig a Ceaușescu-rendszerben eltiport magyar kulturális értékek védelmének politikai szinten történő biztosítása állt. A romániai magyarok eredetileg ilyen célra hoztak létre saját intézményes keretet, az RMDSZ-t. Politikai programjuk végrehajtását a romániai magyarok ekkor még nem *saját intézmény* működtetése révén képzelték el. Koncepciójuk lényegében az volt, hogy a magyar *kulturális közösség* tagjai politikai preferenciáiknak megfelelően egy vagy több magyar vagy magyar többségű pártban, különböző román pártokban, esetleg azok magyar tagozataiban tevékenykednek majd a program végrehajtása érdekében.

Az 1990. márciusi marosvásárhelyi események jelentősége az RMDSZ koncepcióváltása szempontjából abban áll, hogy létrejött egy minden mértékkel mérve *szilárd szavazóbázis* egy alapvetően kulturális értékek védelmére berendezkedett politikai szervezet mögött. E szavazóbázisra építve kezdetét vette a szervezet tevékenységi körének kibővítése és a saját koncepció kialakítása a politikai program végrehajtása érdekében. Ezzel megkezdődött a romániai magyar kulturális közösség átalakulása *politikai közösséggé*. A politikai program végrehajtását a romániai magyar közösség a román politikai szervezetek tevékenységétől *mozzanataiban elkülönülve*, de természetesen velük együttműködve képzelte el. Öt év leforgása alatt a romániai magyar közösség eljutott oda, hogy körvonalazott egy *saját teljes koncepciót a szabadságideológia érvényesítésére a közösségen belül*, mely koncepcióba feltételként épül be, hogy ugyanezen ideológia – fáziskéséssel ugyan, de – *össztársadalmi méretekben* érvényesül Romániában. Ezt a koncepciót a romániai magyar kisebbségi közösség *autonómia koncepciójának* fogom nevezni, és megkísérlem az alábbiakban kialakulásának jelentősebb mozzanatait vázolni.

De mielőtt erre rátérnék, szükségesnek tartok egy rövid kitérőt az autonómiafogalomról és a szorosan hozzá kapcsolódó kollektív jogok

fogalmáról. A nemzetközi közjogban sem az autonómia, sem a kollektív jogok fogalmának tartalma nem tisztázott. Ebből kétfajta következmény származik a gyakorlat számára: a többségi nemzet politikai erői általában a tisztázatlanság okán elvetik e fogalmak használatát, a nemzeti kisebbség politikai erői viszont úgy vélik, hogy a tisztázatlanság még nem ok e fogalmak használatának mellőzésére. A jogi érvelés terén, ahol többség és kisebbség egyenlő feltételekkel rendelkezik, ily módon patthelyzet alakul ki. Ha viszont a vita politikai szintre terelődik, nem kétséges többé, hogy többség vagy kisebbség kerül-e kedvezőbb pozícióba.

Az autonómia- és a kollektívjogvitát a jogi érvelés szintjén a nemzetközi közjog mai állapota mellett nem lehet eldönteni. Csak a vita politikai megoldása tűnik lehetségesnek. A jogi érvelést a politikai érvelés fontos részének tekintve gondolatmenetem tehát – a továbbiakban is – a politikai érvelés szintjén marad.

Visszatérve a romániai magyar közösség koncepcióinak tárgyalásához: az első átfogó koncepció a politikai program megvalósítására a Szócs Géza nevével fémjelezett, 1991-ben készült *Nemzetiségi törvénytervezet-csomag* volt. Habár ezt a tervezetet soha nem fogadta el az RMDSZ egyetlen döntéshozó testülete sem, mégis nagy hatással volt a romániai magyar közösség koncepciójának alakulására. A dokumentum *A kisebbségi közösségek autonómiája* fejezetcím alatt a közösségi autonómia feladatkörét a következőképpen körvonalazza: „A kisebbségi közösségekhez tartozó személyeknek joguk van az általános törvényes feltételeknek megfelelően magán- és politikai szervezetek keretében társulni, és joguk van *saját, közjogi személyiséggel felruházott, társadalmi, kulturális és tanügyi kérdésekben önállóan rendelkező intézményeket létesíteni*.” Noha a „*társadalmi*” kérdésekben önállóan rendelkező, közjogi személyiséggel felruházott intézmény jelentése itt homályos, és akár a jövőbeni fejlemények megelőlegzését is bele lehet magyarázni, ez az autonómiakoncepció a *kulturális identitáshoz* szorosan kapcsolódó értékek védelmére összpontosított (kultúra, oktatás, anyanyelvhasználat), és egy ilyen célra létrehozott politikai szervezet működési szabályzatának alapelveit tartalmazta. Ez a koncepció csupán közvetett módon képzelte el a hozzájárulást a politikai program megvalósításához, azáltal, hogy célul tűzte ki a romániai magyar közösség kulturális értékeinek védelmét intézményes keretek között, biztosítva ezen értékvédelmet az országos politika szintjén is.

A nemzeti identitás, melynek szabad választásához és vállalásához való jog az utóbbi öt évben minden eddigi romániai magyar önszerveződési

forma elvi kiindulópontját képezte, a romániai magyarok számára még 1991-ben is elsősorban *kulturális identitást* jelentett. A nemzeti identitás átértelmezése, melynek során e fogalmon belül a kulturális identitásról a politikai identitásra tevődött át a hangsúly, s mely folyamat 1990-ben Marosvásárhellyel vette kezdetét, a román alkotmány 1992-es elfogadása után teljesedett ki.

Ezen a helyen említést kell tennünk a román alkotmány 1. paragrafus (1.) bekezdéséről, mely Romániát egységes nemzetállamként határozza meg. E definíció elfogadása során nyilvánvalóvá vált, hogy *a román politikai rendszerben a felemás nemzetállami ideológia kiszorította a szabadság-ideológiát az öt megillető központi helyről*. Leegyszerűsítve és kissé pontatlanul megfogalmazva ugyanezt: az alkotmány elfogadásától kezdve világos, hogy ez a rendszer a demokráciával szemben a nacionalizmust részesíti előnyben. (Nem lehet itt feladatom a román belpolitikai rendszer elemzése, és így nem is minősíthetem annak elemeit. De ha hideg fejjel számot vetünk a mai romániai viszonyokkal és gazdasági helyzettel, azt hiszem, megállapíthatjuk, hogy a demokratikus véleménynyilvánítás formáját – általános, titkos, egyenlő szavazás – és a többpárti parlamentarizmus formáját fenntartva a viszonylagos belpolitikai stabilitás megőrzése csak a hatalom nacionalista legitimálása útján lehetséges Romániában. Hozzátenném ehhez, hogy ez csak látszólag paradox, valójában logikus fejlemény.)

A romániai magyar közösség ebből az alkotmányozó aktusból azt a következtetést vonta le, hogy *politikai programját a román politika fő áramának ellenében kell végrehajtania*. Koncepciója tovább módosult, és elvi alapot keresett egy olyan szervezet létrehozására, mely intézményes keretet teremt nemcsak kulturális, hanem önálló politikai identitásának kifejezésre juttatására is. Az elvi alap a *belső önrendelkezés* fogalma lett. A belső önrendelkezés fogalmának következetes végiggondolása lehetővé tette, hogy *az autonómiakonceptió a teljes politikai dimenziót kitöltse*.

Az 1992. október 25-én kelt *Kolozsvári Nyilatkozatot* az RMDSZ egyik döntéshozó szerve, a Szövetségi Küldöttek Tanácsa bocsátotta ki. Ez az első, legfelsőbb szinten elfogadott RMDSZ-dokumentum, melyben a belső önrendelkezés kifejezés szerepel, figyelemre méltó kontextusban: „A belső önrendelkezési elv egyetemlegesen is előre mutat, hiszen számos, már létrejött vagy most alakuló etnikai és más jellegű közösségi önkormányzat utal arra, Európa működő demokráciáiban ez a gyakorlat sikeres.” A romániai magyar közösség eszerint elsősorban *az európai gya-*

korlatra kíván támaszkodni politikai programjának megvalósítása érdekében. Az RMDSZ autonómiakonceptiójának értékelése során ez a szempont nem hagyható figyelmen kívül.

A belső önrendelkezési elvet elfogadta azóta az RMDSZ 1993 januárjában megtartott *III. Kongresszusa*, és alapelvnek tekinti az RMDSZ 1993-ban elkészült *Törvénytervezete a nemzeti kisebbségekről és autonóm közösségekről* is. A Szövetségi Küldöttek Tanácsának 1995. április 8-i döntése alapján az RMDSZ 1995 májusában megtartandó *IV. Kongresszusától* számított egy éven belül a szövetségi elnök kiírja a *belső választásokat, ami a belső önrendelkezés elvének gyakorlatba ültetését jelenti a kisebbségi közösség demokratikus akaratképzésének terén is.*

A belső önrendelkezésnek hiba lenne valamiféle metafizikai jelentést tulajdonítanunk; mint elv és mint gyakorlat eszköz egy politikai program végrehajtására, melynek példáját a romániai magyar közösség az európai gyakorlatban véli megtalálni. A romániai magyar közösség önrendelkezési joga ezen elv szerint egyrészt korlátozott a terület feletti rendelkezés tekintetében (ezt a jogát a román államon *belül* gyakorolja), másrészt formálisan is lehetővé teszi a demokratikus akaratképzést a közösség számára (belső választások). Az önrendelkezési jog ily módon történő gyakorlása a politikai program *közvetlen* megvalósítását, a szabadságideológia *közvetlen* gyakorlatba ültetését jelenti a romániai magyar közösség számára.

A belső önrendelkezési elv alapját képezi annak a szervezeti keretnek, melyet a kisebbségi közösség az RMDSZ 1993. januári *III. Kongresszusán* rögzített, mégpedig az RMDSZ *Alapszabályzatában*.

Az RMDSZ már meglévő szervezeti keretét ez a szabályzat lényegében egy országos méretekben működő *helyi önkormányzat státútumává* formálta, speciális feladatokkal és a szervezet méreteihez igazodó tagsággal (kétfélmillió egyén nemzeti identitásának védelme, 550 000 tag, körülbelül egymillió választópolgár). A legfőbb döntéshozó szerv a Kongresszus, valamint egy 133 választott (illetve a belső választásokig részben delegált) tagból álló testület, a *Szövetségi Képviselek Tanácsa*. A végrehajtó szerv a tíz tagból álló *Ügyvezető Elnökség*. A szervezeten belül ideológiai, generációs és helyi érdekek alapján elkülönült platformok működnek, melyekre fontos szerep hárul majd a jelöltállítás során a belső választások alkalmával. Az ilyen szervezeti keretek között működő RMDSZ-nek hiányzik viszont az igényelt speciális jogi státusa, és így alapszabálya nem tartalmazhatja az állam által delegált kompetenciák meghatározását. Az RMDSZ 1995 elején létrehozott *Országos Önkormányzati Tanácsa* vi-

szont képes azon helyi önkormányzatok munkájának koordinálására, melyek lakosságának többsége magyar, és így tisztségviselői az RMDSZ támogatásával szereztek meg pozícióikat az 1992-es önkormányzati választáson.

Remélhetőleg a fent elmondottakból is kiderült, hogy a jelenlegi román hatalom – és a román ellenzék egy része – és a magyar kisebbségi közösség *kétféle államfelfogás* híve, melyek szemben állnak egymással: egyik oldalon a *felemás nemzetállami felfogás* áll (mely azért felemás, mert a nagy hagyományú klasszikus nemzetállami felfogással ellentétben a nemzetet nem az egyének nagyobb szabadságának, hanem a nemzeti kizárólagosság eszméje köré kívánja szervezni), a másikon pedig egyfajta század eleji *liberális állameszme*, mely autonóm közösségek szövetségeként képzei el az államot. Utóbbinak, melynek a romániai magyar kisebbségi közösség is hívéül szegődött, alig van hagyománya, jól kikristályosodott elmélete és bejáratott gyakorlata, az integrálódó Európát figyelve viszont annál nagyobb a jövője.

Az RMDSZ-nek politikai programja végrehajtására kialakult koncepcióját véleményem szerint csak tágabb összefüggésbe helyezve lehet értékelni. Ezt a kontextust itt csak vázolni szeretném, és azt is csak a feltételezések szintjén. Abból a megállapításból indulnék ki, hogy egy konszolidált, stabil Közép- és Kelet-Európában és Balkánon a jelenleg is túlsúlyos német gazdasági jelenlét miatt minden bizonnyal német gazdasági – és politikai – hegemonia alakulna ki. Ezt Franciaország és Anglia nem szeretné. Ezen szövetségeseire és a világ közvéleményére való tekintettel Németország is ódzkodik egyelőre a hegemon szereptől ebben a térségben. A konszolidált nyugat-európai viszonyok megbontásától tartózkodva (úgy is fogalmazhatnánk, hogy a nyugat-európai integráció sikere érdekében) Németország nem akar kitüntetett szerepet vállalni Közép- és Kelet-Európa és a Balkán konszolidálásában. De nem akar Franciaország és Anglia sem, hiszen a stabilitás megteremtésével Németország „ölébe hullna” e térség, és ennek következtében Németország pozíciói megerősödnének a nyugat-európai integráción belül is. Az Egyesült Államok nem állt egyik oldal mögé sem. Ha szerepet vállalna a térség konszolidálásában, ezzel egyértelműen Németország mögé állna, ami bizonyára rossz hatással lenne másik két európai szövetségeseivel fenntartott kapcsolataira.

Nem szeretnék itt kitérni arra, hogyan keveredik ebbe a pakliba az orosz kártya, csupán annyit szeretnék megállapítani, hogy az említett

nagyhatalmak között geostratégiai alku szükséges a fent említett feltételek figyelembe vétele mellett, amely alku még a jelek szerint nem kötött meg. Egyébiránt: Oroszország gazdasági potenciáljából következtetni lehet erejére. Nem hiszem, hogy ez az állam olyan fontos szereplő lenne, mint ahogy általában megítélik. Oroszországot szerintem a német jelenlét ellensúlyozására „csalogatták vissza” a térségbe, illetve nem léptek fel komolyan jelenléte ellen egyes posztkommunista államokban. Másrészt az euro-atlanti államok hadiipari lobbijainak is érdeke, hogy Oroszország gyengeségére lehetőleg ne derüljön fény.

A fenti feltételezéssor logikus magyarázattal szolgál arra vonatkozóan is, hogy miért nem sikerült még véget vetni a délszláv háborúnak.

Úgy hiszem, hogy csak a geostratégiai alku megkötése után lehet nekifogni térségünk konszolidálásának, stabilitása megteremtésének, akkor viszont mindenképpen *ideológiai alapon*. Vagyis úgy, hogy az euro-atlanti államok támogatják térségünkben azokat a politikai erőket, melyek a fent említett szabadságideológia elkötelezett hívei. (És nem más erőket támogatnak, pontosabban fogalmazva odafigyelnek arra, hogy ne más erőket támogassanak.)

Az RMDSZ (és a határon túli magyar szervezetek többsége) ma anakronisztikus követelésekkel áll elő. Amit akarnak, az idő előtti, hiszen megelőlegeznek egy olyan helyzetet, amikor a geostratégiai alku már megkötött a nagyhatalmak között, és valóban neki lehet állni a régió stabilitásának a megteremtéséhez. Ha e kisebbségi szervezeteknek sikerül kitarítaniuk jelenlegi elképzeléseik mellett, akár szerencsésnek is mondhatják magukat. Helyzetük pontos ismeretén és Magyarországon kívül más jelentős támaszuk nem mutatkozik.

Nem térnék ki arra, milyen szociológiai és egyéb okok játszottak közre abban, hogy a határon túli magyar közösségek a szabadságideológia híveivé szegődtek. Molnár Gusztáv egzisztenciális liberalizmusnak nevezte ideológiájukat. De sporthasonlattal azt is lehetne mondani, hogy most éppen ilyen szögből találták el őket az események.

Felhasznált dokumentumok

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség Szándéknyilatkozata (1990. január).

- Szócs Géza: *Nemzetiségi törvénytervezet-csomag* (1991).
Az RMDSZ nyilatkozata a nemzeti kérdésről (Kolozsvári Nyilatkozat)
(1992. október 25.).
Alapszabályzat (elfogadta az RMDSZ III. Kongresszusa, 1993. január).
Program (elfogadta az RMDSZ III. Kongresszusa, 1993. január).
Törvény a nemzeti kisebbségekről és autonóm közösségekről (tervezet) (1993.
november 18.).

*Az előtérben balról: Bretter Zoltán, Szesztay Ádám, Lőrincz Csaba és Nyisztor Tinka
(Bálványos, 1991)*

FÉLFORDULAT A REGIONÁLIS ÉS KISEBBSÉGPOLITIKÁBAN

A MAGYAR REGIONÁLIS ÉS KISEBBSÉGPOLITIKA KONCEPCIÓJÁNAK KRITIKÁJA

1. Homályos célrendszer

A tanulmány¹ arra a kérdésre keres választ, hogy *az 1989-es fordulatot követően miért nem volt eredményesebb Magyarország regionális és kisebbségpolitikája*. Úgy tűnik, a legfőbb gondok a koncepció hiányosságaiából adódtak. A politika tervezői és kivitelezői nem látták át kellő mértékben, milyen mozgástere lehet a magyar regionális és kisebbségpolitikának az adott kül- és belpolitikai viszonyrendszerben. Főként egy ilyen intellektuális erőfeszítés elmaradásának következtében nem alakult ki a regionális és kisebbségpolitika viteléhez a megfelelő intézményrendszer, mivel világosan megfogalmazott, reális célok hiányában nem lehetett jól meghatározni az egyes intézmények feladatait. Az elmúlt évek hibái, amelyek Magyarország nemzetközi presztízsvesztéséhez, egyes környező országokkal fenntartott kapcsolatainak ellehetetlenüléséhez, ugyanakkor a határon túli magyarok Magyarországból való kezdődő kiábrándulásához vezettek, az intézmények rossz működéséből és végső soron koncepcionális problémákból eredeztethetők.

A magyar regionális és kisebbségpolitika tervezői és kivitelezői nem hivatkozhatnak információhiányra, ami lehetetlenné tette volna tevékenységüket. Nem hivatkozhatnak olyan külső erőkre és érdekekre sem, amelyek – mint '89 előtt – lezárták volna az önálló mozgásteret a magyar külpolitika előtt. A négy befolyásos parlamenti párt által főként az 1992-es év első felében sűrűn kiadott nyilatkozatok tanúsága szerint, melyek külpolitikai konszenzus kialakítását sürgették, a belső érdekek is összeegyeztethetőnek tűntek; ekkor a legkevésbé – de talán soha – nem fenyegetett az a veszély, hogy a belső érdekek egymásnak feszülése megbénítja a külpolitikát. A kül- és belpolitikai feltételrendszer tehát lehetővé tette az

¹ Köszönettel tartozom az Eurosensit munkatársainak a tanulmány megírásában nyújtott segítségért.

eredményes külpolitikai működést. Nem az a helyzet, hogy alig lehetett valamit tenni, hanem az, hogy a regionális és kisebbségpolitika formálói *alig tudták*, hogy mit lehet tenniük.

A külpolitika eredményességének mérése bonyolult feladat, kiváltképpen akkor, ha – mint a magyar regionális és kisebbségpolitika esetében – nincsenek jól meghatározott és konszenzussal elfogadott (és természetesen ugyanúgy értelmezett) reális célok. Ha lettek volna ilyen célok, és ezeket elfogadhatónak ítélnénk, a feljüket megtett utat nyilván lehetne az eredményesség szempontjából értékelni.

Mindazonáltal a magyar regionális és kisebbségpolitikát nem értékelhetjük az *utópiák* perspektívájából sem. Nem a Habsburg Monarchia restaurálása, a Dunai Konföderáció kialakítása, a nemzeti önrendelkezés teljes körű érvényesítése, a szomszédos országok föderalizálása, az európai integráció érdekében a határon túli magyaroknak mindenféle politikai kalkulációból történő kiiktatása, az „elcsatolt területek” visszaszerzése, a szomszédos országoktól való teljes izolálódás vagy a velük való „történelmi megbékélés”, a politikai nemzet jelenlegi államokkal vagy kultúrnnemzettel azonosított fogalmának érvényesítése felé megtett utat fogjuk tehát az eredményesség szempontjából vizsgálni. Az ilyen utópiák fantáziadús elemzőink jóvoltából többé-kevésbé a politikai realitás részévé váltak ugyan, de politikai célkitűzésként *nem reálisak*.

A homályosan megfogalmazott, a politikai cselekvés szemszögéből nehezen vagy egyáltalán nem értelmezhető, a regionális és kisebbségpolitika alakulására befolyással bíró szereplők² által eltérően magyarázott célkitűzések *újrafogalmazására, értelmezésére és kiegészítésére* van szükség – a kül- és belpolitikai adottságok figyelembevételével –, hogy megkapjunk egy reális regionális és kisebbségpolitikai koordinátarendszert, amelyhez viszonyítva eredményességről beszélhetünk.

² A regionális és kisebbségpolitika alakulására befolyással bíró politikai erőkként a következő önálló szereplőket azonosítjuk: a miniszterelnök és a külügyminiszter; a Határon Túli Magyarok Titkársága, majd Határon Túli Magyarok Hivatala; a környező országok magyar diplomáciai kirendeltségei; az MDF, az MSZP, a Fidesz, az SZDSZ; a magyarországi média. Ezen szereplők néhol eltérő elképzelései, érdekei, attól függően, hogy mennyire sikerült érvényesíteniük befolyásukat, egy-egy konkrét kérdésben meghatározták Magyarország regionális és kisebbségpolitikájának fő irányvonalát. Magyarország regionális és kisebbségpolitikáján pedig nyilván nem (csak) a magyar kormány politikáját értjük, hiszen több fontos kérdésben nem a kormány politikai akarata érvényesült. Ehelyett, ahol ez lehetséges, a fenti szereplők tevékenységének eredőjét próbáljuk vizsgálni.

Ma már nehéz lenne kétségbe vonni néhány célkitűzés és politikai lépés adekvát voltát. Gondolunk itt elsősorban a szomszédos országokkal való jó viszony kialakítására és a határon túli magyar autonómiaökrekvések támogatására mint a regionális és kisebbségpolitika célkitűzéseire, melyeket a magyar külpolitika sűrűn deklarált, ám e deklarációkat ritkán követték konkrét lépések. Nem mintha nem lehetett volna más célokat kitűzni és másként, vagy nem lehetett volna más gyakorlati lépéseket megtenni. De ha nem ítélnénk önmagukban is adekvátnak őket, a kitűzött célok és a megtett lépések némelyike mára olyannyira a politikai realitás részévé vált, hogy helyükbe az utópizmus vádjá nélkül nehezen lehetne valami gyökeresen eltérőt állítani.

2. Egy reális vonatkoztatási pont

Ha nem akarunk az utópiák birodalmába tévedni, ha nem akarunk ellentmondásba kerülni a magyar külpolitika, illetve regionális és kisebbségpolitika homályosan megfogalmazott céljaival és megtett gyakorlati lépéseivel, és ha nem hagyjuk figyelmen kívül az egyéb kül- és belpolitikai adottságokat, *Magyarország regionális és kisebbségpolitikájának legfőbb céljaként a közép- és kelet-európai régió stabilitásának biztosítását* jelölhetjük meg. Ha ebből a legfőbb célból indulunk ki, egy koherens koncepció keretében az egymással logikailag összefüggő célok mindegyike olyan cél lehet, amelynek ismerjük megvalósulási feltételeit és következményeit. Másként szólva, az így megfogalmazott legfőbb célból levezethető egy, a politikai realitásokat figyelembe vevő regionális és kisebbségpolitikai cél- és feladatrendszer.³

³ Jelen dolgozat nem egy olyan regionális és kisebbségpolitikai célrendszerrel szándékszik foglalkozni, amely pusztán a „mit kellett volna tenni?” kérdésre ad valamilyen választ. '94 valószínűleg nem jelent éles cezúrát a magyar regionális és kisebbségpolitikában, szemben '90-nel, ami éles cezúrát jelentett. Persze nem kizárt, hogy születnek olyan elképzelések, amelyek a '94-es teljes újrakezdés szükségességét hirdetik, vagy valamiféle visszatérést '90 előtthöz, de ha a gyakorlati politika eredményeket akar felmutatni, ezekről az elképzelésekről minden bizonnyal kiderül, hogy illuzórikusak. Habár a '94-es kormány külpolitikai koncepciójának alapvetése hibás (lásd a 4. sz. jegyzetet), és számos pontjával szemben merülhet fel kifogás, a '94 előtti periódus politikai gyakorlatát (beleértve az MSZP és az SZDSZ tevékenységét) és a '94-es kormány külpolitikai programját összevetve nincs komoly akadálya annak, hogy folyamatosságot tételezzünk a '94 előtti és utáni periódus között.

A '90-ben megalakult magyar kormány egyik, a politikai gyakorlaton jól végigkísérhető törekvése volt az imént említett cél, azaz a régió társadalmi és politikai stabilitásának fenntartása. A külpolitika alakulására befolyással bíró szereplők elvben – egyesek a gyakorlatban is – támogatták ezt a törekvést. Ez a cél azonban soha nem vált a magyar regionális és kisebbségpolitika fő célkitűzésévé.

A stabilitás biztosítása mint *regionális és kisebbségpolitikai célkitűzés* mellett a következő érvek szólnak: a.) a magyarországi politikai szereplők között teljes elvi egyetértés uralkodik e cél elérésének szükségességét illetően; b.) elvileg a régió országainak közös célja; c.) e törekvést pozitívan értékeli a nyugati államok és a nemzetközi fórumok; d.) a regionális stabilitás érdekében kifejtett politikai tevékenység hozzájárulást jelent Magyarország és a régió országainak európai integrációjához, ami ezen országok külpolitikájának deklarált célja. Tehát kevés olyan külpolitikai cél lehet találni, melyet ilyen széles körű konszenzus övezne; a konszenzus *realitással* telíti ezt a célkitűzést.

E fő célkitűzést a közép- és kelet-európai országok parlamentáris demokráciáinak kiépítésével párhuzamosan, azzal összefüggésben kell szemlélnünk. A közép- és hosszú távú regionális stabilitás esélyét csökkentené, vagy éppenséggel megghiúsítaná egy olyan rövid távú stabilitásra való törekvés, melynek eredményeképpen autoritárius irányban mozgó államok, illetve működő parlamentáris demokráciák és autoritárius államok fonódnának össze *nem megfelelő szinteken, rossz kapcsolódási pontokon keresztül* egymással. Ugyanakkor a rövid távú stabilitás sem áldozható fel a közép- és hosszú távú stabilitás oltárán. Olyan katasztrófaszemlélet érvényesülése, mely szerint a régió bel- és külpolitikai, valamint nemzetközi jogi *status quója* lerombolandó, hogy a stabilitás hosszú távon új alapokra épülhessen, éppen a közép- és hosszú távú stabilitás létrejöttét nehezítené meg.

Külpolitikai stabilitás a közép- és kelet-európai régióban csak belpolitikai stabilitás mellett, működő parlamentáris demokráciák között képzelhető el. A parlamentáris demokráciák megszilárdítása azonban csupán közép- és hosszú távon várható, s így a magyar regionális és kisebbségpolitikának, ha fő célkitűzését a reális viszonyokra akarja méretezni, a közép- és hosszú távú stabilitásra kell összpontosítania.

Az így értelmezett regionális stabilitás mint fő célkitűzés egy *regionális és kisebbségpolitikai célrendszer*t feltételez. Ez vázlatosan a következő lehet:

a.) a kapcsolatok ápolása a környező országok és a régió többi országának hatalmon lévő politikai erőivel a stabilitás jelenlegi szintjének fenntartása érdekében;

b.) a kapcsolatok kiépítése és megerősítése a környező országok és a régió többi országának politikai erőivel a demokratikus ideológiák vonalán a parlamentáris demokráciák megszilárdítása érdekében;

c.) a gazdasági kapcsolatok fejlesztése a környező országokkal, kormánytámogatással;

d.) kedvező feltételek teremtése a civil szervezetek együttműködése számára Magyarország és a környező országok között;

e.) a határon túli magyar autonómiaörekvések támogatása három irányban: a határon túli magyar szervezeteknek nyújtott közvetlen támogatás; országaik többségi politikai erőinek irányában; valamint a nemzetközi kapcsolatok szintjén.

A '90-ben alakult magyar kormány magának tekintette a fenti célok többségét, és törekedett megvalósításukra. A '94-es kormány programjában az előző kormány gyakorlatához képest valamelyest másként interpretálva többnyire szintén szerepelnek ezek a célkitűzések. Elmondható, hogy 1990 óta a regionális és kisebbségpolitika alakulására befolyással bíró politikai szereplők *ehhez hasonló* célrendszerben gondolkodtak, és *ilyesféle* célok megvalósítására törekedtek. A célok hasonlósága lehetővé teszi, hogy folyamatosan tételezzük a magyar regionális és kisebbségpolitikát, de a vázolt célrendszer, középpontjában a régió stabilitásának biztosításával mint fő célkitűzéssel, eddigelé figyelmen kívül hagyott összefüggésekre is épít, és az ismert célkitűzések prioritásainak újrendezését követeli meg.

Alapvetően fontos, hogy a fenti célrendszer nem kérdőjelezi meg a magyar külpolitika fő célkitűzését: Magyarország mielőbbi euro-atlanti integrációját.⁴ Az eredményes regionális és kisebbségpolitika a külpoliti-

⁴ Az MSZP–SZDSZ-kormány programja kételyeket ültet el bennünk e tekintetben. E kormányprogram szerint „a magyar külpolitikának elsődleges célja, hogy garantálja az ország biztonságát”. Hogy a Magyar Köztársaság kormányának kül- és biztonságpolitikai programja egy közvetlen háborús veszély elé néző állam kül- és biztonságpolitikai programjához akar hasonlítani, az alapvetően két szempontból kifogásolható: a.) külpolitikai szempont: a fenti fő célkitűzésben nem különülnek el kellőképpen a külpolitika és a katonapolitika feladatai. Márpedig a politika e két ágazata között az eszközökben és azok felhasználási körülményei tekintetében lényeges különbségek vannak. Kalkulációiban a katonapolitika kivételes körülmények fennállását veszi alapul, az eszközök felhasználását ilyen körülmények

ka összefüggésrendszerében úgy fogható fel, mint az említett fő külpolitikai célkitűzés megvalósításához való jelentős hozzájárulás. De talán az sem hiba, ha a magyar regionális és kisebbségpolitika fő célkitűzése és a külpolitika legfőbb célja között még ennél is szorosabb kapcsolatot látunk, és azt állítjuk, hogy Magyarország euro-atlanti integrációjának *szükséges feltétele* a közép- és kelet-európai térség stabilitása. A regionális és kisebbségpolitika perspektívájából pedig úgy fogalmazhatunk, hogy annak csak akkor van realitása, ha a külpolitikának legfőbb célkitűzése a mielőbbi euro-atlanti integráció.

3. A magyar külpolitika gyermekbetegségei

Vegyük számba azokat tényezőket, melyek nagymértékben gátolták a magyar regionális és kisebbségpolitika eredményesebb működését. A vizsgálatot két összefüggő kérdés köré csoportosítjuk. Az első kérdés a következő: miért nem jött létre egy koherens, ugyanakkor a kül- és belpolitikai realitásokra épülő regionális és kisebbségpolitikai koncepció? Ezzel össze-

fennállásának esetére tervezi. A külpolitika – hacsak nincs kivételes helyzet – normál körülményekkel kalkulál. Ha a külpolitika fő célkitűzése kivételes helyzetre van tekintettel, e célkitűzés gyakorlati megvalósítása során olyan eszközök vehetők igénybe, melyek, ha felhasználásra kerülnek, a helyzetet valóságosan is kivételessé alakítják. A kivételes helyzetek nem szoktak stabilak lenni, előrevetítésük pedig nem a régió stabilitásának növekedését szolgálja; b.) belpolitikai szempont: a kivételes helyzet egyik legfőbb jellemzője, hogy a döntési kompetenciák szűk körre korlátozódnak (lásd szükségállapot). A kivételes helyzetnek a külpolitika fő célkitűzésében történő illetlen megelőlegezése belpolitikai szempontból azt jelenti, hogy a külpolitikai tevékenység kevesebb kontroll alá esik. Az ilyesmi igen nehezen fogható fel a parlamentáris demokrácia megszilárdítása felé tett lépésként, viszont annál könnyebben értelmezhető mint autoritárius irányban történő elmozdulás. Autoritárius szándékok dédelgetése valószínűleg nem járul hozzá Magyarország belpolitikai stabilitásának növekedéséhez.

A közép- és kelet-európai régió viszonylagos stabilitását, Magyarország relatív biztonságát az 1990–94-es parlamenti ciklus alatt sikerült legalább annyira megőrizni, hogy nem indokolt a magyar külpolitikát közvetlenül az említett cél szolgálatába állítani. Magyarország európai integrációs folyamata, a NATO-hoz és a WEU-hoz történő fokozatos közeledése, a jószomszédi viszony kialakítására való törekvés a környező országokkal és a határon túli magyarok autonómiaörekvéseinek támogatása – ha a magyar külpolitika határozottan cselekszik e célok megvalósítása érdekében – képes közvetett úton kielégítő garanciát nyújtani Magyarország biztonságára.

függésben másodjára áttekintjük azon regionális és kisebbségpolitikát befolyásolni képes politikai szereplők viselkedését, melyek tevékenységük révén stratégiai fontosságúakká váltak. Mindkét kérdés vizsgálata során a fenti regionális és kisebbségpolitikai célrendszert vesszük viszonyítási alapnak.

a.) Illúzió – hibás alapfeltevés

Az 1990-ben megalakult magyar kormány regionális és kisebbségpolitikai elképzelései arra az alapfeltevésre épültek, hogy az 1989-es változások nyomán a közép- és kelet-európai országokban parlamentáris demokráciák váltották fel a totalitarista rendszereket. A határon túli magyar kisebbségek problémájának kezelése és a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése terén azonban a magyar külpolitikát a szomszédos országok részéről már 1990-ben sorozatosan érték olyan kihívások, amelyek megkérdőjelezték idealista, inkább vágyakra, semmint realitásokra építő alapfeltevésének helyességét. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy egy olyan elvi alapállás, amely az említett kiinduláspontonra épít, a gyakorlati politika alakítása során nem tartható.

Egyes magyarországi politikai erők és a magyarországi sajtó fő árama, részint azért, mert hatalmi érdekeiknek ez felelt meg, de túlnyomórészt ösztönözve a megbékélést a szomszédos országokkal, odáig mentek azok „demokráciájának akarásában”, hogy nacionalistának bélyegeztek minden olyan megnyilvánulást, amely ezen országok valós állapotára, demokráciájának hiányosságaira kívánta felhívni a figyelmet. A magyarországi közvélemény jelentős része elfogadta ezt a beállítást. Ezzel párhuzamosan, és ettől a magatartástól nem függetlenül a régió országainak problémáiról való tudósítás a média valóban nacionalista szeletének monopóliumává vált. A nacionalista politikai erők és a nacionalista média – ugyancsak egyoldalúan – főként a magyar kisebbségek sérelmein keresztül látták, illetve láttatták a régió gondjait. A magyar külügyi kormányzat nem helyezkedett szembe a befolyásos belföldi sajtóval és a közvélemény jelentős részével, mivel el akarta kerülni annak látszatát, hogy közösséget vállal a magyar nacionalistákkal. Az adott belpolitikai körülmények között nem vállalkozott arra, hogy felülvizsgálja hibás regionális és kisebbségpolitikai alapfeltevését.

b.) *Küzdelem az illúzióval – a hibás alapfeltevés gyakorlati korrekciója*

Már az 1990-es év elején széles körben elterjedt az a vélekedés, hogy a *parlamentáris demokrácia önmagában még nem nyújt megoldást a kisebbségi problémákra*. Ez hozzásegítette a magyar regionális és kisebbségpolitikát ahhoz, hogy tarthatatlan alapfeltevését a gyakorlat szintjén *megkerülje*. A fenti tétel tulajdonképpen a hibás elv gyakorlati korrekciójaként szolgált. De egyrészt túl általános volt ahhoz, hogy regionális és kisebbségpolitikai koncepciót lehessen rá építeni, másrészt elterelte a figyelmet a működő parlamentáris demokrácia szerepéről a kisebbségi kérdés rendezésében és a régió közép- és hosszú távú stabilitásának biztosításában. A regionális és kisebbségpolitika tervezői és gyakorlati kivitelezői, elfogadván ezt a tételt, parlamentáris demokrácián kívüli taktikai eszközöket kezdtek keresni a régió legakutabb strukturális problémáinak megoldására.

c.) *Nemzetállami felfogás*

A hibás alapfeltevés és annak gyakorlati korrekciós kísérlete beleágyazódott egy nézetrendszerbe, melyet a magyar regionális és kisebbségpolitika alakulását befolyásoló szereplők többsége – mind a kormány és a kormánypárt(ok), mind az ellenzék oldalán – magáénak vallott. Ez a nézetrendszer, nevezetesen a nemzetállami felfogás volt az, ami elfedte a regionális és kisebbségpolitika elől a régió reális politikai folyamatait. Magyarország differenciálatlanul szemlélte a környező országokat, mivel az ott zajló eseményeket nemzetállami alapon közelítette meg.

A közép- és kelet-európai térség *többségi nemzeteinek viszonylatában* a nemzetállami felfogás szemüvege kiszűrte a többségi politikai szereplők közötti különbségeket. E szereplőket a magyar külpolitika elsődlegesen nem politikai szándékaik, hanem nemzeti hovatartozásuk alapján ítélte meg. A minősítések nem az olyan kritériumokhoz kapcsolódtak, mint például az ideológiai beállítottság vagy a parlamentáris demokrácia iránti elkötelezettség, hanem a nemzeti hovatartozáshoz. Így válhatott *minden* román, *minden* szlovák, *minden* szerb jóvá vagy rosszá, függetlenül attól, hogy milyen álláspontot képviselt meghatározó politikai kérdésekben. Ennek a szemléletnek a következménye a környező országok többségi nemzeteinek tekintetében az volt, hogy az egész nemzetre vonatkoztatott pozitív vagy negatív előítéleteiktől függően a magyarországi politikai erők

vagy a keblükre akartak ölelni, vagy mereven elutasítottak egy-egy egész nemzetet.

A nemzetállami felfogásból következik, hogy egy nemzet minősítésével az állam minősítése is adott. A magyar regionális és kisebbségpolitikát formáló szereplők egyik csoportja *főként belpolitikai* tapasztalataira építve alkotott véleményt a térség nemzeteiről, és anélkül, hogy az államokat külön vizsgálta volna, nemzetekről alkotott véleménye tartalmazta véleményét az államokról is.

Elsősorban a baloldali politikai erők hirdették a „történelmi megbékélést” a térség nemzeteivel, de nem tudtak mit kezdeni az egyes államokkal, mert nem ismerték azokat. Nem találták az utat a nemzettől az államig. A nemzetállami felfogás zavart keltett ezen politikai szereplők regionális és kisebbségpolitikájában, kapcsolataikat nem tudták normalizálni sem az egyes államok képviselőivel, sem a határon túli magyar kisebbségek szervezeteivel. Talán akkor sem merevítjük ki megengedhetetlen mértékben ezt a kérdést, állam és nemzet kétségkívül szoros kapcsolatát, egymásba fonódását talán akkor sem képzeljük túl lazának, ha azt állítjuk, hogy a közép- és kelet-európai *nemzetekkel* nincs szükség megbékélésre; a térség nemzetei nem haragszanak egymásra. Amire viszont égető szükség van, az nem más, mint a történelmi megbékélés az egyes *államok* között Közép- és Kelet-Európában.

A szereplők másik, inkább jobboldali csoportja a nemzetállami felfogás rabjaként az egyes államok minősítéséből következtetett a nemzetek minőségére. Az államok minősítése azonban hibás általánosításokra épült. Ez a csoport egyes közép- és kelet-európai államok kisebbségellenes megnyilvánulásaiból vont le konzekvenciákat egy-egy egész nemzetre vonatkozóan. Az államok kisebbségellenes viselkedése miatt elítélvén a nemzeteket, nemzetállami felfogásának következtében mereven elzárkózott a kisebbségellenesség okainak vizsgálatától, mely okok javarészt az állami berendezkedésben keresendők. Nem meglepő, hogy ezek a politikai szereplők nem tudtak kapcsolatokat kiépíteni a kisebbségellenesség jegyeit magán viselő államok semmilyen képviselőivel (a nem kisebbségelleneseket is ideértve!), de nem tudták normalizálni kapcsolataikat a magyar kisebbségek szervezeteivel sem, mivel ezeket *pusztán a magyar nemzet részének* tekintették, *államaik részének* viszont *nem*.

A *határon túli magyar kisebbségek viszonylatában* a nemzetállami felfogás úgyszintén zsákutcába terelte a magyar külpolitikát. Az állam és a nemzet közé egyenlőségjelet téve, a nemzeti kisebbségek problémái nem

kezelhető az államoknak a keretein belül, amelyekben élnek. Hiszen nemzetállamot tételezve *elvileg* tagadjuk a nemzeti kisebbségek létezését.⁵ Azok a magyarországi politikai szereplők, amelyek a többségi nemzeteket pozitívan ítélték meg, habár kénytelenek voltak reális adottságoknak venni a határon túli magyarok létezését, ezek problémáit bagatellizálták. A nemzet adott, pozitív minősítéséhez ugyanis nem társulhatott a kisebbségellenesség jegyeit magán viselő állam negatív minősítése, mivel a nemzetállami felfogás nem teszi lehetővé a nemzet és az állam között a megfelelő disztinkciót. Ebben a megközelítésben a „jó” nemzet nem lehet nacionalista, ellenben nacionalista az, aki kisebbségi problémákat emleget. Nemzetállami felfogásának és e felfogás beállításának köszönhetően nem ritkán esett meg ezzel a csoporttal, hogy miközben a lehető leghatározottabban elítélte a nacionalizmus minden formáját, mégis többségi nacionalisták oldalán találta magát. A '89–90-es eufória időszakában fogant alapfeltevés, miszerint a térségben parlamentáris demokráciák keletkeztek a totalitárius államok helyén, e csoport számára nem kellett, hogy érvényét veszítse, mivel ez a csoport elkerülte a szembesülést a térség egyik legakutabb problémájával, a nemzeti kisebbségi kérdéssel. A nemzeti kisebbségi kérdés háttérbe szorítása révén fenntarthatta pozitív véleményét a térség nemzeteiről és pozitív előítéletét a térség államainak demokratikus voltáról.

⁵ Sokan nem értik, miért vált ki a romániai magyar kisebbségből akkora elkeseredést a román alkotmány 1. szakaszának (1) bekezdése („1. § (1) Románia nemzeti, szuverén és független, egységes és oszthatatlan állam”). A gyakorlat persze mást mutat; a romániai magyar kisebbség gyakorolhatja a kisebbségi jogok bizonyos körét. De ha hatályosnak tekintjük a román alkotmány 1. §-át, ahogy jogállamban ez szokás (joguralom), az a magyar kisebbség mint nemzeti kisebbség létének tagadását jelenti. A magyarországi kisebbségi törvény körül folyó vitában nem a nemzeti kisebbségek létének tagadásából indultak ki az „egyéni jogi” vagy „egyesületi” felfogás képviselői, hanem a nemzetállami felfogás igenléséből. A nemzetállami felfogásból viszont a nemzeti kisebbségek létének megkérdőjelezése következik, ami persze a fenti felfogás híveinek sem állt szándékában. A hatályos magyar nemzeti és etnikai kisebbségi törvény számos pontja ezt az ellentmondást építette magába. A nemzetállami felfogás híveiként, a magyarországi kisebbségi törvény vitája során a baloldali liberálisok és az antiliberalis jobboldal egy platformra kerültek. És ha közelebről megvizsgáljuk, alapjában véve a két ideológia képviselőinek regionális és kisebbségpolitikai felfogása sem különbözik egymástól, amennyiben a nemzeti kisebbségi kérdést mint olyant mindkettő igyekszik – különböző módon – megkerülni. A két ideológiát szemlélve: mind a magyarországi kisebbségi törvény vitája során, mind a regionális és kisebbségpolitikában ugyanannak a nemzetállami felfogásnak a két oldalát láthattuk.

A regionális és kisebbségpolitikát befolyásoló politikai szereplők másik, inkább jobboldali csoportja negatívan ítélte meg egyes nemzeteket, melyek egy államban élnek számottevő magyar kisebbségekkel. E nemzetek elmarasztalása valójában az államok kisebbségellenes ténykedése fölötti ítéleten alapult. Ez a csoport a kisebbségi sérelmekben nem a demokrácia e hiányosságait látta, hanem a hibás alapfeltevésnek megfelelően olyan demokráciákat feltételezett, amelyek kisebbségellenesek. A hibás alapfeltevés korrekciós kísérlete – a parlamentáris demokrácia önmagában nem kínál megoldást a nemzeti kisebbségi problémákra – valójában ennek az ellentmondásos nézetnek a fényében értelmezhető. A kisebbségellenesség okait nem az államban, hanem a nemzetben keresve, a nemzetekről és az államokról differenciálatlanul negatív képet alkotva nem láthatta meg, és így nem is élhetett azokkal a politikai lehetőségekkel, melyeket '89 után a demokráciák csíráinak megjelenése, a csökevényes többpártrendszer kialakulása kínált Kelet-Közép-Európában. Kezdeti tétova kísérletek után nem próbált kapcsolatokat teremteni a térség demokrácia irányába mozduló pártjaival. A nemzetállami felfogás és az, ami ebből a gyakorlati politika számára következik, e csoport esetében nagyobb súllyal esik latba, mivel kormányzati pozícióból e csoportnak nagyobb befolyása volt a regionális és kisebbségpolitika alakítására.

A nemzetállami szemlélet következménye tehát, hogy a kisebbségek helyét egy többségi államban nem sikerül megtalálni. Erre utal az a tény is, hogy a kisebbségi autonómia tartalmát máig sem sikerült kielégítő módon meghatározni. A kisebbségi autonómia túlnyomóan még mindig néplélektani igény, formátlan politikai akarat, míg formalizált jogi tartalmának meghatározása, gyakorlati politikai alkalmazása, feltételeinek pontos feltérképezése várat magára. Ehelyett megfigyelhető volt a magyar regionális és kisebbségpolitikát befolyásoló szereplők szinte mindegyikének azon törekvése, hogy a határon túli magyar kisebbségi szervezeteket gleichschaltolja; az egyes pártok vetekedtek a kormánnyal és egymással, melyiküknek sikerül kliensévé tennie a jelentősebbeket. A kisebbségi szervezetek részéről, kevés kivétellel, ez a szándék meghallgatásra talált. Amely kisebbségi szervezet másként szándékozott alakítani kapcsolatait a magyarországi politikai szereplőkkel, ellehetetlenült. Cseppet sem véletlen, hogy a VMDK, azon kevés magyar kisebbségi szervezetek egyike, mely partneri viszony kialakítására törekedve ellenállt a gleichschaltolásnak, először dolgozott ki egy, a gyakorlati politikában hasznosítható autonómiakoncepciót. De bizonyára ez a szervezet is

megtapasztalta, hogy a nemzetállamok nem kisebbségi autonómiákban gondolkodnak.⁶

Összegezve: a mindvégig fenntartott, ám a politikai gyakorlatban alkalmazhatatlan alapfeltevés, a nemzetállami felfogás, és nem utolsósorban a Nyugat és a nemzetközi fórumok Közép- és Kelet-Európa-politikája azok a tényezők, melyek nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a mai napig *nem született átfogó, minden mozzanatában vállalható és a gyakorlatban is alkalmazható magyar regionális és kisebbségpolitikai koncepció.*

4. Megszámláltattál... A regionális és kisebbségpolitika alakulását befolyásoló politikai szereplők

Megfelelő koncepció hiányában nem alakulhattak ki a regionális és kisebbségpolitika hatékonyan működő intézményei sem. Az intézményes keretek körvonalazatlansága, az egyes intézmények hatásköreinek tisztá-

⁶ Tudatában vagyunk annak, hogy elméletileg főként azt szokás taglalni, hogyan feltételezi egymást kölcsönösen nemzet és állam. A kettő elválasztásakor viszont gyakorlati politikai célt tartottunk szem előtt. Véleményünk szerint erre feljogosít egyrészt a nemzetfogalom tartalmának teoretikus meghatároz(hat)atlansága, másrészt az államfogalom tartalmának igen pontos körülírhatósága. Ebben a térségben nemzet és állam elhatárolása politikai szükséglet. A nemzetfogalom elméleti jelentésnélkülisége átadhatja a helyét e fogalom gyakorlati jelentésének; ez a jelentés nem más, mint a pozitív viszonyulás a térség nemzeteihez, amely viszony a regionális kooperáció alapja, szükséges pozitív érzelmi töltete, katalizátora. A pozitívan értékelt nemzetek államait ugyanakkor egy elméletileg is tisztázott állammodell (parlamentáris demokrácia) különböző esetekre szabott változataival történő egybevetés alapján szigorú bírálóknak lehet alávetni. Miközben tehát a regionális és kisebbségpolitika pozitívan viszonyul a térség nemzeteihez, ha az állammodell megfelelő változatával történő összehasonlítás is indokolja, negatív magatartást tanúsíthat az államok egyes vonásaival szemben. Negatívan viszonyulhat például az államok autoritárius törekvéseihez, a parlamentarizmus szabályainak megsértéséhez, a nem demokratikus legitimitációhoz (szociális demagógia, nemzeti demagógia), a kisebbségellenességhez, a jogállami gyakorlat hiányosságaihoz stb., ugyanakkor elismerheti és értékelheti ezen államok demokratikus jellemvonásait. Kétségtelen, hogy egy ilyen viszonyulási mód a térség nemzeteihez és azok államaihoz nem marad mentes a feszültségektől. De ha a feszültségóciók megszüntetése érdekében a térség államainak bármilyen törekvését elfogadhatónak ítéljük, hosszabb távon építjük be egy valószínűleg nagyobb instabilitás elemeit kapcsolatainkba. A rövid távú stabilitás relatív hiányát a nemzetekkel szembeni pozitív viszony ellen-súlyozhatja. A nemzetállami felfogás tagadása, nemzet és állam elválasztása így kapcsolódhat a régió közép- és hosszú távú stabilitásának kiépítési folyamatához.

zatlansága és az egymás ellenében érvényesülő szűk intézményi érdekek a maguk során szintén csökkentették egy koncepció kikristályosodásának lehetőségét. Ebből a bűvös körből a regionális és kisebbségpolitikának mind ez ideig nem sikerült kitörnie.

a.) A miniszterelnök és a külügyminiszter

A miniszterelnök és közvetlen környezete határozta meg azt a regionális és kisebbségpolitikai stratégiát, melyet a magyar kormány 1990-től kezdődően követett. A *Külügyminisztériumra* a végrehajtás szerepe hárult. Az alábbiakban nem összefüggő koncepcióra épülő politikai stratégiáról, hanem néhány stratégiai elemről beszélünk, melyek jelentős hatással voltak Magyarország és szomszédai viszonyának és a határon túli magyar kisebbségek helyzetének alakulására.

Ilyen elem Antall József 1990 tavaszán tett és utána többször megismételt híres kijelentése („tizenöt millió magyar miniszterelnöke kívánok lenni lélekben és érzésben”), melynek közvetlen következménye egyrészt a határon túli magyarok identitástudatának megerősödése volt, másrészt az, hogy a környező, jelentős számú magyar kisebbséggel rendelkező országok kormányai távolságtartóvá váltak. A kijelentés további következményei szerteágazóak. Elég, ha itt csak azt említjük meg, hogy a határon túli magyarok identitástudatának megerősödése felgyorsította és minőségileg is pozitívan befolyásolta önszerveződésüket, másrészt viszont alkalmat adott a környező országok többségi hatalmainak, hogy fokozott mértékben támaszkodjanak magyarelles, általában kisebbségellenes, vagyis nacionalista legitimációra.

A magyar kormánynak az alapszerződések kérdésében elfoglalt álláspontja szintén fontos stratégiai elemnek tekinthető. A magyar külpolitika irányítóinak sikerült mindvégig „lebegtetni” ebben a kérdésben, mely tulajdonképpen nem a benne foglalt két probléma – a határok megváltoztathatatlanságáról szóló klauzula és a kisebbségek jogainak garantálása – megoldása szempontjából releváns. A közvetlenül érintett politikai szereplők mindegyike tisztában volt ugyanis azzal, hogy Magyarországnak nincs semmiféle esélye határváltoztatásra, és nem is akar ilyesmit. Másrészt minden politikai szereplő tudta, hogy a Magyarország által követelt – eléggé homályosan körvonalazott – kisebbségvédelmi garanciák alapszerződésbe foglalása a jelenlegi román, szlovák és szerb belpolitikai

viszonyok miatt eleve reménytelen. Tehát az alapszerződések mindkét problematikus eleme absztraktnek minősíthető.

Magyarország azzal, hogy kisebbségvédelmi garanciák beépítésétől tette függővé az alapszerződések aláírását, hathatós védelmet nyújtott a magyar kisebbségeknek. A magyar kisebbségek azt láthatták, hogy Magyarország kiáll törekvéseik mellett. (Aminthogy az ukrán–magyar alapszerződés aláírásakor a kárpátaljai magyarok úgy érezték, hogy Magyarország elárulta őket.) A magyar kisebbségek önbizalma, melyet Magyarország magatartása megerősített, valamint hatékony önszerveződésük, ami önbizalom hiányában elképzelhetetlen lett volna, nagyrészt visszatartotta a többségi nacionalista hatalmakat a durva kisebbségellenes fellépésektől. A határklauzula alapszerződésbe foglalását Románia, Szlovákia és Szerbia Magyarország meghátrálásaként tudta volna értelmezni a kisebbségi kérdésben, és e meghátrálás nyomán durvább eszközöket alkalmazhatott volna a kisebbségek ellen. Elmondható, hogy a alapszerződések „lebegtetése”, „az utolsó ütőkártya” kézből tartása a többségi nacionalizmus ellen és a magyar kisebbségek védelmében hozzájárult a régió viszonylagos stabilitásának fenntartásához. Ugyanakkor a magyar diplomácia tétovázása miatt, és főként Románia ügyes diplomáciai tevékenysége nyomán a „lebegtetés” jelentős nemzetközi presztízsveszteséget okozott Magyarországnak.

Valamivel jobban körvonalazható az a stratégia, ahogyan a magyar külpolitika irányítói a Nyugat Közép- és Kelet-Európa-politikájához viszonyultak. E viszonyulás lényege: lehetőleg nem szembemenni semmilyen nyugati trenddel. A nyugati trendekre való ráhangolódás túlzott igyekezete azonban megfosztotta a magyar regionális és kisebbségpolitikát egy sor lehetőség felismerésétől és kiaknázásától. A Nyugat '89-et követően tudvalegőleg bizonytalan volt a Közép- és Kelet-Európa-politika főbb kérdései tekintetében, és legalább két markáns, viszont egymással ellentétes törekvést próbált érvényesíteni. Máig nem tudta eldönteni a katasztrófaszemlélet érvényesítésének és a közép- és kelet-európai régió rövid távú stabilitása gyors megerősítésének dilemmáját; sarkítva: nem tudta, hogy (szinte) mindent leromboljon-e, vagy (csaknem) mindent fenntartson ebben a térségben. Magyarország számára az lett volna kedvező, ha a harmadik utat választja: a térség demokratizálását, a közép- és hosszú távú stabilitást a rövid távú stabilitás szintjének lassú emelése mellett. Ebben a helyzetben a magyar külügyi kormányzatnak, a megfelelő információk és tapasztalatok birtokában, lehetősége lett volna egy, a Nyugat számára is elfogadható, a régió közép- és hosszú távú stabilitását célzó integrációs

koncepció képviselésére. Ez a lehetőség mára már valószínűleg jóval kisebb.

b.) A diplomáciai testületek

Az intézmények közül a szomszédos országok magyar *diplomáciai testületei*, miközben érvényesíteni próbálták saját intézményi érdekeiket, koncepcionális szinten jelentős mértékben befolyásolták a magyar regionális és kisebbségpolitika alakulását. Ugyanis a Határon Túli Magyarok Titkárságának létrehozásával a Miniszterelnöki Hivatalon belül a magyar kormány a határon túli magyaroktól közvetlenül szerezhetette be mind a kisebbségi, mind a többségi vonatkozású információkat a környező országokból. A diplomáciai kirendeltségek úgy érezhették, hogy ezáltal háttérbe szorulnak, szerepük másodlagossá válik a regionális és kisebbségpolitika formálásában. Fokozatosan kiépítették, illetve részben újra felmelegítették '89 előttről származó többségi és kisebbségi kapcsolataikat. Az ellenzéki MSZP megerősödésével ezek a kapcsolatok egyre inkább e párt érdekeihez igazodtak. A '89 előttről származó összefonódások lehetővé tették az eredményes kommunikációt a diplomáciai testületek tagjai és az MSZP külpolitikusi között. Ezzel egy időben az MSZP a diplomáciai testületek intézményi érdekeivel is egyező regionális és kisebbségpolitikai nézeteket kezdett hangoztatni. A parlamenti ciklus utolsó harmadában az ellenzéki MSZP egyes körei részint választási kampányfogásként, részint az euro-atlanti térségnek, valamint a szomszédos országoknak szánt üzenetként nacionalizmussal, revizionista törekvésekkel vádolták a magyar kormányt, mely szerintük kizárólag a határon túli magyarok szempontjait érvényesíti a szomszédosági politikában. Az SZDSZ elhitte ezt, és őszintén óhajtván a megbékélést a szomszédos országok többségi nemzeteivel, csatlakozott az MSZP-hez a kormány bírálataiban.

c.) A Határon Túli Magyarok Hivatala

A *Határon Túli Magyarok Hivatala* előtt eredetileg két feladatcsoport állt:

- a tárcák közötti, a határon túli magyarok támogatásával kapcsolatos tevékenység *koordinálása*;
- *kisebbségpolitikai* koncepció kidolgozása és érvényesítése.

A '90-es kormányalakítást követően e feladatok ellátásához a kezdeti feltételek adottak voltak. A Hivatal (akkor Határon Túli Magyarok Titkársága) a Miniszterelnöki Hivatal keretében kezdte meg működését, közvetlenül a miniszterelnöknek alárendelve. Vezetője a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára volt. Az államigazgatási intézmények hierarchiájában megfelelő helyet foglalt el ahhoz, hogy mindkét említett feladatot elláthassa. A Titkárság azonban a pozíció adta lehetőségeket nem használta ki. Nem alakított ki megfelelő kapcsolatokat a tárcákkal, és ennek következtében a tárcák önjárókká váltak. A határon túli magyarok támogatása koordinálatlanul történt, és ezt a tevékenységet egyre inkább a diszfunkcionalitás és az átláthatatlanság jellemezték.

A Titkárság, majd a Hivatal – habár leginkább ennek az intézménynek voltak használható információi és átfogó tapasztalatai a régió helyzetének alakulásáról – a fentebb említett belpolitikai viszonyrendszerben nem tudván eligazodni, meghátrált azon feladatának teljesítése előtt, hogy a magyar külpolitika által a régióban és a nemzetközi fórumokon egyaránt képviselhető kisebbségpolitikai koncepciót dolgozzon ki. Az ide beáramló információk és a felgyülemlett tapasztalatok nagyrészt a külügyi apparátussal való rivalizálás áldozatául estek. A magyar regionális és kisebbségpolitika koncepcionális kritikája során ezzel az intézménnyel kapcsolatban a *mulasztás* az, ami kiemelendő.

d.) *A parlamenti pártok*⁷

Az MDF kormányközelségben levő centrista, liberális szárnya pragmatikusnak próbált viszonyulni a regionális és kisebbségpolitikában felmerülő problémákhoz. E pártnak, legalábbis a '90-es választási ciklus elején, voltak tétova kísérletei, hogy felvegye a kapcsolatot és párbeszédet kezdeményezzen a szomszédos országok (feltételezhetően) azonos ideológiát valló demokratikus pártjaival (például a román ellenzéki Nemzeti Kereszténydemokrata Párttal). Az elvi kérdések tisztázatlansága folytán viszont pragmatizmusában addig ment, hogy a ciklus második harmadától kezdődően főként az MSZP és az SZDSZ nyomására lemondott az ilyen

⁷ Az egyes pártok regionális és kisebbségpolitikája mindenképpen behatóbb elemzést igényelne. Itt azonban kénytelenek vagyunk arra szorítkozni, hogy megemléstünk néhány vonást, mely koncepcionális szinten értelmezhető.

kísérletekről, és mintegy reflexszerűen ráállt a nemzetállami logika szerinti politizálásra.

Az MDF jobboldali, antiliberális szárnya mindvégig doktriner nemzetállami felfogás szerint alakította regionális és kisebbségpolitikáját. A határon túli magyarok sérelmei miatt semmiféle együttműködésre nem volt hajlandó a környező országok többségi politikai erőivel, és elítélt minden ilyen, a magyar kisebbségek részéről jövő törekvést is. Csurka István óvakodott attól, hogy nemzeti kisebbségekről beszéljen; a határon túli magyarokat a magyar nemzet részének tekintve úgy kezelte őket, mint a magyar állam részeit. Az antiliberális szárny kiválása ellenére regionális és kisebbségpolitikai elképzelései mély nyomokat hagytak az MDF politikájában.

Az MSZP ideológiamentességet propagált. Ideológiai szövetségesei, melyek a régió országainak többségében hatalmon voltak, nem voltak vállalhatók sem a magyar közvélemény, sem a nemzetközi közvélemény szemében. Ugyanakkor arra igyekezett rávenni a magyar kormányt és az ellenzéki pártokat, hogy a „történelmi megbékélés” jegyében, felülemelkedve az ideológiákon, fűzzék szorosra kapcsolataikat a környező országok hatalmaival. A magyar kormány, a Fidesz és az SZDSZ azonban – eltérő mértékben ugyan – vonakodtak hozzájárulni ezen politikai erők szalonképessé tételéhez.

Az MSZP mint utódpart szemszögéből, lehetőségeinek behatárolt voltát figyelembe véve, ez a megközelítés logikus volt. A magyar regionális és kisebbségpolitikában azonban az MSZP ezen magatartása nem kis zavart keltett. A figyelmet a régió országainak hatalmon lévő politikai erőire összpontosítva ez a szemlélet szerepet játszott abban, hogy nem alakult ki differenciáltabb kép a térség országairól.

A környező országok diplomáciai testületei, saját intézményi érdekeiknél fogva, könnyen ráhangolódtak erre a szemléletre. Külpolitikai közvélemény kialakulására Magyarországon érthető módon nem volt elég egy-két év. A média és a sajtó szintén tájékozatlan. A Nyugat szándékai ellentmondásosak. A regionális és kisebbségpolitika alakulására befolyással bíró szereplőknek pedig az elvek szintjén nem sikerült tisztázniuk hozzáállásukat a régió problémáihoz. Ebben a helyzetben egy vállalhatatlan alternatíva középpontba állítása (vagyis „történelmileg megbékélni” olyan erőkkel, amelyeknek politikai törekvéseit egyrészt belső meggyőződésből elutasítják, másrészt felvállalását sem a hazai, sem a nemzetközi közvélemény felé nem tartják kamatoztatható lépésnek) utakat zárt le a vállalha-

tó alternatívák keresése előtt is. Az MSZP-s (és SZDSZ-es) vád például, hogy az MDF-kormány a környező országokkal ideológiai alapon politizált, nagyon is igaz – félig: elutasította ezen országok nacionálkommunista erőinek közeledési kísérleteit (vagyis Miloševićet, Iliescut, Mečiant). (Az is igaz viszont, hogy sem az MSZP, sem az SZDSZ nem igazán törekedett ezen erők közelébe férközni.) A vád másrészt nem igaz, mert ideológiai alapon a térség országainak *semmilyen* politikai erejéhez sem közeledett. Maradtak a határon túli magyarok, akikkel *nemzeti* alapon tartotta a kapcsolatot. Így csúszhatott az MDF is a nemzetállami felfogás amorf masszájába, ami a gyakorlati külpolitikát Kelet-Közép-Európában megbénítja.

Az SZDSZ igen óvatos regionális és kisebbségpolitikai gyakorlatot folytatott. Regionális és kisebbségpolitikájának középpontjában a magyar belpolitikai helyzet alakulása állt. E politika elveit a magyarországi politikai szereplők bel- és külpolitikai gyakorlatának minősítéséből szűrte le. Tekintetbe véve a regionális és kisebbségpolitika vázolt zsákutcáját, az áttételesség bizonyára nem használt volna az SZDSZ-politikának – ha felfogását a régió országainak valóságával a gyakorlat szintjén is szembesítette volna. Bizonyos ellentmondások felszínre jutását azonban az SZDSZ így sem tudta elkerülni. Például következetesen és a legnagyobb határozottsággal elítélt mindenféle nacionalista *elvet*, és a leghatározottabban állt ki a határok sérthetetlenségének *elve* mellett. Ugyanakkor – nyilván gyakorlati belpolitikai megfontolások alapján – csatlakozott az MSZP „történelmi megbékélésre” szólító felhívásához.

Ha a regionális és kisebbségpolitikát úgy fogjuk fel, mint bezárkózást a nemzetállamba, féltő, hogy Magyarország euro-atlanti integrációja, amit az SZDSZ talán a leghatározottabban szorgalmaz, szintén csupán egy *elv* marad.

A *Fidesz ideológiai alapon* kívánta folytatni a regionális és kisebbségpolitikát; szövetségeseket keresett a régióban: demokratikus, liberális értékek iránt fogékony kis, gyenge többségi pártokat kísérelt meg összehozni egymással a „liberális pártok találkozóin”, melyeken a határon túli magyar szervezetek is részt vettek, imígyen próbálván erősíteni a demokratikus törekvéseket a régió országaiban. E találkozókön központi helyen szerepelt a kisebbségi autonómia kérdése és a többség-kisebbség közötti párbeszéd és *megegyezés* szükségessége. A Fidesz e vállalkozása sem Magyarországon, sem a környező országokban nem váltott ki nagy visszhangot, és inkább jövőbe mutató példának tekinthető.

5. A tét

A '94-es parlamenti választások és az azóta eltelt néhány hónap belpolitikai eseményei úgy is értelmezhetők, hogy Magyarország letérőben van a parlamentáris demokrácia építésének pályájáról, és újra egy autoritárius rendszer irányában mozog. Kelet-Közép-Európa többi államához hasonlóan Magyarország esetében is kétséges, hogy képes-e *önerőből* a '89-ben megkezdett úton haladni. Ha igen: a külpolitika fontos biztosíték lehet, és gyorsíthatja a parlamentáris rendszer építésének folyamatát; ha nem: a külpolitika marad az egyetlen lehetőség, hogy a belpolitikai trendek ellenére az ország mégis azon a pályán maradjon, amelyre '89-ben ráállt. Ekkor *csak* az euro-atlanti integráció segíthet, és ebben a fő szerep a külpolitikára hárul. Ha a helyzet így alakul, a külpolitika szerepének megnövekedésével, ha lehet, Magyarországnak még elemibb érdeke fűződik a regionális stabilitás biztosításához mint az ország euro-atlanti integrációjának esetleges feltételéhez, vagy mint ami jelentős hozzájárulás az integráció sikeréhez.

A fenti elemzés talán nem túl hízelgő sem az 1990-ben megalakult magyar kormány, sem a többi politikai szereplő külpolitikai tevékenységére nézvést. Ezért álljon itt egy elismerő mondat. Az, hogy Magyarország előtt 1994-ben külpolitikai alternatívaként még mindig nyitva áll az euro-atlanti integráció útja, és – sajnos nem kizárt, hogy *csak* ezen alternatíva megvalósulásának függvényében – az ország megtartásának lehetősége a *működő* parlamentáris demokrácia építésének pályáján, ez feltétlenül érdeme az MDF vezette első, demokratikusan választott magyar kormány külpolitikájának és a többi külpolitikai szereplőnek is. S ha az elkövetkező négy évben a külpolitikában Magyarország nem járná is azt az utat, melyről a fenti gondolatkísérlet, szándéka szerint, megpróbált eltávolítani néhány akadályt, azt kívánjuk, hogy az ország előtt álló lehetőségek megmaradjanak legalább azon a szinten, ahol jelenleg vannak.

A MEGHASONLOTTSÁG KÜLPOLITIKÁJA

(Társszerzők: Németh Zsolt, Rockenbauer Zoltán)

Szinte nem múlik el hét, hogy a kormány valamely tagja ne magasztalná saját kormányának külpolitikáját. Külpolitikai tevékenységüket a baloldali koalíció politikusai szívesen illetik a „történelmi” jelzővel, sőt Horn Gyula legutóbb egy kereskedelmi szerződés megkötését egyenesen az évszázad legjelentősebb külpolitikai lépéseként emlegette.

A külső szemlélő ugyanakkor felettébb furcsállhatja, hogy mindközben Magyarország euro-atlanti integrációja az elmúlt másfél évben tapodtat sem mozdult előre, a szomszédokkal való úgynevezett történelmi megbékélés ügye kétségesebb, mint valaha, és Magyarország külföldi megítélése rosszabb, mint 1988 óta bármikor. Még a kormánypárti orgánumok is bőségesen idéznek azokból a világlapokból, amelyek Magyarország kapcsán újabban a „tequila-szindróma”, a „szürkezóna” vagy a „banánköztársaság” kifejezést emlegetik. Mi hát e kiáltó eltérés oka? Ennyire retusált lenne az a kép, amelyet a kormány önmagáról készített? Vagy csak kívülről tetszik fakónak az, amit belülről fényesnek látnak?

Valószínűleg nem tévedünk, ha az MSZP–SZDSZ-kormány tevékenységének legmarkánsabb jellemvonásaként a meghasonlottságot jelöljük meg. Erre a jelenségre először maga Horn Gyula mutatott rá, amikor megválasztása után arról elmélkedett, hogy milyen nehéz feladat is egy szocialista párt számára a kapitalizmust (!) felépíteni. A koalíció belső meghasonltságáról a gazdaság terén naponta érkeznek az újabb és újabb riasztó hírek. Nos, bár nincs ennyire reflektorfényben, de nem sokkal jobb a helyzet a külpolitika területén sem.

A baloldali kormánykoalíció választási kampánya során külpolitikai imázsát (is) a szakértelem fogalmára kívánta építeni. Az úgynevezett organizatórikus értékek hangoztatása ideig-óráig segítette leplezni az MSZP ideológiai önazonosságának zavarait. A szakértelem látszatát kellette, hogy a külpolitikai gépezet technikai értelemben valóban olajozottabban működött, mint az MDF-kormány idején. Mára azonban a szakértői imázs megkopott, és fokozatosan előtűnt az MSZP meghasonlottsága. Az MSZP verbálisan ugyan elkötelezte magát az euro-atlanti integráció, a szomszédokkal való kiegyezés és a határon túli magyar

közösségek védelme mellett, mégis... Mégis mintha a kelleténél jobban alkalmazkodna az orosz külpolitikai érdekekhez... Mégis mintha az elvtársias vállveregetéseken túl nem törekedne a régió országai közötti együttműködés elmélyítésére... Mégis mintha a határon túli magyarok érdekei nem lennének igazán fontosak számára. Mintha a kormánytagok többségének, és különösen a miniszterelnöknek az esze Nyugatra, de a szíve Keletre húzna, és az egyre csiszoltabb euro-atlanti retorika mögül olykor-olykor bizony kiütköznének a hajdani reflexek.

A meg hasonlottság egyszerre hat bénítóan a magyar külpolitikára, és teszi azt kiszámíthatatlanná. A bénultság és cselekvésképtelenség leglátványosabban az 1995 nyarán jelentősen romló határon túli magyar viszonylatban jelent meg, különösen a vajdasági betelepítések vonatkozásában. A kiszámíthatatlanság elsősorban a miniszterelnök szünni nem akaró improvizációiban öltött testet.

A kormánypartok önazonosságának zavarai a külügyi kormányzat koncepciótlanságához vezettek. Elbizonytalanodtak a fő külpolitikai prioritások, s megbomlott ezek egymáshoz való viszonya.

Joggal vehető fel, hogy a külpolitikai kormányzat egyre nyilvánvalóbb koncepciótlansága és a kormánypartok ideológiai önazonosságának zavarai mögött nem más, mint az MSZP-t máig kísértő múlt húzódik meg. Az MSZP-nek minden jel szerint máig sem sikerült feldolgoznia azt a néhány évtizedet, melynek során egyes, ma kulcspozícióban levő vezetői egy totális társadalmi ideológia alapján egy mára megbukott társadalmi berendezkedés fenntartásában meghatározó szerepet vállaltak.

A kormány integrációs politikája

A hajdani reflexek nemcsak abban érhetőek tetten, hogy az MSZP úgy kitakarította a Külügyminisztériumot, mint Héraklész Augeiasz istállóját. Minden fontosabb poszton csak „megbízható” (értsd: „rég”) kádereket tűrtek meg (a szegény SZDSZ-nek jószerével meg kellett elégednie a külföldi magyar kulturális intézetek gyarmatosításával), egyértelműen jelezve ezzel Keletre és Nyugatra, hogy ki az úr a háznál. És NATO-csatlakozási esélyeinket nem szolgálta sem az MSZP kezdeti, burkoltan NATO-ellenes retorikája, sem a békepartnerség keretében tavaly megrendezett hadgyakorlatok magyar részről történt elszabotálása. Az új kor-

mány atlanti politikájának kezdeti bizonytalansága nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Magyarország mára elveszítette előkelő helyét a leggyorsabban csatlakozandók listáján. Ugyancsak a régi reflexek újjáéledéseként értékelték – különösképpen a lengyel és a cseh politikusok – a miniszterelnök nevezetes poznaíni nyilatkozatát, amely az orosz érzékenységre való hivatkozással kilátásba helyezte, hogy Horn Gyula személyes közbenjárással igyekszik majd megnyerni Moszkva jóindulatát a visegrádiak NATO-csatlakozásához. A példákat lehet sorolni bőven. Utalhatunk rá, hogy a Horn-kormány másfél éve alatt nemhogy előre-, de inkább hátramoszdukt a magyar hadsereg feletti civil ellenőrzés kiterjesztésének ügye, jóllehet ez alapvető feltétel a NATO-csatlakozáshoz. Horn Gyula miniszterelnök azt is természetesnek veszi, hogy visszautasítja a Parlament külügyi bizottságának meghívását, holott nemcsak adott szava, de az Alkotmány is kötelezi rá, hogy a bizottság előtt beszámoljon, ha az kéri. Ám a miniszterelnök bizonyára a múltban nem szokott hozzá, hogy titkos találkozóiról saját pártján kívül bárkit is tájékoztasson.

Persze a kormány azért igyekszik. Igyekszik – különösképpen külföldön – feledtetni a kádári neveltetés stigmáit. Igyekszik „keleti szocialista” helyett „nyugati szociáldemokratának” látszani.

A tudathasadásos állapotból s a rossz lelkiismeretből fakad, hogy a magyar külpolitika ugyanakkor túlkompenzál. Túlkompenzál a nyugati partnerek előtt – a határon túli magyar kisebbségek rovására. Az eminens diák szerepében tetszeleg, a legjobb tanulónak akar látszani úgy, hogy hazánk szomszédügyi politikáját – s így a határon túli magyar kisebbség ügyét – mára teljesen a nyugati partnerek *vélt* óhajainak rendeli alá. Érdekes, hogy a külügyi kormányzat kompetens személyiségei itthon majd' egy évig sikeresen tagadták ezt. A kormányprogram ugyanis lényegében elfogadta az antalli örökséget a magyar külpolitikai stratégia tekintetében, amely egyenlő fontosságúnak jelöli meg az euro-atlanti integráció, a regionális politika és a határainkon túli magyarság ügyét. Szokás volt a magyar külpolitika „három prioritásáról” beszélni egészen addig, amíg Horn Gyula a tavasszal a Parlamentben azt nem találta mondani, hogy a kormány az ország külpolitikáját teljes egészében az euro-atlanti integráció ügyének rendeli alá. Freudi elszólás lett volna? Ödipusz-komplexus? Vagy netán stratégiaváltás? Nehéz lenne megmondani. A miniszterelnök túl sokat improvizál ahhoz, hogy minden nagy horderejűnek szánt mondatát komolyan lehessen venni. Mindenesetre egyre kevesebb szó esik azóta a „három egyenlő prioritásról”, az alapszerződések kérdésében

elfoglalt kormányálláspont pedig elég egyértelműen megmutatta, hogy a miniszterelnök ezúttal tényleg nem blöffölt.

A meg hasonlottság ténye azt sem zárja persze ki, hogy az MSZP–SZDSZ-kormány bármit – igen, bármit! – odaadna egy kis előrehaladásért az euro-atlanti integrációban, amit a hazai közvélemény előtt sikerként lehetne felmutatni. Mert a kormánynak, minden erőfeszítése dacára, nem sok sikerélményben lehetett része Nyugaton sem. Legyünk igazságosak: nemcsak rajtuk múltott. Nem bizonyítható, hogy egy jobb kormány világosabb és határozottabb külpolitikával, demokratikus múlttal a jelenlegi helyzetben több sikert ért volna el ezen a fronton. Az Európai Uniónak és a NATO-nak valóban éppúgy nincs stratégiája a keleti irányú bővítésre, mint a volt KGST-országoknak a csatlakozásra. Az Európai Unió főként belső problémáival van elfoglalva, és egyre nagyobb gyanakvással szemléli a gazdasági problémáikon úrrá lenni nem tudó, volt kommunistákat a hatalomba visszaszavazó országokat.

Ugyanakkor a Horn-kabinetnek nyílt lehetősége arra, hogy bizonyítson a nemzetközi porondon. Ám sem a tavaly év végi EBESZ-csúcs, sem a késő tavasszal megtartott Észak-Atlanti Közgyűlés ülése – mindkettő budapesti helyszínnel! – nem volt elegendő ahhoz, hogy a nemzetközi figyelmet akár egy kicsit is az országra irányítsa. Horn Gyula amerikai látogatása meg úgy múlt el nyomtalanul, hogy a vendéglátók észre sem vették.

A magyar politikának mindössze két alkalommal sikerült tapsot aratnia Nyugaton: a szlovák–magyar alapszerződéssel és a Bokros-csomaggal. Hogy mindkettő a visszájára fordul, ahhoz sajnos kétség sem férhet. A szlovák–magyar alapszerződés óta nem javult a két ország viszonya (ha leszámítjuk Horn Gyulának azt a baráti gesztusát, hogy a magyar Parlamentben Mečiar „szavatartó embernek” nevezte), a szlovákiai magyarság helyzete viszont drasztikusan romlott. A Bokros-csomagot pedig mára megette a rozsdá és az Alkotmánybíróság. Mindkét esemény csapdahelyzetet teremtett. A kezdetben megdicsért jó diák hamar a sarokban találta magát.

A kormány szomszédügyi politikája

A Horn-kormány szomszédügyi politikájának áttekintése során nem csupán időrendileg, de logikailag is azokat az ígéretekkel kell kiindulópontnak

tekintenünk, melyeket az MSZP tett a '94-es parlamenti választási kampány idején. A magyar szocialisták és szabad demokraták nem kevesebbet ígértek, mint hogy gyökeresen megújítják és rövid távon rendezik Magyarország kapcsolatait azokkal a szomszédos államokkal, melyekben számottevő magyar kisebbség él. A kormányprogram ennek megfelelően a „történelmi megbékélés” szükségességét és rövid távú realizálását hirdeti meg ezen államokkal kapcsolatban.

Az MSZP és az SZDSZ választási kampánya felrúgta a hatpárti külpolitikai konszenzust, és az Antall-kormány „nacionalizmusát” okolta a Magyarország és egyes szomszédos államok közötti feszültségekért. Ország-világ előtt azt a látszatot keltette ezzel, mintha a „nacionalista” magyar kormány hatalmon maradása esetén délszláv típusú válság fenyegetne Magyarország és egyes szomszédai között. Az akkori kormányteljesítmények lesújtó bírálata és a feszültségek gyors rendezésének ígérete nem utolsósorban a magyar kommunista utódpárt nemzetközi elfogadtatását volt hivatott szolgálni, amennyiben az MSZP azt próbálta magáról elhitetni, hogy képes a Magyarország és egyes szomszédai közötti viszony konszolidálására, és így ez a párt az a politikai erő, mely kormányzati pozícióba kerülvén jelentős mértékben hozzájárul majd a térség stabilitásának növeléséhez.

E kampányfogás, mellyel párhuzamba állíthatók Horn miniszterelnöknek, valamint több munkatársának későbbi „vállalkozásai”, hogy külső és belföldön a magyar parlamenti ellenzéknek fasiszta, de legalábbis szalonképtelen hírért keltse, az adott körülmények között önmagában isrontott Magyarország nemzetközi megítélésén.

Más lenne persze a helyzet, ha a magyar kormánynak, országlása másfél éve alatt, valóban sikerült volna beváltania választási ígéreteit, és stabil viszonyt sikerült volna kialakítania Romániával, Szlovákiával és a Jugoszláv Köztársasággal. Erről viszont a „derűlátó” kormánypropaganda ellenére szó sincs. A Horn-kormány egy év alatt egyet sem oldott meg azokból a problémákból, melyek megoldatlanságáért az előző kormányt vádolta. A kormány parlamenti ellenzékének külpolitikai ellehetlenítése, ugyanakkor az a tény, hogy a kormány hangzatos ígéretei ellenére képtelen megoldani Magyarország külpolitikai stabilitásának problémáit, az euro-atlanti közösség államaiban azt a benyomást kelti, hogy Magyarországon nem létezik olyan politikai erő, mely távol tudná tartani az országot a délszláv típusú konfliktusoktól. Nem csodálkozhatunk azon, hogy e közösség fenntartásai Magyarországgal szemben nőttön nőnek, és

Magyarország és külpolitikai környezete a potenciális konfliktusokat illetően lassan valóban ugyanolyan megítélés alá esik, mint a délszláv térség. Ezen sajnos nem sokat változtat, hogy Magyarországot, illetve szomszédait az egyes nyugati országok eltérő mértékben teszik felelőssé a kialakult helyzetért.

A Horn-kormány szomszédügyi politikája mára már teljes nagyságában kibontakozó kudarchoz vezetett. A stabilitást az utóbbi másfél évben sem sikerült növelni. A hibás „megbékélési politika” miatt viszont megrendült a határon túli magyar közösségek Magyarországra vetett bizalma, ami komoly destabilizáló hatással lehet Magyarország és azon államok belpolitikájára, melyekben e kisebbségi közösségek élnek, vagyis a térség általános destabilizálódását eredményezheti.

Az MSZP–SZDSZ-kormány, amikor meghirdette a „történelmi megbékélés” politikáját, nem volt tisztában az érintett államok politikai rendszerének működésével. Ha világosan látta volna, hogy a nemzeti kizárólagosság ezen államok politikai rendszerének egyik központi eleme, bizonyára óvatosabban bánt volna a jószomszédi viszony gyors kialakításáról szóló tétellel.

A „történelmi megbékélés” politikája demonstratív, de tartalmatlan gesztusok sorozatává vált, és egyetlen célja a Nyugat kegyeinek az elnyerése. A „történelmi megbékélés” azonban nem azonos a viszony tényleges *konzolidálásával*. Kétségtelen, hogy Magyarország euro-atlanti integrációjához elengedhetetlen a viszony konszolidálása a környező országokkal. Erről a magyar kormány ugyanúgy meg lehet győződve, mint a parlamentáris demokrácia iránt elkötelezett magyar parlamenti ellenzéki pártok. De a Romániával, Szlovákiával és a Szerb Köztársasággal fenntartott kapcsolatok tényleges konszolidálásának elengedhetetlen feltétele, hogy ezen államok politikai rendszereinek középpontjában a nemzeti kizárólagosság elvét és gyakorlatát lépésről lépésre a szabadságideológia váltsa fel. Illúzió, és meghasonlottságot tükröz a magyar kormány elképzelése, hogy konszolidált viszonyt képes kialakítani olyan politikai hatalmakkal, melyek egyik legfőbb legitimációs forrása éppen az idegengyűlölet, s különösen a magyarellenesség (magyarkisebbség-ellenesség és Magyarország-ellenesség). S a feszültségekkel terhelt viszonyt „történelmi megbékélésnek” nevezni nem más, mint szómágia. A magyar külügyi kormányzat a mai napig nem értette meg, hogy jelen körülmények között a kelet- és közép-európai térségben a konszolidáció egyetlen perspektivikusan járható útja a szabadságideológia iránt elkötelezett politikai erők meg-

erősödése és együttműködése az érintett államokban. De várható-e ennek felismerése egy olyan kormánytól, mely *nem képes tisztázni saját viszonyát sem* ehhez az ideológiához?

A kormány kisebbségpolitikája

A baloldali kormány a kisebbségpolitikát úgy tette alárendeltté és építette be a külpolitika döntéshozatali rendszerébe, hogy a Határon Túli Magyarok Hivatalát (HTMH) mint gyakorlati kisebbségpolitikát végző kormány szervet jóformán kikapcsolta a külpolitika formálásából. Ennek a szervezeti problémának köszönhetően a magyar kisebbségpolitika visszacsatolás nélkülivé, konstruálttá, életidegenné vált.

A kormányprogramban két kisebbségpolitikai alaptétel fogalmazódott meg, melyek azonban kizárják egymást. Az első szerint a határon túli magyar kisebbségek problémáit „az európai normáknak megfelelően” kell megoldani, a másik szerint ez a kérdés „az előremutató európai gyakorlatnak megfelelően” rendezendő. A nemzetközileg elfogadott „európai normák” alapvetően a nemzetállami felfogás alapján kínálnak keretet a nemzeti kisebbségi kérdés rendezésére. (Megjegyzendő, hogy sehol Európában, ahol ezt a kérdést egyáltalán rendezték, nem ezeket a normákat vették alapul.) A sikeresnek bizonyult, belső jogszabályokban rögzített „európai gyakorlat” viszont nem idegenkedik az etnikai alapon is tagolt államszerkezettől (kisebbségi önkormányzat, autonómia, speciális jogi státusz a kisebbségek szervezeteinek). A magyar kormány duplafenekű kisebbségpolitikát folytat. De ez sehova nem vezet, hiszen az „európai normáktól” nem lehet eljutni az „európai gyakorlatig”, az utóbbi nem építhető rá az előbbire, hiszen a két elképzelés két alapvetően különböző államfelfogásnak képezi szerves részét.

A baloldali kormánypártok ideológiai meghasonlottságára vezethető vissza, hogy a kisebbségpolitika terén sem képesek felismerni Magyarország és a határon túli magyar közösségek érdekeit. E szempontból végzetes lehet, ha a magyar külpolitika nem vállalja fel egyértelműen a kisebbségi kérdés rendezésében sikeresnek bizonyult, a határon túli magyar közösségek által támogatott „európai gyakorlatnak” megfelelő „autonomista” kisebbségpolitikát.

A magyar külpolitika legfőbb kisebbségpolitikai eredményének a kormány a magyar–szlovák alapszerződést szokta beállítani. Ezzel párhuz-

zamosan kisebbségpolitikáját az úgynevezett alapszerződés-politikára redukálta. Néhány hónap alatt azonban kiderült, hogy a magyar–szlovák alapszerződés semmit sem oldott meg a kisebbségi problémákból, viszont azt a hamis látszatót keltve, hogy megoldotta ezeket, zavart okozott a kisebbségi közösségekben, valamint a kétoldalú, illetve nemzetközi kapcsolatokban. A kormány ennek ellenére sem vizsgálta felül elhibázott alapszerződés-politikáját. Félő, hogy mindennek a magyar belpolitika nemzeti szélsőségektől mentes jellege, a szomszédos országok belpolitikai helyzete, illetve a magyar–magyar kapcsolatrendszer látja kárát.

Nehezen cáfolható, hogy a magyar kormány határozatlan kisebbségpolitikája bátorítólag hatott a román, szlovák, szerb szélsőséges, a kormánypolitika szintjén megjelenő törekvésekre. A feszültségekkel terhes Közép-Európában tehát az alapszerződés-politika nem más, mint „olaj a tűzre”.

A kormány kisebbségpolitikája a magyar–magyar kapcsolatrendszerben alapvető változást idézett elő, s a korábbi „nemzetpolitikai” retorikát „állampolitikai” zsargon váltotta fel. Ez a váltás nem csupán néhai Antall miniszterelnök elhíresült mondatát érintette látványosan – miszerint Horn Gyula tízmillió magyarországi állampolgár miniszterelnökének érezte magát –, hanem a kisebbségpolitika döntéshozatali rendszerét is. Szemben az Antall-elvként ismertté vált tétellel, miszerint Magyarország nem dönt a határon túli magyarságot érintő alapvető kérdésekben azok legitím szervezeteinek beleegyezése nélkül, a Horn-kabinet más utat választott, és félretolta ezt az alapelvet. A Horn-kormány hol a határon túli magyarokkal „takarózik”, hol pedig „átnyúl a fejük felett”, a magyar állam állítólagos érdekeinek függvényében. Ez a kormányzati magatartás mára a magyar kisebbségek Magyarországra vetett bizalmának megrendüléséhez vezetett, s egyrészt paternalista reflexeket élesztett fel körükben, másrészt csökkentette kooperációs hajlamukat Magyarországgal.

A bizalomvesztéshez hozzájárultak még a magyar kormány berkeiből származó teljesen fölösleges, ötletszerű híresztelések a Duna TV megszüntetéséről, a vízumkényszer bevezetéséről, a Kossuth rádió műsorának szóráskorlátozásáról stb. Ezek a híresztelések gesztusértékűnek minősültek a határon túli magyar közösségek körében.

Magyarország és a térség stabilitása könnyen azon állhat vagy bukhat, hogy Magyarország és a határon túli magyar közösségek képesek lesznek-e fenntartani az összhangot fő politikai célkitűzéseik között. Amennyiben a magyar kormány és a kisebbségi szervezetek között tovább mélyül a bizal-

matlanság, s eltérő „keringési pályára állnak”, megfogalmazódnak és szabadon érvényesülnek a látenszen korábban is jelen levő külön érdekek, akkor Magyarország nem állhatja majd útját e közösségek politikai radikalizálódásának, és nem lesz módja a magyar közösségek és a többségi nemzetek közötti közvetítésre, és így a feszültségek csökkentésére sem. Ha pedig netalán nyílt konfliktusokra kerül sor a magyar közösségek és a többségi nemzetek között, nem lesz majd akkora befolyása a helyzetre, hogy e konfliktusokat kezelni tudja. A baloldali magyar kormány kisebbségpolitikája nemhogy növelné, de könnyen alááshatja a térség stabilitását.

„DEMOKRATIKUS BIZTONSÁG” ÉS A ROMÁN–MAGYAR VISZONY

A román–magyar viszony biztonságpolitikai vonatkozásainak két szintjét különítem el és próbálom meg bemutatni.

1.) Az egyik a bilaterális szint, amelyen Románia és Magyarország viszonyának biztonsága alapul a két ország belpolitikai helyzetének függvényében.

2.) A második szint a „nagypolitikai” szint, amelyen a Románia és Magyarország közötti biztonságos viszony egy vagy több nagyhatalom szerepvállalásától függ.

A két szintet nyilván csak az elemzés kedvéért választottam szét, a valóságban ezek egymásra tevődnek.

Nézzük először a bilaterális viszony szintjén értelmezett biztonság problémáját. A címben szereplő „demokratikus biztonság” ezen a szinten tulajdonképpen pleonazmus. Hiszen két állam viszonya legalábbis a XX. század végén Európában akkor válik biztonságossá, ha mindkét államban az intézmények – a parlamentektől a kormányokon és a helyi önkormányzatokon keresztül a különböző jogintézményekig – a demokrácia értékrendje és szabályai szerint működnek. A biztonságnak alapvető feltétele az államok demokratikus berendezkedése. A biztonság tehát, ha azt a Románia és Magyarország közötti viszony kapcsán értelmezzük, csak „demokratikus” lehet. S ezzel természetesen azt is állítjuk, hogy annak oka, hogy a román–magyar viszonyból hiányzik a biztonság, Románia, vagy Magyarország, vagy mindkét állam „demokráciadeficitjében” rejlik.

A két állam közötti viszony konszolidálásának, stabilizálásának útja mindkét állam „demokráciadeficitjének” kiküszöbölésén keresztül vezet. Ha bármely politikai szereplő – legyen az magyarországi vagy romániai magyar, román, vagy bármely nagyhatalom – a román–magyar viszony biztonságának megteremtésére törekszik, bizonyos fokig ezt az utat lesz kénytelen követni. De hadd lássuk, miben is áll ez a biztonság érdekében kiküszöbölendő „deficit” Románia és Magyarország esetében.

1989 eredményeként Romániában és Magyarországon elkezdtek működni a demokrácia legfontosabb intézményei. Ez óriási eredmény, s jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Ezek az intézmények azonban többnyire olyan formák, melyeket nem eredeti, lényegi tartalmuk tölt ki.

A kétségkívül szabad választásokon, melyek a demokrácia formális szabályai szerint zajlottak le, a román és a magyar választók többsége paradox módon nem a demokrácia, hanem az autoritarizmus értékrendjét magukénak valló politikai erőket juttatta hatalomra. Romániában azokat, melyek a teljesíthetetlen szociális ígéretekhez nacionalizmust, Magyarországon 1994-ben pedig azokat, melyek a szociális demagógiához érdekes módon „organizatórikus” értékeket keverték. A szociális demagógiát, a nacionalizmust és a „szakértelmet” – utóbbi sajátos magyar találmány – viszont nem lehet „lefordítani” a működő parlamentáris demokrácia fogalmaira. Ezeknek semmi közük a jobbiztonsághoz, az alapvető emberi jogok és szabadságok tiszteletben tartásához, a bírói függetlenséghez, a sajtószabadsághoz. A demokrácia működését nem ismerő választók – honnan is ismernék negyvenöt év államszocializmus után? – többségükben olyan politikai erőkre adták le a voksukat, melyek a demokrácia működésének szempontjából semleges értékeket hirdettek, valójában egy felbomlófélben levő totális rendszer szülöttei és informális működtetői. A román és a magyar „képlet” eddig a pontig azonos. Ezen a ponton túl azonban elválik egymástól.

Romániában demokratikus választások révén egy parlamentáris rendszer kulcspozícióiba egy valójában nem demokratikus értékrend: a nemzeti kizárólagosság „értékei” is bekerültek. Ilyen pozícióban a nacionalizmus egyrészt széles körű támogatottságot jelent a hatalomgyakorlók számára. Olyan elemről van itt szó, mely kétségkívül stabilitást kölcsönöz a román politikai rendszernek. Másrészt azonban a nacionalizmus kisebbségellenességet, illetve más nemzettel vagy nemzetekkel való szembenállást jelent. Ez pedig mindenképpen olyan elem, mely instabilitást épít be a rendszerbe. A nacionalizmus a mai Romániában nagyobb belpolitikai stabilitás biztosítására képes a tömegtámogatottságot nélkülöző pőre autoritarizmusnál, ugyanakkor kisebbségellenességénél, illetve más nemzettel vagy nemzetekkel való szembenállásánál fogva mintegy kódolja a rendszerbe a belpolitikai és a külpolitikai instabilitás valamilyen arányú keveredését. Ha tehát román oldalról vizsgáljuk a román–magyar viszony biztonságát, a biztonság hiányának okaként a „demokrácia-deficitet”, ezen belül pedig főként a kulcspozícióban elhelyezkedő nacionalizmust nevezhetnénk meg.

Magyarországról szólván a mai magyar hatalom a legcsekélyebb mértékben sem támaszkodik a nacionalizmusra a támogatottság megszerzése, illetve megtartása során, hanem sokkal inkább e nacionalizmus elleni küz-

delem bajnokának tüntetve fel magát, a magyar nacionalistákkal mint „rendbontókkal” szemben lép fel. A magyar nacionalizmus inkább ürügyül szolgál a mai magyar hatalom számára, hogy az autoritárius eszközök használati körét bővítse.

Közvetett úton tehát a maga során a román–magyar viszony alakulása is befolyásolja a magyar belpolitikai erőviszonyok alakulását. De míg a román hatalom, működésének logikája szerint, a támogatottság megszerzéséhez és megőrzéséhez „kénytelen” kisebbségellenes, illetve más nemzet ellen irányuló jelszavakat hangoztatni, addig a magyar hatalomnak a retorika szintjén mindenképpen megbékéléspártinak, a más nemzetek barátjának kell mutatkoznia. A magyar hatalom működésének logikája azonban nem zárja ki, hogy a román hatalom magatartása a valóságban hozzájáruljon támogatottságának fenntartásához, amennyiben a román hatalom – kisebbségellenessége és magyarellenessége révén növelve a magyar nacionalisták súlyát – ürügyet szolgáltat a magyar hatalom számára a „kemény” fellépésre a „rendbontó” nacionalistákkal szemben.

A magyar „demokráciadeficit” a román–magyar viszony kapcsán értelmezve azonban legelsősorban a magyar külpolitika dezorientáltságában érhető tetten. A döntéshozó helyzetben levő politikai erők Magyarországon, nem támaszkodhatván a demokrácia értékrendjére és szabályaira – hiszen, mint fentebb említettük, nem ezek állnak a magyar politikai rendszer középpontjában –, nem olyan szögből szemlélik a román politikai rendszert, melyből kapcsolódási pontokat lehetne találni a „demokratikus biztonság”, vagy egyszerűen a biztonság közös megteremtéséhez. Így fordulhatnak elő olyan abszurd helyzetek, hogy a magyar kormány alapszerződést kíván kötni azzal a román kormánnyal, melynek támogatottsága megőrzése szempontjából elemi érdeke bizonyos fokú magyarellenesség fenntartása, s mely működésének logikája szerint nem a román–magyar „történelmi megbékélésben”, hanem a Magyarországgal szemben elért diplomáciai sikerben érdekelt. Magyar oldalról vizsgálva a román–magyar viszony biztonságát, a biztonság hiányának okaként a magyar „demokráciadeficitből” fakadó dezorientáltságot jelölhetjük meg.

* * *

Vessünk most egy pillantást a nagypolitikai környezetre, melyben a román–magyar viszony biztonsága felvetődik. Új fejlemények tanúi vagyunk, hiszen a második világháborút lezáró rendezés, mint tudjuk, 50

évre szólt, és ez az idő épp letelt. Románia és Magyarország, valamint a román–magyar viszony alakulása szempontjából négy új tényező érdemel különös figyelmet: a.) az USA befolyásgyarapítása a Balkánon, és talán Közép- és Kelet-Európában is, b.) nyilvánvalóvá vált Németország gazdasági túlsúlya Közép- és Kelet-Európában és a legtöbb balkáni államban, c.) Oroszország befolyásának jelentős gyengülése Közép- és Kelet-Európában és a Balkánon, és d.) az USA, Németország és Oroszország érdekeinek ütközése a fent említett térségben.

Attól függően, hogy e három állam érdekei miként érvényesülnek, a román–magyar viszony alakulását meghatározó fejleményeknek az alábbi reális változatait képzelhetjük el:

a.) Mind Magyarország, mind Románia német befolyási övezetbe kerül. Ezt Németország mindkét államban jelen levő gazdasági érdekeltiségei valószínűsítik. Történelmi okoknál fogva Németország csak úgy tudná érvényesíteni bármely másik államra, így Magyarországra és Romániára kiterjedő befolyását, ha eljátszaná a demokrácia zászlóvivőjének szerepét a befolyása alá vont államokban. Ha tehát ez a szcenárió játszódik le, a fentebb taglalt „demokráciadeficit” nagy valószínűséggel mind Romániában, mind Magyarországon kiküszöbölődik. Vagy úgy, hogy a jelenleg hatalmon levő politikai erők magukévá tesznek egy tisztán demokratikus értékrendet, és ennek alapján alakítják ki játékszabályaikat, vagy átadják helyüket más, ilyen értékrendet és játékszabályokat magukénak valló politikai erőknek. A két ország biztonságának garantálásához nem lenne szükség további tényezőkre, viszonyuk konszolidálódhatna. Ilyen körülmények között a román–magyar viszonyt ma olyannyira megterhelő nemzeti kisebbségi kérdés intézményes rendezése sem jelentene többet egy technikai kérdés megoldásánál, az európai demokráciákban sikeresnek bizonyult gyakorlat mintájára.

b.) Mind Magyarország, mind Románia az USA befolyási övezetébe kerül. Az USA-nak nincs szüksége arra, hogy a demokrácia zászlóvivőjeként tüntesse fel magát, és minden valószínűség szerint megelégedne a demokratikus formák Patyomkin-falujával Magyarországon és Romániában. A két állam biztonságát nem közvetetten, a demokrácia tartalmán vagy lényegén keresztül, hanem közvetlenül garantálná, a keletkező konfliktusok feloldására összpontosítva befolyásának érvényesítése révén. Jó példa erre a napokban keletkezett görög–török konfliktus és annak feloldása. Az USA által garantált biztonság csak perspektivikusan nevezhető „demokratikusnak”, amennyiben az amerikai demokrácia

intézményei esetleg alakítanak a magyar és román környezeten, melyben működnek.

c.) Magyarország amerikai vagy német, Románia orosz befolyási övezetbe kerül. Ebben az esetben a mostani helyzet tartóssá válik. Oroszországnak nem áll érdekében a hatalom nacionalista legitimációjának megváltoztatása, hiszen ez kellő stabilitást biztosít a román politikai rendszernek. Az orosz mozgástér ugyanakkor viszonylag széles marad Romániában, amennyiben a többség-kisebbség érdekellentétet bármikor ki tudja használni befolyása érvényesítése érdekében. A román–magyar viszony „állóháborúvá” válik, hiszen Magyarország bármennyire is a demokrácia értékrendje és szabályai szerint igyekszik alakítani belpolitikai rendszerét és külkapcsolatait, a román hatalomnak nem áll majd érdekében a még kezelhető szinten tartott, a belpolitikai stabilitást nem veszélyeztető magyarellenesség (Magyarország-ellenesség és magyarkisebbség-ellenesség) megszüntetése. Hiszen ennek felszámolásával a román hatalom egyik fontos legitimációs forrását veszítené el, mondhatni megkérdőjelezná önnön létjogát. A román–magyar viszony e szcenárió életbe lépése esetén nyilván a mindenkori amerikai–oros, illetve német–oros viszonyt képeznék le, és a demokratikus biztonság fogalmát nagy fenntartásokkal lehetne e viszonyra alkalmazni.

Összegezve a román–magyar viszony kapcsán értelmezett „demokratikus biztonság” fogalmáról elmondottakat: a két államban tapasztalható politikai fejlemények kétségessé teszik, hogy ezen államok önmaguk erejéből képesek viszonyuk stabilizálására, konszolidálására. S hogy hogyan alakul ez a viszony a nemzetközi környezet befolyása alatt, az az új nagyhatalmi alku függvénye.

Jacob Heilbrunn–Michael Lind:

A HARMADIK AMERIKAI BIRODALOM, BALKÁNI HATÁROKKAL?

Bill Clinton úgy állítja be ama döntését, hogy húszezer fős csapatot küld Boszniába, mint az amerikai–európai szövetség természetes következményét. De ahelyett, hogy Boszniát a NATO keleti határának tekintենék, inkább a Balkánt kellene úgy szemlélnünk, mint Amerika gyorsan növekvő közép-keleti befolyási övezetének nyugati határát.

Ha emlékszünk, a második világháborúig a Balkán nem Európa, hanem a „Közel-Kelet” részének számított. A tény, hogy az Egyesült Államok sokkal inkább lelkesedik egy boszniai muzulmán állam gondolatáért, mint európai szövetségei, rávilágít többek között az új amerikai szerepre: Amerikára mint az Öböl és a Balkán között elhelyezkedő muzulmán államok informális tömörülésének vezető erejére.

Úgy tűnik, hogy az egykor az ottomán törökök által igazgatott régiók a harmadik amerikai birodalom központjává válnak. A XIX. század vége óta az Egyesült Államoknak három birodalma volt (az elnevezés kliensállamok önkéntes tömörülésére és hagyományos gyarmatokra egyaránt vonatkozik). Amerika mindegyik esetben kitartóan növelte globális befolyását azáltal, hogy ellenőrzése alá vonta a legyőzött nagyhatalmak korábbi birodalmait.

Az első amerikai birodalom az 1898-as spanyol–amerikai háború következményeként jött létre, amikor az Egyesült Államok rátette a kezét Kubára, Puerto Ricóra, a Fülöp-szigetekre és a karibi térség nagyobb részére. Ez a birodalom a második világháború végéig állt fenn.

A második amerikai birodalom 1945-től 1989-ig Nyugat-Európára és Ázsiára koncentráldott.

És most, a hidegháborút követő években Amerika ismét egy korábbi ellenfelének birodalma fölé terjeszti ki fennhatóságát. A Szovjetunió szétbomlása arra készítette az Egyesült Államokat, hogy katonai hegemoniáját kiterjessze Kelet-Európára (a NATO-n keresztül) és a korábban semleges Jugoszláviára.

Mindennél fontosabb, hogy a hidegháború befejeződése lehetővé tette Amerika számára közép-keleti elkötelezettségének elmélyítését. Már azelőtt, hogy az Irak elleni háború az Egyesült Államokat az Öböl-térség

vezető hatalmává változtatta volna, folyamatban volt a harmadik birodalom megalapozása, hiszen addigra Amerika fokozatosan kiépítette katonai befolyását a Közép-Keleten.

Röviddel azután, hogy az Egyesült Államok feladta Vietnamot, Jimmy Carter a Camp David-i békemegállapodásokon elnökölt, támogatta az Izrael és Egyiptom közötti békét, és amerikai csapatokat állomásoztatott a Sínai-félszigeten.

1980 januárjában, az iráni forradalmat és Afganisztán szovjet invázióját követően jött a Carter-doktrína: „bármely külső hatalom azon kísérlete, hogy befolyásra tegyen szert a Perzsa-öböl térségében, az Egyesült Államok létfontosságú érdekei elleni támadásnak minősül”. Mindezt aláhúzta egy gyorshadtest felállítása.

Carter elnök nyomdokain haladva Ronald Reagan elnök e gyorshadtestet az Egyesült Államok Központi Parancsnoksága alá osztotta be, s ezzel az amerikai kötelezettségvállalás a Közép-Keleten egy szintre került az európai és kelet-ázsiai elkötelezettséggel.

Az Öböl-háború óta az Egyesült Államok – kiváltva a militáns iszlám erők dühét – kiterjesztette állandó katonai jelenlétét Szaúd-Arábiára és a környező emirátusokra. Ezen felül az Öbölben létrehozta a haditengerészet ötödik flottáját.

Hogy Amerika a térségnek növekvő jelentőséget tulajdonít, kitapintható Izraellel fenntartott kapcsolatának bensőségebbé válását szemlélve is. A Közép-Kelet az egyetlen térség a világon, ahol az Egyesült Államok katonai jelenlétének kiépítése folyik.

Miközben konszolidálódott a harmadik birodalom központja, az európai és kelet-ázsiai protektorátusok, a második amerikai birodalom legfontosabb elemei erodálódnak. Az amerikai katonai jelenlét Nyugat-Európában ellehetetlenült.

Clinton elnök sürgette Németországot, hogy vállalja Közép-Európa védelmének terhét egy potenciálisan ellenséges Oroszországgal szemben. A NATO-országok legfontosabb célja a jövőben előreláthatólag az lesz, hogy felvonulási terepként szolgáljanak Amerika balkáni, mediterráni és Öböl-térségi háborúi számára.

De hogyan illeszthető bele Ázsia a harmadik amerikai birodalomba? Valószínűleg sehogy. A szövetség Kínával simán kizárható. Amint Kína fokozott katonai jelenléte a Dél-kínai-tengeren és a disszidens Vej Csing-seng nemrégiben történt bebörtönzése is mutatja, Peking szándéka Washington figyelmen kívül hagyása vagy provokálása.

Kína semmiképpen sem hordoz magában reális lehetőséget. Egy keresztes hadjárat, melynek célja a kormány megdöntése lenne, katasztrófához vezetne. Ez csak arra ösztönözné Kínát, hogy határozottan támogasson olyan Amerika-ellenes rendszereket, mint például az iráni rezsim.

A feszültségek, melyek az Egyesült Államokat és Japánt külön utakra terelik, nem félreértések vagy demagógia eredményei, hanem valódi érdekellentétekéi. Habár Japán esetleg módosítja merkantilista kereskedelem- és befektetési politikáját, az ország egyedülálló és sikeres üzleti és politikai kartelljei továbbra is feszültségeket okoznak majd közte és kereskedelmi partnerei között.

Az Egyesült Államoknak a maga részéről nem érdeke, hogy Japán biztonságának fizetett öre legyen. S ha regionális fegyverkezési verseny kezdődne Kína és az önállóbbá vált Japán között, az Egyesült Államok kívülállóként a döntőbíró szerencsés helyzetében találná magát.

Az amerikai szövetség Dél-Koreával aligha élné túl a békés újraegyesítést, hiszen Kína beleegyezésének ára valószínűleg a koreai semlegesség és az amerikai csapatok kivonása lenne.

Az Egyesült Államok számára elérkezett a pillanat, hogy megfontolja kelet-ázsiai elkötelezettségének csökkentését, és olyan új, rugalmasabb biztonsági megállapodásokat hozzon tető alá Japánnal és Dél-Koreával, melyek nem az azonos érdekek fikciójára épülnek. Az amerikai katonai jelenlét csökkentése erőforrásokat szabadítana fel, melyekre szükség van a középkeleti és balkáni új elkötelezettség alátámasztására, mely elkötelezettség akár egy generáción keresztül, vagy akár hosszabb ideig is fennmaradhat.

Az első két birodalommal ellentétben a harmadikat nem lehet azzal igazolni, hogy a demokrácia vagy az önrendelkezés terjesztése érdekében jött létre. Az amerikai vezetők mindig ilyen ideálok előtt hajlonganak, mint ahogy Kuvait Szaddám Huszein alóli felszabadítása során is tették. De Amerika közép-keleti klienseinek legtöbbször autoritárius állam, vagy olyan demokrácia, melyet nyugtalanít etnikai kisebbségeinek kilátásba helyezett önrendelkezése.

Az USA visszavonulása Ázsiából és térhódítása a Közép-Keleten emlékeztet a XIX. századi történésznek, J. R. Seeleynek egy híres megállapítására a brit birodalommal kapcsolatban, melyet szerinte egy „eszement roham” következtében hoztak létre. De Clinton elnök most a Balkánon olyan játékba kezdett, melynek nem kicsi a tétje.

Új európai–közép-keleti befolyási övezetének konszolidálása megköveteli, hogy az Egyesült Államok, miközben visszavonul Ázsiából, új, a

NATO-hoz hasonló intézményeket és szövetségeket hozzon létre az 1990 óta összegyűjtött különböző protektorátusaival való kapcsolattartás céljából.

Bárhogyan is alakuljon a végén, ha működőképes akar lenni, az újabb impériumnak erre kell támaszkodnia. A protektorátusokat meg kell védeni. Egy boszniai kudarc aláaknázhatja a harmadik amerikai birodalmat még azelőtt, hogy létrejött volna.

„NEM BIZTOS, HOGY ELKÖVETKEZIK EGY
KEDVEZŐBB IDŐSZAK, EZÉRT KELL MEGTENNI
MINDENT ANNAK ÉRDEKÉBEN, HOGY
AZ ALAPSZERZŐDÉS ELŐÍRÁSAIT MINDKÉT
FÉL TELJESÍTSE”

INTERJÚ MIROSLAV KUSÝVAL

Kusý, Miroslav filozófus, politológus, egyetemi tanár 1931-ben született. A prágai Károly Egyetem filozófiai tanszékén, a hatvanas évek második felében pedig Bécsben és Brüsszelben végzett tanulmányokat. 1968-ban Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának ideológiai osztályát vezette, részt vett a demokratizálási folyamatokban. A hetvenes években fizikai munkásként dolgozott, egyik aláírója volt a Charta '77-nek. 1990 és 1992 között képviselő, a Komenský Egyetem rektora, jelenleg Politológiai Tanszékének és UNESCO Emberjogi Tanulmányok Központjának a vezetője.

Pro Minoritate: – *Mi maradt 1989-ből, a bársonyos forradalomból mára Szlovákiában?*

Miroslav Kusý: – Nem is olyan kevés. Itt van a forradalmat követő években a Föderális Parlament által elfogadott alaptörvények gyűjteménye. Azok a törvények, amelyeket a Nemzeti Tanácsok, így a Szlovák Nemzeti Tanács működésének kezdetén fogadtunk el. A törvények többsége lényeges segítséget nyújt a totalitárius rendszer visszaállítását előirányzó tendenciák megfékezéséhez, megakadályozzák a recentralizációt, a hatalom egy kézben való koncentrációját. A bársonyos forradalom eredményeként említhetném a főiskolai és az önkormányzati törvényt. Viszont az eltelt időszak eredményeként beszélnem kell a főiskolai törvény új módosításáról is, amely azt bizonyítja, miként lehet visszafordítani a jó működtetési módszereket. Hasonlóan elmarasztaló a véleményem a Büntető Törvénykönyv módosításáról, amely a köztársaság védelméről szóló totalitárius törvényt, az alapítványokról, illetve a közigazgatási területek új felosztásáról szóló törvényt tartalmazza. Mindezek a közelmúlt veszélyes antidemokratikus irányzatai a törvényhozáson belül.

1989 eredményeként meg kell említenem demokratikus intézményeinket: a szabad sajtót, az alkotmánybíróságot, a független bíróságot, a kormányon kívüli szervezetek komplexumát, vagyis a hatalom gyakorlásának demokratikus megoszlását. A fenn említettek demokráciánk ez idáig is álló bástyái. Viszont ezekkel szemben a miniszterelnök is kiépítette a saját, kormányon kívüli intézményi erődítményeit. Ezek egyike a Társadalmi Fejlődés Stratégiájának Hivatala, amely fokozatosan kisajátítja a lényeges határozati jogokat, és amely a tevékenységével csak a miniszterelnöknek felel. Ezek roppant veszélyes demokráciaellenes megnyilvánulások.

Viszont újból érzékelhető egy fontos tényező hatása. Visszatért 1989 szelleme, amelyről időközben majdnem megfeledkeztünk. Visszatért a terekre, a főiskolák környezetébe, az értelmiség berkeibe. Mit jelent ez? Elégedetlenkednek az egyetemisták, a tanárok, háborognak a színészek, a Szlovák Nemzeti Színház dolgozói, tehát ugyanazok a szociális csoportok, amelyek 1989-ben elsőként indultak a totalitarizmus ellen. Az elégedetlenség fokozatosan érzékelhető a többi szociális rétegben is, például az orvosok, az egészségügyi dolgozók, a kormányon kívüli szervezetek széles körében. Tehát a demokrácia alapjai megtalálhatók. Veszélyeztetve ugyan, de léteznek még olyan területek, ahol hallathatjuk hangunkat. Még mindig publikálhatunk a szabad sajtóban, illetve a sajtó szabad részében, szervezhetünk tiltakozó nagygyűléseket, ahol fel is szólalhatunk, működik a közelmúltban Pozsonyban kialakított „Hyde park”, a szabadság sarka, ahol mindenki szabadon szónokolhat.

P. M.: – *Milyen irányban fejlődik Szlovákia belpolitikai helyzete? Milyen intézkedéseket tartálékol a Mečiar-kormány?*

M. K.: – Tanúi vagyunk az iskolaügyben dolgozó értelmiség elleni összpontosított támadásoknak. Főleg az egyetemeken, amelyekre fokozottan jellemző az ellenzéki magatartás. Hasonló a helyzet az egészségügyben, az állami hivatalokban. Folyamatos a káderek tömeges lecserélése majd minden vezető helyen, olyan emberekre, akik feltétel nélkül, híven szolgálják a kormányt, és a kormánykoalíció soraiból kerülnek ki. Igen látványos a magyar kisebbség – a kormánykörök szerint Szlovákia belső fejlődésének legfőbb veszélye – elleni összpontosított támadás. E kisebbség képviselőinek minden kritikai megnyilatkozását, szembenállását a szlovák integritás veszélyeztetéseként értelmezik. Az autonómiatörekvésekben a magya-

rok által lakott területek Szlovákiától való elszakításának szándékát látják, s ezért a kormány keményen lép fel ellenük.

P. M.: – *Amennyiben Szlovákia az első körben kimaradna a NATO és az EU bővítéséből, az milyen irányba lendítené a szlovákiai fejleményeket? Mi történne a mostani hatalommal?*

M. K.: – Ellentmondó a helyzet. Egyfelől ezzel a kormánnyal a NATO-ba, az Európai Unióhoz való csatlakozás szinte lehetetlen. Antidemokratikus megnyilvánulásai a külföld előtt is egyértelműek. A szlovákiai demokratikus ellenzék számára is világos, hogy ebben a felállásban lehetetlen a csatlakozás. Másfelől egyértelmű, hogy az első körből való kimaradás a szlovákiai viszonyok végletes ellehetetlenülését jelentené. Nem vezetne a mostani kormány automatikus lemondásához, sőt nem eredményezné a kormánykoalíció hitelének elvesztését sem a széles szlovák közvélemény szemében. A kormánykoalíció már keresi Szlovákia várható európai kudarcának „bűnöseit”. A Nyugat felé kedvezőtlen jelzéseket leadó ellenzék berkeiben, a szlovák sikereket a világközvélemény előtt eltitkoló államelnök személyében, a Szlovákiáról szándékosan hamis információkat terjesztő hazai és külföldi médiában, a hazugságoknak felülő nyugati politikusok között. Amennyiben az európai integrációs folyamat az említett okok miatt elkerülné Szlovákiát, a kormány sokkal szégyentelenebbül folytatná a totalitárius rendszerhez visszavezető politikáját, úgy éreznék, hogy szabad kezet kapott. Nem kellene figyelembe vennie a külföld rosszszallását és tiltakozó jegyzékeit. Az európai struktúrába való csatlakozás jelenlegi nyitott helyzete részben erkölcsi visszatartó tényező.

P. M.: – *A kisebbségi jogok szűkítésével szemben milyen alternatívát lát? A szlovák demokratikus ellenzék meddig hajlandó elmenni a kisebbségi jogok kiterjesztésében? Lát-e lehetőséget arra, hogy ha ez az ellenzék hatalomra jut, beleegyezik a szlovákiai magyar kisebbség autonómiájának megvalósításába?*

M. K.: – E tekintetben Szlovákiában furcsa a helyzet. A demokratikus ellenzék lehetőségei rendszerint éppen a kisebbségi jogok kérdésének megoldásában nagyon behatároltak. Főleg a szlovákiai magyar kisebbség kérdésében. Gátolja a cselekvésben saját kedvetlensége, és tart is a kérdéstől. Szlovák választóira hivatkozva megpróbál kitérni a kérdés elől. A demokratikus ellenzék egyes tömörüléseit pedig éppen saját nacionalista

erői blokkolják le. Például a Demokratikus Unió a Mečiar pártjából, illetve a Szlovák Nemzeti Pártból távozó személyekből tevődik össze. Ők megtartották nacionalista alapállásukat. Akadályozzák a Demokratikus Unió elnökét, Moravčíkot abban, hogy gesztusokat tegyen a magyarokkal szemben. Holott figyelembe kell venni, hogy a Moravčík-kormány rövid időszaka alatt a szlovákiai magyar kisebbséggel kapcsolatos problémákat igyekeztek megnyugtatóan megoldani, és nem feltétlenül törekedtek a feszültségek fokozására. Ha nem is várható el Moravčíktól, sőt a kereszténydemokratáktól sem, hogy tág teret adnak a kisebbségi jogok kibontakoztatásának, kormányra jutásuk feltétlenül a jelenlegi helyzet gyökeres megváltozását vonná maga után. Kétségtelenül azon lennének, hogy a magyarok rendelkezzenek megfelelő képvisellel a kormányban. Az, hogy az önálló szlovák állam még nem adta meg a magyar kisebbségnek ezt a lehetőséget, meglehetősen unikális eset. A magyar ellenzék emiatt gyakorlatilag kiszorul az államigazgatásból. Feltehetően tekintélyesebb pozíciókat kapnának a parlament kisebbségi bizottságában is. A kisebbségi kultúrára szánt támogatás közvetlenül a kérelmezőkhöz jutna, nem pedig az azzal önkényesen manipuláló kultúrminisztériumhoz.

P. M.: – *Elképzelhető, hogy a szlovák ellenzék elfogadja a kisebbségi autonómiát. Elképzelhető-e viszont az, hogy a meghatározó szlovák politikai erők nem mint szükséges rosszat, hanem mint pozitívumot értékelik ezt a fejleményt?*

M. K.: – Nem tudok erről. Szlovákiában az autonómia általános rémként jelenik meg. A szlovákokban még erősen él, hogy az autonómia igénye vezetett Csehszlovákia széteséséhez, és egyben a Szlovák Állam* megalakításának első lépcsőfoka volt. A másik oldalon egyértelmű, hogy a magyar kisebbség autonómiakövetelése önvédelmi eszköz a szlovák nemzet uralkodó helyzetét hangsúlyozó kormányerőkkel szemben. A kérdés nem lenne ennyire kielezve, ha bővítenék az általános helyi és regionális önkormányzati jogokat. A kormánykoalíció részéről gyakorta hangzik el az az abszurd vélemény, hogy a magyarok az önkormányzati jogokat csak saját érdekeik érvényesítésére használnák fel, kisebbségi igényeik kielégítésére. Ezért sem a magyarok, de a szlovákok sem gyakorolhatják. A kormány tehát szándékosan használja ki és tartja életben a magyar autonó-

* Az 1939 és 1945 között fennállt Szlovák Köztársaságról van szó. (A szerkesztők megjegyzése.)

miakövetelés rémét, hogy segítségével fékezze a decentralizációt és az ország regionalizálásának demokratikus folyamatát.

P. M.: – *Miben látja a főbb eltéréseket a szlovákiai Magyar Koalíció, a szlovák hatalom és a szlovák ellenzék politikai programja között?*

M. K.: – Véleményem szerint a programok között nagy különbségek nincsenek. Inkább a programok egyes elemeinek hangsúlyozásában van a különbség, illetve rendelkezéseinek betartásában. A kormány egyszerűen nem teljesíti programját. Ez a kormányprogram legnagyobb hibája. Ha pedig a benne levő hibákat keressük, akkor talán inkább az benne a hiba, amit nem tartalmaz. Ez sajnos érvényes az ellenzékre is. A szlovák ellenzéki pártok programjai megkerülik a magyar kisebbség kérdését. Ami annyit jelent, hogy egyáltalán nem foglalkoznak a problémával, ha mégis, akkor csak nagyon homályosan és felületesen. A kérdés még ma is tabunak számít.

P. M.: – *Mi a véleménye a szlovák–magyar alapszerződésről? Milyen hatásai vannak Szlovákia belpolitikai helyzetére és a kisebbségek helyzetének alakulására?*

M. K.: – Ez az alapszerződés történelmi változást hozhatna a második világháború után a két nemzet viszonyában. Sajnos, Szlovákiában nem volt meg a megfelelő helyzet az alapszerződés elfogadásához sem az alapvető politikai szerveződések, sem pedig a szlovák közvélemény körében. Kezdetektől fogva erősen kritizálta a koalícióban részt vevő politikai erő, a Szlovák Nemzeti Párt. Képviselői végig azt hangoztatták, hogy a szerződés aláírása ellen fognak szavazni. Végül igennel szavaztak. Mint a kormánykoalíció tagjai rákényszerültek erre, mivel az alapszerződés megkötése a miniszterelnök számára presztízs kérdés volt, de nem titok, hogy az alapszerződéssel kapcsolatosan ma is fenntartásaik vannak. Fenntartásait fejezte ki a Demokratikus Unió is. Az a vélemény fogalmazódott meg, hogy a magyar–román alapszerződés sokkal jobb, mivel a románok lényeges sikereket értek el a magyarokkal szemben, amit a szlovákok nem mondhatnak el magukról. Az alapszerződés papíron ugyan létezik, de a kormánykoalíció még egy lépést nem tett annak érdekében, hogy a gyakorlatban is megvalósuljon. A Slovenská Republika című kormánypárti napilap rendszeresen közöl magyarelles és alapszerződés-ellenes írás-

kat. Mindez nem jelentheti azt, hogy az alapszerződést kerülgetni, jegelni kellene egy jobb korszakban bízva. Nem biztos, hogy elkövetkezik egy kedvezőbb időszak, ezért kell mindent megtenni annak érdekében, hogy az alapszerződés előírásait mindkét oldal teljesítse. Segítségével kivételes lehetőségünk nyílik egy konszolidált szomszédsági viszony kialakítására.

P. M.: – *Elképzelhetőnek tartja, hogy – miként a magyarországi ellenzék néhány politikusa állítja – az alapszerződés aláírása hozzásegítette Mečiar belpolitikai hatalmának megerősítéséhez, és ezáltal Szlovákia távolodását az európai integrációtól?*

M. K.: – Az alapszerződés aláírásával Mečiar csak rövid ideig tartó és ad hoc sikert ért el, amely éppen rezonált az akkori európai helyzetre. Ma már nem számíthat emiatt előnyökre, mivel elérkezett a tettek időszaka. Mečiar pedig nem tud konkrét tetteket felmutatni. A proklamációk időszaka lejárt, elérkezett az ígéretek beváltásának az ideje. Mečiar nem tud bizonyítani. Újabban a Nyugat inkább bírálja, mint dicséri az alapszerződés megkötése miatt.

P. M.: – *A román–magyar alapszerződésnek milyen hatása lesz a szlovák–magyar viszonyra?*

M. K.: – Közvetlen hatása nem lesz. Viszont felmerül egy úgynevezett magyarellenessé szlovák–román blokk kialakításának gondolata. Vagyis a kisantant alapjainak megteremtése. Szerencsétlen lépésnek tartom. Kétségtelenül a feszültségek fokozásához vezetne ebben a régióban.

P. M.: – *Hogyan vélekedik a Jókai Egyetemről?*

M. K.: – Véleményem szerint jogos és nyilvánvaló kérésről van szó, amely előbb vagy utóbb megvalósul. A magyar kisebbség erős nemzeti öntudattal bíró etnikum. Hatszázötvenezer állampolgárról van szó, az adófizetők tizenegy százalékáról, akik már ezen a címen is megkövetelhetik, hogy saját egyetemük legyen, ez nem könyöradomány. Eddig a pénzüket csak szlovák főiskolák finanszírozására használták fel. Az ilyen lélekszámú lakosságnak megfelelő jogalapja van arra, hogy fenntartsion egy egyetemet. Európában léteznek ennél kisebb számú nemzetek és nemzetiségek, amelyek saját egyetemmel rendelkeznek. Ilyen például a finn Åland-szigete-

ken élő svéd kisebbség. Már régen nem felel meg a valóságnak az az argumentum sem, hogy ennyi egyetemet nem engedhetünk meg magunknak, hiszen tucatjával alakulnak az új egyetemek Szlovákia-szerte. Hasonlítsuk össze az 1989 előtti helyzetet a maival. Nincs ésszerű akadálya annak, hogy legyen egy magyar egyetem.

KIHASZNÁLATLAN KÜLPOLITIKAI MOZGÁSTÉR

Hazánk euro-atlanti integrációja és a határon túli magyar kisebbségek autonómiatörekvéseinek támogatása között nem vagylagos a viszony. Ha Magyarország nem támogatja a határon túli magyar autonómiatörekvéseket, csökkennek esélyei az euro-atlanti integrációra. A csatlakozás a NATO-hoz és az Európai Unióhoz viszont biztosítéka lehet a magyar kisebbségi autonómiák létrehozásának és működésének. Az ország integrációja és a magyar kisebbségek autonómiája egyaránt a stabilitás feltétele.

A magyar kisebbségi kérdést nem csak Washington, Párizs vagy Moszkva szemszögéből kell szemügyre vennünk, hanem Budapest, Bukarest, Pozsony vagy akár Kolozsvár szemszögéből is. A nagyhatalmi politikai játszmában egy pöccintés is ökölcspásként hathat Magyarországon, Romániában vagy Szlovákiában. S noha a nagy ütések irányát nem tudjuk befolyásolni, a pöccintések – mint elkövetőik szemében jelentéktelen aktusok – irányát esetleg igen. Csak annyit akarok ezzel állítani, hogy 1.) a magyar külpolitikának a nagyhatalmi politika bizonyos – noha meglehetősen alacsony – szintjén *van* mozgástere; 2.) az e szinten felvetődő kérdések akár kivételes jelentőségűek is lehetnek Magyarország szempontjából, és 3.) a magyar kisebbségek kérdése ezek közé tartozik.

Magyarország a csatlakozásra vonatkozó döntését már meghozta, s most az euro-atlanti közösség államain a sor. Az egyetlen, amit mi tehetünk ma, hogy a pályán maradunk, és hibás belpolitikával, szomszédsági politikával és kisebbségpolitikával nem sodortatjuk le magunkat róla. Ennyi a mozgásterünk, ezért e teret ki is kell töltenünk. Nézzük meg közelebbről, hogy miért, és lássuk, hogyan.

Az egyetlen integrációs külpolitikai kritérium Magyarország szomszédos államokhoz fűződő kapcsolatainak stabilitása. Mondhatni minden más, az integrációval összefüggő kérdés, így a határon túli magyar kisebbségek kérdése is valamely alacsonyabb szinten helyezkedik el, és Magyarország integrációját közvetlenül nem befolyásolja.

Amerikai elemzők szerint az Egyesült Államok a legkevésbé sem érdekelt a magyar kisebbségek helyzetének alakításában. De a többi euro-atlanti állam is így van ezzel. Ha látjuk a többi európai nemzeti kisebbség sorsát övező érdektelenséget a NATO-ban és az Európai Unióban, első

benyomásunk az, hogy kisebbségi kérdés nem is létezik az euro-atlanti térségben. De nagy hibát követünk el, ha – engedve az első benyomásoknak – úgy vélekedünk, hogy mi magunk sem beszélhetünk az euro-atlanti csatlakozás kapcsán nemzeti kisebbségi kérdéstről. Hiszen ha jól megnezzük, a NATO-ban és az Európai Unióban azért az érdektelenség, mert – legalábbis a bel- és külpolitikai stabilitás viszonylatában – mindegyik tagállam többnyire túljutott a maga nemzetiségi gondjain. A rendezési sémák különbözőségének ténye pedig – például beolvasztással és jelentős tőkebefektetéssel Elzászban, speciális státusú területi autonómiával Finnországban és Olaszországban – arra enged következtetni, hogy minden állam az adott körülményeknek és a helyi sajátosságoknak megfelelően vállalkozott a rendezésre. Nem igaz tehát csak úgy egyszerűen, hogy a NATO és az EU számára nem létezik kisebbségi kérdés. A stabilitást nem veszélyeztető, a rendezett kisebbségi kérdés az, ami nem létezik a NATO és az EU számára.

Érthető, hogy a határon túli magyarok kérdése is pusztán a stabilitás összefüggésében vetődik fel az euro-atlanti államok számára. Ha pedig veszélyezteti a stabilitást, a veszélyt az integráció érdekében el kell hárítani. Hogy hogyan, az tulajdonképpen Magyarország és az érintett szomszédos államok „privát ügye”. A magyar külpolitikának azért kell önállóan kitöltenie a számára a szomszédságpolitikában és a kisebbségpolitikában adott mozgásteret, mert az a NATO és az EU számára holt térnek számít. Minden szomszédságpolitikai és kisebbségpolitikai megfontolás az integráció összefüggésében másodlagos vagy sokadlagos, ha a stabilitást nem érinti. Függetlenül attól, hogy Románia, Szlovákia vagy Szerbia csatlakozik-e majd a NATO-hoz és az Európai Unióhoz, és ha igen, mikor. Magyarországnak stabil bilaterális kapcsolatokat kell kiépítenie ezekkel az államokkal.

Itt elengedhetetlennek tűnik egy megjegyzés a stabilitás értelmezéséhez. Nem gondolkodhatunk gyors, katartikus megoldásokban. A kisebbségi problémák, akár rendezni kívánjuk őket, akár zárójelbe tenni vagy „megszüntetve megőrizni”, mindenképpen tartós feszültséget jelentenek majd Magyarország bilaterális kapcsolataiban. Nem arra vonatkozóan kell elképzeléseket gyártanunk, hogy hogyan oldjuk meg e kérdéseket egyik napról a másikra, hiszen az ilyen elképzelések minden bizonnyal eleve kudarcra vannak ítélve. És nem arra vonatkozóan kellene határozott elképzeléseknek lenniük, hogy különféle politikai és diplomáciai trükkökkel hogyan tudjuk elfedni a stabilitás hiányát, hanem arra vonatkozóan,

hogy hogyan tudjuk ezeket a mindenképpen meglévő feszültségeket kezelni, mederben tartani, és fokozatosan, hosszabb távon feloldani.

A határon túli magyar kisebbségek kérdését az integráció és a stabilitás szemszögéből nézve, úgy hiszem, a magyar kisebbségi kérdés hosszabb távon is megnyugtató rendezése, Magyarország külpolitikai stabilitásának megteremtése nem képzelhető el a kisebbségek mint *nemzeti közösségek* és a magyar állam egyfajta integrációja nélkül. Ugyanakkor a magyar kisebbségeknek meg kell találniuk a helyüket, valamilyen formában integrálódniuk kell azokba az államokba is, melyekben élnek. Ennek a kétirányú integrációnak az intézményes eszköze nem más, mint a *kisebbségi autonómia*.

Ami az autonómiát mint a magyar kisebbségek saját államaikba történő integrációjának eszközét illeti, a következő körülményeket kell tekintetbe vennünk: a nemzetállami programnak azzal a fajtájával szemben, melyet például a mai román és szlovák politikai hatalom – de nem minden román és szlovák ellenzéki párt! – magáénak vall, nemzeti alapon szerveződő autonómiával lehet védekezni. Csak így őrizhető meg az identitás. Az ilyen nemzetállami program bármiféle támogatásával – például úgy, hogy lemondunk az autonómiáról és a kollektív jogokról, ami állítólag a magyar kisebbségek szlovák, illetve román politikai erőkkal való együttműködésének ára – nem a magyar identitás védelme, hanem feladása irányában teszünk lépéseket.

A formula nem tűnik számomra túl bonyolultnak: aki a határon túli magyarok identitásának megőrzését igenli, az jelen helyzetben nem mondhat le a magyar kisebbségi közösségek autonómiájáról. A kérdés valójában nem ez, hanem az, hogy igeneljük-e az identitás megőrzését, vagy pedig úgy véljük, hogy Magyarország euro-atlanti integrációjának a határon túli magyarokról való lemondás, az ő identitásuk elvesztése az ára.

Fentebb, a „nagyhatalmi” politikai fejtegetések során ahhoz próbáltam támpontokat találni, hogy ezt a kérdést nem kell feltennünk. A magyar kisebbségek identitásának megőrzése és Magyarország euro-atlanti integrációja nem áll szemben egymással. Hibásan érti a NATO és az Európai Unió működését, aki szerint szemben áll. Az a politika, melyet ez a hiba működtet, rendkívüli veszélyeket rejt magában. Ha a csaknem kétfélmillió magyar kisebbség létében fenyegetve érzi magát Romániában, és hiányzik helyzete rendezésének minden perspektívája, súlyos destabilizáló tényezővé válhat mind Románia, mind Magyarország, mind a két ország kapcsolatai számára. Ugyanez a helyzet a szlovákiai magyar és a vajdasági

magyar kisebbséggel, illetve a szlovák–magyar és a szerb–magyar kapcsolatokkal is. Úgy hiszem, nem az autonómia biztosítása, hanem inkább az autonómia megtagadása következtében kialakuló helyzet az, ami Magyarország euro-atlanti integrációját veszélyezteti.

Végezetül néhány szó alapszerződésügyben. Hiba azt képzelni: a magyar integrációs politika abból áll, hogy végtelen monológként hajtogatjuk Brüsszelben és másutt, hogy csatlakozni akarunk a NATO-hoz, be akarunk lépni az Európai Unióba. Közben pedig rászállunk az alapszerződéseknek a nagyhatalmak által csak úgy mellékesen bepöccintett légy-papírára, s most ott hasalunk rajta bénán, aminek következménye minden bizonnyal szomszédsági kapcsolataink amúgy is viszonylagos stabilitásának csökkenése lesz. Abban az illúzióban ringatjuk magunkat, hogy az alapszerződések aláírásával Magyarország euro-atlanti integrációjának irányában tettünk lépéseket, holott éppen az ellenkező irányba indultunk.

SODRÓDÓ MAGYAR KÜLPOLITIKA

Kis János szerint „a magyar kérdés nincs átgondolva”. E megállapítással, mely azóta már szállóigévé vált, csak egyetérthetünk. Ami a külpolitikát illeti, a szóban forgó kérdés „átgondolatlanságának” igencsak áldatlan gyakorlati következményei vannak. Mindenekelőtt a magyar külpolitika sodródása.

Az igény, hogy véget vessünk külpolitikai sodródásunknak, nem a nemzeti önérzet túltengése okán fogalmazódhat meg, hanem azért, mert *a jelenlegi helyzetben* csak ily módon biztosítható az ország külpolitikai stabilitása. Nem igaz, hogy az a külpolitikus, aki például a határon túli magyar kérdést másod- vagy harmadrangú, még csak „átgondolásra” sem érdemes kérdésként kezeli, ne lehetne „jó hazafi”. Lehet. De jó szakember, aki ismeri mestersége szabályait, aligha lehet.

Külpolitikai gyakorlatunkban az átgondolt program helyét ma a taktika foglalja el. E taktika kulcsformulájának a *„mi azt tesszük, amit ők gondolnak”* tűnik. Sovány vigasz, hogy a magyar külpolitikában e formula alkalmazásának még komoly hagyományai is vannak. S itt nem csak a pártállami korszakra kell gondolnunk, amikor e formulát a kényszer jegyében alkalmazták, hanem a két világháború közti időszakra (a formula a területi revízió jegyében alkalmazva) és a Monarchia korára is, mikor alkalmazása Magyarország gazdasági fejlődésének biztosítását volt hivatott ellentételezni. Az „ők” persze korszakonként mást és mást (Moszkvát, Berlint, Bécsset) jelentett.

A szocialista–szabaddemokrata kormány – Magyarország euro-atlanti integrációjára hivatkozva – általános érvényre próbálja emelni a magyar külpolitika „bejártott” taktikai formuláját: az „ők” a kormány számára *„mindenki mást”* jelent. A bajok akkor kezdődnek, amikor kiderül: „ők” és „ők” (például Brüsszel és Pozsony) bizonyos kérdések kapcsán akár eltérő módon is gondolkodhatnak. A magyar külpolitika a példaként felhozott esetben két tűz közé szorult, hiszen nyilvánvalóvá vált, hogy az euro-atlanti közösség és Szlovákia igényeinek nem lehet egyszerre megfelelni.

Ez az eset felhívja a figyelmet arra, hogy taktikai formulánk alkalmazásával nincs minden rendjén. Általános külpolitikai programmá merevedése esetén Magyarország előreláthatólag még sok hasonló esettel találja magát szemben. Mert mi történik, ha Belgrád vagy Bukarest mást gondol,

mint Brüsszel, vagy uram bocsá, Párizs mást gondol, mint Bonn? Ami bizony gyakran előfordul...

Célszerűnek látszik tehát abból kiindulni, hogy mit gondolunk mi magunk. Ez nem zárja ki sem a konszenzust, sem a kompromisszumot másokkal. Sőt, a konszenzus és a kompromisszum csak így válik lehetségessé. Mi több, kedvenc taktikánkat sem kellene végképp sutba vágunk. Euro-atlanti integrációnk ugyanis jelenlegi stádiumában arról szól, hogy *csatlakozunk* az euro-atlanti közösség részéről már többnyire „átgondolt”, kész programokhoz. S egyelőre akkor sincs nagy baj, ha – mint néhány héttel ezelőtt – NATO-illetékesek kissé idegesen közlik velünk, hogy a magyar haderőreformot nem nekik, a NATO-nak, hanem inkább nekünk, magyaroknak kellene megterveznünk.

Ha viszont Magyarország közvetlen külpolitikai környezetéről van szó, taktikai formulánk kudarcra van ítélve. Mégpedig azért, mert Magyarország és néhány szomszédja kapcsolatainak rendezésére vonatkozó kész program, melyhez „csatlakozhatnánk”, jelenleg *nem létezik*. A Franciaország által „átgondolt” és az EU többi tagállama által félszívvvel támogatott stabilitási konferencia (Balladur-terv) megbukott. A szlovák kormány programjának végpontján, ha jól értjük, a lakosságcsere áll. A Jugoszláv Köztársaság elképzelései a kétoldalú viszony alakítására vonatkozóan egyelőre nem ismeretesek.

Románia-politikánkban a jó viszony kialakulásával párhuzamosan a romániai magyarok olyan fontos törekvései szorultak háttérbe, mint az 1994-es magyar kormányprogramban, az 1996. július 5-i „magyar–magyar csúcs” zárónyilatkozatában és az RMDSZ programjában is szereplő autonómia. Tulajdonképpen nem történt más, mint hogy a magyar kormány bevetette taktikai csodafegyverét, s a román–magyar alapszerződés múlt év szeptemberi aláírásával nagyjából olyan határon túli magyar politikát ígért a román politikai elitnek, amilyenre az eredetileg gondolt: azt ígérte, hogy az elfogulatlan szemlélő pozíciójára helyezkedik a román többség és a magyar kisebbség politikai küzdelmeiben. Ígéretét mindaddig sikerült betartania. S mivel a román többség nem gondolt magyar kisebbségi autonómiára, ez a kérdés lekerült a magyar kormány napirendjéről.

Ha Magyarország továbbra is képes lesz betartani a jelenlegi magyar kormány ígéretét, a román–magyar viszony stabil maradhat. De ez jószerevével a rendkívül törekeny román belpolitikai egyensúly függvénye. Az egyensúly megbomlásához annyi is elég, hogy a romániai magyarok a

kisebbségi jogok bővítése terén kormányzati pozícióból elért eredményeit az RMDSZ programjának megfelelően az autonómia felé megtett lépésekként kezdjék értelmezni. Nem is beszélve arról, hogy a múlt év őszi választási vereség kábulatából magához térő román ellenzék növelheti befolyását, és a román külpolitika könnyen „magyarellenes” irányban mozdulhat el. Magyarország nem befolyásolhatja azokat a körülményeket, melyekre ígéretét alapozta, a kormány vállalása ezért gyenge lábakon áll.

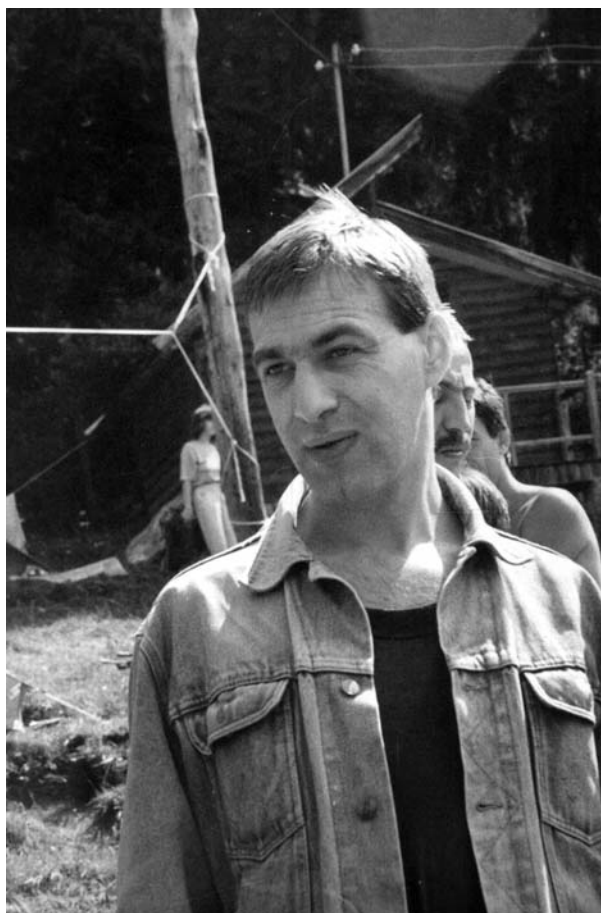
Ahhoz, hogy kapcsolatait „kritikus” szomszédaival stabilizálni tudja, a magyar külpolitikának *arányérzékre* lenne szüksége; vagyis tudnia kellene, hogyan hozza összhangba *ígéreteit és képességeit*. Az aktuális szlovák–magyar és potenciális román–magyar feszültség lényegében abból fakad, hogy a jelenlegi magyar kormány a szlovákiai magyar, illetve a romániai magyar kisebbséggel kapcsolatban *olyasmit ígér* Szlovákiának, illetve Romániának, amiről e két állam – valószínűleg joggal – feltételezi, hogy *Magyarország nem lesz képes* betartani. A jelenlegi magyar kormány rideg kisebbségpolitikája, mely az „állományvesztések listáján” igyekszik feltüntetni a magyarság durván egyharmadát, a helyzet ismerőiben, közöttük a szomszédos országok politikai és értelmiségi elitjeiben nemhogy bizalmat ébresztene, hanem éppen ellenkezőleg, gyanakvást kelt. S ezek az elítéltek ahelyett, hogy egy minden felet kielégítő rendezésen gondolkodnának, esetleges taktikai engedményeik mellett is görcsösen ragaszkodnak alkupozícióikhoz. Hiszen nem világos számukra, valójában milyen magyar igények rejlenek a jelenlegi magyar kormány képtelen ígéretei mögött.

Ahogy Magyarország nem lesz képes arra, hogy „lehatárolja” magát a szomszédos országokban élő magyar kisebbségekről, ugyanígy képtelen az a gondolat is, hogy a magyarság határmódosítás által rendezze kisebbségben élő szeletének problémáit. Az arányos megoldásnak továbbra is a *kisebbségi autonómia* tűnik. Ez derül ki az érintett szomszédos országok magatartásából, melyek idáig semmilyen komolyan vehető érvet sem szegtek szembe egy ilyen megoldással. Az autonómiával szemben felhozott szlovák, román és szerb érvek ugyanis valójában a magyarság képességeinek nem megfeleltethető igényt, a határmódosítást érintik, mely utóbbival egy sajátos, a jelen helyzetre általuk is alkalmazhatatlannak vélt történelmi evolúciós érvelés végső pontján az etnikai autonómiát azonosnak tüntetik fel.

A NATO kiterjesztése és az Európai Unió bővítése előtérbe helyezi Magyarországi szomszédosági kapcsolatainak problémáit. De e problémák,

melyek magva a határon túli magyar kisebbségek rendezetlen helyzete, Magyarország euro-atlanti integrációjától függetlenül is rendezésre várnak. Továbbgörgetésük minden oldalon hihetetlen energiákat emészt fel, demoralizáló hatású és – amint az Szlovákia esetében nemrég nyilvánvalóvá vált – kulcshelyzetekben bénító hatással lehet bármely érintett ország külpolitikájára.

Egy, a Magyarország és a magyarság képességeire, vagyis politikai és kulturális hagyományaira, gazdasági és intellektuális erőtartalékaira, geopolitikai helyzetére, lélekszámára méretezett, védhető – ami nem azt jelenti, hogy nem is vitatott –, vagyis a jelenkori „uralkodó eszmék” szerint átgondolt külpolitikai program lenne az, amire támaszkodva sietség, arrogancia és komplexusok nélkül lehetne nekilátni Magyarország és közvetlen külpolitikai környezete viszonyainak rendezéséhez.

Bálványosi portré

1998–2002

ELŐSZÓ

[A NEMZETPOLITIKA '88–'98 CÍMŰ KÖNYVHÖZ]

(Társszerzők: Németh Zsolt, Orbán Viktor,
Rockenbauer Zoltán)

A magyar állam és nemzet határai tudvalevőleg nem fedik egymást. A környező országokban, a Magyar Köztársaság határain kívül mintegy 3-3,5 millió magyar él. E kisebbségi közösségek problémái az 1989-es rendszerváltásokat követően a felszínre kerültek, és különös kihívást jelentettek és jelentenek mindmáig a magyar politika számára.

Mivel a határon túli magyarok politikai szándékait és törekvéseit a magyar állam már csak e kisebbségek politikai súlyánál fogva sem hagyhatja figyelmen kívül, a magyar politikának egy sajátos területe formálódik: a *nemzetpolitika*. A nemzetpolitika a mi értelmezésünk szerint végső soron az állam és a nemzet egymásnak meg nem feleléséből fakadó problémákra keres megoldásokat. Célja a magyar állam és a magyar nemzet érdekeinek összehangolása és ezen együttes érdekek képviselése. A nemzetpolitika magában foglalja 1.) Magyarországot és a határon túli magyarok viszonyának alakítását („magyar–magyar” kapcsolatok); 2.) a magyar állammal szomszédos államok többségi nemzeteivel fenntartott viszony alakítását azokban a kérdésekben, melyek az államaikban élő magyar kisebbségi közösségek helyzetével, sorsával, érdekeivel függenek össze; 3.) a nemzeti érdekek – azaz a Magyar Köztársaság és a határon túli magyarok együttes érdekeinek – képviselését a külpolitikában, különösen Magyarország euro-atlanti csatlakozási folyamata során.

A Fidesz – Magyar Polgári Párt, melynek tevékenységét e könyv szerzőinek mindegyike – különböző pozícióból és módon – az elmúlt tíz év során előmozdítani igyekezett, megalakulásától kezdve jelentős súlyt fektetett a „nemzetpolitikai” szempontok tisztázására és érvényesítésére a bel- és külpolitikában. Ahhoz, hogy a párt képviselői egyre magabiztosabban nyilvánítottak véleményt és határozottabban képviselték álláspontjukat az e területen felmerülő konkrét kérdésekben, nagymértékben hozzájárultak a pártban folytatott belső viták, a bel- és külpolitikai ellenfelekkel vívott politikai csaták, az érintett politikai szereplők szándékainak és lehetőségeinek alaposabb megismerése. Ezeknek a küzdelmeknek,

egyértékeseknek és egyet nem értésnek az eredményeként született a kötetben szereplő szövegek túlnyomó többsége.

Nézeteink a *nemzetpolitika* fogalma által lefedett alapkérdéseket illetően az elmúlt tíz évben lényegüket tekintve nem változtak. Igaz, a politikai környezet sem sokat változott, amelyben az ilyen kérdések felvetődnek. Ez idő alatt viszont tekintélyes mennyiségű tapasztalatra volt alkalmunk szert tenni, s ezek tükrében bízunk abban, hogy világos és reális célokat sikerült megfogalmaznunk e kérdések rendezésére vonatkozóan. A kötetben közölt írások mindenekelőtt erről kívánják meggyőzni az Olvasót.

Az idők során ugyanakkor újabb és újabb kérdések merültek fel, melyekre gyakorlati politikai választ kellett találnunk. A problémahalmaz terebélyesedésével, alapfelfogásunk megtartása mellett, politikai fogalmaink készlete is óhatatlanul változott, s helyenként a hangsúlyok eltolódtak a problémák kezelésében. Ezt a folyamatot a kötet egyes – a magyar nemzetpolitika aktuális problémáit áttekinteni szándékozó – részein belül keletkezési sorrendbe állított szövegeket végigkísérve megállapítható a változás. E szövegek ugyanakkor kijelölik a továbblépés lehetséges irányát mind a gondolkodás, mind a politikai cselekvés számára.

Néhány részletkérdés, melyet a szövegek taglalnak, időközben aktualitását veszítette. (Ezek száma sajnos elenyésző.) A számtalan alkalommal végigvitatott, s végül egységessé kovácsolódott gondolatmenet, a szövegek mögött meghúzódó, s a szerzők mindegyike által vallott *nézetrendszer* jobb megértése végett azonban ezeket a részeket is benne hagytuk a szövegekben. Ugyanezen okból néhány átfedés is fellelhető a kötetben; nem bántuk, ha egy-egy kérdés különböző összefüggésekben is reflektorfénybe kerül. S így vált lehetségessé, hogy teljes, csonkítatlan szövegeket közöljünk. A beszédeket nyilván szerkesztett formában adjuk közre.

A kötet végén szerepelnek a Fidesznek a „nemzetpolitika” tárgykörében fennállásának tíz éve alatt elfogadott legfontosabb dokumentumai, melyeknek kidolgozásában a szerzők részt vettek, valamint két másik fontos dokumentum, melyek ugyancsak autentikusan jelenítik meg nézeteinket.

A tíz évet átfogó, műfajukat és stílusukat tekintve eléggé változatos szövegek tulajdonképpen konkrét politikai kérdésekre adott válaszok. Az elmélet szemszögéből nézve a kötet a töredezettség képét mutatja. A felmerülő kérdések azonban sürgős válaszokat vártak, s nem várhattunk a „nemzetpolitikai elmélet” megszületésére, a „magyarkérdés”

elméleti szintű végiggondolására. Egy ilyen elméletnek sokszor éreztük a hiányát. Ha létezne, bizonyára nagy segítségünkre lett volna, s mentesültünk volna egy jó adag fejtöréstől.

Végül szeretnénk eleget tenni kellemes kötelességünknek: köszönetet mondunk az Erdélyben, Felvidéken, Vajdaságban, Kárpátalján és másutt, a határ túloldalán élő barátainknak, akik az elmúlt tíz évben segítőtársaink voltak elképzeléseink kialakításában. Ugyancsak köszönettel tartozunk a Fidesz kisebbségi csoportja és külügyi kabinetje tagjainak, valamint a Pro Minoritate Alapítvány munkatársainak, akiknek ötletei, javaslatai, kritikai észrevételei a kérdések alaposabb átgondolására készítettek.

1998 januárjában

ERDÉLY A MAGASBAN?

MEGJEGYZÉSEK MOLNÁR GUSZTÁV AZ ERDÉLYI KÉRDÉS CÍMŰ TANULMÁNYÁHOZ

Az alábbiakban a következő megállapítások bizonyítását kísérelm meg:

1.) Az *erdélyi kérdés* című írásában¹ Molnár Gusztáv „megemelt” látószögből tekinti végig az erdélyi kérdés rendezésének feltételeit és módját. Véleményem szerint Erdély kapcsán a kérdések nem a Molnár által „beállított” szinten tevődnek fel; vagyis nem ezek a *releváns* kérdések, melyek Erdély kapcsán megoldásra várnak. Mindaz, amit Molnár elmond, ilyen szempontból nem több *intellektuális fecsegésnél*;

2.) de egy másik szempontból, a kérdés aktuális politikai és szellemi környezetét szem előtt tartva, Molnár írása *ideologikusnak*² minősül. A szerző egy olyan „megoldással” hozakodik elő, melynek esélye a gyakorlatba ültetésre igen csekély. E „megoldás” viszont semmilyen ponton nem mond ellent a jelenlegi magyar kormány* külpolitikai szándékainak és gyakorlatának, s így az a *látszat* keletkezik, mintha lehetséges lenne az erdélyi kérdésnek a mai magyar kormánypolitikával összeegyeztethető rendezése. Miközben Molnár okfejtése csak a mai magyar kormánypolitikának vetve hátát tudja megalapozni önmagát, e politika egy csúsztatás révén, a valószerűtlennek valószerűként történő beállítással, ezen okfejtés nyomán igazolást nyer. A molnári „terv” és a magyar külügyi kormányzat gyakorlata, melyek ily módon az irrealitások szférájába támogatják egymást, nem várt következményekkel járnak, a román–magyar kapcsolatok (és a térség) destabilizálódását eredményezhetik.

* * *

¹ Magyar Kisebbség, 1997. 3–4. szám, 208–232. p. A szövegben zárójelben szereplő oldalszámok erre a tanulmányra vonatkoznak.

² „Az »ideologikus gondolkodás« nem a realitásból indul ki; hanem *értelmezi* a realitást azoknak az axiomatikus álláspontoknak a függvényében, melyekből származik” – írja például Michael Shafir (*Guvernarea Ciorbea și democratizarea: bilanț intermediar*, 4–5. p.).

* Az MSZP–SZDSZ-kormányról van szó. (A szerkesztők megjegyzése.)

Az erdélyi kérdés felvezetéseként Molnár hosszasan elidőzik Samuel P. Huntington híres civilizációs paradigmafogalmánál, s vele együtt felteszi a kérdést: „Kit lehet európainak és ezzel az Európai Unió, a NATO és más ezekhez hasonló szervezetek potenciális tagjának tekinteni? A legegyszerelműbb és -átfogóbb választ – idézi Molnár Huntingtont – a nyugati kereszténységhez tartozó népek, valamint a muzulmán és ortodox népek között húzódó, évszázadok óta fennálló nagy történelmi választóvonal szolgáltatja.” (210. p.) Néhány sorral alább Molnár rá is erősít a válaszra: „A civilizációs paradigma [...] világos és megcáfolhatatlan választ ad a nyugat-európaiakat foglalkoztató kérdésre: »Hol ér véget Európa?« Európa ott ér véget, ahol a nyugati kereszténység véget ér, és ahol az iszlám és az ortodoxia kezdődik.” (Uo.) De – tesszük fel a kérdést – vajon olyan világos és megcáfolhatatlan-e a „civilizációs paradigma” válasza Erdély esetében?

Ha a válasz egyértelmű lenne, Molnárnak talán arra sem lenne szüksége, hogy a legkülönbébb érveket próbálja meg felsorakoztatni Erdély nyugati civilizációhoz való tartozásának bizonyítására. Érvelése azonban, bármily tetszetős, egyáltalán nem meggyőző. S mivel Molnár felfogásában az erdélyi kérdés nyugvópontra jutásának sarkköve éppen az a tétel, miszerint Erdély a nyugati civilizációs övezeten belül helyezkedik el, ha e tétel nem áll, egész gondolatmenete összeomlik.

A huntingtoni elmélet, bármennyire is ezt reméli tőle Molnár, Erdély „hovátartozása” kérdésében nem bír bizonyító erővel. Huntington először is – W. Wallace nyomán – *feltételesen* beszél az Európát szétválasztó határvonalról, mely a nyugati kereszténység 1500-as keleti határaival esik egybe.³

Másodszor: Huntington elméletének azt a „szeletét”, melyre Molnár támaszkodik, csak akkor lehetne az általa elért kívánt célok szolgálatába állítani, ha Erdély civilizációs hovátartozása *eleve* tisztázott lenne. Huntington ugyanis, amikor „a demokratizálódás harmadik hullámáról” beszél, szoros kapcsolatot lát a *katolicizmus* és a demokratikus folyamatok

³ „The most significant dividing line in Europe, as William Wallace has suggested, *may well be* [kiemelés tőlem – L. Cs.] the eastern boundary of Western Christianity in the year 1500. This line runs [...] separating Transylvania from the rest of Romania. [...] The peoples to the north and west of this line are Protestant or Catholic; they shared the common experiences of European history – feudalism, the Renaissance, the Reformation, the Enlightenment, the French Revolution, the Industrial Revolution...” Samuel P. Huntington: *The Clash of Civilizations? Foreign Affairs*, Summer 1993. 30. p.

térnyerése között.⁴ Ennek a kapcsolatnak a tételezése vezetheti őt ahhoz az *elméleti* feltételezéshez, miszerint – mint Molnár idézi – Erdély „katolikus magyarok által lakott” terület. Ez pedig nem pusztán egyszerűsítés, mint Molnár véli, hanem tárgyi tévedés (210. p.). Ha Huntington nyomán a vallási hovatartozást tekintjük a civilizációs hovatartozás fő kritériumának, Erdélyt minden bizonnyal az ortodox, keleti övezetbe kellene sorolnunk,⁵ s demokratizálását nem a katolikus, hanem – a huntingtoni elmélet egy másik „szeletére” támaszkodva – az ortodox egyháztól kellene várnunk.⁶

Harmadszor: a huntingtoni vallási argumentumot – nyilván mivel nem a kívánt következtetésekre vezetne – egy következő lépésben zárójelbe téve Molnár bizonyoságként kezeli az 1920 óta Erdélybe települt mintegy 700 000-800 000 regáti románnak⁷ az erdélyi románokhoz történt „kulturális” asszimilációját („kulturális identitáson” értve „mindenekelőtt a munka- és az ezzel szorosan összefüggő politikai kultúrát”, 219. p.). Számomra sokkal megalapozottabbnak tűnik arról a „kulturális” asszimilációs hatásról beszélni, melyet az Erdélybe települt és a Regátban élő románok, a romániai románság több mint 2/3-a együttesen gyakorolt az összromániai románság alig 1/3-át kitevő tősgyökeres erdélyi románságra. Hiszen az 1920-as évek óta hipercentralizált Romániában a „központ”, vagyis a Regát, s ezen belül is Havasalföld volt asszimiláló helyzetben. Az

⁴ „By the early 70s, most of the Protestant countries in the world had already become democratic. The third wave of the 1970s and 1980s was overwhelmingly a Catholic wave. Beginning in Portugal and Spain, it swept through six South American and three Central American countries, moved on to the Philippines, doubled back to Mexico and Chile, and then burst through in the two Catholic countries of Eastern Europe, Poland and Hungary.” Samuel P. Huntington: *Democracy's Third Wave*. Journal of Democracy, Spring 1991. 13. p. Hogy a magyar „demokratikus reform” beilleszthető legyen elméletébe, mint látjuk, Huntington katolikus országgént tartja számon Magyarországot is.

⁵ Erdély lakossága az 1992-es népszámlálási adatok tükrében vallási hovatartozás szerint a következőképpen oszlik meg: a 7 723 313 (100%) lakosból 5 360 102 (69,4%) ortodox, 206 833 (2,7%) görög katolikus, 854 935 (11%) római katolikus, 796 682 (10,3%) református, 56 448 (0,8%) evangélikus, 75 978 (1%) unitárius, 2768 izraelita és 369 567 (4,8%) egyéb vallású. Lásd Árpád E. Varga: *Limba maternă, naționalitate, confesiune. Date statistice privind Transilvania în perioada 1880–1992*. In Bárdi Nándor, Veres Péter [szerk.]: *Fizionomia etnică și confesională fluctuantă a regiunii carpato-balcanice și a Transilvaniei*. Asociația Culturală Haáz Rezső, Odorheiu Secuiesc, 1996, 133. p.

⁶ „The Orthodox Churches could emerge as a powerful influence for democracy in southeastern Europe and the Soviet Union.” Huntington: *Democracy's...*, 17. p.

⁷ Lásd Árpád E. Varga: *Limba maternă, naționalitate...*, 111. p.

asszimilációnak egyrészt nem voltak nyelvi korlátai, másrészt a „központ” határozott asszimiláló szándékai (és eszközei) sem hiányoztak. Ezek meglétét bizonyítja többek között az erdélyi románság nyugati keresztény egyházának, a görög katolikus egyháznak 1948-ban történt felszámolása, melynek során mintegy 2 000 000 román⁸ kényszerült megválni egyházától és hitétől. Ezek túlnyomó többsége az ortodoxiához „tért vissza”.

A tényeket és adatokat figyelembe véve Molnár kulturális asszimilációs tézise – még akkor is, ha mint ő teszi, számolunk az erdélyi magyarok és németek asszimiláló erejével – megalapozatlannak bizonyul. S mi sem jellemzőbb, mint hogy ez a tézis ellentmond Huntington asszimilációról vallott nézeteinek is. Huntington ugyanis, azt a prognózist szem előtt tartva, miszerint 2050-ben (!) az Egyesült Államok lakosságának „23%-a spanyol-amerikai, 16%-a fekete és 10%-a ázsiai-amerikai” lesz, már 1993-ban megkongatja a vészharangot, és felteszi a kérdést: „Vajon uralkodó marad-e ez a folyamat, s spanyol-amerikaivá vagy nem-fehérré válik-e a lakosság 50%-a? [!] Vajon az új bevándorlók asszimilálódnak-e az Egyesült Államok mind ez ideig domináns európai kultúrájához? Ha nem, ha az Egyesült Államok valóban multikulturálissá válik és belső civilizációs összeütközés színtere lesz, túléli-e ezt liberális demokráciaként?” Válaszában Huntington komoly kétségeinek ad hangot, s Molnárral ellentétben, aki Erdély esetében az ismert tények és adatok birtokában is optimistának mutatkozik, arról beszél, hogy ha a népességstruktúra átrendeződésének folyamata nem lassul le vagy nem vesz más irányt, „az Egyesült Államok, ahogy eddig ismertük, megszűnik létezni és követi a másik, ideológiailag meghatározott szuperhatalmat a történelem süllyesztőjébe”.⁹

Negyedszer: Huntington elmélete intellektuális konstrukció, a valóság egyszerűsített ábrázolása, melynek megállapításai a globális kérdések áttekinthetősége által megkívánt elvontsági szinten helyezkednek el, s amely többé-kevésbé alkalmasnak bizonyult arra, hogy az Egyesült Államok globálissá vált külpolitikáját orientálja. Amikor Molnár az erdélyi kérdést erről a szintről próbálja megközelíteni, optikai csalódás áldozata: nem veszi észre, hogy ha egy *globális amerikai cselekvéshipotézisből* indul ki, csak üres megállapításokat hangoztathat Erdélyről. Csak akkor lenne esélye arra, hogy az erdélyi viszonyokat legalább elméletileg, a cselekvést orientáló módon e globális szinthez igazítsa, ha ellenkező irányból, vagyis a

⁸ Lásd Bartunek István: *Láttelek egy román-román ellentétről*. Kézirat [1992], 2. fólió.

⁹ Samuel P. Huntington: *If Not Civilizations, What?* Foreign Affairs November/December 1993, 190. p.

konkrét erdélyi viszonyokból indulna ki. Attól a feltételes megállapítástól ugyanis, hogy Erdély a nyugati civilizáció része, még ha Huntingtontól származik is ez a megállapítás, Erdély még nem válik valóságosan is a nyugati civilizáció részévé. S ha egy elérendő célt már elértnek, kulturálisan, történelmileg szinte sorsszerűen biztosítottanak nyilvánítunk, ez a (politikai) cselekvés nyelvére lefordítva annyit jelent, hogy *semmit sem kell már tennünk e cél elérése érdekében*. Molnár erőfeszítései, melyeket Huntington értelmezése terén fejt ki, ezen a ponton illeszkednek a magyar külügyi kormányzat szándékaihoz és gyakorlatához, és válnak áttételesen ezeket igazoló ideológiává.

* * *

Érvelésének alátámasztása során Molnár különös fontosságot tulajdonít a '96 őszi romániai elnökválasztás második forduló eredményeinek. Véleményét külön cikkben is kifejti.¹⁰ Vitathatatlan tény, hogy Erdély – értve ezen a történelmi Erdélyt, a Bánságot és a Partiumot – valóban „másként szavazott”.¹¹ Molnár ama megállapításában viszont, miszerint „A nyolcmillió erdélyi annyira másként szavazott (a magyarok még egyértelműbben hatalomellenes szavazatai nélkül is), mint a 14 millió ókirályságbeli, hogy csekélyebb számbeli súlya ellenére teljesen megfordította a

¹⁰ Lásd Molnár Gusztáv: *Választási geográfia*. Magyar Narancs, 1996. november 28., 38–39. p.

¹¹ Erdélynek a választási eredmények tükrében megmutatkozó „másságára” a Molnár által hivatkozott román szerzőkön kívül (Lucian Boia, H.-R. Patapievici, Emil Hurezeanu, Gabriel Andreescu – lásd 220. p.) az utóbbi időben még mások is felfigyeltek. A legnagyobb román ellenzéki párt, a Társadalmi Demokrácia Romániai Pártja (PDSR) Nemzeti Tanácsa hosszabb jelentésben foglalkozik a '96. novemberi választások nyomán Erdélyben kialakult helyzettel. De míg a Molnár által idézett szerzők tulajdonképpen megmaradnak a „másság” tényének regisztrálásánál, a jelentés akcióprogramot is hirdet: „... Erdélynek más a fejlettségi szintje és a mentalitása, mint Románia többi történelmi térségének. Ezért fontos, hogy ez az eltérés ne váljon a regionális autonómiaörekvés [autonomism] lehetséges forrásává.” Eme követelménynek megfelelően a dokumentum levonja a következtetést a Románia és Magyarország között alakítandó politikai viszonyra vonatkozóan is: „A PDSR tehát egy különálló régióval számoló politikát javasol e régió minden állampolgára számára és olyan regionális fejlesztési stratégiát, amely Erdély kapcsolatát Romániával, és nem Magyarországgal biztosítja. Ebből a szempontból a PDSR olyan politikát javasol, mely Magyarországot nemcsak a partner pozíciójába helyezi, hanem a legfőbb konkurensébe is a Duna- és a közép-európai térségben vagy a Balkán térségében.” Partidul Democrației Sociale din România (PDSR). Consiliul Național: *Poziția PDSR față de situația din Transilvania*. [H. n., É. n.] 3., 5. p. Kiemelések az eredetiben.

végeredményt”,¹² lehetetlen fel nem fedezni az ideologikus csúsztatást. A magyarok szavazata nélkül ugyanis (Erdélyre vetítve ez mintegy 18%) Constantinescu még Erdélyben sem szerezte volna meg az abszolút többséget. (A magyarokat leszámítva az erdélyiek mintegy 50%-a szavazott rá.) Az ellenzéki elnökjelölt választási győzelmét, az „áttörést” tehát – ha már ilyen összefüggésben akarjuk vizsgálni – legalább annyira tulajdoníthatjuk az erdélyi magyarok szavazatainak¹³ – akik 90%-nál nagyobb arányban szavaztak a hatalmon lévő elnök ellen és az átlagnál nagyobb arányban vettek részt a választáson –, mint „Erdély eltérő választási magatartásának”. Nem is beszélve arról, hogy a '96-os „áttöréshez” az ellenzéki elnökjelöltre leadott szavazatok számának jelentős mértékben meg kellett emelkednie a Regátban is. (Itt Emil Constantinescu a szavazatok 48%-át szerezte meg.¹⁴)

Az ellenzéki elnökjelölt választási győzelmének magyarázatát tehát nem lehet arra a megállapításra egyszerűsíteni, hogy „Erdély gyakorlatilag eldöntötte a választási eredményeket” (220. p.). Emez eredmények tükrében ugyanis például magyarok és nem magyarok választói magatartása között jóval élesebb választóvonal húzódik, mint a Regát és Erdély választói magatartása között. (Utóbbi esetben az ellenzéki elnökjelöltre leadott szavazatok arányának különbsége 20%, míg előbbiben, még Erdélyt vizsgálva is, ez a különbség legalább 40%.) Ha tehát a választói magatartások különbözőségéből civilizációs különbséget akarunk levezetni, az Erdély és a Regát között húzódó területi választóvonalnál jóval kontúrosabb választóvonal rajzolódik ki, s ez már Erdélyen belül: az *etnikai*. De míg a szelektív Huntington-interpretációt és a '96-os romániai választások célirányos elemzését ugyanarra az eredményre, vagyis az Erdély és a Regát közötti

¹² Molnár: *Választási geográfia...*, 38. p.

¹³ Ezzel a megközelítéssel a román sajtóban is találkozhatunk. Fey László például vitacikkében a következőképpen foglalja össze egy „bukaresti úr”, Mihai Banu véleményét: „... Emil Constantinescu kb. 800 000 szavazatot kapott a magyar választóktól. Hogyha ezek nagy arányban szavaztak volna Iliescúra – ahogyan azt Emil Constantinescuval tették –, a volt elnök újra megnyerte volna a választásokat.” „A számítás helyes...” – teszi hozzá Fey. Fey László: *Invătățimintele voturilor din Transilvania*. 22. 1997. 2. szám.

¹⁴ Bárdi Nándornak tartozom köszönettel, hogy ez utóbbi fontos körülményre ráirányította a figyelmemet. Talán Molnár is erre utal, amikor azt írja: „... nem kívánom alábecsülni a korábbi ellenzék által a régi Románia területén elért eredményeket, de talán nem tévedek, ha azt állítom, hogy ott (Constanța és Prahova megyét, valamint Bukarestet kivéve) nem annyira pozitív – világos és főként tartós – opcióról, mint inkább a korábbi rezsimből való kiábrándulásról van szó.” (220. p.)

civilizációs demarkáció meglétére „kifuttatva” Molnár nem tartja elképzelhetőnek az ebből adódó „intézményi, sőt alkotmányjogi konzekvenciák” levonását (220. p.), addig az éppen általa alkalmazott érvrendszer „élesre állítása” révén sokkal markánsabb civilizációs választóvonalnak bizonyuló etnikai demarkáció érdekes módon mintha nem is létezne számára, nemhogy bármiféle konzekvenciával járna.

Mindez persze nem meglepő, hiszen Molnár a területhez rendelt, bárha csekély civilizációs eltérésekben is – egyébként helyesen – *lehetőséget* lát, *esélyt* Erdély (és Románia) számára, míg az etnikumhoz rendelt különbségekben (és ezek a jelentősebbek) mindenekelőtt *problémát*. Amit viszont nem lát, az nem egyéb, mint hogy *a lehetőség realizálásához elegendhetetlenül szükséges a probléma megoldása*; és hogy a probléma elfedése nem az esély növeléséhez járul hozzá, hanem éppen ellenkezőleg, a lehetőség zsugorodásához vezethet.

Molnárral szemben úgy vélem, hogy az Erdélyre vonatkozó autentikus *politikai* kérdés az erdélyi magyar kisebbség helyzetéhez kapcsolódik, és nem az Erdélyt Románia más történelmi régióitól elválasztó *limeshez*. Utóbbi kérdés nem lépi túl egy intellektuális alternatíva kereteit, s csak mint ilyennek, a „társadalmi varázslás” aktusa révén lehet bizonyos mértékig *politikai* realitása.¹⁵ Az egyébként nagy találékonysággal megalkotott molnári konstrukciónak önmagában tehát nincs, ám annak a körülménynek, hogy itt és most *mint maga a politikai kérdés* jelenik meg, nos, ennek igenis van *politikai* relevanciája. Molnár ily módon elfedi a reális *politikai* kérdést (ha élesebben akarunk fogalmazni: az álkérdést kijátssza a valódi ellen), s ezzel mind román, mind magyar részről olyan *politikát* preferál, melynek következményeivel írása tanúsága szerint ő maga is nehezen értené egyet.

Ha teljesen lecupaszítjuk, Molnár írásának végső és *egyetlen politikai üzenete* – talán nem tévedek – nem más, mint hogy *Erdélyben magyar kérdés nem létezik*. Ez az üzenet nem szembeszithető a tényekkel, hiszen a tények próbáját nem állaná ki. Megfogalmazásához ezért szükség volt egy,

¹⁵ „A társadalmi varázslás aktusa, amely abban áll, hogy létrehozza a megnevezett dolgot: sikerülhet, ha az, aki ezt végrehajtja, képes elismertetni a szavának azt a hatalmát, amelyet átmenetileg vagy véglegesen bitorol, amivel kikényszerítheti a társadalmi világ új szemléletét (vízió) és új felosztását (divízió).” Pierre Bourdieu: *L'identité et la représentation. Éléments pour une réflexion critique sur l'identité de région*. In uő: *Le sens pratique*. Éditions de Minuit, Paris 1980, 13. p. Idézi Pokol Béla: *Szociológiai elmélet*. Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest 1997, 441. p.

a tények fölé emelkedő, azoktól függetlenedő (szellemi) szféra berendezésére, mely alkalmas arra, hogy álcázza a politikai üzenet problematikussá voltát.

De – kérdezhetjük – ha valóban erről van szó, mégis mire való ez az üzenet? Miért volt fontos Molnár számára, hogy kivételes erőfeszítések árán egy ilyen, első látásra képtelennek tűnő üzenetet fogalmazzon meg és ágyazzon be körültekintően a forgalomban lévő politikai témák készletébe? Nos, azért, mert a magyar kormány és Románia között *jelenleg* teljesen nyilvánvalóan ez képezi az alapot mindkét szereplő (vélt) érdekeinek együttes érvényesítéséhez, politikai kiegyezésükhöz és együttműködésükhöz. A kiegyezés emez alapkérdésének eddig nem volt meg a pozitív elméleti kifejtése. Most már megvan. Ezt a munkát végezte el Molnár *Az erdélyi kérdés* című tanulmányában.

Ha a magyar–román kiegyezés ezen a politikai platformon jön létre, az alábbi fejleményekkel kell számolnunk:

a.) Magyarország – tekintettel küszöbön álló csatlakozására az Európai Unióhoz – rövid távon demonstrálhatja jószomszédi kapcsolatait Romániával. *A jószomszédi kapcsolat azonban, ha az említett platformra épül, csak átmeneti lehet.* Figyelembe véve Magyarország (és néhány más közép-európai állam) csatlakozásának „csúszó határidőit”,¹⁶ Magyarország integrációja szempontjából nem kevés kockázatot hordoz magában az a szomszédügyi stratégia, mely esetleg éppen akkor mond csődöt, amikor a leginkább állania kellene a sarat, vagyis abban az előre nem látható jövőbeli időszakban, amikor a (visszavonhatatlan) döntés a csatlakozásról az EU részéről megszületik. Magyarország EU-csatlakozásának sikere érdekében (is) célravezetőbbnek tűnik egy olyan stratégia, melynek alkalmazása során fokozatosan, de szilárd alapokon szerveződnek újjá a bilaterális kapcsolatok. Utóbbi elgondolás mellett szól az euro-atlanti expanziós lendület Molnár által szintén említett „kifulladásának” ténye is (225. p.), hiszen kétségtelen, hogy az EU részéről megnyilvánuló egyre lanyhább érdeklődést a bővítés iránt a stabilitás növe-

¹⁶ „Az EU továbbra sem adta fel az ígéretések csúszó stratégiáját a jelölt országokkal szemben. A csatlakozás valószínűsített dátuma a rendszerváltozás első éveiben 1996 volt, 1995-ben az ezredforduló, ma pedig a 2002–2003-as évek. A jelöltek folyamatosan öt-hat évnyi periódust tolnak maguk előtt, olyan távlatot, amely még belátható ugyan, de nem annyira közeli, hogy számonkérhető lehessen.” Németh Zsolt–Rockenbauer Zoltán: *Hova lett a konszenzus? A magyar külpolitika elmúlt négy éve.* Magyar Nemzet, 1998. február 14., 16. p.

kedése ellentételezheti a csatlakozni kívánó államok bilaterális kapcsolataiban.¹⁷

b.) Az erdélyi magyar kérdés „kikapcsolásával” a román–magyar együttműködésből Romániában tovább folyik, sőt intenzívebbé válik a nemzetállam építésének gyakorlata. Látnunk kell, hogy a román politikai elit nem valamiféle nacionalista elvakultságból, hanem sokkal inkább józan megfontolásból tarthat ki eme formáció mellett: rövid távon nem mondhat le a „nemzeti kizárólagosság”-ban rejlő, a román társadalmat és államot integráló erőről. Nagyon valószínű ugyanis, hogy a parlamenti demokrácia formái – és ezzel az euro-atlanti integráció távlati lehetősége – egyelőre csak nemzetállami gyakorlat mellett tarthatók fenn Romániában. Ez lehet a magyarázata annak, hogy Románia a külső, államközi feszültségeket, ha azok enyhülőben vannak, belsővé teszi, interiorizálja. Ha nem ezt teszi, választhatja még a nyílt diktatúrát, vagy az állam dezintegrálódását kockáztatja.¹⁸

¹⁷ Elgondolkodtató az a perspektíva, melyet Inotai András villant fel, amikor számba veszi az EU bővülésérdekeltségi szempontjaival szemben felsorakoztatható „ellenérdekeltségi érveket”. Az expanziós lendület lankadásának részleges magyarázatát is adhatja azon megállapítása, miszerint: „A csatlakozni kívánó átalakuló országok nem rendelkeznek rövid távon különösebben ígéretes piaccal. Pontosabban fogalmazva: piacukat az általános és elhamarkodott kereskedelmi liberalizáció és a társulási szerződések eredményeként már átadták az Európai Uniónak. Ezért ma már semmiféle lényeges előnyt nem kínálunk.” Majd valamivel alább megjegyzi: „Alapvetően a közvetlen katonai fenyegetés hiánya is a felvétel elleni érdeket erősíti.” *Magyarország EU-tagságának kritériumrendszere*. In *Európai politikai évkönyv 1995–1996*. Szerkesztette: Inotai András, Tamás Pál. MTA kiadása, Budapest 1996, 48. p.

¹⁸ A parlamentarizmus és a nemzetállami törekvések fenti összefüggésére két korábbi írásomban is kitértem (*Az alapszerződések dilemmái*. Orient Expressz, 1994. 43–45. szám, 6. p. és „Demokratikus biztonság” és a román–magyar viszony. Pro Minoritate, 1996. 1. szám, 9–12. p.). Az 1996. novemberi romániai választások kulcsmozzanata véleményem szerint nem az, hogy az Erdélyt a többi romániai régiótól elválasztó *limes* meghatározó szerephez jutott volna a politikai rendszer formálásában, hanem hogy – erdélyi és nem erdélyi támogatással – a román politikai elitnek egy olyan szegmense jutott döntéshozó pozícióba, mely Romániának az euro-atlanti államok szövetségéhez való közeledése érdekében, s ugyanakkor kiszakítása végett az orosz befolyási övezetből, hajlandónak mutatkozott, legalábbis bizonyos alapvető szinteken, felfüggeszteni a nemzetállami formációt. A csatlakozási folyamat, ha eléggé intenzívvé válik, minden bizonnyal képes lett volna pótolni a nemzetállami törekvésekben rejlő integráló erőt. De Románia csatlakozásának kilátásai a távolabbi jövőbe tolódtak; a román politikai rendszer pedig ma a dezintegrálódás jeleit mutatja.

Ami a diktatúrát illeti: a román Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsnak (CSAT) egyik nyilatkozata, mely szerint „A Hadsereg és az Egyház ellen, melyek az állam

Mindezek ellenére a nemzetállami ideológia és gyakorlat feladására lenne szükség Romániában. Mégpedig azért, mert az adott körülmények között – tudniillik Románia ténylegesen nem egységes nemzetállam, hanem több nemzet által lakott állam – a nemzetállami formáció olyan hatalmi legitimációs mechanizmusokat tol előtérbe, melyek meggátolják a parlamentáris forma eredeti tartalommal történő feltöltődését. (A választók a parlamenti demokrácia alapjait képező értékek helyett rendszeresen a nemzetre, illetve egy másik nemzet ellen szavaznak.) Ennek következtében a parlamenti demokratikus forma erodálódik, s ez hosszabb távon ugyancsak dezintegrációs jelenségekhez, illetve diktatórikus eszközök alkalmazásához vezethet.

A feladvány tehát az, hogy a vázolt, egymásnak ellentmondó (de a gyakorlatban egymást valószínűleg nem kizáró) feltételek mellett hogyan lehet a nemzetállami programot a parlamenti demokrácia autentikus programjával felváltani Romániában. Egy ilyen vállalkozás sikerétől s nem egyébtől függ, hogy Románia és vele együtt Erdély – de itt ugyanúgy beszélhetnénk Szlovákiáról és a Felvidékről vagy Szerbiáról és a Vajdaságról – kikeveredik-e a „sikertelen államok... (*failed states*)... válságövezetéből” (224. p.).

Molnár – Glatz Ferencre hivatkozva – „a nemzetállami rendszer tartathatatlanságát” hangsúlyozza (223. p.). A nemzetállam tagadásának módja azonban: az, hogy Erdélyt igyekeznek „kiragadni az etnikai partikularizmusok szorításából” (221. p.), romániai körülmények között *gyakorlatilag* zöld utat jelent a nemzetállami törekvések számára. Más lenne a helyzet, ha az erdélyi magyarok nemzeti azonosulásának ellehetetlenítése – ami a román politikai elit és a jelenlegi magyar kormány Molnár által elméletileg is aládúcolt közös platformjára támaszkodva ténylegesen is gyakorlatiá vált – a román nemzet nemzeti identitásának feladásával párhuzamosan történne. Ez valóban a nemzetállami formáció végét jelentené Romániában. A román nemzeti identitás feladásáról azonban szó sincs. Nem tudunk róla, hogy bármely befolyásos román politikai erő ilyen programot tűzött volna napirendjére.

alapjait képezik, kompromittáló kampány folyik...” és Constantinescu elnök részvétele a Hegyi Antikommunista Partizánok Szövetségének – egy vasgárdista csoportnak – az összejövetelén, is jelzi, hogy a román vezetés nem zárta ki teljesen annak lehetőségét, hogy esetleg diktatórikus eszközöket is alkalmaz. (Bányai Péternek köszönöm, hogy felhívta figyelmemet e két, a román sajtóban is nyilvánosságot kapott politikai eseményre.)

A nemzetállami formációt a sajátos romániai körülmények között nem a nemzeti szempont érvénytelenné nyilvánítása – vagy ahogy Molnár teszi: a nemzeti szempont „etnikaivá” minősítése, majd mint ilyen érvénytelenné nyilvánítása – révén lehet tagadni. Ha a nemzetállami eszme elvetésének jegyében a gyakorlatban megfosztjuk a kisebbséget a nemzeti alapra támaszkodó önszerveződés lehetőségétől, ez nem jelent mást, mint hogy a többségi nemzet ugyanilyen alapra támaszkodó önszerveződését preferáljuk. Az eredmény: a többségi nemzet építeni fogja saját nemzetállamát – a nemzeti kisebbség rovására.

A nemzetállami gyakorlatot nem akkor igeneljük, ha biztosítjuk a lehetőséget a nemzeti kisebbség számára a nemzeti alapra támaszkodó önszerveződéshez, hanem akkor, ha – akár a nemzetállam eszméjének elvetése jegyében is – a kisebbséget megfosztjuk ettől a lehetőségtől. A nemzetállami gyakorlat akkor szűnik meg, ha egy állam tényleges nemzeti(ségi) tagoltságának megfelelően rendezkedik be, helyt adva minden, az állam területén élő nemzet(iség) önszerveződésének.

c) A molnári elmélet nyilvánvalóan felmenti a magyar államot a határon túli magyarok iránti felelősségvállalás – egyébiránt alkotmányos – kötelezettsége alól. Ezáltal olyan gyakorlat nyer teoretikus megalapozást, mely tovább mélyíti a magyar társadalom morális válságát. A határon túli magyar kisebbségi kérdés rendezésére irányuló kísérletek kudarcának nyílt beismerése kétségeket ébreszt a magyar társadalomban az igazságosság és a méltányosság értékeinek érvényessége iránt. S ez a kétség rávetül annak a rendszernek a megítélésére is, mely lehetővé teszi ezen értékek kérdésessé válását. A liberális demokrácia alapján álló értékek ilyen megkérdőjeleződése gátolni fogja e Magyarországon még igencsak törekeny rendszer megszilárdulását. Az Európához történő „felzárkózásnak” ilyen értelemben egy olyan elmélet és politikai gyakorlat válik akadályává, melynek legfőbb célkitűzése éppen e felzárkózás sikerre vitele volt.

Megkockáztatható itt egy általánosabb érvényű állítás. A posztmodern konzervativizmus – melynek egyik főtézise úgy szól, hogy „a politikát lehetőleg mentesíteni kell az erkölcsi-gyakorlati igazolás minden követelményétől”,¹⁹ s amelyet Molnár a jelek szerint hasznosít elmélete megformálása során – a posztkommunista, átmeneti társadalmak viszonyaira

¹⁹ Jürgen Habermas: *Egy befejezetlen projektum – a modern kor*. In *A posztmodern állapot*. Jürgen Habermas, Jean-François Lyotard, Richard Rorty tanulmányai. Századvég, Budapest 1993., 177. p.

alkalmazva éppen azt a politikai felfogást és gyakorlatot konzerválja, mely a felbomlóban levő totalitarizmust jellemezte.²⁰ Ily módon megkérdőjeleződik 1989-nek mint demokratikus fordulatnak az értelme is. Egy dolog mindenképpen biztos: az erkölcsi-normatív szféra távol tartása a politikai működéstől – pontosabban: e szféra kiiktatása a politikai hatalom legitimitációjának szintjei közül²¹ – akadályozza a liberális demokrácia megszilárdulását (elvileg ki is zárja a liberális demokrácia bevezetésének lehetőségét) a posztkommunista államokban.

d) Az erdélyi magyarok vonatkozásában a molnári elmélettel is alámasztott magyar külpolitika három *egyidejű* következményével számolhatunk: az asszimilációval, az elvándorlással és a radikalizálódással. S mivel e politika ugyanaz – csupán elméleti igazolása különbözik annyiban, hogy Molnár gondolatai Erdélyre korlátozódnak –, ugyane következményekkel kell számolnunk a felvidéki, vajdasági és kárpátaljai magyar kisebbségek esetében is.

Az utóbbi körülményt azért is fontos kiemelni, mert e politika változatlan folytatása esetén nem csak egy relációban (Románia) várhatóak feszültségek a magyar kisebbség radikalizálódása miatt, hanem legalább háromban (Szlovákiát és Szerbiát értve még ide). A magyar belpolitikát pedig nem csupán az Erdélyből, hanem több környező országból érkező, Magyarországon letelepedni kívánó magyarok problémája terheli majd meg. Mivel a magyar kisebbségek helyzete a négy fent említett államban nem tér el lényegesen egymástól, célszerű lenne, ha a magyar külpolitika egységes elvi-elméleti megközelítés mellett differenciáltan kezelné e situációkat – ami a mostanra kialakult viszonyulási módnak éppen a fordítottját jelentené.

* * *

Végül érdemes alaposabban szemügyre venni a *devolúció* Molnár által használt fogalmát. Ehhez a fogalomhoz kapcsolódik nála a territorialitás

²⁰ Teljesen más kérdés, hogy a működő liberális demokráciák térfelén belső fejlődés eredményeként létrejött posztmodern hogyan illeszkedik *ahhoz* a rendszerhez.

²¹ Hangsúlyozni szeretném, hogy itt nem politika és morál összemosásáról van szó, hanem áttételes („strukturált”) kapcsolatukról; arról a kérdéstről, hogy a hatalom működésének alapján álló szabály vagy „törvény maga igazolható-e, és hogy megfelel-e olyan morális vagy politikai elveknek, melyek racionálisan megvédhetőek”. David Beetham: *The Legitimation of Power*. Atlantic Highlands, NJ, 1991, Humanities Press, 4. p.

elsődlegességének állítása az etnicitással szemben, s a nemzetállami formáció eltűnését Romániában a devolúciós folyamattól várja. A devolúciós modell működését az Egyesült Királyság példáján szemlélteti, vázolván, hogyan vezettek be önálló parlamentet a skótok és a walesiek számára.

Amikor e fejleményt modellként Románia elé állítja, s Erdéllyel mint különálló régióval számol, a szerző megfélekedezni látszik a skót és a walesi autonómia nemzeti-etnikai vonatkozásáról, a skót és a walesi regionális tudat ezen összetevőjéről. E komponens megléte akkor válik nyilvánvalóvá, ha megpróbáljuk megválaszolni azt a kérdést, hogy *miért éppen ezek a területek* igényeltek és kaptak széles körű autonómiát. A gazdasági érdekek, a geográfiai viszonyok, de még az erős történelmi összetartozás-tudat sem kínálnak kielégítő választ. Akárhogy nézzük is, az Egyesült Királyság *nemzeti tagolódás* következtében veszíti el angol nemzetállamjellegét, s ezen a tényen még az sem változtat, ha a skóciai és walesi parlament bevezetése után a többi angliai régió is nagyobb önállóságra számíthat majd.

Az Egyesült Királyságban zajló devolúció alapján tehát nem lehet megállapítani a területiális szempontok primátusát az etnikaiakkal szemben. E folyamat alapján még kevésbé lehet utóbbi szempontokat nem létezőnek tekinteni. A területi és etnikai szempont sajátos, a helyi adottságokhoz igazodó kombinációjáról van itt szó, akárcsak Európa megannyi működő nemzeti (kisebbségi) vagy népcsoport-autonómiája esetében, s mint ilyen, akár hivatkozási alapként is szolgálhat az erdélyi és más határon túli magyar autonómiatörekvések számára – ha a meglévőkön kívül egyáltalán szükség van még hivatkozási alapra. Amiért a magyar kisebbségi autonómiatörekvések eddigelé nem jártak sikerrel, az nem hangsúlyos etnikai jellegüknek tulajdonítható, hanem annak, hogy egyelőre hiányoznak a devolúció belső feltételei Romániában, de Ukrajnában, Szerbiában és minden jel szerint Szlovákiában is. S ez a területiális és etnikai szempontú differenciálódás intézményesülését egyformán érinti.

Devolúció ugyanis minden bizonnyal csak ott lehetséges – devolúción értve meghatározott állami kompetenciák „felfelé” (integráció) és „lefelé” (például regionalizmus) áramlását –, ahol a különféle cselekvési szférák funkcionálisan megfelelő mértékben elkülönültek egymástól. (Tehát a gazdaság szétvált a politikától, a közigazgatás a szociális ügyek vitelétől, a rendfenntartás a bírósági ítélezéstől stb., s mindegyik szféra úgy szerveződik, hogy sajátos feladatait optimálisan teljesíthesse.) A devolúció során

nagyon jól körülhatárolt tevékenységi területek irányítása vándorol az államtól el, „fel” vagy „le”. Köztudott ugyanakkor, hogy az államszocializmus korára éppen e szférák összefonódása, a diffúz állapotok visszaállítása volt jellemző. Az (újra) elkülönülésre nem került még sor. Jórészt az államszocialista rendszer számlájára írható tehát, hogy ma *nem teljesen világos, miben is állnának azok a funkciók*, melyek ellátását például a román állam alacsonyabb státusú egységekre (régiókra) bízhatná.²² Ha ilyen feltételek mellett szorgalmazzuk kisebb egységek felruházását állami kompetenciákkal, hacsak e kisebb egységek nem nemzeti-etnikai szerveződések, az eredmény nem a nemzetállam lebomlása lesz, hanem „csupán” a cselekvési szférák diszfunkcióinak (azaz a közigazgatási s következőképpen a politikai „zürzavarnak”) a növekedése.²³

A *belső* feltételeket szem előtt tartva megállapíthatjuk, hogy az etnikai szempontot kiiktató devolúciónak semmivel sincs nagyobb esélye a sikerre, mint annak, amely előtérbe helyezi ezt a szempontot. Utóbbi esetben a folyamatot gátolja ugyan, hogy közvetlenül a nemzetállami formáció ellenállásába ütközik – míg például egy olyan, etnikailag kevert terület, mint Erdély esetében, ez az ellenállás nem közvetlen –, de előrelendíti a nemzeti kisebbségi közösségnek jóval nagyobb aktivitása a devolúciós cél elérése érdekében. Ha pedig a *külső* feltételeket is számításba vesszük, nyugodtan állíthatjuk, hogy az etnikai szempontot előtérbe helyező devolúció az, amely több sikerrel kecsegtet. Ha ugyanis a magyar állam elszánja rá magát, igencsak hatékonyan tudja támogatni a magyar kisebbségek autonómiatörekvéseit. De ehhez meg kell és meg is lehet találni a szövetségeket a nemzetközi szintéren...

Nagyon kétséges, hogy reális lenne Molnár Gusztáv elképzelése, miszerint – foglaljuk össze – az etnikai szempontot kiiktató devolúció folyamánként Erdély közelebb viszi Romániát az európai integrációhoz. Ez az elképzelés figyelmen kívül hagyja a tényeket, és mint politikai program, nem számol a megvalósítás körülményeivel. Molnár tehát légvárat épít. Ezzel szemben az a politika, mely képes elejét venni Erdély „eltűnésének”,

²² Kívánatos lenne az Európán keresztülhúzódnó huntingtoni határvonalat hasonló fogalmak segítségével „lefordítani”. Nem abból kellene kiindulni, hogy *hol* húzódik, hanem hogy *miért* éppen ott húzódik, ahol. Ha utóbbi perspektíva rögzülne, nagyobb lenne az esélye e határvonal „tologatásának”.

²³ Más a helyzet a helyhatóságokkal, melyeknek több évtizedes, esetenként évszázados folyamatos működés során körvonalazódhatott a feladatrendszere. Akárcsak az etnikai alapú szerveződéseknel, ezeknél az egységeknél is jól megragadhatóak – egy másfajta – differenciálódás kritériumai.

s Románia Európához való közelítésének érdekében ki tudja aknázni a „másságában” rejlő lehetőségeket, nem arról fog ábrándozni, hogy „Erdély a magasban” van, hanem mindenekelőtt számot vet azzal, hogy kézzelfogható valóság.

A SZERZŐDÉSES NEMZET FELÉ

MEGÉRETT AZ IDŐ A STÁTUSTÖRVÉNY KIDOLGOZÁSÁRA

A Magyar Állandó Értekezlet novemberi ülésén éles vitát váltott ki az az indítvány, mely szerint a határon túli magyarok anyaországi helyzetét jogilag rendezni kell. A magyarországi ellenzéki pártok hevesen tiltakoztak a státustörvény ellen, a magyar kormány álláspontja viszont az, hogy erre mielőbb szükség van. A MÁÉRT zárónyilatkozata végül állást foglal a státustörvény kidolgozása mellett. Lőrincz Csaba, a magyar Külügyminisztérium Stratégiai és Tervezési Főosztályának vezetője arról nyilatkozott a Krónikának, hogy mit tartalmazhat ez a törvény, kik lehetnek jogalanyai, és milyen előnyökkel járna a határon túli magyarok és Magyarország számára.

– *Miért éppen 1999 novemberében került napirendre a határon túli magyarokra vonatkozó státustörvény?*

– A határon túli magyar szervezetek és a magyar állam, illetve a magyar Parlament jogilag is rendezett viszonya mára körvonalazódott annyira, hogy ezt a nagyon fontos kérdést egyáltalán fel lehetett vetni. A szerződéses nemzetkoncepció, amelyen régóta munkálkodunk, mostanra forrott ki, s ez annak köszönhető, hogy létrejött a kerete a nemzetpolitikáról szóló vitának és döntéshozatalnak. Ez a Magyar Állandó Értekezlet. A MÁÉRT idén februárban alakult meg, és novemberben került sor első munkaülésére. Ez volt a legkorábbi időpont, amikor a határon túli magyarok magyarországi különleges jogállásáról szóló törvény gondolatáról minden érintett részvételével eszmét lehetett cserélni és döntést lehetett hozni. Megjegyzem: nem valami meghökkentően új dologról van szó. A határon túli magyarok és Magyarország által tíz éven keresztül folytatott, stratégiáját tekintve igencsak következetes nemzetpolitika egyenes folyománya, természetes következménye ez.

– *Mit fed tulajdonképpen a „különleges jogállás” kifejezés?*

– A különleges jogállás, mely a fejlett európai országokban nem ismeretlen jogintézmény (angol megfelelője: „special and preferential status”), azt jelenti, hogy egy bizonyos kör, nevezetesen a határon túli magyarok Magyarországon bizonyos fajta jogokkal élhetnek, olyanokkal, amilyenekkel sem a magyar állampolgárok, sem senki más nem. E jogok különlegességét azok a feltételek adják, melyek teljesüléséhez gyakorlásuk kötve van. Magyarországon öt területre összpontosulhatnak: az oktatás, a munkavállalás, az egészségügyi és szociális ellátás területén gyakorolható jogokról lenne szó, és egyéb, szociális vonatkozású jogosítványokról, kedvezményekről. Az oktatás területén mindez azt jelentené, hogy a magyar állam meghatározott keretek között és rögzített feltételekkel lehetővé tenné – és anyagilag is támogatná – az arra jogosult személyek magyarországi részképzését vagy képzését. Az egészségügyi ellátás területéről konkrét esetet említenék: amennyiben egy határon túli magyaron olyan költséges vagy komplikált műtétet kell elvégezni, amelyre szülőföldjén nincs lehetőség, akkor az illető Magyarországon igénybe vehetné ezt a szolgáltatást. A magyar állam pedig hozzájárulhatna egy ilyen orvosi beavatkozás költségeinek megtérítéséhez.

– *Vagyis az egészségügyi ellátás csak sürgősségi esetekre vonatkozna, és kevésbé súlyos betegségekkel nem lehetne magyarországi orvosokhoz fordulni?*

– Az ilyen kérdések megválaszolása és annak rögzítése, hogy ez az egész rendszer hogyan működjön, első körben a MÁÉRT szakbizottságainak a feladata. A szakbizottságok munkájában az egyes területek határon túli magyar és magyarországi szakértői vesznek részt. Gondolom, az igényeket illetően komolyabb felmérésekre lenne szükség, és el kellene végezni egy számítást, hogy mennyibe kerül a rendszer működtetése például az egészségügy területén. De nem hiszem, hogy az első időszakban túlságosan vérmes reményeket kellene táplálnunk a rendelkezésre álló anyagi forrásokat illetően. A gazdasági növekedéssel azonban, főként ha kiderül, hogy a rendszer egyébként jól működik, ezek a források bővíülhetnek.

– *A határon túli magyarok élhetnének ezekkel a jogokkal. Ki számít határon túli magyarnak?*

– A különleges jogállásról szóló törvényt nyilvánvalóan nem lehet anélkül megalkotni, hogy meg ne határoznánk a jogok alanyait. Magyarországon

az identitásválasztás szabadsága az elfogadott elvi-elméleti kiindulópont. A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvény is erre az alapelvre épül, és azt kell mondanom, hogy kielégítően működik. A magyarországi gyakorlatot szem előtt tartva, de nyilván elsősorban a határon túli magyarok szemléletmódjára építve állíthatjuk: az számít határon túli magyarnak, aki annak vallja magát, és aki ezt alá is tudja támasztani azzal, hogy beszél magyarul.

– *Nagyon sokan azzal érvelnek, hogy a határon túli magyar ilyen formában történő behatárolása azért nem jó, mert például Erdélyben elég sok román beszél jól magyarul, akik az elérhető kedvezmények reményében hirtelen magyarrá válnának.*

– Ha valaki jól beszél magyarul és magyarnak is vallja magát, akkor nekünk semmi okunk sincs feltételezni, hogy az illető nem magyar. De: egy ilyen kérdés kapcsán a döntéshozatal felelősségét valakinek természetesen vállalnia kell, s ez szerintem csakis az a közösség lehet, amelyben az illető él. Hogy Erdélyben ki a magyar, azt nem Budapesten, hanem minden bizonnyal Romániában kell megítélni, az említett kritériumok alapján.

– *Az RMDSZ-re várna ez a feladat?*

– Nem hiszem, hogy egy politikai párt lenne illetékes egy ilyen kérdésben. El tudok viszont képzelni egy olyan érdekvédelmi szervezetet, amely magyarokat vesz fel tagjai sorába, és ennek a szervezetnek a tagjai a szervezet és a magyar állam közötti megállapodás alapján élhetnének a magyarországi különleges jogállásról szóló törvény által biztosított jogokkal. Ebből a nézőpontból tekintve a kérdés már nem etnikai, hanem szervezeti megközelítésben áll előttünk, és ez adott esetben fontos lehet. A magyar állam, amikor a különleges jogállás alapján valamely személynek jogokat biztosít, már nem azt vizsgálja, hogy az illető személy magyar-e – ezt eldönti ugyanis a határon túli szervezet –, hanem azt nézi, hogy az illető tagja-e egy meghatározott szervezetnek, avagy sem. És természetesen azt is megvizsgálja, hogy magyar állampolgár-e az illető, hiszen a magyar állampolgárok nem élhetnének a szóban forgó törvény által biztosított jogokkal.

– Ön most arra célzott, hogy például Erdélyben meg kell alakítani egy szervezetet, vagy netán egy már létezőhöz kell csatlakozni?

– Ezt természetesen Erdélyben kell eldönteni; de a romániai magyarság esetében, úgy tűnik, nem feltétlenül szükséges létrehozni egy újabb szervezetet. Hiszen az RMDSZ érdekvédelmi szervezet is egyben. Utóbbi minőségében, mint a tagságáról nyilvántartást vezető magánjogi szervezet, dönthetne arról, hogy ki lehet a tagja, és esetleg ki nem. Mindezekon túlmenően azonban politikai szempontból fontosnak tartanám: a szervezet – melynek tagsága feljogosítana arra, hogy a személyek éljenek a magyarországi törvény által biztosított jogokkal –, valamint a magyar kisebbségi közösség vezetése ne váljon szét egymástól, azaz ugyanazon jogi személy vagy testület legyen. Ha egy magyar közösség nem ezt a megoldást választaná, félő, hogy feszültség keletkezne a politikai vezetés és a nyilvántartást vezető szervezet felelős vezetői között.

– *A kommunista párt kötelező tagságának rossz emléke miatt manapság nagyon sokan semmilyen szervezetbe sem akarnak belépni. Ezekkel a magyar emberekkel mi lesz? Ők nem élhetnek majd a különleges jogokkal?*

– Technikailag valahogy mindenképpen meg kell oldani a jogalanyok meghatározásának kérdését. Én nem tudom ezt másképp elképzelni, mint valamilyen szervezethez való tartozás alapján.

– *Ki dolgozza ki ezt a törvényt? A Magyar Állandó Értekezlet szakbizottságainak milyen szerepe lesz ebben?*

– Az eddigiekből is kiderült, hogy sok vitás kérdés és eldöntetlen alternatíva áll előttünk. A MÁÉRT szakbizottságainak oroszlánrészre lesz a munkában, majd a törvénytervezetet széles körben egyeztetni kell, egyebek mellett a MÁÉRT szintjén is.

– *A 2000. évi törvényhozási programban szerepel-e ennek a tárgyalása, s milyen többség szükséges a jóváhagyásához?*

– Nagyon remélem, hogy a jogszabály már a jövő esztendőben a Parlament elé kerül. A törvény, legalábbis az eddigi vizsgálódások alapján, nem

érint alkotmányos jogokat, a Parlament tehát egyszerű többséggel fogadhatja el.

– *Magyarország európai uniós csatlakozási törekvéseit miként befolyásolhatja ez a törvény?*

– Egy ilyen jogszabálynak természetesen összhangban kell lennie az európai jogrenddel. Elfogadása így semmiképpen sem lassítaná Magyarország uniós integrációját. Sőt azért, hogy elősegíti a térség integrációját és stabilitásának növekedését, kedvezőbb politikai feltételeket teremt nemcsak Magyarország, hanem a vele szomszédos országok számára is. Ugyanis ha térségünkben a nemzeti kisebbségi kérdés rendezettnek tekinthető, vagy legalábbis elindult egy mindenki számára megnyugtató rendezés útján, a régió minden állama tekintetében csökkenni fog az európai és az atlanti integrációs szervezetek gyanakvása, és nyitottabbá válnak ezen államok befogadására.

– *Milyen működő nemzetközi példákat tudna említeni a határon túli kisebbségek jogállásának rendezésére vonatkozóan?*

– Nagyon sok ilyen példát lehetne felhozni. Ezeket két csoportra osztanám, annak alapján, hogy az államok, melyek e törvényeket alkalmazzák, milyen politikai célt követnek. A nálunk leginkább ismert német eljárás lehetne az egyik megközelítés. Ez gyakorlatilag azt célozza, hogy az azonos nemzetiségűek lehetőleg egy államban éljenek. Eszerint a németeknek Németországban van a helyük. Nekünk azonban nem ezt a példát kellene követnünk. Magyarország – a határon túli és a magyarországi magyarok számarányánál fogva – nem teheti meg, hogy a határon túli magyarok Magyarországra történő áttelepedését szorgalmazza. Számtalanszor elhangzott, hogy a magyar kormány a határon túli magyarok szülőföldjükön való boldogulását kívánja elősegíteni, Magyarországnak tehát egy ennek megfelelő rendezést kell szorgalmaznia. Az ilyen jellegű megoldásra példaként említhetném a határon túli olaszok felkarolását, a speciális portugál–brazil kapcsolatokat, Spanyolország sajátos viszonyát a Latin-Amerikában élő spanyol nyelvű lakossággal, vagy akár Ausztria viszonyát az Olaszországban élő dél-tiroliakkal.

– *Fennáll annak a lehetősége, hogy a különleges jogállásról szóló törvény életbe lépését követően Magyarországnak a schengeni egyezményhez is csatlakoznia kell. Hogyan fognak akkor a határon túliak az anyaországba beutazni, talán nemzeti vízumot kaphatnak?*

– A vízumpolitikát és a különleges jogállásról szóló törvényt külön kellene választani, bár logikailag a kettő összefügg egymással. Úgy gondolom, mindössze arra a megállapításra szabadna szorítkoznunk, hogy a kettő között átfedések lehetnek. Vagyis akik rendelkeznek a határon túli magyarokat megillető jogokkal, azok nemzeti vízumot is kaphatnának, feltéve, hogy Magyarország schengeni egyezményhez történő csatlakozásának időpontjában még létezik nemzeti vízum. A vízumpolitika kereteit azonban valamivel tágabbra kellene szabni, a magyar állam – főként gazdasági – érdekeinek megfelelően.

– *Nem tart-e attól, hogy épp ez a törvény lesz az, amelyik szembeállítja majd a magyarokat egymással?*

– Dehogy tartok. Persze elég kiterjedt társadalmi párbeszédre lesz szükség ahhoz, hogy nyilvánvalóvá tegyük: a magyarországi magyarok nem szenvednek hátrányt, ha a határon túli magyarok élhetnek az említett jogokkal. Nézzük csak a munkavállalás példáját. Ha a helyzet ezen a területen áttekinthetővé válik, az már nagy nyereség mindenki számára. Ha a törvényszegés, az illegális foglalkoztatás és munkavállalás által okozott frusztráció és félelem nem vetül rá a „magyar–magyar” kapcsolatokra, a magyarországi magyarok kevésbé fognak negatívan viszonyulni a határon túliakhoz, s a határon túliak sem neheztelnek majd annyira a magyarországiakra. A határon túliak magyarországi munkavállalása, amennyiben rendezett keretek között történik, komoly gazdasági előnyt jelent Magyarország számára is. Azt hiszem, hogy az integrációban mindig rejlik egyfajta potenciálnövekedés. Ha a magyarországi és a határon túli magyarok erői összeadódnak, akkor a teljesítőképesség mindenképpen megsokszorozódik. Persze elképzelhetőnek tartom, hogy mégis lesznek aggályok, de bízom abban, előbb-utóbb mindenki meg fog győződni arról, hogy a határon túli magyarok ily módon történő támogatása hosszabb távon anyagi haszonnal is jár Magyarország számára.

– *A munkavállalás kapcsán épp azt vetik az erdélyiek szemére, hogy Magyarországra mennek, és ott a hazaiaktól elveszik a munkát.*

– Ez a probléma egyre inkább szociálpszichológiai kérdéssé zsugorodik. Magyarország esetében egy olyan dinamikusan fejlődő gazdaságról van szó, ahol nemsokára minden bizonnyal munkaerőhiány lép fel. Teljesen természetes – és sokkal olcsóbb –, hogy ezt a hiányt a határon túlról jövő magyar munkaerő pótolja. A magyar nyelvet nem beszélő, esetleg más civilizációban felnőtt, más munkakultúrával rendelkező munkavállalók képzésére, munkába állítására ugyanis jóval több pénzt kellene fordítani. Tehát ha a kérdést összefüggéseiben vizsgáljuk, rájövünk, hogy még gazdaságilag is pozitív hozadéka van egy, a határon túli magyarok magyarországi jogállásáról szóló törvénynek.

Balról: Lőrincz Csaba, Schlett István, Kelemen Humor és Bakk Miklós Tusványoson

AKTIVIZÁLÓDIK A RÉGIÓBAN A MAGYAR KÜLPOLITIKA

A SZEREPVÁLLALÁS HOZZÁJÁRUL A TÉRSÉG* STABILITÁSÁHOZ

Magyarország aktív regionális szerepvállalása hozzájárul a térség stabilizálásához, s előkészíti az uniós csatlakozást is. – A régióbeli problémákat nem akarjuk bevinni az Európai Unióba, másrészt a regionális politika gazdasági előnyei szilárdabbá teszik csatlakozási pozícióinkat is – nyilatkozta lapunknak Lőrincz Csaba, aki tegnapról a Külügyminisztériumnak a térséggel foglalkozó helyettes államtitkára.

– A magyar külpolitika utóbbi tíz évét tekintve manapság érzékelhető a térség felértékelődése. Ezzel kapcsolatban egyre többször merülnek fel olyan félelmek is, hogy a régióbeli politizálás, a határon túli kisebbségek problémakörének hangsúlyosabbá válása esetleg káros hatással lehet uniós csatlakozásunkra is...

– A kilencvenes évek elején-közepén érthető módon a fő hangsúly a biztonságpolitikára, NATO- és EU-csatlakozásunkra helyeződött. Így akkor nem maradt elég energiánk a regionális problémák megfelelő kezelésére. Ma viszont, amikor Magyarország már NATO-tag, és meglehetősen haladást ért el az EU-csatlakozás terén, komolyan szembe tudunk nézni régióink gondjaival is. Ezzel magyarázható többek között, hogy éppen most vált aktívabbá a külpolitika ezen prioritása, amely semmiképpen sem áll szemben a másik kettővel, sőt kiegészíti, erősíti azokat. Meg kell jegyezni, hogy külgazdasági szempontból is új helyzet teremtődött a magyar regionális politika számára. Ez abból adódik, hogy itt-hon olyan cégek fejlődtek fel, amelyek immár tőkeexportra is képesek a térségben. Ennek a helyzetnek felel meg egy fontos intézményi átalakítás, a külgazdasági szervezeti egység áthelyezése a Gazdasági Minisztériumból a Külügyminisztériumba. A térségbe irányuló magyar diplo-

* Lőrincz Csabát 2000. június 15-től nevezték ki a Külügyminisztériumnak a Balkánért, Közép-Európáért és a FÁK-országokért felelős helyettes államtitkárává. (A szerkesztők megjegyzése.)

máciának ugyanis egyre inkább feladatává válik a gazdasági érdekek képviselése, támogatása.

– *Az aktívabb regionális szerepvállalás első látványos jele volt az itthon sok vitát kiváltott stratégiai partnerség Horvátországgal. E kiemelt viszonynak azonban idáig kevés a gyakorlati hozadéka.*

– Egy külpolitikai lépéstől a legtrikább esetben lehet azonnali konkrét hasznot várni, hiszen az állam méreteinél fogva lassan mozdul. Az eredmények általában lassan érnek be, viszont jelentősek. A stratégiai partnerség kiindulópontja egyébként az volt, hogy Magyarország meg akarta keresni azokat a térségbeli partnereket, amelyekkel hatékonyan együtt tud működni a délkelet-európai stabilitás megerősítésében. A Horvátországgal kapcsolatos korábbi elemzéseink helyesnek bizonyultak, s teljesen természetes, hogy mi pontosabban előre láttuk az eseményeket, mint a térségtől távolabb eső államok.

– *A délkelet-európai politizálás érezhetően élénkült a koszovói háború alatt és után. A NATO-bombázás befejeződésének évfordulóján azonban szembetűnő a Nyugat tanácstalansága, és mintha ismét elfelejtené a régiót, beszűkítve ezzel a magyar külpolitika esélyeit is.*

– A délkelet-európai térség stabilizálása kevésbé látványos folyamat, a gyors demokratizálódás az örökséget szem előtt tartva illúzió, a lényeg azonban az, hogy a tendencia kedvező. A Nyugat továbbra is támogatja a folyamatot. Elkészültek a támogatási és finanszírozási tervek, megvalósításuk azonban csak most kezdődött. Reálisnak értékelhető a magyar szerepvállalás mértéke is. Nagy hiba lenne, ha lehetőségeinknél kevesebbet nyújtanánk, mint ahogy az is, ha megpróbálnánk ezeken túl teljesíteni. Úgy vélem, és a visszajelzések is ezt igazolják, hogy az elvárásoknak és a képességeinknek megfelelően járulunk hozzá a térség stabilizálódásához.

– *Ebből következik, hogy nem ért egyet azokkal a véleményekkel, amelyek szerint miként Lengyelország térségünk északi részében próbál egyfajta stabil pontként, középhatalmi tényezőként fellépni, addig Magyarország a délkelet-európai régióban teszi ezt.*

– Szó sincs arról, hogy valamiféle középhatalmi szerepre törekednénk. Szerepvállalásunk abból a természetes helyzetből adódik, hogy stabilitását Magyarország megkísérli kisugározni a térségben. Mint szó volt róla, egy ország súlyát teljesítőképessége s a vele szembeni elvárások határozzák meg. Egy olyan államnak, amelynek gazdasági növekedése az első negyedévben megközelíti a hét százalékot, exportja várhatóan tizenegy százalékkal emelkedik, a súlya nyilván növekszik. S ha már a régióról beszélünk, említsük meg, hogy az első négy hónapban az előzetes adatok szerint oroszországi exportunk több mint harminc százalékkal, lengyelországi kivitelünk pedig huszonkét százalékkal bővült.

– *A szomszédsági politika aktivizálódását segítette Szlovákia és Románia demokratizálódása is. Délkeleti határaink mellett azonban ismét kedvezőtlen belpolitikai tendenciák rajzolódnak ki. Mennyire befolyásolhatja ez a magyar külpolitika lehetőségeit?*

– Két dolgot tartanék fontosnak leszögezni Romániával kapcsolatban. Románia 2000-ben már nem az a Románia, amely 1996-ban, az előző választások idején volt. Négy év alatt sok minden változott ott, pozitív értelemben. Hibás lenne tehát, ha egy korábbi, a '90-es évek közepén érvényes helyzetértékeléshez térnénk vissza, és erre alapoznánk politikánkat. Ez az egyik dolog. A másik, hogy Romániát nem szabad már jó előre olyasmivel vádolni, amit nem követett el, csak azért, mert úgy véljük, hogy a választások után esetleg el fogja követni. A román nacionalizmus felerősödésére gondolok itt. Ha konstruálunk ugyanis egy olyan helyzetet, amelyben a román nacionalizmust erősnek véljük, hozzájárulunk ahhoz, hogy valóságosan is felerősödjön. A legcélravezetőbb, ha visszafogottan politizálunk Romániával kapcsolatban. Úgy, ahogy az 1998-as szlovákiai választásokat megelőzően Szlovákiával tettük.

– *A szomszédsági politika kapcsán önkéntelenül is felmerül a készülő státustörvény kérdése, amely tompíthatná a határon túli magyarság köreiből az anyaország uniós csatlakozásával kapcsolatos félelmeket.*

– A határon túli magyarok összességében összehasonlíthatatlanul többet profitálnak majd az anyaország integrációjából, mint amennyit veszítenek. Az esetleges hátrányok csökkentésére és az előnyök kiaknázására pedig itt lesz a kedvezménytörvény. Inkább így nevezném ezt a készülő törvényt.

– *Közép-Európa stabilitási magja az ismét magára találó visegrádi együttműködés. Ez az újjáéledés az uniós csatlakozás folyamatának kitolódásával, az erre történő felkészüléssel vagy inkább azzal magyarázható, hogy térségünk is ráébred a közép-európai gondolat jelentőségére?*

– Ez utóbbit tartom lényegesebbnek. Olyannyira a térségre jellemző gondolkodásról van szó, hogy az együttműködés felélesztésének fő mozgatója Szlovákia újraintegrálásának gondolata volt. Ezen túlmenően természetesen az együttműködés komoly segítséget is jelent a részt vevő tagállamoknak az integrációs felkészülésben, a vélemények, tapasztalatok cseréjében.

– *Végül nem beszélhetünk a térségről a keleti politika nélkül. Milyen lehetőségeket rejt e téren Putyin elnökké választása, s mi lehet e régióban Ukrajna szerepe?*

– Oroszországgal továbbra is korrekt viszonyra törekszünk. Ezt indokolják gazdasági kapcsolataink, s az ország súlya, hatása az európai biztonság alakulására. De azt tudnunk kell, hogy nem Oroszországgal, hanem Ukrajnával vagyunk határosak. Ukrajna pedig a kelet- és közép-európai demokratizálási folyamat szempontjából kulcsállam. Nekünk ezért nagyon fontos, hogy mi történik Ukrajnában, s a számunkra rendelkezésre álló eszközökkel támogadjuk is a demokratizálódását és a kapcsolódását Európa nyugati feléhez.

PARTNERI VISZONY MOSZKVÁVAL

Jól illeszkedik Igor Ivanov mai budapesti látogatása abba a folyamatba, amely a magyar NATO-csatlakozást követően kialakult helyzetben kétoldalú kapcsolataink új alapokra helyezését irányozza elő – nyilatkozta lapunknak a külügyi tárgyalások előtt Lőrincz Csaba. A Külügyminisztérium területileg illetékes helyettes államtitkára szerint e kapcsolatokat a kölcsönös érdekekre és bizalomra építő, korrekt partneri viszony kell, hogy jellemezze.

– A Külügyminisztérium a magyar–oroszl kapcsolatokra a kilencvenes években jellemző – az 1992-es Jelcin-látogatást kísérő élnkülésen kívüli – általános visszaesés, átmeneti időszak után még az évtized vége előtt megfogalmazta keleti politikáját. Melyek ennek fő prioritásai, s miként alakultak az elképzelések a gyakorlatban?

– Magyarország – az 1998-as kormányprogramban foglaltaknak megfelelően – változatlanul kiemelt fontosságot tulajdonít a magyar–oroszl viszonyoknak, és érdekelt annak sokoldalú fejlesztésében. A '90-es évek elejétől lezajlott nagy változásokat követően kapcsolataink mára kiegyensúlyozottabbakká váltak, széles, szerződéses jogi alapokra épülnek. Fontosnak tartjuk, hogy viszonyunkat nem terhelik politikai feszültségek, és úgy véljük, hogy sem NATO-tagságunk, sem egyes nemzetközi kérdések eltérő megítélése nem gátolhatja kétoldalú gazdasági, oktatási, tudományos, kulturális együttműködésünk kölcsönös előnyökön alapuló fejlesztését. Magyarország az európai biztonsági folyamatok fontos és meghatározó részeként tekint Moszkvára, miközben érdekelt Oroszlorszl stabilizálásában és kiszámíthatóságában. Keleti politikánkban ugyanakkor változatlanul nem csekély figyelmet fordítunk Ukrajnára is, mint legnagyobb szomszédunkra, mely geopolitikai összekötő kapocs Magyarország és Oroszlorszl között.

– Putyin elnökke választásával érezhetően aktívabbá vált az orosz külpolitika. Érezhető-e ez már a térségünkben is?

– A Szovjetunió és a varsói blokk felbomlását követő időszakban, egészen a közelmúltig megfigyelhető volt az orosz külpolitika részéről a távolságtartás Közép-Európától, ami egyrészt összefüggött az új orosz külpolitikai érdekekkel, másrészt talán egyfajta „sértődöttséget” tükrözött. Az új, energikus orosz vezetés érezhetően változtatni látszik a korábbi politikán, és a jelzések szerint nyitni kíván térségünk felé; új, az európai integrációs folyamatokat figyelembe vevő stratégia kidolgozásra törekszik. Más kérdés, hogy a gyakorlatban mindennek még viszonylag kevés nyomát tapasztalni.

– *Ha az orosz külpolitika Közép-Európa-politikája még nem is körvonalazódik elég markánsan, az orosz cégek az uniós csatlakozás közeledtével már újra felfedezték a térséget, így hazánkat is. A vegyipari cégek tulajdonlása körüli viták milyen hatással vannak a kétoldalú kapcsolatokra?*

– Álláspontunk az, hogy nem célszerű átpolitizálni a kizárólag gazdasági jellegű kérdéseket, az esetleges vitás ügyeknek nem szabad befolyásolniuk a kétoldalú kapcsolatok egészét. Fontos az orosz fél szándékainak megismerése, és annak elérése, hogy például a Gazprom vagy más nálunk befektetni szándékozó orosz nagyvállalat ne ellenséges, hanem jó szándékú tulajdonostárs legyen, és szándékairól meggyőzze üzleti partnereit és a közvéleményt is.

– *Immár örökzöld témának számít a második világháborúban a Szovjetunióba hurcolt műkincsek ügye. Lát-e esélyt arra, hogy Moszkva mintegy gesztusként belátható időn belül visszajuttatja ezek egy részét, így például a sárospataki könyvtárat? Elképzelhető-e ez akár már a tervek szerint tavasszal Budapesten tartandó, 1995 óta első kormányfői találkozó alkalmával is?*

– A magyar műkincsek visszaszámaztatását változatlanul szorgalmazzuk, és megítélésünk szerint erre a nemzetközi jog és a vonatkozó orosz törvények alapján lehetőség van. Nagy örömmel vennénk, ha többéves szünet után ismét összeülne a műkincsügyekben illetékes egyes bizottság. Első lépésként szeretnénk elérni a sárospataki könyvtár gyűjteményének visszaszolgáltatását. Többször is jeleztük: kölcsönös gesztusokat is el tudunk képzelni a kérdés megoldásában. Bízunk az orosz fél jóindulatában, a nemzetközi közösség felé egyre nyitottabb orosz társadalom és

politikai elit értékítéletében, ám az eredményt illetően több mint bátorság lenne jóslatokba bocsátkozni.*

* Az elrabolt sárospataki köteteket hazaszállító repülőgép 2006. február 22-én este érkezett meg Ferihegyre. A megállapodás szerint Magyarország 12 millió rubelt (több mint 400 ezer dollárt) fizetett a Nyizsnyij Novgorod-i Lenin Könyvtárnak a könyvek raktározásáért és „gondozásáért”. Továbbá közel egymillió dolláros magyar vállalati adomány támogatta két múzeum helyreállítását a Voronyezsi területen, amelyet nagyrészt magyar csapatok szálltak meg a háború alatt. *(A szerkesztők megjegyzése.)*

GLOBALIZÁCIÓS HATÁSOK ÉS KÜLPOLITIKAI KIHÍVÁSOK

A NEMZETKÖZI BŰNSZERVEZETEK EGYRE NAGYOBB MÉRTÉKBEN HASZNÁLJÁK KI AZ INFORMÁCIÓS ÉS PÉNZÜGYI HÁLÓZATOKAT

A „globalizáció” egyre inkább ellentmondásos folyamatként jelenik meg. Az egymással ütköző értelmezések abból származnak, hogy maga a jelenség és annak meghatározása rendkívül eltérő élményeket és tartalmat kínál különböző emberek és különböző régiók számára. Egyeseknek a globalizáció olyan nagyvállalatok működésének szinonimájaként jelenik meg, amelyek üzleti tevékenysége átnyúlik a különböző nemzeti határokon. Másoknak, különösképpen rendszerváltási folyamatokon keresztülmenő államoknak – mint például Magyarország – a globalizáció folyamata lehetőséget kínál a fejlett demokráciák közösségébe történő beilleszkedésre is. Ugyanakkor közvetlen kihívásokat jelent a nemzetgazdaságok, a társadalmi stabilitás és biztonság jelenlegi intézményei számára. A globalizáció – sebessége és kiterjedtsége okán – egyszerre lehet stabilizáló és destabilizáló tényező, zavaró és bátorító hatású, valamint eszköz a béketeremtés és a terrorista fenyegetések szolgálatában. Tehát a különböző vehemens érvek a globalizáció „kedvező” vagy „káros” természetéről aligha nyújtanak bármiféle támpontot a valós helyzettel kapcsolatban, hiszen a globális változások rendkívül összetett folyamatára egyszerre igaz mindkét jelző.

Nincs kormány, amely fel tudná tartóztatni a globalizáció folyamatát, de a nemzeti védelmi, kül- és biztonságpolitikák lényeges feladataként kell meghatározni a globális méretű és hatású változások jótékony irányba történő terelését és kedvezőtlen hatásainak ellenőrzés alatt tartását. A változások üteme szinte mindenhol gyorsul, gyakran gyorsabban, mint ahogy kormányok és nemzetközi intézmények válaszolni képesek. A globalizációs folyamatok ugyanakkor jelentős előnyöket kínálnak. Lehetőség nyílik egy egészségesebb világ gazdaság megteremtésére, új piacok kialakulására, és szélesebb a hozzáférés az olcsóbb fogyasztói javakhoz. Tapasztalhatjuk a kommunikációs és az információs rendszerek finomodását, a technológiai fejlesztések iránti igényt és a tudás, illetve információ széles körű elterjedését.

Habár ezek a szempontok külön-külön és összességükben is igaznak bizonyulnak, az államok felkészültsége – különösen a rendszerváltó országok esetében – arra, hogy a globalizáció előnyeit élvezhessék és hátrányos következményeit kivédhessék, lényeges eltéréseket mutat. A fejlett demokratikus országok rendelkeznek a legelőnyösebb pozícióval, mivel képesek fenntartani működőképes intézményeiket, amelyek alkalmasak a legitim üzleti és nonprofit szervezetek szabályozására, valamint a bűnözőcsoportok fékentartására. Közép- és Kelet-Európa államai éppen ebbe az irányba igyekeznek gazdasági, politikai és társadalmi modernizációs átmenetük során. Néhány országban hiányoznak a hatékony kormányzás eléréséhez szükséges erőforrások és az elengedhetetlen politikai szándék. A legtöbb tekintélyelvű közel-keleti, ázsiai vagy afrikai országban nem képesek megteremteni a lehetőségek kihasználásához nélkülözhetetlen intézményi hátteret és kulturális közeget. Ezen országok leggyengébbjeiben etnikai, bűnöző- vagy terroristacsoportok igyekeznek megszerezni különböző kormányzati intézmények vagy egyes területi egységek ellenőrzését.

A globalizáció biztató vonatkozásait számos aggasztó fejlemény kíséri. Ezek magukban foglalják problémák, kockázatok és kihívások változatos körének globális elterjedését vagy kihatásait. A transznacionális problémák kezelésére a legkevésbé felkészültek közé elsősorban a fejlődő országok – de részben igaz ez a rendszerváltó országokra is – kormányai tartoznak.

A globalizációs folyamatok nemkívánatos következményeinek leggyakrabban említett általános elemei a táguló jövedelmi szakadék a fejlett és a fejlődő országok között, valamint fájdalmas szociális megrázkódtatások számos országban. Figyelembe kell venni, hogy a pénzügyi tranzakciók nagyságrendje és sebessége miatt a pénzügyi válságok rendkívüli gyorsasággal terjedhetnek a nemzetközi pénzügyi és gazdasági kapcsolatok rendszerében. Szintén megfigyelhető jelenség, hogy a globalizáció nem képes véget vetni a háborúknak.

A magyar Külügyminisztérium stratégiatervezési főosztályának elemzése szerint kézzelfogható és közvetlen külpolitikai kihívást jelentő kockázati tényezőként jelenik meg a tömegpusztító fegyverek, illetve az azokat célba juttató eszközök folyamatos terjedése. Elegendő itt utalnunk az észak-afrikai, perzsa-öbölbeli, dél-ázsiai és észak-koreai nukleáris fegyverkezési programokra. Szintén ide tartozik, hogy a konfliktusokhoz vezető etnikai és vallási feszültségek eseteinek száma várhatóan növeked-

ni fog a közeljövőben. Bár a nemzetközi közösségben meghatározó általános béke ellenére a polgárháborúk száma drámaian növekedett az elmúlt években. Az 1990-es évtizedben ötvennyolc fegyveres konfliktus minősült humanitárius válsághelyzetnek, szemben az 1985-ben számon tartott öt hasonló krízissel. Az ilyen típusú konfliktusok által sújtott emberek száma óriásira duzzadt, amelynek 90 százalékát a polgári áldozatok teszik ki. Tizenötmillió hazáját elhagyó menekült és húszmillió saját államán belül lakóhelyéről elűzött ember ellátásáért kell a szomszédos államok és a különböző nemzetközi szervezetek korlátozott erőforrásait mozgósítani. Az Európa határvidékein elhelyezkedő közeli régiók – a Balkán és a Kaukázus – még mindig jelentős válságpotenciállal rendelkeznek ezen a téren is. Az Egyesült Államokban történt események szomorú aktualitást adnak annak a ténynek, hogy nemzetközi bűnöző- és terroristaszervezetek is nagyobb mértékben képesek kihasználni a kifinomult globális információs, pénzügyi és szállítási hálózatokat.

A fentieket figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a nemzetállamok maradnak a politikai, gazdasági és biztonsági kérdések legfontosabb önálló szervezési egységei, de szembe kell nézniük a hatékony kormányzást próbára tevő kérdésekkel. A legelső a globális változások különböző vetületei által kínált előnyök kihasználásának és nehézségei kezelésének megtalálása lesz. A globalizáció elemei – a már korábban említett tényezők szabad áramlása és a tényleges befolyás egy részének nem állami szereplők felé történő elmozdulása – lényegében valamennyi kormány autoritását megkérdőjelezi. Ezzel egy időben jelentkezik a transznacionális kérdéseket érintő kiterjedtebb nemzetközi együttműködés iránti növekvő igény. Mind a globalizáció előnyei, mind a hátrányai – a régiókban különös módon egybefonódva a rendszerváltás nehézségeivel – hatékony nemzetközi együttműködést követelnek meg. A barátokkal és szövetségeseikkel kiépített koalíciók fenntartása a megfelelő konstruktív irányba terelheti a globalizáció hatásait. A legkellemetlenebb következményeinek enyhítése létfontosságú lehet a rendszerváltó országok számára saját modernizációs átalakulásuk sikeres befejezése és a történelem jelenlegi felbolydult korszakán történő átjutásuk érdekében.

NEMZETI ÉRDEKEK ÉRVÉNYESÍTÉSE MAGYARORSZÁG CSATLAKOZÁSA SORÁN AZ EURO-ATLANTI ÁLLAMOK KÖZÖSSÉGÉHEZ

Bevezetés

1995 nyarán, az Egyesült Államok szerepvállalásával a Balkán térségében Magyarország geostratégiai pozíciói megváltoztak. Ettől az időponttól kezdődően Magyarország egy fokozatosan differenciálódó geopolitikai térbe került bele, s e tér erővonalainak egyre kontúrosabbá válása lehetővé teszi egyrészt külpolitikai mozgásterének pontosabb feltérképezését, másrészt – a kontrasztnak köszönhetően – értelmezhetővé válnak a '90-es évtized első felének Magyarországot (is) érintő külpolitikai történései. A „senki földje” állapot megszűnésével a magyar külpolitikának nem kell már a sötétben tapogatóznia, s a „próba-szerencse” játékot, melyet a rendszerváltást követő néhány évben volt kénytelen játszani, felválthatja a lehetőségek kalkulálására és a rendszerváltó kormány által kijelölt, a minden számottevő (magyarországi és határon túli) magyar politikai erő által vállalt feladatok végrehajtásához szükséges eszközök konkrét meghatározására támaszkodó külpolitika.

A geostratégiai pozícióváltozás egyértelműen a magyar külpolitika mozgásterének kiszélesedésével járt együtt. Szabaddá vált az út az ország NATO-integrációja és az EU-hoz történő csatlakozás előtt, de lehetőség nyílt a határon túli magyar kisebbségi kérdés reális viszonyokra támaszkodó, minden érintett felet kielégítő rendezésének megtervezésére, és e terv kivitelezésének megkezdésére is. A NATO-integráció és az EU-csatlakozás útján Magyarország előrehaladt. A magyar kisebbségi kérdés rendezésének lehetőségei azonban mindmáig nyitottak maradtak.

Az alábbiakban oly módon kísérlem meg ez utóbbi, még nyitott lehetőségek realizálásának feltételrendszerét áttekinteni, hogy a – mind a magyarországi, mind a határon túli magyar politikai szereplők körében – továbbra is széles körű politikai támogatásban részesülő két célkitűzést, vagyis Magyarország NATO-hoz, illetve EU-hoz történő csatlakozásának kívánalmát állandónak tekintem. Ami átértelmezésre szorul, az Magyarországnak a határon túli magyar kisebbségek irányában folytatott politikája, szomszédsági politikája, valamint e két terület illesztése a

NATO-, illetve az EU-csatlakozás (euro-atlanti integráció) kívánalmaihoz, az e konszenzussal támogatott célkitűzésekhez.

A tanulmány címében szereplő *nemzeti érdek* fogalmának megközelítéséhez kívánatosnak tartom bevezetni a *nemzetpolitika* fogalmát. A magyar nemzetpolitika végső soron a *magyar állam és a magyar nemzet határainak meg nem feleléséből fakadó problémákra keres megoldásokat*. Célja a magyar állam és a magyar nemzet – esetleg eltérő – érdekeinek összehangolása és ezen együttes érdekek képviselése. A nemzetpolitika magában foglalja a.) Magyarországon és a határon túli magyarok viszonyának alakítását („magyar–magyar” kapcsolatok); b.) a magyar állammal szomszédos államok többségi nemzeteivel fenntartott viszony alakítását azokban a kérdésekben, melyek az államaikban élő magyar kisebbségi közösségek helyzetével, sorsával, érdekeivel függenek össze; c.) a nemzeti érdekek – azaz a Magyar Köztársaság és a határon túli magyarok együttes érdekeinek – képviselését a külpolitikában, különösen Magyarország euro-atlanti csatlakozási folyamata során. A nemzetpolitika fogalma tehát felfogásom szerint az az általános keret, melyben értelmezhetővé válik a nemzeti érdek anélkül, hogy utóbbi konkrét meghatározására e fogalmi szinten sor kerülne.

I. Magyarország geostratégiai helyzete

Magyarország geostratégiai helyzetére e helyzet *változása* világít rá. Tanulmányos tehát megvizsgálni a geostratégiai pozícióváltozás körülményeit, időbeli tagolódását, hogy számba vehessük a lehetőségeket, melyek e pozícióváltozásban rejlenek. Kitérnénk arra is, hogy mit tett és mit mulasztott a magyar külpolitika e lehetőségek kiaknázása terén.

Magyarország NATO-hoz való viszonyának alakulása az ország geostratégiai pozícióváltozásaként értelmezhető. E pozícióváltozás lényege, hogy *Magyarország NATO-csatlakozásának esélyei más szintre kerültek, mint szomszédai mindegyikének csatlakozási kilátásai*. 1997 júliusában Madridban Magyarországot felkérték a NATO-csatlakozási tárgyalások megkezdésére, míg a vele szomszédos államok közül egyet sem. Ezáltal geostratégiai pozíciói megerősödtek, s a szomszédos államokkal szemben külpolitikai előnyökre tett szert.

A pozícióváltozás azonban nem Madridban következett be. A fordulat váratlan volt ugyan, de nem 1997-ben történt, hanem korábban, 1995

tavasán-nyarán, amikor döntés született arról, hogy az Egyesült Államok részt vállal a délszláv térség békéjének helyreállításában, továbbá szerepet vállal a Mediterrán-térségben¹ és e célok megvalósítása érdekében létrejön egy NATO-bázis Magyarországon. Ha meg akarjuk érteni helyzetünket és fel akarjuk térképezni külpolitikai lehetőségeink körét, feltétlenül figyelembe kell vennünk az Egyesült Államok eme szerepvállalásának tényét, valamint azt, hogy Madrid „csupán” az 1995-ös döntéssorozat következménye volt.

A pozícióváltozásban tehát az *elsődleges* szerepet nem a magyar kül- és belpolitikai teljesítmények vagy a gazdasági eredmények játszották, hanem „egyszerűen” Magyarország földrajzi elhelyezkedése. Lényegében nem másról van szó, mint hogy Magyarország olyan helyen terül el, ahonnan a (hadi)technika jelenlegi fejlettségi szintjén a Balkán térség jól kontrollálható. Természetesen szükség volt egy bizonyos fokú bel- és külpolitikai stabilitásra is, hogy a NATO és az Egyesült Államok számára Magyarország geopolitikai adottságai kiaknázhatóak legyenek. De az a szempont csak *másodszorban* jöhetett számításba.

Mínderre *közvetett* bizonyítékot nyerünk, ha egy gondolatkísérlet során levetkőzzük a magyar külpolitika hagyományosan hibás alapfelfogását, ha megváltoztatjuk az „alávetettségben való külpolitizálás” Magyarországra jó évszázada jellemző perspektíváját.² Optikai csalódás áldozatai vagyunk ugyanis, ha úgy képzeljük, hogy egy amerikai döntéshozó nem Washington, hanem Budapest szemszögéből fogja vizsgálni és megítélni Magyarországot és külpolitikai környezetét. Nem abból fog kiindulni, mint ahogy mi általában hibásan véljük, hogy mi a kedvezőbb a magyarok számára, hanem abból, hogy melyek az Egyesült Államok érdekei. (Egy második körben nyilván tekintetbe fogja venni a magyar érdekeket is, de elgondolásainak semmiképpen sem ezek állnak a középpontjában.) Ha pedig az Egyesült Államok érdekei nem szólnának egyértelműen Magyarország NATO-csatlakozása mellett, az Egyesült Államok (és a NATO), illetve Magyarország erőviszonyainak nagyságrendi különbségeit figyelembe véve Magyarország jószerével semmit sem tudna tenni

¹ Lásd ehhez Jacob Heilbrunn – Michael Lind: *Third American Empire with Balkan Frontiers?* című írását. International Herald Tribune, 1996. január 4. [Lásd e kötetben is: 217–220. p.]

² Az alávetettségben folytatott külpolitikai tevékenység hibás perspektívájáról lásd *Sodródó magyar külpolitika* című cikkemet. Magyar Hírlap, 1997. december 10., 7. p. [Lásd e kötetben is: 232–235. p.]

annak érdekében, hogy a NATO-hoz csatlakozzon.³ A szervezet kiterjesztése a NATO-tagországok, és elsősorban az Egyesült Államok érdekei szerint alakul. S ez az, ami szilárdabban alapozza meg geostratégiai pozícióinkat bármiféle, a NATO és tagállamai részéről megnyilvánuló „altruizmusnál”.

Mindezt azért fontos kiemelni, hogy világossá váljon: *a geostratégiai pozícióváltás „léptékei” jóval túlnőnek azon a dimenzión, melyen belül Magyarország saját erejéből előnyöket lenne képes kiharcolni magának.* Két dolog azonban nem következhet ebből a magyar külpolitika számára: a.) hogy túlvállalja magát, olyan célokat tűzvéen maga elé, melyek meghaladják az ország képességeit és erejét, és b.) hogy félreértelmezve geostratégiai pozícióváltásának körülményeit, valamiféle hálával eltelve e változás „mozgatói” iránt nem használja ki az új pozíciójának megfelelő, e pozícióhoz mintegy hozzárendelt külpolitikai mozgásteret.

E mozgásteret „letapogatása” végett érdemes áttekintenünk a magyar külpolitika 1995 nyarát követő releváns eseményeit:

1.) Az 1994-es magyarországi kormányalakítást követő kezdeti habozás után a kormánykoalíció vezető pártja egyértelműen Magyarország NATO-csatlakozása mellett kötelezte el magát. Mindez a tőle megszokott túlbuzgósággal történt. (Honvédelmi miniszterünkről például az a benyomás alakulhatott ki a magyar közvéleményben, hogy ő a NATO-bővítés egyik frontembere, ellentétben Javier Solana NATO-főtítkárral, aki ifjú spanyol szocialistaként annak idején – mint megtudtuk – ellenezte Spanyolország csatlakozását ehhez a szervezethez.)

2.) 1996 júliusában a magyar külpolitika kísérletet tett arra, hogy kihasználja a Magyarország geostratégiai pozícióváltásából adódó lehetőségeket. A kormány a teljes magyar parlamenti ellenzék és a határon túli magyar legitim szervezetek mindegyikének részvételével megrendezte a *Magyarország és a határon túli magyarság* című tanácskozást („magyar–

³ Lásd erre vonatkozóan többek között Andor László – egyébként több megkérdőjelezhető megállapítást is tartalmazó – írását: *Milyen az ajándék ló fogá? Döntés utáni meditáció a NATO-tagság következményeiről.* Népszabadság, 1997. december 8., 12. p. Andor szerint „rég észre kellett volna vennünk, hogy a NATO-bővítés nem a kis országok stabilitásáról és fejlődéséről, hanem elsősorban a nagyhatalmak közötti erőviszonyokról szól. A NATO-bővítést övező hazai és nyugati retorika alig van köszönő viszonyban egymással.” Majd alább: „Az »Európa ránk figyel« jelző enyhén szólva félrevezető: a NATO-bővítés tétje nem az, hogy Magyarország jelen lesz-e Európában, hanem az, hogy az Egyesült Államok milyen mértékben lesz jelen Kelet-Közép-Európában.”

magyar csúcst). E tanácskozás olyan zárónyilatkozatot fogadott el, mely rögzítette a nemzetpolitikai legnagyobb közös osztót, s mely minden résztvevő (vagyis a teljes magyar politikai spektrum) – mint nem sokkal utóbb kiderült, pillanatnyi – érdekével és törekvésével találkozott. 1989-et követően ez volt az első olyan megállapodás, mely *nemzeti érdekek érvényesítésének szándékával határozta meg a magyar politikai szereplők feladatait*. E közösen vállalt feladatok: Magyarország NATO-csatlakozása; Magyarország csatlakozása az EU-hoz; a szomszédos országok euro-atlanti integrációjának előmozdítása; autonómia („önkormányzat”) létrehozása a határon túli magyar kisebbségi közösségek számára.

3.) 1996 szeptemberében a magyar kormány aláírta a román–magyar alapszerződést. Ez az aktus az 1995 márciusában aláírt szlovák–magyar alapszerződés kudarcos tapasztalatainak fényében csak úgy értelmezhető, mint a magyar kormány két hónappal korábbi, a határon túli magyarok irányában történt feladatvállalásainak visszavonása, vagy legalábbis időleges felfüggesztése. Amögött, hogy a magyar kormány a magyar állam (vélt) érdekeit a határon túli magyarok érdekei elé helyezte, vagy – legalábbis időlegesen – a magyar állam érdekeit a nemzeti érdekekkel azonosította, tetten érhető a bizonytalanság a geostratégiai pozícióváltozás megítélését illetően. A román–magyar alapszerződés aláírásakor a magyar kormány nyilvánvalóan az a szándék vezérelte, hogy a nemzeti érdekek képviselése által, ami ebben az esetben az alapszerződés *alá nem írását* jelentette volna, ne tegye kockára a magyar állam érdekeit. Holott ezt a kockázatot nem a nemzeti érdekek háttérbe szorításával – vagy időleges leszűkítésével –, hanem a pozícióváltozásban rejlő lehetőségek felismerésével és kiaknázásával lehet a minimálisra csökkenteni.

* * *

Az 1997. őszi NATO-népszavazást nem lehet a külpolitikailag releváns események sorában említeni. Mivel NATO-csatlakozásunk túlnyomórészt rajtunk kívül álló és általunk kevésbé befolyásolható körülmények függvénye, a referendum nem változtatott csatlakozásunk ütemén, sem a folyamat intenzitásán.⁴ A referendum viszont rávilágít a magyar politikai elit egy szelvényének azon törekvésére, hogy Magyarország geostratégiai (végső soron *külső*) adottságait hatalmi (*belpolitikai*) célok elérése érdekében aknázza ki.

⁴ Lásd a német sajtó értékelését a referendumról.

A külpolitikai téren bekövetkező, az ország számára kedvező események konvertálásának szándéka belpolitikai tőkére önmagában véve talán nem is lenne kifogásolható. De hogy ez lehetséges, az a magyar külpolitikai közvélemény tájékoztatlanságának „köszönhető”; annak, hogy a magyarországi közvélemény nem tudja helyesen megítélni egy-egy külpolitikai aktus helyét, szerepét és súlyát. A geostratégiai adottságok belpolitikai téren történő kiaknázásának szándéka, *a külpolitika közvetlen átfordítása belpolitikára* ilyen körülmények között *magában hordozza a veszélyt, hogy Magyarország a belpolitikában „éli fel” külpolitikai lehetőségeit.* E veszély elkerülése érdekében a magyar politikai elit politikai elkötelezettségeinek átrendeződése és a közvélemény alaposabb tájékoztatása egyaránt kívánatos lenne.

II. Magyarország közvetlen külpolitikai környezete

Két kérdést szükséges megvizsgálnunk a Magyarországgal határos államokkal kapcsolatban: a.) ezen államok geopolitikai helyzetét, és b.) belpolitikai helyzetüket, belső állapotaikat. E két tényező határolja be külpolitikai mozgásterüket, s noha lehetnek e tényezőket figyelmen kívül hagyó külpolitikai törekvéseik, viszonyuk Magyarországhoz közép- vagy hosszú távon nagy valószínűséggel e „kemény korlátok” terelésében alakul.

A vizsgálat fókuszában a magyar nemzeti érdekeket (vagyis a magyar állam és a határon túli magyarok együttes érdekeit) érintő, Magyarország euro-atlanti csatlakozása során felmerülő nagyobb horderejű (stratégiai) kérdések állnak. Ausztriával például, mivel ezzel az állammal kapcsolatban valószínűleg „csupán” „programozott” döntések meghozatala és technikai kérdések megoldása kerülhet napirendre csatlakozásunk során, nem kívánunk foglalkozni. A vizsgált államok belpolitikai helyzetét, az egyes társadalmak állapotát a *politikai legitimitás* fogalmi készletén keresztül fogjuk szemlélni. Ugyanis ez az a fogalom, melyhez kapcsolódva a legmegfelelőbb szempontrendszer áll rendelkezésünkre a posztkommunista államok kulcsproblémáinak megvilágításához.

Külön-külön kell számba vennünk Romániát, Szlovákiát, Szerbiát és Ukrajnát azért, mert geopolitikai helyzetük és/vagy belső állapotaik jelentősen eltérnek egymástól. De ez nem azt jelenti, hogy ezen államokkal kapcsolatos külpolitikai céljaink megfogalmazásakor az ő helyzetükből vagy állapotaikból kellene *kiindulnunk*; hanem azt, hogy nemzetpolitikai

céljaink megvalósításának módját és eszközeinket ezekhez az adottságokhoz kell igazítanunk.

II. 1.) Románia

Románia (már) nincs abban a helyzetben, hogy rövid távon az euro-atlanti közösség tagjává válhasson. Hagyományos szövetségese – a román állam XIX. század közepén történt létrehozásának szorgalmazója –, Franciaország egyre távolabb kerül az euro-atlanti erőcentrumtól, mely Németország irányában tolódik el. A „francia kapcsolat” jelenleg inkább gyengíti, semmint erősíti Románia geostratégiai pozícióit – mint ahogy a „német kapcsolat” egyértelműen erősíti például a Horvátországit. Ezenkívül Románia nem került ki Oroszország vonzásköréből sem; az euro-atlanti „érdekconstelláció” nem volt kedvező egy érdekszféraváltás számára, amikor ez – Oroszország átmeneti gyengesége folytán – a '90-es évek első felében esetleg lehetséges lett volna.

Ha 1997 nyarán Romániának sikerült volna bekerülnie a NATO-bővítés első körébe – aminek egyébként ekkor eleve kevés volt az esélye –, belső állapotai is alapvetően másként festeneek. A NATO-csatlakozás kilátásai, a „jó szövetség” reménye már elég volt ahhoz, hogy átrendezze a román belpolitika szervező elveit. Az 1996. novemberi romániai választások kulcsmozzanata, hogy a román politikai elitnek egy olyan szegmense jutott döntéshozó pozícióba, mely Románia közeledésének érdekében az euro-atlanti államok közösségéhez, s ugyanakkor kiszakítása végett az orosz befolyási övezetből, hajlandónak mutatkozott legalábbis bizonyos alapvető szinteken *felfüggeszteni a nemzetállami formációt*. Az euro-atlanti csatlakozási folyamat, ha eléggé intenzívvé válik, minden bizonnyal képes lett volna pótolni a nemzetállami törekvésekben rejlő integráló erőt. De Románia csatlakozásának kilátásai jó esetben is a távolabbi jövőbe tolódtak; *a román politikai rendszer pedig jelenleg a dezintegrálódás jeleit mutatja*.

A nemzetállami formáció, mely az 1996. őszi választásokig a román belpolitika homlokterében állt, átmenetileg képes volt fenntartani a liberális demokrácia alapvető intézményeit, és formális működésüket is biztosítani tudta.⁵ Mindemellert a politikai hatalom hibás, nem demokratikus

⁵ Liberális demokrácia és nemzetállami törekvések összefüggésére két korábbi írásomban is kitértem: *Az alapszerződések dilemmái*. Orient Expressz, 1994. 43–45.

legitimációjára épült. Mivel Románia ténylegesen nem egységes nemzetállam, hanem több nemzet által lakott állam, a nemzetállami formáció olyan hatalmi legitimációs mechanizmusokat tolt előtérbe, melyek meggátolták a parlamentáris forma eredeti tartalommal történő feltöltődését. (A választók a parlamenti demokrácia alapjait képező értékek helyett rendszeresen a nemzetre, illetve egy másik nemzet ellen szavaznak.) Ennek következtében a parlamenti demokratikus forma erodálódásra volt ítélve, s ez hosszabb távon mindenképpen dezintegrációs jelenségekhez, illetve diktatórikus eszközök alkalmazásához vezetett volna.

Az 1996. őszi formációváltás egyértelmű lépés volt a politikai hatalom eredendően demokratikus legitimációjának megteremtése felé. De mivel a remélt külső támogatás (Románia euro-atlanti integrációs folyamatának felgyorsulása és elmélyülése) elmaradt és a román társadalom belső tartalmi nem bizonyultak elégségesnek egy ilyen váltáshoz, azok a politikai szereplők, melyek az események „hordozói” voltak, egy év leforgása alatt ellehetetlenültek; háttérbe szorultak (például a miniszterelnök), vagy átértelmezték feladataikat (például az államelnök).

E másfél éves intermezzo után a visszatérésnek a nemzetállami formációhoz komoly akadályai vannak. Az RMDSZ kormányzati szerepvállalása és a magyar–román viszony „megenyhülése” jelentős mértékben csökkentette a nemzeti kizárólagosság ideológiájának (magyarellenességnek) a „hatékonyágát”. Egy ilyen ideológia „működése” nélkül viszont – számot vetve a romániai társadalom realitásaival – nehezen képzelhető el a parlamentáris demokrácia akár formális fenntartása is Romániában. Mindemellett határozott törekvések figyelhetők meg az 1996 előtti állapotokhoz való visszatérésre.

Ami a másik logikus fejleményt, a diktatúrát illeti: a román Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsnak (CSAT) egyik nyilatkozata, mely szerint „*A Hadsereg és az Egyház ellen, melyek az állam alapjait képezik*, kompromittáló kampány folyik...” és Constantinescu elnök részvétele a Hegyi Antikommunista Partizánok Szövetségének – egy vasgárdista csoportnak – az összejövetelén is jelzi, hogy a román vezetés nem zárta ki teljesen annak lehetőségét, hogy esetleg diktatórikus eszközöket alkalmaz.⁶ A nemzet-

[91–93.] szám, 6–7. p. és „*Demokratikus biztonság*” és a román–magyar viszony. Pro Minoritate, 1996. 1. szám., 9–12. p. [Lásd e kötetben is: 161–166. p. és 212–216. p.]

⁶ Bányai Péternek köszönöm, hogy felhívta figyelmemet e két, a román sajtóban is nyilvánosságot kapott politikai eseményre.

állami ideológián és/vagy valamiféle diktatórikus rendszer bevezetésén kívül – úgy tűnik – jelenleg semmi sincs, ami a román államot integrálhatná.

II. 2.) Szlovákia

Talán nem tévedünk, ha megállapítjuk, hogy 1989-et követően a román politikai elit maximálisan kiaknáztatta Románia külpolitikai adottságait. Eme adottságok viszont (mind Románia geopolitikai helyzete, mind a román társadalom állapota) a XX. század végén igen kedvezőtlenek voltak. Szlovákia esetében fordított a helyzet. Az „újonc” és gyakorlatlan szlovák politikai elit rendre elszalasztotta a kedvező adottságokkal rendelkező szlovák állam számára kínálgató lehetőségeket. Sorsát mindemellett jóval több optimizmussal szemlélhetjük, mint Romániáét. Szlovákia nem adottságai miatt, hanem adottságai ellenére nem állt rajtvonalhoz a NATO-kiterjesztés és az EU-bővítés első körében.

A szlovák állam földrajzi elhelyezkedése *nem kedvezőtlen* egy liberális demokratikus állami berendezkedés kiépítése és működtetése szempontjából. NATO-csatlakozása esetén biztosítva lenne a szárazföldi kapcsolat Magyarország és a többi NATO-tagállam között, mely kapcsolat hiánya a jelek szerint a NATO-nak gondot okoz.⁷ Ezenkívül Szlovákia lakosságával a „nyugati keresztény civilizációhoz” tartozik. Ami azóta, hogy Samuel P. Huntington elmélete alakítólag hat a nemzetközi kapcsolatokra és „zsinórmértékül” szolgál egy-egy állam (vagy régió) „besorolásakor”, semmiképpen sem elhanyagolható szempont.⁸ A szlovák politikai elit tudatában van a szlovák állam geopolitikai adottságainak. Hatalmon lévő szelekte azonban ellenérdekeltje a külpolitikai mozgástér kihasználásának, a jelenlegi ellenzéki csoportosulásoknak pedig ezt a mozgástérrel eddig nem sikerült helyesen „bemérniük”.⁹ Végül soron a *kedvező adottságok*

⁷ Lásd Wesley Clark tábornok, SFOR-parancsnok nyilatkozatát ausztriai látogatása során, amelyben a szárazföldi kontinuitás gondolatát fejtette ki ausztriai vendéglátói számára (1998. március).

⁸ Samuel P. Huntington: *The Clash of Civilizations?* Foreign Affairs, Summer 1993, 30. Térkép és térképmagyarázat. Talán nem volt még térkép, amely – tárgyi tévedései ellenére – ekkora hatást gyakorolt volna Köztes-Európa (a Baltikumtól Albániáig húzódó sáv) államai sorsának alakulására.

⁹ „Csendes háború folyik Szlovákiáért, mert mérhetetlenül értékes stratégiai térség, s elüllyeszthetetlen repülőgép-anyahajó Európa közepén..., s aki Szlovákiát ural-

szándékos ki nem használása és ezek hibás értékelése együtt vezetett oda, hogy Szlovákia lesodródott az euro-atlanti integráció pályájáról.

A szlovák belpolitikai helyzetet úgy jellemezhetjük, mint *autoritárius eszközökkel tartósított átmeneti állapotot*. A jelenlegi politikai hatalom legfőbb legitimációs forrása a *szlovák társadalom állami tudatának bizonytalansága*. A román társadalomtól eltérően, ahol a nemzeti kizárólagosság ideológiája 1996 ősze előtt a politikai hatalom legfőbb legitimációs bázisa volt, ez az ideológia Szlovákiában az említett bizonytalanságérzésből nyerhető támogatáshoz viszonyítva másodrendű szerepet játszik. A szlovákiai magyar kisebbség jogfosztottságban tartása, a szembehelyezkedés Magyarországgal a bős-nagymarosi vízlépcső ügyében (feltételezhetően a gazdasági racionalitás figyelmen kívül hagyásával és a környezetért érzett aggodalom elfojtásával), az „odamondogtatás a hatalmasoknak” (az EU részéről megfogalmazott bírálóatok visszautasítása) minden valószínűség szerint a szlovák társadalom *állami emancipációs reflexeire* játszó hatalmi legitimáció része, s a nemzeti kizárólagosság csupán ennek járulékos eleme. A tartósított átmeneti állapot azon – mára már realitásukat veszített – viszonyok egy részének a tudati fenntartását jelenti, melyek a cseh–szlovák szétválás, vagyis 1992–93 körül a cseh–szlovák, majd a szlovák államot jellemezték.

Szlovákia minden egyes megtett lépése az euro-atlanti integráció útján az állami lét bizonytalanságait oszlató mozzanatként is értékelhető. Azonban az állam „lehorgonyzása” egy szilárd szövetségben azonban elvágna a jelenlegi politikai hatalmat legfőbb legitimációs forrásától; Mečiar kormánya a NATO- és EU-csatlakozás folyamatának beindításával saját létjogát kérdőjelezné meg. Nem ennyire világos azonban a szlovák ellenzéki erők által követett hatalmi logika. Egy feltételezésen keresztül megvilágítva: ha a szlovák ellenzéknek sikerült volna levetnie Janus-arcát

ja, az az öreg kontinens jövőjét tartja a kezében” – szól egy, a szlovák politikai elit felfogásától valószínűleg nem túl távol álló értékelés. Žiak, Miloš: *Nepotopiteľná naivita uprostred Európy – Elsüllyeszthetetlen naivítás Európa közepén*. Domino fekt, 1994. február 18–24., 7. szám. Idézi Hamberger Judit: *Csehszlovákia szétválása. Egy föderációs kísérlet kudarca*. Budapest, 1997. Teleki László Alapítvány kiadása, 178. p. Jellemző, hogy a jelenlegi hatalom számára alternatívát kínáló politikai csoportosulás vezéralakja, Ján Čarnogursky külpolitikája is a '90-es évek elején „két fő geopolitikai elképzelésre épül: az egyik a [...] híd szerep [Kelet és Nyugat között], a másik, hogy a közép-európai (és ezen keresztül az egész európai) térségben Szlovákia kulcsfontosságú stratégiai helyzetben van [...], így európai vagy közép-európai rendezés Szlovákia nélkül nem lehetséges...” Hamberger, uo. 177–178. p.

és tiszta euro-atlanti alternatívát jelenített volna meg, Szlovákia geopolitikai adottságait tekintetbe véve ez a tény nagy valószínűséggel már elég szilárd alapot szolgáltatott volna ahhoz, hogy Szlovákia komoly esélyekkel induljon a NATO-kiterjesztés első körében. Ez a maga során jelentősen megnövelte volna az ellenzék hatalomba kerülésének esélyeit. Az *euro-atlanti integráció és a politikai hatalom nem demokratikus legitimációjának felváltása*, e két összefüggő, és Szlovákia esetében realitással bíró fejlemény nyilvánvalóan az Oroszországgal fenntartott kapcsolatok lazulását vonja majd maga után. A kérdés csak az, hogy az „áttörés” az integráció vagy a legitimációváltás oldalán következik-e be.

II. 3.) Kis-Jugoszlávia

Szerbia éppen arra a szerepre van ítélve, melyet a szlovák politikai elit Szlovákiának szánt. A délszláv állam a nagyhatalmi érdekek ütközőpontján helyezkedik el¹⁰ (német–francia,¹¹ euro-atlanti–oroszl, Egyesült Államok–Németország). A szlovák értelmezéssel ellentétben¹² ez nem „abszolút központi” helyzet, hanem az „abszolút periféria”. A nagyhatalmi érdekek ütközése, ha egy kis ország területére koncentrálódik, felemészti emez ország erejét. A nagyhatalmi jelenlétből az ország ilyen esetben nem fog tudni profitálni. Pontosan az ilyen helyzetek elkerülése végett elsőrendű érdeke egy kis országnak, hogy minél mélyebben beágyazódjék a nagyhatalmak valamely stabil szövetségébe. Szlovákia, úgy tűnik, még

¹⁰ „Egészében véve [...] a délszláv válság is a nagyhatalmi vetélkedések színterévé vált. [...] 1991-es, nem éppen szerencsés rögtönzése után Washington egy időre Európára hagyta a délszláv ügyeket (»bukjanak csak bele«), Moszkva különvéleményeivel reprezentálhatta (jelképes) szuperhatalmi súlyát, Bonn megmutathatta nagyhatalmi ambícióit, az angolok és a franciák viszont sokallták azokat (»csak ne terjeszkedjenek a németek a Balkánon«) – így nem jöhetett létre nagyhatalmi egyetértés a beavatkozás politikai céljáról.” Juhász József: *A délszláv háborúk*. Budapest, 1997. Napvilág Kiadó, 106–107. p.

¹¹ „A két ország kapcsolataiban még mindig meglévő történelmi tehertertelek [...] megnyilvánulásával a jugoszláv háború kezdete szolgált, amikor a két kormány, de bizonyos mértékben a közvélemény is, spontán módon ellentétesen reagált. Nemcsak hogy a legmagasabb francia vezetők nem titkolták bizonyos rokonszenvüket a szerb ügy, ha nem is módszereik iránt, míg a németek a szlovéneket és a horvátokat támogatták, de a jugoszláviai háború még azt is megmutatta, hogy a Rajna két partján nem ugyanazt a koncepciót vallják a nemzetiségekről, a kisebbségi jogokról és az önrendelkezésről.” Daniel Vemet: *Franciaország és Németország*. Európai Szemle, 1997. 2. sz., 53. p.

¹² Lásd fent, 9. sz. jegyzet.

nem ismerte ezt fel, Szerbia viszont, ha felismerte is, ma már aligha tudja megtenni.

Az „abszolút periféria” külpolitikai mozgástere is „abszolút” korlátozott. Csak látszat az, hogy külpolitikája számára minden irányban nyitott az út. Hiszen bármilyen úton is indulna el, az ellenérdekelt fél, mivel jelen van, bármikor visszaránthatja; s így valójában nem orientálódhat semmilyen irányban sem.

A belpolitikai helyzetet Szerbiában a *szüksős erőforrásokkal való gazdálkodás kényszere határozza meg*. Az ilyen szituáció nem kedvez a liberális-demokratikus intézmények működésének. Annál inkább megfelel viszont a szerb volt kommunista politikai elitnek, mely hatalmát egyébként is csak erőszakos eszközökkel lenne képes biztosítani.

A szerb hatalom jelenleg a diktatúra szélén egyensúlyoz. A diktatúra egyik „olvasata” a hatalom legitimitációjának „elfogyása”: az a szituáció, amikor a hatalom illegitim (a többség által nem támogatott) erőszak alkalmazásával tartja fenn önmagát. Jól megfigyelhető, hogy Milošević és csapata, nem adva fel azon legfőbb törekvését, hogy a maga számára továbbra is biztosítsa a hatalmat, jó ideje *mindent* megtesz, hogy a diktatúra partján innen maradjon. Látnunk kell, hogy a boszniai háború folytatása a fordulópont (1995 nyara) után, a szerb csapatok biztos vereségének tudatában már nem a szerb nemzeti célok megvalósításáról szólt. (A nemzeti célok megvalósítása egy másik típusú hatalmi legitimitációs eljárásaként fogható fel, mely „szervesen átfelődött”, mintegy átnőtt a jelenlegi eljárásba.¹³) Amint a koszovói erőszakcselekmények is arra szolgálnak, hogy igazolják annak a hatalomnak a létjogát (biztosítsák számára a többségi támogatást), mely immár végleg összeforrt az erőszakkal.

Úgy tűnik, az „abszolút periféria” számára a hidegháború végét követően *ez az egyensúlyi helyzet*. Szerbia és Irak között szinte kísérteties a

¹³ Vesna Pešić, aki nem tartja „történelmi szükségszerűségnek” a volt jugoszláv állam megszűnését, azzal magyarázza a felbomlást és a háborús helyzet kialakulását, hogy az Ante Marković által bevezetett és sikeresnek bizonyult gazdasági reformok túlságosan is meggyengítették a szerb (volt) kommunista elit pozícióit. A nemzeti célok előtérbe helyezése, amit először a szerb (volt) kommunisták kezdeményeztek, válaszreakció volt részükre Ante Marković reformtörekvéseire. A „nacionalizmus” ideológiája azt a célt szolgálta, hogy megvédje veszélyeztetett hatalmi pozícióikat, s a későbbiekben mindenki kezében „olyan fegyver, melyet a hatalom újraelosztása érdekében használnak a jugoszláv politikai tér lebontásának folyamatában”. Vesna Pešić: *Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis*. USIP Peacework series No. 8, April 1996., 3.

hasonlóság. Az iraki példát szem előtt tartva a jelenlegi szerb állapotok továbbélését jósolhatjuk.

II. 4.) Ukrajna

Ukrajna nem került, és belátható időn belül nem is kerül ki az orosz befolyási övezetből.¹⁴ Külpolitikája bizonyos – Magyarország számára valószínűleg kedvező – hangsúlyeltolódásokkal követni fogja Oroszország külpolitikai „vonalvezetését”. Ukrajna tulajdonképpen nem foglalt állást az Oroszország és az euro-atlanti közösség között a NATO-kiterjesztés kapcsán keletkezett vitában, s az EU bővítésének kérdésében az utóbbi időben megváltozott orosz álláspont¹⁵ megfelel a „Nyugat-barát” ukrán beállítódásnak. Az EU bővítését Ukrajna minden bizonnyal olyan eseményként fogja fel, mely nem ellentétes saját gazdasági érdekeivel. S ezen a felfogáson nem változtat egy esetleges ukrán „visszarendeződés” sem – amíg Oroszországban nem kerül sor ugyanezre.

Mindemellett Magyarországnak az „aktív jóindulat” politikáját kell folytatnia az ukrán állammal. A közös gazdasági érdekek nem jelentenek elég szilárd alapot a jószomszédi viszony számára – hiszen a magyar uralgó felfogással ellentétben egy állam nem a gazdasági racionalitás szerint szerveződik. Kiszámíthatatlan akciókra és reakciókra főként azért számíthatunk Ukrajna részéről, mert – ellentétben Romániával, Szlovákiával és Szerbiával – nem kristályosodtak ki a politikai hatalom legitimációs

¹⁴ „Oroszország – ha rám hallgat, nem fordítja le, és marad a Roszija megnevezésnél – nem birodalom, hanem civilizáció. Vagyis felette áll az olyan fogalmaknak, mint Oroszországi Föderáció, Ukrán Köztársaság és a többi” – mondja Jevgenyij Morozov, az „expanzív-hazafias geopolitikai iskola” legmarkánsabb képviselője, a Frunze Katonai Akadémia tanára, az Orosz Geopolitikai Szemle főszerkesztője. *Morozov ezredes Eurázsia-terve*. M. Lengyel László interjúja. Népszabadság, 1998. március 5., 6. p.

¹⁵ „Az államhatalom »magánosítását« végrehajtó új orosz tulajdonosi csoportok nem új konfrontációt, hanem gazdasági mozgásteret akarnak. Nem véletlen, hogy ’96-tól mind nyíltabban fogalmazzák meg [...], hogy a valódi kompromisszum a NATO-bővítés kapcsán nem elsősorban katonai és biztonságpolitikai engedményekben fejeződhet ki [...], hanem Oroszország piacra engedésében, a fejlett technológiák piacának Moszkva mint vásárló előtti megnyitásában, a kommunikációs forradalom legújabb vívmányaiba történő bekapcsolódásban, az Európát behálózó nagy közlekedési és szállítási folyosók minél gyorsabb közös kiépítésében és más gazdasági természetű együttműködésekben.” Sz. Bíró Zoltán: *Kelet-Közép-Európa és Oroszország érdekei. A negyedik jelentés*. Külpolitika, 1997. 2. szám, 113. p.

mechanizmusai; az állam különböző területein a legitimáció különböző formái fordulnak elő. A jóléti ígéretek pedig, főként ha teljesítetlenül maradnak, csak rövid, átmeneti időszakra képesek biztosítani a hatalom szilárdságát s a bel- és külpolitika ebből adódó kiszámíthatóságát.

III. Az alapszerződések politikai megközelítésben

Az ukrán–magyar alapszerződés országgyűlési ratifikációs vitáját követően a szomszédosági kapcsolatok és a határon túli magyar kisebbségek problémái fokozatosan az alapszerződések, konkrétan a szlovák–magyar és a román–magyar alapszerződések kérdése köré koncentráálódtak. Az alapszerződések kérdése mágnesként vonzotta magához ezeket a problémákat. Ma már akadémikusnak tűnne az a vita, mely arról szól, hogy helyes volt-e megkötni ezeket a szerződéseket, avagy sem. Aláírásuk és ratifikálásuk után nem lehet úgy érvelni sem mellettük, de főként ellenük nem, mintha eldöntésre váró kérdések előtt állnánk. Ha nem erre az álláspontra helyezkednénk, vagyis ha nyitott kérdésekként kezelnénk őket, ez azt feltételezné, hogy felülbírálandónak ítéljük e szerződéseket, ami egyrészt a Magyarország iránti bizalom megrendüléséhez vezetne nemzetközi szinten, másrészt – mint alább kitérek rá – önmagában sem lenne indokolt.

Célszerűnek látszik viszont annak vizsgálata, hogy ha már életbe léptek ezek a szerződések, fel lehet-e használni őket, szomszédosági kapcsolataink stabilizálása és a magyar kisebbségek helyzetének rendezése érdekében ki lehet-e hozni valamit belőlük és abból a politikai és jogi környezetből, melynek alakulására kétségkívül jelentős hatást gyakoroltak. Egy ilyen vizsgálat annál is inkább célszerű, mivel az alapszerződés-kérdésről a regionális stabilitás kérdéskörén keresztül összekapcsolódik Magyarország és szomszédai NATO-, illetve EU-integrációjának folyamatával.

Az alapszerződéseket mint kész tényeket kezelve, felülbírálásuk gondolatát elutasítva lenne kívánatos tehát „előre tekinteni”. A dolog azonban nem ilyen egyszerű. Mégpedig azért nem, mert a szlovák–magyar és a román–magyar alapszerződéseket következetesen *ellenző* álláspontból más következhet, és nagy valószínűséggel más is következik arra vonatkozóan, hogy hogyan lehet kiaknázni e szerződésekben és az általuk kialakított helyzetben rejlő lehetőségeket, mint abból az álláspontból, mely mindvégig *szorgalmazta* e szerződések megkötését. Számba kell vennünk

tehát azokat a megfontolásokat is, melyek az alapszerződések ellen szóltak; hiszen ezek a megfontolások politikai helyzetértékelésekre támaszkodtak, a szlovák, a román és a magyar politikai állapotok elemzésére, és nyilván a tágabb külpolitikai környezet vizsgálatára is.

Azok a reális viszonyok, melyek kedvező irányban történő megváltoztatását az alapszerződések megkötését szorgalmazó hazai és euro-atlanti politikai szereplők célul tűzték ki, e szerződések életbe lépését követően alapvetően nem változtak. Teljesen nyilvánvaló, hogy a szlovák–magyar viszony az alapszerződés 1995. márciusi aláírását követően nem a konszolidálódás irányában mozdult el. A szlovákiai magyar kisebbség helyzete sem vált azóta kedvezőbbé. Az is nyilvánvaló, hogy a román–magyar viszony nem az alapszerződés 1996. szeptemberi aláírásának következtében mutatott javuló tendenciát; nem is beszélve arról a Magyarországon széles körben elterjedt hibás vélekedésről, miszerint a román–magyar alapszerződés aláírása hatott volna oda, hogy 1996 novemberében a parlamenti és elnökválasztásokat az akkori ellenzék nyerte meg Romániában.

Az alapszerződések megkötését követően változott viszont a szlovák–magyar és a román–magyar viszony nemzetközi megítélése, mégpedig pozitív irányban. És ezt a körülményt érdemes alaposabban szemügyre vennünk. Nem másról van szó, mint hogy *a reális viszonyok és e viszonyok nemzetközi megítélése között szakadék keletkezett.* A nemzetközi közvélemény mindmáig kedvezőbb képpel rendelkezik e kapcsolatokról, mint amilyenek valójában. Másként szólva tévedésben van e kapcsolatok minőségét illetően, hibásan ítéli meg azokat.

Ennek a tévedésnek a maga során vannak pozitív, és vannak negatív következményei. Mindenekelőtt két pozitív következményt emelhetünk ki:

a.) a két szóban forgó alapszerződés valamelyest hozzájárult ahhoz, hogy Magyarország – de *csak* Magyarország – az első körben állhasson a NATO- és az EU-csatlakozás rajtvonalához.

b.) a pozitív megítélésnek magának is mint egyfajta önbeteljesítő próféciának vagy „társadalmi varázslásnak”¹⁶ lehet olyan hatása, mely a reális viszonyok kedvezőbbé válását eredményezi.

¹⁶ „A társadalmi varázslás aktusa, amely abban áll, hogy létrehozza a megnevezett dolgot: sikerülhet, ha az, aki ezt végrehajtja, képes elismertetni a szavának azt a hatalmát, amelyet átmenetileg vagy véglegesen bitorol, amivel kikényszerítheti a társadalmi világ új szemléletét (vízió) és új felosztását (divízió).” Pierre Bourdieu: *L'identité et la représentation. Eléments pour une réflexion critique sur l'identité de région.* In uó: *Lesenspratique.* Paris, 1980, Éd. de Minuit. 13. p. Idézi Pokol Béla: *Szociológiai elmélet.* Budapest, 1997, Felsőoktatási Koordinációs Iroda, 441. p.

Az elsőként említett pozitív következményhez máris hozzáfűzhetjük, hogy nem az alapszerződés lehetett volna az egyetlen eszköz, melynek segítségével Magyarország jó bizonyítványt tudott kiállítani magáról mint a térség stabilitását megszilárdítani szándékozó államról. A második pontban említettekhez kapcsolódva pedig megállapíthatjuk, hogy szlovák–magyar és román–magyar viszonylatban minden bizonnyal sokkal mélyebben fekvő, súlyosabb problémákról van szó, semmint hogy egy ilyen pozitív megítélés, még ha az egész nemzetközi közvélemény is tette azt magáévá, önmagában elég legyen e viszonyok konszolidálásához. Ha nagyon sarkítva akarunk fogalmazni, azt mondhatjuk, hogy a szlovák–magyar és a román–magyar viszony rendezése csak *intézményes megoldás* révén lehetséges, a *ráolvasás* kevés.

A tévedés negatív következményei jóval szerteágazóbbak. Már önmagában is negatívan értékelendő az a tény, hogy az alapszerződések olyan szűrőket jelentenek, melyeken csak halványan sejlenek át a reális viszonyok; elfedik a valóságot nemcsak a nemzetközi közvélemény, hanem a magyar, a szlovák és a román közvélemény elől is. Szorgalmazóinak azt az illúziót sikerült kelteniük a közvéleményben, hogy e szerződések lényegében véve mindent megoldottak, s most nagyon sokan értetlenül állnak az előtt, hogy a régi problémák makacsul tovább élnek. Az alapszerződések és a körülöttük kialakult politikai környezet azzal, hogy gátolják a problémák érdemi megközelítését, akadályát képezik e problémák kezelésének, rendezésének is.

A fenti észrevételt egy konkrétabb szintre „átfordítva”: a szerződések megkötését követően az az illúzió keletkezett, hogy a magyar kisebbségek kérdése meg lett oldva Szlovákiában és Romániában, s hogy ez a probléma a szlovákiai és a romániai magyarok viszonylatában immáron nem létezik többé.¹⁷ Holott e területen, *melyen a kritikus kérdések túlnyomó többsége található*, az alapszerződések jószerével semmit sem oldottak meg. Azt a politikát pedig sem az euro-atlanti közösség államai, sem Magyarország, sem szomszédai nem folytathatják sokáig, mely a határon túli magyar kérdést nemlétezőnek tekinti.

Híszen e nemlétezőnek tekintett kérdések előbb-utóbb mindenképpen a felszínre törnek és rendezést igényelnek.

¹⁷ Erre az illúzióra építi Molnár Gusztáv a román–magyar viszony rendezésére vonatkozó elképzeléseit. Lásd *Az erdélyi kérdés* című tanulmányát – Magyar Kisebbség, 1997. 3–4. sz., 208–232. p. – és bírálatomat: *Erdély a magasban? Megjegyzések Molnár Gusztáv Az erdélyi kérdés című tanulmányához*. Magyar Kisebbség, 1998. 2. szám, 326–338. p. [Lásd e kötetben is: 243–257. p.]

Mára már a gyakorlatban is beigazolódott – ami alaposabb elemzéssel korábban is megállapítható volt –, hogy ezeket a nemlétezőnek tekintett, ámde lépten-nyomon felszínre törő magyar kisebbségi kérdéseket az alapszerződésekben rögzített jogi megoldásokra támaszkodva nem lehet rendezni. A romániai magyar kisebbség jogainak óvatos bővítése során az 1996. novemberi romániai fordulatot követően az alapszerződés nem volt hivatkozási alap. Az RMDSZ és a többi kormánypárt közötti, a romániai magyarok jogainak biztosítását célzó megállapodások szemmel láthatóan figyelmen kívül hagyták a román–magyar alapszerződést; mintha mindenki megfeledezett volna róla. A szlovák–magyar alapszerződés viszont másként nem váltja be a hozzá fűzött reményeket: akárhányszor szóba kerül, mindig heves viták kereszttüzében áll.

Az alapszerződés-politika áttekintése néhány következtetés levonására ad alkalmat:

a.) az a külpolitikai stratégia, mely a szlovák–magyar és a román–magyar alapszerződés megkötéséhez vezetett a két szomszédos ország viszonylatában, hibásnak bizonyult: nem járult hozzá sem a szlovák–magyar, sem a román–magyar viszony, sem az ezen országokban élő magyar kisebbségek helyzetének rendezéséhez. Érdemes tehát komolyabban fontolóra venni azt a külpolitikai stratégiát, mely ezen alapszerződések ellenzése kapcsán fogalmazódott meg;

b.) másrészt kétséges, hogy az alapszerződések által keletkeztetett látszat Magyarország szomszédosági kapcsolatainak stabilitásáról Magyarország NATO- és EU-csatlakozásának minden fázisában pozitív következményekkel jár. E szomszédosági kapcsolatokat, mivel stabil voltuk továbbra is NATO-, illetve EU-csatlakozásunk feltételét képezi, célszerű lenne szilárd alapokra helyezni még akkor is, ha ez átmenetileg a stabilitás valamely mértékű csökkenésével járna együtt. Diplomáciai erőfeszítéseinket ez esetben nem a látszateltérésre kellene összpontosítanunk, hanem arra, hogy euroatlanti partnereinkkel megismertessük a valós helyzetet, eljárásunk okait és menetét, várható következményeit és azt, hogy miként fogjuk kezelni az óhatatlanul felmerülő problémás helyzeteket. Ez az eljárás – előre megjósolható nehézségei ellenére – valószínűleg kevésbé kockázatos, mint a látszateltérésre építő stratégia. Könnyen megeshet ugyanis, hogy a látszat egyik napról a másikra szétfoszlik, s akkor vele együtt omlik majd össze az egész, a mai magyar szomszédoságpolitikát és kisebbségpolitikát meghatározó stratégia;

c.) sem román, sem szlovák viszonylatban nem célszerű előtérbe tolni az alapszerződéseket. A vitás kérdések – amint az a román–magyar alap-

szerződés esetében nyilvánvalóvá vált – inkább a szerződésen kívül, azt mintegy „megkerülve” oldhatók meg. A szlovák–magyar viszonylatban felmerülő problémákat azért nem szerencsés a szerződéshez kapcsolni, mert a szerződés maga is vita tárgyává válik, s ezáltal megkettőződnek azok a síkok, melyeken a megoldásokat meg kell találni. Amennyiben a szerződésen kívüli megállapodások gyakorlata követhető – márpedig az eddigi tapasztalatok alapján ez az út járhatónak tűnik –, a szerződések felülbírálása nem indokolt.

IV. A regionális politika mint integrációs politika

Külpolitikai vonatkozásban Magyarország csatlakozása a NATO-hoz és az EU-hoz súlypontját tekintve nem atlanti-, sem nem Európa-politika, hanem regionális politika. Amennyiben nem mi választjuk a NATO-t és az EU-t, hanem emez integrációk választanak bennünket – mint ahogy azt a NATO összefüggésében Magyarország geostratégiai pozícióváltozása kapcsán fentebb részleteztük –, a mi feladatunk elsősorban az, hogy ha csatlakozni szándékozunk az említett integrációkhoz, egy ilyen választást a magunk részéről ne lehetetlenítsünk el. Ez a veszély pedig, ha külpolitikáról beszélünk, akkor áll fenn, ha hibás szomszédsági politikát és kisebbségpolitikát folytatunk.

Nyilvánvalóan nem arról van szó, hogy az integrációs politika egésze a regionális és kisebbségpolitikában merülne ki. Hiszen az EU-csatlakozás komoly *belpolitikai* feladatokat is jelent Magyarország számára. De a *külpolitikai* feladatok közül nem az „euro-diplomáciai” tevékenység,¹⁸ hanem a közvetlen külpolitikai környezetünkkel kapcsolatos ügyeink rendbetétele a nagyságrendekkel fontosabb kérdés.

Geostratégiai pozícióváltozásunknak egyebek mellett az is következménye, hogy nagyjából lemérhetővé vált Magyarország „súlya”. A Magyarországgal szomszédos államok, melyek sorsának alakulására a magyar

¹⁸ *A polgári Magyarország és Európa* című, 1998. április 16-án a Batthyány Alapítvány és a Konrad Adenauer Stiftung által rendezett konferencián Orbán Viktor azt az álláspontot képviselte, hogy Magyarországnak EU-csatlakozása további fázisaiban nem „diplomáciai típusú”, hanem „üzleti típusú” tárgyalásokat kell folytatnia Brüsszelben. A tárgyalások sikere, tehetnének ehhez hozzá, EU-csatlakozásunk szempontjából elsőrendű fontosságú – csakhogy súlypontját tekintve nem külpolitikai kérdés.

külpolitika bizonyos mértékig befolyással lehet, érzékelik ezt a súlyt. Ez pedig egyfajta elvárásrendszer keletkeztet ezekben az államokban Magyarország iránt. Ha pedig egy állam nem a súlyához mérten, az elvárásoknak megfelelően politizál, annak mindig *destabilizáló hatása* van. Más megvilágításba helyezve ezt a kérdést úgy is fogalmazhatnánk, hogy a nemzetközi közösség általában elvárja, hogy egy állam ereje és képességei szerint vállaljon kötelezettségeket a nemzetközi kapcsolatok alakításában.

Ha nem ez történik, egy első körben kommunikációs nehézségek keletkeznek: a nemzetközi közösség nem érti, hogy az illető állam miért tesz (vagy nem tesz) bizonyos dolgokat.¹⁹ S az érintett környező államok számára valószínűleg nem világos, Magyarország miért nem lép fel határozottabban a határon túli magyar kisebbségek védelmében.²⁰

Ezek az államok jelenleg „várakoznak” arra a pillanatra, amikor Magyarország „normális”, azaz az elvárásoknak megfelelő álláspontot képvisel majd a határon túli magyar kérdésben. Ez a várakozási periódus pedig számukra nem a megoldások keresésének időszaka, hanem sokkal inkább pozícióik erősítéséé a várható alkura tekintettel az érdemi, a politikai valóságban gyökerező kérdésekben. S így megmagyarázhatóvá válik az a tény

¹⁹ Az egyesült Németországgal kapcsolatos félelmek is főként abból adódnak, hogy Németországnak nem sikerült eldöntenie, mit is kezd megnövekedett „súlyával”, hogyan használja fel befolyását. Edouard Balladur bizonyára sokak véleményét fogalmazta meg: „Nem kell hozzá öt év – írja Balladur egy évvel francia kormányfői kinevezése előtt –, hogy az egyesült Németországra ráköszöntsön a jólét. Ez az ország dinamikus és kiegyensúlyozott lesz, a kontinens első gazdasági, pénzügyi és katonai hatalma. Lényegében Németországtól függ majd, hogy hogyan néz ki az európai építmény és hogy Európa kapcsolatai az amerikaiakkal és a japánokkal hogyan alakulnak. *Koblnak túl éles esze van ahhoz, hogy ne tudná, az ütőkártyák kijátszásának ideje még nem jött el. De majd eljön...*” Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1993. március 31. Idézi Werner Link: *Perspektiven der Europäischer Integration*, in Karl Kaiser und Hanns W. Maul [Hrsg.]: *Die Zukunft der Europäischen Integration: Folgerungen für die deutsche Politik*. Arbeitspapiere zur Internationalen Politik Nr. 78., Bonn, 1993. Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswaertige Politik, 14., kiemelés tőlem – L. Cs.

²⁰ Ez következtethető ki abból a történetből, melyről Borsi-Kálmán Béla tesz említést: Ion Iliescutól valamikor az 1990-es évben „... egyik bizalmas tanácsadója – így a történet – állítólag azt kérdezte [...], hogy ugyan »miért nem adnak valamit a magyaroknak«? [...] mire ő – állítólag – azt felelte volna: »Azért nem adunk nekik most semmit, mert mit fogunk adni nekik akkor, amikor valóban kell (muszáj)?«, ... a román vezetés 1990 elején tudatában volt a két nép között 1848–49 óta folyamatosan létező és változatlanul érvényben lévő alkuhelyzetnek, ám úgy ítélte meg, hogy az engedmények órája még nem érkezett el...” – teszi hozzá Borsi-Kálmán. *Megbékélés vagy beletörődés*. Magyar Hírlap, 1996. szeptember 16., 7. p.

is, hogy az általuk jelenleg követett kisebbségpolitikai logikának semmiféle „kifutása” nincs; s hogy semmiféle megoldás sem körvonalazódik annak a folyamatnak a végén, melynek a magyar kisebbségek, a többségi nemzetek és Magyarország jelenleg részesei a kisebbségpolitika területén.²¹ Ezek a lépések aligha értelmezhetők másként, mint a pozíciók erősítésére tett kísérletekként, s hiba azt várni tőlük, hogy érdemi kérdésekben bármiféle megoldást hozzanak.

A magyar külpolitikának *arányérzékre* van szüksége, hogy felismerje, meddig mehet el a *kisebbségi követelések* terén. Konkrétan: ebben az összefüggésben valójában arról van szó, hogy sikerül-e olyan intézményes javaslatokat megfogalmaznia, melyek mindvégig a *megfelelő* elvárásszinten maradnak. A nemzeti érdekek érvényesítésének nem pusztán egy belső, „nemzeten belüli” igényt kell kielégítenie, hanem meg kell felelnie egy külső elvárásrendszernek is. *S ha Magyarország e külső elvárásrendszer „alá kínál”, annak ugyanolyan destabilizáló hatása van a térség külpolitikai viszonyainak alakulására*, mint ha ezen elvárásokat meghaladó igényeket fogalmazna meg és kísérrelne meg kielégíteni.

A nemzeti érdekek érvényesítésének elmaradása a belső, „nemzeten belüli” dimenzióban tovább mélyíti a magyar társadalom morális válságát. A határon túli magyar kisebbségi kérdés rendezésére irányuló kísérletek kudarcra kétségeket ébreszt a magyar társadalomban az igazságosság és a méltányosság értékeinek érvényessége iránt. S ez a kétség rávetül annak a társadalmi rendszernek a megítélésére is, mely lehetővé teszi ezen értékek kérdésessé válását, mely nem képes arra, hogy ezeket az értékeket megvédelmezze. A liberális demokrácia alapján álló értékek ily módon történő megkérdőjeleződése gátolni fogja e Magyarországon még igencsak törékeny rendszer megszilárdulását. Az Európához történő „felzárkózásnak” ilyen értelemben egy olyan külpolitikai gyakorlat – a határon túli magyarok érdekvédelmi szempontjainak háttérbe szorítása „cserében” Magyarország euro-atlanti integrációjáért – válik akadályává, melynek legfőbb célkitűzése éppen e felzárkózás sikerre vitele volt.

A külpolitika dimenziójában, a szomszédos országokkal fenntartott kapcsolatok terén a magyar nemzeti érdekek érvényesítésének elmaradása az említett kommunikációs zavarokon túlmenően gátolja a környező államok demokratikus hatalmi legitimitációjának kialakulását. Azzal, hogy

²¹ Azazhogy logikus megoldásnak számít Mečiar lakosságcsere-javaslat. Csakhogy ez a logika nem érvényesíthető. Ez a javaslat jól rávilágít a szóban forgó szomszédos országok kisebbségpolitikájának „zsákutcás” voltára.

Magyarország azt az illúziót kelti: a határon túli magyar kérdés rendezése kívül esik kompetenciáján, éppen azokban a szomszédos államokban tartja nyitva a nemzetállami legitimáció lehetőségét, melyekben számottevő a magyarok aránya, vagyis melyek a legkevésbé nemzetállamok. Hiszen így az állam nemzeti homogenizálása a magyar kisebbségi közösség arányaihoz mért, *erőteljes* politikai programmá válhat, mely program képes kiszorítani a parlamentáris demokrácia alapértékeihez igazodó politikai programokat. A hatalom demokratikus legitimációja tehát ezekben az államokban Magyarország részéről nem úgy erősíthető, hogy a „magyar nacionalizmus” áldatlanságát hangsúlyozva Magyarország eltekint a magyar kisebbségek védelméről, hanem úgy, hogy *számarányuk és fenyegetettségük mértékének megfelelő védelemben igyekszik részesíteni őket. S a nemzetállami legitimációt éppen olyan mértékben sikerül majd visszazorítani, amilyen mértékben a kisebbségek védelme biztosított.*

Magyarország és szomszédai viszonyának rendezése jelen körülmények között nem mást jelent, mint az *autentikus parlamentáris demokrácia* működési feltételeinek megteremtését és biztosítását *minden* érintett államban – azaz Magyarországon is. Egy rendszer ilyen szempontból történő „lemérése” nem lesz lehetséges csak formális-technikai kritériumok alapján; úgy tűnik, e kérdésben a politikai hatalom legitimációjának vizsgálata nyújtja a legtöbb fogódzót. A legitimációs eljárásokat elemezve lehetünk ugyan szkeptikusok egy-egy államnak az autentikus demokráciára való kilátásait illetően, egy dolog azonban bizonyosnak látszik: amíg bármelyikben hiányzik az autentikus demokrácia, két állam kapcsolata nem lehet stabil.

E meglehetősen általános tételből több, a magyar (kül)politikát eligazítani képes konkrétabb következtetést vonhatunk le:

1.) nemzeti érdekeink érvényesítése során stratégiai célként a hatalmi legitimáció vizsgálata által megragadható autentikus demokrácia szempontját kell szem előtt tartanunk. Ez a szempont általános; vagyis e cél követése egyszerre szolgálja Magyarország euro-atlanti integrációját, szomszédosági kapcsolatainak konszolidálását és a határon túli magyar kisebbségek védelmét. A regionális politika ilyen megközelítésben tehát *egybeesik* az integrációs politikával;

2.) a stratégiai céltől „elindulva” két szempontból is áttekinthetőbbé válik a szomszédosági politika és a kisebbségpolitika: a.) kiszűrhetők az időtényező figyelmen kívül hagyó megoldási javaslatok (gondoljunk csak Iliescu volt román elnök katartikus hatást célzó, azonnali „történelmi

megbékélési” javaslatára, melynek nem volt „demokráciafedezete”, a magyar diplomácia és a nemzetközi közvélemény ennek ellenére hitelt érdemlőnek ítélte); b.) azonosíthatók a partnerek és az ellenfelek. A megítélés legfőbb kritériuma nem a kormánypárti vagy ellenzéki, nem a jobboldali vagy baloldali, nem a „dogmatikus” vagy „pragmatikus”, hanem a *legitim vagy legitimációdeficit* lesz, a legitimitást az „európai normák” alapján értelmezve – bármily plusz erőfeszítést is kíván ez a magyar külpolitikai tervezéstől.

V. A nemzeti érdekek érvényesítésének intézményes formái

A fenti megfontolások alapján állíthatjuk, hogy a határon túli magyar kisebbségek közösségi autonómiaja az az intézményes forma, mely a jelenlegi külpolitikai környezetben a leginkább alkalmasnak tűnik a magyar nemzeti érdekek megjelenítésére. Az autonómia nem mint tökéletes jogintézmény, hanem mint a legtöbb feltételnek eleget tevő *politikai eszköz* jön számításba a nemzeti érdekvérvényesítés során Magyarország euroatlanti integrációs folyamatában. Meddők az olyan több éves, Magyarországon zajló viták, amilyen például az, mely arról szól, hogy jogtechnikailag megoldható-e a magyar nemzeti kisebbség védelme az autonómia segítségével. Természetesen megoldható; Európa számos államában a jogászoknak sikerült megbirkózniuk hasonló feladattal. A technikai kérdések mérlegelésének ideje azonban nálunk még nem jött el...

Az autonómia elméleti és jogi vonatkozásainak vizsgálatát *megelőzően* kell arra a következtetésre jutnunk, hogy egy ilyen megoldás politikai szempontból kielégítő.²² Tekintsük át összefoglalólag azokat a fontosabb politikai érveket, melyek az autonómia mellett, illetve ellen szólnak:

²² A közösségi autonómia kérdésének kiterjedt nemzetközi és hazai elméleti irodalma van. Sem az elméleti kérdésekkel, sem a jogtechnikai megoldásokkal, sem a magyar kisebbségek különböző autonómiatervezeteivel nem kívánok itt foglalkozni. Csupán egy széles körben elterjedt, korábban általam is elfogadott vélekedéssel kapcsolatban tennék egy megjegyzést. A közvélekedéssel ellentétben a kisebbségi autonómia jogi értelemben vett létrehozásának nem szükséges feltétele a többség beleegyezése. Megalapozható az a nézet, miszerint a kisebbségi autonómia intézménye jogszerűen jöhet létre akkor is, ha a (többségi) állam nem delegál hatalmat ennek az intézménynek, vagyis a (többségi) parlament támogató hozzájárulása nélkül is. Az érvelést lásd H. L. A. Hartnál, aki a nemzetközi jog keletkezéséről

1.) Magyarország a térségünkben mostanra kialakult geopolitikai helyzetben lépéskényszerben van. A többségi politikai erők azokban a környező államokban, ahol a magyar kisebbség jelentős arányú, *számítanak arra*, mi több, *várakozással tekintenek az elé*, hogy Magyarország határozottabban lép fel a határon túli magyarok jogainak védelmében. A határozottabb fellépés nem lepné meg a nemzetközi politika formálóit sem. A várakozásoknak való megfelelésnek stabilizáló, míg az ettől eltérő viselkedésnek destabilizáló hatása van Magyarországi külkapcsolataira;

2.) a kisebbségi autonómia a jelenlegi helyzetben az *arányos megoldással* egyenlő. A határmódosításhoz Magyarország geopolitikai pozíciója nem (sem) megfelelő,²³ ahhoz pedig e pozíció túlságosan megerősödött, hogy a határon túli magyar kérdés „kikapcsolásával” rendezhessük viszonyunkat az érintett szomszédos államokkal;

3.) a kisebbségi autonómia megfelel a határon túli magyarok és a magyarországi többség elvárásainak.²⁴ Azáltal, hogy perspektívát nyújt a

szólván a következőket írja: „Az egyszerűbb esetben nem kérdezhetjük meg, hogy »az egymástól független szabályok a rendszer mely végső rendelkezéséből vezetik le érvényességüket« vagy »kötelező erejüket«”. Hiszen nincs ilyen rendelkezés és nem is kell lennie. Ezért hiba azt feltételezni, hogy egy alapvető szabály vagy érvényességi szabály általánosan szükséges feltétele a kötelezettséget előíró, vagyis a »kötelező« szabályok létének. E szabály nem alapszükséglet, hanem luxus...” H. L. A. Hart: *A jog fogalma*. Budapest, Osiris, 1995, 270. p. Az autonómia kérdése ezen a ponton is kapcsolatba kerül a nemzeti kisebbségek nemzetközi jogalanyiságának problémájával.

Az elméleti irodalomból lásd Bíró Gáspár: *Az etnikai elvű csoportautonómia néhány elméleti kérdése*. In uő: *Az identitásválasztás szabadsága*. Budapest, Osiris, 1995, 177–281. p. (további irodalommal), a magyar kisebbségek néhány korai autonómiatervezetének szövegét tartalmazza a *Kisebbségi autonómiák – önkormányzati törekvések* című dokumentumgyűjtemény (Magyarországi Tudományos Társaság kiadványa, Szabadka – Ada, 1992 március), ezek részletes elemzését. Lásd *A magyar nemzeti kisebbségek autonómiaformái és -konceptiói* című írásemban (kézirat, 1996, további irodalommal). [A kéziratot nem sikerült megtalálnunk, ezért nem tudtuk besorolni e kötetbe.]

²³ A nemzetközi kapcsolatok jelenlegi állapotát figyelembe véve nem létezik olyan geopolitikai pozíció, mely lehetőséget nyújtana a külső határok megváltoztatására. A *status quo* az államok „területi állománya” tekintetében a nemzetközi kapcsolatok azon kevés *alapelveinek* sorába tartozik, melyek *érvényesek*. Lásd erről részletesen Bibó István: *A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai*. In uő: *Válogatott tanulmányok*. 4. köt. Budapest, 1990, Magvető, 307–312. p.

²⁴ 1990–1993 között a magyarországi parlamenti pártok konszenzussal támogatták a határon túli magyarok autonómiatörekvéseit; a *Magyarország és a határon túli magyarság* című rendezvény közös nyilatkozatát (1996. július 5.), melynek tanúsága szerint a felek megállapodtak a határon túli autonómiák támogatásában, minden magyarországi parlamenti párt, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége kivételével minden határon túli magyar legitim szervezet és a magyar

határon túli magyar kérdés kielégítő rendezésére, hozzájárul a liberális demokrácia megszilárdulásához Magyarországon. A magyar társadalom jobban bízik egy olyan politikai rendszerben, mely képes megvédelmezni az igazságosság és a méltányosság értékeit;

4.) a nemzetállami formáció azokban az államokban, ahol jelentős számban élnek kisebbségek, a kisebbségi autonómia segítségével bontható le. Ez az intézmény a kisebbség hatékony védelme révén elősegíti a liberális demokratikus rendszert erodáló nemzeti legitimáció felváltását demokratikus legitimációval.²⁵ Magyarország csak az ilyen államokkal képes konszolidálni kapcsolatait, s csak az ilyen államoknak van esélyük az euro-atlanti csatlakozásra;

5.) az EU tagállamaiban a nemzeti kisebbségi kérdést mindenütt a kisebbségi autonómia segítségével sikerült rendezni – egy kivételtől eltekintve.²⁶ A kisebbségi autonómia tehát az *Európa-konform intézmény*. A csatlakozni kívánó államok minden területen igyekeznek európai mintára átalakítani intézményeiket. Miért lenne kivétel a nemzeti kisebbségi kérdés területe?

Az autonómia ellen tulajdonképpen két komolyan veendő politikai érvet szokás felhozni: azt, hogy a.) egy lépés a kisebbség szecessziója irányában, és b.) destabilizálja annak az államnak a belpolitikáját, melyben erősek a kisebbség ilyen irányú követelései.

Az első érv valójában *nem az autonómia, hanem a szecesszió ellen* irányul. Figyelemre méltó, hogy ez az érvelés magában foglalja: a második világháborút lezáró békeszerződések, az ENSZ Alapokmánya, az EBEÉ 1975-ös Helsinki Záróokmánya és a Magyarországgal kötött alapszerződések nem nyújtanak kellő garanciát a magyar határmódosítási törekvésekkel szemben. Tehát igen nagyfokú bizalmatlanságról tanúskodik Magyarország és a határon túli magyar szándékok iránt.

kormány képviselői is aláírták. Magyar részről a dokumentumot semmiféle bíráló sem érte.

²⁵ E kérdést részletesebben kifejtem *Erdély a magasban? Megjegyzések Molnár Gusztáv Az erdélyi kérdés című tanulmányához* című vitacikkem második részében. (Lásd fent, 17. sz. jegyzet.)

²⁶ Az elzászi németekről van szó. De a háborús vesztes Németország és a '90-es évek második felének Magyarországja nem ugyanolyan geopolitikai pozícióból néz szembe határon túli kisebbségeinek problémájával. A német–francia megbékélés sajátos megoldás, melynek szerves része az is, hogy Németország az államhatáron belülről igyekszik telepíteni határon túli kisebbségeit. Magyarország már csak a határon túl, a vele szomszédos országokban élő magyarok számarányánál (a magyarság csaknem egyharmada) fogva sem gondolkozhat ilyen rendezésben.

A bizalom úgy teremthető meg, ha Magyarország és a határon túli magyarok nyilvánvalóvá teszik: *az autonómiát a magyar kisebbségi kérdés végleges megoldásának tekintik.* Erre nem az érintett államokkal fenntartott kétoldalú kapcsolatok keretein belül nyílik lehetőség, hanem más, befolyásos államok vagy államcsoportok „jótállása” mellett. A kisebbségi problémák nyílt feltárása és az azok iránt megértést tanúsító befolyásos európai államok megkeresése, majd a velük való együttműködés intézményesítése (az EU keretében) elvezethet a bizalmatlanság eloszlításához.

A második ellenérv jogos. Az autonómiakérdés merev kezelése magyar részről erősítheti a nemzetállami ideológiát a többségi nemzetek körében. Ily módon éppen azoknak a politikai erőknek gyengül a pozíciója, melyek a leginkább partnereink lehetnének egy elfogadható rendezés tető alá hozásában. Az etnikai feszültségek csökkentése érdekében fokozatosságra van szükség az autonómia bevezetése során, s kívánatos, hogy ez a folyamat nemzetközi ellenőrzés és támogatás mellett menjen végbe. Hosszú távra tervezett folyamatról van szó (tíz-tizenöt év), s taktikai szempontok – a „kisebbségbarát” többségi politikai erők térvesztésének megakadályozása végett – az „autonómiaterv” időleges felfüggesztését is indokolhatják.

Függelék

A schengeni megállapodás, Magyarország és a határon túli magyarok

Az autonómia működését egy konkrét kérdés, Magyarországnak a schengeni megállapodáshoz történő csatlakozási folyamata példáján szeretnénk szemléltetni. A megállapodáshoz való csatlakozásig még legkevesebb négy év van hátra, előkészítésével viszont már most szükségesnek látszik foglalkozni. Egy, az érintettek számára többé-kevésbé elfogadhatónak látszó és racionális érvekkel védhető elképzelés elejét venné mind az „indulati bázison” születő, mind a hibás külpolitikai kalkulációkra alapozó megoldáskísérleteknek.

Javaslat a határon túli magyar nemzeti kisebbségi közösségekhez tartozó egyének vízummentes közlekedésére a schengeni megállapodáshoz csatlakozott államok és azon államok között, melyeknek az állampolgárai, ha az utóbb említett államok nem csatlakoztak a schengeni megállapodáshoz.

I. A javaslat lényege

- 1.) A határon túli magyarok bejegyeztetnek egy-egy szervezetet abban az államban, melynek állampolgárai. A szervezeti tagsági igazolvány, melyet ez a szervezet állít ki, egyenértékű a Magyarország által kiállított vízummal.
- 2.) Ennek feltétele, hogy az érvényes tagsági igazolványt
 - a.) a Magyar Köztársaság vízumként ismerje el;
 - b.) a schengeni megállapodáshoz csatlakozott államok a Magyar Köztársaság által kiállított vízumként ismerjék el.

II. A javaslat kivitelezése

- 1.) A Magyar Köztársaság külön-külön megállapodást köt a határon túli magyar szervezetekkel. E megállapodásoknak megfelelően kiállított tagsági igazolványt elismeri saját maga által kiállított vízumként.

E megállapodásokban a Magyar Köztársaság – esetenként akár különböző – feltételekhez is kötheti a tagsági igazolvány vízumként történő elismerését, mint például:

- a.) a tagsági igazolvány formája (fénykép, többnyelvű, a schengeni államokban gyártott matrica alkalmazása stb.);
- b.) a tagsági igazolvány érvényességének lejáratí ideje (évenkénti vagy kétevenkénti megújítás);
- c.) a határátkelésnél a Magyar Köztársaság határőrizeti szervei által alkalmazott bélyegzés.

- 2.) A schengeni megállapodáshoz történő csatlakozás során a Magyar Köztársaság különmegállapodást köt a schengeni államokkal a határon túli, magyar szervezetekkel kötött megállapodások érvényességének elismeréséről (vagy beemeléséről a schengeni megállapodásba).

III. Politikai háttér és kommentár

Magyarország egy államból csak egy magyar szervezettel köt megállapodást. A szervezet kiválasztása során nemzetpolitikai célokat követ. A legátfogóbb magyar érdekvédelmi szervezetek jöhetnek számításba, mint például az RMDSZ vagy a szlovákiai Magyar Koalíció mint érdekvédelmi szervezet. E megállapodások következménye (minden bizonnyal):

- a.) az ilyen szervezetek tagjainak száma megnövekszik;
- b.) a tagság nyilvántartása és a nyilvántartás napirenden tartása elengedhetetlenné válik (egyebek mellett ezért szerepel a II. 1.) b.) pontban megfogalmazott feltétel a tagsági igazolvány érvényességének lejáratí idejéről);

c.) minden környező államban létrejön egy magyar integratív szervezeti keret. A Vajdaságban, Kárpátalján vagy Horvátországban is jól lehet majd érvelni egy politikamentes célra létrehozott integratív szervezet mellett;

d.) a fent említett tagsági nyilvántartás (kataszter) és az integratív szervezeti keret az autonómia fontos kellékei. Azzal, hogy e szervezeti kellékeket egy, a határon túli magyarok által elérni kívánt, vagy túlnyomó többségük által legalábbis támogatott cél (a szabad utazás) szolgálatába állítjuk, tulajdonképpen az autonómia ügyét mozdítjuk előre.

A határon túli magyarok vonatkozásában egy ilyen megoldással nem tettünk mást, mint (egy) célt találtunk az autonómiának. Ez húzóerőt jelent az autonómia továbbépítése szempontjából. És itt nem csak pszichológiai tényezőkről van szó. Elég csak arra utalnunk, hogy a létrejött kataszter és szervezeti keret egyéb, az autonómia kiépítése tekintetében fontos célok érdekében is felhasználható (például szervezetfinanszírozás a tagdíjbefizetések hozzákapcsolásával a nyilvántartáshoz, „választói névjegyzék” a belső választások lebonyolításához, magyar oktatási intézményekben tanuló támogatásra jogosultak, szociális és egészségügyi támogatásra jogosultak körének meghatározása és így tovább). Nemzetközi (jogi) vonatkozásban pedig, amennyiben a schengeni államokkal Magyarországnak sikerül megállapodnia, egy területen elismertette a határon túli magyar integratív szervezetek (autonómiák) kompetenciáját, s ez minden valószínűség szerint fontos lépés az autonómia nemzetközi elismertetése felé.

Célszerű lenne egy „magyar–magyar csúcs” napirendjére tűzni egy, a tárgyról részletesebben kidolgozott javaslatot. Ugyanakkor kétoldalú háttértárgyalásokat kellene kezdeni a javaslatról kezdetben azokkal a schengeni államokkal, amelyek megértést mutatnak a határon túli magyar probléma iránt. Nem a javaslattal kellene Magyarországnak kezdetben előhozakodnia, hanem egy politikai érvrendszer kellene a schengeni államok elé tárnia, melynek talán Magyarország külpolitikai stabilitása biztosításának szempontjára kellene támaszkodnia. (A kiindulópont lehetne kevésbé általános is – de egy ilyen érvrendszer kidolgozása elsőrendű feladat.) A határon túli magyar szervezetekkel kötendő megállapodásokba eleve bele kellene építeni a schengeni államok háttértárgyalásokon megismert szempontjait. (Például nem biztos, hogy szükség van a II. 1.) c.) pontban említett bélyegzésre.)

Számos megoldatlan kérdés merül fel. A legfontosabb: milyen alapon döntsék el a határon túli magyar szervezetek, hogy valaki beléphet-e tag-

jaik sorába, avagy sem. Az egyik szélsőséges megoldás: a szabad identitásválasztás elvének alkalmazása. Másik megoldás: formális kritériumok alapján (például tagdíj befizetése), ismét másik, szélsőséges: „materiális” kritériumok alapján (például valamely felmenője magyar – de akkor meg kell határozni, hogy ez pontosan mit jelent). További fontos kérdés, hogy miként viszonyulnának a környező államok a schengeni probléma ily módon történő kezeléséhez. Állampolgáraik „megkülönböztetéséért”, amit biztosan nem néznének jó szemmel, milyen más területen lehetne számukra előnyös megoldásokat biztosítani?

Ez a javaslat illeszkedik azokhoz az elképzelésekhez, melyeket a határon túli magyar kérdés rendezésére vonatkozóan fentebb megfogalmaztunk: a konkrét megoldások az ismertetett elvekből vezethetők le. A javaslat több pontja tisztázásra vár ugyan, de olyan komoly problémákat nem vet fel, mint a *kettős állampolgárságról szóló elképzelés*, vagy az az ötlet, hogy *Magyarország feltétel nélkül csatlakozzon a jelenlegi formában rögzített schengeni megállapodáshoz*. A javaslatunkban megfogalmazottak, ha politikai gyakorlattá kívánjuk formálni [őket], előreláthatóan a kétoldalú kapcsolatok stabilitásának valamilyen mértékű csökkenéséhez vezetnek ugyan, de ezek a *stabilitási problémák kalkulálhatóak lesznek*; ellentétben a két másik említett elképzeléssel, melyek kalkulálhatatlan folyamatokat indítanak be, s melyek esetében a stabilitással összefüggő problémákat valószínűleg nem lehet majd előre látni, következésképpen megfelelő módon „kézben tartani” sem.

Szilágyi Zsolt, Lőrincz Csaba, Gál Kinga, Mátis Jenő és Ughy Attila

MAGYARORSZÁG DÉLKELET-EURÓPAI KÜLKAPCSOLATI STRATÉGIÁJA

I. A térség helye a magyar külkapcsolatok összefüggéseiben

Magyarország az előző évtized végén, az EU-csatlakozási tárgyalások megkezdésével és NATO-tagságával új geopolitikai helyzetbe került. *Új lehetőségek nyíltak nemzeti érdekeink, külpolitikai céljaink érvényesítésében, ám mindez azt is jelenti, hogy új kihívásoknak kell megfelelnünk. A fejlett demokráciák közösségének tagjaként hazánknak sajátos integrációs hídő funkcióját kell betöltenie: keleti és déli határain továbbra is az átalakulás nehézségeivel küzdő államok helyezkednek el, itt él a határon túli magyarság többsége, s a délszláv konfliktus tartós rendezése még nem került zelffogható közelségbe.*

A Külügyminisztériumban 1998 végén már készült egy Balkán-konceptió, amely bebizonyította a koherens és aktív Délkelet-Európa-politika szükségességét, és Magyarország térségbeli szerepére (a stabilitás kiterjesztése, értéktranszfer) vonatkozóan felvázolta a *hídőállás* gondolatát. Az utóbbi két évben bekövetkezett nagy jelentőségű politikai és stratégiai változások, a balkáni rendezés átfogó megközelítésének kísérletei, valamint a NATO – mindenekelőtt az USA – térségbeli jelenlétének tartósságával kapcsolatos kételyek és az EU szerepvállalásának várható előtérbe kerülése mindenképpen indokolják Magyarország Balkán-politikájának folyamatos adaptálását, megújítását.

A Balkán-félsziget a magyar külpolitika egyik kitüntetett terepe, szorosan kötődik külpolitikánk mindhárom prioritásához. Következésképpen a magyar diplomácia arra hivatott, hogy a földrajzi közelség alapján, a történelmileg kialakult affinitás szálainak felhasználásával, megfelelően a NATO és az EU elvárásainak, sajátos – külkapcsolataink és szövetségesi viszonyaink szélesebb összefüggéseiben is lényeges szerepet játszó, nemzeti érdekeink hatékony megjelenítésére alkalmas – „hozzáadott értéket” jelenítsen meg a balkáni problémakör kezelésére irányuló nemzetközi erőfeszítésekben.

Magyarország érdekei az elmúlt három esztendőben sem változtak, ám NATO-, valamint a közeljövőben bekövetkező EU-tagságunkkal érdekérvényesítési lehetőségeink jelentősen bővülnek. Tekintettel arra, hogy EU-csatlakozásunkkal hazánk minőségileg új helyzetbe kerül, indo-

kolt, hogy a koncepciónak, amelynek területi hatálya a volt Jugoszlávia utódállamaira, Albániára, Bulgáriára és Romániára terjed ki, időbeli hatályát Magyarország EU-csatlakozásáig terjedő időszakra jelöljük ki. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy ezt követően gyökeresen át kell alakítani a délkelet-európai régióval kapcsolatos politikánkat, csupán azt, hogy figyelembe kell venni az EU-tagságunkból fakadó új kötelezettségeket és érdekérvényesítési lehetőségeket.

A magyar külpolitika fő irányaihoz a Balkán a következő pontokon kapcsolódik:

a.) NATO-tagság

A konfliktuszónát északról határoló Magyarország – a térséghez délről csatlakozó Görögország és Törökország mellett – a Balkán ügyeiben legközelebből érintett NATO-tagállamok egyike. Hazánk politikai és katonai tekintetben egyaránt érvényesülő regionális stratégiai fontossága, illetve a szövetség déli szárnyához való tartozásunk indokoltsága a Jugoszlávia elleni NATO-légicsapások kapcsán konkrétan megnyilvánult. Magyarország békefenntartó szerepet játszik a térségben, földrajzi közelsége és történelmi affinitása pedig politikai síkon is a NATO regionális céljainak aktív, ugyanakkor empatikus képviselőjére ösztönzi.

b.) Európai Unió

EU-csatlakozásunkat követően hazánk nagy valószínűséggel az Európai Unió délkeleti határvonalán helyezkedik majd el, ami azt vonja maga után, hogy Magyarországra is érdemi feladatok hárulnak az unió régióval kapcsolatos politikájának keretei között. A térségben érdekelt geopolitikai súlyú külső tényezők közül az EU-ra egyre nagyobb felelősség hárul a balkáni konfliktuskezelésben, a békefenntartásban, a politikai rendezési erőfeszítésekben és a gazdasági újjáépítés folyamatában egyaránt, ami – közvetlen érdekeltségekkel bíró tagállamként – Magyarország aktív hozzájárulását feltételezi. Tekintettel a délkelet-európai országok EU-integrációjának vélhető időbeni elhúzódására, a térséggel határos Magyarországra fontos szerep vár a schengeni határszakasz vonatkozó részének működtetésében és az úgynevezett harmadik pilléres együttműködésben.

c.) Nemzet- és szomszédságpolitika

A régió két alapvető vonatkozásban kötődik a magyar diplomácia nemzetpolitikai prioritásához. Közvetlenül azért, mivel a térségben jelentős

magyar nemzetrészek élnek, közvetett értelemben pedig azért, mert a térségbeli konfliktusok és feszültségforrások kezelése, akár területileg részleges, akár a Balkán egészére kiterjedő, átfogó rendezése elválaszthatatlan a régió etnikai viszonyainak alakulásától és a kisebbségi jogok tartós, nemzetközi normáknak megfelelő érvényesítésétől.

d.) *Külgazdaság*

A délkelet-európai térség megkülönböztetett figyelemben való részesítését fontos gazdasági érdekeink is motiválják:

- Magyarország és Budapest regionális gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi központként történő megerősítése és elismertetése nem kizárólag közép-európai összefüggésben jelentkező feladat. E törekvésnek a Balkán északi és nyugati részterületeinek vonatkozásában is tényleges, sok tekintetben jelenleg is manifesztálódó esélye van.
- Délkelet-Európa az Adria, a Fekete-tenger és a Közel-Kelet felé irányuló tranzit szempontjából a magyar külkereskedelem fontos útvonala.
- A több balkáni államban zajló privatizáció és újjáépítés lehetőséget ad a Magyarországon tevékenykedő üzleti körök komoly kockázattal járó, de perspektivikus tőkebefektetéseihez, ami – külkapcsolataink más szegmenseire is előnyösen kiható módon – erősítheti Magyarország regionális gazdasági kisugárzását.
- A régió fontos területe lehet a magyar külkereskedelem diverzifikálásának és természetes célterülete a magyar tőkekivitelnek. A térség stabilitásának növekedése ösztönözheti a nemzetközi tőke Magyarországra áramlását és a térség egyes gazdasági igényeinek magyarországi telephelyekről történő áruszállítással és szolgáltatásexporttal történő kielégítését.

II. *Délkelet-Európa helyzete és kilátásai*

A Balkán konfliktusainak okai alapvetően a térség etnikumainak megkésett történelmi fejlődésében, civilizációs-kulturális gyökereinek eltérő jellegében, évszázados szembenállásban keresendők. A *délszláv válság hatása(i) túlterjed(nek) a régió szűkebb határain*, amelynek stabilitása létfontosságú nem csak az EU, de hazánk számára is. A délszláv polgárháború még nem ért véget, a további konfliktusokhoz minden lehetőség adott. A NATO jelenléte a belátható jövőben létfontosságú lesz Boszniában, Koszovóban és

Macedóniában, ugyanakkor – bár a több tízezer főnyi, legmodernebb fegyverzettel felszerelt katonaság jelenléte *biztonságérzetet* kelt a térségben – a *problémákat nem oldja meg*. Valamennyi délkelet-európai országban legalább egy alkalommal kormányváltás zajlott le, ám ennek ellenére a délkelet-európai demokráciák több szempontból alapvetően eltérnek az amerikai-európai rendszertől. Egyetlen országban sem lelhető fel az erős polgári középérték, amely a demokrácia természetes alapjait képezi, emellett jellemző az emberi jogok rendkívül csekély mértékű tisztelete és általában a demokratikus hagyományok hiánya.

a.) Általános politikai trendek

1. A kétpólusú világrend összeomlásával alapjaiban rendült meg a térségben az I. világháború vége óta fennálló *status quo*. Jugoszlávia speciális politikai szerepe a szovjet érdekszféra felbomlásával megszűnt. Az 1991–99 között zajló horvát–szerb, a boszniai és a koszovói háborúk fő kérdése Szerbia regionális középhatalommá válása, Nagy-Szerbia megteremtése volt. A koszovói konfliktus során a térségben már megjelent az újabb kihívás, a Nagy-Albánia kialakítására irányuló kísérlet. Az előző évtized utolsó éveiben bekövetkezett albániai események rávilágítottak az albán valóságra, amelynek következtében világossá vált, hogy Nagy-Albániának az anyaországból történő megvalósítása illúzió.

2. A multietnikai állam a Balkánon sikertelennek bizonyult. A régióban nemcsak államok, hanem az államokon belül az etnikai csoportok közötti konfliktusokról van szó. A kormány szintű erőfeszítések nem tudnak megfelelő választ adni ezekre a problémákra, az etnikai csoportokat be kell vonni a stabilizációs folyamatba. Az erőszakos úton megvalósított etnikai elkülönülés és a nemzetközi közösség által elismert jelenlegi államhatárok jelentős területi átfedéseket mutatnak, e határokat és államalakulatokat csupán külső hatalmak politikai-katonai jelenléte mellett lehetséges fenntartani. A régióban élő meghatározó népcsoportok, a délszláv konfliktusban érintett szerb, albán, valamint a horvát és a bosnyák nép nemzeti sorskérdése nem megoldott. A nemzetállam kialakítására irányuló törekvések kudarcot vallottak, ráadásul jelentős népcsoportok maradtak más államok területén. Az albánság rendkívül gyors népszaporulata következtében a jelenleg 6-7 millió fős populáció egy emberöltőn belül a térség legnagyobb nép-

csoportjává válhat, így jelen pillanatban az albán kérdés tűnik a leginkább kezelendő problémának.

3. *A délszláv konfliktus menetébe gyakorlatilag az első pillanattól fogva bekapcsolódott a nemzetközi közösség. A követő és a tüneti jelenségek megoldására irányuló válságkezelés a status quo mindenáron való fenntartásának erőltetésével a fegyveres konfliktus eszkalációjának megakadályozására, a konfliktus adott kereteken belüli tartására, a közvetlen veszélyek (humanitárius kérdések) elhárítására törekedett. A konfliktus során, az eltérő kulturális hagyományokból, az elmaradott fejlettségi szintből, egyéb helyi jellegzetességekből fakadó sajátosságok miatt nyilvánvalóvá vált az addig ismert válságkezelő-technikák és megoldások kudarcra, mindenekelőtt az ENSZ „békefenntartási” műveleteinek inadekvát jellege. A nemzetközi közösség csak hosszú évek sorozatos kudarcait követően ismerte fel, hogy a térség problémáihoz kizárólag következetes hozzáállással, azok átfogó kezelésével, illetve megfelelő erő demonstrálásával lehet közelíteni.*

4. *Délkelet-Európa valamennyi tagállama számottevő muszlim közösséggel rendelkezik. Az elmúlt évtizedben a régió fő válsággócainak bizonyult Boszniában és Koszovóban a muszlim közösségek jelentik a lakosság legnagyobb létszámú és legerősebb csoportját. A délszláv válság és az etnikai tisztogatások következtében jelentősen megnőtt a boszniai és a koszovói muszlimok öntudata, a megjelenő radikális vonulatok elsősorban a fiatalabb generációkat vették célba, ezzel párhuzamosan nőtt az iszlám országok, főként Szaúd-Arábia és Irán befolyása. Jóllehet a boszniai Föderációs Hadsereg tisztjeinek kiképzésében kiemelkedő szerepet vállal Törökország, amelynek következtében a bosnyák tisztek az iszlám fundamentalizmus ellen is megfelelő felkészítést kapnak, ám a fiatalabb generációk körében, a szaúdiak és az irániak által biztosított oktatási és kulturális programok révén, elsősorban az iszlám szélsőségesebb irányzatai terjednek, ami nem tesz jót az etnikumközi együttélésnek. Az iszlám radikalizmussal, amelynek előretörése súlyos következményekkel járhat a térségben, minden körülmények között számolnunk kell a Balkánon.*

5. *Az évtizedes fegyveres konfliktus eredményeként a régió gazdasági szempontból leértékelődött, ez jelenti a legnagyobb veszélyt a tartós stabilizációra. Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország katonailag aktívnak bizonyult, de gazdasági téren nem rendelkezik a régió gazdasági*

talpra állítását célzó programmal. A térségben hagyományosan érdekelt Németország is csupán az elmúlt időszakban, felkészülendő a Washington kivonulásával fennmaradó űr betöltésére, kezdett el behatóbban foglalkozni a Balkánnal. *A térség „legnagyobb” befektetőinek jelen pillanatban Szlovénia, Olaszország, Ausztria és Magyarország számítanak.* Ljubljana és Bécs Boszniában, Olaszország Jugoszláviában, Németország Horvátországban, míg Magyarország Macedóniában számít a legnagyobb befektetőnek. *A Balkán külföldi tőke iránti igénye sokszorososan meghaladja a befektetői érdeklődést.* A gazdasági felemelkedés perspektívája nélkül a demokratikus fejlődés csupán illúzió, megfelelő gazdasági alapok hiányában a régió országainak fejlődési útja belátható időn belül politikailag stabil vagy instabil autoriter rezsimbe torkollhat. E problémakört tovább súlyosbítja, hogy Horvátországtól délre és keletre a régiót gazdasági szempontból már most élesen kettéosztó választóvonal kezd kialakulni, amely az idő előrehaladásával a jelenlegi tendenciák mellett egyre mélyebbé válik.

A délszláv örökösödési háború olyan etnikai tisztogatásokkal kísért kegyetlenséggel zajlott, hogy a régió népei közötti kölcsönös bizalom helyreállítása belátható időn belül nem lehetséges, ehhez legalább egy, de inkább több generáció szükséges. A nemzetközi közösség, így Magyarország célja is jelen helyzetben elsősorban az lehet, hogy megelőzze egy újabb nagyszabású fegyveres konfliktus kirobbanását. A kölcsönös bizalomhiány miatt a régió államai kizárólag külső ösztönzésre, az *euro-atlanti integrációs szervezetekhez való csatlakozás követelményeként*, nem pedig saját jól felfogott érdekükben mutatkoznak hajlandónak a regionális együttműködésre, amelynek előfeltétele az etnikai és területi viták lezárása, a stabilitás megteremtése és a demokratikus intézményrendszer kiépítése. Megjegyezzük, hogy a világgazdaságban még nem volt példa arra, hogy a Balkánhoz hasonló szegény területek önerőből, kizárólag a regionális gazdasági kapcsolatok erősítésére építve sikeres felzárkózást tudtak volna megvalósítani.

b.) A gazdasági trendek főbb kérdései

1. Gazdasági instabilitás

Külső egyensúlytalanság. Délkelet-Európa összes átalakuló országa nagy kereskedelmi mérleghiánnyal küzd, ami lényegében fenntarthatatlan

(Horvátország a dinamikus szolgáltatásszektornak köszönhetően szerencsésebb helyzetben van).

Belső egyensúlytalanság. A munkanélküliség szintje az összes balkáni átalakuló országban nagy, vagy igen nagy. A foglalkoztatottakon belül az iparban alkalmazottak aránya drasztikusan visszaesett.

Fiskális egyensúlytalanság. A régió átalakuló országai jelentős és sokszor nem fenntartható fiskális deficittel küzdenek.

A *privatizáció jelentős késésben van*, a választott privatizációs programok igazságtalanok és az átlagosnál is kevésbé hatékonyak. A vállalatoknál hiányzik a világos tulajdonosi szerkezet, aminek a vállalatirányításra is rendkívül kedvezőtlen hatása van. A központi kérdés az, hogy miképpen lehet hatékonyan átalakítani a cégeket, és hogyan lehet depolitizálni a vállalatok menedzsmentjét. A gazdasági fenntarthatóság visszanyerése a szélesebb értelemben vett restrukturálástól függ, megfelelő számú életképes vállalkozás elindítását követeli meg, ami az egész gazdaságot életképes pályára állíthatná. Számos térségbeli ország azonban erre önerőből nem képes, a gazdaság csak akkor nyerheti vissza a stabilitását, ha *folymatos és jelentős a külső forrásbeáramlás*, ami új *termelőkapacitások* telepítésére összpontosít. A *magyar ipari parkok* megfelelő példát kínálnak ehhez, az olcsó munkaerő adott, az infrastruktúra természetesen nem tökéletes, de a kedvezőbb földrajzi fekvésű területeken (tengerpart, Görögországhoz közeli területek) elindulhatna az ez irányú fejlődés.

Gazdasági stagnálás. A 2000-ben megindult gazdasági növekedés fenntartásának feltételei nem megalapozottak, így fennáll a visszaesés lehetősége. A 2001. év politikai és gazdasági fejleményei a belső egyensúly romlásával és az etnikai feszültségek kieleződésével visszalépést jelentenek Macedóniában. A térségben nem várható a gazdasági növekedés felgyorsulása, sőt – Szerbia és Montenegró kivételével – a költségvetési korlátok miatt a lakossági fogyasztás sem bővíthető.

Pénzügyi válság. A bankrendszer az egész régióban nagyon rossz állapotban van. Bizonyos jugoszláv utódállamokban azért alacsony a bankok hitelessége, mert nincsenek valutatartalékaik, más országokban a rossz hitelek óriási felduzzadása és a nem megfontolt üzletpolitika a fő probléma. A legtöbb országban a pénzügyi intézetek biztosak lehetnek benne, hogy az állam költségvetési pénzek felhasználásával meg fogja menteni őket, ami nagymértékben növelte az erkölcsi kockázatot. A pénzügyi szektor állapota azonban a balkáni országokban a belátható jövőben komoly akadályt képez a jelentősebb kibontakozásnak. A bankok átstrukturálása és

privatizációja vontatottan halad, a pénzintézetek által nyújtott hitelek kamatai magasak. Kivételt Horvátország jelent, ahol a bankszektor privatizációja felgyorsult, ma a bankszektor tőkésének körülbelül 90%-a külföldi kézben van.

2. Perspektívák

Kicsi és szegény piac. Délkelet-Európa 7 országának lakossága 55 millió fő, ez négyötöde a visegrádi államok, egyhetedede az EU-államok népességének. Az egy főre jutó GDP a régióban 2000 USD, az EU-átlag 7%-a, ám ez országonként jelentős eltéréseket mutat. Jelentős a feketegazdaság aránya. A balkáni országok többségében a közel tízéves gazdasági visszaesés az életszínvonal több évtizeddel korábbi szintre való zuhanását eredményezte. A lakosság várakozásaival (és sok politikus ambíciójával) ellentétben, eddig a gazdasági és politikai átalakulás nem eredményezett prosperitást, és nem teremtette meg a Nyugathoz való felzárkózás alapjait, sőt, a Balkán és a Nyugat közötti jövedelemkülönbségek ma nagyobbak, mint ötven évvel ezelőtt voltak. A népességnövekedés – az albánság kivételével – lassú, így a lakosság szám alakulásának az életszínvonalra gyakorolt esetleges negatív hatása nem számottevő.

A délkelet-európai régió országai lakosságukat és a lakosság vásárlóerejét tekintve is a kicsi és szegény piac kategóriájába tartoznak, egyikőjük sem képes igazán nagyobb szabású befektetéseket vonzani. A balkáni gazdaságok nem komplementer jellegűek, sokkal inkább egymás vetélytársai, így bár a régióközi kereskedelem lassan bővül, áttörésre e téren nem lehet számítani. (Az intraregionális kereskedelem aránya az összforgalmat tekintve 3-7%, de ennél magasabb Horvátország és Bosznia, valamint Jugoszlávia és Macedónia kapcsolatában. Ez utóbbi relációban, 2000-ben a kétoldalú kereskedelmi forgalom 230 millió USD volt.) A délszláv háború következtében összeomlott regionális kereskedelem alacsony jövedelmet biztosít, nem javítja a versenyképességet, és kisebb hatással van a gazdasági növekedésre, mint az EU-val folytatott kereskedelem. Ennek ellenére szimbolikusan is jelentős lépésnek tekinthetők a regionális szabad kereskedelem irányában idén megtett lépések. A regionális együttműködés nélkülözhetetlen a bizalom, a biztonság, a stabilitás megteremtéséhez, a leszakadás mérsékléséhez, felszámolásához. Bár az export 80%-a vámmentesen áramlik az unió piacaira, a gyenge infrastruktúra és a versenyképes termelőkapacitás hiánya valójában elzárja a termelőket a majd 400 milliós EU-piacoktól. Mindezek kiküszöbölése érdekében fel kell

számolni a korábban meglévő, illetve az elmúlt évtizedben mesterségesen létrehozott belső akadályokat, fejleszteni kell az infrastruktúrát, de nem szűk látókörű nemzeti köntösbe öltöztetett elképzelések alapján. A legnagyobb társadalmi-gazdasági probléma a térség lakosságának 40%-át sújtó szegénység, amely amellett, hogy hozzájárul az instabilitáshoz, a korrupció és a szervezett bűnözés melegágyának is tekinthető.

Integrációs kilátások. A régió integrációs esélyei és kilátásai alkalmasak lehetnek arra, hogy olyan akaratot kényszerítsenek ki a döntéshozókból, amely segít véghez vinni a szükséges reformokat. E hatás eléréséhez azonban a kilátásoknak reálisnak kell lenniük. Éppen ezért az EU-nak olyan világos perspektívát és utat, konkrét köztes lépéseket kell felvázolnia, amelyet a jelölt országok fokozatosan képesek teljesíteni, illetve Brüsszel is megfelelő keretek között tud honorálni.

A térség valamennyi országának gazdasága nyitott, a külkereskedelem aránya a megtermelt GDP-hez viszonyítva meghaladja az 50%-ot. A régió országainak legfontosabb kereskedelmi partnere az EU, Bosznia kereskedelmi forgalmának 45%-a, Albániáé 90%-a bonyolódik az EU-val, amelynek tagjai közül Németország és Olaszország a kereskedelmi forgalom 2/3-át bonyolítja le. Az EU kivitelének 4,4%-a irányul a Balkánra, míg behozatalának 1,6%-a származik Délkelet-Európából. Az EU-import nagy részét öt árucsoport (élelmiszerek, textil, cipő, acéltermék, faáru) teszi ki.

Földrajzi tényező, olcsó és jól képzett munkaerő. A térség földrajzi szempontból rendkívül közel fekszik a 375 milliós EU-, illetve a 65 milliós visegrádi és a 66 milliós török piacokhoz, gyakorlatilag határos velük. Figyelemre méltó, hogy más, hasonló körülmények között élő országokhoz képest a balkáni országok oktatási rendszere és színvonala jobb, így viszonylag jól képzett és olcsó munkaerő áll a befektetni szándékozó vállalatok rendelkezésére. A humán erőforrások általános helyzete azonban mégsem túl biztató. A kilencvenes évek elején a volt szocialista országok emberierőforrás-helyzetét – Jugoszláviában ráadásaként a piaci kultúrát is – kedvezőnek és fejlettnak tekintették. Az oktatásra fordított kiadások csökkenése, valamint a korábbi szellemi tudás erodálódása azonban kedvezőtlen folyamatokat indított el. Bár a beiskolázási mutatók még mindig magasak, az ezen a területen korábban meglévő komparatív előnyök mára eltűntek, a migráció pedig jelentős mértékben érintette a magas képzettségűeket. Hasonló kedvezőtlen folyamatok figyelhetők meg a vállalkozói mentalitás alakulása esetében is. A vállalkozók és vállalkozások többsége

rakényszerült, hogy a „balkáni” üzletvitelben fejlessze tökélyre képességeit. Ez tapasztalt és dörzsölt vállalkozói réteg kialakulását eredményezte, hosszabb távon azonban ez a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban komoly negatív következményekkel járhat.

Intézményi problémák. A jogrendszer megbízhatósága és stabilitása megkérdőjelezhető, a legfontosabb intézmények nem működnek megfelelően. A magántulajdon védelme nem kielégítő, a jog uralma gyenge, a korrupció nagy, a szürkegazdaság jelentős. A jogértelmezés problémáinak kiküszöbölése, a jogalkalmazás függetlensége és jogbiztonság nélkül a térség országai nem lesznek képesek felzárkózni Európához. Létfontosságú, hogy a nemzeti parlamentek olyan európai normák szerinti, a térség helyzetének megfelelő ösztönző jogszabályokat fogadjanak el, amelyek megteremtik a modern piacgazdaság alapjait, ebben, főként a törvények előkészítésében, komoly szerep hárul a kormányokra és az adminisztrációkra.

3. Korrupció és szervezett bűnözés

A délkelet-európai régió egy évtized leforgása alatt az európai bűnözés legnagyobb forrásává vált. A nemzetközi bűnözőszervezetek társadalmi modernizációt és etnikumközi megbékélést ellehetetlenítő működésének megfékezése az egész balkáni térség egyik legfontosabb biztonsági kihívását jelenti. *A politika és a bűnözés szimbiózisa hosszú távon a térség legaggasztóbb jelensége.* Az eddigi politikai válságokra és etnikai leszámolásokra adott nemzetközi válaszok nem érintették a gazdasági, politikai és erkölcsi romlás egyik alapvető forrását jelentő bűnözőhálózatok tevékenységét. A balkáni államok gazdasági stabilitása legalább oly mértékben függ a szervezett bűnözés elleni küzdelem hatékonyságától, mint a piacgazdasági változások eredményes bevezetésétől. *Ha a szervezett bűnözés tovább terjed és megtartja politikai befolyását, a Balkán rendezésére irányuló kísérletek kudarcot vallhatnak.*

c.) Külső tényezők érdekei

A Balkánon hagyományosan az európai „hatalmak” vannak jelen, az USA jelenléte időleges és inkább a globális stratégia része. Közvetlen érdekeltisége múltával fokozatosan hátrébb vonul. A legnagyobb befektető Németország, a térségből kiinduló migráció végcélja. Franciaország a XX. század elején szerzett politikai-kulturális pozícióit jórészt elvesztette, gazdasági befo-

lyása pedig messze elmarad a németekétől. Ma már nem játszik vezető szerepet, törekvései jórészt a német befolyás gyengítésére, visszafogására irányulnak. *Nagy-Britannia* hagyományosan egyensúlyozó szerepet játszik a térségben, gazdaságilag, bár jelen van, nem túlságosan aktív, emellett szintén féltékenyen nézi a német befolyás erősödését. *Olaszország* a Balkánon valódi „nagyhatalmi” szerepben tetszeleghet, különösen az Adria-parti térségben jelentős befektető és befolyásoló-gyámolító. Róma e térségbeli katonai erejének növelésével is jelezni kívánja hatalmi ambícióit. *Oroszország* inkább saját hatalmi aspirációit éli ki a térségben, mintsem reális befolyásolási potenciállal bíró ország. *Ma a „hatalmak” jellemzően nem elsősorban külön-külön, hanem az általuk működtetett integrációkon keresztül vannak jelen, bár a „nagyhatalmi koncert”* (Kontakt Csoport) mint hagyomány még tetten érhető. Napjainkra előtérbe került az EU (gazdasági szempontok) és a NATO (biztonság, stabilitás) szerepe, fellépése.

Az Európai Unió, különösen a NATO koszovói akcióját követően, egyre növekvő szerepet vállal a Balkánon. A korábbinál koncepcionálisabb gondolkodás és cselekvési program kirajzolódásával hatékonyabbá váltak az unió erőfeszítései: *a térség országainak az euro-atlanti integrációs szervezetekbe történő fokozatos bevonását célzó, átfogó jellegű koncepció, a stabilitási paktum, majd a stabilizációs és társulási folyamat kidolgozásával* Brüsszel arra törekszik, hogy a stabilizáló tevékenységet követően, távlatilag megkísérelje integrálni a térséget. Azzal, hogy az unió jelentős forrásokat rendelt a térség stabilizálását célzó stabilizációs és társulási folyamathoz, egyúttal, jóllehet a célkitűzések megvalósulása számos politikai, gazdasági és strukturális problémába ütközik, megteremtette e stratégiai cél eléréséhez szükséges eszközöket.

Az EU a régió legnagyobb donorszervezete, amely 1991–2001 között, a humanitárius segélyeken túl 6,1 milliárd euró értékű támogatást nyújtott a térség öt országának. Brüsszel növekvő gazdasági szerepvállalását jelzi, hogy a 2000-ben biztosított 576 millió euróhoz képest 2001-ben már 865 millió euró áll a régió országainak rendelkezésére, illetve, hogy a 2001. júniusi jugoszláv donorkonferencián felajánlott 1,28 milliárd euró több mint felét az unió és tagállamai ajánlották fel és hasonló tendenciát lehetett megfigyelni a II. regionális konferencián is. A nyugati normák meghonosítása a balkáni térségben nem képzelhető el további jelentős anyagi támogatás nélkül, de ezt a pénzügyi segítséget csak a nemzetközi közösség képes biztosítani, amelynek a stabilitás megteremtése és a régió orszá-

gai központi bevételének növelése érdekében *rövid távon jelentős kiadások* kell számolnia.

Brüsszel fokozódó délkelet-európai jelenléte abba a politikai irányvonalba illeszkedik, amely az *uniót gazdasági súlyával arányos nemzetközi politikai szerepvállaláshoz* kívánja juttatni. Ezt erősíti a közös kül- és biztonságpolitika keretein belül kibontakozó európai biztonság- és védelempolitika, amelynek első operatív terepe a Balkán lehet. Mivel azonban a hatékony és operatív válságkezelés kialakításának számos akadályja van, így jó ideig a gazdaságpolitikai szerepvállalás, a stabilizációs és társulási folyamat, az uniós vonzaskörzethez csatolás marad Brüsszel regionális politikájának legfontosabb eszköze. A stabilitási és társulási megállapodások, illetve a stabilitási és társulási folyamat *megfelelő, de hosszabb távú perspektívát* biztosíthatnak a régió azt aláíró és részt vevő államainak. Míg azonban Horvátország igazolhatja a megállapodás céljainak és eszközeinek helyességét, Macedónia esetében a megállapodás aláírását követő kapcsolatépítő folyamat tényleges megkezdése előtt számos akadályt kell leküzdeni.

A formálódó német Balkán-konceptió a térség konszolidációjában a stabilitási paktumot tekinti az egyik legfontosabb eszköznek, és továbbfejlesztését, új tartalommal való megtöltését szorgalmazza. Berlin elképzelései mögött az húzódik meg, hogy az SP az egyik lehetősége annak, hogy az Egyesült Államok a katonai kivonulást követően is részese legyen a regionális rendezés folyamatának. Ez különösen azért fontos, mert *Washington aktív közreműködése nélkül szinte lehetetlen a régió tartós politikai stabilitása és gazdasági növekedése*. A regionális stabilitás megteremtése érdekében nem egy nagy konferencia megrendezése szükséges, hanem a helsinki folyamat mintájára lépésenkénti konzultációs mechanizmus, amely lehetővé tenné a regionális együttműködés erősítését, a térség EU-hoz való közelítését. A háromlépcsős folyamat első szakaszában miniszteri konferencia megrendezésére kerülne sor az EU teljes jogú és társult tagállamai, illetve a térség országai részvételével, megerősítve a helsinki alapelveket, és létrehozva a térség problémáival kapcsolatos kérdésekkel foglalkozó munkacsoportokat, asztalokat. A program korlátlanul igénybe vehetné a stabilitási paktum három asztalát. A második lépcsőben az SP három asztalánál, valamint a további munkacsoportokban konkrét lépések kerülnének kidolgozásra. Fenti asztalok és munkacsoportok tevékenységében, nem utolsósorban a bizalom erősítés céljával, részt vennének az érintett etnikai csoportok, kisebbségek és NGO-k. E fázisban kerülne

sor az STF regionális célkitűzéseinek, egyfajta második európai gazdasági térség megvalósítására. Amennyiben a munkacsoportok konkrét eredményeket érnek el és sikerül az együttműködéshez szükséges bizalmat is megteremteni, a harmadik fázisban a folyamat a nyitott státuskérdések felülvizsgálatára térne át.

Magyarország regionális jelenléte, magyar érdekek, célok, eszközök

Magyarország politikai és biztonságpolitikai szerepvállalása *Magyarország alapvető érdeke a béke, a stabilitás és a biztonság megteremtése a délkelet-európai térségben.* Mindez, figyelembe véve az elmúlt évtizedben a térségben lezajlott eseményeket, kizárólag nemzetközi közreműködéssel végrehajtott átfogó rendezéssel valósítható meg. 1991–2001 között a térség belső egyensúlyi viszonyai: a domináns középhatalom, Jugoszlávia, hazánkhoz hasonló méretű vagy kisebb államokra töredezett. *NATO-tagságunk kizárja, hogy Magyarország elszigetelten fegyveres konfliktusba bonyolódjék.* Küllapcsolataink jelenlegi szerkezetét és a kormányprogramban megfogalmazott fő nemzetközi törekvéseket figyelembe véve a balkáni térséggel kapcsolatos magyar érdekek, célok, kötelezettségek jól illeszkednek a kormányprogram prioritásai – az integrációs politika, a regionális együttműködés és a szomszédügyi politika, valamint a kisebbségi politika – kereteibe, és bővítik azok tartalmát.

Magyarország alapvető érdeke, hogy a térség államainak átalakulásában a *fejlett demokratikus államok értékrendje és nemzetközi magatartási normái érvényesüljenek.* Ez előfeltétele a térség stabilizálásának, demokratikus-piacgazdasági átalakulásának, az emberi és kisebbségi jogok maradéktalan érvényesítésének. A térség stabilizálásának és demokratikus átalakulásának meghatározó külső ösztönzője a NATO és az Európai Unió. Magyarországnak a NATO tagjaként s jövőbeni EU-tagállamként érdeke, hogy erősítse a térség államainak felzárkózását, együttműködését az integrációs szervezetekkel, illetve támogassa a szervezetek „nyitott ajtók” politikáját.

A NATO-ban erősödik az a felismerés, hogy a válságrendezés elhúzó-dása és ebből adódóan a térség ma még bizonytalan jövője megköveteli a béketámogató műveletek hosszú távú tervezését, amelyet a térség országai a NATO-kötelezettségvállalás megerősítéseként értékelnének. Erre különösen szükség lenne a nemzetközi terrorizmus elleni globális küzdelem

elindítása után, mivel Délkelet-Európa tart attól, hogy magára marad a válság megoldásában. *Magyarország a balkáni válságövezettel szomszédos NATO-tagállamként* kiemelten érdekelt a szövetség balkáni béketámogató, békefenntartó tevékenységében. A NATO-akcióban való részvételünk nagyságrendje egyúttal jelentős hatással van a szövetség döntéshozatali rendszerében, folyamataiban elfoglalt helyünkre. A szövetségen belül hazánk a délkelet-európai régió legjobb ismerője, így arra kell törekednünk, hogy a szövetség ezt minél előbb ismerje fel, illetve el.

Brüsszelben nem hivatalos véleménycsere kezdődött a balkáni béketámogató műveletekben részt vevő erők összevont irányítási lehetőségéről, közös parancsnokság alá helyezéséről, a felhasznált eszközök hatékonyabb és költségtakarékosabb felhasználásáról. E téma valószínűleg csak 2002 folyamán kerül hivatalosan a NATO fórumai elé. Hazánk támogatja ezt a kezdeményezést.

A boszniai SFOR-ban résztvevő Magyar Műszaki Kontingens létszáma 211 fő, létszámkerete 500 fő. A kontingens alapvetően hídtervezési-, építési, javítási, hó- és jégmentesítési feladatokat, út-, vasút-helyreállítási munkálatokat végez. Megbízatása 2003. december 31-ig tart. A koszovói KFOR-ban szolgáló magyar Őr- és Biztosító Zászlóalj létszáma 350 fő, a Megelőző Orvosi Laboratóriumé pedig 20 fő. A NATO 2001. évi macedóniai katonai műveletében, az egy hónapra tervezett és sikeresen végrehajtott fegyver- és robbanóanyag-begyűjtésben és megsemmisítésében 40 polgári szakértővel vettünk részt, akik a fegyvermegsemmisítést végezték. A 2001. december 27-ig tartó Amber Fox fedőnevű akciót, amelynek célja az EU- és EBESZ-megfigyelők biztonságának szavatolása, újabb három hónapra hosszabbítják meg, indokolt az akcióba való magyar bekapcsolódás.

Az Országgyűlés jelenleg vitatja meg azt a határozati javaslatot, amely felhatalmazza a kormányt, hogy az eddig jóváhagyott keretben (1000 fő), a NATO részéről felmerülő igényeknek megfelelően maga döntsön arról, hogy hol milyen létszámú és feladatú egységgel vesz részt a NATO balkáni békeműveleteiben. A határozat lehetővé tenné/teszi a szövetség felkéréseire való gyorsabb és rugalmasabb reagálásunkat.

Magyarország mint NATO-tag északról *ellenőrző szerepet biztosít* a Balkán irányába, egyúttal példát mutat a régió országainak, hogy egy, a hajdani „keleti blokk”-hoz tartozó ország is képes lehet az euro-atlanti biztonsági szervezethez való csatlakozásra. Teljes jogú EU-tagságunk megvalósulása, már meglévő előnyünk mellett, további gazdasági előnyt biztosít a délkelet-európai államokkal szemben. Hazánknak meg kell

ragadnia e lehetőséget: geopolitikai helyzetünkéből fakadóan a két integrációs szervezet keleti hídfőállásaként a térségben zajló folyamatok megkezdhetetlen szereplői vagyunk és leszünk. A regionális stabilitás meghatározó államaként feladatunk tapasztalataink átadása az integrációból átmenetileg vagy tartósan kimaradt országok számára, támogatásuk a csatlakozási folyamatban, gazdasági fejlődésük és felzárkózásuk az eddigieknél erőteljesebb és elkötelezettebb támogatása.

EU-csatlakozásunkat követően az integráció határa nagy valószínűséggel Magyarország és déli, illetve keleti szomszédai között húzódik. Nemzeti érdekünk, hogy az integrációs határ olyan módon töltsse be rendészeti, gazdasági és biztonsági funkcióit, hogy *ne képezzen válaszfalat* a határon túli kisebbségekkel fenntartott kapcsolatainkban, s tegye lehetővé az integráció előnyeinek és stabilizáló hatásának kiterjesztését. Ennek érdekében is a magyar külpolitikának *kiegyensúlyozó szerepre* kell törekednie a térség eltérő fejlettségű és orientációjú, esetenként egymással szemben álló államai között. Elő kell segítenie, hogy a régióban hosszabb távon stabil, kiegyensúlyozott államközi viszonyok alakuljanak ki, s ne érvényesülhessen regionális dominancia.

A modernizációs és euro-atlanti integrációs folyamatban jelentkező pillanatnyi és nagyon relatív előnyünkkel nem szabad visszaélni. Partnereink az alapján ítélnék meg bennünket, hogy mennyire vagyunk megbízható, kiszámítható, hasznos tagjai az európai szövetségi rendszereknek, a partnerkapcsolatoknak, miként vagyunk képesek hozzájárulni az összeurópai békéhez, stabilitáshoz és gyarapodáshoz. Valódi regionális erőnket ez a készségünk és ez irányú erőfeszítéseink tudják egyedül megalapozni, egyben hitelessé tenni. *Multilaterális szinten továbbra is aktívan részt kell vennünk nem csak a közös döntésekben, hanem az erőfeszítésekben is, együtt haladva az EU és a NATO derékhárával.*

A térségben való magyar jelenlét és érdekérvényesítés hatásos eszköze lehet a térségben tevékenykedő *nemzetközi szervezetekben-missziókban való nagyobb arányú szerepvállalás* (ENSZ, EBESZ, humanitárius szervezetek). *Kétoldalú kapcsolatainkban arra kell törekednünk, hogy mindenekelőtt a közvetlen balkáni szomszédainkkal, de tágabb értelemben a térség összes országával mindenoldalúan fejlesszük azokat, a hangsúlyt a kölcsönösen előnyös gazdasági-kereskedelmi ügyletekre, a kulturális-szellemi kapcsolatok élénkítésére helyezve.*

A Balkán irányában hatékonyan érvényesülhet Magyarország erősödő regionálisközpont-szerepe, amelyet főként a pénzügyi kapcsolatok, a köz-

lekedési és távközlési infrastruktúra fejlesztése segíthet elő. Érdeünkben áll a hazánkat a Balkánnal összekötő országúti és vasúti szállítási útvonalak, az észak-adriai kikötők, az energiarendszerek, továbbá az idegenforgalom fejlesztése.

A regionális együttműködési szervezetek megfelelő fórumot biztosítanak a részt vevő országok számára a véleménycserére és az álláspontok ütköztetésére. A különböző szintű tanácskozásokon lehetőség adódik a nemzetközi közösséget leginkább foglalkoztató kérdések áttekintésére, emellett a napi kapcsolattartás a kölcsönös megértés irányába orientálhatja a résztvevőket. A regionális szervezetekben végzett tevékenység megfelelően illusztrálhatja egy adott ország integrációs képességeit. Az együttműködés erősítése jelentősen csökkentheti az abból fakadó feszültséget, hogy a régió országai nagy valószínűséggel nem egyszerre, egy időben válnak az integrációs szervezetek, a NATO és az EU tagjává.

Az 1999 októberében elindított *szegeci folyamat*, amely a jugoszláviai demokratikus erők támogatását, Jugoszlávia a demokratikus európai nemzetek közösségébe való visszatérésének előmozdítását célozta, a stabilitási paktum elemévé vált. A szegeci folyamatot, annak érdekében, hogy alkalmazkodjon a térségben kialakult új helyzethez, át kell alakítani és ki kell szélesíteni. Az új, kibővített szegeci folyamat három fő pillérre támaszkodik majd:

- a.) a városok és eurorégiók közötti partnerség,
- b.) délkelet-európai testvérvárosok együttműködési rendszere,
- c.) délkelet-európai és más országokbeli városok közötti együttműködés.

A szegeci folyamat további fejlődése során a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság mellett figyelmet kell fordítani Macedóniára, Albániára és Bosznia-Hercegovinára.

Az eurorégiók a regionális stabilitás legfontosabb eszközei közé tartoznak, tevékenységük az európai integrációs folyamat és a gazdasági kapcsolatok kibontakozásának elengedhetetlen pillére. A határ menti együttműködési rendszer közvetlenül járul hozzá az etnikumok közötti *jószomszédi kapcsolatok* kialakításához, a szomszédos országok közötti *együttműködés* elmélyítéséhez, a konfliktusok megelőzéséhez, a megértés és tolerancia növeléséhez, bizalomerősítéshez, egyidejűleg elősegíti a kis és nagy népek, népcsoportok *nyelvi és kulturális sokszínűségének, történelmi, nyelvi és kulturális identitásának megőrzését* is. A határon átnyúló együttműködés fejlesztése és eurorégiók létrehozása, a gazdasági együttműködés ösztönzése

a térségben nagymértékben javíthatja a Kárpát-medence hagyományosan összetartozó, ám a történelmi események folytán perifériára szorult területeinek gazdasági fejlődését. A kis- és középvállalkozások, a határokon átívelő kereskedelmi kapcsolatok motorként is szolgálhatnak a bilaterális és regionális politikai kapcsolatok előmozdításában.

Az eurorégiók alappillérei a *helyi önkormányzatok*. Működőképességük megszilárdításával és autonómiájuk kialakításával módszeresen, lépésről lépésre kell haladni. A folyamatban, a tapasztalatok átadása végett, komoly szerep hárul a *testvérvárosokra*. Ennek érdekében tovább kell bővíteni a délkelet-európai és a magyar városok közötti együttműködést, a testvérvárosi kapcsolatok fejlesztését. Célunk, hogy a meglévő eurorégiókban (Duna–Dráva–Száva, Duna–Körös–Maros–Tisza) elmélyüljön az együttműködés, valamint új eurorégiók jöjjenek létre Délkelet-Európában.

Kapcsolatainkban *kiemelkedő szerepet kell biztosítani Horvátországnak és Szerbiának*, azonban egyiket sem szabad a másikkal ellensúlyozni, egymás túszaivá tenni őket. A jó magyar–horvát, illetve magyar–szerb kapcsolatokra nem azért van szükség, hogy egymást kiegyensúlyozzák, hanem mert hazánk jövője külön-külön és együttvéve is nagyban függ e két meghatározó balkáni tényezőhöz fűződő viszonyunktól. Külön sikert jelent, ha kétoldalú kapcsolatainkon keresztül hozzá tudunk járulni az ő kétoldalú kapcsolataik rendeződéséhez – s erre van remény.

Nyitnunk kell a térség országai felé a szellemi életben. Biztosítani kell annak az intézményes kereteit, hogy alapfokon már az általános iskolában, magasabb szinten pedig a közép- és felsőoktatásban a magyar értelmiségi utánpótlás megismerhesse a szomszéd népek kultúráját, nyelvét, zenéjét, hagyományait. Nagyobb hangsúlyt kell fektetnünk a *kulturális-szellemi* kapcsolatokra: *magyar kulturális intézet* a térségben jelenleg csupán Bukarestben és Szófiában működik, a délszláv államokban nem. A kedvezőbb *magyarsággép* kialakítása érdekében ösztönözni kell az *egyetemközi, akadémiaiközi* tudományos kapcsolatokat. Hagyományainkat figyelembe véve tudatos, de nem feltétlenül magyarcentrikus *ösztöndíjpolitikába* kell kezdeni, megteremtve ezzel hosszabb távon a Magyarországot jól ismerő, velünk rokonszenvező értelmiségi közeget.

Uniói követelményeinkkel összhangban fel kell készülni a *vízumkötelezettség* bevezetése nyomán kialakuló helyzet kezelésére. Nemzetpolitikai érdekünk olyan mechanizmusok kidolgozása, amelyek hosszú távon biztosítják a szomszédos államokbeli magyarság anyaországgal való folyama-

tos kapcsolattartását. Át kell gondolnunk a *vízumpolitika* terén megtehető lépéseket. Vállalt nemzetközi kötelezettségeink keretein belül van tere a rugalmasabb gyakorlatnak az alacsonyabb vízumdíjak megállapításán, különböző célzott kedvezmények nyújtásán, a *konzuli hálózat további diverzifikálásán* keresztül.

Nemzet- és szomszédságpolitika

A délszláv válság és a nyomában megjelenő határváltoztatások következtében Délkelet-Európában majd minden országban új többség és új kisebbség jött létre. Az etnikai tisztogatások ellenére továbbra is jelentős lélekszámú kisebbség maradt az egyes utódállamok területén.

– Jugoszláviában a vajdasági magyarok, a szandzsáki muszlimok és a koszovói albánok,

– Horvátországban a magyarok, az isztriai olaszok és a szerbek; ez utóbbi, 250-300 ezer fős kisebbség jelentős része menekültként más államok területén tartózkodik,

– Macedóniában az albánok,

– Boszniában azok, akik a Daytoni Megállapodás szellemében visszatértek a jelenleg más entitáshoz tartozó otthonaikba,

– több országban a törökök, vlachok, cigányok.

Az etnikai konfliktusok hevesége miatt elképzelhetetlen, hogy egy esetleges általános balkáni rendezésnek ne legyen része egy olyan *kisebbségvédelmi rendszer*, amely éppen e kisebbségeket óvna. Logikus gondolat lenne a magyar igényeket is hozzákapcsolni ehhez a rendezéshez. A vajdasági magyarok kimaradtak a fegyveres konfliktusból,* nagy valószínűséggel a rendezésből is ki fogják hagyni őket. Ennek ellenére hangoztatni kell, hogy a *magyar kisebbségek jogaik érvényesítése érdekében soha nem a fegyveres, ellenkezőleg, a békés utat választották*. Törekednünk kell arra, hogy a nemzetközi közösség, a nemzetközi szervezetek ismerjék fel és ismerjék el ezt.

A magyar kisebbségek kérdéskörét a kétoldalú kapcsolatok keretében érdemes kezelni, ahol nagyobb mozgásterünk van a gazdasági kapcsola-

* A magyar településterület nem vált hadszínterré – Újvidék kivételével, amelyet bombáztak –, besorozott katonaként azonban számos magyar fiatal halt meg a korábbi harcokban. (A szerkesztők megjegyzése.)

tok, a sokoldalú segítségnyújtás, a kétoldalú kisebbségvédelmi megállapodás, valamint az EU-tagság perspektívája révén. Céljaink elérése végett elsősorban az EBESZ-re, valamint az Európa Tanácsra támaszkodhatunk: a nemzeti kisebbségek jogainak széles körű, demokratikus normáknak megfelelő biztosítása az EBESZ-acquis része, míg Jugoszlávia Európa tanácsi felvételének kritériumaként olyan konkrét tartalmi követelményeket támasztottunk, mint például a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak garantálása. E téren csupán annyit leszünk képesek számon kérni, amennyit a jugoszláv tagfelvételig kiharcoltunk.

Magyarország gazdasági kapcsolatai a régióval

Délkelet-Európa hagyományos gazdasági, kereskedelmi partnerünk, a magyar kivitel 4,5%-a, a behozatal 1,5%-a származik a délkelet-európai régió országaiból, ami azt jelenti, hogy a térséggel kapcsolatos kiemelkedő politikai érdekeink nem tükröződnek a gazdasági folyamatokban. A térség országai számára Magyarország az egyik legközelebbi stabil és versenyképes feltételeket biztosító beszerzési forrás, így importlehetőségeik bővülése kedvező helyzetet teremthet a magyar exportőröknek. A régió országaival folytatott kereskedelmünkben jelentős a magyar többlet. Exportunkban a feldolgozott termékek viszonylag magas aránya mellett nagy mennyiségben adunk el agrártermékeket és feldolgozott élelmiszereket is.

1990 óta 2,5 milliárd euró magyar tőkebefektetés áramlott a Balkánra, kiemelkedik Macedónia (620 millió), ami elsősorban annak köszönhető, hogy a MAKTEL megvásárlásával a Matáv vált a legnagyobb külföldi befektetővé Macedóniában. A magyar cégek tőkekihelyezései hozzájárulhatnak növekedési potenciáljuk kihasználásához, exportképességünk bővüléséhez, hazánk regionális gazdasági súlyának növeléséhez, ezen keresztül a határ menti magyar területek foglalkoztatási gondjainak enyhítéséhez, a határon túli magyarság szülőföldön való boldogulásához, egzisztenciateremtéséhez.

Szerződéses kapcsolataink a térség országaival rendezettek, de szükséges lenne a dokumentumok egy részének aktualizálása. A még hiányzó megállapodások megkötése az aktív magyar pozíció miatt elsősorban a mi érdekünk. Ezért szorgalmazzuk a még hiányzó vagy aktualizálásra szoruló, illetve a gazdasági élet specifikus területeit szabályozó egyezmények megkötését. A teljes jogú EU-ragságra való felkészüléssel, a közösségi jog-

rendszer átvételével párhuzamosan ki kell alakítanunk, meg kell kötnünk a sajátos érdekeink érvényre jutását elősegítő dokumentumokat, mechanizmusokat.

A személyek áramlása a földrajzi közelség és a rokoni kapcsolatok okán rendkívül intenzívnek mondható. A főként Horvátországba irányuló magyar kiutazóturizmus mellett e téren fontos szerepet tölt be a hazánkba irányuló egészségügyi-rekreációs, valamint a bevásárlóturizmus. Ez utóbbi a becslések szerint eléri az évi 300-350 millió USD-t. (Magyarország a 7. helyen áll.)

Magyarország földrajzi fekvése miatt tranzitország, összekötő kapocs az Európai Unió és a Balkán között. A közlekedési infrastruktúrát illetően azonban a régió országai fejletlenek, emellett a háborús pusztítások is súlyosbítják a helyzetet. Az infrastrukturális problémák már most is akadályozzák a térséggel folytatott kereskedelmünk kívánt ütemű fejlődését, földrajzi helyzetünkől, tranzitország szerepünkől eredő feladataink ellátását, a belőle származó előnyök kihasználását. A helyzetet csupán részben javítja, hogy a szomszédos országokkal, Horvátországgal és Jugoszláviával a közúti, vasúti teher- és személyszállítási egyezményeket megkötöttük. Az energetikai kapcsolatokat szabályozó, állami szerepvállalással járó kormányközi megállapodások többsége megkötésre került, a tranzitszállítások lehetőségét is biztosító földgáz-, kőolaj- és a nagyfeszültségű villamosenergia-távvezetékrendszerek összekapcsolása megtörtént, illetve folyamatban van.

Az érintett délkelet-európai államok nem jelentenek homogén érdekerületet Magyarország számára. Mind a gazdasági kapcsolatok jelenlegi és potenciálisan elérhető szintje, mind pedig a politikai kapcsolatok terén jelentős különbség van az egyes országok fontossága között. Éppen ezért bilaterálisan kell megvizsgálni az egyes országok és Magyarország kapcsolatát. Annak ellenére érdemes az egyes országokat külön-külön vizsgálni, hogy az utóbbi években a regionális megközelítés is fontosnak bizonyult, sőt a stabilitási egyezmény kifejezetten támogatja az országhatárokon átívelő, regionális dimenziójú projekteket, illetve elindult a regionális szabad kereskedelem kialakítása.

A délkelet-európai országok gazdasági helyzete rendkívül eltérő, ennek megfelelően gazdasági kapcsolataink fejlesztésére más-más célok fogalmazhatók meg. A fizetőképességi korlátok vélhetően még hosszabb ideig fennmaradnak. Albánia, Bosznia és Macedónia vonatkozásában a magyar kivitel nagyságát jelentősen befolyásolják a három országban zajló

politikai események. Mindezek fényében nem várható a magyar export robbanásszerű növekedése, de tudatos lépésekkel elő lehet segíteni a magyar stratégiai pozíciók kiépítését.

A nagyobb donorországok jól használják ki a támogatás/segélyezés által finanszírozott regionális pozíciószerzést. A térség iránt érdeklődő magyar cégek tehát a kockázat szintje, a versenytársak erőssége és a segélyezésen keresztül megvalósuló befolyásolás miatt a földrajzi közelség ellenére kedvezőtlen versenyhelyzetben vannak, ami hazai támogatás nélkül nem ellensúlyozható. A támogatás egyrészt pénzügyi-garanciális jellegű (MEHIB, Eximbank, kormányzat stb.) másrészt politikai. A politikai támogatás a régióval kapcsolatos külpolitikai-külgazdasági stratégiát jelenti, és összefüggésben áll a térségben vállalt katonai szerep mértékével is. Mindezek miatt a régióban az átlagosnál nagyobb szerepe van az állami külpiaci hálózat tevékenységének, ennek megfelelően indokolt a meglévő gyér *kereskedelemfejlesztési irodahálózat fejlesztése*, államilag szponzorált fokozottabb kiépítése. A régió országai csupán most kezdték meg a csatlakozást a nemzetközi gazdasági együttműködési és szakmai szervezetekhez, így ebben a folyamatban kapcsolatépítő elem lehet a piaczgazdasági átalakulás, a nemzetközi gazdasági szervezetekkel való együttműködés tapasztalatainak átadása, a régió országai felvételi folyamatának támogatása. A hídépítő szerep azonban csak akkor jár valóban kézzelfogható előnyökkel, ha ahhoz megfelelő mértékű – nem csak verbális – elkötelezettség párosul. Bizonyos, hogy Délkelet-Európa legtöbb országában csak nagyobb kockázatvállalással és ehhez párosuló jelentősebb elkötelezettséggel lehet javítani a magyar pozíciókat. Délkelet-európai piaci jelenlétünk ily módon kedvező pozíciót teremthet a teljes jogú EU-tagság elnyerése után: Magyarország hozzájárulhat az unió és a régió államai közötti együttműködés erősítéséhez. A politikai kockázati tényezőket a befektetések során még a magas haszon vagy potenciális gazdasági előnyök sem képesek általában semlegesíteni. Ez a vizsgált országok egy részénél a kilencvenes évek kezdetétől napjainkig és a jövőben is a befektetések növekedésének igen fontos gátló tényezője lesz. A befektetések ösztönzése céljából bevezetett intézkedések vagy a külföldiek támogató politikák a stabilitás megnyugtató szintje nélkül csak átmeneti, konjunkturális jellegű beruházás-bővülést eredményezhetnek. Bosznia és Jugoszlávia lényegében „üres”, vagyis hiányoznak a termelőkapacitások. A belső piac kielégítésére orientált cégeknek érdemes lehet belépniük ebbe a két országba, különösen, ha az alacsony munkaerőköltségeket is figyelembe vesszük.

OECD-tagságunkból fakadó követelmény és az EU-csatlakozási folyamat egyik eleme a térségbe irányuló *magyar fejlesztési politika* megléte, amelynek adminisztratív kereteit, mechanizmusait gazdasági szempontok figyelembevételével kell megteremteni. Jelen pillanatban összesen 17,8 millió Ft áll rendelkezésre humanitárius segítségnyújtásra, míg a KFTC-ben 1,5 milliárd Ft-ot különítettek el. Ahhoz, hogy az OECD-, valamint közeljövőben megvalósuló EU-tagságunkból fakadó követelményeket maradéktalanul teljesítsük, fenti összegek többszörösére lenne szükség. *A források biztosítására először a 2003-as költségvetésben nyílik lehetőség. Fejlesztési politikánkban kiemelt hely illeti meg a régió országait, egyúttal figyelmet kell fordítani arra, hogy a fejlesztési politika ugyanakkor ne legyen magyarcentrikus. Nem remélhetjük, hogy nagyobb arányban részesedünk a térség gazdasági újjáépítéséből, privatizációs folyamataiból, ha nem vagyunk készek a jelenleginél jelentősebb mértékű áldozatvállalásra a segítségnyújtás terén.* E tevékenységet célszerű úgy végezni, hogy a felajánlott termékek, szolgáltatások előkészítsék a későbbi kereskedelmi jellegű értékesítést. E téren indokolt a fejlett országok gyakorlatának követése, minthogy ők az esetek nagy részében így vezetik be termékeiket a távolabbi régiókban is.

Az elmúlt évtizedben a magyar kivitel dinamikus növekedése szorosan összefüggött a multinacionális cégek magyarországi tevékenységével. Érdeklünk, hogy a térség országainak ellátása e vállalatok magyarországi üzemein keresztül történjék: a regionális igények kielégítése nagyobb mennyiségű, gazdaságosabb termelést tesz lehetővé. A folyamatot mindenképpen erősítené, ha a magyarországi vállalatok tevékenységében a térség országainak beszállítói is részt vennének. Ezzel persze azt is el kell fogadnunk, hogy a beruházók egy része áttelepülhet a határ túlsó oldalára, vagy legalábbis tevékenységének egy részét áthelyezi.

A délkelet-európai országok jelentős része középtávon élelmiszerekből bevitelre szorul, ez lehetővé teszi agrárexportunk bővítését. Kivitelünk növelése a hazai termelés mennyiségi és minőségi fejlesztése mellett hatékony értékesítési szervezet és marketing megteremtését igényli.

A délkelet-európai régióra vonatkozó elképzeléseinket csak akkor valósíthatjuk meg hatékonyan, ha olyan megfelelő eszközrendszert biztosítunk, amely figyelembe veszi a térség országainak gazdasági helyzetét, a gazdaságirányításban változatlanul meglévő központosított jelleget, ugyanakkor nem tér el lényegesen a külgazdaság-politika egészének eszközrendszerétől.

A kereskedelem feltételrendszere a régió országaival, fejlettségük szintje, kapcsolataink intenzitása alapján – eltérést mutat. Horvátországgal szabadkereskedelmi megállapodást kötöttünk, míg Jugoszláviával és Macedóniával megkezdjük a tárgyalásokat. A délkelet-európai régió két legszegényebb országára, Albániára és Boszniára, illetve a tárgyalások sikertelensége esetén Macedóniára is kiterjesztjük a magyar preferenciális rendszert.

A Horvátországgal megkötött szabadkereskedelmi megállapodást a további egyezmények modelljének tekintjük: az EU-csatlakozásunkig terjedő időszakban kizárólag olyan megállapodások megkötésében vagyunk érdekeltek, amelyek javítják piacra jutásunk feltételeit, megfelelnek gazdasági érdekeinknek, és ezzel együtt érdemleges mezőgazdasági liberalizációval járnak. Az egyezményeknek feltétlenül tükrözniük kell a közelgő magyar csatlakozás szempontjait is. Belgráddal és Szkopjéval megkezdjük a konzultációkat, ám világossá tettük, hogy bár számunkra nem fogadhatók el mintaként az EU és a régió országai között létrejött aszimmetrikus, lényegében egyoldalú piacnyitást jelentő megállapodások, bizonyos egyoldalú kedvezmények nyújtására készek vagyunk.

A gazdasági vegyes bizottságok rendszerének működtetése nagy pénzügyi és munkaráfordítást igényel, ezért fontos szempont tevékenységük hatékonysága, a várható gazdasági előnyök mérlegelése. A piacgazdaságra áttért vagy magyar szempontból minimális gazdasági potenciált képező országok esetében ez az intézmény idejétmúltnak tekinthető, ezen országokkal eseti vagy rendszeres kereskedelmi konzultációk útján célszerű fenntartani az államközi kapcsolatokat.

Javaslatok magyar lépésekre

1. Vizsgáljuk meg a kereskedelemfejlesztési irodahálózat fejlesztésének lehetőségeit. Az új irodák kialakítására elsősorban a délkelet-európai régió gazdasági központjaiban van szükség, elősegítendő a térségbeli magyar export növelését.
2. Magyarország már most is Közép-Kelet-Európa pénzügyi-gazdasági központja. Figyelembe véve, hogy bankrendszerünk a délkelet-európai bankrendszerekhez képest fejlettebb, indokolt lenne megvizsgálni, hogy hazánk banki együttműködést alakítson-e ki a balkáni országokkal.

3. Törekedni kell arra, hogy Belgráddal és Szkopjével mielőbb megköt-hessük a szabadkereskedelmi megállapodást. Amennyiben Macedónia esetében ez kudarcot vallana, az országra ki kell terjesztenünk a magyar preferenciális rendszert.
4. A magyar konzuli hálózat diverzifikálásának a magyarlakta területek mellett ki kell terjednie a térség gazdasági-kulturális centrumaira.
5. Meg kell vizsgálni annak lehetőségét, hogy Bukarest és Szófia mellett elsősorban Belgrádban és Záhgrábban magyar kulturális intézetet nyissunk.
6. Az egyetemközi, akadémiaközi tudományos kapcsolatok fejlesztése terén az oktatással és csereprogramokkal kapcsolatos kezdeményezések támogatása jó alkalmat nyújthat a magyar oktatási-kulturális tevékenységi kör kiszélesítésére.
7. Tekintettel arra, hogy a magyar oktatási rendszer messze meghaladja a balkáni államok oktatási rendszerének szintjét, arra kell törekedni, hogy a magyar egyetemek a balkáni tudományos képzés és oktatás központjává váljanak, akár kormányzati, akár magánkézben lévő alapítványok támogatásával.
8. Ki kell dolgozni a magyar ösztöndíj-politikát. Ennek elsősorban a régió magyarsághépeinek javításához kell hozzájárulnia, így legkevésbé sem lehet magyarcentrikus.
9. A demokratizálódás és stabilitás szempontjából fontos az eurorégiók szerepének növelése. Ennek magában kell foglalnia az önkormányzatok, a független sajtó, az NGO-k közötti szoros együttműködés kialakítását.

Toró T. Tibor, Csuday Balázs, Lőrincz Csaba, Gál Kinga

2003–2008

JAVASLAT A MAGYARORSZÁGI JOBBOLDAL ÉS A MAGYARORSZÁGI MAGYAR ZSIDÓSÁG VISZONYÁNAK ALAKÍTÁSÁRA, KÜLPOLITIKAI EGYETÉRTÉSRE ALAPOZVA

Európában a zsidókérdés rendezésének több évszázados kísérlete a XX. század közepére zsákutcába jutott. Ennek a zsákutcás fejlődésnek, végső soron a náci Németország általi népirtásnak volt közvetlen következménye Izrael állam megalapítása.

Több európai állam – köztük Magyarország – eltérő mértékben ugyan, de zsidóüldözésbe és népirtásba torkolló társadalomfejlődésbeli hiányosságai révén hozzájárult Izrael állam létrejöttéhez. Az európai hatalmak – Nagy-Britannia, Franciaország, Németország – a II. világháború lezárását követően tevékenyen részt is vettek a zsidó állam létrehozásában.

Az említett okok miatt megállapítható a meghatározó, illetve az érintett európai államok felelőssége Izrael állam sorsát illetően. Európának felelőssége mértékében és képességei szerint kötelessége hozzájárulni Izrael biztonságának garantálásához.

Számot vetve egyfelől Magyarország külpolitikai súlyával, másfelől Izrael kérdésének világpolitikai dimenzióival, aránytalan lenne bármilyen, az említett kérdés rendezését célzó önálló magyar kezdeményezés vagy szerepvállalás. A magyar elvi álláspont gyakorlati megvalósulását az segítené elő a legmegfelelőbbben, ha Magyarország támogatná az Egyesült Államok ugyan más elvi alapvetésű, de eredményeiben hasonló rendezést célzó törekvéseit. Magyarország ezt az amerikai Izrael-politikához való csatlakozásával (gyakorlati politikai aktusként a csatlakozás deklarálásával) és az Európai Unió formálódó kül- és biztonságpolitikájához történő, az elvi álláspont érvényesítésére törekvő hozzájárulásként tehetné meg.

Izrael állam biztonságának garantálásához Magyarországnak elv-erkölcsi megfontolásokból kellene hozzájárulnia. A magyar álláspont szerint ugyanakkor nem sérülhetne egy másik elv, a palesztin nép teljes önrendelkezéshez való joga. A kvartett által Izrael és a palesztin nép számára felkínált rendezési terv, a „road map”^{*} egyébként e két szempontot megfelelő módon egyeztetni össze.

^{*} A kvartett – az USA, az EU, Oroszország és az ENSZ – szervezett formában követt Izrael és a palesztinok között. A kvartett 2002-ben javaslatot tett Izraelnek és

Amennyiben a magyarországi jobboldal megfogalmazná és képviselné a vázolt elvi álláspontot, jelentős következményekre számíthatna a.) a magyar belpolitikában, b.) kapcsolataiban az Egyesült Államokhoz és c.) a magyar nemzetpolitika új lehetőségekkel bővülne.

a.) Ennek az álláspontnak a képviselése a kettős kötődésű magyarországi magyar zsidóság megalapozott elvárásainak való megfelelést jelentené a külpolitika területén. Az izraeli kérdésben vallott nézetazonosságra építve tovább folytatódhatna a párbeszéd a jobboldal és a zsidóság között Magyarországon, nem követve el azt a rendszerváltás óta túlságosan is gyakran elkövetett hibát, hogy a Szabad Demokraták Szövetségét a jobboldal a magyarországi magyar zsidóság képviselőjének tekinti. A magyarországi magyar zsidósággal kialakított kapcsolat és egyes izraeli pártokkal ezzel egy időben intenzívebbé tehető párbeszéd képes lenne jelentősen tompítani az antiszemitizmus vádját, mely a magyarországi jobboldalt nemzetközi szintén éri.

b.) A vázolt álláspont megfogalmazása és képviselése ugyanakkor az Egyesült Államok Közel-Kelet-politikájának *részleges és hiteles* igazolását jelentené. Részlegest abban az értelemben, hogy az amerikai Közel-Kelet-politika, mindenekelőtt az Irakban folytatott háború és stabilizációs kísérlet egyebek mellett Izrael állam biztonságának növeléséről is szól. És hiteles ez az álláspont azért, mert morális megalapozottságához, elvi jellegéhez és belpolitikai beágyazottságához nem férhet kétség. Megjegyzendő, hogy a magyarországi kormánypártok nem tudtak hiteles álláspontot kialakítani és képviselni az iraki háború kérdésében. (Mivel elhallgatták valódi indokaikat, a határozottan háborúpárti Szabad Demokraták Szövetsége politikusainak álláspontja is hiteltelen volt.) A jobboldal, emez álláspontjára támaszkodva, sikerrel kezdhet neki az Egyesült Államokkal való kapcsolatainak újjáépítéséhez, mely kapcsolatok részint technikai, részint magyar belpolitikai okok miatt az utóbbi két évben megromlottak.

c.) További vizsgálatot érdemel, de nem hiba, ha erős feltételezésként kezeljük, hogy a magyarországi magyar zsidóságnak legalábbis bizonyos része kettős kötődésű. Amennyiben a határon túli magyaroktól elvárjuk,

a palesztinoknak egy békekemenetrendre, amelyet elvileg be kellene tartaniuk. Ezt a menetrendet hívják „road map”-nek. (A szerkesztők megjegyzése.)

hogy egyaránt kötődjenek állampolgárságuk szerinti államukhoz és Magyarországhoz, a kettős kötődést a zsidóság [egy része] esetében is természetesnek kell tartanunk. A magyarországi magyar zsidóság zsidó nemzeti érdekei és a magyar nemzeti érdekek egyetlen ponton sem ütköznek egymással. Sőt, valamelyest hasonló – kisebbségi – léthelyzetükből fakadóan a magyarországi magyar zsidók jól értik a határon túli magyar problémakör lényegét. Semmiféle, az érdekek által diktált szükségszerűség és semmiféle természetes akadály nem áll útjában annak, hogy magyarországi magyar zsidók a magyar nemzetpolitikai érdekek (értsd itt a Magyarországgal szomszédos államokban élő magyar kisebbségek érdekeit) mellett kötelezzék el magukat. (Hogy erre a rendszerváltás után nem történt kísérlet, az feltételezésem szerint a '89 előttrre jellemző ideológiai meghatározottság és külpolitikai felfogás továbbélése; anakronizmus.) Az Izrael állam biztonságának kérdésében vallott álláspontjának kinyilvánítását követően a magyarországi jobboldal remélheti, hogy párbeszédet kezdhet a magyarországi magyar zsidóság képviselőivel a magyar nemzetpolitikai érdekek érvényesítéséről is.

A magyarországi jobboldal Izrael kérdésében képviselt emez álláspontjának nincsenek külpolitikai kockázatai. Korrekt és elvszerű a palesztin nép helyzetének rendezését illetően is. Nem okoz nehézséget Magyarország európai uniós integrációjának folyamatában sem. Az Európai Unió tagállamai és az Egyesült Államok nagy valószínűséggel ugyan kölcsönösen közeledni fognak egymáshoz a külpolitikai kérdések megítélésében, de az Egyesült Államok továbbra is merev álláspontot képvisel majd az Izraelnek nyújtott biztonság kérdésében, és ezt az EU-nak valamilyen formában el kell fogadnia. A határozott álláspont Izrael biztonságát illetően a jelentős arab lakossággal rendelkező EU-tagállamoktól eltérően Magyarországon nem okoz belpolitikai feszültségeket. Az ilyen gátló tényezők hiánya és az a tény, hogy – a közkézen forgó adatok alapján – az európai államokéi közül a magyarországi zsidó közösség a harmadik legnagyobb, további indokok, melyek a vázolt álláspont kialakítása és képviselése mellett szólnak.

Jeruzsálemben (Balról a második Klein András, utána Németh Zsolt és Lőrincz Csaba)

A KÁRPÁT-MEDENCEI MIGRÁCIÓ

A programban a Kárpát-medencei migráció szerepel, de én nem egészen erről szeretnék beszélni, hanem a Kárpát-medencei migrációs politikáról. Mégpedig Magyarország migrációs politikájáról, a Kárpát-medencére összpontosítva a figyelmet.

Nem vagyok a migráció szakembere, nem vállalom, hogy migrációs adatokkal, azok elemzésével hozakodjak elő, noha erre az előadásra készülve megpróbáltam utánanézni néhány idevonatkozó adatnak és elemzésnek. Ami különösen érdekelt és érdekel, azok a Kárpát-medencei magyarokra vonatkozó migrációs trendek. Be kell vallanom, eléggé nehezen akadtam ilyen információkra, és nem tudom, hogy amit találtam, mennyire tekinthető megbízhatónak. A választ erre az utóbbi kérdésre, és egyáltalán a migráció kérdéseire minden bizonnyal megadják e konferencia tudós szakértői. Én itt csupán arra szorítkoznék, hogy néhány észrevétellel álljak elő a migrációs politikára, vagy úgy is mondhatnám, hogy egy lehetséges migrációs politikára vonatkozóan – természetesen Magyarország részéről.

Nem veszem arra sem a bátorságot, hogy összefüggő rendszerbe foglaljam ezeket az észrevételeket, de tizenöt évnyi, a határon túli magyar kérdéssel való, többé-kevésbé rendszeres foglalatосkodás után kikristályosodott számomra néhány kérdés. Ezeket osztanám meg most Önökkel.

Alaptételként mindenekelőtt leszögezném – erről a mai nap folyamán már szó volt –, hogy nem fogadom el a migrációs politikában sem azt a tételt, hogy a történelem írja önmagát. Attól, hogy egy rendkívül összetett kérdéskomplexumról van szó, amikor migrációról beszélünk, még nem következik, hogy megfelelően megjelenített, artikulált politikai akarattal ne lehetne beavatkozni a migrációs folyamatok terelésébe, alakításába. Márpedig, meglátásom szerint, Magyarország egy kicsit úgy tekint a migrációra, mint arra, hogy süt a nap, vagy esik az eső. Mint természeti jelenségre, úgy tekintünk ezekre a folyamatokra, amivel aligha lehet bármit is kezdeni. Ennek nyilván megvannak az okai, megvan a maga magyarázata.

A rendszerváltás előtti évtizedekben nem volt szükség arra – Magyarország nem lévén komolyabban érintett a migráció által –, hogy e kérdéskör kezeléséhez szükséges nézet- és intézményrendszer kialakuljon. 1963 és 1987 között, huszonöt év alatt, mindössze 45 000 személy vándorolt be

Magyarországra. Ez évenként nem egészen kétezer személy. Egyetlen hivatalnok meg tudott birkózni egy év alatt ennyi aktával. Ezért válhatott a migráció csaknem kizárólag rendészeti, és egy bizonyos szelete nemzetbiztonsági kérdéssé. De nem is az a lényeg, hogy azzá vált, hanem az, hogy miért maradt máig is annak.

Nem kellene-e ezen változtatni?

Bizonyára meg is változna Magyarországon ez a szemlélet és a ráépülő intézményrendszer, ha világossá válna, hogy milyen céllal, milyen irányban kellene megváltoznia. Megváltozna, ha világossá válna, hogy mi is ezen a területen a feladat. Ahhoz, hogy a migrációs politikára jellemző szemléletet és szerkezetet megváltoztassuk, azt hiszem, arra lenne szükség, hogy Magyarországon döntsenek néhány olyan kérdéstről, amelyek elég kevés köze van magához a migrációhoz.

Az alapkérdést, amelyben döntésre kellene jutni, némi túlzással történelmi kérdésnek vagy nemzeti sorskérdésnek is nevezhetnénk. Jelestül, hogy mi történjék a Magyarországgal szomszédos országokban élő magyarokkal? Támogassa-e Magyarország őket a szülőföldjükön, vagy szorgalmazza a Magyarországra történő áttelepülésüket? Ezt a kérdést szeretném néhány ponton, a válaszadás igénye nélkül fölfejtteni.

Az elmúlt tizenöt év határon túli magyar politikáját szemlélve, a szülőföldön maradás/áttelepülés kérdésében a bizonytalanság volt jellemző a magyar kormányok magatartására. Annak ellenére mondom ezt, hogy mindegyik magyar kormány hivatalos álláspontja a szomszédos országokban élő magyarok szülőföldön való támogatása volt. Ez alatt az idő alatt Romániából 250 000, Szlovákiából 100 000, Szerbiából 50 000 magyar hagyta el a szülőföldjét; a kivándorlási arány nem kisebb az ukrainai vagy a horvátországi magyarok esetében sem. Ez azt jelenti, hogy a hivatalos álláspont képviseléséhez nem mozgósították a kormányok a megfelelő eszközöket.

Természetesen sokan úgy érvelhetnek, hogy nem is lehetett volna többet tenni. Vannak azonban olyan mozzanatok a magyar kisebbségpolitikában, melyek másra engednek következtetni. A kedvezménytörvény vagy státustörvény elfogadása után, 2001 júliusában készült felmérés szerint – bár ennek megbízható voltát sokan vitatják – a határon túli magyarok körében a kivándorlási potenciál a felére, 25%-ról 12-13%-ra csökkent. Egy frissebb felmérés szerint, amely a napokban jelent meg, a romániai magyarok körében a kivándorlási potenciál ismét emelkedett – most 26,8%. Megkockáztatnám itt azt a véleményt is, hogy ama szándéknak a

szilárdsága, hogy a magyar kisebbségeket a szülőföldön támogassák, Magyarországon nem feltétlenül kötődik az egyes parlamenti pártokhoz. A véleményeltérések sokkal inkább az egyes pártokon, pártkoalíciókon belül jelentkeznek.

Ennek az alapkérdésnek az eldöntetlensége kihat az egész magyar bevándorlási politikára, meghatározza azt. Nyilvánvaló, hogy ha Magyarország, a magyar politikai elit úgy dönt, hogy hajlandó és képes a környező országokban élő magyarokat szülőföldjükön támogatni, a jelenleginél sokkal liberálisabb bevándorlási politikát ültet gyakorlatba, márcsak az aggasztó magyarországi demográfiai trendek ellensúlyozására is. Egyébként tudjuk, hogy a bevándoroltatás önmagában nem képes a demográfiai trendeket megfordítani, pusztán a negatív folyamatokat lassíthatja valamelyest.

Az előrejelzések szerint a jelenlegi trendek fennmaradása esetén Magyarország lakosságának száma 2050-re mintegy kétmillióval csökken. A számítások arról is szólnak, hogy már jóval előbb, 2017-re a munkaképes lakosság és a nyugdíjasok aránya olyannyira kedvezőtlené válik, hogy gondok keletkezhetnek a társadalombiztosítási rendszerek működtetése, finanszírozása terén.

A riasztó demográfiai deficitre reagálva, ebben az esetben el kell dönteni, hogy Magyarország milyen számú személyt, milyen összetételben, milyen preferenciák alapján, és milyen pozitív diszkriminatív alapon kíván bevándoroltatni, potenciálisan magyar állampolgárrá tenni, vagy esetleg meghatározott időre, külföldi munkavállalóként Magyarországra befogadni. Ez a liberálisabb bevándoroltatási politika nyilván nem a környező országokban élő magyarokat célozná meg elsősorban. Látni kell azonban, hogy a magyarországi politikai döntéshozókra komoly nyomás nehezedik, hogy egy másfajta megoldást válasszanak: a Kárpát-medencei magyarok Magyarországra való telepítését. A magyar kisebbségek társadalmi rétegzettsége, nyelvismerete, munkakultúrája alkalmassá teszi e közösségek tagjait arra, hogy a lehető legolcsóbban, a legkisebb ráfordítással pótolni lehessen velük a munkaerőt a magyarországi hiányszakmákban.

Sajnos, a kulcsszó itt a „lehető legolcsóbban”, és „hiányszakma”. Nem véletlen, hogy egyes nagyvállalkozók és gazdasági szakemberek nyíltan is ezt a második megoldást részesítik előnyben. Bonyolítja a képletet, hogy egyes magyarországi politikai körök számára az sem lenne mellékes, hogy a magyar kisebbségek Magyarországra való telepítésével megszűnne az a

probléma, számukra tehertétel, amit a határon túli magyar kérdés főként a magyar külpolitika számára jelent.

Belátom, a döntés nem könnyű, mert a dolgok jelenlegi állása szerint Magyarországon elég nehéz lenne közmegegyezést kimunkálni. De látunk kell, hogy amíg nincs ilyen elhatározás, a magyar migrációs politika egésze a kivárás állapotában marad, ami azzal jár, hogy szemléletmódját és intézményrendszerét tekintve belemerevedik egy másik történelmi korszakra, egy másik helyzetre jellemző állapotba.

Ehhez az alapkérdéshez kapcsolódik, az alapkérdés eldöntetlenségéből következik egy sor bizonytalanság, ami látszólag ugyancsak nincs összefüggésben a migrációs politikával. Ilyen a kettős állampolgárság, vagy a határon túli magyarság állampolgárságának kérdésében megfigyelhető bizonytalanság a magyar politikai elit részéről. Nem akarok ennek a kérdésnek a mélységeibe beleásni – valószínűleg túl nagy indulatokat váltana ki ebben a teremben –, csupán egy-két véleményt mondanék el ezzel a kérdéssel kapcsolatban.*

Van egy olyan kategória a magyarok körében (szerintem többen vannak, mint gondolnánk), amely meg van győződve arról, hogy a kettős állampolgárság és a határon túli magyarok Magyarországra való áttelepülése közvetlenül összefügg egymással. Ezen meggyőződését ennek a csoportnak a többsége leplezi.

Egy másik kategória meggyőződése, hogy a kettős állampolgárság a szülőföldön való maradást erősíti. Ezt a véleményét ez a csoport nyíltan vallja és nyíltan hangoztatja.

Ami biztos: nem készültek komoly felmérések a kettős állampolgárság vagy a határon túli magyarok magyar állampolgárságának a migrációs, kivándorlási hatásait illetően. És addig, amíg nem készültek ilyen felmérések, igen kockázatos dolog dönteni ebben a kérdésben. Alaposan meg kellene fontolni.

* A kéziratban olvasható szövegváltozat: „Az alapkérdés eldöntetlenségéből következik még egy sor bizonytalanság, ami szintén nem a migrációs politika területén érhető tetten. Elsősorban a Magyarországgal szomszédos országokban élő magyarok magyar állampolgárságának kérdésében megfigyelhető bizonytalanságról van szó. A kormánypártok nem támogatják a népszavazást ebben a kérdésben, melyre valószínűleg ez év decemberében kerül sor. (Az egyik kormánypárt, a Szabad Demokraták Szövetsége ugyanakkor hónapokkal előbb még azon az állásponton volt, hogy a magyar kisebbségeket megilleti a magyar állampolgárság.) Az ellenzéki Fidesz pedig félszívrrel folytat kampányt az »igen« szavazatok érdekében.” (A szerkesztők megjegyzése.)

Tudom, hogy jelen pillanatban, jelen politikai konstellációban nagyon nehéz azt mondania valakinek – főként egy politikusnak –, hogy ellenzi a kettős állampolgárságot. Azzal, hogy nem ellenzi, nyilvánvalóan vállalja a kockázatot, amelyről említést tettem.

A kettős állampolgárságon túl van egy sor olyan kérdés, amely ugyancsak fel van függesztve az alapkérdés eldöntetlensége folytán. Eldöntetlen például, hogy mi történjen a becslések szerint 40-90 ezerre tehető illegális munkavállalóval, akik főként a környező országokból – Ukrajnából és Romániából, tehát Kárpátaljáról és Erdélyből – érkeztek Magyarországra. Nem lenne különösebben nehéz olyan rendszert kidolgozni, melyben ezeknek az embereknek az emberi méltósága megmaradna, megszűnne a kizsákmányolásuk a magyarországi munkáltatók által, és a gazdaságban kifehéredne ez a fekete vagy szürke zóna. Ennek ellenére tizenöt év alatt Magyarország jószerével semmit nem tett ennek a kérdésnek a kezelésére. Szerintem mind az adminisztráció, mind a politikai döntéshozók részéről a kivárás a jellemző.

Eldöntetlen, hogy mit akar a magyar állam a vízumpolitikával. Nem tudni, hogy 2007 után, amikor Magyarország a schengeni rendszer kereteiben, élesben lesz kénytelen lebonyolítani vízumpolitikáját, hogyan történik majd azokból az országokból az átjárás Magyarországra, amelyekkel szemben vízumkényszerre lesz kötelezve. Itt a Vajdaságról, tehát Szerbia-Montenegróról és Ukrajnáról van szó.

Az EU bizottságának asztalán fekszik egy olyan javaslat, amely a kishatárforgalomnak a visszaállításáról szól. Ez a határtól ötven kilométeres sávban lakóknak az átjárását tenné lehetővé. Érdekes módon nincs szó erről a dokumentumról sem a magyar sajtóban, sem a magyar politikai közéletben.

De eldöntetlenek itt olyan elvi kérdések is, hogy a migrációs politikát milyen – haszonelvű vagy szolidaritáson alapuló – stratégiára kellene építeni, és milyen területeken milyen stratégiát kellene alkalmazni? Itt Nagy Boldizsára hivatkozom, aki 1993-ban írt arról, hogy a bevándoroltatást haszonelvű stratégiára, a menekültügyet és a határon túli magyarok kérdését szolidaritáson alapuló stratégiára kellene alapozni.

A sort tovább folytathatnám, például azzal, hogy mi történjen a diaszpórában élő magyarokkal, tehát a nem Magyarországgal szomszédos országokban élőkkel. Tudniillik ugyanolyan nehéz az ő Magyarországra való áttelepülésük, bevándorlásuk, mint bárki másnak – például egy kínainak vagy egy dél-afrikainak, különös tekintettel a nem magyar állampolgár házastársakra.

Összefoglalva: a lényeg az, hogy két lehetőség van, dönteni kell. És ezt a döntést, ha megszületett, következetesen végre is kell hajtani az igazgató minden szintjén. Ha nem ez történik, ha nem születik egy ilyen vagy olyan döntés, akkor lassan úgy ürülnek ki a határon túli területek, hogy egyfolytában mindenki arról beszél – és többnyire el is hiszi ezeket a szavakat –, hogy „nem adjuk föl ezeket a területeket”.

Toró T. Tibor, Smaranda Enache, Lőrincz Csaba Tusványoson

Diskurzus több fordulóban

A KÉPVISELŐK ÉS SZENÁTOROK JOGÁLLÁSA A ROMÁN PARLAMENTBEN

A román parlament képviselőházának és szenátusának tagjait 42 választóköri körzetben választják általános, titkos, egyenlő és közvetlen szavazat alapján. Ötödik kritériumként a román Alkotmány és a választójogi törvény tartalmazza a szavazat „szabadon kifejezésre juttatását”.¹ A képviselőháznak és a szenátusnak eltérő számú tagja van; a képviselőháznak 345 képviselő, a szenátusnak pedig 140 szenátor. Egy képviselő megválasztásához kb. 70 000, egy szenátor megválasztásához körülbelül 160 000 szavazat szükséges. A képviselőházi és szenátusi választásokra egy időben kerül sor, listás szavazás során, s az egy főre eső szavazatok számbeli eltérését leszámítva nincs különbség a képviselőházi és szenátusi tagok megválasztásának procedúrája között. Ennek megfelelően a romániai képviselő és szenátor jogállása is nagyon hasonló. (Megjegyzendő, hogy ez a hasonlóság a '90-es évek elején, az új román demokrácia első éveiben nem kis zavart okozott a képviselőház és a szenátus jogkörének elhatárolása során. Ezeket a zavarokat mára a román parlamentnek többnyire sikerült kiküszöbölnie a szokásjog, a házszabály[ok] árnyaltabbá válása és egy bonyolult, a két kamara együttműködését szabályozó egyeztetési mechanizmus kidolgozása révén.)

A mandátum

A képviselők és szenátorok jogállásának főbb kérdéseit *Románia Alkotmánya* szabályozza olyannyira részletesen, hogy az alaptörvény „A képviselők és szenátorok jogállása” alcím alatt négy szakaszban is foglalkozik a kérdéssel (69–72. §). Az aktív választójog Romániában minden román állampolgársággal rendelkező személyt megillet, aki betöltötte 18. életévét, nincs gyámság alatt, vagy bírói ítélet meg nem fosztotta ettől a jogától. E jog gyakorlása nem kötődik romániai helyben lakáshoz. A választhatóság ezzel szemben romániai helyben lakáshoz

¹ Lásd *Románia Alkotmánya*, 62. § (1) bek.

kötött.² Képviselővé választáshoz ezen kívül a román Alkotmány a 23. életév, szenátorrá választáshoz pedig a 33. életév betöltését írja elő.³

A mandátum jellege

Az Alkotmány rögzíti, hogy „a képviselők és a szenátorok mandátumuk gyakorlása során a nép szolgálatában állnak”. Ugyanakkor sajátos megfogalmazásban erősíti meg a szabad mandátum elvét, amikor leszögezi, hogy „minden imperatív mandátum semmis”.⁴ Ez a megfogalmazás is jelzi, hogy a szabad mandátum elve korlátozás nélkül érvényesül a román parlamentben. Az új román demokrácia tizenhárom éves gyakorlatának vizsgálata is erről győzi meg az elemzőt, ugyanis ez idő alatt nyugat-európai összehasonlításban rendkívül magas volt a parlamenti frakciók közötti fluktuáció: a képviselők és a szenátorok igen nagy számban ültek át egyik párt frakciójából a másikéba anélkül, hogy komoly következményekkel járt volna rájuk nézve annak számonkérése, hogy ideológiai-tartalmi kérdésekben egy másik párt színeiben másfajta nézeteket képviselnek.

E helyen érdemes megemlíteni, hogy a román Alkotmány a társulási jog szabályozásán keresztül bizonyos tartalmi kérdéseket kizár a képviselők köréből. Kimondja, hogy „azok a pártok vagy szervezetek, amelyek céljaik vagy tevékenységük révén a politikai pluralizmus, a jogállamiság vagy a szuverenitás elvei, Románia integritása vagy függetlensége ellen lépnek fel, alkotmányellenesek”.⁵ A választási rendszer sajátosságaiból adódóan (listás választás, továbbá csak bejegyzett politikai pártok állíthatnak listákat a parlamenti választásokon) a parlamentben elvileg nem jelenhetnek meg az állam alapvető érdekeivel ellentétes nézetek.

A mandátum keletkezése és megszűnése

A képviselői és szenátori mandátum időtartamát, keletkezésének és megszűnésének körülményeit ugyancsak az Alkotmány szabályozza (63. §). Eszerint a képviselőházat és a szenátust négyéves időtartamra választják,

² Ua. 37. § (1) bek. és 16. § (3) bek.

³ Ua. 37. § (2) bek.

⁴ Ua. 69. § (1), (2) bek.

⁵ Ua. 40. § (2) bek.

amit jogszabály meghosszabbíthat általános mozgósítás, háború, az ország megszállása vagy sürgősségi állapot esetén, ezek megszűnéséig. A képviselőházi és szenátusi választásokra a mandátum lejártát vagy a parlament feloszlását követő három hónapon belül kerül sor. Az újonnan megválasztott parlamentet Románia elnöke hívja össze a választásokat követő 20 napon belül. A képviselőház és a szenátus mandátuma az új parlament törvényes megalakulásáig hosszabbítódik meg. Ebben az időszakban azonban nem lehet módosítani az Alkotmányt, és nem lehet úgynevezett organikus törvényt elfogadni, módosítani vagy hatályon kívül helyezni. (Az „organikus” törvénnyel szabályozandó 18 terület felsorolását az Alkotmány tartalmazza.) Az Alkotmány rendelkezik arról is, hogy a parlament napirendjére vett törvényjavaslatokkal vagy más törvényhozási javaslatokkal kapcsolatos eljárások az új parlamentben is folytatódnak.

A képviselők és a szenátorok jogaikat attól kezdve gyakorolhatják, hogy az a kamara, amelynek tagjai, törvényesen megalakult, feltéve, hogy igazolták mandátumukat és letették az esküt. Az eskü szövegét „organikus” törvény írja elő. A képviselői vagy szenátori mandátum akkor szűnik meg, amikor az újonnan megválasztott kamarák törvényesen megalakultak. A mandátum megszűnik lemondással, a választójog elvesztésével, összeférhetetlenség esetén vagy elhalálozással.

A mandátumigazolás

A mandátumigazolási eljárást a házszabály (a képviselőház, illetve szenátus szervezeti és működési szabályzata) rögzíti. A két kamara rendtartását illetően – főként a testületek eltérő taglétszámából adódóan – kisebb eltérések vannak. A mandátumigazolás érdekében a képviselőház első ülésén 30 képviselőből álló mandátumvizsgáló bizottságot választ (a szenátus 12 tagból állót), amely tükrözi a kamarába bejutott pártok képviselőinek számarányát.

(Megjegyzendő, hogy a képviselőházban és a szenátusban ez a számarány az eddigi választások tapasztalatai szerint eltérő.) Az így létrehozott mandátumvizsgáló bizottságok a parlament egész mandátumának ideje alatt működnek.

A bizottság egy elnököt és két alelnököt választ soraiból, akik a bizottság büroóját alkotják, és kilenc (a szenátus esetében három) munkacsoportra tagolódnak. A munkacsoportoknak lehetőleg tükrözniük kell a par-

lamentari pártmegoszlást. A büro szétosztja a munkacsoportoknak a Központi Választási Bizottság által hozzájuk eljuttatott személyi iratokat, kivéve azokéit, akik a munkacsoportokban tevékenykednek. Ezeknek a képviselőknek (szenátoroknak) az iratait a büro ellenőrzi a választás jogszerezése szempontjából. A büronak és a munkacsoportoknak három napon belül írásos javaslatokat kell tenniük a bizottságok számára a mandátum igazolására vagy érvénytelenségére vonatkozóan. Azokat a mandátumokat, amelyekről nem készült írásos javaslat, a bizottságok plénumai előtt tárgyalják meg. A bizottságok többségi szavazattal döntenek a mandátum igazolásáról.

A bizottságok javaslatot tehetnek a mandátum érvénytelenségére vonatkozóan akkor, ha megállapítják, hogy a mandátum törvénysértő módon keletkezett, beleértve a választási csalást is. Legkésőbb négy nappal a megalakulásukat követően a bizottságok többségi szavazattal jelentést fogadnak el, amelyben minden személy esetében röviden megindokolják javaslataikat. Öt nappal a bizottságok megalakulását követően a képviselőház, illetve a szenátus összeül a jelentések megvitatására. A képviselőház, illetve szenátus egyszerre szavaz az igazolásra javasolt mandátumokról, és külön-külön azokról a mandátumokról, amelyeknek esetében a bizottságok érvénytelenségi okot állapítottak meg. A mandátumok igazolását a kamarák a jelenlévő képviselők, illetve szenátorok többségének szavazatával fogadják el. A képviselőház, illetve szenátus mandátumai kétharmadának igazolása után tekinthető törvényesen megalakultnak.⁶

A testületi jogok

A képviselő és a szenátor köteles részt venni a parlament plenáris és bizottsági ülésein, vagyis nem hiányozhat, amennyiben nem kért szabadságot. A szenátus szabályzata például részletezi, hogy a szabadság lehet betegszabadság vagy „magánérdekű” szabadság. A betegszabadságot orvosi igazolás alapján lehet igénybe venni, a „magánérdekű” szabadságot, ha nem haladja meg a négy napot, a szenátus elnöke, ha négy napnál több, a szenátus állandó büroja engedélyezi. Parlamenti ülészak idején a szená-

⁶ A mandátumigazolási eljárásról lásd *A képviselőház szervezeti és működési szabályzata*, 3–12. § és *A szenátus szervezeti és működési szabályzata*, 3–14. §.

tor legfeljebb nyolc nap „magánérdekű” szabadságot vehet igénybe ellátmánya folyósítása mellett. Ha ennél többet hiányzik, a hiányzással arányosan csökken ellátmánya. Azt a szenátort, aki bejelentés nélkül hiányzik nyolc napnál többet, a szenátus elnöke felkéri a hiányzás igazolására. Amennyiben a szenátor az elnöki felkérést követő 20 napon belül nem jelentkezik, vagy nem mutat be igazolást, elveszíti jogát az ellátmányra. A szenátus mentelmi bizottsága javasolhatja az állandó bírónak a szenátor havi ellátmányának csökkentését a szenátor hiányzásainak arányában.⁷

A képviselőház szabályzata kimondja, hogy azok a képviselők, akik a kormánynak is tagjai egyben, a kamara vagy az állandó bíró engedélyével más, parlamenten kívüli tevékenységekben is részt vehetnek anélkül, hogy hiányzónak minősülnének. A parlament nyitó- és záróülésén, a felelősségi területükre eső törvénytervezetek vitájában, a miniszterekhez intézett „kérdések órájában”, az általuk vezetett minisztérium tevékenységével kapcsolatos interpellációk megválaszolása során, a miniszterelnök jelentései és politikai nyilatkozatai idején azonban jelen kell lenniük a plenáris ülésen.⁸

Kezdeményezés és javaslattétel

A román Alkotmány a törvényjavaslatok és egyéb törvényhozási aktusok kezdeményezésének jogát első helyen a kormányhoz telepíti. „Esetenként” azonban – fogalmaz a román alaptörvény – „a képviselőket, szenátorokat vagy legalább 100 000 szavazati joggal rendelkező román állampolgárt is megillet a kezdeményezés joga”.⁹ Az Alkotmány azt is kimondja, hogy „a képviselők, szenátorok vagy azok az állampolgárok, akik élnek a kezdeményezés jogával, csak olyan formában terjeszthetik elő javaslataikat, amely megfelel a törvényjavaslat formájának.”¹⁰ Az ilyen kezdeményezéseket először az adott kérdésben első helyen illetékességgel rendelkező

⁷ Lásd *A szenátus szervezeti és működési szabályzata*, 187–189. §.

⁸ Lásd *A képviselőház szervezeti és működési szabályzata*, 201. §. A testületi ülésen való részvétel kötelezettségének írásos szabályozása a képviselőház és a szenátus esetében jelentősen eltér egymástól. A gyakorlatban a különbség kisebb, konkrét esetekben a szokásjog az irányadó.

⁹ Lásd *Románia Alkotmánya*, 74. § (1) bek.

¹⁰ Ua. 74. § (4) bek.

kamara tárgyalja. (A kamarák első helyen való illetékességi területeit ugyancsak az Alkotmány rögzíti.)

A kormány, illetve a képviselők és szenátorok által kezdeményezett törvények megalkotásának és az egyéb törvényhozási aktusok végrehajtásának procedúrája között alapvetően az a különbség, hogy meghatározott – például a költségvetési törvény előírásainak vagy a társadalombiztosítás költségvetésének megváltoztatását eredményező – esetekben az egyéni kezdeményezéseknek a kormánytól kért tájékoztatásra kell támaszkodniuk.

A törvényjavaslatot minden esetben írásban meg kell indokolni. Mielőtt bármely kamara tárgyalná, kötelező módon a parlament kérdésben illetékes állandó bizottságának is napirendjére kell tűznie, és véleményeznie kell. A képviselő és a szenátor nyilvánvalóan élhet a törvényjavaslat vagy egyéb törvényhozási aktus módosításának jogával egyénileg vagy tetszőlegesen megalakított csoportban. A módosító javaslatokkal kapcsolatos eljárások azonosak a kormány, a képviselő, a szenátor vagy az utóbbiak csoportjai esetében.

A törvényeket, a határozatokat, az indítványokat (motiune – lásd alább) és az egyéb, politikai jellegű aktusokat a képviselőház és a szenátus szavazással fogadja el. A szavazat mindig személyes, és nyílt vagy titkos lehet. A nyílt szavazatot kézfelemeléssel, felállással, névsorolvasással vagy elektronikus úton lehet kifejezésre juttatni. A kézfelemelés, a felállás és az elektronikus úton kifejezésre juttatott nyílt szavazat támogató, ellenző vagy tartózkodást jelző lehet. Névsorolvasás esetén csak a javaslat támogatására vagy ellenzésére van mód. A titkos szavazatot szavazócédulával, golyóval vagy elektronikus úton lehet kifejezésre juttatni. A szavazócédulával vagy golyóval történő szavazás esetén ugyancsak támogató vagy ellenző szavazat adható. A golyóval történő szavazás menete – érdekességképpen – a következő: minden képviselő vagy szenátor egy fehér és egy fekete golyót kap. A szavazóhelyen felállítanak egy fekete és egy fehér urnát. A fekete urnában fekete golyó – fehér urnában fehér golyó „igen” szavazatot, a fehér urnában fekete golyó – fekete urnában fehér golyó „nem” szavazatot jelent.

Az alkotmányos törvényeket a képviselőház, illetve szenátus tagjainak legalább kétharmadával, az „organikus” törvényeket és a kamarák szervezeti és működési szabályzatát a tagok legalább felének szavazatával, a „rendes” („ordinare”) törvényeket és a határozatokat a jelen lévő képviselők, illetve szenátorok legalább felének szavazatával lehet elfogadni. Ameny-

nyiben a képviselőház elfogad egy törvényjavaslatot vagy törvényhozási javaslatot és azt a szenátus elveti, a képviselőháznak a javaslatot újra kell tárgyalnia. Ha a szenátus az újratárgyalt javaslatot is elveti, az elutasítás végleges.¹¹

Az indítványok

Mind a képviselők, mind a szenátorok egy-egy csoportja (50 képviselő, illetve a szenátorok legalább egynegyede) indítvánnyal élhet. Az indítvány kifejezi a képviselőház, illetve szenátus álláspontját bizonyos bel- vagy külpolitikai kérdésekben. (A kormány ellen benyújtott bizalmatlansági indítványra külön szabályok vonatkoznak. Ezt az indítványt a képviselőház és a szenátus együttes ülése elé lehet beterjeszteni a képviselők és a szenátorok legalább egynegyedének támogatásával.) Egy indítvány tárgyalásának lezárásáig az ahhoz csatlakozó képviselő vagy szenátor nem csatlakozhat másik indítványhoz. Az indítvány kézhezvételekor a képviselőház, illetve a szenátus elnöke haladéktalanul tájékoztatja a kormányt, a képviselőházat, illetve a szenátust a kezdeményezésről. A kézhezvételtől számított hat napon belül az indítványt tárgyalni kell. A külpolitikai kérdésekkel kapcsolatos ilyen kezdeményezést a kamara csak akkor tűzheti napirendjére, ha a parlament külügyi bizottsága azt véleményezte, és ha a külügyminisztérium is állást foglalt vele kapcsolatban. A már benyújtott indítványhoz nem lehet módosító javaslatokat benyújtani. A tárgyalás megkezdését követően a képviselő vagy szenátor nem vonhatja vissza támogatását. A képviselőház, illetve szenátus a jelen lévő képviselők többségének szavazatával dönt az indítványról. A szenátus által elfogadott indítványt Románia Hivatalos Közlönyében hirdetik ki, és az kötelező erővel bír a kormányra és tagjaira, valamint a többi érintett személyre nézve.¹²

A kérdések

Bármely képviselő vagy szenátor kérdést intézhet a kormányhoz, a miniszterekhez vagy a közigazgatás más vezetőjéhez. A kérdés tulajdonkép-

¹¹ Lásd *A képviselőház és a szenátus közös üléseinek szabályzata*, 32–39. §.

¹² Lásd *A képviselőház szervezeti és működési szabályzata*, 148–153. § és *A szenátus szervezeti és működési szabályzata*, 148–152. §.

pen egy egyszerű kérdés, amely arra vonatkozik, hogy a kérdezett személy adjon felvilágosítást egy tény valós vagy valótlan voltáról, egy információ helytálló voltáról vagy arról, hogy a kormány meghatározott kérdésben szándékszik-e határozatot hozni. A képviselőház, illetve a szenátus plénuma előtt nem lehet olyan kérdéseket feltenni, amelyek személyes vagy partikuláris érdekekre vonatkoznak, amelyek kizárólag jogi felvilágosítást céloznak, amelyek folyamatban lévő jogi eljárásokat érintenek vagy befolyásolhatják ilyen eljárások kimenetelét, vagy amelyek olyan személyek tevékenységével kapcsolatosak, akik nem töltenek be közéleti tisztségeket. A kamarák elnökeinek jogában áll az ilyen kérdéseket visszautasítani. Az írásban vagy szóban feltett kérdésekre a kormány tagjai nem válaszolnak, ha a kérdező a válaszadás előre meghatározott időpontjában nincs jelen az ülésteremben. A meg nem válaszolt kérdéseket minden ülészak végén közzéteszik Románia Hivatalos Közlönyében.

A szenátus maga határozza meg, hogy hetente mely napot szenteli a kérdéseknek. A képviselőház tagjai kéthetenként, hétfőn 18.30–19.30 óra között tehetnek fel szóbeli kérdéseket a kormány tagjaihoz. A kérdésnek rövidnek, legfeljebb egypercesnek kell lennie. Az illetékes miniszternek legfeljebb három perc áll rendelkezésére a válaszadáshoz. A kérdező képviselő két percen válaszolhat, a kérdezett miniszternek is ugyanennyi idő áll rendelkezésére a viszontválaszra. A miniszternek személyesen kell válaszolnia, azt indokolt esetben is csak egy héttel halaszthatja el. A válaszadás elhalasztásának tényéről a képviselőház elnöke értesíti a miniszterelnököt.

Az írásban feltett kérdések esetében a kérdező maga határozhatja meg, hogy szóban vagy írásban kíván-e választ kapni kérdésére. Írásban kért válasz esetén a kérdezettnek a kérdésfeltevéstől számított 15 napon belül kell válaszolnia.

Az interpellációk

Az interpellációt a képviselő vagy a szenátor, illetve ezek egy csoportja írásban nyújthatja be a kormányhoz, vagy annak valamely tagjához, rámutatva eljárása indokára. Ezen eljárás során a képviselő vagy szenátor magyarázatot kér a kormány bel- vagy külpolitikai tevékenységének fontos mozzanatára vonatkozóan. A kormánynak vagy a miniszternek két hét áll rendelkezésére a válaszadáshoz. Alapos indok kell ahhoz, hogy a kama-

rák ezt a határidőt meghosszabbítsák. A képviselőházban az interpellációt hétfői napon, a „kérdések órájában” szerzője vagy szerzőinek képviselője felolvassa. A szenátus maga határozza meg a nyilvános elhangzás idejét. Az interpellációra a miniszterelnök vagy annak képviselőjében az egyik miniszter válaszol. Ha az interpelláció címzettje miniszter, a minisztérium államtitkára is válaszolhat. Az interpellálónak viszontválaszra van joga. Mind a képviselőház, mind a szenátus indítványt fogadhat el az interpelláció tárgyában.¹³

Információkérés

A képviselőház, a szenátus, a képviselők és a szenátorok jogosultak hozzáférni mindazon információkhoz, amelyek tevékenységükhöz szükségesek. A képviselőház és bizottságai, a szenátus és bizottságai a parlamenti ellenőrzés keretében kérhetik a kormánytól és a közigazgatás egyéb szerveitől az információkat és dokumentumokat. Abban az esetben, ha a kért információ vagy dokumentum a törvény szerint államtitok, a kormány erről tájékoztatja a képviselőházat, illetve a szenátust, és a kamarák zárt ülésen tárgyalják az ügyet. A képviselőknek és a szenátoroknak a kamarák elnökei, illetve a bizottságok elnökei keresztül van módjuk a parlamenti ellenőrzés keretében információkért folyamodni. Amennyiben a megkeresett szerv nem szolgáltatja a kért információt vagy dokumentumot, mód van arra, hogy ezért jogi úton is felelőssé tehető legyen. A kért dokumentumot, tanulmányozását követően, vissza kell szolgáltatni a küldő szerv számára.¹⁴

Intervenciók, politikai nyilatkozatok

Minden keddi plenáris ülésnap kezdetén a képviselőház tagjainak ötven perc áll rendelkezésükre, hogy különféle intervenciókkal éljenek. Az ötven perc felosztása a pártok parlamenti képviselőjének arányában történik. A felszólalások sorrendje: kormánypártok – ellenzéki pártok – függetle-

¹³ A képviselőház szervezeti és működési szabályzata, 162–165. § és A szenátus szervezeti és működési szabályzata, 157–160. §.

¹⁴ A képviselőház szervezeti és működési szabályzata, 169–171. § és A szenátus szervezeti és működési szabályzata, 161–163. §.

nek. Az intervenció időtartama nem haladhatja meg a három percet. Az intervenció felszólalásra hétfőn meghatározott órában lehet feliratkozni. Abban az esetben, ha az intervenció tárgya valamilyen megemlékezés vagy ünnep, a képviselőnek a szokásosnál egy héttel korábban kell feliratkozni a felszólalásra. Ha az intervenció témája és tartalma a kormány tevékenységét érinti, az ülés gyorsírási jegyzőkönyvének kivonatát el kell juttatni a parlamenti kapcsolatokért felelős miniszternek.

A szenátoroknak jogukban áll a szenátus büroja által kijelölt napon, egy ülészak folyamán egy alkalommal politikai nyilatkozatot tenni. Politikai nyilatkozatot a szenátorok egyénileg vagy parlamenti csoportokban tehetnek. A tartalomtól függően e nyilatkozatokra más szenátorok, parlamenti csoportok vagy az érintett közigazgatási szervek válaszolhatnak.¹⁵

A bizottságok munkájában való részvétel

A parlament tevékenységének főbb kérdéseit az Alkotmány szabályozza. Kitér arra, hogy „a képviselők és szenátorok parlamenti csoportokba szerveződhetnek, a kamarák szabályzatainak megfelelően”.¹⁶ A kamarák „állandó bizottságokat alakítanak, és vizsgálóbizottságokat, valamint más, speciális bizottságokat állíthatnak fel. A kamarák közösen is felállíthatnak bizottságokat”.¹⁷ Ugyancsak az Alkotmány mondja ki, hogy „az állandó bizottságok a kamarák politikai konfigurációjának megfelelően jönnek létre”.¹⁸

A két kamara mellett működő fontos testület a két állandó büro, amelyek nemcsak a kamarák napirendjére kerülő témák jogalkotási vonatkozásaival kapcsolatos kérdésekről hoznak döntéseket, hanem a parlamenti munka szervezési részét is végzik. Ezeket a bürokat a kamarák választják. A büro elnökeit egész ciklusra, más tisztségviselőit viszont egy-egy parlamenti ülészak idejére választják a parlamentben, minden ülészak elején. (Évente két ülészak van, rendkívüli ülések is tarthatók.) A két kamara kapcsolatáért és a kamarák közötti egyeztetésért is a két állandó büro a felelős.

¹⁵ A képviselőház szervezeti és működési szabályzata, 177–179. § és A szenátus szervezeti és működési szabályzata, 168. §.

¹⁶ Lásd Románia Alkotmánya, 64. § (3) bek.

¹⁷ Ua. 64. § (4) bek.

¹⁸ Ua. 64. § (5) bek.

Az állandó bizottságok a kamarák szervei, feladatuk a kamarák munkájának előkészítése. E bizottságok tagjait a parlamenti pártfrakciók vezetői jelölik ki, frakciónkénti számuk tükrözi a pártok közötti parlamenti erőviszonyokat. Amennyiben a pártok között egy-egy bizottság tagjait illetően nincs nézetkülönbség, a kamarák nyílt, egyszerű többségi szavazással döntenek összetételükről. Ha a pártfrakciók nem tudnak megegyezésre jutni egy vagy több bizottság összetételéről, az állandó bíró kidolgoz egy javaslatot, a kamarák pedig egyszerű többséggel döntenek a pártfrakciók általi jelölésről. Mindegyik képviselő vagy szenátor kötelező módon tagja egy állandó bizottságnak, kivéve a szervezeti és működési szabályzatért felelős, valamint az információtechnológiai és kommunikációs bizottság tagjait, akik egy másik állandó bizottság munkájában is részt vehetnek.

Az ülést a bizottság elnöke, vagy az őt helyettesítő egyik alelnök hívja össze, legalább 24 órával annak kezdete előtt. Parlamenti ülészak alatt minden bizottságnak hetente legalább egy alkalommal ülést kell tartania. A képviselőknek és szenátoroknak kötelező a bizottsági ülésen való részvétel. Annak a képviselőnek vagy szenátornak, aki nem tudja igazolni hiányzását, visszatartják a havi ellátmányát, a hiányzás minden napjára a havi ellátmány 1/21-ed részét, és ehhez hozzáadódik a napi utazási költségterítés is.¹⁹ Azt a képviselőt vagy szenátort, aki hiányzik a bizottság üléseiről, az őt delegáló párt frakcióvezetője más, ugyanahhoz a frakcióhoz tartozó képviselővel vagy szenátorral helyettesítheti. A bizottságok ülései nem nyilvánosak, kivéve akkor, ha a bizottság erről másként határoz. A minisztereknek joguk van részt venni a bizottságok ülésein. A bizottság meghívására viszont kötelező a miniszternek részt vennie az ülésen. Azok a képviselők, akik a tárgyalat témában érintettek, szakértők vagy nem kormányzati szervek képviselői, a bizottság meghívására úgyszintén részt vehetnek az üléseken. Aki nem tagja a bizottságnak, felszólalhat, de nem szavazhat. A határozatok egyszerű többséggel születnek. A határozatképességhez a bizottsági tagok legalább felének jelen kell lennie. Mindegyik ülésről jegyzőkönyv és sajtóközlemény készül. A képviselőháznak 16, a szenátusnak 14 állandó bizottsága van, amelyek lefedik a főbb törvényhozási területeket.²⁰

¹⁹ Lásd *A képviselőház szervezeti és működési szabályzata*, 131. § (3) bek.

²⁰ A bizottsági munkát részletesen *A képviselőház szervezeti és működési szabályzatának* 5. része és *A szenátus szervezeti és működési szabályzatának* 4. része szabályozza.

A parlamenti tisztségek

A képviselőház törvényes megalakulását követően megválasztja az elnököt és az állandó büro tagjait. A képviselőház elnöke egyben a képviselőház állandó bürojának is elnöke. Utóbbinak tagja még rajta kívül négy alelnök, négy titkár és négy kvestor. Az állandó büro a parlamenti frakciók vezetőinek egyeztetése nyomán alakul meg, összetételénél figyelembe kell venni a pártok parlamenti erőviszonyait. A képviselőház elnökét titkos szavazással választják, szavazócédulás módszerrel. Minden pártfrakció egy személyt jelölhet. Az elnöki tisztséget az a személy töltheti be, akit a képviselők több mint fele támogat. Amennyiben egyetlen személy sem nyeri el a képviselők több mint felének támogatását, megismételt szavazáson a legtöbb szavazatot összegyűjtő jelölt lesz az elnök. Az alelnökök, titkárok és kvestorok személyére a frakciók vezetői tesznek javaslatot, figyelembe véve a parlamenti erőviszonyokat. Ezekre a tisztségviselőkre golyóval szavaznak, minden rendes ülészak elején. Amennyiben az állandó büro tisztségviselőinek egyeztetett listája nem nyeri el az összes képviselő több mint felének támogatását, megismételt szavazáson a listáról a jelenlévő képviselők több mint fele dönt.

A képviselőház elnökének többek között a következő jogosítványai vannak: összehívja a képviselőház rendes vagy rendkívüli ülését; vezeti a képviselőház üléseit, ebben kötelező módon két titkár van segítségére; fenntartja a rendet az üléssteremben, gondoskodik a szervezeti és működési szabályzat betartásáról; megadja a szót a képviselőknek, összefoglalja a tárgyalt kérdéseket, megállapítja a szavazás rendjét és kihirdeti annak eredményét; vezeti az állandó büro üléseit; összehívja az ügyrendi bizottságot, elnöklí annak üléseit és javaslatot tesz a képviselőház napirendjére; a törvényben meghatározott esetekben megkeresi az Alkotmánybíróságot; elküldi a képviselőház által elfogadott törvényjavaslatokat a szenátusnak, elküldi kihirdetésre az elfogadott törvényeket Románia elnökének; képviseli a képviselőházat belföldön és külföldön egyaránt.

Az alelnökök az elnök megbízásából rotációs alapon gyakorolják az elnöki jogköröket. A titkároknak az ülések technikai lebonyolításában van szerepük, a kvestorok feladata a képviselőház költségvetésének összeállítása és ellenőrzése.

A képviselőház állandó bizottságai, amelyeket a kamara elnöke hív össze, első ülésükön megválasztják büroikat, amelyek egy elnökből, két alelnökből és két titkárból állnak. A bürok összetétele frakciók közötti

egyeztetések eredményeként alakul ki, a parlamenti erőviszonyok figyelembevételével. A bíró elnöke vezeti a bizottság üléseit; javasolhatja, hogy a bizottság munkájában más, bizottsági tagsággal nem rendelkező személyek is részt vegyenek; képviseli a bizottságot a kormány, a képviselőház állandó bírója és más bizottságok felé. Az alelnökök az elnököt helyettesítik. A titkárok vezetik a nyilvántartást az ülésen megjelenő bizottsági tagokról; szerkesztik a bizottság dokumentumait; számlálják a szavazatokat; ellenőrzik a bizottsági ülések jegyzőkönyvét.

A szenátus és a szenátus bizottságainak tisztségviselői jogosítványait tekintve a képviselőház és bizottságainak „tükröképei” azzal a különbséggel, hogy a szenátus elnöke köztes időszakban Románia elnökének jogosítványaival is rendelkezik, az Alkotmány 98. §-ának megfelelően.

A parlamenti függetlenség biztosítása

Az immunitás és a felelőtlenség

A képviselők és a szenátorok parlamenti immunitással (mentelmi joggal) rendelkeznek a személyükre szóló parlamenti igazolvány kiállításától kezdődően azzal a feltétellel, hogy igazolták mandátumukat. A képviselőt és szenátort semmilyen formában nem lehet jogilag felelősségre vonni szavazatáért vagy a parlamentben hangoztatott politikai nézeteiért. Nem lehet őket előzetes letartóztatásba helyezni, letartóztatni, megmotozni, bíróság elé állítani bűnügyekben vagy szabálysértési ügyekben anélkül, hogy az a kamara, amelynek tagjai, előzőleg meg ne hallgatta volna őket és felhatalmazást ne adott volna az ilyen eljárásra. Az ilyen eljárás iránti kérelmet az igazságügyi miniszter küldi meg a kamara elnökének. A kamara elnöke plenáris ülésen tudomására hozza a képviselőnek vagy szenátornak az igazságügyi miniszter kérését, ezt követően haladéktalanul továbbítja a kérést a kamara mentelmi bizottságának, amely jelentésében megállapítja, hogy alapos indoka van-e a kérésnek. A bizottságnak 30 nap áll rendelkezésére, hogy elkészítse jelentését és titkos szavazáson döntsön a kérés elfogadásáról vagy elutasításáról. Az igazságügyi miniszter minden olyan iratot megküld a bizottságnak, amelyet az kér. A képviselőház vagy a szenátus plenáris ülésen tárgyalja meg az ügyet, és többségi szavazással dönt a mentelmi jog esetleges felfüggesztéséről. Minden mentelmi ügyet sürgős-

séggel kell tárgyalni, és a kamara által történt „tudomásulvételtől” számított három hónapon belül meg kell hozni a döntést.

Tettenérés esetén a képviselőt vagy szenátort előzetes letartóztatásba lehet helyezni vagy meg lehet motozni anélkül, hogy arra a kamara előzetesen felhatalmazást adott volna. Ebben az esetben az igazságügyi miniszter haladéktalanul tájékoztatja a kamara elnökét. Amennyiben a kamara megállapítja, hogy az előzetes letartóztatásnak nincs alapos indoka, az intézkedést azonnal meg kell szüntetni. Ha a kamara nem ülészik, az állandó büro jogosult ennek megállapítására. Az intézkedés azonnali megszüntetését az igazságügyi miniszter rendeli el.²¹ A képviselő vagy szenátor elleni büntető-eljárás lefolytatására és ítélethirdetésre csak a legfelsőbb bíróság jogosult.

Az összeférhetlenség

Senki nem lehet képviselő és szenátor ugyanabban az időben. A képviselői mandátum ugyanakkor összeférhetlen Románia elnökének tisztségével is. A képviselői vagy szenátori minőség szintén összeférhetlen a közhatalviseléssel, kivéve a kormány tagját. A bírák, a fegyveres erők és rendfenntartó szervek alkalmazottai nem lehetnek tagjai politikai pártoknak, így nem lehetnek képviselők vagy szenátorok sem. A képviselő vagy szenátor nevét ilyen minőségében nem lehet felhasználni semmilyen köztevékenység során, amely profitszerzésre irányul. Az a képviselő, akinek a fenti esetekben „megjelenik az összeférhetlensége”,²² a „megjelenést” követő 10 napon belül köteles azt megszüntetni. Az a szenátor, akinél összeférhetlenség áll fenn, 30 napon belül köteles azt megszüntetni. Amennyiben ez nem történik meg, a képviselőház, illetve szenátus a mentelmi bizottság jelentése alapján, az állandó büro javaslatára megszüntnek tekinti a képviselő, illetve szenátor mandátumát. A mandátum megszüntét közzéteszik Románia Hivatalos Közlönyében, és a megszünt mandátumú személy helyére a következő személy lép annak a politikai pártnak a listájáról, amelyen a megszünt mandátumú személy szerepelt. Az összeférhetlenség egyéb eseteivel – a kamarák szervezeti és működési szabályzatai szerint – „organikus” törvényt foglalkozik.²³

²¹ Lásd Románia Alkotmánya, 72. § (1–3.) bek., *A képviselőház szervezeti és működési szabályzata*, 180–184. § és *A szenátus szervezeti és működési szabályzata*, 169–171. §.

²² *A képviselőház szervezeti és működési szabályzata*, 189. §.

²³ Ilyen törvényt a román parlament nem fogadott el.

Anyagi függetlenség, nyilatkozattételi kötelezettség

A képviselőház és a szenátus maga határozza meg tagjai javadalmazásának módját és mértékét, mégpedig „organikus törvényben”, amelyet a két kamara együttes ülésén fogadnak el, egyszerű többségi szavazattal.²⁴ A juttatások alapvetően két részből tevődnek össze: havi ellátmányból, amelynek napi összege is megállapított,²⁵ és „napi utazási költségtérítésből”, amelyben minden képviselő és szenátor eltérő mértékben részesül. A parlament tagjainak javadalmazása jóval meghaladja a romániai átlagbéreket, a képviselők és szenátorok anyagi függetlensége biztosított. Ezenkívül a gazdasági tevékenységgel való összeférhetlenségnek nincsenek szigorú szabályai. Így történhetett meg, hogy egyes képviselők vagy szenátorok, akiket minden választáson újraválasztottak, és így az új román demokrácia 1990-es létrejötte óta megszakítás nélkül gyakorolják mandátumukat, 2003-ban szerepeltek az ország 100 leggazdagabb emberének listáján. A képviselőknek és szenátoroknak évente vagyonnyilatkozatot és külön érdekeltségi nyilatkozatot kell tenniük. Ezek a nyilatkozatok, amelyek nagy általánosságban adnak képet a képviselő vagy szenátor vagyoni helyzetéről, illetve érdekeltségeiről, nyilvánosak. Az érdekeltségi nyilatkozat 4. pontjában „A kereskedelmi társaság részvényesi vagy társult tagsági minőségéről” kell nyilatkozni, „beleértve a bankokat és más hitelintézeteket, biztosítási és más pénzügyi szervezeteket”.

²⁴ Lásd *Románia Alkotmánya*, 65. § (2) bek. j) pont és 73. § (2) bek. c) pont. A törvény „képviselek és szenátorok jogállásáról, ellátmányának megállapításáról és egyéb jogairól” szól.

²⁵ Lásd fent a hiányzások szankcionálásáról mondottakat.

Lőrincz Csaba, Niculescu Antal és Gál Kinga (háttal) a tusnádi kempingben

NEMZETI INTEGRÁCIÓS POLITIKA

I.) Helyzetértékelés

1.) Bevezető megjegyzések

A Magyarországgal szomszédos hét államban élő kisebbségi magyar közösségek XX. századi történetének alapkérdése abban jelölhető meg, hogy milyen gondolatok jegyében, milyen szervezeti formák közt s milyen sikerrel tudtak valódi közösséggé szerveződni. Ennek a közösségépítő folyamatnak a XXI. század eleji helyzetéről a következőket rögzíthetjük:

a.) Jóllehet a magyar kisebbségek létrejöttét kiváltó történelmi kényszerhelyzet, Közép-Európa nemzeti-állami tagoltsága nem szűnt meg, a kisebbségek *kényszerközösségeként való önidentifikációja* háttérbe szorult. Ma már a Magyarországon és a vele szomszédos államokban élő magyarok többsége történelmi tényként fogadja el ezt a helyzetet. Ehhez az életben maradáshoz, túléléshez nélkülözhetetlenül szükséges nyelvi, kulturális, politikai igazodás, a kétnyelvűség, a többségi kultúrában való jártaság és a befogadó állammal szembeni korrekt magatartás éppúgy hozzájárult, mint a radikális államjogi változtatások lehetőségét kizáró európai történelem. A józan önmérséklet vagy a magyar kisebbségpolitika Teleki Pál által megfogalmazott alapelve, az *erőszakmentesség* ma sem kérdőjeleződik meg.

b.) A régió nemzetállamai nem voltak képesek különmegállapodásokkal, kétoldalú vagy regionális kisebbségi státútumokkal átlépni saját nemzeti árnyékukat, s így a trianoni határok földrajzi, katonai, állampolgársági, vám- és valutahatárai egyre inkább kultúrák, nyelvek, nemzeti kisebbségi politikák és nemzetstratégiák határaivá váltak. S az ilyen határok lebontására az EU keleti bővítése hosszadalmas előkészítési szakaszában elég kevés történt. A magyar emberek nyelvi, kulturális jogai és lehetőségei, de maga a magyar nyelv és kultúra, a magyar történelem és magyar magánvagyon, a magyar egyházak és politika magyarországi és nem magyarországi állapotai minden együttműködés, szellemi-lelki együvé tartozás, kapcsolattartás és érdek ellenére alapvetően a *szétfejlődés*, a távolodás jeleit mutatják. Igaz ez még akkor is, ha mindez az életben maradás zálogát jelentette.

c.) A magyar nyelv, kultúra és a magyar nemzeti identitás mint közös értékeink hordozója, közvetítője és újrateremtője egymástól alig pár kilométerre eső régiókban hihetetlenül nagy távolságokba került a jogok és a lehetőségek tekintetében. Gondoljunk csak a Győr és Pozsony, Miskolc és Kassa, Debrecen és Várad, Szeged és Szabadka magyar kultúrája, oktatásügye, könyvtár- ésínházügye között tátongó szakadékokra.

d.) S ne feledkezzünk meg az ezeknél is sokkal fontosabb – mert a magyar nemzeti közösséghez tartozó csoportok fogyását amazoknál is nagyobb súllyal meghatározó – szociális szakadékokról. A társadalmi mobilitás, a felemelkedés, a szociális esélyegyenlőség lehetősége a nyelv-váltás vállalása nélkül egyre gyakrabban akad el. A szórványosodó, a nagyvárosi centrumokból kiszoruló s folyamatosan teret veszítő magyar kisebbségek beszűkülő lehetőségei szükségképpen erősítik fel az asszimilációs tendenciákat és az elvándorlást mint logikus válaszlehetőségeket.

Mi a XXI. század eleji európai nemzetek célja, értelme, s meddig bizonyul a nemzeti, nemzetiségi elv kontinensünk legfőbb államjogi rendező-elvének? Aligha vagyunk képesek ma ezekre a kérdésekre biztos, egyértelmű választ adni. Mint ahogy nem dőlt el – mert ugyanígy nem eldönthető kérdésekre keresi a választ – az a szerteágazó polémia, amely a nemzet létrejöttének a materiális vagy éppen szellemi mozgatórugóit tartja meghatározónak. Ma már az empatikusabb filozófusok és történészek, szociológusok és antropológusok úgy látják, hogy – mint minden tartós emberi közösség működésében, úgy a nemzeti társadalmak esetében is – mindkét tényezőnek, az anyagi világ javainak és a szellemi értékeknek egymást kölcsönösen kiegészítő szerepe van. A magyar nemzetpolitika sem hagyhatja figyelmen kívül, hogy a magyar nemzeti közösséget szintén ez a két világ tartja együtt, illetve okozott, s okoz ma is olyan repedéseket, amelyek a szétfejlődés irányába mutatnak.

2.) *A magyar nemzeti integrációs politika célközösségei*

Ha a *magyar nemzeti jövőképpnek* vagy a kisebbségi magyarság helykijelölésének, vagy az úgynevezett nemzetstratégiai (azaz például a népesedés-, migrációs, támogatás-, művelődés-, nyelv-, tudománypolitikai) alapelvek kimondásának igényével fellépő magyar nemzetpolitika érvényes premiszszákból kíván kiindulni, három alapvető dologról nem szabad megfeledkeznie:

a.) A magyar nemzetnek legalább három létformája van: a *nemzetállami*, amely a magyarországi magyarok és a kettős identitású magyarországi nemzetiségek együttes csoportját jelenti, a *kisebbségi*, amely a hét – Csehországgal együtt nyolc –, Magyarországgal szomszédos országban élők közössége, és a *diaszpóra* nyugati, tengerentúli magyar mozaikvilága. Ebből a háromból együtt még összerakható a nyelv, a kultúra, a történelem, a szolidaritás, a feladatok, az irodalom, a magyar tudományosság, a világháló stb. *magyar nemzetközössége*. A három közösségi létforma egymáshoz való viszonyának rendezése jelenti a nemzetpolitika egyik kiemelt feladatát.

b.) Ennek a nemzeti vagy nemzetközösségnek – lett légyen az 13 vagy akár 15 milliós, kulturális vagy politikai, virtuális vagy valóságos – egyszerre vannak szellemi és materiális létdimenziói. Azaz nem marad fenn a nemzeti közösség, ha csak a nyelv, a kultúra, az irodalom tartja fenn, mint ahogy ennek az ellenkezője is igaz: a mi fogalmaink szerint nem nemzeti közösség az, amely nem képes megőrizni saját nyelvét, kultúráját, irodalmát, nemzeti identitását, és nincsenek meg ehhez a politikai, intézményes és gazdasági eszközei. A nyelvi, kulturális, történelmi identitásnak azonban kétségkívül ezer változata lehet: a határrégiók tömbterületein vagy a Székelyföldön élő magyar anyanyelvdomináns, erős magyar nemzeti identitással rendelkező kisebbségi magyaroktól a kétnyelvű, kettős identitású, nem magyar anyanyelvű, de magyar érzelmű személyektől egészen az anyanyelvüket már nem beszélő, Magyarországgal semmilyen kapcsolatban sem álló, de magyar származástudatukban a nemzethez kötődő harmad-negyedgenerációs amerikai magyarokig.

c.) S végül a sikeres nemzeti integrációs politika alapfeltétele a nemzeti konszenzus, a magyarországi politikai erők és a határon túli magyar szervezetek egyetértése. Kívánatos, hogy ez az egyetértés ne csak az alapelvekre, a követendő fő célokra és a legfontosabb eszközökre terjedjen ki – reális esély van arra, hogy a közösségi autonómia kérdésében létrejöjjen ilyen konszenzus –, hanem a részérdekek egybehangolására is törekedni kell. Ebbe beleférnek különmegoldások is, hiszen a három létdimenziót, a nyolc Kárpát-medencei ország belpolitikai, közjogi realitásait teljes egészében egységesen kezelni amúgy sem tartozik a lehetőségek birodalmába.

3.) *Uralkodó eszmék, alternatívák*

A XXI. század eleji magyar nemzeti integrációs politikában a kisebbségekkel kapcsolatosan öt irányadó eszmét különböztethetünk meg, amelyek hol párhuzamosan, hol egymásra épülve, hol részben egymást kizárva versengenek pártok és kormányok, frakciók és értelmiségi csoportok programjaiban. Irány- és mértékadóak, de közülük eddig egyik sem válhatott a századforduló egész magyar kisebbségpolitikájának uralkodó eszméjévé. Mégpedig azért nem, mert a kisebbségi célközösség és a többségi közeg sokszínű, a közegellenállás sok összetevőjű, s ráadásul maguk a magyar kisebbségek is kezdettől fogva többféle politikai akarat szerint szerveződnek. Vegyük sorra röviden ezt az öt ideát:

a.) A nemzetközi beavatkozással, jogérvényesítéssel párosuló, erős ellenőrző jogosítványokkal rendelkező nemzetközi kisebbségvédelem eszméje már 1989 előtt megfogalmazódott, és a kisebbségi magyar iskolaharcok, majd a leghatározottabb formában Koszovó és Macedónia esete kapcsán – igaz, ambivalens módon – részben megerősítést is nyert. Ebbe a sorba tartoznak az EU koppenhágai kritériumainak a nemzeti kisebbségek jogára vonatkozó előírásai is. Az Európa Tanácsnak, az EBESZ kisebbségi főbiztosának, a különböző fórumoknak, bizottságoknak a kezdeti kisebbségi jogi lendülete kifulladásra vagy legalábbis megtorpanni látszik. Az EU bővítése után a belső szabályozások terén vélhetően jó időre befagynak az engedménypolitika eredményei. A folyamatot azonban Magyarországnak és a hozzánk hasonlóan kisebbségpolitikai szempontból különösen érdekelt államoknak tovább kell vinniük. A kelet- és közép-európai határok átalakulása, a regionalizmus felerősödése nyomán új esélyt kapó kisebbségi autonómiaformák bevezetése, nemzetközi támogatottsága lehet az egyik irány, a migrációs politika európai szabályozása a másik, s nyilván a romakérdés kezelésének nemzetközi összehangolása a magyar szempontból ugyancsak fontos harmadik új dimenzió. De vannak teendők a kisebbségi nyelvi, oktatási, kulturális jogok, és általában a közösségi jogok terén is.

b.) A minél teljesebb nemzeti kisebbségi autonómia ideája az 1990-es évek első felében vált mértékadóvá, mindenekelőtt a történelmi VMDK hármasság autonómia koncepciója nyomán, és részben a KMKSZ, az RMDSZ és a három szlovákiai magyar elődpárt programjaiban. Az elmúlt években a Vajdaságban, legújabbban pedig Erdélyben ismételten valóságos alternatívává kezd válni. A többségi ellenállás azonban a négy

nagy kisebbségi magyar közösség esetében igen nagy, a kulturális autonómia korlátozott értékű elemeinek, illetve a regionalizáció nemzeti szempontból előnyös kísérőjelenségeinek a gyakorlatba való átültetésén kívül a következő öt-tíz évben csak különös, összehangolt erőfeszítések nyomán érhető el jelentősebb eredmény. A többségi főbiák, a nemzetállami reflexek feloldódása nélkül kevés az esélye a gyors áttörésnek, bármilyen kedvező irányt is vennének a nemzetközi háttérmozgások.

c.) Az RMDSZ, az MKP és a VMSZ kormányzati szerepvállalása nyomán fogalmazódott meg a következő irányadó eszme: a többséggel való együttműködés eladdig háttérbe szorult formája, a konzociáció ideája. A konzociációs elképzelés következetes alkalmazása a kisebbség számarányának megfelelő részvételt jelentene az állami élet minden területén (a törvényhozásban, a kormányzatban, az igazságszolgáltatásban, a helyhatóságokban, a rendfenntartásban stb.). A valóságos nemzeti önkormányzatot eredményező autonómiaformákkal szemben tornyosuló ezernyi bel- és külpolitikai akadály, s mindenekelőtt a többségi értetlenség, ellenállás és ellenséges alapállás leszerelésére, a minimális tömeglélektani feltételek megteremtésére ez a kísérlet korlátozott mértékben hasznosnak bizonyult, még ha gyakran túlságosan nagy árat is kellett fizetni azért, hogy a többség demokratikusabb része hozzászokjon az együttes kormányzás és államigazgatás lehetőségének gondolatához. Valódi stratégiai partnerek hiányában azonban a partnerek részéről minden kormányzati részeredmény mögött zömében taktikai rögtönzések, felemás kompromisszumok húzódtak. S ezeket a részeredményeket ráadásul a hatalmi pozícióban nehezen kivédhető erkölcsi kopás, a szavazóbázis elégedetlensége vagy elfásulása még tovább relativizálta.

d.) A XXI. századot az integráció koraként elképzelő nemzeti integrációs politikai törekvések a magyar–magyar politikai reintegráció eszméjét tüzték zászlajukra. Az Orbán-kormány idején elfogadott, a megvalósíthatóság érdekében meglehetősen szűkre szabott kedvezménytörvény ennek az elképzelésnek a kezdeteként értelmezhető. Első lépésben csak körvonalaiban sikerült például az egyik legfontosabb elemet, a „külhoni magyar státust” valamilyen formában Magyarország területén érvényesíthető módon jogilag körülírni, meghatározni. Márpedig az áttelepülés nélküli, „külhoni magyar” státus ennek az ideának a kulcskérdése. A kérdést egyszerre mind a hét szomszéd ország relációjában az adott helyzetben időigényes lett volna megoldani, másrészt az Orbán-kormány parlamenti többsége a közösségi autonómiák eszméjével, nem pedig a tömeges áttele-

püléssel kívánta párosítani a reintegrációs törekvéseket. A kedvezménytörvény nem tisztázta kellőképpen a reintegráció fogalmán belüli prioritásokat, vagyis azt, hogy a szomszédos országokban élő magyarokat autonóm közösségként, vagy pedig egyénekként kívánja a reintegráció alanyává tenni. A kettős állampolgárság – a vízumkényszer riasztó perspektívája és gyakorlata által felerősödött – követelése a vajdasági és kárpátaljai fogyas, migráció kétségbeesett hangulatában egyfajta mindent megoldó csodaszerré fetiszizálódott. Pedig valójában csak az eddig felsorolt ideák – kisebbségi jogvédelem, autonómia, reintegráció – zűrzsavarára, a bővítés kritikus pillanatában elbizonytalanodott magyar kormányzati politika bénultságára vetett árulkodó fényt. Érdemi kibontakozást az új helyzetben ez az egyértelműen migrációs mellékhatású követelés nem ígért.

e.) A régió nagyhatalmi meghatározottságának doktrínáin szocializálódott pragmatikusokat, illetve az örök kivárára berendezkedőket viszont annak eszméje élteti, hogy a kisebbségi státuszt az Európai Unió kontinentális, de legalábbis kelet- és közép-európai kiterjesztése veti majd végérvényesen a múlt kacatjai közé. A tetszetős vízióknak minden bizonynyal vannak reális elemei. Az unió kiterjesztése új, kétségkívül kedvezőbb feltételeket teremt a nemzeti integrációs politika számára. Az elmúlt tizenhét év tapasztalatai azonban meggyőzően bizonyították, hogy az új környezet nem jelenti a magyar kisebbségekkel kapcsolatos problémák automatikus rendezését, és nincs előrelépés sajátos, a nemzeti kisebbségi kérdést közvetlenül érintő intézkedések nélkül. Az unió bővítése nem maga a megoldás, hanem kiaknázandó lehetőség a megoldásra.

A dunántúli-burgenlandi, a Mura-vidéki és a felvidéki régiók magyarsága akár már rövid távon is elkezdheti újratudatosítani, újratanulni a XX. század elején elveszített regionális, földrajzi, nemzeti önmeghatározásának, s vele együtt nyelvi, kulturális identitásának munkahely- és iskolaválasztási alaplátveleteit. Csakhogy az unió nemzetállami építőkövei közt az államnacionalizmusok lőrési is minden bizonynyal jó ideig ott maradnak. S ebből adódóan a költségvetési és egyéb szabályozások legfeljebb csak az elvándorlással szemben lesznek kevésbé hatásosak, mint eddig.

4.) *Az integrációs folyamatok és a nemzeti közösségépítés egybehangelása*

Az öt irányadó eszmének a közös valóságtartalmáról, napjainkhoz és a közeljövőhöz mért relevanciájáról szólva mérlegelni kell az alábbi kérdése-

ket: mihez kezdünk a magyar nemzeti integrációs politika, a magyar kisebbségpolitika fentebb felsorolt uralkodó eszméivel? Mi váltható belőlük valóra a következő években? Hihetjük-e azt, hogy valamely kisebbségi párt vagy annak frakciója, vagy az összes kisebbségi magyar párt és szervezet, az anyaország kormánya, vagy a meglehetősen formális szerepkörbe kényszerült MÁÉRT mint az összmagyar politikai akarat formálójá képes lesz valamilyen varázmegoldást leírni és számon kérhetően, ütemezetten megvalósítani? Vagy legalább a mostani sodródást megállítva, aktív helyzetet teremteni?

A csatlakozó, a csatlakozásra váró és a kimaradó világ hármashatárán a fentebb felsorolt irányadó eszmékből a megvalósítható, a közösséget megtartó elemek leleményes kombinációjára van szükség, s ennek érdekében partneri viszonyon alapuló együttműködésre kell törekednünk. A politikai játszmat nem lehet egyetlen megoldásra szűkíteni, a magyarországi belpolitikai érdekek miatt nem szabad kockáztatni a kis és nagy közösségek jövőjét akkor, ha higgadt elemzéssel mindannyian képesek vagyunk felismerni a többiek részizgazságait, és ugyanilyen higgadtsággal úgy is megtervezhetjük politikai lépéseinket, hogy a nemzeti integrációs politika célközösségeinek, a határon túli magyaroknak az érdekei pillanatig se sérüljenek. Egy ilyen nemzeti integrációs politikának nem a gyorsan változó helyzetek lereagálására, hanem tudatos, hosszabb (10-15 éves) távú tervezésre kell építenie. Nagy szükség van arra, hogy Magyarország és a kisebbségi magyarság viszonya, az együvé tartozásban kívánatosnak tartott értékek, az értékelvű és feladatközpontú nemzetfelfogás ne legyen szűkkeblű magyarországi pártpolitikai kompromisszumok leképeződése, s ne forgandó külpolitikai konstellációkhoz igazított kívánságlista, hanem igazi program és feladat kijelölés legyen.

Kisebbség- vagy nemzeti integrációs politikai ügyeink az európai gondolkodás tengelyébe állíthatóak: az asszimilációs, migrációs veszteségek nyomán megint felgyorsulni látszó kulturális értékvesztés, nyelvi, kulturális erózió megállításában közmegegyezést igénylő stratégiai gondolkodás nélkül sem a szomszédok, sem a nemzetközi közösség részéről ne számítunk megértésre, támogatásra.

II. A magyar nemzeti integrációs politika alaptételei és legfontosabb feladatai

1.) Bevezető megjegyzések

- ♦ Európa és az Európai Unió a lebomló államhatárokról, a személyek és javak szabad mozgásáról, a regionális közösségekre épülő berendezkedésről, a vállalkozásról és a tudásról szól. Nyilvánvaló, hogy ez a magyarság számára is új lehetőségeket kínál: a tízmilliós magyarországi és a négy-ötmillió főnyi, a világban szétszóródott, illetve a határok mellett többen élő magyarság széttagoltságának hátrányai valójában mára előnnyé változtathatók. Ehhez mindenekelőtt szemléletváltásra van szükség mind Magyarországon, mind a határon túli magyarság körében. Magyarország a határon túli magyarokban nem hátrányt, nem tehetetelt lát, hanem előnyt, kiaknázandó lehetőséget. A határon túli magyarok pedig Magyarországra nem mint segélyezőre, támogatóra tekintenek, hanem mint partnerre, és e szemléletváltás következtében Magyarország és a határon túli magyar közösségek az együttműködésben rejlő kölcsönös előnyöket, a közös hasznot tartják szem előtt.
- ♦ Ezt a szemléletet a magyarországi közigazgatásban következetesen érvényesíteni kell. Az elmúlt tizenöt év igazgatási gyakorlatával szemben, amikor a magyar állam a határon túli magyarságot rendszeren kívüli problémaforrásként, megsegítendő, gyámolítandó, erőforrásokat elemésztő közösségként kezelte, ezen túl az állam erejéhez, forrásaihoz hozzájáruló lehetőségként kell a határon túli magyar kérdést a szakpolitikák és a közigazgatás szintjén is a rendszer részévé emelni.
- ♦ A szemlélet módosulását teszi szükségessé annak a nézetnek az elfogadása és következetes alkalmazása is, mely szerint a nemzeti integrációs politika célközösségei a határon túli magyar kisebbségi közösségek. A magyar nemzettel kapcsolatos kérdéseket egységes egészként kell kezelni, de a határon túli magyarok a nemzeti integrációs politikának nem mellékszálát, nem csupán eszközt, hanem célját jelentik.

2.) Az autonómia

Nemzeti integrációs politikánk középpontjában a határon túli magyar közösségek autonómiája áll. Az autonóm magyar közösségek elsőbbséget élveznek a személyekkel szemben a Kárpát-medencei magyar integráció folyamatában. A személyeket ez a politika elsősorban autonóm nemzeti közösségeiken keresztül kívánja elérni. Reális esély van arra, hogy az autonómia kérdése körül mind a célt, mind az eszközöket tekintve konszenzus jöjjön létre a nemzeti integrációs politika szereplői: a magyarországi politikai erők és a határon túli magyar szervezetek között. Az autonómiatörekvésekkel kapcsolatban az alábbi megfontolásokat tartjuk különösen fontosnak:

- ✦ Elfogadhatatlan számunkra, hogy az Európai Unióban a nemzeti kisebbségi közösségek tekintetében kettős mércét alkalmazzanak. Ha a „régí” Európában lehetséges, hogy a nemzeti kisebbségi közösségek helyzetét kulturális és területi autonómiák révén rendezzék, ez az autonómia az „új” európai magyar kisebbségi közösségek számára is lehetséges.
- ✦ A kisebbségi közösségek kulturális és területi autonómiájának útjában álló akadályok a rendszerváltás befejezetlensége, a kétpólusú világrend maradványainak továbbélése miatt léteznek. Noha ezeket az akadályokat nem a kommunista rendszer hozta létre, meglétük a szabadság és a demokrácia hiányáról, térségünk államainak a kommunista rendszert átívelő autoritárius jellemvonásairól tanúskodik. A rendszerváltás befejezését, a kétpólusú világrend maradványainak felszámolását a nemzeti kisebbségi közösségek működő kulturális és területi autonómiája is jelzi.
- ✦ Az Európai Unió tagállamaként kezdeményezőleg lépünk fel a nemzeti kisebbségi kérdés átfogó, uniós szintű jogszabályi rendezése érdekében. Látnunk kell azonban, hogy e kérdés kellő mélységű és minőségű jogszabályi rendezése az unió szintjén csak hosszabb távon képzelhető el. Ezért a politikai érdekérvényesítés során elsősorban az Európai Unióban fellelhető számos precedensre támaszkodva törekszünk szándékaink elfogadtatására a Magyarországgal szomszédos érintett államokkal.

- ♦ A Nyugat-Balkán stabilizálásának kulcsa megítélésünk szerint a nemzeti kisebbségi közösségek helyzetének rendezése a kérdés nyugat-európai, minden érintett felet kielégítő rendezésének mintájára. Kiemelt fontosságú magyar érdek, hogy az unióval, melyre végső soron e térség stabilizálásának feladata hárul, elfogadtassuk azt a körülményt, hogy e térség stabilizálása terén nem képzelhető el előrelépés a nemzeti kisebbségi közösségek kulturális és/vagy területi autonómiáinak létrehozása nélkül. Ennek az elképzelésnek a jegyében Magyarországnak aktív politikát kell folytatnia mind az unióban, mind a nyugat-balkáni térségben. Ettől a politikától azt várhatjuk, hogy növekszik az autonómia intézményének elfogadottsága – a kárpát-medencei magyar kisebbségi közösségek vonatkozásában is.

- ♦ Fel kell lépni a kisebbségi jogok tiszteletben tartása és védelme mellett az Európai Unióhoz csatlakozni szándékozó országokban, és el kell fogadtatni a tagállamokkal, hogy a csatlakozásra váró államok unióhoz való közeledésének feltétele az autonómia különböző formáinak biztosítása legyen. A taggá vált, vagy rövid időn belül taggá váló államok esetében a kettős mérce felszámolásának szándékával törekedni kell, hogy az európai precedensek alapján biztosítsák az autonómiát a magyar kisebbségi közösségeknek.

- ♦ Magyarország a jövőben sem tekinthet el a státustörvényhez hasonló, a magyar kisebbségi közösségek védelmét célzó egyoldalú lépésektől. Nincs kétségünk afelől, hogy hosszabb távon az európai kisebbségi közösségek helyzete megnyugtató módon rendeződik, a Nyugat-Európában általánosan elterjedt előre mutató gyakorlat alapján. Nem engedhetjük meg azonban, hogy ebben a jövőbeli időszakban olyan helyzetben találjuk magunkat, hogy Magyarországon kívül nem él már magyar a Kárpát-medencében. Nincs más választásunk, mint hogy az etnikai arányok megváltoztatására, a magyar kisebbségek által lakott területek adminisztratív szétdarabolására, a magyarok megfélemlítésének kísérletére, az igazságszolgáltatásnak a magyarokkal szemben elfogult működtetésére, a magyar oktatási intézmények hátrányos megkülönböztetésére, és nem utolsósorban a magyarok gazdaságilag hátrányos helyzetbe hozására – ezek közé tartozik a magyarok lakta vidékek úthálózatának elhanyagolása – a magyarok védelmében egyoldalú lépésekkel válaszolunk.

- ✦ A 2001-ben megalkotott kedvezménytörvény mértékadó nemzetközi jogi álláspont szerint is a magyar állam legitim törekvéseit tartalmazza. A törvény azon rendelkezéseinek, melyek az autonómia irányában megtett lépésnek minősülnek, újra érvényt kell szerezni. Különösen fontos, hogy a Magyarország által biztosítani kívánt kedvezmények és támogatások lehető legszélesebb köre ismét a magyar igazolványhoz kapcsolódjon. Ugyanilyen fontos, hogy a törvény működését nem kötelező érvényű javaslatokkal elősegítő, jelenleg is létező információs irodák a szomszédos országokban ismét eredeti céljaiknak megfelelően lássák el feladatukat.
- ✦ A magyarság önszerveződésének leghatékonyabb eszköze az autonómia. Fontos azonban, hogy a közösségi akaratképzés és forráselosztás folyamatában megerősödjön a belső pluralizmus és demokrácia. Szükség van az egyházak és társadalmi szervezetek eddiginél hatékonyabb bevonására ezen folyamatokba anélkül, hogy a politikai szervezetek felelőssége csökkenne. Az egyházak és a társadalmi szervezetek nem vállalhatják át a politikai szervezetek sajátos feladatait. A pluralizmus megvalósulása a belső választások megtartásával biztosítható.

3.) *Az egységes Kárpát-medencei gazdasági térség*

- ✦ A határon túli magyarok Magyarország általi anyagi támogatásának jellegét és mértékét meg kell változtatni. Az eddigi segélyalapú támogatást befektetésalapú támogatásnak kell felváltania, mely gazdaságilag előnyös mind a határon túli magyaroknak, mind Magyarországnak, mind az érintett, Magyarországgal határos országok többségi nemzeteinek. A támogatás volumenét egy ilyen rendszerben célszerű nagyságrendileg növelni. Különös figyelmet kell fordítani a rendelkezésre álló európai uniós források felhasználására a Nemzeti Fejlesztési Terv és az Interreg programok keretében a határ menti térségek és/vagy a magyar kisebbségek által lakott területek fejlesztése érdekében. Az elmúlt tizenöt év folyamatai azt igazolják, hogy az eddig alkalmazott eszközrendszer elégtelen a nemzeti integrációs politikai célok eléréséhez. Ennek a rendszernek a jövőbeni fenntartása mellett a szülőföldön való megmaradás elvének a hangoztatása valójában lemondást jelent a határon túli magyar közösségekről. A magyar–magyar együttműködés oly módon járul

hozzá Magyarország versenyképességének javításához, hogy nem csökken, hanem növeli a szomszédos államok gazdasági erejét, ezért összeurópai szempontból is kedvező lehetőségek rejlenek benne.

- ♦ A magyarok által lakott területeket a Kárpát-medencében egységes gazdasági térségnek kell tekinteni. A magyarországi gazdasági fejlesztési terveket ennek a felfogásnak megfelelően kell kidolgozni. Szorosan kapcsolódik ehhez a szemlélethez a határon túli magyar oktatás és képzés támogatása, melynek legfőbb célja a versenyképes tudás megszerzése. A magyar állam által támogatott oktatás azáltal szolgálja a magyar kisebbségek megmaradását, hogy versenyképes tudás birtokosává teszi a fiatal nemzedéket.
- ♦ A gazdasági tevékenység ezer szálon kapcsolódik a társadalom tartópilléreihez. Nemcsak a kultúrának és a nyelvnek van szüksége a gazdasági tevékenység által megteremtett anyagi erőforrásokra, hanem fordítva is. Az egyes gazdasági vállalkozások legfontosabb, legbiztosabb piacukat jól ismert kulturális és nyelvi környezetben képesek kiépíteni és fenntartani. Az elmúlt évszázadot nemhogy a kárpát-medencei magyarság anyagi és számbeli gyarapodása és terjeszkedése, hanem éppen ellenkezőleg, széttöredezése és összehúzódomása jellemezte. Mindez óhatatlanul kihatott a magyar gazdaság és az egyes magyar vállalkozások erejére, méretére és növekedési lehetőségére is. A zsugorodás évszázadát a terjeszkedés évszázadának kell követnie. A következő tíz évet felölelő kárpát-medencei gazdaságfejlesztési terv javasolt programjainak alappillérei a következők:
 - az állami fejlesztési intézmények (pénzüzetek és befektetési társaságok) határon túli tevékenységének aktivizálása;
 - direkt állami támogatások alkalmazása a meghatározott feltételeknek megfelelő, terjeszkedő magyar vállalatok számára;
 - hatékony állami információs, tanácsadó és érdekképviseleti hálózat működtetése;
 - szoros együttműködési és koordinációs mechanizmus kialakítása a gazdaság-, illetve más társadalomfejlesztési területek és intézmények között.
- ♦ A támogatások jelenlegi formája fontos identifikációs elemmé fejlődött mind a határon túli magyarok, mind a magyarországi, a határon túli

magyarokon segíteni szándékozó személyek felfogásában. A jelenlegi szinten és formában e támogatásokat fenn kell tartani, a célok újrafogalmazása mellett. Rögzíteni kell, hogy e támogatások odaítélésének fő szempontja a kedvezményezett (politikai, társadalmi, szakmai, egyházi szervezet vagy akár piaci szereplő) társadalomszervező, közösségépítő képessége, hatékonysága, teljesítménye. Ebbe a támogatási körbe („nemzetépítés”, „társadalomépítés”, „közösségépítés”) tartozik a humanitárius segély, a normatív típusú támogatás, a meg nem térülő munkahelyteremtő vállalkozásfejlesztés vagy akár vagyoni gyarapodást célzó befektetés. Annak érdekében, hogy ez a fajta támogatás a kívánt eredményre vezessen, szükséges a jelenlegi közalapítványi rendszer teljes átalakítása és a magyar kormányzati szándék akadálytalan érvényesítése.

4.) *A nemzeti integrációs politika szervezeti keretei*

- ✦ Nem engedhető meg törés a magyarországi, illetve a határon túli nemzeti integrációs politikai célok és eszközök között. Szükséges e célok és eszközök rendszeres egyeztetése, az egyeztető fórumok (például Magyar Állandó Értekezlet – MÁÉRT) működtetése, beleértve a MÁÉRT szakbizottságait is. E célokat Magyarországnak közösen kell képviselnie a magyar kisebbségi közösségek szervezeteivel mind az érintett államban, mind nemzetközi szinten. Meg kell teremteni a lehetőséget a magyar kisebbségi közösségek önálló nemzetközi szerepvállalására is. Szükséges a brüsszeli kisebbségi lobbiiroda kibővítése, működésének az elvárások szintjére való emelése.
- ✦ Létre kell hozni a Kárpát-medencei Magyar Nemzeti Tanácsok Fórumát (KMNTF), mely a magyar közösségek belső választásain legitimitációt szerzett képviselőkből és a magyarországi parlamenti képviselőkből tevődik össze. Ez a fórum hozzájárul a differenciáltabb magyar–magyar kapcsolattartáshoz, a kormányzati dimenziót (MÁÉRT) kiegészítve a törvényhozási szintű kapcsolatok szorosabbra fűzésével. A KMNTF azon tagjai számára, akik állampolgárságuk szerinti államuk parlamenti választásain is mandátumot szereztek, biztosítani kell a rendszeres részvételt a Magyar Országgyűlés bizottságainak munkájában. A KMNTF, akár csak a MÁÉRT, konzultációs fórum, és nincs semmiféle nemzetközi jogi relevanciája. A két konzultációs testület feladatmegosztása során

figyelni kell arra, hogy míg a MÁÉRT, tekintettel tagjai legitimációs formájára, a kisebbségi közösségek kétirányú integrációját segíti elő (állampolgárság szerinti államaikba és a magyar nemzetbe), addig a KMNTF a magyar nemzeti integrációra fektet nagyobb súlyt.

- ♦ Alapvető nemzeti érdekünk, hogy a magyar kisebbségi közösségeknek minél erősebb képviselete legyen állampolgárság szerinti államaik nemzeti parlamentjeiben és helyhatósági testületeiben. Ennek az érdeknek a szem előtt tartásával kell alakítania kapcsolatait, szövetségi politikáját a magyar kisebbségi közösségekkel minden magyarországi politikai szervezetnek. A hatékony kisebbségi érdekérvényesítés szempontjából fontos leszögezni, hogy a kisebbségi közösségek legitim képviseletének részvétele a többségi államok kormányzati munkájában csak abban az esetben előremutató, ha az adott államok érdekeinek képviselete mellett a magyar közösség érdekeit ugyanúgy szolgálja. A többségi államok érdekei a magyar közösségek kormányzati szerepvállalása tekintetében semmiképp sem helyezhetők e közösségek érdekei elé.
- ♦ Létre kell hozni a magyar kormány nemzeti integrációs politikáját támogató háttérintézményt. A nemzeti integrációs politikát nem lehet megérzésekre, feltételezésekre vagy partikuláris véleményekre alapozni. A határon túli magyarok valós helyzetének és a magyar állam erőforrásainak ismerete megkímél egy sor fölösleges vitától, és segít elkerülni a vakvágányokat. Megengedhetetlen pazarlás lenne hasznosítatlanul hagyni azt a rengeteg kutatási eredményt, tervet, elképzelést, ötletet is, amelyet a kisebbségi magyarokkal kapcsolatos nyelvpolitika, oktatáspolitikai, népesedéspolitikai, gazdaságpolitika, szociológia és jog szakértői sok esetben a történeti háttérvázolásával is az elmúlt másfél évtizedben megfogalmaztak.

5.) *A határon túli magyarok magyar állampolgársága, áttelepülés, szülőföldön maradás*

- ♦ A magyar állampolgársághoz kapcsolódó jogok és köteleességek Magyarországon egymásba fonódnak a magyarországi lakhelyhez kapcsolódó jogokkal és köteleességekkel. Szükség van a magyar állampolgárság jogintézményének felülvizsgálatára és átalakítására, melynek során szét kell választani a magyarországi lakhelyhez és az oszthatatlan magyar állam-

polgársághoz fűződő jogosítványokat. Az Európai Unióban munkát vállaló, akárcsak a világ más tájain élő magyar állampolgárok számára lehetővé kell tenni, hogy korlátozások nélkül gyakorolhassák állampolgári jogait. Az állampolgársági jogintézmény átalakításának a Magyarországgal szomszédos államokban élő, illetve az ezekből az államokból nem Magyarországra kivándorolt magyarokat is érintenie kell, amennyiben lakhelyüktől függetlenül az egységes és oszthatatlan magyar állampolgárság őket is megilleti. Ily módon a Schengeni rendszer 2007-es teljes körű alkalmazása után lehetővé válik a szabad, korlátozásmentes kapcsolattartás Magyarországgal azoknak a magyaroknak a számára is, akiknek jelenlegi állampolgárság szerinti államaik eddig az időpontig nem csatlakoztak az Európai Unióhoz. A európai uniós kihatárforgalmi rendszer bevezetése és a nemzeti vízum intézménye ugyanis együttesen sem jelent kielégítő megoldást az Európai Uniót kívül maradó államokban élő magyarok szabad kapcsolattartása szempontjából.

- ♦ Amennyiben a fenti megoldás a magyarországi politikai akarat hiánya (2/3-os parlamenti többség) miatt nem alkalmazható, a vajdasági és kárpátaljai magyarok szabad kapcsolattartása érdekében a Schengeni rendszer teljes körű életbe léptetésétől kezdődően átmeneti jelleggel ugyancsak a magyar állam kompetenciájába tartozó, a megfelelő többség által támogatott másfajta megoldást kell alkalmazni.
- ♦ A magyar államnak ki kell nyilvánítania, hogy *semleges magatartást* tanúsít a határon túli magyarok Magyarországra való áttelepülésével kapcsolatban. Azoknak a személyeknek, akik meghozták a döntést az áttelepülésről, meg kell könnyíteni a magyarországi letelepedési engedély és a magyar állampolgárság megszerzését. A „kétlaki életmódot” folytatni kívánók (a határon át ingázók, a Magyarországon munkát vállalók, egzisztenciájukat azonban szülőföldjükön építők) számára ugyancsak lehetővé kell tenni, hogy jogilag is rendezett körülmények között élhessenek ezzel a lehetőséggel. A nemzeti integrációs politikai programok döntő többsége azonban arra irányul, hogy a szomszédos országokban élő magyarok számára a magyar kormány, a magyarországi politikai szereplők és saját szervezeteik közös erőfeszítése révén élhető életet biztosítson szülőföldjükön. Vissza kell szerezni a határon túli magyarok bizalmát abban, hogy ennek a célnak az eléréséhez a magyar állam hajlandó és képes jelentős mértékben hozzájárulni.

- A nem a szomszédos országokban, diaszpórában élő magyar fiatalok számára oktatási és kulturális programokat kell indítani, melyek révén szorosabban kapcsolódhatnak Magyarországhoz. Jobb koordinációval lehetővé kell tenni a magyar diaszpóraszervezeteknek, hogy bekapcsolódjanak a kárpát-medencei magyar kisebbségi közösségépítésbe és a nemzetközi lobbitevékenységbe, mely a kisebbségek jogainak biztosítását, bővítését célozza. El kell háritani a jogi és adminisztratív akadályokat e személyek Magyarországra történő települése előtt, és különféle eszközökkel (tájékoztatás, Magyarország nyitottságának hangsúlyozása) elő kell segíteni e szándékuk megvalósulását.

6.) Záró megjegyzés

A következő kormányzati ciklus feladata, hogy sajátos arcot adjon a magyar külpolitikának, megkülönböztető karakterjeggyel lássa el azt. Mivel a nemzeti integrációs politika jelentős mértékben külpolitikai tevékenység, és jelentősége a magyar érdekek szempontjából megkérdőjelezhetetlen, külpolitikánk egyik megkülönböztető vonásának – két vagy három másik kérdés mellett – a nemzeti integrációs politika egyik területének, a nemzetközi kisebbségvédelemnek kellene lennie. Ez szükségessé tenné a nemzetközi kisebbségvédelemmel való szakszerű és intenzív foglalkozást, és emellett hozzásegítené ahhoz, hogy a politikai, jogi és gazdasági realitások talaján tartsuk kisebbségvédelmi koncepciónkat, és ezáltal nemzeti integrációs politikai törekvéseinket. Egy ilyen alaphelyzetből kedvezőbb feltételek mellett tudjuk megvívni küzdelmeinket a magyar nemzet eredményességéért, sikerességéért.

*Gál Kinga, Smaranda Enache, Németh Zsolt, Lőrincz Csaba, Adrian Severin,
Niculescu Antal*

HIDEGHÁBORÚS MARADVÁNYOK

A magyar külpolitika, legalábbis a rendszerváltás óta, még sohasem volt olyan zilált állapotban, mint most. A külügyi berkekben uralkodó tanácsalanságnak minden bizonnyal megvannak a belpolitikai okai is, de valószínűleg fontosabb ennél, hogy az utóbbi időben Magyarország nemzetközi környezete nagyon gyorsan és nagyon sokat változott. Ezt a változást a külpolitikai gondolkodás nem tudta követni, a szakma beavatottjai nem voltak képesek az új helyzet(ek)et megfelelő módon értelmezni.

Többkörnyi lemaradás

A külső szemlélőnek sokszor az az érzése támad, hogy nemcsak egy, hanem két körrel is le vagyunk maradva. A globalizáció kihívásaira többnyire nincsenek válaszaink, de még a válaszkísérletek sem nagyon sorjázanak. (Példa erre a migráció, hogy csak egy kevésbé fontos kihívást említsek.) Az európai uniós tagsággal járó feladatainkat tanulgatjuk – az újonnan csatlakozott államok rangsorában elfoglalt helyünk mutatja, milyen eredménnyel... Eközben olyan elképzeléseket és megoldásokat fedezhetünk fel, amelyek túl a globalizáción és túl az euro-atlanti integráción a múltba mutatnak, a rendszerváltás előtti időket idézik. Példának a külgazdaság és a külpolitika szétválasztását hoznám fel, ami intézményes szinten is megtörtént. (Lehet, hogy ez az elgondolás a dzsentri hagyománykincsnek is részét képezi, de sokkal inkább – nemzetközi szóhasználatnál élve – hidegháborús örökség.)

A tájékozottság hiánya

A diplomáciai kart az utóbbi időben a legkülönfélébb bírálatok érik, sokszor váratlan helyekről. Nem ritka az olyan vélekedés, mely vitatja a külpolitika értelmét, és megkérdőjelezi a diplomácia létjogát. Mindez így is marad valószínűleg addig, amíg nem sikerül elmondani, mire jó a külpoli-

tika, vagyis mit tesz a diplomácia – Balázs Péter szavaival – „közösségünk biztonsága, anyagi gyarapodása és identitásának őrzése” érdekében. E lehetőleg közérthető közlés során – nevezhetjük ezt akár stratégiának is – részletezendő, hogy a külpolitika milyen célokat követ, milyen elvek szerint és milyen eszközök igénybevételével. De mindenekelőtt az szükséges, hogy megértsük helyzetünket: pontos képünk legyen önmagunkról, lehetőségeinkről és korlátainkról, és alapos ismeretek birtokába jussunk környezetünkéről, a várható külső hatásokról. E tudás hiányában céljaink irreálisnak, elveink működésképtelennek és eszközeink nem megfelelően bizonyulhatnak. Az elmúlt másfél évtized néhány külpolitikai kudarcának okát e tájékozottság hiányában kereshetjük.

Egy állam külső környezetéhez való viszonyát ma lényegében kétfajta alapbeállítottság határozza meg: az elzárkózás és az együttműködés. Az arab-muzulmán világ néhány állama nem hajlandó, jó néhány afrikai állam pedig nem képes a kooperációra. Észak-Amerika és Európa államai – és egyre inkább az ázsiaiak is – ezzel szemben az „integrációt”, az együttműködést választották. Köztes-Európa többi államával együtt a rendszer-váltás idején Magyarország is erre az útra lépett. Meglepően szívós azonban az a „magyar gondolat”, mely szerint a választott úton való továbbhaladás helyett a visszafordulás válna előnyünkre. Az „integráció” és annak ma már más szinteken és területeken is megjelenő változata, a globalizáció előnyeinek kihasználásán való gondolkodás helyett eléggé tág teret kap az elzárkózás módozatain való elmélkedés, mely egyszerre Amerika-ellenes és Európa-ellenes, nem is beszélve a közvetlen szomszédságunkkal szembeni bírálatokról, a jogos fenntartásokon felül. (Az arab-muzulmán világ és Dél-Amerika néhány elzárkózni készülő állama azonban kedvező színben tűnik fel e gondolat hordozói szemében.)

Az együttműködés útján már messzire jutottunk, mára Magyarország millió szállal kötődik közvetlen és tágabb külpolitikai környezetéhez. A realitásérzék elvesztésére vall, ha bárki úgy vélekedik, hogy külpolitika nem létezik, vagy mellékes tényezőként elhanyagolható. Ha jó másfél évtizeddel ezelőtt hozott döntésünknek megfelelően a nyílt társadalom és a szabad kereskedelem pályáján óhajtunk előre haladni, a diplomáciai kar alapfeladataként az együttműködés lehetőségének fenntartását és bővítését jelölhetjük meg. A külképviseletek dolga – elvárando minimális teljesítményként – a kapuk nyitva tartása és új kapuk nyitása azokban az államokban, ahol működnek. A diplomácia többnyire a legolcsóbb és a leghatékonyabb eszköz ennek a feladatnak a teljesítéséhez.

De ez csak lehetőség, nem valóság, készenléti állapot, de még nem működés. Valójában az számít, hogy mit és mennyit hozunk be és viszünk ki ezeken a nyitott kapukon – például munkából, tudásból, pénzből, anyagi javakból vagy éppenséggel kultúrából. A külpolitikai koncepció tulajdonképpen nem más, mint e „forgalom” terve.

Programot hirdetni

Hogy kilépjen a „hidegháborús” maradványokkal terhelt gondolatkörből, és belehelyezze magát a globalizáció feltételrendszerébe, a magyar külpolitikának meglehetősen nagy és bátor lépéseket kellene tennie. (Közben ugyanúgy nem hanyagolhatja el a védekezést a globalizáció kínálta lehetőségekkel visszaelő egyénekkkel, csoportokkal, vállalatokkal, esetleg államokkal szemben sem.) Az egyik ilyen lépés lehetne például, hogy a magyar állam meghirdet egy középtávú programot a szénhidrogén alapú energia alternatív energiával való felváltására. (A program működését Thomas L. Friedman vázolja *És mégis lapos a Föld* című kitűnő könyvében.) Svédország az olaj és a gáz teljes kiküszöbölésén fáradozik, programja tizenöt évre szól. A miénk lehetne részleges, és szólhatna hosszabb időre. Ha komolyan vennénk ezt a programot, és átvinnénk az igazgatáson és a társadalmi alrendszereken, az oktatás több informatikust és mérnököt kezdene „termelni” mondjuk a Sanyo napelemgyára igényeinek kielégítésére az építési nagyvállalkozó által követelt szakmunkások helyett. A kutatás-fejlesztésnek ugyanúgy fel kellene nőnie a feladathoz. A program minden bizonnyal külföldi szakembereket és befektetéseket vonzana, miközben mi is exportálhatnánk a területen szerzett tudást és az eszközöket. Az együttműködés, a „forgalom” az említett nyitott kapukon [át] a magasan képzett szakemberek és a fejlett technológia szintjén megerősödne, és ez jótékony hatással lenne a gazdaságra. Egyáltalán nem mellékesen környezeti problémáink egy része is megoldódna.

Már a program kezdeti szakaszában is más feltételekkel tárgyalhatnánk az oroszokkal, és az energiabiztonság kínzó kérdésére is lenne egyfajta korszerű válaszuk.

A DEMOKRÁCIA FESZÜLTSGEI – LEGALITÁS ÉS LEGITIMITÁS

Összefoglaló

A demokrácia fogalma napjainkban képlékennyé válik Magyarországon, mivel a hatalom, a javak és a privilégiumok egyenlőtlen elosztása győzedelmeskedett az állampolgárok méltányos teherviselése fölött. A következők: feszültségek a demokratikus magatartás politikai és morális indokolása („a hatalomgyakorlás a nép által és a népért” elve) és a többségi elv, illetve a lehetséges kompromisszumok között. Feszültségek keletkeznek továbbá törvényesség (legalitás) és legitimitás között.

Elemzés

Amennyiben egy politikai párt a parlamenti választásokon a parlamenti mandátumok 50%-át plusz 1 szavazatot tudhat magáénak, kormányzati pozícióba kerül – a többségi elv alapján. Ha egy ilyen nyertes úgy dönt, hogy koalícióra lép más pártokkal, könnyen megszerezheti a kétharmados többséget a törvényhozásban, ami az alkotmány megváltoztatását is lehetővé teszi. Példa erre az 1994-ben hivatalba lépő koalíciós kormány, amely kétharmados többséggel bírt a magyar törvényhozásban. (Talán Horn Gyula akkori miniszterelnök politikai bölcsességének köszönhetően, a szocialista–szabaddemokrata kormány nem élt vissza túlzott mértékben ezzel a helyzettel. Megváltoztatták – előnyükre – az önkormányzatokról szóló törvényt, de nem tettek kísérletet az alkotmány érdekeik szerinti alapvető megváltoztatására.)

Az elmúlt tizenhat évben a demokratikusan megválasztott kormányok két vagy három párt koalícióiként működtek. Az uralkodó nézet szerint a parlamenti többség léte biztosítja a kormány törvényességét (legalitását) és legitimitását. Az alkotmány értelmében Magyarországon a kormányt nagyon nehéz megbuktatni. A konstruktív bizalmatlansági indítvány értelmében ugyanis nem elég a parlamenti többség elvesztése, hanem a kezdeményező ellenzéknek meg kell szereznie a többség támogatását a

megnevezett új miniszterelnök-jelölt megszavazásához is. Ilyen helyzet még nem volt az elmúlt tizenhat évben. A jogszabály természetesen nem tesz különbséget legalitás és legitimitás között. A törvényesség kétségkívül nélkülözhetetlen összetevője a legitimitásnak, de ez utóbbi tágabb fogalom, amelybe beletartozik a kormányzók és egyes cselekedeteik politikai és társadalmi elfogadottsága vagy elutasítása.

A bonyolult választási törvényeknek tulajdoníthatóan a magyar választási rendszerben beépített legitimitásdeficit van, ami a közjogi törvényesség létrejöttének módjából ered. Az elmúlt tizenhat évben a részvétel a parlamenti választásokon csak háromszor haladta meg a szavazásra jogosultak számának 2/3-át, és a legmagasabb részvételi arány sem volt több 80%-nál. Az önkormányzati választásokon és a népszavazásokon a részvétel alacsonyabb volt (körülbelül 50%), míg az európai parlamenti választásokon éppen csak elfogadható (38%). A parlamenti választások nagy nyertesei általában azok a pártok, amelyek a leadott szavazatok 30-45%-át megkapják, beleértve a töredékes kompenzációs szavazatokat is. Ezen eljárás eredményétől függően egy párt akár a parlamenti mandátumok abszolút többségét is biztosíthatja magának.

A beépített vagy rendszerspecifikus legitimitási deficit tehát a magyar választási rendszerből következik. Ha ugyanis az általános parlamenti választásokon a részvétel 2/3-os arány körül van, akkor nagyjából 5,4 millió állampolgár gyakorolja szavazati jogát. Volt rá példa, legutóbb a 2006-os áprilisi parlamenti választások alkalmával, hogy a különbség az első és második helyezett között néhány tízezer szavazat volt, azaz mindkét párt több mint 2 millió szavazatot kapott, összesítve körülbelül 4,5 milliót. A többi szavazaton a kisebb pártok osztoztak. A mindenkor nagy győztes támogatottsága a választások során az összlakosság számát véve alapul legtöbbször nem nagyobb, mint 25%. Hivatalba lépését követően azonban minden kormány intézkedései a lakosság egészét érintik, beleértve azokat az állampolgárokat is, akik koruk vagy egyéb okok miatt nem jogosultak szavazni, politikai passzivitás okán nem járultak az urnákhoz, vagy a győztes párt ellen szavaztak.

A legalitás szempontjából a helyzet egyértelmű, ám a – tágabban értelmezett – legitimitás gyorsan előtérbe kerül, és különösen akkor válik vita tárgyává, ha a kormány megszorító intézkedéseket fontolgat vagy vezet be. Ilyen helyzet van napjainkban. Az elmúlt évekhez képest a különbség az, hogy a legitimitás kérdése a politika és közélet középpontjába került – a titkos miniszterelnöki beszéd következtében szokatlanul élesen.

Két módszer alkalmazható a rendszerbe beágyazott, bármikor aktivizálható legitimitási deficit korrigálására.

Az első a könnyebb: a kormány túlköltekezéssel megpróbálja „megvesztegetni” a lakosságot (fizetés- és nyugdíjmelékek által, illetve tartózkodással az alapvető reformoktól a szociális és más elosztórendszereket illetően). Ilyen esetekben az ellenzék többnyire olyan további ígéreteket tesz, amelyek nagyrészt teljesíthetetlenek. (Az egyetlen kivétel a Medgyessy-kormány volt, mely a 2002-es választásokat követően kitartott eltúlzott ígéretei mellett, azokat teljesítette, azóta is megoldhatatlan költségvetési hiányt okozva ezáltal. Medgyessy Péter miniszterelnököt belső puccsal távolították el a hatalomból. Megsértette a bejárattott íratlan szabályokat, hiába járt jól ideiglenesen a lakosság egy része a kormány intézkedései nyomán.)

A rendszerspecifikus legitimitási deficit folyamatos korrekciójának másik útja sokkal bonyolultabb. Hosszú és fájdalmas egyeztetéseket feltételez a legszélesebb körű politikai és társadalmi szereplőkkel annak érdekében, hogy konszenzus jöjjön létre a tervezett kormányzati döntésekről.

Gyurcsány Ferenc miniszterelnök kormánya egy harmadik utat választott. A megszorítások és reformok programját a háttérben készítette elő, s bevezetésüket kizárólag parlamenti többségére – legalitására – alapozva képzeli el, egy elterjedt kiszólás szerint „izomból”.

A magyar koalíciós kormányok eddig sem voltak mentesek a legitimitási kockázatoktól. A politikai szükségszerűség többnyire felülírja a tiszta legitimitás megőrzésének igényét. Antall József kormánya, az első, mely szembesült a demokrácia próbájával, parlamenti többségre támaszkodó, legális kormány volt. 1990 őszén az úgynevezett „taxisblokádt” több napra megbénította a magyar fővárost és részben az országot. Az akkor ellenzékben lévő SZDSZ néhány vezetője – a benzinár emelésére hivatkozva – az utcai barikádokon hívott fel mindenkit az Antall-kormány megbuktatására. Az SZDSZ perspektívájából a kérdés a kormány legitimitása, s nem legalitása volt.

A Horn-kormány által 1995-ben foganatosított megszorító intézkedések bevezetésük óta vita tárgyát képezik. Mindazonáltal annak idején az ellenzék folyamatosan a kormány legitimitását, s nem legalitását kérdőjelezte meg. Ám három év kellett ahhoz, hogy a kormány megbukjon – demokratikus választásokon.

A szocialista–liberális ellenzék sem tett másként 1998 és 2002 között. Többek között azt állította, hogy az Orbán-kormány együttműködik a

szélsőjobb politikával, továbbá alapvetően antiszemita, idegengyűlölő, nacionalista és irredenta, következképpen szükségszerően növeli a feszültséget a szomszéd államokkal, az európai partnerekkel, s általában a nemzetközi közösséggel. Orbán Viktor a zökkenőmentes kormányzás érdekében rákényszerült a Torgyán József által vezetett kisgazdapárt és a Magyar Demokrata Fórum örököseinek beemelésére a kormányzásba.

Miniszterelnöksége idején naponta szembesült egyik-másik kormányzó partnere legitimitásdeficitjével. Az akkori ellenzék sem kérdőjelezte meg a kormány legalitását, annál inkább legitimitását.

A jelenlegi helyzet azonban egy kissé különbözik az eddig említettektől. Gyurcsány miniszterelnök „lebukott”.

Nyilvánosságra került májusi beszéde széles körben ismertté vált Magyarországon és külföldön. Legitimitásvesztése azzal járt – egyebek mellett –, hogy az önkormányzati választásokon számos, hosszú ideje hivatalban lévő és esetleg jól teljesítő polgármestert és képviselőt büntettek meg a szavazó állampolgárok – a miniszterelnök hitelvesztését követően. Az emberek állást foglaltak, az ország „vörösből narancsszínűvé” vált az önkormányzatok szintjén. (A budapesti választási eredmények – ahol az eddig elsöprő győzelemhez szokott Demszky Gábor kevesebb mint 2%-kal nyert és az ő egyetlen szavazatával lett szocialista–szabaddemokrata többség a fővárosi közgyűlésben – megerősítik a fenti értékelést.)

Gyurcsány Ferenc kormánya az alkotmányos rendbe illeszkedik, viszont néhány hónap alatt elveszítette szavahihetőségét, azaz legitimitásának jelentős részét. (Számos példa akad arra Közép- és Kelet-Európa legújabb történelmében, hogy törvényesen megválasztott kormányok hetek vagy hónapok alatt elveszítették legitimitásukat, s ennek eredménye tömeges tiltakozásokban, sztrájkokban öltött testet.) Ám a jelenlegi kormányon lévő koalíciót – megnyilatkozásai szerint – nem foglalkoztatja a legitimitás kérdése.

A jelenlegi kormányzó pártok értelmezési harcot folytatnak a demokrácia fogalmáról. „A mi demokráciánk a demokrácia, ez pedig nem egyéb, mint a parlamenti többség” – állítja Gyurcsány Ferenc és ismétlik a kormánykoalíció politikusai. „Az utcának [értsd: a népnek]* ebbe semmi beleszólnivalója nincs.” A Fidesz ugyanakkor – a demokratikus eszközök igazi őrzője szerepében – azt hangoztatja, hogy legitimitás nélkül nincs

* Lőrincz Csaba betoldása. (A szerkesztők megjegyzése.)

demokrácia, hiába a legalitás, a parlamenti többség. Ám mivel a parlamenti többség nemcsak illegitim, hanem a miniszterelnök által bevallottan is „hazugság útján” jött létre, bármikor kérdésessé válhat a politikai közbeszédben jogszerűsége, vagyis legalitása is.

Következtetés

Sajátos, és nemcsak Magyarországot, hanem a régiót is általánosan jellemző politikai csapda, hogy nemcsak a mindenkori ellenzék kérdőjelezi meg a kormány legitimitását, hanem – meglepő módon – a kormánypártok is mindent megtesznek az ellenzék legitimitásának kétségbevonására. A címkézés kétirányú. Mindez nemcsak a demokratikus intézményeket ássa alá, hanem a lakosság bizalmát is a demokráciában. Arra a kérdésre, hogy mi legyen a magyar demokráciával – a moralitás, önkorlátozás, méltányosság és olyan értékek melletti elkötelezettség alapján, amelyek nem járnak közvetlen anyagi gyarapodással –, a választ a köztársasági elnök próbálta megadni, hitet téve a fenti értékek mellett, s akinek október 1-jei, urnanyitás előtti beszédét a koalíció politikusai lényegében elutasították. Ez volt a köztársasági elnök első komoly kísérlete a részben a legitimitás-deficitből eredő politikai válság áthidalására.

VÁLASZUTAK ERDÉLYBEN

Romániában május 13-án tartják az európai parlamenti választásokat. A romániai magyarság számára többről van szó annál, hogy ki képviseli (ha egyáltalán képviseli valaki) a közösséget az Európai Parlamentben. A kisebbségi politizálás problémái ugyanis Romániában is elérték egy kritikus szintet, és úgy tűnik, ez a választás rámutat a helyzet tarthatatlanságára. A választási előkészületek kulcsmozzanata volt, hogy Tőkés László eldöntötte: független jelöltként indul. A királyhágó-melléki református püspököt támogatja az RMDSZ-en kívüli magyar politikai szervezetek mindegyike. E szervezetek eddig nem indultak sem országos, sem helyi választáson, mert a román törvényhozás, diszkriminatív módon, nehezen teljesíthető feltételeket szabott részvételükhöz. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) erdélyi magyar „ellenzékének” első alkalommal nyílik lehetősége, hogy felmérje választói támogatottságát.

Az RMDSZ nagy valószínűséggel még két évig a romániai kormánykoalícióban marad, tehát nem sürgős neki, hogy összefogjon az „ellenzékével”. Ez lehet a legfőbb oka annak, hogy Markó Béla RMDSZ-elnök nem fogadta el Tőkés László javaslatát egy „közös” európai parlamenti választási listáról. (A „közös” itt azt jelenti, hogy a listán befutó helyen szerepelt volna az RMDSZ egyik, az „ellenzékhez” közel álló szenátora.) Másrészt, ha a lista közös, az „ellenzék” által képviselt program miatt (területi autonómia, Bolyai Egyetem, a magyar megyék hátrányos megkülönböztetésének megszüntetése és az egyházi javak visszaszolgáltatásának határozottabb követelése) az RMDSZ-nek súlyosabb nézeteltérései keletkeztek volna román koalíciós partnereivel. Viszont a romániai magyarságnak ebben az esetben nagy valószínűséggel három képviselője jutott volna be az Európai Parlamentbe.

Tőkés gyűjtöget

Tőkés Lászlónak százezer támogatói aláírást kell március 14-ig összegyűjtenie, hogy függetlenként indulhasson a választáson, az RMDSZ-nek mint politikai szervezetnek pedig kétszázezret. Utóbbi könnyen telje-

síti ezt a feladatot, Tőkés esetében azonban az aláírásgyűjtés nehézségekbe ütközik. Az RMDSZ-szel ellentétben a püspököt támogató csoportoknak nincsenek jól kiépített pártszervezeteik, és mivel nem parlamenti pártok, az anyagiaknak is szűkében vannak. Hogy Tőkésnek sikerül-e összegyűjtenie a szükséges mennyiségű aláírást, nagymértékben függ attól, hogy az erdélyi magyar egyházak mennyire elkötelezetten vesznek részt a választási kampányában.

Népszavazás és autonómia

Az aláírásgyűjtéssel egyidejűleg zajlik a népszavazás a Székelyföld autonómiájáért. Az „ellenzéki” Székely Nemzeti Tanács e kezdeményezését az RMDSZ tagsága és – nem nyilvánosan ugyan, de – helyi tisztségviselői is támogatják. Amellett, hogy az erdélyi magyarság sorsának alakulása szempontjából e népszavazás minden bizonnyal fontosabb, mint az, hogy a közösség hány képviselőt és kiket juttat az EP-be (nem lebecsülve ez utóbbi jelentőségét sem), az akció kedvező körülményeket teremt Tőkés aláírásgyűjtésének és választási kampányának.

A püspök ugyanis – eddigi nyilatkozatainak tanúsága szerint – a közösségi autonómiát fogja politikai programjának középpontjába állítani.

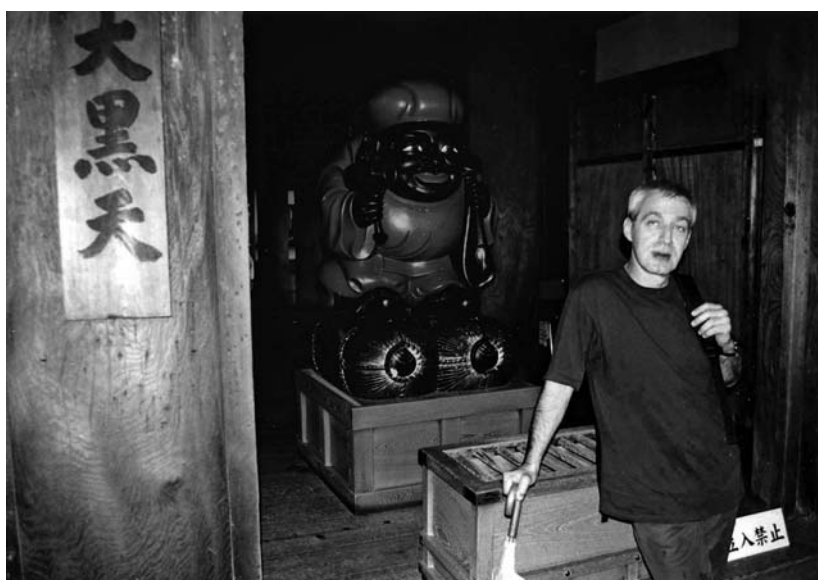
Habár az egyházakat a „szívük” az RMDSZ-en kívüli csoportok radikálisabb programjához húzza, azt is tekintetbe kell venniük, hogy például az egyházi javak visszaszolgáltatásának kiharcolására a kormányzati pozícióban levő RMDSZ-nek vannak jobb esélyei. A kisebbségi politikában számottevő befolyással rendelkező erdélyi magyar egyházak eddig még nem kényszerültek arra, hogy az egyik vagy a másik oldal mellett kötelezzék el magukat. Ha ez most megtörténik, és az „ellenzék” oldalára állnak, az átalakíthatja a magyar közösségen belüli erőviszonyokat. Amennyiben a választási kampány „melléktermékeként” az egyházak eltávolodnak az RMDSZ-től, utóbbi kénytelen lesz belátni, hogy – tulajdonképpen fennállása óta másodszer – komolyabb hibát követett el. (Az első az volt, amikor évekkel ezelőtt megszüntette Tőkés tiszteletbeli elnöki tisztségét, és ezzel felkínálta neki a szövetségen kívüli politizálás lehetőségét.)

Kompromisszumkészség

A független jelöltnek a Romániában leadott összes szavazat harmincötödét kell megszereznie, ami körülbelül kétszázötvenezer voksot jelent. A politikai szervezetnek viszont, hogy képviselőket küldhessen az EP-be, át kell lépnie az ötszázalékos küszöböt. A magyar szavazók aránya Romániában hat százalék körül van. A kétszázötvenezer ugyanakkor több mint a szavazatok egy százaléka. A magyar szavazatok korlátozott száma miatt nehezen képzelhető el, hogy az RMDSZ is átlépi a küszöböt, és a független jelölt is megszerzi a szükséges szavazatokat. Legrosszabb esetben annyit visznek el egymástól, hogy egyik sem teljesíti az Európai Parlamentbe jutáshoz szükséges feltételeket.

Elméleti lehetőség, hogy az RMDSZ listája és a független jelölt is sikeresen szerepel. Ez akkor képzelhető el, ha a magyarok nagyobb arányban mennek el szavazni, mint a román pártok támogatói. A gyakorlatban viszont ehhez az kellett volna, hogy a magyarok a „közös listára” adhassák le a szavazataikat. Az „összefogás” megnövelte volna körükben a részvételi kedvet.

Most valószínűleg nem lesz közös lista, de Erdélyben a „munkamegosztás” a radikálisabb és mérsékeltabb csoportok között, illetve az összefogás már sokszor működött, és bizonyára a jövőben is működni fog. Ha most egyik vagy másik oldal győz, a vesztes fél kompromisszumkészsége minden bizonnyal megnövekszik majd.

A vidám Buddha szobránál Kiotóban

KOSZOVÓI TOJÁSTÁNC

Martti Ahtisaari, az ENSZ különmegbízottja január 26-án mutatta be javaslatát Koszovó nemzetközi státusáról az összekötő csoport (az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Olaszország és Oroszország) képviselőinek. Február 2-án Prištinába és Belgrádba utazik, hogy ismertesse elképzeléseit koszovói albán, illetve szerb partnereivel. A Koszovó-tárgyalások amerikai megbízottjának álláspontja szerint további egyeztetésekre február folyamán lehet sort keríteni, és márciusban az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé kerülhet a dokumentum.

Ahtisaari javaslata egyelőre féltve őrzött titok, a különmegbízott koszovói és szerbiai utazása előtt nem is hozzák nyilvánosságra. Hozzáértők szerint azonban aligha tartalmaz meglepetéseket. Az EU, amely átveszi a vezető szerepet a koszovói rendezési folyamatban, elkészített egy jelentést a vállalandó feladatokról, és abból szintén következtetni lehet az ENSZ-megbízott elképzeléseire.

Koszovó valószínűleg még egy ideig nem nyeri el a teljes függetlenséget. „Korlátozott szuverenitással” vagy – amerikai megfogalmazásban – „ellenőrzött függetlenséggel” rendelkezik majd. Az EU koszovói főmegbízottjának valószínűleg vétőjoga lesz a törvényhozást és a kormányzati döntéseket illetően, és felmentheti tisztségükből azokat a tisztségviselőket, akik akadályozzák a rendezési folyamatot. Koszovónak egyelőre nem lehet saját hadserege, de tagja lehet nemzetközi szervezeteknek, és nemzetközi szerződéseket is köthet.

Az Európai Unió által biztosított támogatás

A tartomány teljes függetlenségének eléréséig az EU-nak hasznosítania kell a sikeresnek mondott Európai Biztonság- és Védelempolitika (ESDP) területén szerzett tapasztalatokat. Egyrészt a tervezett rendfenntartási művelet a legnagyobb az ESDP történetében, másrészt az EU 2006 áprilisában elkezdte egy katonai művelet tervezését is. A misszió fő célja a törvények betartatása és a rendfenntartáshoz való hozzájárulás. Az EU-nak komoly feladatot jelent a határszakaszok ellenőrzése is.

A széles körű egyeztetési folyamat ellenére Ahtisaari javaslata korántsem jelenti a koszovói kérdés lezárását. Az EU-tagállamok között már abban sincs egyetértés, helyes-e, ha az EU átveszi a NATO-tól a békefenntartói feladatokat. Mi több, egyes tagállamok (Spanyolország, Görögország, Ciprus, Románia és Szlovákia) elleneznek bármiféle elszakadást, míg Nagy-Britannia és Hollandia – az Egyesült Államokkal egyetértve – támogatja ezt a megoldást. A javaslat a koszovói albánok körében minden bizonnyal némi csalódottságot kelt, mert nem a teljes körű és azonnali függetlenségre irányul. Azért, hogy az ismételt zavargásoknak elejét vegye, az EU nem késlekedhet egy olyan támogatási program bejelentésével, amely lehetővé teszi, hogy Koszovó külső gazdasági forrásokhoz férjen hozzá.

A programnak ki kellene terjednie a koszovói lakosság munkavállalásának megkönnyítésére az EU tagországaiban, hiszen a magas munkanélküliség rövid távon csak külföldi munkavállalással csökkenthető. Sajátos szempont, hogy a népességének mintegy 65 százaléka harmincévesnél fiatalabb. Koszovó az oktatás problémájával sem tud egyedül megbirkózni. Az EU-nak emellett az előcsatlakozási alapokból fejlesztési támogatást kell nyújtania az „ellenőrzötten független” állami formációnak.

Szerbia továbbra is ragaszkodik ahhoz, hogy Koszovó a szerb állam része maradjon, „szubsztanciális” autonómiát élvezve. Ebben a kérdésben minden jelentős szerb politikai erő egyetért. Boris Tadić szerb elnök és Božidar Đelić miniszterelnök-jelölt már jó ideje próbálja meggyőzni a nemzetközi közösséget, hogy az Ahtisaari-javaslat nyilvánosságra hozatalával várja meg a szerb kormány megalakulását. Đelić szerint „Koszovó függetlenségének azonnali kikiáltása megsemmisítőleg hatna a demokratikus erők kormányalakítására, és felbátorítaná a szélsőséges nacionalistákat”.

Szerbia és Oroszország érdekei

Koszovó kérdésében Szerbia erős szövetségesre lelt Oroszországban. Putin orosz elnök kijelentette, hogy a döntés a tartomány státusáról nem erőltethető rá egyik félre sem. Szerinte a hosszú távú megoldás csak akkor lehetséges, ha Belgrádnak és Prištinának is elfogadható. Oroszországban is tudják azonban, hogy ilyen megoldás nem létezik.

Moszkva azért támogatja Belgrádot, hogy elodázza a végső rendezést. Álláspontja idővel valószínűleg megváltozik, és hallgatólagosan elfogadja majd Koszovó függetlenségét. Aggasztó viszont, hogy a Koszovó státusáról szóló döntést az orosz vezetés precedensnek tekinti a posztsovjjet térség „befagyott” konfliktusainak (Transznisztria, Abházia, Dél-Oszétia és Karabah) felolvasztására.

Magyarország visszafogott álláspontja

Magyarország mindig is visszafogott álláspontot képviselt a koszovói függetlenséget illetően, tekintettel a határon túli magyar kérdésre. Jó néhány állam belpolitikai szempontok alapján viszonyul a koszovói függetlenséghez. Románia és Szlovákia például az erdélyi és a felvidéki magyarok miatt ellenez bármiféle elszakadást, így Koszovóét is. A magyar álláspont szerint Magyarországnak nem valamely területi kérdés kapcsán kell erőteljesen hallatnia a hangját, hanem a kisebbségi közösségek autonómiája ügyében. Egyebek között ezért erősödött fel időnként magyar külpolitikusok állásfoglalásaiban a koszovói szerb kisebbség védelmének szempontja, a szerbek közösségi autonómiájával a középpontban. A koszovói szerbek és anyaországuk kapcsolatának kialakításakor jól hasznosítható lehet a magyar kedvezménytörvény, amely ugyancsak az anyaország és határon túli kisebbségei viszonyát rendezi, és amelynek elemzését és véleményezését több állam és nemzetközi fórum (így az Egyesült Államok, az EU, az Európa Tanács, a Velencei Bizottság) már elvégezte.

KOSZOVÓ ÉS A NYUGAT-BALKÁNI STABILITÁS

Koszovóval kapcsolatosan jóval több problémás kérdés merül fel, mint amennyit akár a szakmai közvélemény is számon tart. A leegyszerűsített problémakezelés, mely a legtöbb érintett állam részéről szándékolt is lehet, túlságosan is határozott, egymásnak gyakran ellentmondó álláspontokhoz vezet, miközben a kérdés fontos vonatkozásai maradnak figyelmen kívül. Anélkül, hogy részletes taglalásukba bocsátkoznánk, fel kívánom hívni a figyelmet néhány ilyen kérdésre a nemzetközi jog és a nemzetközi kapcsolatok területén. Egyes kérdések messze túlmutatnak Koszovón és a nyugat-balkáni stabilitáson, globális politikai összefüggéseik vannak, vagy befolyással lehetnek a nemzetközi jog bizonyos részeinek jövőbeni alakulására.

Hogy a koszovói kérdés kapcsán kialakult jelenlegi helyzetet értelmezni tudjuk, vissza kell mennünk az időben, és meg kell vizsgálnunk az 1999-es katonai akciót, melyet a NATO hajtott végre az akkori Jugoszláv Szövetségi Köztársaság ellen. A máig sem kellőképpen tisztázott kérdés az, hogy ez a beavatkozás a nemzetközi joggal összhangban történt-e, legális volt-e avagy sem. A beavatkozás legalitásának kérdésére adott válasz a jelenlegi helyzet megítélését is jelentősen befolyásolja.

Az 1999-es katonai akció előkészítése idején rögzültek az álláspontok a tekintetben is, hogy egy-egy állam a koszovói kérdést regionális vagy globális problémaként kezeli-e. Fontos itt észrevennünk, hogy Oroszországgal ellentétben Kína változtatott álláspontján: míg 1999-ben mindkét állam globális szempontokat tartott szem előtt a koszovói helyzet megítélése során, ma már csak Oroszország az, mely nem a nyugat-balkáni térség helyzetének rendezéséből, stabilitásának visszaállításából indul ki, hanem a posztsovjet térség stabilitását és a nemzetközi jognak megfelelő eljárások szükségességét, a jogbiztonságot hangsúlyozza.

Mára már felülkerekedni látszik az a nézet, hogy az 1999. március vége és június eleje között a NATO által Jugoszlávia ellen folytatott katonai akció illegális volt. A nemzetközi jog ugyanis két esetben engedélyezi a fegyveres erőszakkal való fenyegetést, illetve a fegyveres erőszakot. Az egyik az ENSZ Alapokmányának 51. §-a alapján a kollektív önvédelem. A másik az Alapokmány VII. fejezete szerint az ENSZ Biztonsági Tanácsának döntése, illetve felhatalmazása alapján folytatott katonai akció,

mely regionális instabilitás okozását hártja el. A Koszovó ügyében történt jugoszláviai beavatkozás esetében nyilvánvalóan egyikről sincs szó.

A helyzet azonban korántsem ilyen egyszerű. Az ENSZ-nek ugyanaz az alapokmánya, mely a két említett kivételtől eltekintve tiltja a fegyveres erőszakkal való fenyegetést, illetve az erőszakot, az emberi jogok védelméről is határozottan fogalmaz. Koszovóban viszont humanitárius katasztrófáról volt szó. (Az 1999. március 24-i NATO-támadások megkezdése előtt egy, az ENSZ BT-hez eljuttatott jelentésben szerepelt a racsaki mészárlás, ahol 45 albán civil személy veszítette életét, és ugyanez a jelentés beszámol 230 ezer személyről, aki kénytelen volt elhagyni lakóhelyét. Ez a szám júniusra 800 ezerre emelkedett – a koszovói albán lakosság csaknem fele elmenekült.)

A NATO-tagállamok komoly erőfeszítéseket tettek egy VII. fejezet szerinti BT-felhatalmazás elfogadtatásáért, amely legalizálta volna a fegyveres beavatkozást, véget vetendő a Koszovóban kialakult humanitárius katasztrófának. A március 24-re sürgősséggel összehívott BT-ülésen azonban Oroszország, Kína, Fehéroroszország és India ellenzett bármiféle katonai akciót, az ENSZ Alapokmányának megsértésére hivatkozva. Bizonytalanság alakult ki az akció jogi megítélését illetően. Az Egyesült Államok, Kanada és Franciaország azt hangsúlyozta, hogy a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság – mivel a jugoszláv hadsereg nem szüntette be koszovói hadműveleteit – két korábbi BT-határozatot is megsértett. Hollandia és Nagy-Britannia úgy érvelt, hogy a NATO katonai akciója *legális* válasz a humanitárius katasztrófára. Németország pedig az Európai Unió elnökeként kifejtette, hogy az EU tagjainak *morális kötelessége* megakadályozni egy humanitárius katasztrófát Európa közepén.¹

A NATO fegyveres akcióról szóló döntése morális megfontolásokra alapult, miközben a jogi szempontok háttérbe szorultak. A tagállamok drámai kérdéssel szembesültek: jelentős, emberek által okozott tragédiának lehetnek tanúi; a Biztonsági Tanács, amely hivatott lett volna felhatalmazást adni a katonai szervezetnek, hogy véget vessen a humanitárius katasztrófának, az orosz és kínai vétó miatt bénult volt; ebben a helyzetben csendben kell maradni és nem tenni semmit, vagy jogilag vitatható döntést kell hozni egy katonai akcióról? A háttérben meghúzódó probléma pedig az, hogy a nemzetközi jog jelenlegi rendszere alkalmatlan az

¹ Lásd Simon Chesterman: *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law*. Oxford UP, Oxford, 2002, 211–212. p.

ilyen szituációk kezelésére. A fegyveres erőszak tehát morális szempontból igazolható, miközben minden bizonnyal illegális volt.

A '90-es évek végén még úgy tűnt, hogy a nemzetközi jog merevsége oldódni fog a humanitárius intervenciót illetően. Néhány szerző már korábban tarthatatlannak ítélte azt a feltételrendszert, amelybe az ilyen beavatkozás kérdése ágyazódik.² Ha humanitárius intervenció szükségessége esetén a Biztonsági Tanács bénult, nemzetközi jogászok szokásjog kialakulását valószínűsítették.³ A BT felhatalmazása nélküli humanitárius intervenció szokásjoga azonban nem szilárdult meg,⁴ mert Koszovó esetében egy valószínűsíthetően sikeres függetlenségi törekvéssel kapcsolódott össze.⁵ Ez a fejlemény – nevezetesen a humanitárius intervenció továbbra is korlátozott alkalmazhatósága – túlmutat a koszovói kérdésem, és a nemzetközi jog, illetve kapcsolatok fontos szegmensére van meghatározó befolyással.

A NATO katonai akciója legalitásának problémáján túl megkerülhetetlen a kérdés, hogy valóban egyedi esetről lenne-e szó, ha Koszovó elnyerné a függetlenséget. Kiváltképpen Németország már az 1999-es katonai beavatkozás indoklásában is hangsúlyozta a körülmények kivételes voltát és az akció megismételhetetlenségét. Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 2007. március 26-án elküldött *Jelentés Koszovó jövőbeni státusáról* (mely jelentésnek függeléke az Ahtisaari-terv néven emlegetett javaslat) a következőképpen fogalmaz: „Koszovó egyedi eset, mely egyedi megoldást igényel. Nem hoz létre precedenst a többi megoldatlan konfliktus számára. A Biztonsági Tanács, egyhangúlag elfogadva az 1244-es határozatot, Milošević koszovói akcióira válaszolt, megtagadva Szerbiától Koszovó kormányzásának jogát, ideiglenes ENSZ-adminisztráció alá helyezve, és célul tűzve ki egy politikai folyamatot, mely Koszovó jövőjét

² „Bármely államnak, amely képes megállítani a mészárlást, joga van arra, hogy legalább megpróbálja. A legalista paradigma valóban kizárja az ilyen erőfeszítéseket, de ez csak azt jelzi, hogy a paradigma, amennyiben nem vizsgálják felül, nem képes megmagyarázni a katonai beavatkozás morális tényeit.” Michael Walzer: *Just and Unjust Wars*. BasicBooks, New York, 1992, 108. p.

³ Lásd Antonio Cassese: *Ex iniuria ius oritur. Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Countermeasures in the World Community?* European Journal of International Law, 10/1. (1999), 29. p.

⁴ Lásd Antonio Cassese: *A Follow-Up. Forcible Humanitarian Countermeasures and Opinion Necessitatis*. European Journal of International Law 10/4. (1999), 796. p.

⁵ Lásd Srdjan Cvijic: *Self-determination as a Challenge to the Legitimacy of Humanitarian Interventions. The Case of Cosovo*. German Law Journal 8/1. (2007), 78. p.

hivatott meghatározni. Ezeknek a tényezőknek a kombinációja a Koszovóval kapcsolatos körülményeket kivételessé teszi.⁶

Putyin orosz elnök felvetésére, hogy elismerve Koszovó elszakadási jogát precedens keletkezik Észak-Oszétia, Abházia, Hegyi-Karabah és a moldovai Transznisztria helyzetének rendezésére, a fenti, kivételességre alapozott válasz szokott megfogalmazódni. Az említett négy eset és Koszovó helyzete között az egyetlen különbség azonban „csak” az, hogy Koszovót nemzetközi, ENSZ-mandátummal rendelkező adminisztráció igazgatja, ami az 1999-es katonai beavatkozás közvetlen következménye. Ezért is oly fontos ennek a beavatkozásnak a legalitását, illetve legitimitását tisztázni.

A következő lényeges kérdés az önrendelkezési, pontosabban a külső önrendelkezési jognak a gyakorlásával függ össze. A Koszovó függetlensége melletti érvelés a fentebb idézett jelentésben is említett „megtagadott” szuverenitás gondolatára alapozódik. Ennek lényege, hogy egy területnek joga van önrendelkezést gyakorolnia, ha a terület lakossága súlyos és hosszan tartó emberi jogszétséket szenvedett, melyeket az az állam okozott, amelyhez az illető terület tartozik. Ha tehát az állam képtelen megvédeni állampolgárait vagy állampolgárainak egy csoportját, elveszíti a jogát arra, hogy kormányozza őket. Milošević és rezsimje kétségkívül rosszul kormányozta Koszovót. De két kérdést is meg kell itt fogalmaznunk.

Az egyik: a dekolonizációs kontextuson kívül gyakorolható-e az önrendelkezési jog? Az ENSZ több mint hatvan éves történetében nem volt példa erre. A jelenlegi nemzetközi rendszer az államok területi állományának rögzített voltára épül. A függetlenség kikiáltása Kelet-Timorban 1999-ben, amire a koszovói függetlenség hívei gyakran hivatkoznak, nem jó példa, hiszen Indonézia, még ha huszonnégy éven keresztül is, mégiscsak bitorolta ezt a névlegesen portugál területet.⁷ Az önrendelkezési jog ugyan az emberi jogokhoz hasonlóan az ENSZ Alapokmányának és így a nemzetközi jognak is egyik alappillére, de nem gyakorolható a másik pillér, a béke rovására.

A másik kérdés, ami gyakran elhangzik: ha már Koszovó függetlenné válik, miért a jelenlegi demokratikus szerb kormánytól és miért nem Miloševićétől „vették el” ezt a területet? Akik ez utóbbi kérdést teszik fel,

⁶ *Report of the Special Envoy of the Secretary-General on Kosovo's Future Status*. UN Doc. S/2007/168, 4.

⁷ Lásd Chesterman: I. m., 149–150. p.

eltekintenek attól, hogy az 1244-es BT-határozat mellett, hogy Szerbia részeként határozza meg Koszovót, magában foglal egy olyan kitéelt is, mely szerint a nemzetközi jelenlét célja Koszovó jövőbeni nemzetközi státusának meghatározása.

Az eddigieket összefoglalva leszögezhetjük, hogy amennyiben és amikor Koszovó függetlenné válik, a körülmények egyediségétől függetlenül ez a fejlemény minden bizonnyal precedensjelleggel bír majd az önrendelkezési jog gyakorlása szempontjából.

Újabb jelentős kérdés Koszovó területének lehetséges megosztása az albánok és a szerbek között. Noha úgy tűnik, ez az elképzelés lekerült a napirendről, tudatában kell lennünk, hogy a szerb politikai és értelmiségi elit legbefolyásosabb része a mai napig egy ilyen megoldásnak a híve. Dobrica Ćosić, a '90-es évek elején jugoszláv államfő, a modern szerb nacionalizmus „atyja” már a '70-es években azon a véleményen volt, hogy Szerbia Koszovót nem képes megtartani. Ćosić utóbb részletes tervet dolgozott ki a megosztásra vonatkozóan. Gondolkodása nagymértékben befolyásolta Zoran Đinđić és Zoran Živković volt miniszterelnökök, Koštunica jelenlegi miniszterelnök és Tadić államfő gondolkodását – noha nyilvánosan csak Živković szállt síkra a megosztás mellett.⁸

A beszámolók szerint a koszovói szerbek mintegy 60%-a, azok, akik az északi, mitrovicai körzeten kívül élnek, jobban tartanak a területmegosztástól, mint Koszovó függetlenségétől.⁹ Az északi terület Szerbiához való csatolása esetére léteznek szerbiai elképzelések a diaszpórában élő koszovói szerbek kitelepítésére vonatkozóan. Egy albán–szerb megosztás ezen túlmenően az Európai Unió multietnikus Koszovót illető elképzelésével is ellentétben állna. Koszovó függetlensége jogi érveléssel nehezen, morális érvekkel azonban alátámasztható. Ám a területmegosztás rövid időn belül láncreakciót indíthatna el a térségben. Félő, hogy első körben Bosznia és Macedónia felosztása kerülne napirendre. Később követnék ezt más államok, más területek. Közép- és Kelet-Európában és a Balkánon azonban kevert lakosságú területek vannak. Olyan területmegosztást, amely után ne maradnának nemzeti kisebbségek egy-egy államban, nem lehet elképzelni. Ennek ellenére lehetséges, hogy a szerb politikai osztály az Oroszország ellenkezésével elért halasztást arra használja ki,

⁸ Vö. International Crisis Group: *Kosovo. No Good Alternatives to the Ahtisaari Plan.* Europe Report 182. (2007. május 14.), 16.

⁹ Lásd uo., 14.

hogy alkalmas pillanatban „kompromisszumos” javaslatként a területmegosztást szorgalmazza. Hiszen Koszovó egész területének megtartását sem lehetségesnek, sem célszerűnek nem ítéli.

Az orosz magatartás értelmezésére többféle kísérlet történt. Míg az EU legtöbb tagállama (köztük Nagy-Britannia, Franciaország és Németország) és az Egyesült Államok minden más megfontolást háttérbe szorítva a regionális stabilitásra összpontosít – ennek foglalata az Ahtisaari-terv –, addig Oroszország bevallotta a koszovói kérdésen túlmutató szempontok alapján alakítja álláspontját. Alapvetően kétfajta érvet használ. Az egyik a posztszovjet térség befagyott konfliktusainak rendezése szempontjából keletkező esetleges koszovói precedens, a másik a nemzetközi jogbiztonság. Látnunk kell, hogy az orosz álláspont azért lehet olyan erős, mert jogi szempontból megalapozott. Ilyen érveléssel valójában jobban alátámasztható, mint az Ahtisaari-terv vagy bármely más elképzelés. Nem véletlen, hogy az orosz kormányzattal politikai és morális megfontolásokat szokás szembeszegezni, állítván, hogy Oroszország saját nemzetközi pozícióit rongja a Koszovó státusáról szóló BT-határozat akadályozásával. Helyes jogértelmezésre támaszkodva Oroszország – a fenti állítással ellentétben – a koszovói kérdésben elfoglalt álláspontja révén erősítheti pozícióit akkor is, ha enged az euro-atlanti közösségnek, és akkor is, ha nem.

Magyarországnak nincs határozott álláspontja Koszovó jövőbeli státusát illetően. Magyar hivatalos nyilatkozatok szerint a koszovói kérdés rendezéséhez BT-határozat szükséges. Most úgy tűnik, hogy az orosz vétó miatt ilyen határozat nem lesz. A magyar álláspontnak tartalmaznia kellene azt is, hogy a megállapodásra való törekvés lehetőségeinek kimerülésével, megállapodás híján is vállalni kell Koszovó státusának rendezését. Legfőbb érünk ezen álláspont mellett az lenne, hogy egy ilyen megoldás biztosítja a térség lehető legnagyobb stabilitását. Románia, Szlovákia, Spanyolország, Görögország és Ciprus, az Európai Unió azon tagállamai, amelyek elleneznék Koszovó függetlenségét, nyilvánvalóan nem a nyugat-balkáni térség stabilitását, hanem – Oroszországhoz hasonlóan – saját problémáikat tartják szem előtt. Nekünk nem ezt kellene tennünk. Más kérdés – és a másfél évtizedes magyar regionális politika helyességét igazolja –, hogy a nyugat-balkáni térség stabilizálásának módozatai – például a koszovói szerbek autonómiája – egybeesnek a magyar regionális törekvésekkel.

MULTIPOLARITÁS KÉRDŐJELEKKEL

A nemzetközi közösség (a „világ”) jelenleg egypólusú. Ennek elsősorban az az oka, hogy az Egyesült Államok gazdasági ereje megközelíti az utána következő hat legerősebb államét együttvéve, katonai ereje pedig nagyobb, mint ezeké együtt. Hadi költségvetése (2000-ben) 281 milliárd amerikai dollár volt, Nagy-Britanniáé 36, Franciaországé 40, Németországé 33, Oroszországé 44, Kínáé 23 és Japáné 38. Az amerikai gazdaság e hét állam összesített GDP-jének 45 százalékát adja, miközben a többi állam egyike sem éri el e teljesítmény felét. Ilyen nagy különbség a „materiális erő” tekintetében a modern kori közösségi rend létrejötte óta (1648, Vesztfália) soha nem alakult ki egyetlen állam javára. Földrajzi fekvése, politikai és gazdasági berendezkedése még tovább erősíti az Egyesült Államok befolyását.

Multipoláris világvizió

A nemzetközi kapcsolatok ténylegszerű körben elfogadott elmélete szerint a jelenlegi helyzet tartósan nem állhat fenn. A realisták elméleti következtetése az, hogy az amerikai erő egy másik egyensúlyi erő megteremtésére készíti a többi államot. Nem kis erőfeszítésükbe kerül azonban megmagyarázni, miért késlekedik a másik, az Amerikával szemben egyensúlyt képező pólus létrehozása. A számításba vehető államok ugyanis (Kína és Oroszország, de akár Franciaország vagy Németország is) sokszor beszélnek a multipoláris világról, de az igény megfogalmazásán túl alig tesznek valamit létrehozása érdekében.

Egyensúlyteremtő szándék

Nincs komolyan szó Amerikával szembeni szövetség létrehozásáról, védelmi doktrínák összehangolásáról. A magyarázat egyrészt az aránytalanságban rejlik. Nincs értelme Amerikával szembeni pólusban gondolkodni,

amíg egy szövetség sem képes már csak akkora „materiális erőt” se koncentrálni, mely felérne az övével. Másrészt a hidegháború során ugyanabba a szövetségi rendszerbe ágyazódott be mind az Egyesült Államok, mind néhány lehetséges riválisa (Franciaország, Németország), és ez igen csak megnehezíti az egyensúly megteremtésére irányuló törekvéseket. A valóságos helyzetet jól írta le egy kínai diplomata, amikor rezignáltan azt mondta, hogy „a világ egypólusú ugyan, de önálló szereplőkkel”.

Csakhogya mindvégig meglévő egyensúlyteremtő szándékok erősödnek. Oroszország magára találása, Kína gazdasági fejlődése és az Egyesült Államok iraki szerepvállalása az egyensúly létrehozására irányuló törekvések legfontosabb mozgatói. Mégsem ezek a szempontok indokolják, hogy komolyan vegyük a multipolaritás kérdését, hanem az, hogy az amerikai társadalom egyre kevésbé támogatja a hadsereg külföldi jelenlétét. Ha az amerikai történelemben mélyen gyökerező izolacionista felfogás újra teret nyer, minden bizonnyal Európa lesz az első, ahol véleményük szerint a „ráfördítés” meg fogja haladni a remélt „hasznot”. Amerikai elemzők gyakran hangoztatják, hogy európai katonai jelenlétükhöz valójában maguk az európaiak ragaszkodnak, hogy önmaguk fenn tudják tartani a stabilitást. Egy külső hegémont még minden európai állam elfogad, de maguk közül valónak nem fogják elismerni a vezető szerepét. Az európai katonai jelenlét eszerint nem amerikai érdek, csupán egy sokba kerülő gesztus a saját problémáik megoldására képtelen európaiaknak.

De a kérdésre nincs egyértelmű válaszom, csupán néhány támpontot fogalmaznék meg egy későbbi lehetséges válaszhoz. Minden valamirevaló átfogó elemzés a magyar külpolitikáról megállapítja, hogy NATO-csatlakozása (1999) és európai uniós taggá válása (2004) óta Magyarország „helyzete megváltozott”. Arra azonban a legkritikább esetben térnek ki a szerzők, hogy miben is áll ez a helyzetváltozás. Vonakodásuk érthető, hiszen számtalan buktatót rejt magában annak magyarázata, hogy Magyarország regionális szereplőből globális szereplővé vált. Formálisan. A NATO-ban elvileg egyenrangú a globális szuperhatalommal, az Egyesült Államokkal, az EU-ban pedig ugyanazok a jogok illetik meg és ugyanazok a kötelezettségek terhelik, mint a regionális nagyhatalom Nagy-Britanniát, Németországot vagy Franciaországot.

De hogyan vélekedjünk akkor, ha az Egyesült Államok a gyakorlatban arra használja a NATO-t, hogy könnyebben elfogadtassa akarátát a szövetségben résztvevőkkel? És mit gondoljunk arról, hogy az EU „régis” tagállamai valójában a piacunkat akarták megszerezni, most pedig késleltetik

azokat a kifizetéseket, melyeket ők teljes összegben folyósítanak maguknak? Tagságunk a globális szervezetekben kiszolgáltatottá tesz bennünket a nagyhatalmaknak, ugyanakkor lehetőséget is teremt befolyásolásukra. És melyik az a helyzet, mely inkább sarkallna egy kisállamot a globális kérdésekkel való szembesülésre?

A legnagyobb vesztesek

A multipolaritással mint globális kérdéssel kapcsolatos érdekeink több szinten is megfogalmazhatók. A biztonsági szempontok azt sugallják, nem áll érdekünkben az Egyesült Államok kivonulása Európából, különösen nem, ha az EU új reformszerződésének majdani aláírása ellenére a kétszintű Európát célzó elképzelések még inkább meggyökeresednek. A legjobb magyar külpolitikai elemzők, érzékelvén a több pólus kialakulásához vezető trendeket, az EU és Oroszország szövetségét szorgalmazzák. Egy ilyen szövetségnek azonban – egy Amerika nélküli Európában, az unió második szintjére szorulva – a „rég” Európa és az Oroszország közé ékelődő államok lennének a legnagyobb vesztesei. Nincsenek végleges megoldások, de a globális kérdésekre válaszként megállapítható, hogy a Magyarországnak – legalábbis külpolitikai szempontból – kedvező korszak addig tart, amíg a NATO változatlan szerkezetben marad, és reális esély van az egységes Európai Unió létrehozására.

*Balról a második Németh Zsolt, majd Szabó Vilmos, Lőrincz Csaba, Klein András
Lhászában*

KÖVETKEZETES KÜLKAPCSOLATOK

MAGYARORSZÁG KÜLKAPCSOLATI STRATÉGIÁJA

(Társszerkesztők: *Németh Zsolt, Csontos Enikő*)

Bevezető

A nemzetközi kapcsolatok meghatározó sajátossága az átalakuló világrend, ahol az unipolárisként értelmezett rendszert várhatóan egy olyan multipoláris rend váltja fel, amelyet változó szövetségek és változó biztonságpolitikai kihívások jellemeznek. Ilyen helyzetben a külpolitikai cselekvés irányait középtávra, 2014-ig határozzuk meg.

A magyar külpolitika az Európai Unió és az Észak-atlanti Szerződés Szervezete által vallott és védett értékeken alapul, stratégiájának középpontjában az emberi és kisebbségi jogok érvényesítése áll.

Európa egységesülése, illetve a világ globalizálódása azt eredményezi, hogy a magyar kormányzati tevékenység jelentős része mára már a külkapcsolatok területén zajlik le. Szemléletváltásra van szükség ahhoz, hogy megteremthessük az összhangot a belpolitikai és külpolitikai tevékenység között. A megfelelő arányokat érvényesíteni kell az igazgatási intézmények szintjén is.

A XXI. század eleje a globalizáció kora. Feladatunk, hogy a magyar nemzet összetartó erejének és versenyképességének növelésével megszilárdítsuk helyünket a világban. Nemzetünk jövőjét, államunk szuverenitását, demokratikus értékeink és intézményeink megőrzését csak a globális versenyben való helytállás biztosítja.

Helyre kell állítanunk a bizalmat Magyarország iránt. Ennek alapvető feltétele, hogy valós képet alkossunk magunkról itthon, és valós adatokat szolgáltatassunk magunkról a világnak. Mindemellert tudatában vagyunk annak, hogy csak szilárd belső viszonyokkal rendelkező ország érvényesítheti külföldön nemzeti érdekeit. Csak így érhető el, hogy a következő évek ismét a felemelkedés évei legyenek.

A következő évek magyar külpolitikájának alakítása során egyszerre kell figyelembe venni európai uniós tagságunkat, ebből adódó lehetőségeinket és kötelezettségeinket, illetve a globalizáció korában megjelenő új

típusú kihívásokat. Szem előtt kell tartanunk a Magyarország sajátos geopolitikai helyzetéből adódó kérdéseket: a határon túli magyarok irányában fennálló felelősségünket, illetve a közép- és kelet-európai regionális kapcsolatok fejlesztésében rejlő lehetőségeket. Különös jelentőséget kap a külpolitikai cselekvés alapvető célkitűzéseinek meghatározása, hiszen a célkitűzések jelentik az igazodási pontot a cselekvés változásokhoz alkalmazkodó irányai számára.

I. Alapvető célkitűzések

Magyarország külpolitikájának célja a nemzeti érdekek határozott képviselése a nemzetközi kapcsolatokban, valamint a belpolitikai célok megvalósításához szükséges nemzetközi mozgáster megteremtése.

Következetesség, átláthatóság és egységesség. Elengedhetetlen, hogy megszabadítsuk a magyar külpolitikát a pártpolitikai érdekektől és a gazdasági csoportérdekektől. A diplomáciai tevékenység közszolgálati színterévé, külszolgálati színterévé, átláthatóvá és kiszámíthatóvá kell válnia. Felfogásunk szerint a külügyi apparátus a magyar államot képviseli, és tevékenysége középpontjában nem a kormány mellett kifejtett propaganda, hanem a nemzeti érdekek szolgálata áll.

Nemzeti érdekeink uniós szinten történő sikeres érvényesítéséért helyre kell állítanunk Magyarország utóbbi években megtépázott nemzetközi hírnevét. Meggyőződésünk, hogy egy önbecsülésében, összetartozásában megerősödött nemzet sikeresebben képes helytállni versenyhelyzetekben, hatékonyabban tud érvényt szerezni külpolitikai törekvéseinek, és nagyobb szerepet képes játszani az uniós politikák alakításában és képviselésében.

Nemzetpolitika. A magyar külpolitika sajátossága, hogy kettős érdeket kell érvényesítenie: a magyar állam és a magyar nemzet érdekét, vagyis a nemzetközi feltételek biztosítását a magyar állampolgárok szabadságának, biztonságának és anyagi jólétének növekedéséhez, valamint a határon túli magyarság céljainak támogatását annak érdekében, hogy ezáltal is erősödjön térségünk stabilitása, a kölcsönös megbecsülés Közép- és Kelet-Európa nemzetei között. Az Európai Unió új lehetőségeket és eszközöket kínál ennek a célkitűzésnek a megvalósításához.

Koherens biztonságpolitika. Hazánknak alapvető érdeke fűződik az észak-atlanti szövetségi rendszer fennmaradásához. Magyarország szá-

mára a legfőbb biztonsági garanciát katonai értelemben továbbra is a NATO jelenti. Éppen ezért Magyarország a jövőben is a NATO fennmaradásában, és a megváltozott nemzetközi helyzetben az új körülményekhez való alkalmazkodásban érdekelt. Az észak-atlanti szövetségi rendszer fenntartása mellett azonban támogatjuk az Európai Unió önálló biztonság- és védelempolitikai törekvéseit. Ugyanakkor a párhuzamosságok elkerülése érdekében, valamint figyelembe véve a képességfejlesztés tagállami korlátait, különös jelentőséget tulajdonítunk az egymást kiegészítő NATO–EU, illetve a civil-katonai stratégiai együttműködésnek.

Gazdasági felzárkózás. Magyarország az elmúlt öt évben az EU egyik gazdaságilag legrosszabban teljesítő államává vált. Az ország egyik kritériumot sem teljesíti, ami az euróövezethez való csatlakozáshoz szükséges. Ezek a tények az elkövetkezendő évek egyik legfontosabb feladatává ismét a gazdasági felzárkózást teszik a teljes értékű EU-tagság elérése érdekében. Célunk a magyar polgárok életszínvonalának európai szintre emelése. A felzárkózás egyik kulcsa az uniós források hatékony felhasználása konszenzuson alapuló, átfogó stratégia alapján.

Versenyképességünk fejlesztése. A globalizációs folyamatok az országok közötti egyensúly gyors változását hozták magukkal. Az Európai Uniónak és benne Magyarországnak fokozódó versenyhelyzetben kell szembenéznie a világ más térségeivel. Feladatunk, hogy a magyar nemzet és az Európai Unió versenyképességének növelésével megerősítsük helyünket az Európai Unióban és a világban.

Demokratikus értékek, az emberi és kisebbségi jogok biztosítása és kiterjesztése. Magyarország immár több mint egy évezrede kötődik a nyugati keresztény kultúrához és az európai értékekhez. Célunk ezen értékek megőrzése, különös tekintettel az emberi jogokra. Nemzeti sajátosságainkat vállalva az egyenrangú tagállamok egységes és erős Európájáért szállunk síkra. EU-tagállamként is aktív szerepet vállalunk a demokrácia, a jogállamiság és az emberi jogok biztosítása, kiterjesztése terén.

II. A cselekvés irányai és területei

1. Helyünk Európában

A kor kihívásainak leginkább egy gazdaságilag erős, versenyképes és egységes Európa tud megfelelni, ebben az Európában Magyarország szilárdan képviseli nemzeti érdekeit, ugyanakkor a lehető legtöbb területen a többi tagállammal való szoros együttműködésre törekszik. A tagállamok együttműködését elmélyítő, belső kohézióját növelő, szolidáris, a mélyebb integráció irányában továbblépő Unió létrehozására törekszünk.

El kell érniünk, hogy a magyarok a mindennapokban is megérezzék európaiságukat, tudatosuljon az emberekben, hogy immár jó ideje tagjai vagyunk az Európai Uniónak, és mi is alakítjuk a „brüsszeli szabályokat”. Magyarország polgárainak mielőbb tapasztalniuk kell, hogy személyes hasznuk származik az állam uniós tevékenységéből.

Az Európai Unió tagállamaként az ország fejlődésének szinte minden területe összefügg Európa-politikánkkal (mezőgazdaság, közlekedés, energia, ipar, verseny, kutatás-fejlesztés, környezetvédelem). Ezért szinte minden terület sikerességének a függvénye, hogy milyen Európa-politikai érdekérvényesítő képességgel rendelkezünk. A koherens Európa-politikai vízió elsősorban az országra vonatkozó jövőkép felvázolására ad lehetőséget. Európa-politikánk akkor érthető a választópolgárok számára és akkor lehet sikeres, ha tudjuk, hogy milyen Magyarországot akarunk, és ennek függvényében határozzuk meg, hogy milyen Európát építünk.

Az európai döntéshozatalban napirendre kerülő kérdések túlnyomó többsége érint valamilyen államigazgatási tevékenységet, így a kormányzás összes szakterülete is részét képezi az Európa-politikának. A belső kormányzati tevékenység és az uniós tagállami szerep ezért nem választható el egymástól. Csak a sikeres kormányzásra képes politikai erő jeleníthet meg világos Európa-politikai víziót; de ez fordítva is igaz: ha egy kormány megalapozott és koherens Európa-politikai vízióval rendelkezik, csak akkor képes a jó kormányzati munkára.

A 27 tagú unióban a stratégiai jellegű döntéseket szinte kizárólag kompromisszumos csomagok részeként lehet elfogadni. Ezért világosan meghatározott prioritásokkal és aktív politikával sokkal hatékonyabban érvényesíthetjük és védelmezhetjük érdekeinket, mintha eleve kompromisszumos álláspontra helyezkedünk, illetve ha a jelenlegihez hasonló követő politikát folytatunk.

A világosan meghatározott Európa-politikai prioritásaink fényében az Európai Unió féléves és éves, illetve másfél éves programjait meg kell próbálnunk előzetesen befolyásolni. Ennek eszköze egyrészt az elnökség ellátására készülő tagállammal való különleges kapcsolatok építése, másrészt az Európai Bizottság éves stratégiai terveinek, illetve jogalkotási programjának konzultációs folyamatában való aktív részvétel. A féléves tervezési időszak elején nagy hangsúlyt kell fektetni a tagállamok elnökségi programmal kapcsolatos prioritásainak megismerésére. Ez nélkülözhetetlen a szövetségépítés tervezéséhez.

A szövetségépítés során Magyarországnak minden kérdésben vagy kérdés-csomag kapcsán azokkal az országokkal kell együttműködni, amelyek a magyar érdekvédelem szempontjából hasonló álláspontot képviselnek, vagy a legkedvezőbb álláspontra helyezkednek. A szövetségépítés alapja a kétoldalú kapcsolatok megerősítése, amely során a konkrét együttműködési kérdéseken kívül figyelmet kell fordítani a hagyományos barátságok szimbolikus és kulturális szférájának ápolására. Az uniós politikák legtöbbje esetében a nagy tagállamokkal fenntartott kétoldalú kapcsolatoknak különös jelentősége van. Nagy hangsúlyt kell fektetni ugyanakkor a kétoldalú kapcsolatok szorosabbra fűzésére az unió kohézióját és a felzárkózást célul kitűző, hazánkkal hasonló fejlettségű tagállamokkal. Egyúttal törekedni kell a tagállamok egyes csoportjai közötti minél több informális együttműködésben való aktív és szükség szerint kezdeményező részvételre, valamint a Visegrádi Együttműködés fenntartására.

Alapelvünk a tagállamok egyenrangúsága. A tényleges egyenrangúsághoz elengedhetetlennek tartjuk mindazoknak a korlátozásoknak a megszüntetését – például a munkavállalásra vonatkozó korlátozásokat vagy a mezőgazdasági támogatások szintjének korlátozását –, amelyek erősítik az unión belül a „rég” és az „új” tagállamok közötti különbséget.

Célunk egy erős Európai Unió, amely Magyarország számára a biztonságot, a felzárkózást és az egyenrangúságot jelenti. Az uniót erősítő új közös politikák támogatása mellett fontos célunk, hogy fennmaradjanak és hatékonyabbá váljanak az olyan, Magyarország számára kiemelkedően fontos meglévő uniós politikák, mint a szolidaritás elvére épülő kohéziós politika, az ésszerűen megreformált mezőgazdasági politika, az egyre jobban előtérbe kerülő kutatás-fejlesztési politika, a közlekedéspolitikai, illetve a bel- és igazságügyi, valamint a közös kül- és biztonságpolitika.

Különös hangsúlyt helyezünk az Európai Unió versenyképességének megőrzésére, és ennek érdekében tagállamként elő kívánjuk segíteni a lisz-

szaboni stratégia célkitűzéseinek végrehajtását, illetve a globális trendekhez igazodó megújulását és továbbfejlesztését. A lisszaboni stratégia jelenlegi prioritásainak (kutatás és fejlesztés, dinamikus üzleti környezet, foglalkoztatás előmozdítása, közös energia- és klímapolitika) megvalósítását Magyarországon is kiemelt feladatnak tartjuk, hiszen ezek Magyarország érdekeit is szolgálják. Kiemelkedően fontosnak tartjuk a kis- és középvállalkozások fejlesztését, amelyek a bruttó nemzeti termék és a foglalkoztatás jelentős százalékát biztosítják.

Jelenlegi gazdasági helyzetünkben erőfeszítéseinket az euró kellő időben történő bevezetésére, valamint Magyarország versenyképességének, gazdasági növekedésének és foglalkoztatottsági szintjének helyreállítására és növelésére kell fordítanunk, az uniós források segítségével és optimális felhasználásával. Az uniós források felhasználásának rendszerét átláthatóbbá kívánjuk tenni, és a vonatkozó átfogó tervek elkészítésébe be kívánjuk vonni az érintetteket. Megfékezzük a korrupciót e források felhasználása terén.

Magyarország célja, hogy megtartsa és megerősítse a kohéziós politikát a következő költségvetés tervezési időszakában is.

A közös agrárpolitika (KAP) mind az Európai Unió, mind Magyarország agrárgazdasága szempontjából meghatározó jelentőségű. A KAP olyan közös politika, amelynek ma is létjogosultsága van. E politika nem túlhaladott, ezért felülvizsgálatának arra kell irányulnia, hogy a szükséges változtatásokkal miként tudja leghatékonyabban szolgálni az eredetileg kitűzött célokat. A kibővült Európai Unió közös költségvetésének biztosítása kell a meglévő közösségi politikák finanszírozását, és lehetővé kell tennie, hogy az unió megfeleljen az új feladatoknak és kihívásoknak. A közös költségvetésnek is tükröznie kell az európai összefogás eddig elért eredményeinek megőrzése iránti elkötelezettséget.

A magyar agrárgazdaság helyzete nem hasonlítható a nyugat-európai országokéhoz. Mezőgazdaságunk fejlesztése megoldhatatlan a KAP nélkül. Mielőtt a további alapvető változtatások irányába tenne lépéseket, az EU-nak olyan politikát kell folytatnia, amellyel segíti az új tagországokat a felzárkózásban. Az EU-tagországok KAP-reformmal kapcsolatos politikájának közelítése csak az egyenlőtlenségek feloldása után válik lehetségessé. Mindenekelőtt egyenlő versenyfeltételek kialakítására van szükség.

Támogatjuk a megreformált bel- és igazságügyi együttműködés továbbfejlesztését, a hágai program megvalósítását és továbbvitelét. Támogatjuk a bel- és igazságügyi együttműködésen belül egy egységes európai

bevándorlási és menekültpolitika kialakítását, és egyúttal a migráció problémájának Magyarország számára hosszú távon is megnyugtató kezelésére összpontosítunk. Célunk egy olyan migrációs stratégia megvalósítása, mely választ ad a nemzetközi migráció kihívásaira, és egyúttal figyelembe veszi Magyarország sajátos geopolitikai adottságait, ugyanakkor nem célja a határon túli magyarok magyarországi bevándorlásának előmozdítása. A határon túli magyarok problémáira ugyanis helyzetük, életkörülményeik javítása nyújthat megoldást, nem pedig a problémák előli kényszerű elvándorlás. A migráció az utóbbi időben sajnos egyre nagyobb arányú kivándorlást is jelent. A fiatalok külföldi szakmai tapasztalatszerzése kívánatos és támogatandó, ugyanakkor meg kell teremteni a magyar munkaerőpiacra való visszatérésük lehetőségeit is.

Célunk, hogy közlekedéspolitikánk összhangban legyen az európai közlekedéspolitika fő irányjaival. Fejleszteni kívánjuk a vasúti közlekedést, uniós és hazai forrásokból korszerűsíteni és a XXI. századi elvárásoknak megfelelővé kívánjuk tenni a vasúthálózatot és a járműparkot, külön hangsúlyt fektetve a gyorsvasúthálózat magyarországi kiépítésére. Megkülönböztetett figyelmet kívánunk fordítani a kombinált fuvarozásra és a közlekedési hálózatok országok közötti összekapcsolására, a transzeurópai közlekedési hálózatok térségünket érintő részének kiépítésére.

Az elkövetkező évek kiemelt feladatának tartjuk egy közös európai energiapolitika kialakítását. Álláspontunk szerint ennek garantálnia kell az ellátás biztonságát a beszerzési útvonalak és források bővítésével, ki kell terjednie az energiahatékonyság jelentős növelésére, az ehhez szükséges technológiai fejlesztések, innováció előmozdítására, egy integrált és a délkelet-európai térséget is magában foglaló energiapiac megteremtésére. Támogatjuk, hogy uniós finanszírozás álljon rendelkezésre európai projektként kidolgozott alternatív energiaellátási útvonalak megépítésére.

Támogatjuk, hogy az EU kezdeményező szerepet játsszon a globális felmelegedés elleni küzdelemben, a kiotói szerződés célkitűzéseinek megvalósításában és az azt követő multilaterális nemzetközi kötelezettségvállalások kialakításában és végrehajtásában, illetve hogy ez a kérdés a transzatlanti kapcsolatokban, illetve az EU a világ meghatározó országaival fenntartott kapcsolataiban és csúcstalálkozóin is kellő hangsúlyt kapjon.

A dinamikusan fejlődő és a világ minden területére kiterjedő közös kül- és biztonságpolitika új lehetőségeket teremt számunkra, hogy külpolitikai prioritásainkat immár az EU külpolitikájaként is érvényesítsük. Hozzá kívánunk járulni e politika sikerességéhez, az EU egységes nem-

zetközi fellépéséhez. E tekintetben különösen fontos szerepet kap a nagy tagállamokkal, illetve az intézményekkel való jó kapcsolatunk, illetve szövetségek építésére való képességünk. A nem EU-tagállamokkal meglévő szerződéses kapcsolataink alapján az unió jelentős összegeket fordít különböző projektekre ezekben az államokban. Érdeklünk, hogy ezen összegek elosztása és allokálása során is érvényesíteni tudjuk külpolitikai prioritásainkat.

A kül- és biztonságpolitika terén az Alkotmányszerződésben megfogalmazott és a lisszaboni szerződés által átvett rendelkezésekben az EU nemzetközi kapcsolatokban játszott szerepe erősödésének eszközét látjuk. Az EU-nak az elkövetkező években jelentős erőfeszítéseket kell tennie annak érdekében, hogy ezen új rendelkezéseket, különös tekintettel az Európai Külügyi Szolgálatra, átültesse a gyakorlatba. Az Európai Külügyi Szolgálat tekintetében hangsúlyt fektetünk arra, hogy az új tagállamok, köztük Magyarország, megfelelő, arányos képviseléssel rendelkezzenek.

A magyar külpolitikának aktív szerepet kell játszania az unió intézményi reformjainak véghezvitelében a következő évek során. Célunk az Európai Parlament és a nemzeti parlamentek szerepének erősítése. Fontosnak tartjuk, hogy az Európai Parlament, a tagállamok és a nemzeti parlamentek beleszólhassanak az új intézmények felállításába. Ezek kialakítása során törekednünk kell arra, hogy a meglévő intézményi párhuzamosságok megszűnjenek. Saját nemzeti parlamentünk szerepének erősítése érdekében célunk, hogy megteremtjük az Országgyűlés és a kormány közötti valódi együttműködést az unió döntéshozatal során, különös tekintettel a 2011-es magyar EU-elnökségre.

2011. január 1. és június 30. között kerül sor az EU soros magyar elnökségére. A két társelnök Spanyolország (2010. I. félév) és Belgium (2010. II. félév). A közeljövő egyik legfontosabb, Magyarországra váró kihívásának megfelelő előkészítése és lebonyolítása nemzeti közmegegyezést és a pillanatnyi partikuláris érdekeken való felülemelkedést igényel.

A soros elnökség betöltése – az unió legfontosabb irányító és koordináló feladatának ellátása – páratlan lehetőséget teremt Magyarország számára Európa-politikai elképzeléseink megvalósítására, a többi tagállammal való kapcsolataink elmélyítésére, nemzetközi megítélésünk javítására és diplomáciai mozgásterünk növelésére. Az elnökséget adó tagállam befolyásolhatja, hogy milyen ügyek kerüljenek az unió napirendjére, elnöklí a tanács különböző formációit, s ezáltal meghatározó szerepe van a kompromisszumok kialakítása során.

2. Kiegyensúlyozott atlantizmus és a magyar–amerikai kapcsolatok

A Magyarország, illetve az Európai Unió és az Egyesült Államok közötti kapcsolatokat a közösen vallott értékek: a szabadság, a demokrácia és az emberi jogok határozzák meg. Ezen túlmenően Magyarország szempontjából az Egyesült Államok a térségben kiemelkedő jelentőséggel rendelkezik mint az emberi jogok és a demokratikus elvek betartásán őrködő és az euro-atlanti integráció kiterjesztésében érdekelt fontos szövetség.

Az Egyesült Államok fő kihívásai ma már Európán kívül vannak, és az amerikai stratégiai gondolkodás abba az irányba mutat, hogy Európával mint fontos globális partnerrel számoljon. A transzatlanti kapcsolatok erősítésében a közép- és kelet-európai államok fontos szerepet kaphatnak. Az Egyesült Államok és Európa számos területen – így például a biztonságpolitikában – nagymértékben egymásra van utalva. Érdekünk az Egyesült Államok hosszú távú európai jelenléte.

Magyarország nem lehet paszszív szemlélője a most átalakuló transzatlanti viszonyrendszernek. Magyarország érdekelt a szabadság elterjedésében és a demokrácia elmélyítésében (elsősorban Kelet- és Közép-Európában, de a tágabb értelemben vett Közel-Keleten éppúgy, mint Kubában), és a közös értékeken és érdekeken nyugvó transzatlanti partnerségben. Magyarországnak ezért bizonyos területeken ki kell fejlesztenie olyan képességeket és kapcsolatokat, amelyekkel mind az EU, mind az Egyesült Államok számára fontos regionális partnerré válhat. Célkitűzésünk, hogy Magyarország az Európai Unió transzatlanti kapcsolatainak és politikájának is aktív szereplőjévé váljon.

Katonai téren az Egyesült Államok politikai vezetői – pártállásra való tekintet nélkül – mindenekelőtt Magyarországnak a nemzetközi békétámogató műveletekben való szerepvállalásán keresztül mérik le a magyar–amerikai jó kapcsolatok iránti elkötelezettséget. A magyar haderő modernizációját amerikai támogatás nélkül nehéz elképzelni. Ki kell alakítani azokat a niche-képességeket (hézagpótló képességeket), amelyekkel Magyarország akár katonai, akár polgári válságkezelési műveletekben önállóan meg tud jelenni. Ehhez biztosítani kell a megfelelő pénzügyi keretet.

A kétoldalú gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok javítása érdekében jó viszonyt kell kialakítani az amerikai befektetőkkel. Az egyoldalú orosz energiafüggőség megszüntetése és alternatív energiaforrások azonosítása érdekében együttműködést kell kialakítani az Egyesült Államokkal, elsősorban multilaterális keretben.

3. A regionális együttműködés

A regionális politika a magyar külpolitika egyik legfontosabb pillére. Célunk a közép- és kelet-európai térség stabilitásának megőrzése, s ahol szükséges, megteremtése.

A regionális stabilitás feltételei a térség országai közötti jószomszédi viszony, a szoros politikai és gazdasági kapcsolatok, illetve a legfontosabb törekvésekben való összehangolt cselekvés.

Magyarország az uniós csatlakozás után új helyzetbe került Közép- és Kelet-Európában is. A csatlakozni szándékozó szomszédos országok számára közvetlen uniós szomszéd vagyunk; élnünk kell azzal a lehetőséggel, hogy az unió keleti és déli hídfőállása lettünk.

Uniós tagállamként alakítói és végrehajtói kell hogy legyünk az Európai Unió térségi és szomszédáspolitikájának. Ez kötelezettségeket ró ránk, és lehetőségeket biztosít számunkra. Az Európai Unió által biztosított pénzügyi eszközöket is igénybe véve segíthetjük szomszédaink demokratikus átalakulását, gazdasági és társadalmi stabilizálódását, felzárkózását. Számunkra a külpolitikai prioritást a szomszédáspolitikai keleti dimenziója jelenti. Törekszünk ezért arra, hogy a keleti és a déli dimenzió között egyensúly legyen.

Ugyanakkor Magyarország az Európai Unió tagállamaként nem lehet passzív szemlélője a mediterrán politikának sem. Feladatunk az aktív részvétel az uniós programok előkészítésében és lebonyolításában országunk politikai, biztonsági és gazdasági érdekeinek megfelelően.

Támogatjuk a térségben a NATO és EU válságkezelési és kiemelt külpolitikai szerepvállalását, célunk továbbra is az aktív részvétel a válságkezelési műveletekben.

Célunk, hogy Európa megosztottsága végleg megszűnjön. E cél elérése érdekében egyik eszköze térségünk minél sikeresebb és teljesebb integrálódása az Európai Unióba, illetve a NATO-ba. Vonatkozik ez mind keleti, mind déli szomszédásgunkra. Ezen államok csatlakozása az európai, illetve atlanti szervezetekhez jelentős lépés a térség stabilitásának és demokráciájának megszilárdítása irányában.

Horvátországot stratégiai partnerünknek tekintjük, és támogatjuk mielőbbi NATO- és EU-tagdá válását. Akárcsak Ausztriával, Romániával és Szlovéniával, Horvátországgal is folytatni kívánjuk a közös kormányulések gyakorlatát.

Törökországgal szoros kapcsolatokra törekszünk, és üdvözöljük a végrehajtott reformokat. Az EU-csatlakozás folyamatában támogatjuk a

Brüsszel és Ankara által is elfogadott, nyitott végű tárgyalásokra vonatkozó megállapodást, és hangsúlyt helyezünk a feltételek teljes körű teljesítésére.

Hozzá kell járulnunk ahhoz, hogy a Nyugat-Balkán országaiban csökkenjenek, majd megszűnjenek a belső, elsősorban etnikai feszültségek. Járható út e téren a Nyugat-Európában sikeresen alkalmazott nemzeti közösségi autonómiák rendszere.

Koszovó függetlenné válásával új dimenzió nyílt meg a kisebbségvédelemben. A tartomány függetlenné válása sajátos körülmények között született egyedi megoldás, és nem tekinthető precedensnek más rendezetlen területi kérdések vonatkozásában. Precedensnek tekintjük viszont a koszovói szerb kisebbség jogainak biztosítását az Ahtisaari-tervben lefektetett széles körű területi autonómia révén. Újra bebizonyosodott – most már Európa déli részén is –, hogy a nemzeti kisebbségek jogainak garanciáját a területi autonómia jelenti.

Szorgalmazzuk Szerbia európai uniós csatlakozási folyamatának felgyorsítását, és a szerb állampolgárok vízummentes beutazása lehetőségének mielőbbi biztosítását az unió tagállamaiba.

A korábbi évek csökkenő intenzitású magyar szerepvállalásával ellentétben ismét aktív résztvevői kívánunk lenni a délkelet-európai stabilitási paktum megújult szervezetének, a Regionális Együttműködési Tanácsnak.

Regionális politikánk fontos pillére a visegrádi együttműködés. Feladatunk, hogy ezt az együttműködési gyakorlatot újra életre keltsük. A visegrádi együttműködés országai fontos szerepet játszhatnak mind az unión belüli érdekérvényesítésben, mind a közép-európai térség és Oroszország viszonyának alakításában. A visegrádi együttműködés nemcsak egyeztető fórum lehet, hanem Közép-Európa gyorsuló gazdasági növekedését elősegítő politikai formáció. Fontos szerep hárul a visegrádi országok jobbközép politikai erőire, melyek az együttműködést a nemzeti érdekek érvényesítésére alkalmas keretként alkothatják újra. Helyre kell állítanunk a bizalmat hagyományosan megbízható szövetségesünkkel, Lengyelországgal, mely kiemelt partnerünk a térségi együttműködésben.

Uniós tagságunk és a gyorsabb felzárkózás igénye szükségessé teszi a nyugati irányú regionális együttműködés kiépítését is. E törekvésünk sikerre viteléhez különösen a Németország irányában meglévő politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatainkra támaszkodhatunk. Az Orbán-kormány idején jött létre a Kis Dunai Csúcstalálkozó intézménye (Auszt-

ria, Bajorország, Baden-Württemberg és Magyarország részvételével). Ezt az együttműködést meg kell erősíteni elsősorban az oktatás, a szakképzés, a kutatás-fejlesztés, az idegenforgalom, az infrastruktúra és azon belül a dunai hajózás, illetve a délkelet-európai regionális politika terén. Ez utóbbi a további Duna menti államokkal való együttműködés bővítését jelenti. A regionális stabilitás és együttműködés erősítésére irányuló törekvésünkben Ausztria és Svájc fontos partner lehet.

Egész Európa érdeke, hogy Ukrajna minél több szállal kötődjék az euro-atlanti szervezetekhez, s hogy a megkezdődött demokratizálódási folyamat ne akadjon meg. Ukrajna sikeres politikai, társadalmi és gazdasági átalakulásának egyik feltétele, hogy megnyíljon számára az Európai Unióhoz való csatlakozás lehetősége. Célunk az ukrán állampolgárok vízummentes beutazásának mielőbbi lehetővé tétele az Európai Unióba. Támogatjuk Ukrajna közeledését a NATO-hoz, és az ukrán kormány elkötelezettségét tudomásul véve kívánatosnak tartjuk az ország mielőbbi teljes körű csatlakozását a szervezethez.

Magyarország érdeke, hogy az Oroszországgal kialakult gazdasági kapcsolatai tovább fejlődjenek a kölcsönös előnyök és az átláthatóság alapján. Ám törekednünk kell mind az energiatfüggőség, mind a kereskedelmi egyensúlyhiány csökkentésére. A többi visegrádi országgal közös célunk, hogy az Európai Unió és Oroszország gazdasági és politikai kapcsolatai tovább erősödjenek, ugyanakkor az unió egyes tagállamai ne kössenek olyan külön egyezséget Oroszországgal, amely hátrányosan érint bármely más uniós tagállamot. Szorgalmazzuk az EU egységes Oroszország-politikájának kialakítását.

Az energiaellátás terén Magyarország Oroszországnak kiszolgáltató pozícióba került. A Nabucco gázvezeték megépítése nemzetbiztonsági érdek, hiszen enyhíti egyoldalú függőségünket Oroszországtól. A Déli Áramlat projektje gyöngíti a gázbehozatal diverzifikációjának lehetőségét. Magyarország energiaellátását függetleníteni kell a gazdasági csoportérdekektől és a politikai részérdekektől.

Magyarország Oroszországgal közösen határozza meg a kétoldalú együttműködés területeit és módozatait. Az Atlanti Közösségnek és az Európai Uniónak közösen kell összehangolt és átfogó megoldást találnia az Oroszországgal kapcsolatos problémákra.

4. A nemzeti összetartozás politikája

Európa és az Európai Unió a lebomló államhatárokról, a személyek és javak szabad mozgásáról, a regionális közösségekről, a teljesítményről és a tudásról szól. Ez a magyarság számára is új lehetőségeket kínál: előnyre változtathatók a tízmilliós magyarországi és a négy-ötmilliós, a Kárpát-medencében és a világon máshol élő magyarság széttagoaltságának hátrányai.

A határon túli magyarok nem elvonnak, hanem hozzáadnak Magyarországhoz. A nemzeti érdek iránti elkötelezettség és a politikai ésszerűség egyaránt azt diktálja, hogy a magyar állam úgy tekintsen a határon túli magyarok legitím szervezeteire, mint amelyek növelik érdekérvényesítő képességét, s amelyeknek szervezeti erejére, támogatására bizton számíthat.

A nemzeti összetartozás politikájának alapjait az egységes és oszthatatlan emberi egyéni és közösségi jogok alkotják. E politika középpontjában pedig – az európai elvekkel és gyakorlattal összhangban – a határon túli magyar közösségek autonómiája áll. Az autonóm magyar közösségek azonos jelentőséggel bírnak, mint a személyek a kárpát-medencei magyar integráció folyamatában. A személyeket ez a politika elsősorban autonóm nemzeti közösségeiken keresztül kívánja elérni és támogatni. Elegendhetlen, hogy az autonómia kérdése körül mind a célt, mind az eszközöket tekintve konszenzus jöjjön létre a magyarországi politikai erők és a határon túli magyar szervezetek között.

Minden szükséges diplomáciai lépést megteszünk, és a nemzetközi fórumokon is fellépünk a környező országokban élő magyar közösségek védelmében, ha az etnikai arányok megváltoztatására, a magyar kisebbségek által lakott területek adminisztratív szétdarabolására, a magyarok megfélemlítésének kísérletére, az igazságszolgáltatásnak a magyarokkal szemben elfogult működtetésére, a magyar oktatási és kulturális intézmények hátrányos megkülönböztetésére, és nem utolsósorban a magyarok gazdaságilag hátrányos helyzetbe hozására kerül sor. A 2001-ben megalkotott státustörvényben (kedvezménytörvény) megfogalmazott anyaországi felelősségvállalás nemzetközi jogi szempontból is a magyar állam legitím törekvéseit tartalmazza.

Schengeni csatlakozásunk miatt nagy nehézségekbe ütközik a vajdasági és kárpátaljai magyarok anyaországgal való kapcsolattartása. Az Ukrajnával kötött kishatárforgalmi megállapodás valamelyest elősegíti a

kárpátaljai magyarok szabad utazását Magyarországra, de akár csak a vajdasági magyarok esetében, számukra is a magyar állampolgárság jelent kielégítő megoldást a kapcsolattartás problémájára.

A magyarországi tapasztalatok és szaktudás átadásával, valamint pályázati partnerségek ösztönzésével elősegítjük, hogy a határon túli magyarok minél hatékonyabban ki tudják aknázni a szülőföldjükön elérhető európai uniós forrásokat, hogy aktívan és eredményesen részt vegyenek az uniós pályázatokon. Célunk továbbá, hogy az Európai Unió keretei között rendelkezésünkre álló lehetőségeket – például uniós forrásokból finanszírozható oktatási, nyelvi programokat, önkormányzatok közötti együttműködési programokat, határon átnyúló együttműködési, fejlesztési projekteket, kulturális csereprogramokat –, illetve az uniós fórumokat jobban kihasználjuk a magyar–magyar kapcsolatok javítására és a határon túli magyarság helyzetének rendezésére.

Fejlesztéspolitikánkban a Kárpát-medencét egységes földrajzi-gazdasági térségnek tekintjük. Ki kell dolgozni egy egységes fejlesztéspolitikai stratégiát, mely a magyarországi gazdasági fejlesztési tervek alapjául szolgálhat. A Nemzeti Fejlesztési Terv és az Európai Területi Együttműködés határon átnyúló operatív programjainak keretében különös figyelmet kell fordítani a rendelkezésre álló európai uniós források felhasználására a határ menti térségek, illetve a magyar kisebbségek által lakott területek fejlesztése érdekében.

Össze kell hangolni a magyarországi és a határon túli nemzetpolitikai célokat és eszközöket. Szükséges e célok és eszközök rendszeres egyeztetése, az egyeztető fórumok (például Magyar Állandó Értekezlet – MÁÉRT) működtetése. E célokat Magyarországnak a magyar kisebbségi közösségek szervezeteivel közösen kell képviselnie – mind az érintett államban, mind nemzetközi szinten. Meg kell teremteni a lehetőséget a magyar kisebbségi közösségek önálló nemzetközi szerepvállalására is.

5. Biztonság és védelem

Biztonság- és védelempolitikánk a magyar nemzet önbecsülésére és felelősségére, az euro-atlanti integrációban rejlő politikai, gazdasági és katonai együttműködésre, a magyar nemzetgazdaság növekvő teljesítményére, a fegyveres erők és biztonsági szolgálatok demokratikus irányítására és ellenőrzésére, illetve egy átfogó biztonságpolitikai megközelítésre épül,

amely számol az új típusú kihívásokkal is. A sikeres biztonság- és védelempolitikához elengedhetetlen a magyar társadalom támogatása.

Biztonságpolitikánkban nincs ország vagy nép formájában megjelenő ellenségkép. Olyan – elsősorban egyes nem állami – szereplőket tekintünk a biztonsági érdekeink ellen ható erőknek, amelyek a térségünk stabilitását, a szélesebb értelemben vett nemzetközi stabilitást és a demokratikus értékek alapján folytatott együttműködést veszélyeztetik, alkalmazzanak akár katonai, terrorista, egyéb bűnöző vagy más, gazdasági, társadalmi destabilizációt szolgáló módszereket és eszközöket. E kihívások összességükben megegyeznek a Magyarország szövetségesi és európai partnerei által azonosított legfőbb kockázati tényezőkkel.

A Magyar Honvédséggel szemben támasztott legfőbb biztonságpolitikai elvárás, hogy békeidőben öröködjön az ország területi sérthetatlensége és a magyar állampolgárok biztonsága felett; képes legyen olyan hatékony nemzetközi együttműködésre, amely konfliktushelyzetben garantálja az ország védelmét és szuverenitását; alkalmas legyen a szövetségeseink szuverenitásának a washingtoni szerződés 5. cikke szerinti védelméhez való érdemi hozzájárulásra; képes legyen a NATO és az EU kereteiben a nemzetközi béketámogató műveletekben való érdemi részvételre.

A biztonság- és védelempolitika terén az egyik legfontosabb feladat Magyarország presztízsének, megbízható partneri státusának helyreállítása. Egységesebbé kell tenni a biztonságpolitika végrehajtását, olyan rendszert kell kialakítani, amelyben a külpolitika céljai világosan meghatározzák a honvédelem feladatait. A magyar biztonságpolitika kiegyensúlyozott atlantizmusát úgy kell megőrizni, hogy a döntéseink összhangban álljanak a nemzetközi joggal, és ne legyenek ellentétesek az EU érdekeivel.

Biztonságpolitikánk két legfontosabb nemzetközi együttműködési kerete a NATO és az EU. Katonai biztonságunk elsődleges garanciája továbbra is a NATO. A biztonságunk alapkövének számító NATO, tagállamai számát, feladatait, műveleti területeit tekintve gyors változáson ment át, amely folyamat még nem zárult le. Ezért növekvő hangsúlyt kap a NATO szomszédságában lévő államokkal való együttműködés erősítése. Szavahihetőségünk helyreállítása érdekében a szervezet működéséhez való magyar költségvetési hozzájárulást a vállalt szintre kell emelni.

Az Egyesült Államok továbbra is a NATO vezető ereje marad. A magyar prioritás – a közvetlen nemzetbiztonsági szempontokon túl – a NATO egységének és cselekvőképességének megőrzése, a demokratikus értékrend védelme, a transzatlanti partnerség erősítése, valamennyi tagál-

lam nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesülése, alkalmazkodás az új kihívások elleni küzdelemhez, és aktív szerepvállalás a válságmegelőzésben és -kezelésben.

A Magyarország számára kiemelkedően fontos Európai Unió a kül- és biztonságpolitikai szerepvállalás tekintetében ambiciózus célokat követ. Célunknak, egy erősebb és egységesebb EU megvalósításának egyik feltétele az oszthatatlan biztonság elvének elfogadása és az ebből fakadó jogok és kötelezettségek érvényesítése. E célok megvalósításához azonban megfelelő intézményi, képességi és finanszírozási lehetőségekre és megoldásokra is szükség van. Éppen ezért az Európai Uniónak a következő években ügyelnie kell arra, hogy a vállalásait megfelelő színvonalon és biztonságosan láthassa el, úgy, hogy közben a tagállamok közötti szolidaritás elve is érvényesüljön. Ebben a folyamatban aktív szerepet kívánunk játszani. Így aktívan hozzá kívánunk járulni a közös európai biztonság- és védelempolitika intézményi struktúráinak, képességfejlesztési mechanizmusainak továbbfejlesztéséhez. A jelenlegi időszak vitái ugyanis kihatnak a fejlődés módjára, a nemzeti és a közösségi kompetenciák viszonyára, s ezen keresztül arra, hogy az EU mint politikai entitás képes lesz-e megerősíteni és kiterjeszteni a nemzetközi biztonságot befolyásoló szerepét.

Fontosnak tartjuk a két szervezet új biztonsági stratégiájának kidolgozását, összehangolását, és aktívan részt kívánunk venni bennük. Korlátozott logisztikai és anyagi lehetőségeinkre való figyelemmel törekszünk a tagállamok közötti szolidaritásra mind a NATO, mind az EU keretein belül is. A képességek, kapacitások terén támogatjuk a két- és többnemzetiségű kezdeményezéseket. A képességfejlesztésben különös jelentőséget tulajdonítunk a NATO–EU-együttműködésnek, a két szervezeten belül zajló képességfejlesztés összehangolásának és a hézagpótló képességek fejlesztésének, valamint a katonai és civil együttműködésnek. Aktívan részt kívánunk venni az Európai Védelmi Ügynökség képesség- és kutatásfejlesztési tevékenységében, és elő kívánjuk mozdítani védelmi iparunknak az európai együttműködésben való részvételét.

Nemzetközi műveleti szerepvállalásaink részeként hangsúlyt helyezünk arra, hogy megteremtjük a komplex civil magyar részvétel (nemcsak rendőrök, hanem vám- és pénzügyőrök, bírák, ügyészek, államigazgatási szakemberek) intézményi, jogi és pénzügyi hátterét. Ennek érdekében célunk egy válságkezelési alap létrehozása, amely a minisztériumok forrásaitól függetlenül lehetővé teszi a fenntartható magyar polgári részvételt.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) letéteményese volt a globális biztonságnak, ám az utóbbi években megrendült a szerepe. Érdekünk az ENSZ tekintélyének helyreállítása, a hatékony multilaterális biztonság, a fejlesztés és az emberi jogok biztosítása terén. Érdekünk a nemzetközi jogrend erősítése, a nemzetközi emberi jogi egyezmények végrehajtásának ellenőrzése, a fegyverzetellenőrzési rendszerek működőképességének fenntartása. Mindezek érdekében koordináltabb és aktívabb szerepvállalásra törekszünk az ENSZ-ben és szakosított szerveiben.

Kontinensünkön további két olyan nemzetközi szervezet működik, melyek hatékonysága befolyással van biztonságunkra. Az Európa Tanács (ET) a demokrácia és az emberi jogok védelmének fontos szervezete, mely megmutatta a kommunista diktatúrák alól felszabaduló országok számára az európai integrálódás útját. Szerepe ma sem kevesebb, mint a demokrácia, az emberi és kisebbségi jogok védelme, s ezáltal a biztonság és stabilitás erősítése az egész európai kontinensen. Az európai biztonság másik fontos letéteményese az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ), amely folyamatos lehetőséget nyújt a megoldatlan nemzetközi kérdések megvitatására és a konszenzus megtalálására.

Folyamatosan figyelemmel kell kísérnünk a mediterrán térség, a Közel-Kelet és az úgynevezett Öböl-térség politikai és gazdasági folyamatait, mert jelenleg ezek jelentik a legnagyobb kockázatot a világgazdaság és a globális biztonság számára.

Afganisztánban a nemzetközi közösség – rögzítve az afgán kormány vezető szerepét a demokratizálódási folyamatban – alapvető feladatokat határozott meg a biztonsági helyzet stabilizálása, a kormányzati intézmények kiépítése, az emberi jogok kiszélesítése, a jogállamiság kiterjesztése, a fejlesztés, valamint a kábítószer elleni küzdelem területén. Az afgán kormány legfontosabb feladatai: az újjáépítési program végrehajtása, a kábítószer-termelés és -forgalmazás felszámolása, a jogrendszer kiépítése, az új afgán hadsereg és a rendőrség kiképzésének folytatása.

Továbbra is elengedhetetlen a nemzetközi közösség afganisztáni szerepvállalása. A folyamatos segélyezés és a katonai jelenlét fenntartása nélkül az ország újabb polgárháborúba sodródna. Az ENSZ mandátuma alapján a NATO-misszióban való magyar katonai szerepvállalást konszenzus övezi a Magyar Országgyűlésben. Továbbra is támogatjuk a magyar Tartományi Újjáépítési Csoport (PRT) tevékenységét, és ennek keretében a civil szervezetek bevonását az újjáépítésbe. Meggyőződésünk,

hogyan az afganisztáni NATO-misszió sikere meghatározó a NATO jövője szempontjából.

Irak a regionális stabilitás fontos tényezője a Perzsa-öböl térségében. Az iraki átmenet sikere nemcsak az iraki nép érdeke, hanem hosszú távon kihatással lehet az egész térség helyzetére. Magyarország EU-tagállamként is érdekelt abban, hogy Európa délkeleti szomszédságában béke és stabilitás uralkodjon.

Bízunk benne, hogy az iraki nemzetközi szerepvállalás sikeres lesz. Különösen fontosnak tartjuk, hogy a rendezésben – a vonatkozó BT-határozattal összhangban – növekedjék az ENSZ szerepe. Magyarország a továbbiakban is aktív szerepet vállal a stabilizáció és a demokratikus folyamat előmozdításában, az EU tagjaként pedig támogatunk minden olyan uniós kezdeményezést, ami az iraki újjáépítést, a biztonsági helyzet javítását, a jogállami és piactudományi intézmények kiépítését szolgálja. Fontosnak tartjuk Magyarország részvételét a NATO iraki kiképző missziójában, és Irak kiemelt kedvezményezettje kell, hogy legyen nemzetközi fejlesztési együttműködési politikáinknak is.

Irán szintén kulcsfontosságú a régió stabilitása szempontjából. Nagy a valószínűsége, hogy folyamatosan bővíti urándúsító kapacitását, nem tartja be az ENSZ BT határozataiban megfogalmazott intézkedéseket és határidőket az urándúsítás felfüggesztése terén. A térség stabilitását súlyosan veszélyeztetné, ha Irán elérné azt a technikai szintet, ahol már csak politikai döntés kérdése az atomprogram békés vagy katonai célú felhasználása.

Az EU-tagállamok álláspontjával összhangban fontosnak tartjuk a „kettős megközelítés” politikájának fenntartását. Szankciók foganatosítását szorgalmazzuk Irán ellen az ENSZ határozatának előírásai szerint; ugyanakkor nyitva kívánjuk tartani a kapcsolatokat azokon a területeken, ahol kölcsönös érdek áll fenn, és ez az ENSZ-határozattal nem ellentétes. Irán számára határozott jelzésekre van szükség ahhoz, hogy érdemi elmozdulás történjen a nemzetközi közösség elvárásainak teljesítése, az ENSZ BT határozatainak maradéktalan végrehajtása érdekében.

A térség egyik legsúlyosabb problémája az arab–izraeli konfliktus. Globális érdek, hogy e konfliktus megoldása révén megteremtődjék Izrael állam biztonsága és a palesztin nép szuverén állama. E folyamatban az Európai Uniónak a jelenleginél egységesebb és markánsabb szerepet kell játszania. Csak a nemzeti és állami érdekek kölcsönös elismerése vezethet el a megbékélésig és a tartós békéig.

6. Új típusú kihívások

Hazánk és a régió számára kiemelkedő jelentősége van a szervezett bűnözés, és azon belül is a drogkereskedelem és az emberkereskedelem, valamint a prostitúció által jelentett kihívásnak. A szervezett bűnözés mellett a terrorizmus a nemzetközi biztonságpolitikai napirend egyik kiemelt ügye marad. A nemzetközi terrorizmus ellen vívott harcban Magyarországnak közepes szintű veszélyeztetettséggel kell számolnia.

A nemzetközi terroristacsoportok tevékenysége a globalizált világban egyre szélesebb területekre terjed ki. Bár számos ország kormánya nagy erőfeszítéseket tesz a terrorizmus visszaszorításáért, felszámolásáért, e veszély az utóbbi években nem csökkent. Magyarországnak feladata és érdeke, hogy részt vegyen azokban a nemzetközi erőfeszítésekben, amelyek a nemzetközi terrorizmus visszaszorítására irányulnak.

Célunk, hogy Magyarország minél felkészültebb legyen a terrorizmus elleni küzdelemre. Az ország potenciális fenyegetettségét erősítheti, hogy részt vállal a terrorizmus elleni fellépésben, támogatja a nukleáris ambíciók mederbe terelését és a tömegpusztító fegyverek elleni küzdelmet. Ezek a kockázatok azonban vállalandók, és a nemzeti titkosszolgálataink képességeinek erősítésével, a kritikus infrastruktúráink védelmére, valamint a pénzmosás és terrorfinanszírozás felderítésére, leküzdésére alkalmas szakértői és intézményi képességek fejlesztésével ellensúlyozhatók. Emellett elengedhetetlen az államigazgatáson belüli nagyobb fokú koordináltság, a nemzetközi együttműködésben való hatékonyabb és összehangolt szerepvállalás, valamint a szövetségeseinkkel folytatott állandó és széles körű együttműködés.

A tömegpusztító fegyverek elterjedése akár közvetlen fenyegetést is jelenthet Magyarország számára. Középtávon ugyanis nem lehet kizárni, hogy a nyugati értékrenddel szembehelyezkedő államok olyan nukleáris műveleti képességre tesznek szert, amellyel fenyegethetik a NATO tagállamait, különös tekintettel az európai területekre. Szintén a középtávú kockázatok közé sorolandó, hogy nem állami szereplők, köztük terror-szervezetek tömegpusztító fegyverekre tehetnek szert, amelyeket az ellenségként azonosított nyugati társadalmak ellen kívánnak bevetni. A globalizált világban különös jelentőséget kap továbbá az említett tevékenységekhez köthető leplezett tőkemozgás fokozódó intenzitása és volumene (finanszírozás és pénzmosás), amely a magyar gazdasági és pénzügyi szektort is egyre inkább érinti.

Az elmúlt egy-két év eseményei közvetlenül is ráirányították a figyelmet az energiabiztonság kérdésére. Magyarország kiemelkedő mértékben kiszolgáltatott az energiaellátás terén, ezért a következő évek külpolitikájának és gazdaságpolitikájának ezt a kérdést fontos külpolitikai és Európa-politikai prioritásként kell kezelnie. Biztonságos társadalmi és gazdasági életünk egyik alapfeltétele az ország megfelelő energiaellátása. Mivel Magyarország – és a nyugati világ – energiaellátásának jelentős részét a kevésbé stabil térségekből biztosítja, érdekünk és kötelességünk együttműködni szövetségeseinkkel és azokkal a helyi politikai erővel, amelyek a világgazdaság stabilitásának megőrzésében, az energiaárak „féken tartásában” érdekeltek. Magyarország érdeke az összeurópai energiabiztonság megvalósítása a források és az energia-útvonalak diverzifikálásával, valamint az energiahatékonyság növelésével. A transzatlanti együttműködés ezen cél elérésének egyik lényeges feltétele. Támogatjuk a közös euro-atlanti energiapolitika megteremtésére irányuló erőfeszítéseket, különös tekintettel a Nabucco-projekt megvalósítására.

Európa és a nyugati világ egyik legnagyobb belső biztonsági problémája az illegális migráció. A tömeges illegális migráció olyan kihívás, amellyel szembe kell néznie minden, már magas fejlettségi szintet elért, illetve viszonylag gyors gazdasági fejlődést mutató európai országnak. A jelenség ma még leginkább tranzitországgként éri Magyarországot, de számolni kell azzal, hogy immár Schengen-tagként egyre inkább célországgá fog válni. Mindkét minőség esetében számos zavar keletkezhet az ország működésében. Jelentős nagyságú illegális munkaerő megjelenéséhez vezethet, közbiztonsági és közegészségügyi problémákat okozhat, megnövekedhet a járványok terjedésének veszélye. Ugyanakkor a tömeges migráció szinte elkerülhetetlenül együtt jár az illegális drogkereskedelem fellendülésével, s könnyebbé válhat terroristacsoportok vagy egyének bejutása is. Az unió tagállamaival együttműködve határozottan fellépünk az illegális, tömeges migráció gyakori kísérőjelenségének, a rasszizmusnak és a xenofóbiának a megjelenésével, illetve erősödésével szemben. Tudatában kell lennünk annak, hogy az Európai Unióra nehezedő migrációs nyomás a következő években növekedni fog. A problémát csak szövetségeseinkkel, az unió tagállamaival összehangoltan, komplex társadalmpolitikával tudjuk kezelni.

Magyarország földrajzi helyzeténél fogva fokozottabban ki van téve a környezeti ártalmaknak. Nagy kockázatot jelentenek számunkra a határon átnyúló szennyezések, valamint a veszélyes anyagok kereskedelme.

E közvetlenebb és leginkább regionális problémaként jelentkező környezeti ártalmak mellett középtávon is nagy jelentőségű a felmelegedés, a klímaváltozás, amely a meglévő konfliktusokban rejlő biztonsági kockázati tényezőket is tovább fokozhatja, és új kihívásokat is eredményez (természeti katasztrófák által okozott humanitárius katasztrófák, fogyó élelem és halállomány, vízhiány, megművelhető területek csökkenése, élelmiszerárak növekedése). E biztonsági kihívás globális cselekvést, és ennek érdekében az Európai Unió részéről is egységes, a rendelkezésre álló különböző eszközöket és politikákat komplex módon felhasználó és kezdeményező fellépést igényel.

Az új típusú, funkcionális kihívások elleni küzdelem egyik legfontosabb eszköze a multilaterális diplomácia. E kihívások ugyan összefogást és szervezett fellépést igényelnek, amelynek kereteit elsősorban az ENSZ és az EU adja, de növekvő mértékben a NATO is. A globális és a regionális kihívások és konfliktusok kezeléséhez elengedhetetlenül szükséges Európa és az Egyesült Államok nemzetközi szervezetekben való partneri együttműködése a nemzetközi jog és az emberi jogok messzemenő figyelembevételével.

7. *Külgazdasági politikánk*

A hatékony és megfelelő eszköz- és intézményrendszerrel rendelkező külgazdasági politika szolgálja gazdasági felzárkózásunkat és versenyképességünket.

Külgazdasági politikánknak a nemzeti érdekek képviselőitén kell alapulnia. Ez a külpolitika és a külgazdasági politika összehangolását, szerves egységbe foglalását követeli, ami lehetővé teszi, hogy a külpolitika eszközeit hatékonyabban használjuk fel külgazdasági érdekeink érvényesítésére. A külgazdasági politikának pedig összhangban kell lennie gazdaságpolitikánk egészével.

A jelenlegi külgazdasági politika legnagyobb hibája, hogy tevékenysége a külföldi tulajdonú, jól prosperáló vállalati kör helyzetének további erősítésére irányul, és akcióival tevékenyen hozzájárul a hazai tulajdonú kis- és közepes vállalatok visszaszorulásához.

Különleges figyelmet kell szentelni a munkahelyteremtésben elsődleges szerepet játszó kis- és középvállalatok szempontjainak. A magyar kis- és középvállalatoknak elsősorban a régióban vannak komolyabb lehetősé-

geik, az állami politikának fokozottan támogatnia kell őket. Ez a regionális szinten adott gazdasági lehetőségek jobb kihasználását is jelenti. A magyar tulajdonú kis- és középvállalatok külső piacokon való helyzetbe hozásának legfontosabb kormányzati eszköze a központi forrásokkal támogatott kereskedelemfejlesztés és az exportösztönzési tevékenység nemzetközileg elfogadott intézmény- és eszközrendszerének helyreállítása és megerősítése. A klasszikus eszközöket (vásárok, promóciós látogatások) újra alkalmazni kell. Fel kell számolni az intézményi zűrzavart, mely különösen a mezőgazdaságot és az élelmiszeripart hozza nehéz helyzetbe. A kereskedelemfejlesztés és exportösztönzés eszközrendszerének kialakításába és alkalmazásába be kell vonni az érintett érdekképviselői szervezeteket.

Magyarországnak és a magyar mezőgazdaságnak elemi érdeke az Európai Unió közös mezőgazdasági politikájának megerősített és megreformált formában történő megőrzése és a kifizetések terén az egyenjogúság elérése, az egyedi elbírálások megszüntetése. Ezt a mezőgazdasági politikát a globális szintéren hatékony fellépéssel mi, európaiak közösen védhetjük meg. A magyar érdekekre épülő külgazdaság-politikának mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy a magyar szempontokat először az Európai Unió álláspontjában érvényesítse, majd pedig annak érdekében, hogy az unió érdekei és álláspontja a globális viták színterén sikeresen érvényesüljenek. Meg kell találni az unión belüli stratégiai szövetségeseinket, és az unió kereskedelmi partnereivel szemben az unió álláspontot határozottan képviselni kell.

E tevékenységeken belül is különös hangsúlyt kell fektetni a versenyképesség szempontjából húzóágazatot jelentő, magas technológiai fejlettségű ágazatokra, a kutatásra és a fejlesztésekre, az együttműködési formákra. Ezen törekvések az Európai Unió gazdasági növekedési és versenyképességi programjának is sarokkövét képezik.

A WTO-tárgyalások során célunk az átfogó, a tárgyalások valamennyi területére kiterjedő és kiegyensúlyozott eredmény elérése. Az Európai Unió számára előnyös (ipari termékek és szolgáltatások piacra jutásának javítása, a földrajzi eredetjelzők oltalmának erősítése) és hátrányos (agrárpiacnyitás és a belső agrártámogatások csökkentése) tárgyalási területek között egyensúlynak kell lennie. A hasonló érdekű tagállamokkal szorosan együttműködve arra törekszünk, hogy az Európai Unió határozottan képviselje e kiegyensúlyozott eredmény elérését a tárgyalások valamennyi területén és valamennyi partner felé, és ellenálljon újabb egyoldalú enged-

ményeknek. Az egyensúly elérésének fontos eleme, hogy a kötelezettségek vállalásából valamennyi WTO-tag a fejlettségi, versenyképességi szintjével arányos módon vegye ki a részét.

A tárgyalások végeredménye akkor tekinthető összességében kedvezőnek számunkra, ha az kiegyensúlyozott a mezőgazdaság területén is, és a magyar ipari termelők, szolgáltatók a fontos exportpiacokon javuló üzleti lehetőségekhez jutnak a partnerek megfelelő liberalizációs kötelezettségvállalásai révén. Ezért alapvető érdekünk, hogy a végeredmény valamennyi piacra jutási területen (mezőgazdaság, ipari termékek, szolgáltatás-kereskedelem) új üzleti lehetőségeket kínáljon a magyar gazdasági szereplők számára.

El kívánjuk érni, hogy az EU a jövőben még hatékonyabban és következetesebben lépjen fel a kereskedelmet torzító tisztességtelen üzleti gyakorlatok ellen.

Számunkra kiemelten fontosak az EU és az ázsiai országok között folyó szabadkereskedelmi tárgyalások. Azoktól a magyar gazdasági szereplők kereskedelmi és befektetési kapcsolatainak javuló feltételek mellett történő bővítését várjuk.

A Távol-Kelet térségében három legfőbb kereskedelmi partnerünk Japán, India és Kína. Japán Magyarország legfontosabb távolkeleti partnere. Japán és Magyarország értékrendje és külpolitikai irányultsága hasonló. Gazdasági kapcsolataink mellett jelentősen bővíteni kell kutatási és fejlesztési együttműködésünket.

Indiára úgy tekintünk, mint „a világ legnagyobb parlamentáris demokráciájára”. Ez a megközelítés meghatározza viszonyunkat ehhez az államhoz. A kapcsolatok legszilárdabb talaját államaink között a demokratikus berendezkedés jelenti. Érdekeltek vagyunk a politikai, gazdasági, kulturális, oktatási és nem utolsósorban turisztikai kapcsolatok fejlesztésében Indiával. E területeken komoly, eddig még kihasználatlan lehetőségek rejlenek.

Kína a világpolitika és a világgazdaság kiemelkedően fontos szereplője, amelynek súlya fokozatosan növekszik. Érdekünk a gazdasági kapcsolatok bővítése a kiegyensúlyozottság és a kölcsönös előnyök alapján. Politikai kapcsolatainkat ugyanakkor atlanti szövetségeseinkkel összhangban építjük, velük együtt kísérjük figyelemmel az emberi jogok helyzetét, és ellenzünk minden olyan lépést, amely fegyverkezési versenyt indíthat el, feszültséget teremthet a térségben és veszélyeztetheti a térség biztonságát.

Aktuális gazdasági helyzetünktől függetlenül, OECD- és EU-tagságunk következtében ma már terhelnék bennünket a fejlett országok csoportjának a fejlődő világ országaival szemben fennálló nemzetközi kötelezettségei. Ezen kötelezettségeinknek eleget téve a magyar bruttó nemzeti termék egyre nagyobb hányadát kell fejlesztésre költeni. Szükség van ezért egy nemzeti fejlesztéspolitikai stratégia kidolgozására, amely középtávon meghatározza prioritásainkat, mind a partnerországokat, mind a fejlesztési területeket illetően, és ugyanakkor figyelembe veszi az EU fejlesztési politikájának alapvető irányait is. Egy nemzeti stratégia az EU-ban is hatékonyabb és koherensebb érdekérvényesítést tenne lehetővé számunkra. A nemzeti stratégiának a számunkra fontos térségekre, déli és keleti szomszédainkra kell a hangsúlyt helyeznie, és lehetővé kell tennie, hogy magyar cégek és magyar húzóágazatok kapjanak lehetőségeket a fejlesztési projekteken való részvételre.

A magyar diplomácia a rendelkezésére álló eszközökkel elősegíti a tudományos élet szereplőinek nemzetközi kapcsolatteremtését, nemzetközi együttműködésben való részvételét.

8. Kulturális jelenlétünk a világban

Korunk nemzetközi rendszerét a külpolitika és a kultúra egyre szorosabb összefonódása jellemzi. A külpolitikai döntések meghozatalában egyre jelentősebb szerepet kapnak a kulturális megfontolások.

Annak felismerése, hogy a közvélemény befolyásolása kulturális csatornákon keresztül is lehetséges, felerősítette azt az igényt, hogy az államok és nemzetek egyre inkább kultúrájuk által tegyék kedvezőbbé nemzetközi megítélésüket és helyzetüket.

Magyarország európai uniós tagsága következtében átalakultak az állami döntéshozatal és a nemzeti érdekérvényesítés keretei. A kultúrával összefüggő állami feladatok azonban továbbra is nemzeti hatáskörben maradtak. A tagállamok önállóan alakíthatják kulturális politikájukat, nemzetközi kulturális tevékenységüket. A régiók szerepének felértékelődésével a kisebbségi helyzetbe szorult magyar kultúra is európai dimenziót kaphat, uniós támogatással. Magyarország mint gazdag és sokrétű kulturális hagyománnyal rendelkező ország a kultúra mint külpolitikai tényező felértékelődésének egyértelmű haszonélvezőjévé válhat.

A magyar kulturális diplomácia célja a korszerű Magyarország- és magyarságkép közvetítése. A kulturális örökség ápolásában érdekelt, ugyanakkor a kortárs művészet kezdeményezésére is nyitott kulturális diplomáciának törekednie kell a múlt értékeinek és a jelen törekvéseinek párhuzamos, egyenértékű bemutatására. Ezek érdekében célunk minél teljesebben kihasználni azt a lehetőséget, amelyet a 2011-es magyar EU-elnökség nyújt.

A magyar történelem egyik vezérmotívuma a szabadságvágy, mely különösen az 1956-os forradalom emlékének ápolásával tudatosítható világszerte. E téma kapcsán lehet a leginkább érzékeltetni, hogy a magyar kulturális diplomácia következetesen értékorientált.

Magyarország elkötelezett híve a közép-európai együttműködésnek, a régiókat jellemző kulturális sokszínűséget közös értéknek tekintjük. Magyarország hagyományosan egyfajta „fordítókörong”-szerepet töltött be Európában; kulturális, művészeti és tudományos értékeket közvetített és olvasztott magába. Ez növelte képességét a dialógusra, a más népek értékei iránti fogékonyságra.

Az európai hagyományban gyökerező kultúránk nem csupán nemzeti, hanem egyben európai identitásunk hordozója is. Részt veszünk az Európa és a világ közvéleményét foglalkoztató vitákban, határozottan képviseljük álláspontunkat a kontinens jövőjére, a különböző vallási és népcsoportok együttélésére vonatkozó kérdésekben.

A határon túli magyarság által létrehozott kulturális javak nemzetközi megismertetése a magyar kulturális diplomácia fontos feladata.

Kulturális diplomáciánknak a jelenleginél nagyobb mértékben kell támaszkodnia a nyugati magyar diaszpóra kapcsolatrendszerére. Számos ilyen kezdeményezés ellenére mindmáig nem történt meg a „magyar kapcsolati háló” külpolitikai, külgazdasági és kulturális szempontú feltérképezése.

A kulturális diplomácia az ország külpolitikai érdekérvényesítésének eszköze. Feladatait ezért összhangba kell hozni külpolitikai céljainkkal. Intézményrendszerét úgy kell átalakítani, hogy az egységes külpolitikai irányítás elve maradéktalanul érvényesüljön.

III. A külpolitika intézményi kereteiről

A belpolitikai, külpolitikai és nemzetpolitikai cselekvés szorosan összefügg. A magyar kormányzati munka jelentős része a külkapcsolatok területén zajlik le. Meg kell teremteni az összhangot a belpolitikai és külpolitikai tevékenység között, e tevékenységek megfelelő arányát érvényesíteni kell az igazgatási intézmények működésében.

A pártpolitikai érdekeknek és a gazdasági csoportérdekeknek nincs helye a külpolitikában. A diplomáciai tevékenység közszolgálat. A külügyi apparátus a magyar államot képviseli, tevékenysége középpontjában nem a kormány mellett kifejtett propaganda, és nem egy csoport gazdasági érdekeinek érvényesítése, hanem a nemzeti érdekek szolgálata áll.

A hatékony külső érdekérvényesítés eszköze az integrált külkapcsolati rendszer. A nemzetpolitika, a külgazdaság és a kulturális diplomácia nem választható szét a külpolitikától, összehangolásuk egységes külpolitikai irányítás mellett lehetséges. Az egységes irányítás szempontját szervezeti szinten is érvényesíteni kell.

Szükséges a kereskedelemfejlesztés és a befektetésösztönzés intézményi és eszközrendszerének átalakítása. A jelenlegi struktúrák nem szolgálják megfelelően az elérni kívánt célokat: a magyar cégek exportlehetőségeinek, piacainak bővítését. Tevékenységük nem transzparens, és nem nyújtanak kielégítő szolgáltatást a magyar cégeknek. A külpolitika eszközeit hatékonyabban kell felhasználnunk külgazdasági érdekeink érvényesítéséért. Ez a külpolitika és a külgazdaság szerves egységbe foglalását követeli.

A kulturális diplomácia az ország külpolitikai érdekérvényesítésének eszköze. Intézményrendszerét úgy kell átalakítani, hogy az egységes külpolitikai irányítás elve maradéktalanul érvényesüljön.

Az Európai Unió döntéshozatali folyamataiban való részvétel és a belső ágazati politikák nem választhatók el egymástól. A nemzeti érdekek érvényesítését a döntéshozatali folyamatban csak szakmailag felkészült és nyelveket beszélő köztisztviselők láthatják el. A köztisztviselői előmenetel részévé kell tenni a nyelvi képzést.

Össze kell hangolni a magyarországi és a határon túli politikai célokat és eszközöket. Szükséges az egyeztető fórumok, mindenekelőtt a Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT) működtetése. Meg kell teremteni a lehetőséget a magyar kisebbségi közösségek önálló nemzetközi szerepvállalására is.

A külügyi igazgatásban a versenyvizsga intézményének maradéktalanul érvényesülnie kell. Biztosítani kell a szakmai teljesítményen alapuló előmeneteli és teljesítményértékelési rendszert, valamint a transzparens külszolgálati pályázati rendszert. A családokra való tekintettel elő kell mozdítani a női diplomaták érvényesülését és a külügyi pálya tervezhetőségét.

A külpolitika nem lehet sikeres a szakmai és szélesebb közvélemény támogatása nélkül. Hogy e támogatást elnyerhesse, az állampolgároknak naprakész információkkal kell bírniuk külpolitikai kérdésekben. A tájékoztatás és a szakmai párbeszéd színvonalának emelése elengedhetetlen Magyarország külkapcsolatainak építéséhez.

A külügyi bizottság a Tádzs Mahal előtt. Balról: Lőrincz Csaba, Németh Zsolt, Szabó József, Klein András. Középen egy diplomata hölgy, az indiai magyar nagykövetség alkalmazottja

Egy kiotói teázóban Gruber Attila, Klein András, Lőrincz Csaba, Németh Zsolt

KÍSÉRLET FÁBIÁN ERNŐ KÜLÖNÖS GONDOLKODÁSÁNAK MEGFEJTÉSÉRE

– ha egyetlen gondolatba próbáljuk sűríteni a Fábíán Ernő-jelenség lényegét, azt mondhatjuk, hogy Fábíán Ernő az európai gondolkodás őre volt Európa legkeletibb szögletében. Számtalan jelből, megnyilvánulásából arra következtethetünk, hogy nagyon is tudatában volt ennek a szerepnek, így fogta fel saját hivatását, ebben a feladatban látta tevékenységének lényegét. Nemcsak a dolgozószoza magányában, baráti beszélgetések során vagy a katedránál vállalta az őrzés feladatát; annyira azonosult vele, hogy a hétköznapi életben sem tudott – valószínűleg nem is akart – eltávolodni tőle. A hivatása a mindennapokban is magatartásformává vált.

– ezt a meglátásomat egy apró, hétköznapi eseménnyel tudom alátámasztani, ami semmitmondó lenne, ha nem Ernőhöz kapcsolódna. De mert ő a szereplője, az esemény sajátos értelmezést nyer. Valamikor a kilencvenes évek közepén egy késő őszi délutánon Budapest utcáin sétálgattunk. Beszélgettünk. Ernő szokás szerint kigombolt ingnyakkal, vékony zakóban. Hideg volt, megkérdeztem, nem fázik-e. Szó szerint idézni tudom a válaszát, ami a következő volt: „Székely katonanép fia sohasem fázhat.” Valójában akkor láttam meg benne az őrt, a katonát...

– pedig a kilencvenes évek elejének rövid időszakát leszámítva hideg volt körülötte, csaknem végig jeges szellemi magány vette körül. De ő nem adta fel hivatását, minden bizonnyal azért, mert nagyon is jól tudta, hogy mit kell őriznie – a nyugati hagyományt, kultúrát, civilizációt és benne a számára legértékesebbet, a szabadság eszméjét –, és azt is tudta, hogy mitől kell megóvnia ezt a kincset. Ismerte és valóban értette a nyugati kultúrát és ennek részeként a magyar szellemi teljesítményeket – kedvencei Kant, Schelling, Jaspers, Eötvös, Bibó –, de ugyanilyen otthonosan mozgott az „ellenfél” terepén is, és semmi kétség, a „hivatalos” értelmezőknél jobban ismerte Marxot és Engelst, Lenint és Sztálint, és bármikor korrigálni tudta a Lukács György vagy Veres Péter nézeteit hibásan interpretálókat.

– abban az időszakban járt egyetemre, amikor a barbárság már megvetette lábát Közép- és Kelet-Európa fővárosaiban is. 1956 több szempontból is választóvonal volt az életében. Ebben az évben fejezte be történelmi és filozófiai tanulmányait a Bolyai Egyetemen, ahol megszerette azt, amit később védelmezett, és megismerte annak a természetét, ami ellen majd óvni fogja szeretett értékeit. Böhm Károly, Bartók György és Tavaszgy Sándor szellemét Gaál Gábor tankönyvei nem tudták legyőzni. És mint annyi pályatársa esetében, '56 választóvonal volt számára azért is, mert egy rövid időszakra pőrén állt előtte az a gondolatrendszer, melytől eleve ódzkodott, de eddig nem látta világosan, hogy lényegi eleme az erőszak. Ekkor határozhatta el, minden szellemi fegyvert birtokba vesz, hogy ellenállhasson a barbárság eme világának.

– egészen sajátos, hogy az '56-os magyar forradalom nyomai nyíltan nem jelennek meg Fábían Ernő írásaiban. Sem előtte, sem 1990 után nem foglalkozott ezzel az eseménnyel mint önálló jelenséggel. Később írt naplójában sem tesz róla említést, egyetlenegy alkalommal sem. Ennek magyarázata az lehet, hogy tudott ő csaknem mindent már korábban is, és nem 1956 volt az, ami az ő szemét felnyitotta. A forradalom megerősíthette korábbi elhatározásában, tisztábban láttatta vele az elvégzendő feladatot, eszközöket adott a kijelölt cél eléréséhez. A szellem embereként a legtöbb kortársától eltérően Fábían Ernőnek a magyar forradalom nem jelentett fordulatot, nem jelentett radikálisan új felismerést. Azért nem, mert ő már '56 előtt is '56 útján járt...

– hogy mégis sokat jelentett neki 1956, arra következtethetünk barátságából a korán elhunyt Tánczos Gáborral, a forradalmi Petőfi Kör meghatározó személyiségével. A forradalom leverése utáni években október 23-át Tánczos Gábor Fábían Ernőnél, Kovásznán ünnepelte.* Tánczos Gábor tisztában volt azzal, hogy eltiport, vérbe fojtott forradalmának emlékét senki és sehol nem őrzi meg jobban, tisztábban, mint Fábían Ernő a messzi Kovásznán. Hiszen tudta, hogy Fábían Ernőnél a szabadság értékeit őrzik elhivatottan, hozzáértően, odaadással.

* Lőrincz Csaba szövegközi megjegyzése zárójelben, nyilván tisztázandó pontként a kézirat véglegesítéséhez: „hány alkalommal, egyszer-e vagy többször, arra Márta néni biztosan emlékszik.” Tánczos Gábor minden bizonnyal börtönből való szabadulása után, leghamarabb a hatvanas években járhatott Erdélyben. (A szerkesztők megjegyzése.)

– Fábíán Ernő azért volt magányos, mert radikális volt. Érzékenyen reagált a legapróbb jelre is, ami a szabadságot veszélyeztetni látszott. Kortársaitól és pályatársaitól eltérően gondolkodásában nem tett indokolatlan engedményeket az egyenlőség érdekében a szabadság rovására. Megvolt hozzá az érzékenysége és a szellemi felkészültsége, hogy átlássa: a teljes társadalmi egyenlőséget hirdető kommunista gondolat valójában az egyenlőtlenség, a teljes alávetettség eszméje. Az ő eszméje ezzel szemben mindvégig a liberális demokrácia volt, melynek legjobb bemutatását Eötvösnél találta meg. A szabadság-egyenlőség dilemma leírását is tőle vette át, és több írásában is visszatér ismertetésére. Mindig világosan fogalmaz: „Rousseau ama két jó közül, amire minden társadalomnak feltétlenül szüksége van, elsőnek a politikai szabadságot említette, s az egyenlőséget csak eszköznek tekintette, mely a szabadság eléréséhez fog vezetni. Ugyanezen irányzaton haladva tovább Robespierre a forradalomban azért erőszakolta az egyenlőség megvalósítását, mert felismerte, hogy a forradalmi teljhatalom létrehozásának a szabadság a legfőbb akadálya. A [szocialista]* Babeuf pedig az egyenlőséget mint az emberi boldogság egyedüli feltételét, s egyszersmind az állam kizárólagos célját fogta fel.” Azt hiszem, az ebben a kérdésben elfoglalt álláspont különböztette meg Fábíán Ernőt kortársai döntő többségétől, akik elméleti alapon engedtek az „igazságos társadalom” csábításának, és kisebb-nagyobb mértékben „rácsúsztak” a szabadságot semmibe vevő totalitárius elméletekre. (Itt nem csak a kommunizmusról van szó! Karl Jasperst azért kedvelte, mert érvényes megállapításokat tett és ítéletet mondott a nemzetiszocializmusról.)

– máig érvényes gondolatai a nemzeti kisebbségi kérdés rendezéséről – mely kérdés hosszú időn keresztül foglalkoztatta, s melynek irodalmát senki sem ismerte jobban nála – ugyancsak a szabadság eszméjére épülnek. Fábíán Ernő végiggondolta és összefoglalta, hogy milyen feltételek mellett érvényesül egyén, nemzeti kisebbségi közösség és nemzet szabadsága. A szabadság biztosítékának, a szabadelvű demokráciának és a kisebbségi közösségi autonómiának útjában álló akadályok részletes leírását is megismerhetjük írásaiból.

– a remény és rövid közéleti szerepvállalás időszaka után a '90-es évek közepétől ismét veszélyben látja szeretett eszméjét. A fenyegetés a sza-

* Lőrincz Csaba betoldása. (A szerkesztők megjegyzése.)

badságra azonban most nem egy totális elmélet irányából közelít, hanem éppen az elmélet hiányából, és részben ennek következtében egy tökéletlen társadalmi és politikai gyakorlatból fakad. A póre érdek és az annak nevében kötött rossz kompromisszumok nem helyettesíthetik azt a társadalmi rendszert, melyről az idők folyamán a nyugati világban bebizonyosodott, hogy egyedül képes a szabadság biztosítására. Ki tudná ezt jobban a szabadság őrénél, Fábián Ernőnél?

– talán megérthetjük Fábián Ernő gondolkodását, helyesen magyarázhatjuk elképzeléseit, rekonstruálhatjuk szellemi pályáját, egy dolgot azonban soha nem fogunk megtudni: azt, hogy ilyen ember hogyan lehetséges?*

* Az utolsó bekezdés után az alábbi, valószínűleg Németh Zsoltnak szánt megjegyzés olvasható: „ezt kevésbé drámaira kellene venni, most nem tudtam. Ha tanulmányt vagy könyvet írnék Ernőről – nem fogok –, e gondolatmenet szerint teném. A fázós történet tényleg igaz. Nem tudtam, hogy ünnepi beszéd lesz-e, vagy előadás, talán ezt is, azt is tudsz csinálni belőle. LCs”. (A szerkesztők megjegyzése.)

A KORMÁNYZAT MINT VÁLLALAT

A közbeszédet Magyarországon a pénzügyi-gazdasági szempontú megközelítés uralja. Az ország állapotát az utóbbi időben a fenyegető pénzügyi válsággal, a gazdaság romló teljesítményével és a reáljövedelmek várható csökkenésével szokás leírni, s a bajok orvoslására a legtöbben közgazdasági gyógymódot ajánlanak (megszorító intézkedések az államháztartás rendbetételére). A külföldi államok, pénzügyi szervezetek és vállalatok (ők érthető okokból) ugyancsak közgazdasági elvárásokat szegeznek szembe a magyar állami vezetőkkel.

Az ország romló közgazdasági állapota azonban csak következmény. Az ok a magyar politikai osztály válsága, melynek nincsenek megfelelő elképzelései a társadalom megszervezésére, illetve a társadalmat szervező állam működtetésére.

A politikai osztály a társadalomszervezés proceduralista felfogásának hívévé szegődött: szervező tevékenysége szinte teljes egészében kimerül a választásokon való megfelelésben, és alig van tekintettel arra a többi sajátos értékre és tartalmi elemre, melyek érvényesítésére ezek a procedúrák születtek, s melyek végső soron ezeknek az eljárásoknak értelmet adnak. A tartalom alig számít, s ezt az is jól illusztrálja, hogy a 2006-os kampány során – már a felületes vizsgáló számára is nyilvánvalóan – betartathatlan választási ígérek versengtek egymással. A magyar politikai életben kevés kérdést övez konszenzus, abban viszont mindenki egyetérteni látszott, hogy a választási ígéret – a választások tisztaságával ellentétben – valami olyasmi, amely kapcsán fel sem merül, hogy be kell-e tartani, avagy sem.

Való igaz, a nyugati világ – nagyon helyesen – kérlelhetetlen a választások kifogástalan lebonyolítása tekintetében, de azért, hogy az együttműködés legfontosabb politikai feltételének tekintsi, hozzájárul ahhoz, hogy az együttműködő államok esetében minden más politikai megfontolás – a gazdaságiakat nem értve ide – a háttérbe szoruljon. És ez nem csak Magyarországra igaz. (Ennek a nyugati viszonyulásnak a gyengéi olyan extrém helyzetekben mutatkoznak meg a legvilágosabban, mint például a Palesztin Hatóságok vagy Irak, ahol a mégoly szabadon és tisztán lebonyolított választás is a vele szemben támasztott elvárásoktól igen távol eső eredményt hozott.)

Ez a felfogás megfelel a kormányzati pozícióját a 2006-os választásokon is megőrző Magyar Szocialista Pártnak (MSZP), és nem felel meg a továbbra is ellenzéki szerepre kényszerülő Fidesz–Magyar Polgári Szövetségnek (Fidesz).

Az MSZP kommunista utódpárt, mely legfontosabb ismérvei alapján a folytonosságot képviseli a totalitárius rendszerből a liberális demokráciába történő átmenet folyamatában. Vagyonára, médiaholdudvarára és kapcsolatrendszerére 1989 előtt, a kései Kádár-korban tett szert; jelenlegi döntéshozói közül jó néhányan a kommunista rendszerben is magas tisztségeket töltöttek be; első számú vezetője, a jelenlegi miniszterelnök ilyen személyek közbenjárásával tett szert jelentős magánvagyonra a rendszerváltást követő évek „szürke” privatizációi során, akárcsak számos, e párt támogatói közé tartozó sorstársa. Ezzel a magyar társadalom számára is jól ismert előtörténettel az MSZP nem tudja Magyarországon hitelesen képviselni az új rendszert, éppen az annak alapján álló sajátos értékek vonatkozásában.

Hogyan jeleníthetné meg például a magyar társadalom számára a szabadság eszméjét az a Horn Gyula (1994–98 között miniszterelnök, jelenleg a párt parlamenti képviselője), aki 1956-ban fegyveres testület tagjaként vett részt a forradalom leverésében? Vagy, ha a szólásszabadságról beszél, mennyire lehetnek hitelesek a szavai a párt jelenlegi parlamenti frakcióvezetőjének, Lendvai Ildikónak, aki a rendszerváltást megelőző években kiadványok cenzúrázásában vett részt a kommunista párt e feladatot ellátó szervezeti egységének munkatársaként? Mindez nem azt jelenti, hogy a mai Magyarországon korlátozás alá esnek a szabadságjogok, vagy formálisan sérül a sajtószabadság; hanem azt, hogy az MSZP abban érdekelt, hogy a politikai tevékenység súlypontja a rendszersemleges területek felé tolódjon el, s a társadalomszervezés liberálisdemokráciamodelle a választásokra szűküljön le.

Mindezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy az MSZP legitimációs deficiettel küszködik: a liberális demokráciában nem képes maradéktalanul igazolni politikai szerepét. A vezető pozíció megszerzése, illetve kormányzása stabilitásának érdekében a társadalom figyelmét és egész működését olyan irányba tereli, ahol hiányosságai kevésbé tűnnek szembe, s olyan területeket részesít előnyben, ahol fogyatékosága kevesebb zavart okoz. Ilyen terület mindenekelőtt és -felett a rendszersemleges értékeket termelő gazdaság. (Az anyagi jólét, a vagyon abban az értelemben rendszersemleges, hogy minden rendszerben érték, a nem szabadelvű és nem

demokratikus rendszerekben is. A „legtöbb ember legnagyobb boldogságát” – J. S. Mill – vagy „a tömegnyomor megszűnését” – K. R. Popper – azonban csak a liberális demokráciákban sikerült elérni. Ezért ez utóbbi rendszer *sajátos* értékeit valahol a gazdaságon kívül kell keresni.)

Az MSZP-nek a választási procedúra szempontjából megkérdőjelezhetetlen kampánya mindhárom általa megnyert választás (1994, 2002, 2006) alkalmával elsősorban jóléti ígéretekre épült. E párt esetében azonban nemcsak a választási kampányt, hanem a kormányzásról vallott felfogását is gazdaságközpontú szemlélet uralja. 1989–90-ben állítólag volt egy hallgatóságos megállapodás a kommunista diktatúra akkori irányítói és a demokratikus ellenzék között, mely szerint a hatalom erőszakmentes átadásáért cserében előbbieket megőrizhetik a gazdaságban megszerzett pozícióikat, és engedik, hogy a demokratikus erők a társadalmat nyugati mintára szervezzék meg. Az átmenet nehézségei azonban az 1994-es választásokon elsodorták az első demokratikus kormányt, és a hatalom a kommunista utódpárt ölébe hullt, mely jogelődjéhez képest annyit változott, hogy első számú vezetőit második-harmadik vonalbeli embereivel cserélte fel.

Az első MSZP-kormány (1994–98) tudatában volt társadalmi legitimitációs problémáinak. Érezte, hogy a magyar társadalom jelentős hányada határozottan és tartósan elutasítja, ezért érdemben nem is foglalkozott az állam továbbépítésével, amit az első, demokratikusan választott kormány (1990–94) kezdett el. Tevékenysége középpontjában a megszerzett gazdasági pozícióik megőrzése és megerősítése állt. Ennek érdekében persze működőképes állapotban kellett tartania az államot, s az ehhez feltétlenül szükséges intézkedéseket meg is hozta (például 1996-ban pénzügyi reformot hajtott végre, vagy ide sorolhatjuk Magyarország NATO-csatlakozási tárgyalásainak megkezdését és az Európai Unióhoz való csatlakozás miatt esedékessé váló intézkedéseket). De nem tévedett sokat, akinek az volt az érzése, hogy ez a kormány valójában csak gazdagodni akar, s arra számít, hogy aztán majd csak jön valaki, aki rendbe teszi az államot is (tudván, hogy az erős gazdasági pozíciók egy jól működő államban még inkább felértékelődnek). Figyelemre méltó, hogy ez még a rendszerváltás idején született hallgatóságos megállapodás logikája volt, mely szerint „a gazdaságban számunkra szabad a pálya, az állam azonban már másé”.

Ezt a hagyományt kívánta folytatni a 2002-ben hatalomra került Medgyessy-kormány. (Miniszterelnökké választása után Medgyessy Péterről

kiderült, a kommunista rendszer idején a titkosszolgálat elhárítótisztje volt.) A Fidesz viszonylag sikeres kormányzati periódusa után (1998–2002) azonban már az MSZP számára sem tűnt kielégítőnek a „hagyjuk az államot másra” kormányzati koncepció, s a gondokat csak tetézte, hogy megfelelő elgondolás, kormányzati célok híján a ciklus felére (2004) az államigazgatás válságba került.

Az MSZP új generációja (valójában Gyurcsány Ferenc és szűk csapata) azzal nyerte meg a párt ekkorra már tanácsstalanná vált vezetőit, hogy nemcsak a gazdasági pozíciók megőrzésére adott – Gyurcsány személyében is – biztosítékot, hanem kilátásba helyezte az állam „birtokba vételét”, megvalósítható elgondolást ígért a kormány működésére vonatkozóan. Mindez a „képes vagyok felvenni a versenyt Orbán Viktorral” jelszó jegyében zajlott, ekkor Orbán Viktor korábbi fideszes miniszterelnök, az egykori rendszerváltó demokratikus ellenzék egyik vezetője valójában az áhított, az új rendszerben teljes legitimitással rendelkező, a társadalom egésze által elfogadott – nem aktívan támogatott, de a más pártra szavazók döntő többsége által sem határozottan elutasított – kormányzást jelképezte.

A 2006-os választási győzelmet követően az MSZP új generációja és Gyurcsány Ferenc miniszterelnök úgy véli, eljött az ideje, hogy elkezdje az állam „birtokba vételét”. Azon túl, hogy továbbra is tekintettel van a párt egyes tagjainak vagy a párthoz kapcsolódó vállalkozóknak a gazdasági pozícióira, valóban rendelkezik elképzeléssel a „modern kormányzatról” is, és ez az elképzelés nem más, mint *a gazdasági vállalat*.

Míg az 1994–98 között hatalmon lévő Horn-kormánynak és a 2002–2004 között kormányzó Medgyessy-kabinetnek az volt a fő törekvése, hogy kiszervezze és üzleti alapon működtesse a lehető legtöbb államigazgatási tevékenységet, 2004 óta a Gyurcsány-kormány épp ellenkezőleg, beviszi az üzletet a kormányzásba, s az eddig nyilvánosságra került elképzelések is arra utalnak, hogy a vállalat mintájára kezdi el működtetni azt.

Az államnak azonban van jó néhány alapfeladata, amely egyáltalán nem, vagy csak korlátozott mértékben teljesíthető üzleti alapon. Ilyen többek között a rendfenntartás, a honvédelem, a határőrizet, a katasztrófavédelem, a környezetvédelem, az egészségügyi rendszer, a nyugdíjrendszer és a szociális ellátási rendszer működtetése, az oktatás, a kultúra finanszírozása, a közlekedési infrastruktúra fejlesztése és karbantartása, a külkapcsolatok... Ha az állam nem működik, vagy ha vállalként működik, ezek

a minden, vagy legalábbis nagyon sok embert érintő közjavak kikerülnek a figyelem középpontjából. Hogy Magyarországon épp ez történik, azt jól érzékelteti az ezeket a területeket szabályozó jogi normák elhanyagoltsága is. Sőt, a prioritásokat emez elhanyagolt feladatok között nem a társadalmi hasznosság határozza meg, hanem az, hogy mennyire lehet rövid távon üzleti alapokra helyezni [öket].

Az állam és a vállalat tudvalevőleg eltérő rendszer szerint működik. A vállalat célja, hogy profitot termeljen tulajdonosának. Szervezetét és működési rendjét ennek a célnak rendeli alá. Ezzel szemben az állam azáltal, hogy az említett alapeladatokat teljesíti, többek között biztosítja a megfelelő környezetet a vállalat működése számára. Ha ezeket a feladatokat rosszul teljesíti, ezzel lerontja a vállalat működési feltételeit is.

Az állam és a vállalat gyakran kerül szembe egymással, többnyire olyankor, amikor az állam a munkavállalók (a polgárai) érdekeit védi a vállalat törekvéseivel szemben. Ha a vállalati szemlélet még kormányzati rangra is emelkedik egy, az alapeladatait amúgy is alacsony színvonalon teljesítő államban, elsősorban a nagyvállalatok törekvései érvényesülhetnek könnyedén.

Nehéz merevebb, reakciósabb képződményt elképzelni, mint a magyar bürokrácia. A központi közigazgatás személyi állománya meglepően keveset változott a kései Kádár-korszakhoz képest, hiszen minden kormány nagyjából érintetlenül hagyta a rendszerváltást követően is. A köztisztviselői kar sikeresen állt ellen minden, személyi összetételét érintő újtási kísérletnek, arra hivatkozva, hogy az újonnan jövőkből hiányzik a „szakértelem”. Noha egyre romló hatékonysággal működik, mégis ez a bürokratikus szervezet az, mely minden bizonnyal a legnagyobb akadályát jelenti az állam „vállalati mintára” történő átszervezésének.

A központi közigazgatásban dolgozók létszámaránya nagyjából meg egyezik az európai uniós átlaggal, az új magyar kormány mégis drasztikus (mintegy 20%-os) létszámleépítést hajt végre a takarékoság jegyében. (A pazarlást valójában az igazgatási feladatoknak üzleti alapon működő társaságokba történő kiszervezése jelenti, ahol e társaságok költségvetési pénzből gazdálkodnak.) A magyar bürokrácia megérett az átszervezésre. Működésének hatékonyabbá tételéhez azonban valószínűleg nem kevesebb, hanem több pénz kellene. Nem nehéz megjósolni, hogy az új magyar kormány pénzmegvonással járó „reformintézkedéseinek” nem egy hatékonyabb államigazgatás, hanem egy gyengébb állam lesz az eredménye.

Elmondhatjuk, hogy a korábbi MSZP-kormányoknak hiányzott az irányítúje az állam megszervezéséhez. Az új kormánynak van már irányítúje, de az rossz irányba mutat.

Nem fér kétség hozzá, a jobboldali Fidesznek megvan a maga szerepe abban, hogy az MSZP-kormány Magyarországon ilyen irányba fordult. Azzal, hogy a Fidesz időnként – a valóságnak megfelelően – ráirányítja a figyelmet a kommunizmus büntetteire, megalapozott erkölcsi kifogásokkal él az állami vagyonnak MSZP-hez kapcsolódó magánszemélyek tulajdonába kerülésével szemben, szembesíti az új rendszer irányítóit azokkal az álláspontokkal és kijelentésekkel, melyeket a kommunista rendszer vezetőiként foglaltak el, illetve tettek, egyszóval azzal, hogy rámutat a politikai szerveződés legitimációs deficitjére, érzékelteti vele rendszeridegen voltát. A rendszerhez való alkalmazkodás járható útja az MSZP számára a megújulás, a múlttal való szembenézés és elszámolás lenne. Ehelyett ez az érdekcsoport kormányra kerülven az üzletet választja: tulajdonképpen a menekülőt, tovább cipelve múltjának terheit.

A Fidesz a két utóbbi választáson nem tudta kihasználni azt a mérhetetlen előnyt, hogy valójában az új állami berendezkedés, a liberális demokrácia letéteményese Magyarországon. Ha korábban nem is, 2006-ra már világhossá vált az MSZP és a köréje szerveződő érdekcsoportok gondolkodásmódja, működési logikája. A 2002 utáni időszakban, de különösen a 2006-os választási kampányban a Fidesz rácsúszott arra a pályára, melyet maga jelölt ki – az MSZP számára. Ahelyett, hogy az elhanyagolt állam valós állapotát tárta volna fel a választópolgárok előtt, s ebből vezette volna le a minden bizonnyal bekövetkező anyagi romlást, jólétiüget-háborúba bocsátkozott a kommunista utódpárttal (melyet ez utóbbi nyert meg). Így a politikai életnek pontosan az a dimenziója szorult háttérbe, melyben a Fidesz erényei nyilvánvalóak, pozíciói erősek.

A számára kedvező terepről lesodródva a Fidesz megfosztotta magát attól a lehetőségtől is, hogy meggyőző kormányzati alternatívát kínáljon a választópolgároknak. (Ha a többségük nem értette volna, az azt értők és méltányolók csoportjának, mely lehet, hogy kicsi, de álláspontjai, üzenetei megsokszorozódnak.) És kormányzati alternatívát kínálhatott volna nem utolsósorban a gazdasági élet (belföldi és külföldi) szereplőinek is. Mindezt egy saját kommunikációs tér kialakításával egyidejűleg tehetné volna (és esetleg teheti a jövőben) meg, hiszen a magyarországi médiumok döntő többsége a sorsközösség – és valószínűleg a vezető pozíciók és anyagi előnyök – okán a végsőkig kitart az MSZP mellett, rendkívüli

ügyességgel és különleges kommunikációs szakértelem birtokában védelmezve annak érdekeit.

A média szerepvállalása nélkül nem sikerülhetett volna elérni, hogy a Fidesz vezetőjével, Orbán Viktorral szemben a magyar választópolgárok csaknem fele komoly ellenérzéseket tápláljon, s határozottan elutasítsa őt. Konstruált események kapcsán vált egyre szélesebb körben elfogadott nézetté, hogy „szélsőséges nacionalistáról”, „irredentáról”, „antiszemitáról”, „nemzetiszocialistáról” „diktátorról” van szó. Az MSZP és az őt támogató média úgy diszkvalifikálta Orbánt, hogy lényegében azzal a minőséggel ruházta fel őt, mely neki magának sajátja: a hiányos legitimitációval. Egy liberális demokráciában ugyanis ugyanúgy rendszeridegen mind a kommunista, mind a náci nézetekkel kapcsolatba hozható politikai szereplő. Más kérdés, hogy Orbán nem találta meg a védekezés módját a diszkvalifikálására irányuló kísérletek ellen.

A fent elmondottak nem szolgálnak elégséges magyarázattal arra, hogy a választások eredménye miért alakul rendre így Magyarországon. Nem mondhatunk le arról a feltételezésről, hogy egy szabad társadalom az erkölcsi érzékére hagyatkozva dönti el, mi a helyes és mi a hibás, mi a jó, és mi a rossz. (Ezt a feltételezést az is alátámasztja, hogy az MSZP és az őt körülvevő érdekcsoport komolyan számol ezzel az erkölcsi tényezővel; ez magatartását vizsgálva jól nyomon követhető. Egyre megy, hogy „politikai érzékére” hagyatkozva vagy tudatosan, de működése során rendszeresen előnyben részesíti azokat a területeket, ahol az erkölcsi megfontolások kevés szerephez jutnak.)

1989–90-ben a magyar társadalom szabad akaratából elsöprő többséggel döntött a – mégoly puhának is mondott – diktatúra felszámolásáról és a szabadság rendszerének bevezetéséről. Nem kell ítéletet mondanunk az egyes társadalmi rendszerekről ahhoz, hogy megállapítsuk: ez a döntés az, mely erkölcsileg kötelez. Leszámítva azt a valószínűleg elég nagy számú állampolgárt, akik anyagi jólétük remélt növekedése miatt döntöttek a rendszerváltásról, és azóta is kizárólag erre vannak tekintettel, a társadalom szervezését vállalók és működését értők csak erkölcsi érzéküket elfojtva tehetik le voksukat a felszámolt rendszer örökségét „édes teherként” (vagyonként, kapcsolati tőkeként, gazdasági pozícióként) hordozók mellett.

Az erkölcsi érzéket el tudja fojtani az anyagi jólét (sokak számára ígért, kevesek számára valóság), és ugyanígy elhalványíthatja a félelem is. A magyar társadalom túl nagy hányadát sikerült a rendszerváltást köve-

tően meggyőzni arról, hogy haszonélvezője volt a – puha – diktatúrának, és így tevékenyen vett részt annak fenntartásában. Ezek az emberek félnek attól, hogy ez netán napvilágra kerül, ezért rossz lelkiismerettel ugyan, de ők is az MSZP-re szavaznak, mely ugyanabban a helyzetben lévén, „megvédheti” őket. (Nincs abban semmi meglepő, hogy a közvélemény-kutatók az MSZP – és a szélsőjobb – szavazótáborában találják a legtöbb „rejtőzködő” szavazót. Ők eltitkolják pártpreferenciáikat, tudván, hogy választásuk a nyilvánosság – a társadalom – szemében helytelen.) Az 1990-ben szabadon választott kormány nem talált megoldást erre a nagy horderejű problémára. A Fidesz-kormány is elmulasztotta ezt a kérdést kezelni például úgy, hogy több más rendszerváltó államhoz hasonlóan megjelöli azt a kört, melyben a diktatúra működtetéséért felelős személyek találhatóak, ily módon felmentve a körön kívüli személyeket a felelősség – és a félelem, a lelkiismeret-furdalás – alól.

A nyugati, konszolidált demokráciákban nincs közvetlen tapasztalat (vagy semmilyen tapasztalat sincs) arról, hogy szabad választásokon olyan eszméket valló politikai erők tesznek szert meghatározó befolyásra, mely eszmék nem illeszthetők a rendszerbe. Baloldali vagy jobboldali szélsőséges szervezeteik ilyenek, de mivel ezek gyengék, nem veszélyeztetik komolyan a szabadelvű demokrácia építményét. Ezért tűnhet úgy a nyugati világ számára, hogy a szabad választás procedúrája szükséges és egyben elégséges feltétele is a demokráciának.

Nem mindegy azonban, hogy egy politikai erő milyen eszméket hirdetve nyeri meg a választást, és hatalomra kerülvén milyen eszmék nevében biztosítja támogatottságát. A legitimációs hiány pótlására a kommunizmusban is vezető szerepet játszó személyek és politikai szervezetek gyakran vettek igénybe a liberális demokráciába nem illeszthető, attól idegen, éppen ezért szélsőségesnek nevezett eszméket a közép- és kelet-európai átmeneti társadalmakban. Jól ismert példa a szerb kommunista Miloševićé, aki expanzív nacionalizmus segítségével biztosította hatalmát, vagy a szlovák Mečiaré, akinek pártja a volt szlovák kommunistákat tömöríti, és aki hatalmát ugyancsak a nacionalizmus egyik válfajára építette. (A nyugati világnak már régebben le kellett volna mondania arról a széles körben elfogadott nézetről, hogy az átmeneti társadalmak stabilitását, demokratikus berendezkedését a jobboldali szélsőségek veszélyeztetik. Ilyen erők valóban vannak, de – akárcsak Nyugaton – gyengék ahhoz, hogy számottevő befolyásra tudjanak szert tenni. A volt kommunista rezsimiek irányítói azonban, hogy az új rendszerben ellensúlyozni tudják a

társadalom által elutasított rendszerben játszott szerepüket, gyakran folyamodnak szélsőséges eszmékhez, és érvényesíteni is tudják ezeket államuk irányítása során.)

Egy politikai szervezet hiányos legitimitációja nem önmagában bír jelentőséggel, hanem következményei miatt; amiatt, hogy pótlására a demokratikus rendszer keretein kívül eső (szélsőséges) eszméket használ fel. Meghatározó pozícióba kerülve egy ilyen szervezet rombolni fogja a szabadság rendszerét. A „kormányzat mint vállalat” a liberális demokrácia eszmekörén kívül helyezkedik el, szélsőséges eszme, mely szintén legitimitációs hiány pótlására született.

A nagyvállalatok (hazaiak, külföldiek, multinacionálisak) és az általuk esetleg meggyőzött külföldi kormányok akár még kedvezőnek is ítélik a magyar kormány „nyitottságát” a vállalati működés szempontjai iránt. Eközben joggal feltételezik, hogy a magyar kormány ellátja feladatát: körültekintéssel működteti az államot, szervezi a társadalmat, és így megvan a biztosíték, hogy befektetéseik hosszú távon is gyümölcsözőek maradnak. De mihelyt a magyar gazdasági miniszter által meghirdetett ideológia („Magyarország az én vállalatom”) jobban áthatja a gyakorlatot, rá fognak jönni, hogy a kedvező kilátások ellenére csak rövid távra érdemes tervezni Magyarországon.

Nagyon valószínűtlen, hogy az MSZP új generációs eszméje, a „kormányzat mint vállalat” vegytiszta formában megvalósulhatna. Tendenciaszerűen azonban érvényesülni fog, nem látni még, mely területeken erősebben. Kérdés többek között az is, hogy a magyar társadalom hogyan tűri majd ezt az újabb kísérletet.

Kiotói teázás. Lőrincz Csaba, Szabó József, Németh Zsolt, Klein András, Gruber Attila

SZOMSZÉDSÁGI POLITIKÁNK

– igyekszem majd ragaszkodni a címben megadott tárgyhoz, de mondanómat nem szűkíthetem le pusztán a Magyarországgal szomszédos országokkal fenntartott kapcsolatok taglalására. A szerb kapcsolatokról például nem lehet beszélni anélkül, hogy érdemben foglalkoznánk Koszovó kérdésével, melyet soha nem tekintettünk szomszédunknak, noha még mindig az, de nemsokára megszűnik annak lenni. Az Ukrajnával fenntartott kapcsolatainkról szólván is bizonyos mértékig számításba kell vennünk Oroszországnak az ukrán államot érintő szándékait. Szomszédügyi kapcsolataink tehát egy tágabb, regionális összefüggésbe helyezve válnak érthetővé és kezelhetővé.

– szomszédügyi kapcsolataink alakulását nagymértékben befolyásolják a – nevezzük egyszerűen így: – nagyhatalmi szándékok és törekvések. Ha érvényeset akarunk mondani közvetlen bilaterális viszonyainkról, még régióink határain is túl kell lépnünk, és tudnunk kell, mik a szándékai térségünkkel egyrészt az Egyesült Államoknak, másrészt a már említett Oroszországnak, harmadrészt pedig az Európai Unió két meghatározó államának, Németországnak és Franciaországnak. Nem csak arról van szó, hogy ezek az államok közvetlenül formálhatják kétoldalú kapcsolatainkat – az úgynevezett alapszerződések a '90-es évek közepén például ezt jelentették –, hanem kijelölik azt a lehetőségkeretet, melyben önálló külpolitikai céljainkat megfogalmazhatjuk. Ezen a kereten kívül is lehet ugyan célokat követni, csakhogy azok irreális célok lesznek, az ilyen külpolitika pedig jobb, ha nincs is, mert csak rombolni képes.

– az elmondottak alátámasztására vázolni szeretnék egy valószínű forgatókönyvet. Az Egyesült Államok, visszatérve a multipolaritáshoz, kivonul Európából. Ne tévesszen meg bennünket az iraki vagy az afganisztáni beavatkozás, komolyan veendő jelek mutatnak arra, hogy öt-tíz éven belül, vagy lehet, hogy még hamarabb ez az esemény bekövetkezik. Az új francia elnök elképzeléseinek megfelelően ugyanakkor megerősödik az Európai Unió régi tizenöt tagállamának együttműködése, a köztes-európai újonnan csatlakozottak pedig bizonyos fokig magukra maradnak. Elképzelhető, hogy az orosz külpolitika építészei egy ilyen forgatókönyvet

tartanak szem előtt, amikor próbálgatják, hogy miképpen lehet behatolni térségünkbe.

– mi a teendő, ha valóban a fent vázoltak szerint alakul a térség sorsa, ha ez a lehetőségkeret áll majd rendelkezésünkre külpolitikai céljaink megfogalmazásakor? Nos, mindenekelőtt kapaszkodnunk kell a NATO-ba. Úgy tűnik, a vázolt forgatókönyv szerinti események szele megérintette a magyar politikai osztályt, és példás egyetértésben támogatja a NATO katonai akcióit, melyekben katonáival Magyarország részt is vesz. Másrészt Európához és a térséghez kellene kötni Amerikát, késleltetve kivonulását. Ezt teszik a románok, amikor támaszpontokat ajánlanak fel nekik, és ezt teszik a lengyelek, a csehek, a dánok és a britek is, amikor helyet adnak a rakétavédelem eszközeinek. Harmadrészt talán az Európai Unióban is van lehetőség az esetleges leszakadás fékezésére. Ha Magyarország az utóbbi néhány évben szinten tudta volna tartani politikai és gazdasági teljesítményét, mondjuk Szlovénia példáját követve, Párizsnak és Brüsszelnek minden bizonnyal más, kedvezőbb véleménye lenne nemcsak Magyarországról, hanem az egész térségről. Így a távolságtartásra való készítés is enyhébb lenne talán. De ezt már nem tudjuk visszacsinálni... Az olasz miniszterelnök viszont a múlt héten elgondolkodtató elképzeléssel állt elő. Prodi lényegében azt mondta, jó, legyen kétsebességes Európa, ahol a szorosabb együttműködést preferáló államok, például azok, melyek már ratifikálták az alkotmányos szerződést, alkotnának egy kört, a többi állam pedig, mely lazább együttműködést szeretne, alkotna egy másik kört. Ő ezt természetesen komolyan mondta, de majd kiderül, hogy nem csak egy jó poén volt-e.

– ennél az utóbbi elképzelésnél maradván, ha térségünk államai valóban gyakorlatba is szeretnék ültetni azt, nyilvánvalóan lázas munka kezdődne a regionális integráció elmélyítése érdekében. Ez számtalan új ötlettel, egyeztetéssel és közös akcióval járna. Nem nehéz belátni, hogy egy ilyen célnak a megvalósítása képes lenne átformálni a térség államai közötti viszonyokat, ideértve Magyarország szomszédügyi kapcsolatainak többségét is. Ezért és a többi, hasonló jellegű probléma sorozatos felmerülése miatt állítottam az előbb, hogy a.) a nagyhatalmi mozgások teremtette lehetőségkeretben megfogalmazott és követett b.) regionális célkitűzések vannak talán a legnagyobb befolyással Magyarország szomszédügyi kapcsolatainak alakulására.

– nagy gond szerintem, hogy a magyar külpolitika nem gondolkodik ilyen összefüggésekben, ezért nem értelmezheti megfelelően az ilyen jellegű kihívásokat, következésképpen nehezen tud jó válaszokat adni rájuk. A magyar külpolitika visszatért a '90-es évek elején kialakított felfogáshoz, melynek sarokköve a regionális stabilitás volt. Tizenhat-tizenhét évvel ezelőtt, akkor, amikor a szakfolyóiratok arról közöltek tanulmányokat, hogy hogyan fog Magyarország és közvetlen környezete lángba borulni a megoldatlan magyar kérdés miatt – valami hasonlót vetítettek előre, mint ami aztán Jugoszláviában kicsit később tényleg megtörtént –, nos akkor a stabilitás szempontjának előtérbe helyezése valóban indokolt volt. Ez azzal járt, hogy Magyarország igyekezett a lehető leglanyhábban vagy egyáltalán nem mozogni a régióban, nem is akart tudomást venni a felmerülő problémákról, vagy ha mégis szembesülni kényszerült velük, igyekezett gyorsan elfelejteni őket. Mintha láthatatlanná váltunk volna a térségben, és földrajzilag mintha Brüsszel vagy Washington közelében helyezkedtünk volna el. Nem vitatom, ennek a politikának megvolt az eredménye – az első körös NATO-csatlakozás, az uniós csatlakozás és a nagyfokú stabilitás fenntartása kétoldalú kapcsolatainkban –, de megvolt az ára is, mégpedig a magyar kisebbségi kérdés háttérbe szorulása, lagymatag kezelése – de ez utóbbiról nem nekem kell beszélnem. Ezt az elképzelést 1995–96-ig, a szlovák és a román alapszerződések aláírásának előkészítő szakaszáig mondhatni konszenzus övezte Magyarországon.

– a körülmények azóta jelentősen megváltoztak, Magyarországot azonban egy régi, más helyzetre szabott külpolitikai elképzelés béklyózza meg. Az inaktív regionális politika már nem szolgálja a térség és kétoldalú kapcsolataink stabilitását, ellenben akadályoz bennünket abban, hogy érvenyesítsük érdekeinket. Kormányzati ciklusokat átívelő – tehát jó régi – példát említek, a visegrádi együttműködést. Hittünk abban, hogy együttműködve a visegrádi országok kedvezőbb európai uniós csatlakozási feltételeket küzdenek ki a maguk, esetleg a többi újonnan csatlakozó ország számára is. A gond az volt, hogy ezt csak hittük, és keveset tettünk annak érdekében, hogy közös visegrádi álláspontot tárhassunk az akkori Európai Unió elé. Aktívabb és körültekintőbb visegrádi politikával ez valószínűleg elérhető lett volna.

– a regionális politika azonban nem csak ilyen közvetlen előnyökkel járhatna. Ha komolyabban foglalkoznánk például a Nyugat-Balkánnal, ami

egyebek mellett azt jelentené, hogy a magyar államnak vannak képviselői a nemzetközi szervezetek Balkánon működő vagy azzal foglalkozó misszióiban, mint a koszovói UNMIK, a boszniai főmegbízotti hivatal vagy Ahtisaari különleges megbízott bécsi irodája, akkor a közvetlen információk birtokában, a helyzet alaposabb ismeretében képesek lennének karakteres álláspontot képviselni az Európai Unió különböző fórumain. Ilyen álláspontok birtokában aztán nem lennének kénytelenek a mindig változó többséghez csatlakozni, mely taktika alkalmazása hosszú távon nyilvánvalóan hitelvesztéshez vezet. Ellenben ha hitelesek lennének, könnyebben fogadtathatnánk el álláspontunkat számunkra fontos, bennünket közvetlenül érintő kérdésekben, mint például a bécsi emberi jogi alapügynökség működése, vagy a verespataki bányaberuházás kérdése, vagy a vajdasági magyarok jogainak biztosítása, vagy a kolozsvári Bolyai Egyetem ügye, és még hosszán lehetne sorolni ezeket a kérdéseket. Az integrált Európában – és később majd kitérek rá, egy globalizálódó világban – egy kisállam, mint Magyarország, áttételeken keresztül, jó szövetségi politikával képes érvényesíteni érdekeit a szomszédságpolitikában.

– ez különösen akkor igaz, ha többnyire olyan államokkal vagyunk körülveve, melyekben kvázilegitim kormányzatok vannak hatalmon. Ezt a kifejezést a Ferrero által meghatározott értelemben használom. Lényegében azt jelenti, hogy a kormányzat nem képes kielégítően megindokolni, miért éppen ő gyakorolja a hatalmat. Hogy hatalmát mégis gyakorolhassa, egy kvázilegitim kormányzat hazudni kényszerül. Vegyük mindjárt Románia példáját. A román társadalom abban a hitben él, hogy teljesen szabadon, minden megkötés nélkül gyakorolhatja választói jogait, másként szólva a nép szuverenitása akadálytalanul érvényesül. Ámde a valóságban ez nincs így. Emlékeztetném Önöket Constantinescu volt román elnök nyilatkozataira, melyekben azt fejtegette, hogy a román törvényhozásba nem is juthat be olyan politikai szervezet, mely nincs átszöve a régi nomenklatúra és a titkosszolgálatok embereivel. Mi ez, ha nem a választói akaratnyilvánítás korlátozása, miközben a társadalom tévedésben él, és a nép azt hiszi, hogy szuverén? (Constantinescut egyébként, minden bizonnyal ezért a gondolatáért, elmebetegnek kiáltották ki Romániában.) Egy percig még Romániánál maradva: a fenti helyzetértékelésre alapozva, ellentétben a közkeletű vélekedésekkel, nem hiszem, hogy túlságosan nagy jelentőséget kellene tulajdonítanunk a jelenlegi romániai eseményeknek. A vita a romániai politikai osztályon belül nem doktrínákról, ideológiákról, orien-

tációkról folyik, hanem a személyes ellentétek uralják. Noha nem lehet nem észrevenni, hogy a jelenlegi elnök, a zárt politikai osztály peremére szorítva, a választópolgárokra támaszkodva egyre inkább a valódi politikai alternatíva elemeit is felkínálja.

– Szerbiában a hazugság abban áll, hogy a hatalom elhitei a társadalom nagy részével, hogy lehetséges Koszovó megtartása a szerb állam határain belül. Holott a szerb hatalom a színpalak mögött legalábbis gyanakszik a tartomány megtartásának lehetőségességét, sőt, célszerűségét illetően is. Belgrádban mégis Koszovó kérdésével lehet választást nyerni és kormányt alakítani. A kormány tehát hazugsággal igazolja létét, hatalmát.

– Szlovákiában sikerült elhitezni a társadalom egy részével, hogy a magyarok veszélyt jelentenek a fiatal szlovák államra. Ennek a nyilvánvaló hazugságnak az alapján alakult meg a tavalyi évben a szlovák kormány, mely ily módon létét, hatalmát nagyrészt a magyarellenességgel igazolja. Ukrajnáról szólva, ez az állam leginkább egy arisztokratikus köztársaság képét mutatja. De míg a Velencei Köztársaságban senki nem kérdőjelezte meg a négy száz nemesi család férfitagjainak jogát, hogy megválasszák a dózsét, az arisztokrácia szerepét betöltő ukrán oligarchák nem tudják kielégítően megmagyarázni, miért éppen ők rendelkeznek döntő befolyással a kormányra és az elnök működésére. Az ukrán nép választói akarata korlátozott, hiszen megtévesztették, nem az oligarchákat, nem ezt a hatalmat választotta.

– ezek után mi várható szomszédságunktól, és hogyan kell eljárunk kétoldalú kapcsolatainkban? Metternich mondta, hogy „a hazugság maga az üresség”. Az a hatalom pedig, amely ürességre épül, a leírások szerint három jellemvonással rendelkezik. Az egyik az, hogy kiszámíthatatlan. A másik az, hogy erőszakos. A harmadik pedig, hogy fél. Ferrero tanítványát, Bibó Istvánt parafrázálva azért fél, mert nem demokrata. Mindez persze elméleti kimerevítés, és csak korlátozottan érvényes a térség államainak többségére, de ha belegondolunk, ezek a szempontok ott munkáltak NATO-csatlakozásunk, sőt, EU-csatlakozásunk mögött is. A jóléti várakozásokon túl a térség többi államának euro-atlanti integrációját is ezek a szempontok motiválták. Kiszámíthatatlanságunk, agresszivitásunk és félelmeink megszűnését elsősorban nem a megbékélési nyilatkozatoktól, még csak nem is közös NATO-

vagy EU-csatlakozásunktól várhatjuk (noha ezek is segítenek), hanem belső állapotaink átalakulásától.

– sötét kép kerekedett ki a térségről, de ebben az értelmezési sémában nem néz ki jobban a helyzet. Más értelmezési keretek, mint például a gazdasági, árnyalhatja ezt a képet. A legitimitási gondokra a recept a hatékonyság. Ez nem szünteti meg a gondot, hanem elfedi, jótékony homályba borítja, amíg jó néhány év elteltével remélhetőleg megtanuljuk a demokráciát. Az ugyancsak kvázilegitim hatalmak uralta Oroszországról vagy Kínáról nem lehet elmondani, hogy nem hatékony külkapcsolatainak alakításában is.

– ne kérdezzék, hogy a magyar külpolitikának miért kellene hatékonynak lennie. Ha ezen a kérdésen túl vagyunk, megkísérélhetünk javaslatokat megfogalmazni, hogyan lehet sikeres Magyarország a régióban, szomszédügyi kapcsolatainak alakításában. A térségben valószínűleg az az állam lesz a legsikeresebb, mely a leghamarább ismeri fel a globalizáció kínálta lehetőségeket, és elsőként aknázza ki ezeket. Nem arról van szó, hogy teljesen megadjuk magunkat a globalizációs folyamatoknak, hanem átgondolt lépések révén alkalmazkodunk hozzájuk. Nem hanyagolhatjuk el a védekezést a globalizáció kínálta lehetőségekkel visszaélő egyénekek, csoportokkal, vállalatokkal, esetleg államokkal szemben sem.

– a javaslatkísérletben nem klasszikus szomszédsgpolitikáról van szó. Ahogy a külpolitikai tervezők mondják, a geográfiai megközelítést az úgynevezett funkcionális megközelítésnek kell felváltania. Egyetlen példát mondanék egy lehetséges funkcionalista javaslatra. Az elképzelés valójában Thomas Friedmantól való. A magyar állam például meghirdethetne egy középtávú programot a szénhidrogén alapú energia alternatív, megújuló energiával való felváltására. Mint tudjuk, Svédország az olaj és a gáz teljes kiküszöbölésén fáradozik. Az ő programjuk tizenöt évre szól. A miénk lehetne részleges, és szólhatna hosszabb időre. Amennyiben sikerülne letörni az ellenállást, amire ebben az esetben csak egy kormány képes, az oktatás például egy újonnan keletkezett igényt kielégítve több informatikust és mérnököt kezdene „termelni” mondjuk a napelemgyárak számára, és az építési nagyvállalkozónak könnyebben lehetne nemet mondani, amikor szakmunkásképzést követel. A kutatás-fejlesztésnek ugyanúgy fel kellene nőnie a feladathoz. A program minden bizonnyal külföldi

szakembereket és befektetéseket vonzana, miközben mi is exportálhatnánk a területen szerzett tudást és az eszközöket. Az együttműködés a magasan képzett szakemberek és a fejlett technológia szintjén erősödne meg, és ez minden bizonnyal jótékony hatással lenne a gazdaságra. Ily módon a globalizációban a fejlett technológia szintjén vennénk részt, és nem a szakmunkások szintjén, és ez számtalan előnyhöz juttatna bennünket. Egyáltalán nem mellékesen környezeti problémáink egy része is enyhülne. Az energiabiztonság kínzó kérdésére is lenne egyfajta korszerű, megnyugtató válaszunk. Nem lévén ugyanis annyira kiszolgáltatottak, már a program kezdeti szakaszában is más feltételekkel tárgyalhatnánk az oroszokkal a gáz- és olajszállításokról; nem kizárt, hogy olcsóbban juthatnánk gázhoz és olajhoz.

– Megerősödvén, Magyarország a szomszédsági kapcsolatokat is más minőségben lenne képes kezelni. Ahogy egy vajdasági magyar mondta, nekik mint magyar kisebbségnek az a legjobb, ha Magyarországon rendben mennek a dolgok. A határon túli magyar stratégia alaptétele is lehetne ez.

A MAGYAR NEMZETPOLITIKA VÁLTOZÁSAI

Összefoglalás

A magyarországi politikai pártok instrumentalizálják a határon túli magyar kérdést. Ez azt jelenti, hogy ha a határon túli magyarságról van szó, elsősorban saját pártpolitikai érdekeiket nézik, másodsorban – jobb esetben – a magyar állam érdekeit, míg a határon túli magyarok érdekeinek figyelembevétele rendszerint elsikkad. A magyarországi pártoknak a gyakorlatban követett célja – a nemzetpolitikai programjaikban meghirdetettéktől eltérően – a rövid távú, a magyarországi belpolitikában kamatoztatható pártpolitikai haszon, melyre a határon túli magyar kérdés „kiaknázása” során tehetnek szert.

Elemzés

A magyarországi pártok viszonylag későn, a 2004. december 5-i, a határon túli magyarok magyar állampolgárságáról tartott népszavazás kampánya idején fedezték fel a határon túli magyar kérdést mint pártpolitikai erőtartalékot. A rendszerváltoztatást követően ugyanis az Antall-kormány még igyekezett lehetőleg távol tartani magától minden határon túli magyarokkal kapcsolatos problémát. A Horn-kormány idején, 1996-ban – más néven – megalakult Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT) alkalmas volt arra, hogy visszafogja bármely magyarországi pártnak a határon túli magyarok érdekeit sértő, csak saját hasznát kereső törekvéseit. (A MÁÉRT tárgyalóasztalánál formálisan egyenlő félként ültek a határon túli magyar legitim szervezetek, a magyarországi parlamenti pártok és a magyar kormány képviselői.) Való igaz, 1998-tól kezdődően a határon túli magyar politikát s így a MÁÉRT-et is egyértelműen a Fidesz uralta. Az egyeztető fórum tevékenységének a szocialista–szabaddemokrata kormánykoalíció általi megszüntetésével azonban 2004-ben megszűnt az a kontroll, melyet a határon túli szervezetek addig a magyarországi pártok felett gyakorolhattak. (A szocialista párti házelnök által 2005-ben létrehozott Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fóruma – KMKF – inkább

nemzetpolitikai alibiként szolgál, érdemi egyeztetésre ezen a fórumon a magyarországi pártok semelyike részéről sincs meg az akarat.)

A határon túli magyar közösségek eddig még nem ismerték fel a magyarországi pártok „instrumentalista” fordulatát, játékszabályainak megváltozását. Számos jel mutat arra, hogy még mindig úgy gondolják, ha valamelyik magyarországi politikai erő valamely határon túli magyar kérdésben megnyilvánul, az feltétlenül az ő javukat szolgálja. Holott ez korántsincs így. Amennyiben a pártpolitikai haszon az elsődleges szempont, egy magyarországi párt határon túli akciója ugyanúgy lehet kedvező, mint káros a magyar kisebbségekre nézvést. A magyar kisebbségeknek ezért alkalmazkodniuk kell az új játékszabályokhoz. Mindenekelőtt meg kell találniuk a védekezés módozatait a Magyarországról jövő esetleges káros hatásokkal szemben.

A határon túli magyar szervezeteknek a magyarországi pártokkal való kapcsolattartást, mely részükről eddig többnyire erkölcsi alapokon működött, más alapokra kell helyezniük. Látniuk kell, az a tény, hogy ők határon túli magyar kisebbségeket képviselnek, a magyarországi pártok számára nem jelent erkölcsi korlátot, ha politikai küzdelemről van szó. Azt is mondhatnánk, a magyarországi pártok tulajdonképpen a politika „normál” szabályait követik. Hogy megszűnjön az a hátrányuk, mely az erkölcsi megfontolásokra alapozó önkorlátozásból adódik, a határon túli magyar szervezeteknek is a politika „normál” működésére kell áttérniük. (Ez természetesen nem jelentheti a szövetséges pártok közötti együttműködést jellemző szolidaritás hiányát.)

A magyarországi pártok azt az utat választották a határon túli politika befolyásolására, hogy kisebbségi személyeken, illetve szervezeteken keresztül próbálják meg érvényesíteni sajátos érdekeiket. A többségi nemzetekkel való együttműködés és a kisebbségi érdekvédekezés szempontjából többnyire kívánatos kisebbségi magyar egység elősegítésénél általában fontosabbnak tartották a befolyás biztosítását, a többi kisebbségi szereplő „sakkban tartását” az általuk támogatott személy, illetve szervezet által. (Mivel a két nagy magyarországi párt különböző személyeket, szervezeteket támogatott, a határon túli magyar politika is kezdte leképezni a kétosztatú magyarországi politikát.)

A határon túli közösségek a magyarországi befolyást minden bizonynyal úgy fordíthatják saját javukra, és a negatív hatások ellen akkor tudnak jól védekezni, ha egységes szervezetet működtetnek; vagyis ha a „másik” emberén, szervezetén keresztül gyakorolt befolyást nem a szer-

vezeten kívül, hanem azon belül próbálják meg kezelni – felerősíteni, illetve semlegesíteni. A hatékonyabb érdekérvényesítés (erősebb parlamenti képviselő) érdekében Szlovákiában már korábban létrehozták az egységes magyar szervezetet, a Vajdaságban pedig most zajlik a magyar politikai szervezetek együttműködésének megerősítése. Kárpátalján és Romániában azonban inkább azon munkálkodnak, hogy a „másik” (magyarországi párt) emberét, szervezetét leszorítsák a politikai küzdőtérrel. Való igaz, Szlovákiában és Szerbiában szlovákiai, illetve szerbiai belpolitikai megfontolásokból hozták/hozzák létre az egységes magyar szervezetet. S bár egyes személyeken vagy tagszervezeteken keresztül továbbra is érvényesül a közvetlen magyarországi befolyás, a szlovákiai Magyar Koalíció Pártjának (MKP) és az egységesülő vajdasági magyar szervezetnek sokkal jobb pozíciói vannak a „magyar–magyar” tárgyalóasztalnál, mint a magyarországi párt által támogatott „ellenzékének” kiszorításán különös erőfeszítésekkel munkálkodó Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek (RMDSZ). Az egységes szervezeten belüli pluralizmus, ha jól kidolgozott technikáit működésbe helyeznék, nemcsak arra lenne jó, hogy a kisebbségi szervezet vezetése ne távolodjon el választóitól, hanem a „kívülről” befolyásolt szereplők esetleges rendszeren belüli kezelésére is.

A 2004. december 5-i, a határon túli magyarok magyar állampolgárságáról tartott népszavazás magyar szocialista párti kampánya kevésbé szólt a határon túli magyarok elutasításáról, sokkal inkább a Gyurcsány Ferenc irányította MSZP első győzelméről Orbán Viktor fölött. Utóbbi volt a lényeg. Az MSZP számára mellékes körülmény volt, hogy a kampány egyértelműen sértette a határon túli magyarok érdekeit. A 2007. novemberi romániai európai parlamenti választások Orbán Viktor számára valójában nem Tőkés Lászlóról és az erdélyi magyarság brüsszeli képviselőtéről szóltak, sokkal inkább a magyarországi jobboldal lelkesedésének és aktivitásának „szinten tartásáról”, egy „köztes” győzelemről a Fidesz által kezdeményezett, 2008 tavaszán esedékes magyarországi népszavazásig. Annak kockázata, hogy a szavazók megosztása miatt az erdélyi magyaroknak nem lesz képviselője az Európai Parlamentben, Orbán számára mellékes volt.

Következtetés

Orbán Viktort rossz politikusnak tarthatnánk, ha egy számára kedvező terepen, a határon túli magyar kérdésben nem próbálná meg kiaknázni a pártját, adott esetben a magyar államot erősítő lehetőségeket. Ez egybeeshet a határon túli magyarok védelmével, de ha nem, a határon túli magyaroknak maguknak kell gondoskodniuk saját védelmükről.

A határon túli magyar szervezetek teniszezni próbálnak azon a pályán, ahol a magyarországi pártok futballoznak. Mivel nincs sok esély arra, hogy utóbbiak a tenisz szabályainak alkalmazására térjenek át, ha játékban akarnak maradni, a határon túliaknak is el kell kezdeniük futballozni.

Dávid király sírjánál

DOKUMENTUMOK

A SZOMSZÉDOS ÁLLAMOKBAN ÉLŐ MAGYAROKAT MEGILLETŐ EGYES KEDVEZMÉNYEKRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNY KONCEPCIÓJA

A Magyar Köztársaság és a határain kívül élő magyarság együttműködéséről, a határon túli magyarok jogállásáról szóló törvényjavaslat előkészítésével kapcsolatos feladatokról szóló 2041/2000. (III. 8.) Korm. határozat 1. pontja szerint 2000. június 30-i határidővel el kell készíteni a törvényjavaslat koncepcióját és szakmai tervezetét. Ennek végrehajtására a Külügyminisztérium és a Határon Túli Magyarok Hivatala (a továbbiakban: HTMH) az alábbi, az Igazságügyi Minisztériummal és a Belügyminisztériummal egyeztetett koncepciót terjeszti elő.

A koncepció kidolgozásának az az indoka, hogy a hatályos magyar szabályozásban nincsen olyan átfogó és általános törvény, amely rendezné a határon túli magyarok helyzetének a kérdését. Az átfogó törvényi szabályozást indokolja továbbá, hogy egy nemrégiben elkészült tanulmány szerint a határon túli magyarokat érintő különböző szintű jogszabályok száma jelenleg megközelíti a 150-et.

A kormány programja szerint meg kell teremteni a határon túli magyarság és Magyarország kapcsolatának átfogó szervezeti és jogi kereteit. A magyar állam és a határon túli magyar szervezetek közötti rendszeres és intézményes párbeszéd kialakítására és fenntartására jött létre a Magyar Állandó Értekezlet (a továbbiakban: MÁÉRT).

A MÁÉRT megalakulásával megteremtődtek az alapvető szervezeti feltételei a szomszédos államokban élő magyarokat megillető egyes kedvezményekről szóló törvény (a továbbiakban: a Törvény) megalkotásának. A MÁÉRT résztvevői között szerepelnek a megalkotandó Törvény személyi hatálya által érintett szomszédos országokban élő magyarok szervezeteinek, pártjainak, továbbá a magyarországi Parlament pártjainak és a magyar kormánynak a képviselői is. A MÁÉRT szervezeti keretén belül a MÁÉRT szakbizottságai elkészítették előzetes javaslataikat, amelyeket a jelen koncepció kidolgozásánál figyelembe vettünk.

1. A koncepció szerint a Törvény célja, hogy elősegítse a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek nemzeti identitásának megőrzését, szellemi és anyagi gyarapodását, összhangban a Magyar Köztársaság al-

kormányos kötelezettségével. Ezt a célt a Törvény úgy kívánja szolgálni, hogy egyben elősegíti a szomszédos államokban élő magyarok szülőföldön maradását is.

2. A koncepció elvi alapjai összhangban állnak a Magyar Köztársaság Alkotmánya 6. § (3) bekezdésében foglalt alapelvvel, amely deklarálja a Magyar Köztársaság felelősségvisselését és kötelezettségvállalását a határon túli magyarokért. E felelősség körében, valamint meghatározott személyi körben a Törvény bizonyos kedvezményeket nyújtana, amelyeket meghatározott feltételekkel lehetne igénybe venni. Az egyes kedvezményeket az alábbi koncepció röviden ismerteti, a részleteket az egyes tárcák dolgozzák ki az alábbiak alapján.

3. A koncepcióban megfogalmazott célok a szomszédos országokban élő magyaroknak juttatott egyes kedvezmények meghatározása mellett általánosabb érvényű célt is szolgálnak: hozzájárulnak Magyarország közvetlen környezete politikai és gazdasági stabilitásának megszilárdításához, s ily módon elősegítik Magyarország csatlakozását az Európai Unióhoz, valamint az egész közép- és kelet-európai térség közeledését az euroatlanti szervezetekhez.

4. A megalkotandó Törvény a Magyar Köztársaság sajátos helyzetéből adódóan és összhangban az Alkotmány 6. § (3) bekezdésében megfogalmazott alapelvvel, meghatározott személyi körben és feltételekkel, jogszabályban rögzített kedvezményeket nyújtana Magyarországon olyan személyeknek, akik nem magyar állampolgárok, és állandó lakhelyük sem Magyarországon van.

5. A megalkotandó Törvény jellegét tekintve kerettörvény, amelyben elsősorban a témával kapcsolatos alapvető, elvi jellegű szabályok kapnának helyet. Ugyanakkor törekedni kell arra, hogy a Törvény az egyes területeken tartalmazza a lehető legkonkrétabb szabályozásokat. A Törvény előkészítésével párhuzamosan át kell tekinteni mindazokat a jogszabályokat, amelyek a Törvényben rögzítettek végrehajtását biztosítják, és el kell végezni a szükséges jogszabály-rendezési (deregulációs) feladatokat. A Törvény a fenti áttekintés alapján határozná meg és adná meg a megfelelő felhatalmazásokat a kormánynak és az egyes minisztériumoknak.

6. A Törvény egyik sarkalatos pontja a személyi hatály meghatározása. A Törvény a Romániában, a Szlovák Köztársaságban, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban, az Ukrajnában, a Horvát Köztársaságban, a Szlovén Köztársaságban és az Osztrák Köztársaságban állandó lakhellyel rendelkező nem magyar állampolgárságú magyarokra terjedne ki. A koncepció

ció világosan különbséget tesz a határon túli magyarok mint azonos szabályozási körbe tartozó jogalanyok között aszerint, hogy az illető személy a szomszédos országokban élő nemzeti kisebbségi magyarok, vagy a világban más földrajzi térségben élő magyarok (a diaszpóra) csoportjába tartozik. A megkülönböztetés alapjául a következő indokok szolgálnak: a szomszédos országokban jelenleg élő magyarság, illetve a jelenleg ott élő magyarok felmenői a párizsi békeszerződések folytán akarataikon kívül kerültek kisebbségi sorba; a magyarság az úgynevezett utódállamokban él nagy számban és földrajzilag pontosan meghatározható területen. A koncepció figyelemmel van arra a speciális helyzetre, ami az Ausztriában élő magyarokra jellemző.

A koncepció általános elvéből kiindulva olyan megoldásokat kellene alkalmazni, melyek a jogalanyok szülőföldjükön maradását szorgalmazzák, és nem támogatják Magyarországra történő áttelepülésüket. Ezért e jogok gyakorlásából ki kell zárni azokat, akik már magyar állampolgárok, vagy akik magyarországi bevándorlásukat kezdeményezték. A koncepció tehát a szomszédos országokban élő magyarok között is további megkülönböztetést tesz aszerint, hogy kezdeményezik-e Magyarországra történő bevándorlásukat, vagy sem. A szabályozás szempontjából ebben az esetben is azonos csoportnak minősülő személyi köréről van szó.

A megkülönböztetés indoka ebben az esetben a következő: az Alkotmány 6. § (3) bekezdése alapján az állami felelősség azokkal a magyarokkal kapcsolatban áll fenn, akik a határainkon kívül élnek. A határon túli magyarok körébe a formális megközelítés alapján sem illeszthető be az, aki a bevándorlását kezdeményezi, hiszen ennek feltétele az, hogy az illető már Magyarországon éljen. A vonatkozó kérelem benyújtása azon az egyéni döntésen alapul, hogy az illető a továbbiakban a Magyar Köztársaságban képzei el a jövőjét. A bevándorlást vagy a honosítást kezdeményezők feltétlenül elkülöníthető csoportot képeznek. A megkülönböztetés abban a függő jogi helyzetben is indokolt, amikor a kérelem elbírálása még nem történt meg.

A külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és bevándorlásukról szóló 1993. évi LXXXVI. tv. (a továbbiakban: Idiv.) zárja ki a bevándorlási engedély benyújtásának a lehetőségét olyan kérelmezők esetében, akik a Törvény alapján biztosított kedvezményeket igénybe veszik. A bevándorlási kérelem benyújtásával a kérelmező joga a Törvény által biztosított, egyénként igénybe vehető kedvezményekhez megszűnik. A kedvezmény igénybevétele célzó eljárás során a személynek nyilatkoz-

nia kell, nyújtott-e be bevándorlási kérelmet. A bevándorlásukat kedvezményezőket a Törvény által biztosított kedvezményekből történő kizáráson túl semmiféle hátrány nem érheti. Az erre vonatkozó rendelkezések az Idtv.-be építhetők be, tekintettel az Idtv.-nek a közösségi normákkal való teljes jogharmonizációja megteremtését célzó jelenleg folyó kodifikációs munkára.

Az érintetteket azonban a jogosultság alapján kedvezményes tartózkodási jog illetné meg Magyarországon. Ennek hiányában ugyanis, figyelemmel az uniós követelmények szerint folyamatosan szigorodó idegenrendészeti szabályokra, az érintettek, bár a Törvény szerint jogosultak lennének, nem vehetnék igénybe a kedvezményeket, mert az idegenrendészeti követelményeket nem tudnák teljesíteni. A kedvezményes tartózkodási jogra vonatkozó rendelkezéseket az Idtv. végrehajtási jogszabályaiba kell beépíteni.

7. Annak eldöntésében, hogy ki „magyar”, tehát ki számít jogosultnak, nem a magyar állam, hanem az a határon túli magyar közösség az illetékes, amelyben a kérdéses identitású személy él. A kedvezményekre való jogosultság feltételét az képezné, hogy aki a kedvezményeket igénybe kívánja venni, rendelkezék a szomszédos államokban törvényesen bejegyzett társadalmi szervezet ajánlásával. Egy államból csak egy társadalmi szervezet adhat ajánlást. A társadalmi szervezet az ajánlást a kérelmező személy magyarsághoz való tartozása alapján állítja ki, egyéb szempontokat nem vizsgálhat. A társadalmi szervezetek az ajánlás kiadására vonatkozó rendelkezéseket maguk állapítják meg. Az ajánlást a társadalmi szervezet megküldi a jelen törvény által kijelölt magyarországi hatóságnak, amely igazoló okiratot állít ki. A társadalmi szervezet ajánlását, amennyiben azt a meghatározott formában nyújtják be, az arra kijelölt magyarországi hatóság mérlegelési jog nélkül elfogadná. Az igazoló okirat kiállítása illetékmentes, az ajánlás kiadásának költségeit az ajánlott személy a határon túli társadalmi szervezet számára megtérítheti. Rendkívüli méltánylást igénylő esetben az igazoló okirat ajánlás hiányában is kiállítható.

8. A koncepció szerint a MÁÉRT fogalmazná meg azt a szempontrendszert, amely elősegíti, hogy a jogosultság feltételeit egységes elvek szerint állapítsák meg. A MÁÉRT szempontrendszert fogalmazna meg továbbá az ajánlási joggal bíró határon túli magyar szervezetek, testületek létrehozására és működésére vonatkozóan (az adott országok vonatkozó jogi szabályozásának figyelembevételével). A szempontrendszernek ki kellene térnie arra, hogy a társadalmi szervezetek tagjai lehetnek egyének

és önálló tagsággal rendelkező szerveződések (például egyesületek). Fontos, hogy a MÁÉRT szempontrendszerében szerepeljen, hogy a társadalmi szervezetek tagjaikról, s ezen túlmenően az ajánlottakról egységes, egyénekre lebontott nyilvántartást vezessenek. A Törvény kimondaná, hogy a határon túli magyarokat más törvények és egyéb jogszabályok alapján megillető jelenlegi kedvezmények nem csorbulnak.

9. A megalkotandó Törvény az alábbi területeken biztosítana különleges jogokat Magyarországon a határon túli magyarok számára:

- a.) a kultúra és a tudomány területén a Törvény nevesítené a határon túli magyarok kulturális és tudományos jogait és támogatásuk formáit. Ennek keretében ki kellene terjeszteni a határon túli magyarság számára a művészeti és tudományos díjak adományozásának és ösztöndíjak biztosításának, valamint az akadémiai köztestületi tagságnak a lehetőségét, továbbá a könyvtári szolgáltatások igénybevételek lehetőségét;
- b.) az oktatás területén a megalkotandó Törvény szabályozná a felsőoktatási részképzés és a kihelyezett tagozatokon folytatott tanulmányok biztosítását, a köz- és felsőoktatásban a diákigazolvány igénybevétele, egyfajta közalkalmazotti igazolvány (pedagógusigazolvány) kiterjesztésének lehetőségét, a könyvtárak, levéltárak használatának a lehetőségét, a pedagógus-továbbképzés lehetőségét, a szaktárgyi versenyeken való részvétel biztosítását. A koncepció alapszabályként fogalmazza meg, hogy a megszerzett tudást a szomszédos országokban élő magyarok lehetőség szerint szülőföldjükön hasznosítsák;
- c.) a munkavállalás területén a Törvény rendelkezése a külföldiek magyarországi foglalkoztatásának engedélyezéséről szóló 8/1999. (XI. 10.) SzCsM. rendelet e) pont alatt (a továbbiakban: a rendelet) módosításával hajtható végre.

A koncepció azt a hazai politikai, gazdasági és társadalmi szempontból is pozitív célt veszi figyelembe, hogy a probléma megfelelő kezelésével el lehet érni a fekete gazdaság részleges „kifehérítését”, a határon túli munkavállalók kiszolgáltatottságának visszaszorítását. Mindezekből következően egy teljes körű számbavételt, statisztikai megfigyelést biztosító, a rendszer kikerülésére nem készítő automatikus engedélyezést vagy regisztrációt indokolt előtérbe helyezni. A fentiekre tekintettel a Törvény általánosságban rögzítené, hogy egy külön jogszabály a személyi hatálya alá tartozó személyeknek ideiglenes munkavégzésük esetén a külföldiek

munkavállalásától eltérő, kedvezőbb szabályokat állapít meg. A rendeletben kellene szabályozni a Törvény személyi hatálya alá tartozó személyek évente egyszeri, három hónapos vagy ennél hosszabb idejű munkavállalását, automatikus engedélyezési eljárás vagy regisztrálás mellett. Alapfeltételként lehetne továbbá rögzíteni, hogy a társadalombiztosítási hozzájárulást a munkáltató, vagy maga a munkavállaló fizesse meg.

A szomszédos országokban élő magyarok munkavállalási célzatú itt tartózkodásának a nyomon követése alapulhat regisztráción vagy automatikus engedélyezési eljáráson (a regisztráció valamilyen formája ugyanis elengedhetetlen). A regisztráció vagy az engedélyeztetés betartatása érdekében a regisztráció vagy az automatikus engedélyezési eljárás elmulasztása esetén, vagy ha az illető személy három hónapot meghaladóan dolgozik itt, illetve ha nem kerül befizetésre a társadalombiztosítási hozzájárulás, további munkavállalását meg kell tiltani.

A munkavállalás terén a határon túli magyarok számára Magyarországon további kedvezményeket lehetne nyújtani: a diploma- és szakképesítés-igazolási költségek, valamint az orvosi vizsgálati költségek átvállalását; az orvosi vizsgálatról szóló papírok haladékkal való benyújtásának lehetőségét; az ajánlást kiállító társadalmi szervezet révén biztosítható garanciát. A törvény életbe lépése után a Magyarországon illegálisan munkát vállaló határon túli magyar személy kiesik a kedvezményes munkavállalás rendszeréből.

Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy a munkavállalásra vonatkozó kedvezmények rendszere valószínűleg Magyarország EU-taggá válása után már nem lesz fenntartható. Ezen időpont után a szomszédos országokban élő magyarok magyarországi munkavállalása természetesen függ attól is, hogy az adott szomszédos országnak van-e esélye az EU-tagságra (Ukrajna), és amennyiben igen, mikortól (Románia, Szlovákia). Jelen pont nem taglalja a más törvények alapján előírt és érvényesített eszközök esetleges módosításának lehetőségeit (például idegenrendészeti kérdések);

d.) az egészségügyi és szociális ellátás területén a szabályozás lehetővé tenné, hogy a Magyarországon nyújtandó egészségügyi szolgáltatások meghatározott körét a szomszédos országokban élő magyarok, alapítványi keretek között, igénybe vehessék. A megalkotandó Törvény lehetővé tenné a határon túli magyarok esetében a családtámogatás egyes formáinak szabályozását, a nyugdíjasok kedvezményes utazását.

A kormány ügyrendjéről szóló 1088/1994. (IX. 20.) Korm. határozat 10. pontjára figyelemmel, az egyes kedvezmények körének kidolgozásakor

részletes hatáselemzések készülnek az érintett tárcák bevonásával. Ezek a gazdasági, költségvetési és jogi szempontokra terjednek ki.

10. Az előző pontban foglalt jogosultságok és kedvezmények megadására közszolgáltatások, szerződéseken alapuló szolgáltatások és segélyek révén kerülne sor. A Törvény az alábbi típusú közszolgáltatások, szolgáltatások és segélyek szabályozását tartalmazná:

- a.) Magyarországon igénybe vehető (köz-)szolgáltatások;
- b.) határon átnyúló szolgáltatások;
- c.) olyan szolgáltatások, amelyeket a magyar kisebbségek lakhelyükön, a környező országokban vesznek igénybe, és amely szolgáltatásokhoz kiegészítő jellegű segélyben részesülhetnek.

A Törvény e tárgykörben csak a jogi kereteket határozná meg, a részletszabályok kormány-, illetve miniszteri rendeleti szinten kerülnének meghatározásra. A Törvényben ki kellene mondani, hogy az igazoló okiratnak a magyar hatóságok által történő kiadása, illetve a Magyarországon igénybe vehető kedvezmények gyakorlása csak az idegenrendészeti jogszabályokban foglalt beutazási és tartózkodási feltételek mellett lehetséges.

11. A (köz-)szolgáltatásokat a szomszédos országokban élő magyarok a társadalmi szervezetek közbeiktatásával vehetnék igénybe. A közszolgáltatásokra vonatkozóan egyrészt a magyar állami szerv által alapított közhasznú szervezet (közalapítvány), másrészt a szomszédos országok mind-egyikében bejegyzett társadalmi szervezetek köthetnének szerződést.

12. A kedvezmények közszolgáltatási szerződésen keresztül történő igénybevétele alapvető jelentőséggel bír, tekintettel arra, hogy Magyarország EU-csatlakozását követően további állami szubvencióról a határon túli magyarok által Magyarországon igénybe vett, államilag támogatott szolgáltatások területén akkor lehet szó, ha a jogalkotó kijelenti, hogy elegendő tesz a közszolgáltatásokra vonatkozó formai és tartalmi közösségi jogi, európai uniós szabályoknak, és törvényben rögzíti, hogy a megfogalmazott szolgáltatások speciális közszolgáltatásoknak minősülnek. A kedvezmények alapján nyújtott szolgáltatások és közszolgáltatások igénybevétele az lenne a feltétele, hogy az érintettek rendelkezzenek az adott szomszédos országban bejegyzett társadalmi szervezet ajánlása alapján kiállított igazoló okirattal.

13. A koncepció a Törvény anyagi hátterének megteremtésekor bővülő magyarországi forrásokat feltételez. A megalkotandó Törvényben biztosított közszolgáltatások és szolgáltatások finanszírozása alapvetően a

magyar költségvetésből történe. A Törvény működésének finanszírozását egyéb forrásokkal ki lehet egészíteni.

A jogosulti kör nagyságára figyelemmel a kedvezmények körét kizárólag a Magyar Köztársaság teherbíró képességéhez mérten lehet meghatározni, oly módon, hogy az a magyar állampolgárokat megillető jogosultságok igénybevitelét és forrásait ne veszélyeztesse.

A Törvény kedvezményezettjei csak ritkán kapnának normatív jellegű támogatást (normatív lehet például adott kedvezményes utazási lehetőség vagy a határon átnyúló közszolgálati tévé oktatási, művelődési programja). A finanszírozás rendszerének kidolgozása során különleges figyelmet kell majd fordítani a szolgáltatást nyújtó gazdasági társaságok támogatására.

14. A Törvényben foglaltak finanszírozásától el kell választani a határon túli magyarok jelenleg is működő támogatási rendszerét. Utóbbi támogatási rendszer alapjait meg kell hagyni, nagyságrendjén nem célszerű változtatni, de a rendszer áttekinthetőbbé tétele időszerű. A reform azért is szükséges, hogy ne maradjanak párhuzamosságok a meglévő támogatási formák és a Törvény finanszírozásának rendszerében. Mindkét területen abból a tényből kell kiindulni, hogy a tízmillió magyarországi magyar társadalom sem rövid, sem hosszabb távon nem képes támogatások révén eltartani a környező országokban élő három és fél millió magyart. Ezért alapelv, hogy minden, a szomszédos országokban élő magyarokat megillető támogatásnak e közösségek önszerveződését, öngazgatási intézményeinek erősítését, önálló gazdasági szerepvállalását kell elősegítenie.

15. A magyarországi közhasznú szervezet (közalapítvány) és a társadalmi szervezetek közötti szerződés tartalmazná a tárgyi hatály által érintett jogok, valamint szolgáltatási és közszolgáltatási típusok finanszírozásához szükséges anyagi források megosztásának arányát a szerződő felek között. A szomszédos országokban élő magyar közösségek maguk is hozzájárulnának e közösségek által létrehozott társadalmi szervezetekhez tartozó személyeknek a Törvényben megjelölt, valamint egyéb jellegű oktatásának, egészségügyi és szociális ellátásának finanszírozásához. A finanszírozással összefüggő kérdések koordinálását a magyarországi közhasznú szervezet (közalapítvány) végzi.

16. Egyes kedvezmények igénybevétele érdekében a magyar állam által alapított közhasznú szervezet (közalapítvány) szerződést köt külön-külön a szomszédos országok mindegyikében egy, a magyar közösségek

által létrehozott társadalmi szervezettel. (Ez a szerződéses nemzetkoncepció sarkalatos pontja.)

17. A Törvényben szabályozni kellene a társadalmi szervezetek ajánlása alapján a jogosultságot megállapító hatáskörrel rendelkező szerv működésének rendjét, az eljárás rendjét, a kiállított igazoló okmány formáját, az eljárás következtében keletkező adatbázis kezelésének a rendjét és az adatvédelmi előírásokat. A Törvény személyi hatálya által érintettek nem tartoznak a polgárok személyi adat- és lakcímnnyilvántartásáról szóló 1993. évi LXVI. törvény hatálya alá, ezért az eljárás rendjét és a nyilvántartás működését érintő előírásokat a Törvényben szükséges szabályozni. A Törvény rendelkezne az adatkapcsolatokról abban az esetben, ha a társadalmi szervezet által kiadott ajánlás alapján egy közbenső szervezet (például a magyar külképviselet vagy a HTMH) rendelkezésére kerül sor a BM Központi Adatfeldolgozó, Nyilvántartó és Választási Hivatal által az igazolvány kiállítására.

A szomszédos államokban élő magyarokat megillető egyes kedvezményekről szóló törvény szerkezete

I. Preambulum

II. Általános rendelkezések

III. Tárgyi hatály

IV. Személyi hatály

V. Az egyes kedvezmények igénybevételére való jogosultságot igazoló okiratra vonatkozó rendelkezések

VI. Az egyes kedvezmények igénybevételét biztosító mechanizmusok (szerződések stb.)

VII. Finanszírozási rendelkezések

VIII. Vegyes rendelkezések

Hatályba léptető, módosító, hatályon kívül helyező rendelkezések. Felhatalmazások a kormánynak, illetve a minisztériumoknak a rendeletalkotásra.

2000. április

2001. ÉVI LXII. TÖRVÉNY A SZOMSZÉDOS ÁLLAMOKBAN ÉLŐ MAGYAROKRÓL

A törvényt az Országgyűlés a 2001. június 19-ei ülésnapján fogadta el.

Az Országgyűlés

- a Magyar Köztársaságnak az Alkotmány 6. § (3) bekezdésében foglalt, a határon kívül élő magyarokért viselt felelősségének érvényesítése érdekében, Magyarországgal való sokoldalú kapcsolataik ápolásának és fejlesztésének előmozdítása céljából,
- figyelemmel a Magyar Köztársaság európai integrációs törekvéseire, továbbá a nemzetközi szervezeteknek, különösen az Európa Tanácsnak, valamint az Európai Uniónak az emberi jogok tiszteletben tartásával, a kisebbségi jogok védelmével kapcsolatos alapelveire,
- tekintettel a nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályaira és a Magyar Köztársaság által vállalt nemzetközi jogi kötelezettségekre,
- tekintettel a közép-európai térségen belüli két- és sokoldalú jószomszédi viszony, a regionális együttműködés fejlesztésére, Magyarország stabilizáló szerepének erősítésére,
- a szomszédos államokban élő magyaroknak az egységes magyar nemzethez való tartozása, szülőföldjükön való boldogulása, valamint nemzeti azonosságtudata biztosítása végett,
- a Magyar Állandó Értekezlet – mint a szomszédos államokban élő magyar közösségek nemzeti önazonosság-tudatának megőrzése és erősítése érdekében működő egyeztető testület – kezdeményezésére és javaslati alapján,
- a világ más részein a határon kívül élő magyar nemzetiségű személyek számára jogszabályban biztosított kedvezmények és támogatások érintése nélkül

a következő törvényt alkotja:

I. fejezet

Általános rendelkezések

A törvény hatálya

1. §

(1) A törvény hatálya arra a Horvát Köztársaságban, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban, a Romániában, a Szlovén Köztársaságban, a Szlovák Köztársaságban, vagy Ukrajnában lakóhellyel rendelkező nem magyar állampolgárságú, magát magyar nemzetiségűnek valló személyre terjed ki, aki

- a) magyar állampolgárságát nem önkéntes lemondással veszítette el, továbbá
- b) nem rendelkezik állandó magyarországi tartózkodásra jogosító engedéllyel.

(2) E törvény hatálya abban az esetben is kiterjed az (1) bekezdésben meghatározott személy együttélő házastársára és a közös háztartásukban nevelt kiskorú gyermekre, ha egyébként nem magyar nemzetiségűek.

(3) E törvény hatálya kiterjed továbbá a 13., a 17., a 18., valamint a 25. §-okban meghatározott szervezetekkel való együttműködésre, illetve azok támogatására is.

2. §

(1) A törvény hatálya alá tartozó személy a Magyar Köztársaság területén, illetőleg a szomszédos államokban lévő lakóhelyén az e törvényben meghatározott feltételek mellett, a 19. §-ban meghatározott igazolvány alapján kedvezményekben és támogatásokban részesül.

(2) E törvény rendelkezéseit a Magyar Köztársaság nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeinek sérelme nélkül kell alkalmazni.

(3) Az e törvényben foglalt kedvezmények és igényelhető támogatások nem érintik a hatályos jogszabályok által a világ bármely más részén élő, magyar állampolgársággal nem rendelkező magyar nemzetiségű személyeknek jelenleg is biztosított kedvezményeket és elnyerhető támogatásokat.

3. §

A Magyar Köztársaság

- a) a folyamatos kapcsolattartás biztosítása,
- b) az e törvényben foglalt kedvezmények és támogatások igénybevételeknek lehetővé tétele,

- c) a kulturális, gazdasági és családi kapcsolatok zavartalansága,
- d) a személyek és eszmék szabad áramlásának érvényesítése érdekében a területére történő beutazás és ott-tartózkodás tekintetében az e törvény hatálya alá tartozó személyek számára a nemzetközi jogi kötelezettségek figyelembe vételével az adott helyzetben legkedvezőbb elbánást biztosítja.

II. Fejezet

A törvény hatálya alá tartozó személyek által igénybe vehető kedvezmények és támogatások

Művelődés, kultúra, tudomány

4. §

(1) Az e törvény hatálya alá tartozó személyeket a kultúra területén Magyarországon a magyar állampolgárokkal azonos jogok illetik meg. Ennek megfelelően a Magyar Köztársaság biztosítja számukra különösen

- a) a közművelődési intézmények használatának jogát és ezen intézmények szolgáltatásai igénybevételének lehetőségét,
- b) a kulturális javak hozzáférhetővé tételét a nyilvánosság és a kutatás számára,
- c) a műemléki értékek és a rájuk vonatkozó dokumentumok hozzáférhetővé tételét,
- d) a védett személyes adatot tartalmazó levéltári anyagok tudományos célból történő kutatását, amennyiben a határon túli magyar személy állandó lakóhelye szerinti szomszédos állam részese a személyes adatok védelméről szóló nemzetközi egyezménynek.*

(2) Az e törvény hatálya alá tartozó személy jogosult bármely állami fenntartású nyilvános könyvtár szolgáltatásainak igénybevételére, és ingyenesen illetik meg a következő alapszolgáltatások:

- a) a könyvtárlátogatás,
- b) a könyvtár által kijelölt gyűjteményrészek helyben használata,
- c) az állományfeltáró eszközök használata,
- d) információk a könyvtár és a könyvtári rendszer szolgáltatásairól,

* Az egyének védelméről a személyes adatok gépi feldolgozása után, Strasbourgban, 1981. január 28. napján kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1998. évi VI. törvény.

e) beiratkozás esetén a nyomtatott könyvtári dokumentumok kölcsönzése a könyvtár használati szabályzatában meghatározott feltételek szerint.

(3) Az állami fenntartású muzeális és közművelődési intézmények szolgáltatásainak igénybevételeivel kapcsolatos, e törvény hatálya alá tartozó személyeket megillető további kedvezményeket külön jogszabály tartalmazza.

5. §

A törvény hatálya alá tartozó magyar tudósok a Magyar Tudományos Akadémia külső, illetőleg köztestületi tagjai lehetnek.

Kitüntetés, ösztöndíj

6. §

(1) A Magyar Köztársaság biztosítja annak lehetőségét, hogy a magyarság szolgálatában, a magyar és az egyetemes emberi értékek gyarapításában kifejtett kimagasló, példamutató tevékenységük elismeréséül a törvény hatálya alá tartozó személyek a Magyar Köztársaság állami kitüntetései-ben, illetőleg a miniszterek által alapított kitüntető címekben, díjakban, oklevelekben részesüljenek.

(2) Az állami ösztöndíjak feltételeinek megállapításakor a törvény hatálya alá tartozó személyek számára biztosítani kell az ösztöndíjak odaítélésének a lehetőségét.

Társadalombiztosítási ellátás és egészségügyi szolgáltatás

7. §

(1) A 15. §-ban foglaltak alapján foglalkoztatásra irányuló jogviszony keretében a Magyar Köztársaság területén munkát végző, e törvény hatálya alá tartozó személyek – ha nemzetközi szerződés másként nem rendelkezik – a magyar társadalombiztosítási szabályokban meghatározott egészségbiztosítási- és nyugdíjbiztosítási járuléknak megfelelő összeget kötelesek fizetni a külön jogszabály által erre kijelölt szervnek. E befizetés alapján a munkavállaló a külön jogszabályban meghatározott körű egészségügyi- és nyugdíjellátásra szerez jogosultságot.

(2) Az egészségbiztosítási- és nyugdíjjárulék fizetésére az (1) bekezdés szerint nem kötelezett, e törvény hatálya alá tartozó személy az általa Magyarországon – saját költségtérítés mellett – igénybe vehető egészségügyi szolgáltatás költségeinek megtérítését – a szolgáltatás igénybevétele

megelőzően – az e célból létrehozott közhasznú szervezettől pályázat útján igényelheti.

(3) Az e törvény hatálya alá tartozó személy Magyarországon az azonnali egészségügyi ellátást igénylő esetekben a kétoldalú szociális biztonsági (szociálpolitikai) egyezmények rendelkezései szerinti feltételekkel jogosult az ellátásra.

Utazási kedvezmények

8. §

(1) A törvény hatálya alá tartozó személy Magyarországon a belföldi helyi és helyközi menetrend szerinti tömegközlekedési eszközökön – vasúti utazás esetén annak 2. kocsiosztályán – utazási kedvezményekben részesül.

(2) Korlátlan számú díjmentes utazásra jogosult

- a) a 6. életévét be nem töltött gyermek,
- b) a 65. életévét betöltött személy.

(3) 90%-os utazási kedvezményre jogosult a belföldi helyközi tömegközlekedési eszközön

- a) az (1) bekezdésben meghatározott személy évente négy alkalommal,
- b) csoportos utazás esetén a 18 éven aluli, a törvény hatálya alá tartozó személyek legalább tíz főből álló csoportja, és a velük utazó két nagykorú kísérő évente egy alkalommal.

(4) Az utazási kedvezmények részletes szabályait külön jogszabály tartalmazza.

Oktatás

9. §

(1) Az e törvény hatálya alá tartozó személyek – a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény magyar állampolgárokra vonatkozó rendelkezései szerint, az e §-ban meghatározott feltételek mellett – jogosultak a Magyar Köztársaság felsőoktatási intézményeiben

- a) egyetemi, főiskolai szintű alapképzésben,
- b) kiegészítő alapképzésben,
- c) részképzésben,
- d) doktori (PhD) és mesterképzésben (DLA),
- e) általános, illetőleg szakirányú továbbképzésben,
- f) akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzésben

részt venni.

(2) Az államilag finanszírozott (1) bekezdésben meghatározott képzésben nappali tagozaton résztvevő hallgató a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvényben meghatározott hallgatói normatívára, a hallgatói előirányzat másik részét képező pénzbeli és természetbeni juttatásokra, illetve a tételes egészségügyi hozzájárulás megtérítésére jogosult. E támogatások részletes feltételeit és a további támogatások körét az oktatási miniszter külön jogszabályban határozza meg.

(3) Az e törvény hatálya alá tartozó személyek államilag finanszírozott képzés keretében az oktatási miniszter által évente meghatározott számban folytathatnak tanulmányokat a Magyar Köztársaság felsőoktatási intézményeiben.

(4) Nem államilag finanszírozott képzésben részt vevő határon túli hallgatók magyarországi tartózkodásukkal és tanulmányaikkal kapcsolatos költségeik részben vagy egészben történő megtérítését az e célból létrehozott közhasznú szervezettől pályázatot útján igényelhetik.

Diákkezdmények

10. §

(1) A szomszédos állam közoktatási intézményében tanulói jogviszonyban álló, magyar tannyelven tanuló, vagy bármely felsőoktatási intézményben hallgatói jogviszonyban álló, e törvény hatálya alá tartozó személy jogosult a magyar állampolgárok által a vonatkozó jogszabályok keretei között diákigazolvánnyal igénybe vehető kedvezményekre.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott kedvezményekre való jogosultságot az igazolvány (19. §) e célra rendszeresített melléklete igazolja. A kedvezmények igénybevételével összefüggő részletes szabályokat külön jogszabály tartalmazza.

A határon túli magyar pedagógusok továbbképzése

11. §

(1) Az e törvény hatálya alá tartozó, a szomszédos államban magyar tannyelven oktató határon túli magyar pedagógus (a továbbiakban: határon túli magyar pedagógus) jogosult – az oktatási miniszter által meghatározott éves keretszámban – magyarországi rendszeres továbbképzésben részt venni, és a (2) bekezdésben meghatározott kedvezményeket igénybe venni.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott személy a továbbképzést végző magyar oktatási intézménytől a továbbképzésben való részvétele tartamára a külön jogszabályban meghatározott mértékben

- a) a szállásköltségének megtérítését,
- b) az útiköltségének megtérítését, továbbá
- c) a beiratkozási költségeihez történő hozzájárulást

igényelheti.

(3) A határon túli magyar pedagógusok továbbképzésére vonatkozó részletes szabályokat külön jogszabály tartalmazza.

12. §

(1) Az e törvény hatálya alá tartozó határon túli magyar pedagógusok, valamint a szomszédos állam felsőoktatási intézményeiben oktatók (a továbbiakban: határon túli magyar oktatók) külön kedvezményben részesülnek.

(2) A határon túli magyar pedagógusok és oktatók által igénybe vehető kedvezmények megegyeznek a jogszabályban a magyar állampolgárságú pedagógusok részére kiadott pedagógusigazolvánnyal igénybe vehető kedvezményekkel.

(3) Az (1) bekezdésben meghatározott külön kedvezményekre való jogosultságot a „Magyar igazolvány” e célra rendszeresített melléklete igazolja. A kedvezmények igénybevételére vonatkozó részletes szabályokat külön jogszabály tartalmazza.

Határon túli kihelyezett képzés

13. §

(1) A Magyar Köztársaság a határon túli magyarság anyanyelvének, kultúrájának, nemzeti azonosságtudatának megőrzését azzal is elősegíti, hogy támogatja az akkreditált magyar felsőoktatási intézmények tagozatának a szomszédos államokba történő kihelyezését, szervezését és működését.

Az ezek megvalósításához biztosítható pénzügyi támogatás összegét a Magyar Köztársaság költségvetése céllelőirányzatként határozza meg. A támogatásra rendelkezésre álló keret felhasználásáról az oktatási miniszter dönt a külön jogszabályban foglaltak szerint.

(2) A Magyar Köztársaság támogatja a szomszédos államokban magyar nyelvű képzést folytató, az adott államban akkreditációt vállaló felsőoktatási intézmények (tagozat, szak stb.) létesítését, működését, fejlesztését. A megvalósításhoz szükséges pénzügyi forrás az e célból létrehozott közhasznú szervezettől pályázat útján igényelhető.

A szülőföldön nyújtható oktatási támogatás

14. §

(1) Nevelési-oktatási támogatásban részesülhet az a jelen törvény hatálya alá tartozó szülő, aki saját háztartásában legalább két kiskorú gyermeket nevel, minden olyan gyermeke után, aki

- a) az életkorának megfelelő nevelési vagy oktatási intézménybe jár, és abban magyar nyelvű nevelésben vagy oktatásban részesül, továbbá
- b) az a) pontban említett nevelési, oktatási intézmény a szülő lakóhelye szerinti szomszédos állam területén működik.

(2) Tankönyvtámogatásban és taneszköz-támogatásban (a továbbiakban: taneszköz-támogatás) részesülhet az e törvény hatálya alá tartozó szülő, aki saját háztartásában nevelt kiskorú gyermekének taníttatásáról a lakóhelye szerinti szomszédos állam területén működő oktatási intézményben magyar nyelven gondoskodik.

(3) A nevelési-oktatási támogatás, illetőleg a taneszköz-támogatás iránt az e célból létrehozott közhasznú szervezethez lehet kérelmet benyújtani. A kérelem elbírálása során a közhasznú szervezet kikéri az adott szomszédos államban működő ajánló szervezetnek (20. §) a magyar oktatási miniszter egyetértésével kialakított állásfoglalását arról, hogy az adott nevelési vagy oktatási intézményben biztosított-e a magyar nyelven folyó nevelés, oktatás.

(4) Az e törvény hatálya alá tartozó személy az adott szomszédos állam felsőfokú oktatási intézményében folytatott tanulmányaihoz támogatás iránti pályázatot nyújthat be az e célból létrehozott közhasznú szervezethez.

Munkavállalás

15. §

Az e törvény hatálya alá tartozó személy a Magyar Köztársaság területén engedély alapján foglalkoztatható. Az engedélyezési eljárás során a külföldiek magyarországi foglalkoztatásának engedélyezésére vonatkozó általános szabályokat azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy az engedély napi évenként összesen három hónap időtartamra a munkaerő-piaci helyzet vizsgálata nélkül adható ki. Külön jogszabály hosszabb időtartamra szóló engedély kiadását is lehetővé teheti ugyanilyen módon.

16. §

(1) A munkavállalás jogszabályi feltételeinek megteremtésével kapcsolatos kiadások, így különösen az ahhoz szükséges iskolai végzettség, szak-

képesítés, a munkaegészségügyi alkalmasság előzetes igazolásához szükséges eljárás költségeinek megtérítését az érintettek az e célból létrehozott közhasznú szervezettől pályázat útján kérelmezhetik.

(2) Az engedélyezési eljárás, továbbá a nyilvántartás részletes szabályait külön jogszabály tartalmazza.

A közszolgálati hírközlő szervek feladatai

17. §

(1) A magyarországi közszolgálati hírközlő szervek rendszeresen gondoskodnak a határon túli magyarokról szóló információk összegyűjtéséről és továbbításáról, valamint a határon túli magyarok számára a Magyarországról és a magyarságról szóló információk eljuttatásáról.

Ezek az információk szolgálják

- a) a magyar és az egyetemes szellemi és kulturális értékek közvetítését,
- b) a tárgyilagos kép kialakítását a világról, Magyarországról és a magyarságról,
- c) a kisebbségben élő magyar nemzeti közösségek azonosságtudatának, anyanyelvének, kultúrájának megőrzését.

(2) A Magyar Köztársaság a határon túli magyarság számára közszolgálati televízióműsor készítését és sugárzását az e célt szolgáló szervezet létrehozásával és működtetésével biztosítja. Az ehhez szükséges pénzügyi forrásokat a központi költségvetés fedezi.

Határon túli szervezetek támogatása

18. §

(1) A Magyar Köztársaság támogatja a szomszédos államokban élő magyar nemzeti közösségek céljait elősegítő – valamely szomszédos államban működő – szervezeteket.

(2) A támogatások elnyerése érdekében az e célból létrehozott jogszerűen működő közhasznú szervezethez pályázatot nyújthat be az (1) bekezdésben meghatározott szervezet, amelynek célja különösen

- a) a magyar nemzeti hagyományok megőrzése, támogatása, kutatása,
- b) a magyar nyelv, irodalom, kultúra, népművészet megőrzése, ápolása,
- c) a határon túli magyar felsőoktatás támogatása oly módon, hogy elősegíti magyarországi oktatók vendégtanárként történő fogadását,
- d) a magyar kultúrkincs körébe tartozó műemlék helyreállítása, fenntartása,

- e) a határon túli magyar nemzeti közösség által lakott területen a hátrányos helyzetű települések népesség-megtartó erejének javítása, a falusi turizmus fejlesztése,
- f) a Magyar Köztársasággal való kapcsolattartás infrastrukturális feltételeinek megteremtése, fejlesztése,
- g) egyéb, az (1) bekezdésben foglalt célokat elősegítő tevékenység.

III. FEJEZET

A kedvezmények és támogatások igénybevételének eljárási rendje

A „Magyar igazolvány” és a „Magyar hozzátartozói igazolvány”

19. §

(1) Az e törvényben meghatározott kedvezmények és támogatások igénybevételére a „Magyar igazolvány”, illetőleg a „Magyar hozzátartozói igazolvány” szolgál, amelyet a 20. §-ban meghatározott feltételek mellett magyar és nem magyar nemzetiségű személyek kaphatnak saját kérelmükre.

(2) A Magyar Köztársaság Kormánya által erre kijelölt magyar központi közigazgatási szervtől (a továbbiakban: elbíráló hatóság)

- a) arcképes „Magyar igazolvány” kiállítását kérheti a jelen törvény hatálya alá tartozó magyar nemzetiségű személy,
- b) arcképes „Magyar hozzátartozói igazolvány” kiállítását kérheti az a) pontban meghatározott személlyel együtt élő nem magyar nemzetiségű házasárs, továbbá a közös háztartásukban nevelt kiskorú gyermek,

amennyiben megfelel az 1. § (1) bekezdés a)–b) pontjában meghatározott követelményeknek és a 20. §-ban meghatározott ajánló szervezet az ajánlást kiadta, továbbá akivel szemben az illetékes magyar hatóság beutazási és tartózkodási tilalmat, illetőleg kiutasítást nem rendelt el a vonatkozó külön törvényben meghatározott okok miatt, illetőleg vele szemben Magyarországon szándékos bűncselekmény miatt büntetőeljárás nincs folyamatban.

(3) A „Magyar hozzátartozói igazolvány” kiadásának a (2) bekezdésben foglaltakon túlmenően az is feltétele, hogy az a magyar nemzetiségű személy, akivel fennálló családi kapcsolat a hozzátartozót feljogosítja az igazolvány kiállításának kérelmezésére, már rendelkezzen „Magyar igazolvány”-nyal vagy arra egyébként jogosult legyen. A „Magyar igazolvány” visszavonása esetén a „Magyar hozzátartozói igazolvány”-t is vissza kell vonni.

20. §

(1) Az elbíráló hatóság a „Magyar igazolvány”-t akkor állítja ki, ha a kérelmező személy olyan ajánlással rendelkezik, amelyet a szomszédos államokban élő magyar nemzeti közösségek képviseletében az adott államban eljáró, a Magyar Köztársaság Kormánya által ajánló szervezetként elfogadott szervezet állított ki, továbbá amely

- a) tanúsítja a kérelmező magyar nemzetiségét az általa (kiskorú kérelmező esetén törvényes képviselője által) tett nyilatkozata alapján,
- b) tanúsítja aláírásának hitelességét, valamint
- c) tartalmazza
 - ca) az ügyfél kérelmét, arcképét és lakcímét;
 - cb) az igazolványban feltüntetésre kerülő személyes adatokat (21.§);
 - cc) az ajánló szervezet nevét, hivatalos bélyegző-lenyomatát, a nevében eljáró személy nevét és aláírását;
 - cd) az ajánlás kiállításának helyét, idejét.

(2) A „Magyar hozzátartozói igazolvány” kiállításához szükséges ajánlás az (1) bekezdés a) pontjában foglaltak helyett a kérelmezőnek az e törvény hatálya alá tartozó magyar nemzetiségű személlyel fennálló családi kapcsolát tanúsítja.

(3) A Magyar Köztársaság Kormánya azt a szomszédos államok valamelyikében élő magyar nemzeti közösség képviseletében az adott államban eljáró szervezetet fogadja el ajánló szervezetként, amely képes

- a) képviselni az adott államban élő magyar nemzeti közösség egészét;
- b) gondoskodni az ajánlások iránti kérelmek fogadásának és elbírálásának szervezeti és személyi feltételeiről.

21. §

(1) Az igazolvány érvényességi ideje

- a) kiskorú személy esetén a 18. életév betöltésének napjáig;
- b) a 18–60. életév közötti személy esetén öt év;
- c) a 60. év feletti személy esetén határidő nélküli.

(2) Amennyiben az igazolvány érvényességi ideje lejár, a 19–20. §-okban meghatározott eljárást – kérelemre – ismételten le kell folytatni.

(3) Az elbíráló hatóság az igazolványt visszavonja, ha

- a) az ajánló szervezet az ajánlását visszavonta azért, mert az igazolvány tulajdonosa valótlan adatokat közölt az ajánlás igénylése során;
- b) annak tulajdonosa bevándorlási vagy letelepedési engedélyt kapott;
- c) annak tulajdonosa magyar állampolgárságot szerzett;

- d) annak tulajdonosát a menekültügyi hatóság menekültként vagy menedékesként elismerte;
 - e) annak tulajdonosát a Magyar Köztársaság területéről kiutasították, vele szemben beutazási és tartózkodási tilalmat rendeltek el;
 - f) tulajdonosával szemben Magyarországon büntető eljárás van folyamatban, illetőleg
 - g) az igazolványt jogosulatlanul használták fel, vagy meghamisították;
 - h) a hozzátartozói igazolvány használatára jogosító családi kapcsolat megszűnt;
 - i) az igazolvány tulajdonosa ezt maga kéri.
- (4) Az igazolvány visszavonását elrendelő jogerős határozatról az ajánló szervezetet is értesíteni kell.
- (5) Az igazolvány tartalmazza a jogosult
- a) családi és utónevét (nőknél a leánykori családi és utónevet is), a lakóhelye szerinti szomszédos államban hivatalosan (latin betűs írásmóddal) használt módon, magyar nemzetiségű személy esetén magyarul is;
 - b) születési helyének a szomszédos államban hivatalosan használt és magyar megnevezését;
 - c) születési idejét, nemét;
 - d) anyja nevét a lakóhelye szerinti szomszédos államban hivatalosan (latin betűs írásmóddal) használt módon, magyar nemzetiségű személy esetén magyarul is;
 - e) arcképét, állampolgárságát, hontalanságát;
 - f) sajátkezű aláírását, továbbá
 - g) az igazolvány kiadásának és érvényességének idejét, valamint az okmányszámot.
- (6) A kedvezmények és támogatások igénybevételehez előírt bejegyzéseket és igazolásokat az igazolvány melléklete tartalmazza.
- (7) Az igazolvány hitelességének biztosítása, valamint a kedvezmények folyósításának ellenőrzése céljából az elbíráló hatóság (e rendelkezések alkalmazásában: adatkezelő szerv) nyilvántartást vezet az igazolványok adatairól és az igazolvány mellékletének okmányazonosítójáról, az igazolvány tulajdonosának külföldi lakóhelyéről, az igazolványra jogosító családi kapcsolatról, illetőleg a tartózkodásra jogosító engedélye számáról és érvényességi idejéről, továbbá a (3) bekezdésben meghatározott adatokról. Az adatkezelő szerv a nyilvántartásban tárolt adatokat az igazolvány visszavonásig, illetőleg érvényességi idejének lejártáig kezelheti. A nyil-

vántartásban kezelt adatokból adat továbbítható statisztikai célra a Központi Statisztikai Hivatal részére, valamint a jogosultság ellenőrzésére és a visszaélések megakadályozása céljából a kedvezményt, támogatást nyújtó szerv, a kedvezményeket és támogatásokat nyilvántartó szerv, továbbá a büntetőügyben eljáró bíróság, a bűnüldöző szervek és a nemzetbiztonsági szolgálatok, illetőleg az idegenrendészeti hatóság részére.

(8) Az elbíráló hatóság a kérelem elbírálásához, illetőleg a visszavonási ok fennállásának vizsgálatához a következő szervektől igényelhet adatokat:

- a) a központi idegenrendészeti nyilvántartásból arról, hogy a kérelmező idegenrendészeti eljárás alatt áll-e, továbbá a kiutasításról, illetőleg a beutazási és tartózkodási tilalom fennállásáról, valamint a magyarországi tartózkodásra jogosító engedély adatairól;
- b) az állampolgársági ügyben eljáró szervtől a magyar állampolgárság megszerzése tekintetében;
- c) a központi menekültügyi nyilvántartásból a menekültkénti, vagy menedékeskénti elismerésről;
- d) a bűnügyi nyilvántartásból a folyamatban lévő büntető eljárásról.

22. §

(1) Az elbíráló hatóság eljárására az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény rendelkezései az irányadók. Az államigazgatási eljárás költségeit az állam viseli.

(2) A kérelmező az elbíráló hatóságnak az igazolvány kiállításával, illetőleg visszavonásával kapcsolatos első fokú határozata ellen benyújtott fellebbezés nyomán meghozott jogerős közigazgatási határozatával szemben a bírósághoz fordulhat. A bíróság a közigazgatási határozatot megváltoztathatja, eljárására a Pp. rendelkezései az irányadók.

(3) Az elbíráló hatóság eljárásának részletes szabályairól, valamint a kiállított igazolványok nyilvántartásának rendjéről, továbbá az igazolvány adattartalmáról és formájáról külön jogszabály rendelkezik.

A kedvezmények igénybevétele a Magyar Köztársaság területén

23. §

(1) A határon túli magyar személy a 4. §-ban, a 7. § (1) bekezdésében, a 8. §-ban, a 10. §-ban, a 11. § (2) bekezdésében, a 12. §-ban foglalt kedvezményeket – az azokban meghatározott feltételek mellett – igazolványának (19. §) bemutatása mellett, Magyarországon való jogszerű tartózkodása esetén, alanyi jogon veheti igénybe.

(2) Az (1) bekezdés szerinti kedvezményeket nyújtó állami fenntartású szervezetek és intézmények, valamint az utazási kedvezményeket nyújtó gazdálkodó szervezetek számára a kedvezmények igénybevételéhez szükséges pénzügyi fedezetet a központi költségvetés biztosítja.

A Magyar Köztársaságban igénybe vehető támogatások igénylésének rendje

24. §

(1) Az e törvény hatálya alá tartozó személy (szervezet) által pályázat útján igényelhető támogatások elbírálására és folyósítására a Kormány közhasznú szervezetet (szervezeteket) hoz létre.

(2) A közhasznú szervezet tevékenységének célját, az általa elbírálendő pályázatok körét, döntéshozatalra feljogosított vezető szervét – a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény rendelkezéseinek figyelembevételével – a létesítő okirata tartalmazza.

(3) Az e törvény alapján igényelhető támogatás iránti – nyilvánosan meghirdetett – pályázatot az annak tárgyköre szerint illetékes közhasznú szervezethez lehet benyújtani.

(4) A pályázathoz csatolni kell az abban meghirdetett, a közhasznú szervezet által igényelt adatokat és dokumentumokat.

(5) Kedvező döntés esetén a kérelmező és a közhasznú szervezet polgári jogi szerződést köt, amely tartalmazza a támogatás teljesítésének feltételeit és összegét, meghatározva a felhasználás célját és az arról való elszámolás rendjét.

(6) A közhasznú szervezet (szervezetek) számára a tevékenységükhöz szükséges pénzügyi fedezetet a központi költségvetés évenkénti bontásban külön előirányzat-csoportban biztosítja.

A szomszédos államokban igénybe vehető támogatások igénylésének rendje

25. §

(1) Az e törvényben foglalt támogatások iránti kérelmet (pályázatot) az e törvény hatálya alá tartozó személy (szervezet) az állandó lakóhelye (telephelye) szerinti szomszédos államban e célból létrehozott, jogszerűen működő, nem nyereségérdekelte szervezethez (a továbbiakban: külföldi közhasznú szervezet) nyújthatja be.

(2) A támogatások elbírálása és folyósítása céljából a Magyarországon létrehozott közhasznú szervezet és a külföldi közhasznú szervezet között megkötött polgári jogi szerződés tartalmazza a pályázat elbírálásához

szükséges – okirattal, nyilatkozattal, tervdokumentációval stb. alátámasztott – adatok körét.

(3) A Magyarországon működő közhasznú szervezet a pályázatot a (2) bekezdésben meghatározott polgári jogi szerződésben foglalt adatok és a külföldi közhasznú szervezet véleménye alapján elbírálja.

(4) Az elnyert támogatást a magyar közhasznú szervezet polgári jogi szerződés alapján folyósítja a kérelmezőnek. E szerződés tartalmazza a támogatás feltételeit és összegét, meghatározva a felhasználás célját és az arról való elszámolás rendjét.

A támogatások központi nyilvántartása

26. §

(1) A támogatási rendszer egészének koordinálása céljából a támogatás iránt benyújtott pályázatokról és az azok elbírálása céljából létrehozott közhasznú szervezetek ezzel kapcsolatos döntéseiről központi nyilvántartást kell létrehozni.

(2) A nyilvántartást kezelő központi közigazgatási szervet a Kormány jelöli ki.

(3) A nyilvántartást kezelő szerv a következő adatokat kezeli:

- a) a támogatás iránti pályázat benyújtójának neve, állandó lakóhelye (telephelye), igazolványának száma,
- b) az igényelt támogatás fajtája,
- c) az odaítélt támogatás összege.

(4) A (3) bekezdésben foglalt adatokat a kezelő szerv a támogatás odaítélésétől számított 10 évig kezelheti.

(5) A nyilvántartásból adatot vehetnek át a támogatások elbírálása céljából Magyarországon és a szomszédos államokban létrehozott közhasznú szervezetek, továbbá a támogatások anyagi fedezetének biztosítása érdekében érintett magyar központi közigazgatási szervek.

IV. fejezet

Záró rendelkezések

27. §

- (1) Ez a törvény 2002. január 1-jén lép hatályba.
- (2) A Magyar Köztársaságnak az Európai Unióhoz történő csatlakozása időpontjától e törvény rendelkezéseit a csatlakozási szerződéssel és az Európai Közösségek jogával összhangban kell alkalmazni.

28. §

- (1) A Kormány felhatalmazást kap arra, hogy rendeletben szabályozza
- a) az igazolvány kiállítására, visszavonására, illetőleg nyilvántartására jogosult központi közigazgatási szerv, valamint annak felettes szerve kijelöléséről, hatáskörének meghatározásáról, továbbá az igazolvány kiadásának, cseréjének, visszavonásának és nyilvántartásának eljárási szabályairól szóló előírásokat;
 - b) az e törvény hatálya alá tartozó személyek utazási kedvezményeinek részletes szabályait;
 - c) az e törvény 10. § (1) bekezdésében meghatározott személyek részére biztosítandó diákkedvezményekkel és azok igénybevételeivel kapcsolatos részletes szabályokat.
- (2) A Kormány gondoskodik az e törvény által kérelmezhető támogatások elbírálását és folyósítását végző magyar közhasznú szervezet(ek) létrehozásáról, illetőleg az ilyen céllal már működő közhasznú szervezetek tevékenységének összehangolásáról, azok létesítő okiratának megfelelő módosításáról, továbbá ennek keretében a támogatások átcsoportosításáról.

29. §

- (1) A belügyminiszter a külügyminiszterrel együttes rendeletben – az oktatási kedvezményekre vonatkozóan az oktatási miniszterrel egyetértésben – határozza meg az igazolvány tartalmi és formai követelményeire vonatkozó részletes szabályokat.
- (2) A gazdasági miniszter
- a) a külügyminiszterrel együttes rendeletben határozza meg a határon túli magyarok munkavállalásának engedélyezéséhez szükséges nyilvántartás és eljárás szabályait, továbbá az e feladatok ellátásáért felelős közigazgatási szervezetet,

- b) felhatalmazást kap arra, hogy a törvény hatálya alá tartozó munkavállalókra, vagy azok meghatározott körére az e törvény 15. §-ában meghatározott időtartamnál hosszabb időre szóló munkavállalási engedély kiadásának feltételeit – a hivatásos sportolókat érintő kérdésekben az ifjúsági és sportminiszterrel egyetértésben – rendeletben szabályozza.
- (3) A külügyminiszter felhatalmazást kap arra, hogy az e törvény 20. §-ában meghatározott ajánlást a 19. §-ban megjelölt elbíráló hatóság eljárása során rendkívüli méltánylást érdemlő esetben, továbbá a 20. § (1) bekezdésében meghatározott eljárás lefolytatásának akadályozottsága esetén az ügyek folyamatos intézésének biztosítása érdekében nyilatkozatával pótolja.
- (4) A nemzeti kulturális örökség minisztere rendeletben határozza meg a határon túli magyarokat a muzeális és közművelődési intézmények szolgáltatásainak igénybevétele során megillető kedvezmények részletes szabályait.
- (5) Az oktatási miniszter – a külügyminiszter egyetértésével – rendeletben határozza meg a határon túli magyar pedagógusok továbbképzésére, továbbá az e törvény 9., 11., és 12. §-ában, a 13. § (1) bekezdésében, és 14. §-ában foglalt kedvezményekre vonatkozó részletes szabályokat, ide értve az egyes támogatások mértékét is.

Meggyötört, töprengő közép-európai arc

A STÁTUSTÖRVÉNY MÓDOSÍTÁSA

A státustörvény megalkotásának gondolata fordulópontot jelent a magyar nemzetpolitikában. A magyar állam és a határon túli magyarok közötti viszony intézményesülése már a rendszerváltás után elkezdődött.¹ A Fidesz elképzelése szerint a státustörvény lett volna ennek a kerete, amely kerettörvény formájában összegezte volna a magyar állam és a határon túli magyarok viszonyát. A törvény koncepciójának megalkotója, Lőrincz Csaba nem utolsósorban arra gondolt, hogy a státustörvény végrehajtása során létrejövő kataszter a határon túli kisebbségi társadalmak önszerveződését is előmozdíthatja:

„A határon túli magyarok vonatkozásában egy ilyen megoldással nem tettünk mást, mint (egy) célt találtunk az autonómiának. Ez húzóerőt jelent az autonómia továbbépítése szempontjából. És itt nem csak pszichológiai tényezőkről van szó. Elég csak arra utalnunk, hogy a létrejött kataszter és szervezeti keret egyéb, az autonómia kiépítése tekintetében fontos célok érdekében is felhasználható (például szervezetfinanszírozás a tagdíjbefizetések hozzákapcsolásával a nyilvántartáshoz, »választói névjegyzék« a belső választások lebonyolításához, magyar oktatási intézményekben tanuló támogatásra jogosultak, szociális és egészségügyi támogatásra jogosultak körének meghatározása és így tovább).”²

Kevés törvénytervezet vitája zajlott le ekkora nyilvánosság előtt, illetve az sem jellemző, hogy annyi kutató és közíró foglalt volna állást egy törvényről. Az ötlet elhangzása (1999 ősze) és a törvény elfogadása (2001. június 19.) között eltelt több mint másfél év is jelzi, hogy nem egyszerűen a támogatásról szóló törvény állt a vita középpontjában, hanem fontos, politikai és ideológiai töltettel bíró kérdésről van szó. A kor-

¹ E reláció legtömörebb összegzését lásd: Bárdi Nándor: *A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája 1989 után*. In Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest: Gondolat, 368–375. p.

² Lőrincz Csaba: *Nemzeti érdekek érvényesítése Magyarország csatlakozása során az euro-atlanti államok közösségéhez*. In Kántor Zoltán (szerk.): *A státustörvény: dokumentumok, tanulmányok, publicisztika*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002, 205. [Lásd e kötetben is: 275–302. p.]

mányváltás utáni törvénymódosítás és a határon túli magyarok állampolgárságáról szóló törvény körüli vita sem értelmezhető egyszerű technikai kérdésként.

Kifogások a státustörvénnyel szemben

Belpolitikai vita

A parlamentben, a MÁÉERT értekezletein, valamint a politikai nyilvánosság előtt zajló vitában az akkori ellenzéki pártok ösztűz alá vették a státustörvényt. A teljesség igénye nélkül, szemléltetésképp utalok néhány álláspontra. Az MSZP mint az ellenzék legnagyobb pártja – habár nem utasította el egyértelműen a magyar–magyar viszony törvényben való rendezését – bírálta a kormány, ezen belül a Fidesz álláspontját. Tabajdi Csaba, aki korántsem vádolható azzal, hogy nem tartja fontosnak a határon túli magyarok ügyét, lényegében azt állította, hogy a Fidesznek elsősorban belpolitikai célokból van szüksége a státustörvényre: „Erre azért volt szüksége, hogy elhitesse a konzervatív beállítottságú állampolgárokkal »őszinte« nemzeti elkötelezettségét, és össze tudja kovácsolni a jobboldali szavazótábort. 1998 óta is ezt a célt szolgálja a felfűtött nemzeti – időnként nacionalista – retorika, a határon túli magyarok anyagi, politikai és erkölcsi támogatásának számottevő növelése, a szimbolikus kormányzati gesztusok sorozata, többek között a Millennium költséges ünneplése, a Magyar Állandó Értekezlet megalapítása.”³

Szent-Iványi István szerint az SZDSZ elsősorban koncepcionális okok miatt nem támogatja a státustörvényt, mert egy megfelelő törvénynek „alapvetően és elsődlegesen a határon túl élő magyarok ottani boldogulását, ottani életfeltételeinek javulását, ottani körülményeinek megerősítését kell szolgálni”.⁴ Az SZDSZ szerint a státustörvény tervezete „az idelátogatóknak kívánt bizonyos kedvezményeket adni, ugyanakkor ezek a kedvezmények se nem hasznosak, se nem fontosak, se nem lényegesek”.⁵

³ Tabajdi Csaba: A kedvezménytörvény és a szocialisták. 2002. január 15. http://www.tabajdicsaba.hu/_user/browser/File/konyv/29.pdf (letöltve 2010. április 17.)

⁴ MKOGY, 2001. április 19. (plenáris vita) www.mkogy.hu

⁵ MKOGY, 2001. április 19. (plenáris vita) www.mkogy.hu

Az MSZP, habár folyamatosan ellenezte, az országgyűlési szavazás előtt memorandumban⁶ indokolta meg, hogy miért szavazza meg mégis a törvényt: „A magyar szocialisták a határainkon túli magyarokkal való minél szorosabb közösségvállalásra mondanak igent.” Az SZDSZ nem szavazta meg a törvényt.

Az MSZP és az SZDSZ a 2002-es választási kampányban többször támadta a státustörvényt, illetve kilátásba helyezték, hogy kormányváltás esetén módosítani fogják a törvényt. A módosítást bel- és külpolitikai okok miatt tartották indokoltnak.

A szomszédos országok kifogásai. A vita nemzetközivé válása

A magyarországi belpolitikai vitát nemzetközi vita követte. Ion Iliescu román államfő már egy 2001. március 1-jén tartott sajtóértekezleten burkoltan bírálta a státustörvényt, de megjegyezte, hogy a „megfelelő megoldás” kialakítása a magyar Parlament feladata. Mircea Geoană, Románia külügyminisztere 2001. április 20-án kijelentette, hogy Romániának komoly ellenvetései és kételyei vannak a tervezett magyar státustörvénnyel kapcsolatban, s erről konzultálni kíván a magyar féllel. 2001. április 23-án Mikuláš Dzurinda szlovák miniszterelnök aggályainak adott hangot a készülő törvénnyel kapcsolatban, amikor magyar partnerével, Orbán Viktorral folytatott megbeszéléseket budapesti látogatása alkalmával. Ugyanaznap Adrian Năstase, Románia miniszterelnöke kijelentette, hogy a készülő státustörvény diszkriminatív lehet abban az értelemben, hogy a magyar nemzetiségűeknek biztosított kedvezmények hátrányos megkülönböztetést jelenthetnek a többiekkel szemben.⁷ 2001. május 18-án a román külügyminisztérium közleményben fejtette ki: ha Magyarország azt akarja, hogy Románia területén is alkalmazni lehessen a határon túli magyarok státusáról szóló törvényt, késznek kell lennie kétoldalú konzultációk folytatására Romániával. 2001. június 7-én Jaroslav Chlebo szlovák

⁶ *A magyar szocialisták Memoranduma a kedvezménytörvényről.* Hírlével (az MSZP parlamenti képviselőcsoportjának tájékoztatója). VII. évf. 27. szám, 2001. június 22., 3. p.

⁷ A román miniszterelnök szerint a magyarokkal szemben alkalmazott pozitív megkülönböztetés etnikai alapon történő diszkrimináció másokkal szemben. Năstase szerint további problémát jelent, hogy a tervezett törvény szerint elegendő, ha a román állampolgárok saját maguk kijelentik: ők magyar nemzetiségűek.

külgügyi államtitkár közölte Boros Miklós pozsonyi magyar nagykövettel, hogy a szlovák vezetés hivatalos véleménye szerint a nemzetközi jog általánosan elismert alapelveinek szellemével ellenkezne, ha a magyar Parlament elfogadná a szomszédos országokban élő magyarokat érintő státustörvényt. 2001. június 12-én Bába Iván, a Külügyminisztérium közigazgatási államtitkára bekérette Milan Kurucz tanácsost, Szlovákia budapesti nagykövetségének ügyvivőjét, akivel ismertette a magyar álláspontot az egy héttel korábban Pozsonyban Boros Miklós nagykövetnek átadott, a törvényjavaslatra vonatkozó szlovák emlékeztetővel kapcsolatban.

A státustörvény megszavazásának napján (2001. június 19.) éles hangú nyilatkozatban reagált a szlovák külügyminisztérium.⁸ Ion Iliescu államfő szerint pedig Románia területén nincs semmi keresnivalója a magyar igazolványnak. Iliescu közölte: a román kormány kérni fogja a magyar kormánytól, hogy vegye figyelembe Romániának a törvénnyel kapcsolatos észrevételeit.

2001. június 26-án az ET munkájában részt vevő román küldöttség határozattervezetet készített elő, amelyben szorgalmazta: az ET parlamenti közgyűlése szólítsa fel Magyarországot, hogy ne alkalmazza a gyakorlatban a státustörvény előírásait. 2001. június 27-én az ET parlamenti közgyűlésének munkájában részt vevő magyar országgyűlési delegáció munkaülésein alakította ki a román indítvánnyal kapcsolatos álláspontját, javasolva, hogy hívják össze a két ország kisebbségi vegyes bizottságának ülését. Ugyancsak azon a napon Martonyi János magyar külügyminiszter levelet küldött román kollégájának, Mircea Geoanának, melyben javasolta, hogy kétoldali konzultációkkal és a kormányközi kisebbségi vegyes bizottság tárgyalásaival oldják meg a konfliktust. 2001. június 28-án az Európa Parlament magyar képviselői a magyar státustörvényt támadó román kezdeményezés ellensúlyozására több javaslatot terjesztettek a parlament házbizottsága elé, a nemzeti kisebbségek önazonosságának védelmét szolgáló, határokon átnyúló együttműködés kérdésének tanulmányozását ajánlva. 2001. június 29-én az ET parlamenti közgyűlésének állandó bizottsága úgy döntött, hogy a magyar és a román indítványt véleményezésre megküldi a Velencei Bizottságnak. 2001. július 6-án Martonyi János külügyminiszter – a kisebbségek identitása védelmének általános

⁸ A nyilatkozat szerint Szlovákiában csakis a Szlovák Köztársaság törvényeit fogják alkalmazni, és az ország azoknak a nemzetközi kötelezettségeinek kíván eleget tenni, melyeket önszántából és függetlenül vállalt.

európai elemzésére vonatkozó – javaslatát fogadta el a Velencei Bizottság, s nem azt a korábbi indítványt, amelyben Adrian Năstase román kormányfő csupán a magyar státustörvényről kért állásfoglalást.⁹

A státustörvény a nemzetközi porondon

A szomszédos országok általában elítélően viszonyultak a státustörvényhez, ami azt jelzi, hogy kisebbségi és szomszédsági ügyekben ezeknek az államoknak a politikája, a látszat ellenére, nem sokat változott. Elsősorban Románia és részben Szlovákia fejezte ki fenntartásait. A többi szomszédos országgal Magyarország nem került konfliktusos viszonyba.¹⁰ Ennek magyarázatát abban látom, hogy a nemzetépítő vagy nemzeteterősítő politikát folytató államok csak akkor viszonyulnak pozitívan kisebbségeik és anyaországai követeléseihez, ha azok nem érintik államnemzeti koncepcióikat.

A Velencei Bizottság

A Románia és Magyarország közötti diplomáciai villongások végül a Velencei Bizottság elé kerültek. A román fél a státustörvény véleményezését kérte (elsősorban a pozitív diszkriminációra és a törvény extraterritoriális hatályára, valamint a törvény szociális vetületére vonatkozóan),¹¹ amelyre ellenlépésként a magyar fél olyan beadványt nyújtott be, amelyben a Velencei Bizottság állásfoglalását kérte a hasonló törvénykezésekről és a határon túli nemzettársak támogatásának elvéről.¹² A Velencei Bizottság

⁹ A Velencei Bizottság – hivatalos nevén az ET Joggal a Demokráciáért Európai Bizottsága – az ET tagországainak neves jogi szaktekintélyeiből álló testület. Magyarországot Sólyom László alkotmányjogász képviselte a bizottságban.

¹⁰ Például 2001. július 5-én Goran Svilanović jugoszláv külügyminiszter Belgrádban arról biztosítja Bába Iván magyar külügyi államtitkárt, hogy a magyar státustörvény kapcsán a jugoszláv álláspont nem változott negatív irányban, és Belgrád nem kíván kritikai hangot megütni a törvénnyel kapcsolatban.

¹¹ *The Official Position of the Romanian Government on the Law on Hungarians Living in Neighbouring Countries.*

¹² *Paper Containing the Position of the Hungarian Government in Relation to the Act on Hungarians Living in Neighbouring Countries.*

2001. október 19-én hozta nyilvánosságra véleményét,¹³ amelyet mind a román, mind a magyar fél saját győzelmeként értelmezett.

A magyar diplomácia – amellett, hogy ügyesen reagált a román fél lépésére – gyakorlatilag kemény, akár támadónak is nevezhető kisebbségvédelmi lépést tett. Nem csupán a státustörvényt vette védelmébe, hanem felvetette a határokon túl élő kisebbségek támogatása európai gyakorlatának a kérdését. Úgy fogalmazhatunk, hogy elvi állásfoglalást kért a határon túli nemzettársak támogatásáról.¹⁴

Elemzésében a Velencei Bizottság kilenc állam – Ausztria, Szlovákia, Románia, az Orosz Föderáció, Bulgária, Olaszország, Magyarország, Szlovénia, Görögország – a státustörvényhez hasonló jellegű jogszabályait vizsgálta meg. Négy alapelvet fogalmazott meg, amelyeket figyelembe kell venni a határon túli kisebbségek támogatásánál, és ennek alapján elemezte a vizsgált államok jogszabályait. A Velencei Bizottság véleménye szerint az államoknak lehetőségük van egyoldalú intézkedések foganatosítására nemzeti kisebbségeik védelme érdekében, függetlenül attól, hogy azok a szomszédos országokban vagy máshol élnek; ez az alábbi elvek tiszteletben tartásától függ: a.) az államok területi szuverenitása; b.) *pacta sunt servanda* (kötelezettségek jóhiszemű teljesítése); c.) baráti kapcsolatok az államok között; d.) az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása, különösen a (negatív) diszkrimináció tilalma. Az alapelvek között semmi nem utal a nemzetre, viszont a továbbiakban a véleményben több utalás is vonatkozik rá.

A Velencei Bizottság egyik legfontosabb megállapítása az, hogy elismeri az anyaországi támogatás elvét, amely mindaddig nem szerepelt a kisebbségekre vonatkozó jogszabályokban és dokumentumokban: „A legutóbbi időkig az anyaországok azon törekvése, hogy kisebbségeiknek sajátos jogokat biztosítsanak törvények vagy adminisztratív döntések útján, nem kapott különleges figyelmet, s csak kismértékben vagy egyáltalán nem keltette fel a nemzetközi közösség érdeklődését. E törvényeknek eddig semmilyen felügyeletét vagy koordinálását nem kérték.”

¹³ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission): *Report on the Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-state*.

¹⁴ A magyar beadvány meglepetésszerű volt, és miután a Bizottság a magyar beadvány logikája szerint kivizsgálta a kérdést, elemzése és javaslatai új kisebbségvédelmi korszak kezdetét jelentik. Nem állítom, hogy ennek hatása a közeljövőben érződni fog, csupán azt, hogy a jövőben nem lehet nem létezőnek tekinteni a Velencei Bizottság jelentését.

Az állam és az anyaország viszonyáról a Velencei Bizottság megállapítja, hogy mind a két fél rendelkezik jogosultságokkal a kisebbségek védelmére vonatkozóan: „A kisebbségek védelméért elsősorban a lakóhelyük szerinti állam tartozik felelősséggel. A Bizottság tudomásul veszi ugyanakkor, hogy az anyaállamok szintén szerepet játszanak kisebbségek védelmében és megőrzésében, az őket összekötő nyelvi és kulturális kötelek szorosan tartásának céljával.”

A Velencei Bizottság javaslatai új korszakot nyithatnak a kisebbségvédelemben. Az utóbbiak hivatkozási alapul szolgálnak majd a továbbiakban. És kimondhatjuk, hogy a javaslatok meghaladják az eddigi kisebbségvédelmi paradigmákat. Azt, hogy a Velencei Bizottság ajánlásai túlmutatnak a román–magyar ellentéten, bizonyítja Sólyom László (az Alkotmánybíróság volt elnöke, jelenleg köztársasági elnök; abban az időszakban a Velencei Bizottság magyar tagja) kijelentése is:

„A bizottság nem a magyar–román vitában döntött, hanem az európai standardot fogalmazta meg az anyaország és külföldi kisebbségei kapcsolatáról. Ezért van különös jelentősége a magyar–román viszonyban is annak, hogy a jelentés elismerte: az anyaországnak joga van egyoldalúan védeni és támogatni más államban élő, más állampolgárságú kisebbségét, amennyiben ez a nyelvi és kulturális kapcsok fenntartását szolgálja. Ezek után nem lehet kétségbe vonni a Magyar Köztársaság jogát erre a támogatásra, s a szomszédos államok esetleges ellenkezése csak az elvek alkalmazására, javarészt technikai érdekű témákra szorítkozhat.”¹⁵

A Velencei Bizottság megállapítja, hogy kialakulóban van a kisebbségvédelem új és eredeti formája – erősíti meg Sólyom egy későbbi írásában.¹⁶

A kisebbségi főbiztos nyilatkozata

Rolf Ekeus egy héttel a Velencei Bizottság jelentése után nyilatkozatot tett közzé, amelyben Magyarország megnevezése nélkül, ám a magyar státustörvény által keltett helyzetről beszél.¹⁷ A magyar Külügyminisztér-

¹⁵ *Kiállta a próbát a státustörvény.* Sólyom László a Velencei Bizottság jelentéséről. Heti Válasz, 2001. október 26.

¹⁶ Sólyom László: *Mit is mondott a Velencei Bizottság?* Népszabadság, 2003. január 24. Sólyom László köztársasági elnökként is ezt az elvet követte.

¹⁷ *Sovereignty, Responsibility, and National Minorities.* Statement by Rolf Ekeus, OSCE High Commissioner on National Minorities, in The Hague, 26 October 2001.

rium szövivője néhány órával később cáfolta, hogy a dokumentum Magyarországra vonatkozna. Martonyi János ezt november 7-én, a Rolf Ekeusszal való találkozást követően is megismételte. A magyar fél értelmezése érthető, azonban minden valószínűség szerint azoknak van igazuk, akik azt állítják, hogy az EBESZ kisebbségi főbiztosa Magyarországnak üzent. Ekeus, habár konfliktuspotenciált látott a státustörvényben és a Velencei Bizottság jelentésében, elfogadta, hogy egy adott államnak köze lehet az egyazon etnikumhoz tartozó, de külföldön élő személyekhez.¹⁸

Az Európai Tanács Parlamenti Közgyűlése. A Jürgens-jelentés

Az Európai Tanács Parlamenti Közgyűlése is napirendre tűzte a státustörvényt, és Erik Jürgens holland szocialista képviselőt bízta meg a jelentés elkészítésével. Jürgens mandátuma eredetileg arról szólt, hogy vizsgálja meg a hasonló európai törvényeket, ő viszont csak a magyar státustörvénnyel foglalkozott. Első jelentésében¹⁹ a politikai nemzet koncepciójából kiindulva – a Velencei Bizottság javaslatainak szellemével ellentétben – aggályosnak tartotta a nemzet határokon átnyúló koncepcióját.

2002. június 24-én Az ET Parlamenti Közgyűlésének jogi és emberjogi bizottsága megkezdte a kedvezménytörvényről készült Jürgens-jelentés vitáját, másnap a dokumentumot visszaadta a jelentéstevőnek, és felkérte, hogy készítsen új anyagot. A bizottság tagjai egyetértettek abban, hogy a holland raportörnek pótolnia kell a dokumentumban fellelhető hiányosságokat: el kell végeznie a nemzetközi gyakorlatban létező kisebbségvédelmi törvények összevetését, amely eredetileg is a feladata lett volna, és figyelembe kell vennie a kedvezménytörvényhez fűzött és a Velencei Bizottság ajánlásaival összhangban lévő magyar kormányrendeleteket, amelyekről jelentésében nem történt említés.

2002. szeptember 2-án az ET Parlamenti Közgyűlésének jogi bizottsága párizsi ülésén megtárgyalta Erik Jürgens kiegészített jelentését, amely a kedvezménytörvény visszavonását javasolja, és a törvény egészét értel-

¹⁸ „Although a state with a titular majority population may have an interest in persons of the same ethnicity living abroad”

¹⁹ *Preferential treatment of national minorities by their kin-state: the case of the Hungarian Status Law of 19 June 2001* (Draft report), Council of Europe, Parliamentary Assembly, Committee on Legal Affairs and Human Rights, 11 June 2002.

metlennek találja. A román és a szlovák képviselők javasolták, hogy a jelentést tegyék át a 2003. januári közgyűlés napirendjére. Magyarország vállalta a törvény módosítását a januári közgyűlésig.

2002. október 22-én az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének politikai bizottsága budapesti ülésén találkozott Bársony András magyar külügyi államtitkárral. Az ET felszólította Budapestet, hogy a szomszédokkal való tárgyalás után módosítsa ezt a jogi normát. 2002. december 4-én Erik Jürgens, az ET PK emberjogi bizottságának jelentéstevője Pozsonyban tárgyalt, megismerkedett a szlovák kormánynak a státustörvénnyel kapcsolatos állásfoglalásával. Eduard Kukan szerint a szlovák kormány elfogadhatatlannak tartja eme jogi norma exterritoriális hatását és diszkriminatív jellegét.

2003. június 25-én Strasbourgban az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése elfogadta a státustörvényről szóló jelentést. 2003. július 18-án a magyar és a román fél Bukarestben megállapodott a kedvezménytörvény romániai alkalmazásáról. Mircea Geoană román és Kovács László magyar külügyminiszter bejelentette, hogy a megállapodást rögzítő kétoldalú egyezményt a két miniszterelnök írja alá ősszel; az egyezményt – a megállapodás szerint – a két kormány hagyja majd jóvá.²⁰

A jelentésben Jürgens szóvá tette, hogy a magyar állam csak a végrehajtási utasításokban vette figyelembe a Velencei Bizottság javaslatait, de a törvényt nem módosították a javaslatok alapján.²¹ A jelentés igen érdekes megkülönböztetést tett a *Hungarians* (a magyarországi magyarok, a magyar állampolgárok) és a *Magyars* (a határon túl élő magyarok) között.²² A jelentés továbbra is a politikai nemzet koncepciójára épült, azt is állítja, hogy a státustörvény preambulumban szereplő nemzetfelfogás – „a szomszédos államokban élő magyaroknak az egységes magyar nemzet-hez való tartozása” – az államhatárok el nem ismeréseként értelmezhető.

²⁰ A megállapodás a kormányok jóváhagyásakor lép életbe, s azzal érvényét veszíti a kedvezménytörvényről 2001 decemberében aláírt magyar–román miniszterelnöki egyetértési nyilatkozat.

²¹ Minden valószínűséggel az igen feszült választási kampány miatt nem módosították a törvényt.

²² Ez olyan, mintha a németországi németek lennének a Germans, és például a Belgiumban élő németek a Deutschs. A dokumentumot lásd: *Preferential treatment of national minorities by their kin-state: the case of the Hungarian law of 19 June 2001 on Hungarians living in neighbouring countries („Magyars”)*, Council of Europe, Parliamentary Assembly, Committee on Legal Affairs and Human Rights, adopted on 3 March 2003.

A módosításhoz vezető út

A belpolitikai csatározások, a szomszédos országok kifogásai, valamint a nemzetközi szervezetek, intézmények kifogásai a kormányváltás után a státustörvény módosításához vezettek.

Az MSZP, habár megszavazta a státustörvényt, a szavazást megelőző vitában, illetve a törvény elfogadását követő időszakban, főleg a 2002-es választási kampányban annak hiányosságait és lehetséges negatív következményeit emelte ki. Az SZDSZ elsősorban a magyar nemzet kulturális terminusokban történő meghatározása elleni elvi kifogásait hangoztatta, illetve annak veszélyeire hívta fel a figyelmet. Mindkét párt egyetértett abban, hogy a törvényt módosítani kell, amit 2003-ban meg is tett. A szomszédos országok közül elsősorban Románia és Szlovákia fogalmazott meg kifogásokat és jelezte erőteljesen, hogy ellenzik a státustörvény végrehajtását. A módosításhoz hozzájárult a törvény által generált nemzetközi visszhang is. A Velencei Bizottság, a kisebbségi főbiztos, a bővítési főbiztos, valamint az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése – más-más hangnemben, más-más kérdésre összpontosítva – kifogásokat fogalmazott meg. Igaz, egyben több helyen legitimnek tekintette a kisebbségiek anyaországi támogatását. E három tényező összehatása vezetett a törvény módosításához.

A 2002-es áprilisi választások eredményeképp új, koalíciós MSZP–SZDSZ kormány alakult. Markó Béla, Bugár Béla és Kasza József 2002. május 9-én Budapesten találkozott Medgyessy Péterrel és Kovács Lászlóval. Ezen a találkozón Medgyessy Péter kormányfőjelölt jelezte, hogy felülvizsgálatra szorulnak az Orbán–Năstase memorandum bizonyos elemei, és erről tárgyalni kívánnak a román féllel, valamint azt, hogy az MSZP elkötelezett abban, hogy a jogszabály működjön.

2002. június 18-án Adrian Năstase kijelenti, hogy a memorandumban foglaltak végrehajtását, valamint a státustörvény módosítását várja a magyar kormánytól. 2002. június 19-én Jaroslav Chlebo szlovák külügyi államtitkár az Új Szónak azt nyilatkozta, hogy várja a választ azokra a javaslatokra, amelyeket a kedvezménytörvény ügyében még márciusban elküldött akkori partnerének, Németh Zsoltnak. Hozzátette, hogy ezeket nemrég megismételte új partnerének, Bársony András külügyi államtitkárnak, valamint javasolta, hogy a szlovák–magyar vegyes bizottságot 2002. július első felében hívják össze Pozsonyba. 2002. június 20-án Kovács László azt nyilatkozta a szlovák távirati irodának, hogy Magyar-

ország a szlovák–magyar vegyes bizottságban gyors konzultációval kész felmérni a kedvezménytörvény körüli helyzetet.

2002. július 1-jén az Esztergomban tartott visegrádi miniszterelnöki csúcson Dzurinda és Medgyessy kétoldalú megbeszélést tartott. Utána kijelentették: egyértelműen megvan a politikai akarat ahhoz, hogy tisztázzák a kedvezménytörvény miatt felmerült nézeteltéréseket a két ország viszonyában. 2002. július 3-án a magyar és a szlovák külügyi államtitkár pozsonyi találkozásán Bársony András arról adott tájékoztatást, hogy a magyar fél kész módosítani a törvényt, miközben figyelembe fogja venni Szlovákia és a többi érintett ország kifogásait, valamint a Velencei Bizottság ajánlásait.

Az új magyar kormány jelezte, hogy módosítani fogja a státustörvényt. 2002. július 17-én a MÁÉRT ülésén Kovács László külügyminiszter kifejtette, hogy a kormány olyan megoldásra törekszik, amely megfelel a jogszabály eredeti céljainak és az európai normáknak, szolgálja mind a határon túli magyarság, mind Magyarország érdekeit, és elfogadható a szomszédos országok kormányai számára is. A MÁÉRT zárónyilatkozata szerint a résztvevők tudomásul veszik a törvény módosításának szükségességét, s javasolják, hogy azt a következő MÁÉRT tanácskozás tűzze napirendjére. 2003. április 18-án MÁÉRT szakértők Budapesten tanácskoztak a kedvezménytörvény-módosítás munkaanyagáról. A Magyar Állandó Értekezlet VII. ülésének 2003. május 24-i megnyitóján Mádl Ferenc köztársasági elnök amellett szót, hogy a kedvezménytörvényben őrződjön meg az egységes magyar nemzetre való utalás és a magyar igazolvány továbbra is maradjon érvényben. A Fidesz nem írta alá a zárónyilatkozatot.

A módosításra 2003. június 23-án került sor. A módosítás elvi és gyakorlati is egyben. A törvényből kikerül az *egységes magyar nemzetre* való utalás, helyette a szomszédos országokban élő magyarság „magyar nemzeti azonosságtudata megerősítésének, valamint a magyar kulturális örökséghez való kötődésének, mint a magyar nemzethez való tartozása kifejezésre juttatásának”²³ megfogalmazás szerepel.

A kedvezmények és támogatások, illetve a magyar igazolvány (magyar hozzátartozói igazolvány) szétválasztása következtében azonban elmosódnak a juttatásokra jogosultak körének határai. Ebbe a körbe ugyanis

²³ 2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról. (A 2003. évi LVII. törvénnyel módosított, egységes szerkezetbe foglalt szöveg.)

igazolványt nem birtokló, a magyar nyelv és kultúra iránt érdeklődő, e juttatásokra igény tartó, akár többségi nemzethez tartozó személy is beletartozik.²⁴ Az „egységes magyar nemzet” megfogalmazás így kikerült a 2003-ban módosított törvényből. Az elvi kérdések közül ezt vitatták leginkább az MDF és a Fidesz képviselői. A gyakorlati módosítások közé tartozik, hogy az addigi legalább két gyermek utáni beiskolázási támogatás helyett immár egy gyermek után is lehet azt igényelni; illetve a szomszédos országokban élő magyarok magyarországi munkavállalásának a törvény által nyújtott kedvezőbb feltételei megszűntek.

Összegzés

A rendszerváltás utáni nemzeti újraintézményesítés a státustörvény körüli vitában „csúcsosodott ki”. A törvény eredeti célja „a kisebbségi léthelyzetben élő magyarok kedvezményezése és segítése volt a magyar állam részéről, magyar kultúrájuk és magyar nyelven folyó oktatásuk támogatásán keresztül”.²⁵ A státustörvény a magyar állam és a határon túli magyar egyén között teremtett kapcsolatot, a magyar állam és határon túli magyar közösségek, intézmények korábban is létező viszonya mellett. Az állampolgársági törvényben ez a reláció már szerepel, de igazi politikai hatása nem volt, ugyanakkor pedig az állampolgársági törvény nem azoknak nyújt kedvezményt, akik magyarok, hanem akik – vagy akiknek felmenői – egykoron magyar állampolgárok voltak. A státustörvény sem következtet az egyén nemzetiségére a felmenők nemzetiségéből. Téves minden olyan értelmezés – akár a státustörvény, akár az állampolgársági törvény kapcsán –, hogy a magyar nemzetfelfogás – legalábbis a Magyar Köztársaság törvényeiben – bárminemű vérségi köteléket tartalmazna.

A magyar igazolvány mindenestre a magyarság, a nemzet kérdését vetette fel: ki az, aki jogosult, és ki az, aki nem jogosult az igazolvány megszerzésére. Az igazolvány igényléséhez pedig a törvényhozó olyan feltételeket támasztott, amelyek összefüggésbe hozhatók a nemzeti hovatartozással.

²⁴ Budapest Analyses: A státustörvény módosítása. http://www.bpfrakcio.hu/ba/magyar/budapestanalyses_18_hu.html [megtekintve: 2010. április 18.]

²⁵ Budapest Analyses: A státustörvény módosítása. http://www.bpfrakcio.hu/ba/magyar/budapestanalyses_18_hu.html [megtekintve: 2010. április 18.]

A státustörvény – a magyar állam nemzetfelfogását is intézményesítette – a kulturális nemzetfelfogásra épült. A módosítás után is megmaradt a kulturális nemzetfelfogás, ám a szövegben az „egységes magyar nemzet” megfogalmazás helyébe a „magyar kulturális örökséghez való kötődés” került.

A státustörvény mindenképpen fordulópontot jelent a magyar nemzetpolitikában. A törvény többféleképp értelmezhető és eltérő módon értékelhető, az viszont tagadhatatlan, hogy a határon túli magyarság körében egyértelműen pozitív visszhangot váltott ki. Az igénybe vehető kedvezmények és támogatások mellett a törvény üzenete a legfontosabb: a magyar állam számára fontosak a határon túli magyarok. A magyar igazolványt mintegy 800 000 határon túli magyar igényelte, illetve a kutatók hasznos információt szerezhetnek a határon túli magyarságról.²⁶ Kataszter nem jöhetett létre, habár a Belügyminisztérium/Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium rendelkezik a magyar igazolványt igénylők listájával, amely alapinformációkat tartalmaz a határon túli magyarság egy jelentős szegmenséről. Adott esetben ez akár társadalomépítés céljára is felhasználható. A 2003-as módosítás ellenére a státustörvény működik.

²⁶ Császár Melinda: *A kedvezménytörvény romániai gyakorlatáról – Magyar igazolvány iránti kérelmek számának alakulása*. Demográfia, 2004. 3–4. szám, 321–334. p.

C.N.S.A.S.

DIRECȚIA ARHIVĂ CENTRALĂ

az 09-08-1984

G. Stancu Gh.

35

h. J. →

Declarație

Subsemnatul Ecaterina Gaba, născută la data de 7. aug. 1939, fiul lui I. I. G. și
celăia profesor de engleză - germană Titulescu la Școala Generală "Ștefan cel Mare", muncă
UTC, domiciliat în Pft. Ghenghe, Str. Alotașilor nr. 16, telefon 13963 declar
următoarele:

După terminarea liceului de matematică - fizică din Pft. Ghenghe în anul
1958, am dat concurs de admitere la Facultatea de Filologie din Cluj - M. După exa-
menul reușit am sosit în orașul muncitorilor la Cluj (școlă Cantemir) timp de 9
luni. În septembrie 1959 am început să urmez cursurile de la facultatea din
Cluj - M. și am terminat în 1963. În acești 4 ani m-am ocupat cu laboratoarele și
cu bursa de studii. Probleme la facultate nu am avut, am obținut note de
4-5 la toate specialitățile. Din 1960 am făcut parte din redacția revistei
studentești "Eclinox", și în 1962 partea de literatură, împreună cu alți colegi
am organizat cenașul "Școlă Ștefan".

La revista "Eclinox" l-am amnat pe Gelu Iștoacă, care m-a ajutat
în primele săptămâni să înțeleg marea de redacție. Gelu Iștoacă se ocupa pe un
articol publicat de el mai înainte în revista "Tinerii din Cluj", în care elogiile pe care
le scria erau în anul următor el a devenit redacția, în 1962 și Cluj. În Pft.
Ghenghe, unde a fost raportat m-am întâlnit cu alți membri de literatură și
depoziții publicitate lui recente și de pe "Eclinox".

Tot la Cluj l-am amnat și pe Gelu Iștoacă, care am amnat un număr de arti-
stici la facultate. La "Eclinox" m-a colaborat, relații mai stricte cu el nu am avut. La
Pft. Ghenghe, unde a fost raportat și el l-am văzut o singură dată, și mi-a scris
ca marea să pot reveni în țară.

La Jakobson Emil am avut relații și înainte de facultate, fiind și ea din
Școala nr. 1. El a ajutat cu niște cărți de gramatică să mă pot pregăti mai bine
la examenul de admitere. În Cluj ne-am întâlnit săptămânal în Târnăveni,
și eu m-am înscris să studiez. După ce am terminat la Târnăveni, rela-

Ecaterina Gaba

LŐRINCZ CSABA ÉS A SZEKURITÁTE

„Fiind cunoscut cu unele concepții necorespunzătoare de natură naționalist-iredentistă, propun supravegherea în continuare pe linia cetățenilor străini, de Sect. I”¹

A magyar közvélekedés (a hazai és a romániai magyar egyaránt) úgy tartja, hogy a nagyvilágban működő sok száz állambiztonsági szolgálat egyik legfélelmetesebb és leghatékonyabb „cége” a hírhedt *Securitate*, közismert magyar nevén a „szeku”.

Nem tudok viszont róla, készült-e már összehasonlító „profi” vizsgálat, mely megkísérelte volna rangsorolni a *global village* leghíresebb hírszerzési és kémelhárító hálózatait, de szinte bizonyos, hogy a román szakszolgálat igen előkelő helyen szerepelne e hierarchiában; még az sem lehetetlen, hogy – a KGB és a *Moszdad* mellett – „dobogós” helyre aspirálhatna...

Hogy miért „alakult” ez így, nem nehéz rekonstruálni: a mi nem kevésbé rossz csengésű „testvérszerveinket” (ÁVH, Ávó) leszámítva egyetlen titkosszolgálatnak sem volt ennyi „dolga” – képletesen és valóságosan – *magyarokkal*.

És ha ezen egy kicsit eltöprengünk, elegendő néhány nyers történelmi tény (évszámot, demográfiai adatot, társadalomfejlődési trendet, nemzetépítési törekvést és lélektani törvényszerűséget) felsorolni és mérlegelni, hogy rögvest kiderüljön: ez voltaképpen nem is történhetett *máshogy* – és még nagyon sokáig nem is lesz/lehet *másképp*.

¹ „Minthogy bizonyos [állambiztonságunk érdekeivel és szocialista nemzeti ideológiánkkal] összeegyeztethetetlen [»nem megfelelő«] nézeteket valló egyénként ismertük, javasolom további megfigyelését az idegen állampolgárok vonalán, az I. Szekció révén.” Részlet Mihai Lazăr százados, a Szekuritáte Kovászna megyei Felügyelősége munkatársának 1986. december 24-i keltezésű kézírásos összefoglaló jelentéséből. *Raport privind verificările efectuate asupra numitului LŐRINCZ CSABA din Sf. Gheorghe*, CONSILIUL NAȚIONAL PENTRU STUDIAREA ARHIVELOR SECURITĂȚII, DOSAR Nr 43, privind pe (6) LŐRINCZ [sic!] CSABA, Cota SRI [Román Hírszerző Szolgálat, a Szekuritáte utódszerve; jelzet]: FI 19435; Cota CNSAS (A Szekuritáte Irattárainak Tanulmányozására Létrehozott Nemzeti Tanács [a magyarországi Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára román megfelelője] jelzet): I 236640, 16. fól. (a továbbiakban: *Lőrincz Csaba-dosszié*).

Mert miért is tartják fenn drága pénzért – az adófizetők filléreire és *banijain*² – e speciális szervezeteket (egyik román gúnynevén: a „kompetens szervet”)? A felelet benne van szinte valamennyinek az elnevezésében: a mindenkori *állam* mindenkori *biztonságát* hivatottak védelmezni. Minden potenciális ellenség ellen, minden eszközzel – és bármi áron.

Idézzünk csak föl magunkban néhány elmosódóban lévő (történelmi) ismeretet:

a.) melyik az a nép (etnikum), amelyikkel a magyarság földrajzilag a legnagyobb területen egy ezredév óta egymásba ékelődve él, s amellyel etnikailag a leginkább összekeveredett? A válasz: a román (s persze a szlovák, meg a hazai német);

b.) melyik társadalomfejlődési *modellt* másolták (követték) ösztönösen az erdélyi (bánsági, partiumi, máramarosi) románok? A válasz: a (nemesi típusú) magyart;³

c.) melyik nemzetépítési stratégiát akadályozták meg, fordították a visszájára (és másolják – mintegy nyolcvan/száz év *fáziskéséssel* – mindmáig öntudatlanul, persze a mintánál összehasonlíthatatlanul leleményesebben és sikerebben) a román nemzetállamiság (a *románizmus*) XIX–XX. századi prófétái és mai „technikusai”? A válasz: a magyart;

d.) melyik vadonatúj „utódállam” részesült a legnagyobb területi adományban az 1920-as „nemzeti átrendezéskor”, és melyik korábbi entitás rovására? Válasz: Nagy-Románia – a történelmi („integer”) Magyarországból. (Már csak kevesen tudják – mármint a történészekon kívül –, hogy a román királysághoz [a *Regáthoz*] csatolt rész *nagyobb*, mint a maradék [trianoni] „anyaország”!)

e.) ergo: hol él mindmáig a legnagyobb számban (bár megfogyva, sorvadó ellenálló erővel és halványuló önképpel) – „uralkodó (államalkotó, domináns) nemzetből” 1920-ban egy tollvonással *nemzeti (együttlakó)*

² A magyar–román (román–magyar) történelem alább még érintendő összeszövődöttségének fontos bizonyítéka, hogy a mai román fizetőeszköz történelmileg és etimológiailag nem egyéb, mint IV. Béla királyunk helytartója –a krajovai (szörényi) *bán* – által veretett pénz.

³ Csupán nyelvészek és történészek tudják, hogy a szintén francia mintákat követő (és a XIX. század folyamán temérdek francia kifejezést átvevő) román nyelvújítás előtt a magyar *nem/zet/ség* szóból eredeztethető *neam* – s nem a *nation*ból, „románosított” *națiune!* – jelentette a népi/nemzeti közösséget! Vagyis a két nemzetfejlődés – egyébként „történelmileg” *logikusan!* – nyelvészetileg is közös töről fakad!

kisebbséggé⁴ nyilvánított (s leendő „másodrendű állampolgárrá” lefokozott) – magyar nyelvű és tudatú népesség? Válasz: Romániában;

f.) az 1970-es, 1980-as években, Nicolae Ceaușescu országglása – s Lőrincz Csaba és korosztálya eszmélkedése – idején (a „sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építésének” „döntő szakaszában”) – vajon érvényben volt-e még az 1789-es francia típusú (központosítást, homogenizálást, egynyelvűséget előíró) nemzetállami/államnemzeti modell? Válasz: igen, még brutálisabban, mint a két világháború között, majd a „népi hatalom éveiben”: „Gyorgyu Dézs” és Groza „Péter” Romániájában.

Itt most szándékosan megszakítom e szónoki kérdések sorjázását: eme kisesszé feladata egy 1959. augusztus 7-én Sepsiszentgyörgyön született székely fiatalember (Lőrincz Csaba „célszemély”)⁵ – a magyar geostratégiai-nemzetpolitikai gondolkodás egyik legnagyobb hatású leendő teoretikusa s politikailag is rendkívül hatékony képviselője, mi több, kivitelezője – valamint a Securitate között kialakult nem kívánt kapcsolat vázolósa (a rendelkezésre álló, igencsak töredékes források, s részben Csaba 2007 nyarán elhangzott szűkszavú tájékoztatása alapján). Amely, előrebocsátom, olyan, mint cseppben a tenger! Semmiben sem különbözik a többi sok tízezer, mondjuk az 1948 és 1963 között lepergett másfél évtizedben született romániai magyar férfi és nő léthelyzetétől – és akár modellezhető sorsvázlatától.

* * *

A '70-es évek közepén Lőrincz Csaba sepsiszentgyörgyi illetőségű középiskolás diákot gyors egymásutánban két nagy megrázkódtatás érte: 1975. szeptember 15-én délután a Malomgát utca 16. szám alatti családi ház padlásán holtan találta édesapját, Lőrincz Bélát, akinek aznap kellett volna bevonulnia a marosvásárhelyi kórházba, hogy elviselhetetlen fájdalmakat okozó agydaganatát eltávolítsák. Az apa, további komplikációktól tartva, nem vállalta az operációt, önkezeléssel vetett véget életének. A csapás (látvány) annyira sokkolta a tizenhat éves érzékeny kamaszt, hogy rövid

⁴ *Minoritățile naționale concluciuoare* (Nicolae Ceaușescu időtálló szóeleményeinek egyike. Vö. „fără deosebire de naționalitate” [nemzeti megkülönböztetés nélkül]; „țara vecină și prietenă” [szomszédos baráti ország], Magyarország alig titkolt rosszindulattal használt kódneve etc.)

⁵ Lőrincz Csaba („obiectivul”) két kódnéven is szerepel a dossziében: többnyire „Laurențiu”, néha (tévesen!): „Luca”.

időre a beszélőképességét is elveszítette. Erről a tragikus esetről soha senkinek nem szólt többé. De rendkívül zárkózott lévén, a másik korabeli „élményét” is csupán nagyon kevesekkel osztotta meg: ez idő tájt egy olyan baráti körhöz tartozott, amelynek néhány forró fejű, felelőtlen tagja – köztük valószínűleg egy szemrevaló, csinos leányzó is –, balhéból, avagy rosszul értelmezett „nemzeti virtusból” egy szentgyörgyi középület levegőbe röpítését fontolgatta. Ahogy ez ilyenkor többnyire – szinte *törvényszerűen* – történni szokott, valaki (nem lehetetlen, hogy épp a Csaba szívét megdobogtató ifjú hölgy) „feldobta” a társaságot. Vizsgálat következett, kihallgatások; a dologból „ügy” lett – „állambiztonsági eset”... Lőrincz Csaba pedig egy életre „levonta a konzekvenciákat”: a leányról (akinek nevét haláláig nem fedte föl) – és a hasonló „szervezkedések” célszerűségéről egyaránt. Utóbb épp ezzel a „csalódással” magyarázta zárkózottságát, embertársai iránti bizalmatlanságát. Nem volt azonban annyira óvatos, hogy nagy ritkán ne hozta volna mégis szóba – többnyire épp akkor, ha valaki gyanakvó természetének okát firtatta. Ezt cselekedte katona korában is, amikor a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Filológiai Fakultásán tett sikeres felvételi vizsga után hetedmagával (köztük egy vele egyívású földijével, Sükösd Istvánnal) 1978–1979-ben egy Konstanca környéki dobrudzsai faluban, Corbuban múltatta – előfelvételiként – az időt.

Dobrudzsa, Corbu, 1979, a leszerelés mámorában

A hét tehetséges ifjú közül az egyiket – „Alexandru Iosif” fedőnéven – gyaníthatóan már a helyszínen (netán még korábban) „beszervezték”, mert Lőrincz Csaba „doszárjának” első, 1982. március 15-én (!) keltezett *raport*-ját ő jegyzi. De Csaba nem neki, hanem később egy másik, barátjának vélt fiúnak beszélt el ifjonti megpróbáltatásainak krónikáját, aki minden jel szerint csupán pár év múltán lett „gabor” (a bukaresti argóban valószínűleg nem teljesen véletlenül jelölik nyilvánvalóan magyar „konnotációjú” kifejezéssel a *spiclit!*). Nem tudom, s talán nem is szeretném soha megtudni, ki ő, mi a becsületes (?) neve, mi végből (vagy milyen kényszerek hatására) lépett a poétikusan „kék szemű fiúk” néven is (köz)ismert „csapat” szolgálatába. Tény viszont, hogy nagy erőbedobással és szerfölött hatékonyan „dolgozott”. Ő ismertette – nem is egy alkalommal – Csaba életének ezt a korai kínos mozzanatát. A szóban forgó jelentésekből sajnos nem deríthető ki historikus igazsággal, hogy 1978 vagy 1979 őszén (esetleg 1980 tavaszán) rögzítette-e kiváló memóriája a pikáns (robbanékony) történetet, mert ha ezt pontosan ismernők, szűkülne a kör. Így csupán azt tudjuk, hogy „Eugen Bogdan”, aki Lőrincz Csabával egy időben járt a kolozsvári egyetemre – ismereteim szerint meglehetősen ritka kivételként –, megkettőződik: „I. I. Harghita” fedőnéven is fölbukkan a dossziében. S mindahányszor mint „rendkívül megbízható forrásra” hivatkoznak rá felettesei, sőt, némelyikük nem is tudja, hogy ugyanazzal az ügynökkel van dolga...⁶

S itt meg kell állnunk egy pillanatra! „Eugen Bogdan”, alias „I. I. Harghita” – legalábbis a Lőrincz Csaba-dossziében szereplő dokumentumok tanúsága szerint – 1983. január 11-én számol be először 1978-ban (vagy 1979-ben) szerzett értesüléséről, amelyet rövid időn belül még néhányszor megerősít – s a „hivatásosok” pedig az információt tényként kezelik.

S mit tesz Isten? 1984. június 5-én hajnalban valaki (valakik?) robbanóanyagot helyeznek el Mihai Viteazul Sepsiszentgyörgy főterén emelt lovasszobránál, amely a detonáció következtében csak könnyebben rongálódik meg – letörik egy darab a pompás telivér farkából; egy tíz év körüli, Vaszi Jánoska nevű kisfiú viszont halálos sebet kap a szanaszét repülő szilánkoktól. Ilyenkor szokták föltenni az obligát kérdést: *Cui prodest?* Bár-hogy lett légyen is, az „eset” kapcsán (ürügyén) maga Lőrincz Csaba is gyanúba kerül, aki 1983 szeptemberétől a Bardóc községhez tartozó székely-

⁶ Lásd *Raport privind rezultatul verificărilor întreprinse asupra lui Lőrincz Csaba*. (A jelentés kelte: 1984 augusztus 6.; aláírás: Lazăr Mihai százados). *Lőrincz Csaba-dosszié*, 27. fol.

száldobosi általános iskola magyar és német szakos tanára, a falucska pedig – legalábbis légvonalban – nincs túl messze Sepsiszentgyörgytől, ahová a leendő nemzetpolitikai szakértő hetente többször is hazlátogat: „navétázik” (ingázik); többnyire buszon, néha személygépkocsival. Vagyis megismétlődik a múlt – immár *élesben*: jó néhány, a dossziéba került irat tanúsítja, hogy ezúttal valóban a körmére néznek, az arra „illetékesek”, aprólékosan lenyomozzák, szinte percnyi pontossággal ellenőrzik, mit csinált a fiatal oktató az 1984. június 4–5–6-i „kritikus napokban”. Persze ki is hallgatják – két alkalommal is, amelyek során kézzel írt részletes román nyelvű „nyilatkozat” megszövegezésére kötelezik. Summa summarum: nem egészen elképzelhetetlen (mi több, nagyon is valószínű), hogy „minden másképp van”, mint amit a hivatalos verzió állít! Maga a rettegett állambiztonság, a „szeku” főzte ki, s rendezte meg az egészet. (Esetleg erre utalhat már az is, hogy *a román nemzeti mitológia* eme szimbolikus alakjának emlékműve alig sínylette meg az „akciót”!) „Igény” pedig igencsak lett volna rá, hiszen – gondoljuk csak meg! – éppenhogy elcsöndesedett az *Ellenpontok* kavarta – külföldön is igen nagy port felvert – politikai vihar, s nem sokkal (alig egy évvel) később már javában zajlottak a Limes Kör konspiratív körülmények között szervezett megbeszélései. Ezeknek pedig Lőrincz Csaba is tevékeny részese, mi több, a nála nem egyszer generációkkal idősebb neves erdélyi magyar értelmiségiek intellektuálisan egyenrangú vitapartnere volt...

Mi tagadás, nem tudom, ez a 61 számozott fóliót rejtő, 1993. július 27-én mikrofilmre vett – 11 titkos ügynöki jelentést, 10 lehallgatási jegyzőkönyvet, 12 átiratot (hivatalos kérést, javaslatot, utasítást, parancsot), 8 (köztük 1 darab telefonos) jegyzéket, 2 házkutatási jegyzőkönyvet, 2 személyi lapot (kartont), 1 „főljegyzéses jelentést”, valamint egy alkalmi besúgást tartalmazó, hol kézírásos, hol gépiratos – *dosszié* jóval több kérdést vet föl, mint amennyit megválaszolni képes! Már az sem világos, milyen kritériumok alapján válogatták; s ha már „szűrték”, miként kerülhetett bele mégis, igaz, egyetlen, Lőrincz Csaba és a Limes Kör kapcsolatát „dokumentáló” irat⁷ – nem mellékesen ez nem más, mint Csaba „repatriálása” után kiállított személyi lapja. Figyelmetlenség? Dezinformáció? S mit jelent(het) az, hogy ebben az aktában Lőrincz Csaba „célszemély” Arakó Kovács Attila „futárjaként” szerepel? Holott annál már akkoriban is több

⁷ Vö. Cs. Gyimesi Éva: *Szem a láncban. Bevezetés a szekudossziék hermeneutikájába.* Komp-Press Kiadó, Kolozsvár 2009. Lőrincz Csaba nevét lásd a 62. p.-n.

volt... Nem folytatom, de élek a gyanúperrel, hogy a Limes-vitákat rögzítő lehallgatási és egyéb anyagokat (meglepne, ha ilyenek nem rejtőznének garmadával valamelyik bukaresti fondban) egyszerűen „kifelejtették” a Lőrincz Tibor – Csaba testvéröccse – kérésére 2009. november 4-én összeállított kollekciónál... (E sorok írója egyébként, hitelt érdemlő forrásból, úgy értesült: ha nem családtag, hanem „profi” kutató – hivatalos engedéllyel felszerelve – kéri az iratokba való betekint[het]ést, *eleve jóval több anyagot* bocsátanak a rendelkezésére...)

Újabb, talán az eddigieknél is nagyobb talány, hogy mi keresnivalója van Lőrincz Csaba dossziéjában a nála mintegy három hónappal idősebb, szintén sepsiszentgyörgyi Sükösd Istvánra vonatkozó iratoknak?

Higgyük-e el a dosszié „megkomponálóinak”, miszerint ennek (a ténynek) egyetlen és kizárólagos oka az volna, hogy mindkettejüket mint „nacionalista-irredenta megnyilvánulásokat tanúsító személyt” tartották nyilván a kolozsvári „szakemberek”? (S később ennek ürügyén rendeztek/hajtottak végre mindkettőjük lakásában – 1984. augusztus 9-én *egyidejűleg!* – házkutatást?⁸) De hiszen ez esetben – persze a „renegátokat” kivéve⁹ – *minden* erdélyi és romániai *magyart* en bloc figyelni és követni kellett volna! Lehet, hogy „jó szerencse, semmi más”, hogy nem inkább Hajdu Istvánnal „boronálták” Lőrincz Csabát azonnal össze, hiszen „Eugen Bogdan” *együtt* jelentette föl őket, méghozzá egy „húzósaabb” ügyben: egy közösen birtokolt (rejtegetett) kézirat miatt, amely, úgymond, „torz módon ábrázolta a [romániai] nemzetiségek helyzetét és [annak] a román hatóságok általi kezelését a szocializmus időszakában”?¹⁰ S a dolog

⁸ Külön nyelvészeti-stilisztikai kistanulmányt érdemelne a – magyar identitásukban már megcsökött, románul viszont tisztességesen megtanulni még képtelen – Sükösdékhez „kiszálló” két szentgyörgyi „közeg” (*Mesaroşiu Vasile* főhadnagy és *Fekete Vasile* százados) nyakatekert „stílusának” szakszerűbb vizsgálata! (Finom distinkció lehet viszont, hogy Lőrinczéket született románok: az akkoriban hadnagyi rendfokozatú Mariana *Stoica* és Gheorghe *Stoian* „látogatták meg”...)

⁹ Csupán jövőbeni alapos szociológiai vizsgálat döntheti majd el (persze azért a válasz e nélkül is gyanítható), hogy a kolozsvári és Kolozs megyei szekusok között – a „tősgyökeres” erdélyi, moldvai és havaselvi román családnevek (Lazár, Moldovan, Oprea, Tudoran, Velea stb.) mellett – miért szerepelnek viszonylag nagyobb arányban örménynek (Cerghizan), szlováknak, esetleg szlovénnek (Karec) ható, valamint „osztrákos” csengésű (Aulik) vezetéknevek.

¹⁰ *Lőrincz Csaba-dosszié*, 32. fől. („Eugen Bogdan” 1983. november 11-i jelentése, amelyből kiderül, hogy a két fiatalember a spicli szerint „még 1980-ban” összekülönbözött azon, hogy vállalja-e L. Cs. az Echinox által felkínált szerkesztői posztot, Hajdu István pedig egy finnországi nyári egyetem után 1981-ben a „szabadságot választotta.”)

csupán azért nem fordult véresen komolyra, mert a veszélyes informátor *utólag* mártotta be őket, s addigra, 1981-ben Hajdu István már árkon-vasfüggönyön túl járt – disszidált.

Maradt tehát másik célszemélynek Sükösd István, de csatolt anyagából nem annyira „szoros baráti viszonyra”, inkább az ellenkezőjére – alig titkolt kölcsönös ellenszenvre – következtethetünk! (Ráadásul nem egy líceumba jártak szülővárosukban, Kolozsvárt Sükösd kollégista volt, Csaba albérletben lakott, s a „papírok” tanúsága szerint az egyetemi évek során alig álltak szóba egymással.¹¹)

Marad a cáfolhatatlan *tény*: hosszú hónapokat töltöttek Corbuban – összefárva! S alig van zártabb közösség a „seregnél” – a börtön, XIX. századi tengerjáróhajók fedélzete, meg talán a futballöltöző lehet még ilyen! –, ahol a szinte véletlenszerűen (?) egymás mellé sodródott emberpalánták egymás legtitkosabb tulajdonságait (erényeit és gyarlóságait) a maguk *nyers valóságában* ilyen mélységben megismerhetnék...

No meg a találgatás, hogy – mégis? – *egymást védték* a kölcsönös rezerváltsággal; netán – *mégis* – valaha ugyanannak a kisközösségnek voltak mindketten a tagjai, amelyik hajdan „megégette magát”?

Akárhogy történt is (a valóságban), egy utolsó kérdés még idekíváncozik: elképzelhető-e vajon, hogy a magyar nemzetstratégiai gondolkodás egyik legnagyobb formátumú művelőjéről – és politikailag is minden bizonnyal leghatékonyabb formálójáról – mindössze 60/61 oldalnyi „anyag” maradt fenn a *Securitate* és utódszervei archívumaiban?

És vajha mit „tudnak” minderről a mi (magyarországi) irattáraink?¹²

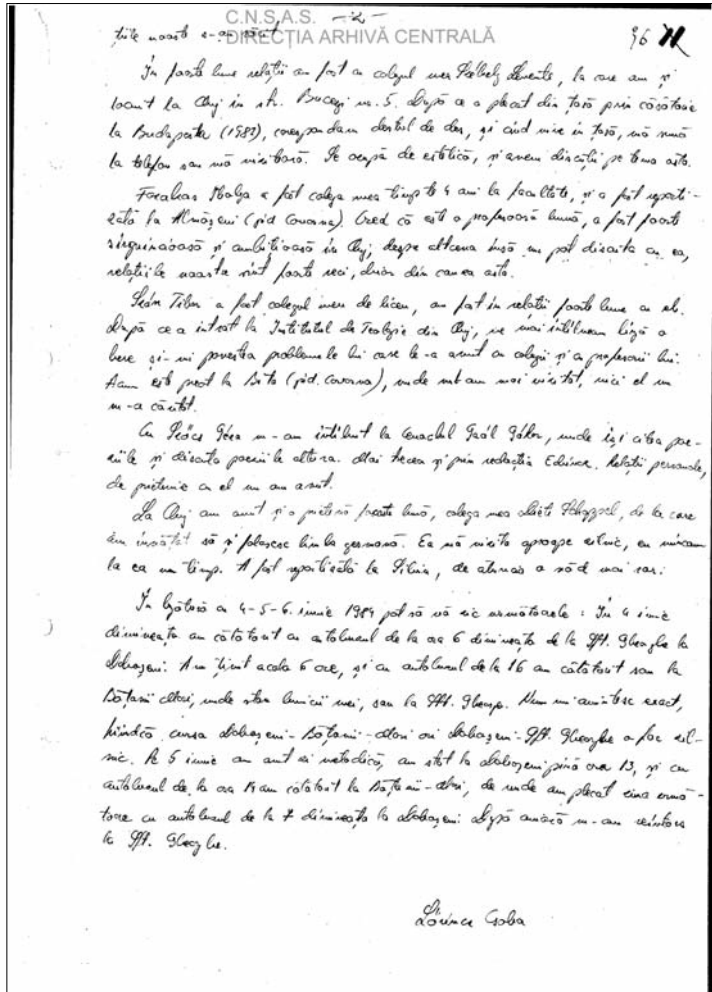
Szóval lesz még kutakodnivalója a jövődő történészeinek!

¹¹ Az egyik Sükösd-nyilatkozatban bukkantam az ismereteim szerint egyetlen, Lőrincz Csaba jellemét negatív színben feltüntető passzusra, amely épp a *kapcsolat hiányát* hivatott dokumentálni, s így fest: „[L. Csaba] sokat foglalkozott filozófiával. Kezdetből fogva nagyra tartotta magát, felülmúlhatatlannak és nemigen ereszkedett le a közönséges halandókhoz. Szerinte én is sokkal alacsonyabb rendű lény voltam hozzá képest, úgyhogy alig váltottunk néhány szót az egyetemi évek során.” Lásd *Lőrincz Csaba-dosszié*, 39. fol. (Sükösd István 1984. december 12-i román nyelvű sk. „nyilatkozatából”).

¹² A szerző 2010. február 9-én egy nappal korábbi informális kérését elektronikus formában megismételve (és az édesanya leánykori neve kivételével Lőrincz Csaba személyi adatait megküldve) arra kérte az ASZTL főigazgatóját, hogy derítse ki, van-e az archívumban Lőrincz Csabára vonatkozó iratanyag. Gyarmati György főigazgató február 12-i felelete: „válasz nemleges”. Mivel időközben a hiányzó adatot is megtudtuk, 2010. február 22-én újabb, ezúttal hivatalos megkeresést intéztünk az ELTE Kelet-Európa Története Tanszékének nevében az ASZTL intéz-

Szolgáljon vigaszul mindnyájunknak: munkájukat bizonyára jócskán segíti majd, hogy ehhez létezik már a mérték és a mérce.

S ez nem más, mint Lőrincz Csaba eme gyűjteményes kötetbe foglalt, eddig feltárt életműve.

A sepsiszentgyörgyi Szekuritátén 1984. augusztus 9-én tett nyilatkozat
második oldala

ményvezetőjéhez, amelyet – RL 13640109698287 jelzetű küldeményazonosítóval – 2010. február 25-én bízunk a Magyar Posta gondjaira. Válasz a kézirat lezárásáig – 2010. május 31. – nem érkezett.

Szemelvények Lőrincz Csaba megfigyelési és vizsgálati anyagából

Szigorúan titkos
Egyetlen példány
Călian L. alezds.
Forrás: Alexandru Josif
Szám: 0022748/011
1982. március 15.
másolat

Tájékoztató jegyzék¹

Forrás tájékoztatót arról, hogy együtt töltötte előfelvételiként katonai szolgálatát Tánzos Vilmos, Sükösd István, Lőrincz Csaba és Hajdú Zoltán² hallgatókkal, jelenleg mindnyájan III. évfolyamos hallgatók a bölcsészkar magyar szakán.

Tánzos Vilmos összeverekedett egy román katonával, s elővette a bicskáját és megfenyegette. Fogdában letöltendő büntetéssel fenytették és kopaszra kellett nyíratkoznia.

Főntebb említett barátai, tiltakozásul a büntetés ellen, de szolidaritásból is szintén nullás géppel vágatták le hajukat.

Nevezettek egész idő alatt a román kollégáktól elkülönülő csoportot alkottak, magatartásukkal és viselkedésükkel nacionalista-irredenta nézeteket tanúsítva.

Megj:

Az érintetteknel nem merült föl több operatív érdekből értékelhető adat.

Feladatok:

Nem jelöltünk ki ilyeneket, nem lévén hasznos eszközök birtokában

¹ A feljegyzést, sk., L. Călian alezredes készítette.

² A magyarul bizonyára alig tudó tiszt kivétel nélkül mindegyik nevet részben hibásan írta. A magyar személyek nevét itt is, az alább következő forrásokban is helyes változatukban szerepeltetjük.

Intézkedések:

Tánczos Vilmost és Sükösd Istvánt megfigyelés alá helyezzük, és dossziét nyitunk róluk, míg a másik kettő ellenőrzési fázisban van

Liviu Călian
alezds.

* * *

Szigorúan titkos
Első sz. pld.

- Forrás: „BOGDAN EUGEN”
- Călian L. alezds.
- Szám: 0024742/07
- 1983. január 11.

TÁJÉKOZTATÓ JELENTÉS³

Forrás arról tájékoztat, hogy 1979–1980-ban LŐRINCZ CSABA, HAJDU ISTVÁN kollégájával együtt egy géppel írt kéziratot tartott magánál, amely torz módon ábrázolta a [hazai] nemzetiségek helyzetét és a romániai hatóságok általi kezelésüket a szocializmus időszakában.

A forrás onnan ismeri ezt a dolgot, hogy fent nevezettek megmutatták neki a kéziratot, amelyet minden valószínűség szerint CSIBI KÁROLYTÓL, a bölcsészkar volt hallgatójától kaptak.

LŐRINCZ CSABA zárkózott természetű, szándékosan titokzatos, aki azzal magyarázta magatartását, hogy középiskolás korában Sepsiszentgyörgyön egy gimnazista csoport a levegőbe akarta repíteni a város egyik épületét (valószínűleg középületet) és mivel az esetre fény derült, ez nagyon megrázta. Nem említette, hogy ő is belekeveredett-e vagy sem. Ez volna az oka visszahúzódo magatartásának, mert nem bízik a kollégáiban.

Ezt leszámítva udvarias, intelligens fiú, az osztályban [egyetemi csoporttársai] elfogadják viselkedését.

Egy másik oka az emberek iránti bizalmatlanságának ama lélektani megrázkódtatás volna, amelyet édesapja elvesztése okozott, aki öngyil-

³ Gépirat, L. Călian alezredes sk. aláhúzásaival.

kosságot követett el, amikor ő még gyerek volt. Nem említette apja öngyilkosságának okait, s általában nem szívesen beszél erről az eseményről.

Még 1980-ban összeveszett HAJDU ISTVÁNNAL, valószínűleg azzal a szándékával kapcsolatban, hogy az Echinox folyóirat szerkesztője legyen. Ez a dolog megvalósult, s egy idő után a magyar nyelvű oldalak főszerkesztője lett.

A forrás nem ismeri közeli kapcsolatait. Valahol a városban lakik, albérletben.

1983. január 11.

[Forrás:] EUGEN BOGDAN

Megj. CSIBI KÁROLYT az I. Szolgálat B Osztálya figyeli. Kihallgattuk és figyelmeztetésben részesült, HAJDU ISTVÁN pedig 1981-ben illegálisan Nyugaton maradt, abból az alkalomból, hogy hivatalosan kiküldték a finnországi nyári egyetemre.

Jelen jegyzék ama feladatok megoldása összefüggésében készült, hogy olyan személyek kerüljenek látókörünkbe, akik ellenséges nacionalista magatartást tanúsítottak, vagy tanúsítanak. Megjegyezzük azt is, hogy forrást a közelmúltban szerveztük be.

Feladatok:

Az elemzésből az következik, hogy a forrást, jóllehet lehetőségei korlátozottak, mivel egy ugyanarra a karra járó hallgatónővel házasságban él, szabad idejében pedig a diplomamunkáját fejezi be, amelyet ez év júniusában kell majd megvédenie, utasítottuk, hogy a diplomamunka bibliográfiájának összeállítása és a dolgozat elkészítésének ürügyével kerüljön közelebb Lőrincz Csabához, aki évfolyamtársa, mindezt abból a megfontolásból, hogy jobban megismerjük politikai álláspontját, és adatokhoz jussunk olyan személyekről, akik érintettek lehettek abban az ügyben, amelyet középiskolás korából elbeszél.

Intézkedések:

Vizsgálatot kérünk a Kovászna megyei Felügyelőségtől LŐRINCZ CSABÁRÓL, beleértve annak pontosítását is, hogy az illető résztvevője volt-e ama fiatalokból álló csoportnak, amely egy közintézményt levegőbe akart röpíteni. Minthogy az I/B Szolgálat nem rendelkezik személyét

illető tájékoztatói lehetőségekkel, e tekintetben ki fogják kérni „TRO-
TUSAN V” forrás véleményét, aki szintén magyar nemzetiségű.

L. Călian
alezds.
[sk. szignó]

Gépelte: RI.
Készült 2 pldban/szám: 2399/1062
1984. július 17.

* * *

BELÜGYMINISZTERIUM
Kolozs megyei Felügyelőség

Titkos
(kitöltés után)

Călian Liviu alezds.
(a vizsgálatot kérő tiszt rendfokozata, családi és keresztnéve)

Iktatószám: 01515

KÉRELEM KARTOTÉKBA HELYEZÉS CÉLJÁBÓL TÖRTÉNŐ
ELLENŐRZÉSRE⁴

Kérem, rendeljék el az ellenőrzését:

Családi neve: LŐRINCZ
Keresztnéve: CSABA
Korábbi neve: [nincs kitöltve]
Apja: Béla
Anyja: Mária
Születési helye és ideje: Sepsiszentgyörgy, 1959. augusztus 7.
Foglalkozása: egyetemi hallgató
Funkciója: egyetemi hallgató
Munkahelye: filológiai fakultás

⁴ Nyomdai úton előállított űrlap.

Jelenlegi és korábbi lakhelye: állandó Sepsiszentgyörgyön. Kolozsváron gyakran változtatja, [jelenleg:] Kolozsvár, Bucegi u. 5.

Politikai előélet: [nincs kitöltve]

Egyéb megkülönböztető adat (volt-e letartóztatásban, disszidált-e, elhunyt-e stb.): [nincs kitöltve]

A kivizsgálás célja: megfigyelés alá helyezendő

Aláírás: Călian alezds. [szignó]

Jóváhagyom: [nincs aláírva]

* * *

BM

Kolozs megyei Felügyelőség

Szigorúan titkos

1. sz. pld.

PECSÉT

[Érkezett: Nr. 00588

1983. 02. 23.]

Iktatószám: 161/0012547

Kelt.: 1983. február 21.

A BM KOVÁSZNA MEGYEI FELÜGYELŐSÉGÉNEK

– Szekuritáte –

*KOVÁSZNA*⁵

Kérjük a nyomozás elrendelését nevezett LŐRINCZ CSABA személyére vonatkozóan, aki 1959. augusztus 17-én [!] Béla és Mária fiaként született Sepsiszentgyörgyön, a kolozsvári filológiai fakultás hallgatója, állandó lakás: Sepsiszentgyörgy, Malomgát u. 16., telefon: 13 463, Kovászna megye.⁶

Kiváltképpen érdekel bennünket:

– a sepsiszentgyörgyi matematika–fizika tagozatos líceum (amelyet 1978-ban fejezett be) tanulójaként belekeveredett-e abba a középiskolás

⁵ Az iraton kézírással: I. Sz., aláírás: Stoian hadnagy, ebben az egyetlen esetben a dokumentum mindkét példánya szerepel a dossziében!

⁶ Itt az iratra vastag filctollal valamelyik szekus ráírta: *Székelyszáldobosi hétosztályos iskola.*

fiatalokból álló csoportba, amely levegőbe akart repíteni egy helyi középületet, s amely csoportot az Önök szervei fölfedtek és semlegesítettek.

– apja 1975. szeptember 15-i öngyilkosságának valódi okai, s az, miként szerepel az Önök nyilvántartásában. Volt-e politikai vagy bűnügyi előzménye.

– LŐRINCZ CSABA állásfoglalásai és megnyilvánulásai a nyári szünetek idején, környezete, s az, hogy fölmerültek-e vele kapcsolatban nacionalista-irredenta cselekmények.

– állambiztonsági vonalon milyennek ismerik édesanyját, aki a sepsiszentgyörgyi 3. számú napközis óvoda nevelője.

Minthogy LŐRINCZ CSABA vonatkozásában rövidesen operatív intézkedéseket foganatosítunk, mivel magyar nacionalista-irredenta magatartásért látóköriünkbe került, kérjük, hogy az igényelt eredményeket legkésőbb 15 napon belül bocsássák rendelkezésünkre.

A SZEKURITÁTE PARANCSNOKA A SZOLGÁLAT VEZETŐJE
HELYETT [NEVÉBEN]

OPREA IOAN

VELEA EUGEN

Ezredes

alezds.

[sk. szignó]

[sk. aláírás]

* * *

BM
HARGITA MEGYEI FELÜGYELŐSÉGE
– Szekuritáte –

SZIGORÚAN TITKOS
Egyetlen példány

TELEFONJELENTÉS

Egységünk egyik forrása arról értesített bennünket, hogy nevezett LŐRINCZ CSABA 1978-ban, amikor a kolozsvári egyetem bölcsészkarának hallgatója volt, bevallotta neki, hogy részt vett volna egy olyan akcióban, melynek célja egy sepsiszentgyörgyi középület felrobbantása lett volna. A forrás már nem emlékszik, hogy templomról vagy a néptanács épületéről volt-e szó.

A rendelkezésünkre álló információk szerint LŐRINCZ CSABÁT az egyetem után magyar- vagy némettanárként Kovászna megyébe helyezték. Az illető állandó lakása Sepsiszentgyörgyön van, a Malomgát utcában.

Az üzenetet továbbította: TUDORAN EUGEN alezds.

Az üzenetet vette: FEKETE ELENA fhdgy.

Kelt.: 1984. július 4., 15 óra '20.

AZONOSÍTÓ ADATOK: LŐRINCZ CSABA, 1959. augusztus 7-én született, BÉLA és MÁRIA fia,

szem. ig. sz.: B. U. sorozat, szám: 213 208

Állandó lakása: Sepsiszentgyörgy, Malomgát u. 16. Tanár, a kolozsvári egyetem bölcsészkarán végzett növendék (4 éves képzés)

1. 8. 07-kor (érkezett) [további információ]: Székelyszáldoboson tanár, mely Bardóc község része. Az értesítést adó: Lazár Mihai szds.

2. A Kolozs megyei Felügyelőség telexe.⁷

Stoica Mariana hadnagy

[sk. aláírás]

* * *

ROMÁNIA SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG
BELÜGYMINISZTERIUM KOLOZS MEGYEI FELÜGYELŐSÉG
SZIGORÚAN TITKOS

2. sz. pld.

Iktatószám: 161/CL

Dossziészám: 0013745/1983. július 26.

BM KOVÁSZNA MEGYEI FELÜGYELŐSÉGÉNEK

– Szekuritáte –

KOVÁSZNA

Kérjük, közöljék velünk nevezett LŐRINCZ CSABA, született 1959. július [!] 7-én Sepsiszentgyörgyön, Béla és Mária fiaként, magyar nem-

⁷ E két utóbbi értesülést kézzel rögzítették, a dokumentum többi része gépirat.

zetiségű román állampolgár azonosítását, aki a kolozsvári filológiai fakultás német–magyar szakának 1983-ban végzett növendéke, s ez év szeptember elseje óta a Kovászna megyei Székelyszáldobosi Általános Iskolába helyezték.

A fõnt nevezett személyrõl operatív érdekû anyaggal rendelkezünk, amelyet hasznosítás végett meg fogunk küldeni Önöknek.

A SZEKURITÁTE PARANCSNOKA	A SZOLGÁLAT VEZETŐJE
OPREA IOAN	VELEA EUGEN
ezredes	alezds.
[sk. aláírás]	[sk. szignó]

Fogalmazta: CL
Gépelte: RI
Iktatószám: 2/2399/1013
Kelt.: 1983. július 19.

* * *

KOVÁSZNA MEGYEI FELÜGYELŐSÉG

SZEKURITÁTE – I. sz. Szolg.

SZIGORÚAN TITKOS
Egyetlen pld.
1984. július 7.

*JELENTÉS*⁸

Mínthogy LŐRINCZ CSABA egy év óta Székelyszáldoboson tanár, a jelzett tényeket Lazăr Mihai százados tudomására hoztuk, aki ezt a községet felügyeli, abból a célból, hogy emellett bizonyos forrásokat [forrásokból származó jelentéseket] irányítson [összehangoljon] és az I. J. Harghita [fedőnevű ügynök] 1984. július 4-i telefonon leadott jelentéséből származó értesülést ellenőrizhesse.

Olyan adatok állnak rendelkezésünkre, amelyekből kiderül, hogy az illetõt a Kolozs megyei Felügyelõség mint nacionalista-irredenta megnyilvánulásokat tanúsító személyt tartotta nyilván, s e ténybõl követke-

⁸ Gépirat.

zően ettől a felügyelőségtől kikértünk minden rendelkezésre álló rá vonatkozó anyagot.

Stoica Mariana hdgy.
[sk. szignó]

* * *

*KIVONAT-MÁSOLAT*⁹

Szigorúan titkos

BM

Kolozs megyei Felügyelőség

Iktató szám: nr. 161/0017133/1984. július 17.

Szám: 001634
1984. július 19.¹⁰

A KOVÁSZNA megyei Felügyelőségnek

Nevezett LŐRINCZ CSABA az 1959. május 29-én Sepsiszentgyörgyön született SÜKÖSD ISTVÁNNAL, aki Ștefan és Margareta fia, állandó lakása Sepsiszentgyörgy, Alea Muzeului 2., 3. sz. háztömb, A lépcsőház, 1. sz. ajtó, akit magyar nacionalista-irredenta megnyilvánulások miatt figyeltek, baráti viszonyban volt. Az illető szintén Sepsiszentgyörgyön végezte középiskolai tanulmányait 1978-ban, a történelem-filológiai tagozatos líceumban, melynek befejezése után a kolozsvári filológiai fakultás magyar szakára felvételizett LŐRINCZ CSABÁVAL együtt. A sikeres vizsga után mind a katonaságnál, mind az egyetemen kollégák lettek, minthogy ugyanabba az egységbe vezényelték őket. 1983 júliusában váltak szét útjaik, amikor L. CS. befejezte az egyetemet, míg S. I. szándékosan nem jelent meg egy vizsgán, hogy évisméltésre utasítsák, és Kolozsváron maradjon a felesége mellett, aki szintén egyetemi hallgató.

Forrás: „Eugen Bogdan”
Balánbánya

* * *

⁹ Kézírásos dokumentum.

¹⁰ Ez a két adat négyzet alakban be van keretezve az iraton!

C.N.S.A.S. 3 —
DIRECȚIA ARHIVĂ CENTRALĂ

7742

În completarea la declarație necesă pînă în noi de la doborîeni și Borsocht, după
sunt de dăruț Kofft Gote și în estă lămii colig. Fie deștă de lămii lămii gerasu
și an ocașă să vorbă cu el în lămii colig. E arhivă, deci dăruțăm deștă colig. Că
odată pe o parte de cărți cu unchiul lămii lămii și fotografie lămii lămii
din Borsocht. dăruțăm deștă lămii în jăl de cărți și deștă colig. lămii
cămă cō fac unchiul și lămii, an am pōră lămii să sîntă în relații mai strîmte de
Borsocht, Mădăc și lămii:

La Șt. Gheorghe sîntă în postal meu colig Kaba Eudre, unchiul la
Șt. G. și dăruțăm să pînă să lămii. El unchiul din dăruțăm în dăruțăm
și pe Gabriel Koldner, inginer, și de dăruțăm la Șt. Gheorghe.

Altețime

În sîna de 4 iunie, după ce la ora 14 am plecat de la doborîeni, an arhivă
an de la ora 16 din Borsocht, an plecat la lămii: unchiul de la lămii - dăruțăm.
Ei erau acasă, precum și o unchi de-a me, care lămii în același casă.
Altețime postal cō în dăruțăm deștă de 4 iunie am plecat an arhivă de
ora 6 la doborîeni. Orele de unchi și pînă unchi în gerasu a fost pînă la ora
14. În jăl deștă la 30 am gerasu la lămii mei, Kostas A. și Kostas B.
lămii, care lămii lămii în lămii - dăruțăm. Aici se unchi dăruțăm și unchi
meu Kostas U. Toate persoanele unchi și nînt pînă în noi. An unchi
la Șt. Gheorghe în sîna de 6 iunie, cele 14. În pînă de 4 iunie cele
6 pînă — 6 iunie după unchi an fost plecat din lămii Șt. Gheorghe.
După ce la postal meu colig Gabriel Koldner pot să dăruțăm unchi: an fost
unchi la unchi, și colig timp de 4 ani la postal. An pînă unchi
cu el, lămii unchi la unchi și dăruțăm. Mădăcăm an unchi unchi unchi
cămă cu el.

Acestă este declarație pe care o dau de lămii unchi, o sîntă și unchi

Șt. Gheorghe

9. Aug. 1984.

Lămii Gaba

Úgy beszélni a kényszerhelyzetekben, hogy senkit ne áruljon el, s hogy ne mondjon semmit se az ember. A nyilatkozat harmadik oldala

KOVÁSZNA MEGYEI FELÜGYELŐSÉG
– SZEKURITÁTE – I. sz. Szolgálat
1984. augusztus 6.

Szigorúan titkos
Egyetlen pld.

JELENTÉS

a LŐRINCZ CSABÁRA vonatkozó vizsgálatok eredményéről¹¹

1984. július 4-én a Hargita megyei Felügyelőség közli: LŐRINCZ CSABA 1978-ban, amikor a kolozsvári egyetem bölcsészkarának hallgatója volt, kijelentette I. J. Harghita [fedőnevű] forrásnak, hogy részt vett volna egy olyan akcióban, amelynek célja egy sepsiszentgyörgyi középület lerombolása lett volna.

Az illető személyre vonatkozó vizsgálatból kiderül, hogy a BM Kolozs megyei Felügyelősége 1983. január 11-én olyan értesülést kapott, amelynek tartalma a következő: „... L. Cs. zárkózott természetű, titokzatos benyomást kelt, aki a forrásnak megvallotta: magatartásának oka ama tény[ben keresendő], hogy középiskolás korában egy diákcsoport a levegőbe akarta röpíteni a város egyik középületét. Minthogy azonban az eset kitudódott, ez nagyon megrázta. Azt nem említette, hogy részese volt-e a dolognak, avagy sem... Ez volna az oka rezervált, visszahúzódó magatartásának, mivel nem bízik a kollégáiban...”¹²

Ezeket a részleteket a BM Kolozs megyei Felügyelőség ellenőrizte, s adatokat szolgáltatott nekünk a szóban forgó személyről, de nem merült fel, hogy az illető részt vett volna egy ilyen ellenséges szándékú csoportosulásban.

Jelentjük, hogy I. J. Harghita [fedőnevű] forrásunk azonos a BM kolozsvári Felügyelőségének forrásával, aki jelenleg a Hargita megyei Balánbányán tartózkodik.¹³

Nevezett LŐRINCZ CSABÁT a fakultás elvégzése után magyar–német tanárként a Bardóc községhez tartozó Székelyszáldobosi Általános Iskolába helyezték. Az elvégzett vizsgálatok eredménye szerint megfelelő módon tesz eleget szakmai feladatainak, állandó bejelentett lakása színhelyén, Sepsiszentgyörgyön pedig nem jeleztek róla olyan tevékeny-

¹¹ Gépirat.

¹² A dokumentum készítője pontatlanul idézi az 1983. január 11-i tájékoztató jelentést, saját forrását.

¹³ A szóban forgó magyar nemzetiségű ügynök „Eugen Bogdan” fedőnéven is működött.

séget, amely felkeltette volna a biztonsági szervek figyelmét. A jelentés tartalmának megfelelően javasoljuk, hogy nevezett LŐRINCZ CSABÁT töröljék a „CSOMAG”¹⁴ eset gyanúsítottjai köréből.

Lazăr Mihai szds [sk. aláírás]

EGYETÉRTEK:

Cerghizan [sk. aláírás]

* * *

Belügyminisztérium
Kovászna megyei Felügyelőség
1984. augusztus 9.

*JEGYZŐKÖNYV*¹⁵
házkutatásról

1984. augusztus 9-én Sepsiszentgyörgyön a BM Kovászna megyei Felügyelőségének illetékes szerveként kiszálltunk nevezett LŐRINCZ CSA-BA Sepsiszentgyörgy, Kovászna megye, Malomgát u. 16. sz. alatti állandó lakcímére, s miután igazoltuk magunkat, fent nevezett írásbeli beleegyezése alapján végrehajtottuk a házkutatást az ő jelenlétében.

A házkutatás tárgyát képező lakás két szobából, előszobából, padlásból és pincéből áll.

A házkutatás végrehajtása során nem találtunk olyan tárgyakat vagy iratokat, amelyek felkelhetnék a bűnügyi vizsgálati szervek figyelmét.

A házkutatás 12.30-kor kezdődött és 14.00-kor ért véget.

Jelen jegyzőkönyv egyetlen példányban készült.

A házkutatás alanya	nyomozati szerv
Lőrincz Csaba [s.k. aláírás]	alezds [kibetűzhetetlen név]
	Stoian [Gh.] hdgy [sk. aláírás]
	Stoica M.[ariana] hdgy [sk. aláírás]

* * *

¹⁴ 1984. június 5-én ismeretlen személyek robbanóanyagot, „csomagot” helyeztek el a sepsiszentgyörgyi Mihai Viteazul szobornál. Ezt és a vele kapcsolatos vizsgálatot emlegette a területileg illetékes Szekuritáte „csomag” akcióként.

¹⁵ Kézírásos dokumentum.

1984. augusztus 9.
Stoian Gh. hdgy.¹⁶

Nyilatkozat

Alulírott Lőrincz Csaba, aki 1959. augusztus 7-én született, Béla és Mária fia, a székelyszáldobosi általános iskola magyar–német tanára, KISZ-tag, sepsiszentgyörgyi lakos, Malomgát u. 16., telefonszám: 13 463, az alábbiakat jelentem ki:

A sepsiszentgyörgyi matematika–fizika profilú gimnázium elvégzése után a kolozsvári filológiai fakultásra felvételiztem. A sikeres felvételi vizsga után kilenc hónapos katonai szolgálatot teljesítettem Corbuban (Constanța megye). 1979 szeptemberében kezdtem a kolozsvári egyetem előadásait látogatni, s tanulmányaimat 1983-ban fejeztem be. Ez alatt a négy év alatt irodalommal és irodalomelmélettel foglalkoztam. Az egyetemen nem voltak problémáim, valamennyi tárgyból 7 és 9 közötti érdemjegyeket szereztem. 1980-tól tagja voltam a Echinoux nevű egyetemi folyóirat szerkesztőségének, és 1982-ben néhány hétig más kollégáimmal együtt a Gaál Gábor irodalmi kört szerveztük.

Az Echinoux folyóiratnál ismerkedtem meg Beke Mihály Andrással, aki az első hetekben segített a szerkesztőségi teendők elsajátításában. A jó kapcsolatot egy korábban az Igazság című lapban publikált cikk alapozta meg, amelyben dicshimnuszot zengett megjelent verseimről. A következő évben elhagyta a szerkesztőséget, és 1982-ben Kolozsvárt is. Sepsiszentgyörgyön, ahová helyezték, még néhány alkalommal találkoztunk, ilyenkor új publikációiról és az Echinouxról beszélgettünk.

Ugyancsak Kolozsváron ismertem meg Csibi Károlyt is, akivel egy fél évig stílisztikát hallgattam a karon. Az Echinouxnak nem dolgozott, szorosabb kapcsolatot nem ápoltam vele. Sepsiszentgyörgyön, ahová őt is helyezték, egyetlen alkalommal találkoztam vele. Azt mondta nekem, hogy el akar menni a tanügyből.

Jakobos Enikővel az egyetem előtt kapcsolatban voltam, mert ő is az 1-es számú Líceum tanulója volt. Néhány nyelvtankönyvvel segítette az egyetemi felvételi vizsgára való felkészülésemet. Kolozsváron hetente

¹⁶ A dátum és az sk. aláírás Stoian Gh. kezétől származik, a román nyelvű nyilatkozatot pedig Lőrincz Csaba írta saját kezűleg.

találkoztunk a Táncházban,¹⁷ s ő tanított meg táncolni. Miután elmaradtam a Táncházból, kapcsolatunk elhidegült.

Nagyon jó kapcsolatban voltam Székely Levente kollégámmal, akivel laktam is a Bucegi utca 5-ös sz. alatt. Miután házasság révén Budapestre költözött (1982-ben), elég gyakran váltottunk levelet. S amikor hazajön, felhív telefonon vagy meglátogat. Esztétikával foglalkozik, és sokat vitatkozunk ebben a témában.

Fazekas Ibolya négy évig kolléganőm volt az egyetemen, akit Kézdialmásra [? – a román eredetiben: Almășeni] (Kovászna megye) helyeztek. Azt hiszem, jó tanárnő, nagyon szorgalmas és ambiciózus volt Kolozsváron, másról azonban nem tudtam vele beszélgetni, kapcsolatunk nagyon hideg, éppen emiatt.

Szám Tiborral egy gimnáziumba jártunk, nagyon jó viszonyban voltunk. Miután beiratkozott a kolozsvári Teológiai Intézetbe, időnként megittunk néhány sört, s ilyenkor elmesélte apró-cseprő gondjait a kollégáival és tanáraival. Most Bitában (Kovászna megyében) lelkész, ahol nem látogattam meg, és ő sem keresett többé engem.

Szőcs Gézával a Gaál Gábor Körben találkoztam, ahol felolvasott a verseiből és mások verseit is megvitatta. Időnként benézett az Echinox szerkesztőségébe is, a személyes kapcsolatból barátság nem alakult ki közöttünk.

Kolozsváron volt egy nagyon jó barátnőm is, Diète Schoppel kolléganőm, tőle tanultam meg a német nyelvet használni. Ő csaknem naponta meglátogatott, és egy ideig nála étkeztem. Nagyszébenbe helyezték, azóta ritkán találkozunk.

1984. június 4–5–6-ával kapcsolatban az alábbiakat mondhatom: június 4-én autóbusszal utaztam kb. reggel 6 órától Sepsiszentgyörgyről Székelyszáldobosra. Ott 6 órát tartottam, majd a 16 órakor induló busszal Nagybaconba utaztam, ahol a nagyszüleim élnek, vagy Szentgyörgyre. Nem emlékszem pontosan, mert a Székelyszáldobos–Nagybacon vagy Székelyszáldobos–Sepsiszentgyörgy útvonalat naponta megteszem.

Június 5-én módszertani napom volt, 13 óráig tartózkodtam Száldoboson, majd a 14 órás busszal Nagybaconba utaztam, ahonnan másnap reggel a 7 órás busszal Száldobosra mentem. Délután tértem vissza Sepsiszentgyörgyre.

¹⁷ A szó az eredeti dokumentumban magyarul, nagy kezdőbetűvel szerepel.

Nyilatkozatom *kiegészítése* gyanánt székelyszáldobosi és baróti barátaimat nevezem meg. A rajztanár Kraft Götz jó kollégám. Elég jól tud németül, így alkalmam nyílik, hogy ezen a nyelven beszéljek. Ő művész, ennél fogva a művészetekről váltunk szót. Néhanapján játszom egy-egy kártyapartit a baróti Vajna Imre orvossal és Boros Aurélia [Aranka] fényképésszel. A kártyajáték logikájáról és a képzőművészetekről cserélünk eszmét. Abból az okból kifolyólag, hogy naponta ingázom, nem áll módomban komolyabb kapcsolattartásra Baróton, Bardócon és Székelyszáldoboson.

Sepsiszentgyörgyön volt kollégámmal, Szabó Endrével tartok kapcsolatot, aki munkás az I. J. G. C. L. üzemben, sakkozni szoktunk. Néhanapján Gerhard Kästnert is meglátogatom, aki mérnök és a Vínátorilor 16. sz. alatt lakik Sepsiszentgyörgyön.

Megjegyzés

Június 4-én szintén 14 órakor elhagytam Székelyszáldobost, a 16 órás baróti busszal a nagyszüleimhez utaztam Nagybaconba. Otthon találtam őket, miként egy másik rokonunkat is, aki egy fedél alatt él velük.

Megemlítem azt a tényt, hogy június 4-ének reggelén a 6 órás busszal Székelyszáldobosra utaztam. Megtartottam óráimat, és 14 óráig tartózkodtam az iskolában. 16.30 körül érkeztem nagyszüleimhez, Keresztes Árpádhoz és Keresztes Lujzához, akik Nagybaconban laknak. Itt tartózkodott nagynéném, Keresztes Margit is. A felsorolt személyek mindegyike nyugdíjas. Június 6-án tértem vissza, este 19 órakor. Június 4-én reggel 6-tól június 6-án délutánig nem voltam Sepsiszentgyörgyön.

Sükösd István volt kollégámat illetően az alábbiakat jelenthetem ki: Együtt katonáskodtunk és négy évig évfolyamtársak voltunk az egyetemen. Nemigen váltottunk szót, meghallgattam szemináriumi felszólalásait, ez minden. Sohasem akadt közös témánk.

Ezt a nyilatkozatot önként tettem, fenntartom és aláírom.

Sepsiszentgyörgy,
1984. augusztus 9.
Lőrincz Csaba

* * *

Belügyminisztérium
Kovácszna megyei Felügyelőség
[olvashatatlan rövidítés] 0620

Szigorúan titkos
Egyetlen példány
1984. augusztus 13.

*JELENTÉS*¹⁸

nevezett LŐRINCZ CSABÁRA vonatkozó
ellenőrző vizsgálatok eredményéről

A fönt nevezett személy napi időbeosztásának ellenőrzése során, 1984. június 4-e és 6-a közötti időszakban a következő személyekkel beszélgettünk el:

– KERESZTES ÁRPÁD, született: 1902. szeptember 13-án Nagybaconban, szülei JÁNOS és JULIANNA nyugdíjas földművesek, lakcímkük: Nagybacon, Kenderes utca 327.

– KERESZTES LUJZA, született: 1913. augusztus 30-án Nagybaconban, SÁMUEL és JULIANNA leánya, nyugdíjas földműves, lakcíme: Nagybacon, Kenderes utca 327.

– KERESZTES MARGIT, született: 1910. március 1-jén Nagybaconban, GERGELY és MÁRIA leánya, nyugdíjas földműves, lakcíme: Nagybacon, Kenderes utca 327.

Az első két személy LŐRINCZ CSABA nagyszülője, míg a harmadik a nagynénje. A velük folytatott beszélgetésből kiderült, hogy LŐRINCZ CSABA két-három alkalommal volt náluk abban az évben, de nem emlékeztek pontosan, mikor került sor a látogatásra. Legutoljára körülbelül két hónapja. Amikor LŐRINCZ CSABA utoljára volt ott, körülbelül két óráig időzött, ahogy egyébként szokott, majd továbbutazott. A nagyszülei elmondták, hogy unokájuk nem szokott tovább maradni náluk néhány óránál. Rendszerint egy kicsit beszélget velük, ott ebédel, majd továbbáll. Ilyen alkalmakkor sohasem alszik náluk, illetve nem marad ott éjszakára.

Egy ilyen alkalommal Székelyszáldobosról jövet, ahol tanárként dolgozik 1983 óta, egy láda bibarcfalvi ásványvizet hozott nekik a LŐRINCZ család tulajdonában lévő személygépkocsin. Körülbelül egy órát töltött náluk, néha autóval, máskor busszal utazott Székelyszáldobosra.

Nevezett LŐRINCZ CSABÁNAK az a szokása, hogy könyvet hoz nagyszüleinek saját könyvtárából. Jelenleg a „Bengáli tűz” című könyvet hagyta náluk.

¹⁸ Kézrel írt dokumentum.

Megj.: Nevezett LŐRINCZ CSABA belekeveredett a „Csoomag” akció gyanúsítottainak körébe.

Mínthogy bizonyos különbség mutatkozik a kihallgatása során tett nyilatkozata és a nagyszülei kijelentései között, szükségesnek tartom ismételt kihallgatását, hogy ezt az aspektust világosabban lássuk.

Lazár Mihai szds.
[szignó és sk. aláírás]

* * *

*Nyilatkozat*¹⁹

Amelyet a szíнем előtt tett ma, 1984. augusztus 14-én
[olvashatatlan aláírás] hdgy.

Alulírott Lőrincz Csaba, Béla és Mária fia, született 1959. augusztus 7-én Sepsiszentgyörgyön, állandó lakcíme: Sepsiszentgyörgy, Malomgát u. 16. sz., a székelyszáldobosi általános iskola tanára, az alábbiakat jelentem ki:

1984. augusztus 9-i nyilatkozatomban azért nem tudtam pontosan megjelölni, hol tartózkodtam 1984. június 4-én és 5-én, mert elég sok idő telt el azóta.

Június 4-én reggel kb. 6-kor elutaztam Sepsiszentgyörgyről és körülbelül 8 órakor érkeztem Székelyszáldobosra. 8-tól 14 óráig megtartottam óráimat, és Barótra mentem, ahol másnap, június 5-én 7. 30-ig maradtam. Azon az éjszakán Boros Auréliánál [Arankánál] aludtam. Június 5-én reggel Székelyszáldobosra jöttem, és módszertani foglalkozást tartottam 13 óráig. 13 órakor visszatértem Barótra, és aznap délután Boros Auréliától, akinek a lakásán tartózkodtam, hallottam a sepsiszentgyörgyi robbantásról.

Barót,
1984. aug. 14.

Lőrincz Csaba

* * *

¹⁹ Kézzelel írt dokumentum.

BELÜGYMINISZTERIUM

I. sz. szolgálat

Szigorúan Titkos

Dátum: 1986. február 28.

Pecsét [téglalap alakú]

megyei jogú városi egység 0772 Sepsiszentgyörgy

Nyilvántartás[i egységek szerint] iktatva

DOSZ.[SZIÉ]: 2/1. sz. SZOLG./BM

Dátum: 1986. február 5.

[olvashatatlan aláírás]

IGEN²⁰

JÓVÁHAGYOM:
Cerghizan [Ştefan]

*JELENTÉS*²¹

azzal a javaslattal, hogy helyezték informatív [adatgyűjtéssel egybekötött] megfigyelés alá a LŐRINCZ CSABA NEVEZETŰ EGYÉNT a „NACIONALISTA-IRRED”[ENTA] PROBLÉMAKÖRBE.

A fent nevezett LŐRINCZ CSABA 1959. augusztus 7-én született Sepsiszentgyörgy helységben, Béla és Mária fia. Sepsiszentgyörgyi lakos: Malomg[át] utca 16., foglalkozása: magyartanár; politikai hovatartozása: UTC.²²

[dátum helye kitöltetlen] keltezéssel jelzés érkezett, hogy NACIONALISTA-IRREDA megnyilvánulásai voltak.

A szóban forgó személyt megfigyelési céllal [informátor nevének helye kitöltetlen] fogják besorolni.

Nevezettet a 2-es számú problémakör dossziéjának a 6-os számú függelékébe sorolták be.

[olvashatatlan aláírás]

* * *

²⁰ Filctollal, kézírással, nagybetűvel – bekarikázva.

²¹ Stencilezett formanyomtatvány.

²² Uniunea Tinerilor Comunişti, a KISZ romániai megfelelője.

Kovászna megyei Felügyelőség – Szekuritáte

Szigorúan Titkos
 1986. december 24.
 Jóváhagyom
 Moldovan alezds.
 [s. k. aláírás]

*JELENTÉS*²³

nevezett sepsiszentgyörgyi LŐRINCZ CSABA terhére történt ellenőrzések eredményéről

Fent nevezettet 1986. február 5-én helyezték i[informatív] m[egfigyelés] alá nacionalista-irredenta megnyilvánulásai miatt.

Mivel a BARDÓC községhez tartozó székelyszáldobosi általános iskola magyar és német nyelvtanárává nevezték ki, az esetet áttettük a készenléti Biztonsági Szolgálatához, amely...²⁴

A beszerzett anyagból az derül ki, hogy nevezett LŐRINCZ CSABA 1985 óta házasságot szándékozik kötni egy magyar állampolgárságú hölgygel, akivel kapcsolatot tart fenn, s ebben az értelemben megteszi a szükséges lépéseket.

1985. november 15-én az útlevélosztály közölte a szóban forgó személlyel, hogy ELUTASÍTÓ véleményezést adott a fent nevezett Frankl Klára Magdolna 33 éves, gyermektelen, elvált fogorvosnővel kötendő házasságra vonatkozóan. Az elutasító választ a 217/D. II./0231144/B–181487 számon kézbesítettük.

1986. március 15-én nevezett Lőrincz Csaba elhagyta munkahelyét, a székelyszáldobosi általános iskolát és Sepsiszentgyörgyre jött, a Malomgát utca 16. sz. alatti szülői házba, nem dolgozik, és további lépéseket tett a fentebb említett magyarországi hölgygel kötendő házasság engedélyeztetése végett, a jóváhagyást 1986 októberében sikerült elérnie.

1986. október 21-én kézbesítették számára a D-770 28 sz. kivándorlóútlevelet Magyarországra; a kilépési vízum száma: 285 656, és 1987. március 1-jéig érvényes.

Az útlevél átvételekor adott nyilatkozatban nevezett LŐRINCZ CSABA kijelenti, hogy a MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN, SZEGED városában telepedik le, a József Attila utca [sugarút] 25. sz. alá,

²³ Kézzel írt dokumentum.

²⁴ A kézírásos jelentés eme része olvashatatlan.

román állampolgársága megtartásával, ami arra kötelezi, hogy tiszteletben tartsa a 156170. sz. dekrétum 23. cikkelyének előírásait, és bejegyezteti magát a magyarországi román képviselőn.

A megfigyelés keretében keletkezett anyagokból kiviláglik, hogy kivándorlása előtt egy volt egyetemi társával, SZÉKELY LEVENTÉVEL tartott fenn kapcsolatot, aki szintén Magyarországon telepedett le, s aki különféle anyagokat kért Lőrincz Csabától, hogy szakdolgozatát megírhasssa.

Nevezett Lőrincz Csabát a „csoomag” akció keretében figyeltük, de 1984. augusztus 17-én jóváhagyás után kiemeltük a gyanús személyek köréből.

Minthogy bizonyos nem megfelelő nacionalista-irredenta természetű nézeteket valló egyénként ismertük, javasolom további megfigyelését az idegen állampolgárok vonalán, az I. Szekció révén.

[olvashatatlan szignó]

Lazăr Mihai szds.

[sk. aláírás]

* * *

SZEMÉLYI LAP²⁵

a LŐRINCZ CSABA nevezetű egyénről

Nevezett LŐRINCZ CSABA 1959. augusztus 7-én született Sepsiszentgyörgyön, Béla és Mária fia, nemzetisége magyar, állampolgársága román, az UTC tagja, a székelyszáldobosi általános iskola volt magyar-tanára, utolsó sepsiszentgyörgyi lakcíme Malomgát utca 16., házasság révén az MNK-ban telepedett le. Lakhelye Szeged, címe József Attila utca [sugárút] 25.

A szóban forgó egyén középiskolai tanulmányait 1978-ban fejezte be Sepsiszentgyörgyön, ezután a kolozsvári egyetem filológiai karára nyert felvételt, amelyet 1983-ban végzett el – minekutána a Kovászna megyei Székelyszáldobos faluba helyezték magyar- és némettanárnak.

²⁵ Kézzel írt dokumentum.

Középiskolás éveiben szekuritáte szemszögből nem került képbe, viszont egyetemista korában jelzés érkezett, hogy közeli kapcsolatba került egy SÜKÖSD ISTVÁN nevezetű egyénnel – akit nacionalista-irredenta magatartása miatt munkába vettünk –, korábbi gimnáziumi és egyetemi kollégájával.

1986. február 5-én nevezett személyt is munkába vettük, ugyancsak nacionalista-irredenta tevékenység miatt.

1986 novemberében az 1953. szeptember 4-én született FRANKL KLÁRA MAGDOLNA nevű elvált fogorvosnővel kötött házassága révén, román állampolgársága megtartásával, az MNK-ba települt.

HAZAI ROKONAI:

LŐRINCZ MÁRIA, anyja, aki 1936. szept. 27-én született Nagybaconban, Arcadie [Árpád] és Lujza lánya, napközis óvodában alkalmazott óvónő, sepsiszentgyörgyi lakos. Lakcím: Malomgát utca 16., a Belügyminisztérium nyilvántartásában nem szerepel.

LŐRINCZ TIBOR, testvér, 1961. augusztus 4-én született Sepsiszentgyörgyön, Béla és Mária fia, a sepsiszentgyörgyi I. J. G. C. L. mérnöke, a brassói műszaki főiskola 1986-ban végzett növendéke, aki anyjával lakik együtt.

Apja, LŐRINCZ BÉLA, kereskedő volt, 1975. szeptember 15-én öngyilkosságot követett el, felakasztotta magát fájdalmában – agydagánata volt.

Itthon anyai ági nagyszülei vannak még életben, KERESZTES ÁRPÁD és LUJZA, a Kovászna megyei Nagybaconban élnek.

Külföldön nincsenek rokonai.

1987. január elsején meglátogatta MOLNÁR GUSZTÁVOT, akivel közölte, hogy ARA-KOVÁCS ATTILA futárja; s az a megbízatása, hogy a kolozsvári származású KESZTHELYI ANDRÁSSAL együtt kivigye az országból. A műveletet „EDITOR” [kiadói szerkesztő] koordinálta. Ugyancsak nyomára bukkantunk Kolozsváron is CSEKE ÉVA [Cs. Gyimesi Éva] lakásán – a beszélgetésből világosan kiderült, hogy a Kolozsvárról [Nagyváradról] származó, irodalmárnak ismert A. K. A. [Ara-Kovács Attila] küldönce.

LŐRINCZ CSABA – havonta jön Romániába, legtöbbször Temesvárra utazik, ahol PÁSZKA IMRÉT keresi föl. Kijelentéseiből az hámozható ki, hogy Sepsiszentgyörgyre is el akar látogatni, de csupán egyházi ünnepek esetén.

LŐRINCZ CSABA – a budapesti Széchényi Könyvtár osztályvezetője.

* * *

BELÜGYMINISZTERIUM

megyei jogú városi egység 772 S.szentgyörgy

Szám: I/FV/0048

Kelt: 1989. júl. 27.

SZIGORÚAN TITKOS

(kitöltés után)

JÓVÁHAGYOM

EGYSÉGPARANCSNOK

Moldovan alezds.

[sk. aláírás]

TITKOS MEGFIGYELÉS ENGEDÉLYEZTETÉSE²⁶

CÍMZETT

Belföldi Hírszerzés

BRASSÓ

„F” KÜLÖNLEGES SZOLGÁLAT

Kérjük végrehajtani LŐRINCZ CSABA célszemély, fedőneve „LAURENȚIU”,

BÉLA és MÁRIA fia, aki 1959. augusztus hónap 7. napján született S.SZENTGYÖRGY helységben, Kovászna megyében, s.szentgyörgyi lakos; címe Malomgát u. 16. szám; telefon 14 862, a szegedi [!] könyvtár (MNK) alkalmazottja, munkaköre könyvtáros, munkaideje: [nincs kitöltve]

1. A MEGFIGYELÉST INDOKLÓ PROBLÉMÁK

- a) A titkos megfigyelés indoka és célja: Jelzés érkezett az RSZK kárára történő nacionalista-soviniszta és irredenta megnyilvánulásokra vonatkozóan.
- b) A titkos megfigyelés által megvalósítandó feladatok:

²⁶ Nyomdai úton előállított űrlap.

- A tevékenység dokumentálása az operatív momentumok lefényképezésével.
 - Az általa felkeresett címek és kapcsolatai megállapítása.
 - Adott esetben a tevékenység dokumentálása korábbi cselekményekkel összefüggésben.
- c) A megfigyelés időtartama [nincs kitöltve] időszakra [nincs kitöltve] végrehajtás módja, milyen időpontban és milyen feltételek között szakítható félbe: parancs szerint.
- d) Eljárás, amikor a célszemély elhagyja állandó lakhelyét: Kovászna megye területén munkába veszik. Intézkedés tilos zónákba behatolás esetén: a hírszerző tiszt meg fogja fenyegetni.
- e) A célszemély titkos megfigyelésének módja: a tiszt utasítása szerint.
- f) A célszemély megfigyelésével megbízott tiszt FEIER [sic!] VASILE alezds. Szolgálati telefon: 11 090/119; otthon: 11 364

2. A TITKOS MEGFIGYELÉS MEGSZERVEZÉSÉT ÉS VÉGREHAJTÁSÁT MEGKÖNNYÍTŐ HASZNOS ADATOK

- a) A célszemély házastársa és gyermeke (életkor, munkahely): nem ismerjük.
- b) Kivel lakik együtt: az anyjával.
- c) gépkocsi (márka, szín, rendszám) [nincs kitöltve].
- d) Korábbi titkos megfigyelési időszak: nem volt, felfedezte-e a titkos megfigyelés tényét, körülményeit [nincs kitöltve].
- e) Egyéb adatok (viselkedés a családban, rossz szokások, káros szenvedélyek, ismert kapcsolatok és címek – ha ezeknek nagy a száma, lista mellékelendő! – a titkos megfigyelés foganatosítását akadályozó helyzetek): [nincs kitöltve]

A szolgálat vezetője
[olvashatatlan aláírás]

3. A TITKOS MEGFIGYELÉST VÉGZŐ SZERV KIEGÉSZÍTŐ MEGJEGYZÉSEI: [nincs kitöltve]

(Bevezette, válogatta és fordította: Borsi-Kálmán Béla)

C.N.S.A.S.
DIRECȚIA ARHIVĂ CENTRALĂBătă în fața mea
azi: 14.08.1984.
U. Crenciara/ta:Declarație

17

Subsemnatul Rovina Gabu, fiul lui Delfa, născut la data de 7. aug. 1953, în orașul ȚH. Gheorgheni, domiciliat în drum. ȚH. Gheorgheni, Str. Albalongot nr. 16 profesa la Școala Generală Deliboceni de către următoarele:

În declarația de la 7. aug. 1984 m-am putut preciza exact unde mă aflam pe data de 4 și 5 iunie 1984 din cauză că a trecut destul de mult timp de atunci.

Pe data de 4. iunie la ora 6 dimineața am plecat din ȚH. Gheorgheni și am sosit la Deliboceni pe la ora 8. De la 8 până la ora 14 am lucrat orele de curs și am venit la Borzolt, unde am stat până la ora 4³⁰ dimineața ziua următoare, 5 iunie. Am dormit în această noaptea la Borzolt. Pe data de 5 iunie dimineața m-am dus la Deliboceni, și am avut acolo program medical până la ora 13. La ora 13 m-am întors la Borzolt, și am avut de explorat din ȚH. Gheorgheni în timpul amiezii acești zile de la Borzolt, în locuința căreia mă aflam.

14. aug. 1984
Borzolt

Rovina Gabu

Lőrincz Csaba, a béke embere

Kölcsönkaptam egy könyvet 2008 kora tavaszán Lőrincz Csabától, s mire visszaadhattam volna neki, meghalt. *A valódi világ* című filozófiai traktátus ez a könyv, írta Székely János, a múlt század legjelentékenyebb erdélyi költője, dráma- és prózáírója. A borítón halotti maszk, amelyet Székely Jánosról a fia készített.

Az ötödik fejezet címe: *A demokrácia esélyei*, melynek negyedik értekezése *A nacionalizmusról (Egy ideológia működése)* címet viseli. Bárhol lapozzunk is bele, arról olvasunk, aminek Csaba az egész életét nekiszánta: nemzet, nemzetpolitika, demokrácia, legitimitás, legalitás: „A nemzetnek nem feltétele sem a területi, sem a gazdasági egység, sem a szuverén állam. Ne volna nemzet a litván, az örmény, ne lett volna nemzet a cseh, a magyar, csak mert valamely birodalom bekebelezte? Nem volt nemzet az olasz a Risorgimento előtt is? Dante nem olasz (nemzeti) költő? A modern német nemzetet nem nyelvi egysége, nem Luther bibliafordítása (hanem például Bismarck) formálta meg? A kanadai francia közösség nem francia? Az erdélyi német nem német? Megszűnt volna nemzetnek lenni a lengyel, valahányszor felosztották Lengyelországot? Ne hamisítsunk, kérem, ne hamisítsunk!”

Az íróktól azonban Csabát megkülönbözteti, hogy elméleti feltevéseit lebontotta közigazgatási feladatokra. Valamint volt egy nagyon szerencsés korszaka, amikor meg is valósíthatta ezeket. A lehetőségekből kihozta az elérhető legtöbbet, számon tartva a keresztülvihető határain túl kigyózó métereket is. Gyakorlati munkája közben pedig nem homályosult el gondolati tisztasága.

Hat beszélgetésben követtem végig az életútját: az édesanyjával, a testvérével, a feleséggel, baráttal, aki álházassággal áthozta Erdélyből, s három munkatársával, akik a barátai is voltak.

A legrövidebb a feleséggel, baráttal folytatott beszélgetés. Az arányosság miatt vele ezért most foglalkozunk hosszabban! Dr. Frankl Klárának hívják, gyerekkorunk egy korszakában egymás közelében laktunk Szegeden, de akkor nem ismertük egymást. Sepsiszentgyörgyre, Csaba temetésére menet ismerkedtünk meg. Azután már az interjú miatt találkoztunk legközelebb. Mielőtt bekapcsoltam a kismagnót, beszélgetünk. Klári egy idő múlva elmondta, hogy az édesanyja katolikus volt, az édesapja pedig az a Frankl József gyógyszerész, aki rajta van az 1945-ben Dachauban készített, a foglyok hazatérését szervező magyar fogolybizottság egy részét ábrázoló híres fényképen: „Apai ágon holokausztgyerek vagyok.”

A hazatérést szervező dachau magyar fogolybizottság egy része. Balról jobbra, ülnek: dr. Hirsch G. gazdálkodó; Benkő István katolikus pap; Eglis István katolikus pap; dr. Borsa Mihály jogász, kisgazdapárti politikus; állnak: Földeák László hentes; Szegő Sándor textil-munkás; Pécsi János vasmunkás; dr. Horváth László orvos; Frankl József gyógyszerész; Gergely Miklós ipari tanuló. Hiányzik a képről például a magyar fogolybizottság elnöke, a legitimista őrgyőr Pallavicini György (Tiszadob, 1912. július 11.), aki a német megszállás után az illegális Magyar Front egyik vezetője volt, és a kiugrási kísérlet után hurcolták el; 1946. május 6-án az Államvédelmi Hatóság elrabolta, augusztus 26-án átadták a szovjet MVD-nek. A gulagon halt meg tbc-ben, a Juzsnaja erdőirtő lágerben, 1948. május 27-én.

Legyünk hívek Csaba szelleméhez, s mondjuk el, Klári nem akarta, hogy ez bekerüljön az interjúba, „mert nem Csaba története”. Azonban a többi beszélgetésben megmutatkozik a megszólalók háttére. Úgy helyes, ha Klári esetében is így történik ez.

Álljon itt Frankl József életrajza, ahogyan az iratok és leánya emlékei megőrizték: Szegeden született 1902. július 7-én, s ott is halt meg 1994. június 1-jén. 1940. február 1-től május 1-ig katonaként szolgált, talán Szegeden. 1942. április elejétől 1942. december 29-ig Ukrajnában volt munkaszolgálatos, századának száma: 105/3. A század a 13. könnyű hadosztályhoz tartozott, a nagykőrösi hadkiegészítő parancsnoksághoz. Frankl József egyik barátjának emlékezete szerint ez volt az első századok egyike, amely harcoló alakulatokhoz ment ki. Átlag napi ötven kilométert gyalogoltak. Nyár is volt közben, sokan eldobálták a takarókat, meleg holmikát, amire télen nagy szükségük lett volna... „Aknakereső volt a Papám, mert vékony, jómozgású, ügyes kezű ember volt – írta Klári. – És bátor is,

azt hiszem. Arra emlékszem, mert a Papám elmondta, hogy százból négyen jöttek haza, a többiek elpusztultak. Úgy emlékszem, arról beszélt, hogy lapos aknákat keresett, hason csúsztatva, centiről centire araszolgatva... Idegtépő lehetett, ezt én mondom, nem ő. Amikor hazajött, nagy hó volt, az udvaron vetkőzött le, és elégették a ruháját, mert tele volt tetűvel. Ezután Szentgotthárdra küldték munkaszolgálatosnak, ahol gyógyszerészként dolgozott. Onnan deportálták a feleségével és a kislányával együtt 1944. július 7-én, de a papírok szerint 1944. június 29-én tartóztatták le őket, valószínűleg ettől kezdve voltak gettóban, ezt nem tudom pontosan. Szentgotthárdon a menetben a kislánya nagyon szomjas volt, valahol vizet látott, váratlanul kirántotta a kezét az apjából, hogy igyon. A tömeg elsodorta, és soha többé nem látták. Apukám Auschwitzból 1944. július 11-én Dachaub került 78 812 számmal, amit nem tetováltak a karjára. Kaufering-Dachau is szerepel a papírokon... Egyszer meg akart halni, odakúszt a drótkerítéshez, úgy tudták, hogy áram van benne. Mindenre elszántan megfogta, de akkor nem volt benne áram. Egy alkalommal megkérte valaki, aki már nagyon beteg és gyenge volt, hogy menjen dolgozni helyette. A Papám vállalta, s mire visszajött a munkából, szét volt löve a barakk, amelyben lakott... Ott szabadult fel Dachauban, 1945. április 29-én, de talán csak június 29-én tudott hazaindulni, Jugoszlávián keresztül. Elveszítette a szüleit, a feleségét és a kislányát.”

Lőrincz Csaba a béke embere volt.

A szó tartalmában a megbékélés is benne van. De nem erre gondoltam. Hanem arra, hogy *békében* nincsenek győztesek és legyőzöttek. Egyenlő feltételek járnak a „bátor és körültekintő” tárgyalásokhoz, hazugságok és eltagadások nélkül, büntudat nélkül; szabadon.

Örmező, 2010. április 27.

Z. M.

„ÉLT BENNE A GONDOLAT,
HOGY HA MAGYARORSZÁGON
BEVÉGZI A DOLGÁT,
HAZAJÖN.”

Lőrincz Béláné Keresztes Mária

Zelei Miklós: – *Sepsiszentgyörgyön vagyunk, Lőrincz Csaba édesanyjával, Lőrincz Béláné Keresztes Máriával beszélgetünk a család történetéről. Jelen van Lőrincz Csaba öccse, Tibor és Borsi-Kálmán Béla is. Anyai ágon hová valósiak a nagyszülők?*

Lőrincz Béláné: – Az édesanyám nagyszülei nagybaconiak voltak, ott születtek, ott éltek. Az édesanyám nagyanyjának a testvére, Borbély Éfraim a tizennégyes háború alkalmával kivándorolt Amerikába, ott is maradt. Később csak egy lánya ment utána, Valéria, aki hazalátogatott annak idején, és segítette is az itthon maradt testvéreket. A kivándorlásuk időpontja nem tisztázott. Sokan mentek el Nagybaconból a háborút követően is. Borbély Éfraim Amerikában valószínűleg nem alapított új családot, csak a lánya, Valéria. Borbély Éfraim többi gyereke, Ilona, Sándor, Ferenc, József és Lujza, valamint a felesége, akit Idának hívtak, úgy emlékszem, de ebben nem vagyok biztos, itthon maradt. Az ősi nagybaconi ház azonban üres, mind elhaltak, illetve a leszármazottak elköltöztek, Amerikába talán nem, hanem ide, a környező falvakba. Éfraim testvérenek, Marcellának a dédunokája, és ennek édesanyja, Dalma van még Amerikában. Hogy tud-e egymásról ez a kinti rokonság, azt nem tudjuk. Valószínűleg igen. A nagymamámék hárman voltak testvérek, két lány, egy fiú. Nagymamám, Borbély Julianna férjhez ment Bartha Sámuelhez, aki fiatalon meghalt. Tőle maradt három gyermeke, aztán újra férjhez ment, ami érdekes, egy ugyancsak Bartha Sámuel nevű fiatalemberhez, aki a katonaságot kiszolgált, és kitüntetései is vannak. Előkerült a katonai kiképzési füzete, Csaba kutatta fel.

Lőrincz Tibor: – A hozzá tartozó oklevél is megvan, amely azt tanúsítja, hogy a kiképzést sikeresen befejezte: „Bartha Sámuelnek, császári és kirá-

lyi tizedesnek, született Nagybaconban. Gyakorló lövészként hatvanegy találati százalékot ért el, lövésszé kineveztetett, és a lövészi kitüntetés viselésére jogosult. Nagyszeben, 1909.”*

Z. M.: – *Ő élve jött vissza az első világháborúból?*

L. Bné: – Igen, visszajött. Csak azt nem tudom, hogy a nagymamámmal azután esküdtek-e meg? Valószínű, hogy azután, erre már nem tudok választ adni. Ettől a Bartha Sámuelről is három gyermek született, édesanyám, Bartha Lujza, és még két testvére. Úgyhogy hatan voltak testvérek összesen. De nem tartott sokáig a házasesetük, a három gyermekük születése után elég hamar elváltak. Mert a nagyatám arrogáns katonaember volt, a nagymámám meg törekeny, finom lelkű asszony, nem tudtak együtt élni. Nagy volt a gazdaság, nem tudtak egyezni. A gyerekek árván maradtak, ami elég szomorú sorsra juttatta őket, mert aztán el kellett hogy menjenek ide-oda dolgozni, Brassóba például.

Z. M.: – *A nagybaconi házban éltek?*

L. Bné: – Igen, igen. De nem tudták, gyermekek voltak, a birtokot se kezelni. Úgyhogy a kisebb gyermekek elmentek. Az egyik ment Brassóba a bátyjához, a nagyobb bátyjához, a féltestvéréhez. A másik, Vilmos bácsi ment mészárosnak Predeálra, ott élt, ott is nősült meg. Gizus meg Magyarországra ment ki, a másik testvére nyomában. A három testvér háromféle szóródott. A nagyobb testvérek közül az egyik Kisbaconba ment férjhez, Benedek Elek családjából származó férje volt. Rokonsága volt Elek apóval. A másik testvér pedig szintén kiment Magyarországra, ő ott is halt meg a háború alatt. Úgy tudjuk, hogy az utcáról fogták el, mikor a zsidóüldözés is volt. Elfogták az utcán, elvitték, és többet semmit se lehet tudni róla. Hogy mi lett vele? Kivégezték? Semmit se tudunk. Gizus, a kisebb testvér most halt meg öt éve, ő ott élt Pesten, de nem ment férjhez. Üzletben dolgozott. A Kerepesi temetőben temették el, megvan a síremléke is. Jártunk ott többször is, látogattuk a sírt. Róluk ennyit tudok mondani. Édesanyám pedig férjhez ment Keresztes Árpádhoz, az édesapámhoz. Úgy került haza aztán Brassóból, és ők ott is éltek Nagybaconban.

* A dokumentumokat Szakály Sándor jegyzetével lásd kötetünkben: 676–680. p. (A szerkesztők megjegyzése.)

Z. M.: – *Keresztes Árpádné Bartha Lujza?*

L. Bné: – Igen.

Z. M.: – *Mivel foglalkoztak?*

L. Bné: – Édesapám kerekemester volt, szekér- és kerékgyártó. Falusi viszonylatban akkor az nagy dolognak számított, és állandó munka volt. Nagyon jól dolgozott. Az egész faluban hárman voltak kerekések, s mind a háromnak rengeteg volt a munkája. A falu mezőgazdasággal foglalkozott, és ez jól menő mesterségnek számított. Az édesanyám háztartást vezetett, és nagyon sokat dolgozott a földeken. Pótolta édesapámnak is a munkáját. De amikor nagyobb tennivalók következtek, édesapám is otthagya a műhelyt, és a mezőn dolgozott. Mikor nagyobb lettem, akkor már én is azt csináltam. Belenőttem a mezei munkába. Nagyon ki is használtak, mert muszáj volt. Nem volt más segítség, egyedüli gyermek lévén, én voltam minden támaszuk. Van ugyan egy öcsém, Árpád, de ő huszonkét évvel fiatalabb nálam. Azokban az időkben az egyetlen gyermekük voltam.

Z. M.: – *A műhelyben is kellett segíteni?*

L. Bné: – Rengeteg szerszámja volt édesapámnak, és engemet is befogott nagyon sokszor. Volt egy kézzelhajtós szalagfűrész, s amikor vágta a kerékhez a körszeleteket, a fát oda kellett tartani a fűrész elé, s közben hajtani is a fűrész. Édesanyám beteges volt, epebetegsége volt, ő nem tudta. Odaálltam én, amíg tudtam, hajtottam, de nem bírtam sokáig, nagyon fárasztó volt. S akkor édesapám azt mondta, na, fiam, nem baj, gyere! Tartsd rá a fát te, és én hajtom! Szépen odaállított engem, én tartottam, ő hajtotta, s így fűrészeltünk. A hajamat mindig lekötötte, de a szalagfűrésznek is volt védőborítója. Ezért szeretek ma is fűrni-faragni, fűrészeltetni, mindent szívesen csinállok, mert a műhelyben nagyon sokat tevékenykedtem mint gyermek.

Z. M.: – *A fém alkatrészeket honnan szerezték be?*

L. Bné: – Amikor elkészült a szekér, vitték a kovácsmesterhez, s ő rendezte rá a vasakat. Édesapám ilyesmivel nem foglalkozott. Nagyon szépen dolgozott, nagyon pontos munkát végzett, pontos, alapos ember volt.

Z. M.: – *Még mit kellett segíteni?*

L. Bné: – Édesanyám reggel az ebédet úgy nagyjából előkészítette, s én megfőztem. Sokszor még kicsiként.

Z. M.: – *Reggel hánytól?*

L. Bné: – Reggel ötkor kelés volt. Ők elvégezték a háztartást, kicsapták a teheneket. A majorságot én rendeztem. Megfőztem az ebédet, vittem utánuk a mezőre, és maradtam én is, dolgoztam velük, amit gyermekként tudtam. Aztán ahogy nagyobb lettem, többet. Amikor kezdett esteledni, én jöttem haza elsőnek, elláttam az állatokat, a majorságot, és vártam őket, hogy jönnék. Volt, amikor vacsorát készítettem.

Z. M.: – *Meleg vacsorát?*

L. Bné: – Meleget, mert délben csak leves volt az ebéd, estére egy kiadósabb fogás. Ez volt az én feladatomban.

Z. M.: – *És közben iskola?*

L. Bné: – Ez a nyári vakációban folyt így. Télen iskolába jártam, onnan én nem hiányoztam soha. Az iskola, nekem az jól ment. Jó tanítóim voltak, szerettek, én is szerettem őket. Sokat, nagyon sokat szerepeltem, bevontak a kultúr munkába, nagyon sokat szavaltam, az ottani falusi nép úgy emlékszik vissza rám, hogy a versmondó Mariska. Mert én otthon Mariska vagyok, engem csak úgy ismernek. Itt Szentgyörgyön nem. Ha azt kérdik, hogy Mariska hol lakik, azt se tudják, ki az.

Z. M.: – *Az édesapja a második világháborúban katonáskodott?*

L. Bné: – Azt átéltek, a világháborút! Igen. Édesapám elvitték katonának.

Z. M.: – *Melyik hadseregbe?*

L. Bné: – A székely határőrségben szolgált. Amikor jöttek az oroszok, akkor elvitték őket, fel valahová Csíkba. Nem tudom, melyik faluba. Ott fogták el őt, orosz fogságba esett.

L. T.: – Ez 1944-ben történt.

L. Bné: – Gyergyóból Brassóba kísérték őket, ott vagonírozták be a foglyokat. Édesapám valahogy üzenetet tudott adni édesanyámnak, hogy menjen, találkozzanak. El is ment édesanyám Brassóba, meglátta, ahogy édesapámat kísérték a sorban, mezítláb.

Z. M.: – *Román őrség volt?*

L. Bné: – Vagy orosz... Nem tudom pontosan. De azt hiszem, oroszok voltak, akik kísérték. És akkor édesanyám futott egy brassói cipésmester távoli rokonunkhoz, akitől gyorsan egy cipőt rendezett édesapámnak, és még át is tudta adni. Be tudta adni a sorba. Hogy hogyan, nem tudom. Azt mondta, nagyon nehéz volt, de beadta. Édesapámat pedig elvitték Magnyitogorszkba. De kijátszotta őket! Szikár, sovány ember volt, de annyira, hogy még az orosz öröknek is feltűnt, s kérdezték, hogy mi van vele. Mondta, hogy átment a szekér a gyomrán. Rögtön betették az okába, így mondta nekünk, az okába.

Z. M.: – *Oszlablennij kontyíngent, legyengült állomány...*

L. Bné: – Ennek köszönhetően egy évet volt csak fogságban és megmenekült. Beteg volt, hazaengedték.

Z. M.: – *Magyar katonaként esett fogságba. Korábban volt román katona is?*

L. Bné: – Igen.

L. T.: – Román katona a húszas években volt.

Z. M.: – *A háborút itthon hogyan élték át?*

L. Bné: – A pincében húzódtunk meg, s ahogy közeledett a front, menekíteni akartak minket. Mindenki menjen! És a nagymamám, az apai ági nagymamám, akivel együtt laktunk, azt mondta, hogy fiaim, én nem megyek sehová. Én itt maradok. Ti, ha akartok, menjetek, én nem. Így mi se mentünk, hanem kivonultunk, amíg nagyon zűrzavaros volt a helyzet, egy juhakolba. Elég messzire. Miklós bácsinak a juhakolában voltunk. Ott

töltöttünk egy pár napot, de csak hazajöttünk, s lehúzódtunk megint a pincébe. Ott vészeltük át a bombázásokat. A kertünkben kenderföld volt, a kenderkötésekről fölülről valószínűleg azt hitték, hogy katonák. Mert minket bizony elég közletről érintett a bombázás. Éppen édesanyámmal pakoltunk, hordtuk fel, menekítettük, amit lehetett, a padlásra. És ahogy jöttünk le, mert hallottuk, hogy közelednek a repülőök, a légnyomás engem lenyomott a padlásról. Édesanyám jött elől, én utána, és a légnyomás a karjába röptett. Mentünk is vissza a pincébe. Régi pince volt, jó bolthajtással, ez volt a legbiztonságosabb, még a szomszédok is odahúzódtak. Ágyakat csináltunk, jól berendezkedtünk ott lent. Én mint gyermek élveztem ezt, nekem jól telt odalent. Étkezésünk volt, mert tartalék az volt, azzal nem volt baj. Nem emlékszem, hogy éhezünk volna. Így múlt el a háború. Édesapám elég hamar, az elsők között jött haza. Híre ment egész Nagybaconban, hogy jön. Mi szaladtunk, édesanyám vitt engem.

Z. M.: – *Itt akkor már újra román világ volt.*

L. Bné: – Már román világ volt, igen. És én nem ismertem meg az édesapámat! Olyan lerongyolt állapotban, olyan soványan, véznán jött.

Z. M.: – *Melyik hónapban?*

L. T.: – Ha jól tudom, 1945 szeptemberében jöhetett haza.

L. Bné: – Szeptember? Mintha én is úgy emlékeznék, hogy szeptemberben. Igen.

L. T.: – A katonakönyvébe beleírta, hogy mikor szabadult. Ő maga írta be. Az Nagybaconban esetleg megvan.

L. Bné: – Nagybaconban lehet, mert hazaadtam. Kérvényeztük mi ezt a segílyt, a kárpótlást. A román államtól kapott, de a magyar államtól nem. Édesanyám azután elmondta, hogy édesapám tele volt poloskával, tetűvel, teljesen levetkőztette, a kemencébe dobott mindent, ami rajta volt, ott égette el. Nagyon le volt soványodva, nagyon kellett vigyázni a kosztjára, hogy mit kap, de hamar helyrejött.

Z. M.: – *Azt, hogy magyar katona volt, utóbb nem kérték rajta számon?*

L. Bné: – Nem, nem. Ilyesmire nem emlékszem. De még az oroszokkal kapcsolatosan eszembe jutott, amikor megjelentek nálunk, rengeteg majorság volt az udvaron. Egy orosz katona megállt az udvar közepén, a majorságot mind legéppisztolyozta és édesanyámat kényszerítette, hogy abból csináljon vacsorát.

L. T.: – Még a csergőóra is belelőtt! Elkezdett csengeni az óra és belelőtt. Hogy pokolgép. Robban!

L. Bné: – Igen, igen. Megcsinálta a vacsorát édesanyám, és kényszerítették, hogy ő egyék. Nem nyúltak addig hozzá. És végig ott kellett állni. Én is, mint gyermek, ott firegtem-forogtam körülöttük. Engem nem bántottak, de a fiatal nőknek bujkálni kellett padláson, pincében, beöltöztek öregasszonynak, ilyen sztorikra is emlékszem. Mert a néném, édesanyámnak a testvére akkor otthon volt még. Az, aki aztán Pestre költözött. Még fiatal lány volt, a szomszédban is lakott egy fiatal lány, és vele együtt bujkáltak. Velünk élt a nagybátyám, édesapámnak egy kisebb testvére, akit nem vittek el katonának. Őt is bújtattuk a csűrben, az odorban. Nagy lyukat vájtunk a szénába, ott csináltunk neki egy kis szálláshelyet, ahol tudott létezni, ülni, aludni. És jött egy orosz katona, mert rögtön a németeket keresték, ment a csűrbe, a géppisztolyt tartotta a kezében. Kétségbe voltunk esve, most megtalálja a nagybátyámat. De nem volt semmi mozgás. Visszajött, ki a csűrből, és elment.

L. T.: – Előtte még németek is voltak ott.

L. Bné: – Igen, a kertünkben bujkáltak, mikor vonultak vissza. Csalogattak minket, gyermekeket, és apró cukorkákat osztogattak nekünk. Azután ukránok vonultak át a falun, szekerekkel. Ekkor a háborúnak már vége volt. Édesanyámék csomagokat készítettek nekik, és mint gyermekek, adtuk föl a szekerekre. De nem volt szabad. Akik kísérték őket, nem engedték. Vonultak át a falun, és Uzonkánál telepedtek meg, rengeteg hirtelen kemencét, tűzhelyet csináltak, ami sokáig megvolt. Emlékszem, ahogy mint gyermekek bámultuk, nézegettük, hogy itt főztek. Sokáig láthatóak voltak az oldalkában azok a tűzhelyek.

Z. M.: – *A román közigazgatás hogyan jelent meg újra a faluban?*

L. Bné: – Az nálunk nagy dolog volt. A Maniu-gárdista szárazajtai gyilkolással kezdődött. Ahogy átalakultunk és elmentek az oroszok, jöttek a gárdisták. Nagybaconban románok nem éltek. A magyar időben nem volt egy se, de amikor román idő lett, megszorodtak! Belőlük lettek a román vezetők, és őket használták a gárdisták, hogy összeszedjék, akik nem tettek nekik.

Z. M.: – *Ők helybeliek voltak?*

L. Bné: – Helybeliek, igen, igen. Besegítettek a gárdistáknak, már legalábbis nálunk. Amire én visszaemlékszem, volt egy román család, Miklós Sándornak hívták a férfit, tőlünk egy kicsit távolabb, de szomszédok voltunk. És persze a faluban mindenkin végigmentek, hogy kinek milyen bűnét tudnák felhozni. És tudom, hogy Miklós Sándor bácsi édesapámat nagyon védte. Mondta, olyan ember az édesapám, hogy hasonlót még lámpással se lehetne kapni. Így mondták el nekem, hogy Sándor bácsi nagyon kivédte az édesapámat. Nagybaconban nem került sor gyilkolásra. Szárazajtán megcsinálták, ezzel elcsendesedett a környéken. Valamikor negyvenötben vagy negyvenhatban román iskolát is létesítettek, egypár gyerekkel, volt román tanítójuk.

Z. M.: – *Hozták?*

L. Bné: – Odavaló volt, Bogdán nevezetű, de tudott románul, és azt hiszem, hogy román lett abban az időben, és ő lett a tanítójuk. Egy Bogdán József nevezetű tanító, emlékszem jól. Járt hozzá egypár gyerek, akiket románul tanított. Ugyanott volt a román iskola a magyar mellett, külön épületben, amelyben régen óvoda volt, oda csináltak egyetlenegy román osztályt. Nem futotta többre. Emlékszem a magyar időre is, mikor jöttek a magyar huszárok. A nép az utcán volt, a főútra kivonult. Nagyon szép volt, amikor a huszárok végigvonultak. Nagy Elek tiszteletes úr minket, gyermekeket odagyűjtött maga köré, és emelgetett fel, hogy ordítsuk: „Horthy, Csáky, Teleki, minden oláh menjen ki!”, „Libamáj, zúza, máj, nem kell többet zecsemáj!” Ezeket kellett ordítsuk, de ahogy csak kifért a szánon, s erre biztatott. Igen nagy tömeg gyűlt a főútcára. Végig tele volt, virágokat dobogáltak. Kicsi székely ruhába öltöztettek engem is és ordítottunk.

Z. M.: – *Nagy Elek református volt?*

L. Bné: – Református. Nagy Vilmos tábornoknak a rokonsága volt különben, Erdővidék református esperese. Sokáig szolgált Nagybaconban. Még ő confirmált engemet is.

Z. M.: – *Diadalkaput is építettek?*

L. Bné: – Volt! Egy nagy kapu, virággal feldíszítve a községháza előtt. Az nagy dolog volt, a magyarok bejövetele.

Z. M.: – *Hagytak maguk után egy kis helyőrséget, vagy mentek tovább mindannyian?*

L. Bné: – Nem maradtak, a helyi tanítókból lettek a leventekiképzők. Van is egy képem, ahol a magyar zászlót avatják fel az iskola udvarán, s leányok és levente fiúk állnak körülötte. Na persze akkor aztán mindenki magyar lett, minden jó volt, csak nagyon rövid ideig tartott. 1940-ig én is román óvodában voltam, mert addig meg minden román volt, negyvenben lehetünk megint magyarok, de még azután is csak magyar iskola volt, az egy román osztály kivételével. De az se volt kötelező, csak aki akart, az ment a román iskolába. Persze románul tanítani elkezdtek, az kötelező volt, igen.

Z. M.: – *És Mária néni jól megtanult románul?*

L. Bné: – Ááá! Hát soha senkitől egy szót nem hallottam, csak az iskolában, amit leckét tanultam. Senki nem beszélt román nyelven.

Z. M.: – *Román nyelvet vagy irodalmat tanítottak?*

L. Bné: – Irodalmat és nyelvtant is, mindent.

L. T.: – De aki tanította, azt hiszem, az se igen tudott románul.

L. Bné: – Hát magyar volt a tanító bácsi, Endre bácsi. Csak tudott azért románul, de magyar tanító volt, Bodnár Endrének hívták. Volt egy nagyon jó magyartanárnőm, Nagy Katus néni, aki biztatott és erre a pályára irányított engem. Neki köszönhetem, hogy elmentem a képzőbe, mert bi-

zony elég nehéz helyzet volt még az ötvenes években. A háború után jött egy borzasztó nagy aszályos év. Ami tartalékunk volt, 1946–47-ben mindet feléltük. Ötvenben kellett kezdenem a képzőt, de nem vettek be bentlakásba, mivelhogy édesapám keresztesmester volt, ez már úgy számított, hogy kizsákmányoló. Kintlakást kellett hogy fogadjunk.

Z. M.: – *Melyik városban?*

L. Bné: – Kézdivásárhelyen. Autót fogadott édesapám, mert hárman mentünk a faluból, s fogadtak egy kisebb teherkocsit is. Ami élelem létezett, mindent kellett vinni. Meg volt szabva, hogy mit kell vinni a kintlakásba. Kiemelt kulák volt a házinéni, házibácsi, megvan a fényképük is, hozzájuk tettek be minket Márta asszonnal együtt. Mert együtt laktunk Fábrián Ernőnek a feleségével. Vele együtt laktunk a kintlakásban.

Z. M.: – *Ez magyar óvónőképző volt, vagy tanítóképző is?*

L. Bné: – Tanító- és óvónőképző, vegyes, mixed.

Z. M.: – *S csak magyar?*

L. Bné: – Csak magyar. Tanultunk románt és orosz.

Z. M.: – *Hány évig tartott?*

L. Bné: – Négyig.

Z. M.: – *Milyen előképzettség kellett hozzá?*

L. Bné: – A nyolc osztály kellett, közben megtörtént a tanügyi reform is, 1949-ben.

Z. M.: – *Vagyis középiskolának számított?*

L. Bné: – Igen.

Z. M.: – *Fiúk is jártak oda, vagy csak lányok?*

L. Bné: – Fiúk is, Sylvester Lajos volt évfolyamtársam. Ő is ott kezdte, elvégezte itt a tanítóképzőt, azután ment egyetemre. És még nagyon sokan, közismert emberek. Mind évfolyamtársaim voltak Kézdin. Ahol nehéz időszakot éltünk át, mert szegénység volt, a koszt is elég gyenge. Másodévre bevettek bentlakásba, mert jó volt a tanulmányi eredményem. Befogadtak, de negyedévben ismét kidobtak. Ez így ment akkor.

Borsi-Kálmán Béla: – *Mártának mi volt a családi neve? Fábían Ernőnének?*

L. Bné: – Kovács Márta.

B.-K. B.: – *Fábían Ernő nem bukkant ott föl?*

L. Bné: – Nem. Ó, ők később ismerkedtek meg. Mártát kihelyezték Kovásznára, ott tanított mint óvónő, s akkor ismerkedtek meg Ernővel.

Z. M.: – *Ifjúsági szervezet működött a képzőben?*

L. Bné: – Az IMSZ, imszesek voltunk.

Z. M.: – *Ifjúsági...*

L. Bné: – Ifjúsági Munkás Szövetség. Mindenkinek be kellett állni, ottan mese nem volt. Az iskolákban pedig a pionírszervezetek működtek. Minket kiképeztek IMSZ-vezetőknek, kiképzőknek, s mentünk az iskolákba, a pionírokhoz, s őket szerveztük.

Z. M.: – *Volt valami formaruhájuk is az imszeseknek?*

L. Bné: – Nyakkendő. Piros pionírnyakkendő, a pioníroknak, úgy emlékszem, fehér ingük, sötét szoknyájuk és piros nyakkendőjük volt, de csak felvonuláskor kellett ezt fölvenni. Nekünk a nyakkendőt kellett fölkötni, amikor mentünk a pionírokhoz, de máskor nem hordtuk.

Z. M.: – *Sapka nem volt kötelező?*

L. Bné: – Nem. Csak a képzősöknek volt sapkája, de az nem IMSZ-sapka volt, hanem a képzőnek a sapkája. Sötétkék sapka, fekete egyenkötény, így kellett járnunk. De szeretnék még a családukról beszélni! Az édesapámnak az édesapjáról, Keresztes D. Jónásról, aki az I. világháborúban megsebesült, átlőtték a jobb karját, így hazakerült, de munkaképtelen lett, a jobb karját nem tudta használni.

Z. M.: – *Melyik fronton háborúzott?*

L. Bné: – Galíciában. Van egy levelünk, amelyet a nagyanyám írt volt nagytatámnak a budapesti kórházba, mert oda szállították aztán őt be, Budapestre. Az a levelünk megvan. Nagytatám hazakerült a kórházból, már a karja meg volt gyógyulva, de nem tudott különösebben dolgozni vele, pedig kellett volna, mert ott voltak a gyerekek körülötte, a három fia. De az ő szüleiről már nem sokat tudok. Az édesapja állítólag Dávid volt, Keresztes Dávid. Abban az időben szokás volt, hogy a szülőneveket, a keresztneveket vitték tovább a gyerekek. A nagytatámat is így különböztették meg, hogy odatették a D betűt, Keresztes D. Jónás, nagyon sokan hordják így nálunk a faluban az édesapjuk nevét. Ő korán, már 1941-ben meghalt. Ahogy jöttek haza a szénásszekérrel a mezőről, megverte egy hideg eső, súlyos tüdőgyulladást kapott, amit akkor nem tudtak kezelni. Még nem volt penicillin. A nagymamám, Borbély Juliánna özvegyen maradt, de még sokáig élt, kilencvenegy évesen halt el. Együtt laktak az édesapámmal, az öccsével meg az ő családjukkal. Nagy házuk volt, amelyet a nagyszülőktől örököltek, sőt, eleinte még a nagyszülők is ott laktak, amíg éltek. Három, mondhatni, hogy három család élt együtt, külön részük volt a nagy épületben, de közös udvar, közös csűr, istálló. Minden közös volt. Nagyon szépen éltek együtt. Veszekedés, meg nem értés, amíg én visszaemlékszem, soha nem volt köztük. Békességben, csendben egyeztek, nagyon szépen éltek a testvérek. Volt egy bátyjuk is, akinek volt külön lakása, de ugyancsak ott a közelben. A testvérek nagyon segítettek egymást.

Z. M.: – *Otthon milyen könyvek, újságok voltak?*

L. Bné: – Már gyermekkoromban nagyon szerettem olvasni. Könyveket gyűjtögettem, újságok nemigen jártak nekünk, nem emlékszem én újságokra. Mondtam, hogy volt egy nagyon jó magyar tanítónénim, Nagy

Katus néni, ő adogatott könyveket. Verseskönyveket, regényeket. S a faluban, akinek könyve volt, attól kölcsönkértem. Amikor pedig elkerültem a képzőbe, szintén nagyon jó magyartanárnőm volt, dr. Molnár Dénesné. Nagy-nagy könyvtára volt, és megengedte, hogy járjak hozzá szabadidőben, választhattam könyvet s olvashattam. Amit én ki is használtam. Az iskolában nem volt könyvünk, mindent diktáltak, mindent kézzel írtunk. Előfordult, hogy a tanárnő leírta, kiadta a lapokat, s le kellett másolnunk. Nagyobb időnk nem tanulással telt, hanem azzal, hogy másoltuk a tananyagot. Még most is megvan a padláson a sok füzet, amit kézzel írtunk, s így tanultunk.

Z. M.: – *Rádió mikor lett?*

L. Bné: – Rádió? Megmondom, mikor hallottam rádiót. Amikor az ötvenhatos forradalom volt Magyarországon, s én már kint tanítottam Sepsibodokon. A házinéninek volt egy olyan rádiója, amit fülhallgatóval lehetett csak hallgatni. A forradalom alatt egymás füléről kapkodtuk a hallgatót, hogy halljuk. Halljuk, halljuk, követtük, hogy mi történik. A háziasszonyom éppen akkor készült a leányához, aki Körmenten lakott, és közbeszólt ez a forradalom, nem tudott kimenni. A leánya, az elment volt a háború alatt, a negyvennégyes időszakban, kinnmaradt, s férjhez ment. Villanyt meg csak a képzőben láttam először. Otthon nem volt még akkor villany, rádió. Kézdin láttam először villanyt.

B.-K. B.: – *Az a Bartha Vilmos, aki Predeálra került mészárosnak, román nőt vett el feleségül?*

L. Bné: – Nem, nem. Egy pojáni nőt, aki szintén ott volt Predeálon, szolgált, vagy házvezetőnő volt, ezt már nem tudom.

B.-K. B.: – *Az utódokból mi lett? Megvannak?*

L. Bné: – Megvannak, persze. Van hét szép gyerek, élnek is.

B.-K. B.: – *És mind ott Predeálon?*

L. Bné: – Nem, hazajött a nagybátyám, s itthon nyitott mészárszéket. Házat vásárolt, mészárszéket nyitott, s itthon folytatta a mesterségét

nagyon sokáig. De olyan jól ment neki, hogy minden fiának házat tudott vásárolni Baconban, s minden fia otthon lakik. A két leánya is.

B.-K. B.: – *Mert sokan sajnós kinn maradtak és elvesztek a magyarság számára.*

L. Bné: – Nem, nem, ő visszajött. A gyerekeit se engedte sehova elmenni. Mind otthon tartotta, mondom, házat vásárolt nekik, van, amelyiknek van mestersége, a másik meg gazdálkodik. Mind otthon vannak. A másik nagybátyámnak a fia is otthon van. Nem, egy se ment aztán el.

Z. M.: – *A kézdivásárhelyi képző befejezése után mi volt az első állomáshely?*

L. Bné: – Legelőször Miklósvárra kerültem tanítani. Baróthoz közel, Köpec és Nagyajta közé. Valamikor járási székhely volt, kicsi magyar falu. A Kálnoky-kastély van ott. Kálnoky gróf gyűjtött oda nagyon sok embert dolgozni, ezek a betelepültek voltak ott inkább, de mind magyar emberek laknak ottan.

B.-K. B.: – *De nem biztos, hogy székelyek voltak?*

L. Bné: – Ezt nem tudnám megmondani. Egy évet dolgoztam ott, 1954–55-ben. 1954. júniusban végeztem, már szeptemberben kineveztek, s dolgoztam.

Z. M.: – *Miből állt ott egy tanítónőnek a fölszereltsége? Hol lehetett lakni?*

L. Bné: – Óvodához kerültem, de tanítottam az iskolában is. Nagyon nehéz volt. Családnál laktam, háznál. Amikor kimentem, az édesapámmal csináltattam az óvodának fakockákat, mert nem volt semmi az égvilágon. A Kálnoky-kastélyban volt az óvoda, egy teremben. És én, amit tudtam, kézzel megcsináltam. Fiatal káderek voltunk, tele energiával. Én díszítettem az óvodát, én csináltam szemléltető képeket. Semmi nem volt, semmi, semmi! Borzasztó szegénység volt ottan. De aztán nagyon ki is használtak, mert a faluban egy ember nem volt, aki jegyzőkönyvet tudott volna írni. Mikor voltak a kollektívnek a gyűlései, állandóan minket vittek, mi voltunk a jegyzőkönyvvezetők, mi voltunk, akik kultúrmunkát végeztünk. Ha az üzletben leltár volt, akkor abban

részt kellett venni, segíteni kellett. Mindenre kihasználtak mint fiatal, tanult kádert.

B.-K. B.: – *Utána jött Bodok?*

L. Bné: – Aztán jött Aldoboly. Áthelyeztek oda egy év múlva, mert megszünt egy poszt, én voltam a legfiatalabb, és engem tettek-raktak. Mentem Aldobolyba, ott is voltam egy évet. Ott is ugyanaz volt a helyzet, kellett egy házaspárnak a hely, őket nem választhatták szét, hát engem raktak tovább, s kerültem Bodokra.

B.-K. B.: – *Ez már 1957?*

L. Bné: – Ez már 1957-ben volt, amikor folyt a kollektivizálás.

Z. M.: – *Hogy ment?*

L. Bné: – Nehezen, sokat gyomrozták az embereket.

B.-K. B.: – *Jöttek az aktivisták a városból? Agitálni?*

L. Bné: – Még ütlegeltek is.

Z. M.: – *Románok voltak az agitátorok?*

L. Bné: – Nem, nem, magyar emberek voltak. Egyikük kollektívvezető lett, elnök. Édesapámmal együtt volt orosz fogságban. Minket is elküldtek szervezni, három napot adtak, ha be tudod a szüleidet szervezni, akkor jó, s ha nem, az állásodnak vége.

Z. M.: – *És mi volt a megoldás?*

L. Bné: – Az volt a megoldás, hogy én három napra boldogan hazamentem, otthon szólni sem mertem, mert már láttam, hogy mi van otthon. Nagy elkeseredés. Nem szóltam én semmit, hanem szépen visszamentem, s azt mondtam, nem sikerült. Csináljanak, amit akarnak.

B.-K. B.: – *Nem történt semmi?*

L. Bné: – Semmi. Csak fenyegettek ezzel.

B.-K. B.: – *Jól emlékszem, hogy 1957-ben volt a nagy népszámlálás? Magyarokat is befogták a lakosságot összeszámlálni?*

L. Bné: – Igen.

B.-K. B.: – *Kisgyerekként vitt az apám engem is magával, mentünk a cigányputrikhoz.*

L. Bné: – Nem tudták megírni a népszámlálási papírokat se, azt is nekünk kellett megcsinálni.

B.-K. B.: – *A tanító volt a mindenes?*

L. Bné: – Igen. Akármit kellett csinálni, állandóan minket kaptak. Nem számított, este vagy reggel korán, menni kellett.

Z. M.: – *A jegyzőkönyveket magyarul lehetett írni?*

L. Bné: – Magyarul írtunk mindent.

Z. M.: – *Románul sikerült volna?*

L. Bné: – Nem, nem. Én abszolút nem tudtam megtanulni románul. Amikor idekerültem Szentgyörgyre, és mindent románul kellett vezetni, naplót, lecketervet, sokat kínlódtam. Sokat szótároztam. A szaknyelvet elsajátítottam, megírtam, de hogy az nyelvtanilag milyen volt, azt már a tanfelügyelőnő tudja.

Z. M.: – *Ő nem tette szóvá?*

L. Bné: – Nem, nem. Aztán voltak a román inspekciók, ellenőrzések. A tanfelügyelőség évente legalább egyszer ellenőrizte a tanügyesek munkáját, óralátogatásokat tartottak, megnézték az óravázlatokat, megnézték mindent, tanfolyamokat tartottak, s vizsgáztattak minket, majd az egészet kiértékeltek. Előtte sokat készültünk. Drukkosan ment, nehéz volt nagyon.

Z. M.: – *Bodokon meddig tartott a munka?*

L. Bné: – 1958 júniusáig, ekkor jöttem férjhez, egészen addig ott voltam Bodokon. Azt az évet ki akartam tölteni, de a férjem nem engedte. Szentgyörgyön egy pár hónapig nem is volt munkahelyem.

Z. M.: – *Sepsiszentgyörgyön kötöttek házasságot?*

L. Bné: – Polgárit itt Szentgyörgyön kötöttünk, de a templomi esküvő Nagybaconban volt. A férjem, Lőrincz Béla idevaló volt, itt dolgozott. Árkosi származású, de itt lakott. Így aztán szentgyörgyi lakosok lettünk. A férjem családjáról nagyon keveset tudok. Árkosiak, az anyósomnak tizenkét gyermeke született, de már egy se él. Azt hiszem, kettő halt meg kis picikén, a többi pedig mind nagy kort élt meg.

Z. M.: – *Lőrincz Béla édesapja mivel foglalkozott?*

L. Bné: – Gazdálkodó volt, Lőrincz András. Elhalt hamar, ha jól emlékszem, balesetben. A cséplőgép vitte volt el.

B.-K. B.: – *Lőrincz Béla édesanyjának mi volt a neve?*

L. Bné: – Bokor Róza. Igen. Lőrincz András és Bokor Róza.

B.-K. B.: – *Csaba mondott egyszer valamit, nem nagyon kérdezősködtem, mert nagyon szűkszavú ember volt, úgy kellett harapófogóval kihúzni belőle a dolgokat, de egyszer említette, hogy mintha ők elszékelyesedett szászok lettek volna, a Lőrincz család.*

L. Bné: – Nem! Nem voltak szászok. Én erről nem tudok, hogy ők szászok lettek volna.

B.-K. B.: – *Nekem úgy rémlik, hogy talán még magyarosítottak is, Laurenzről lettek Lőrinczek. De régen elmagyarosodtak. Ezt mondta nekem egyszer Csaba.*

L. Bné: – Mondom, én nem vagyok nagyon ismerős az ő családjukban.

„Igazi úriember volt.”

B.-K. B.: – *De ennek utána lehetne járni.*

L. Bné: – Árkoson esetleg.

Z. M.: – *Mert volt egy legenda, hogy Csabát az édesapja tanította meg németül, még gyerekkorában. Ez igaz?*

L. Bné: – Igen. Ez igaz. Ő kezdte vele a németet, mert beszélt németül és oroszul. Orosz fogságban volt a férjem öt évet. Megtanult jól oroszul. Korábban pedig mint kereskedőinas németül is tanult. Később a középiskolát is elvégezte, de már kereskedőként.

Z. M.: – *Érettségizett ember volt?*

L. Bné: – Igen, igen, és jól beszélt németül. Mert nekik mint kereskedőknek kötelező volt nyelvet tanulni abban az időben.

Z. M.: – *Gimnáziumot végzett vagy kereskedelmit?*

L. Bné: – Gimnáziumot! Itt Szentgyörgyön, magánúton. Magánúton tette le, miközben dolgozott.

B.-K. B.: – *Csaba azt mondta nekem, hogy nagyon jó eszű ember volt.*

L. Bné: – Igen, nagyon okos.

B.-K. B.: – *Kiválóan vágott az agya?*

L. Bné: – Igen, nagyon értelmes, okos ember volt. Üzletvezető volt nagyon sokáig, az állami nagy üzlet egyik részlegének volt a főnöke.

Z. M.: – *Az áruházban?*

L. Bné: – Az áruházban, igen.

B.-K. B.: – *Egyszer azt is kibúztam Csabából, miután elolvasta az Öt nemzedék, és ami előtte következik című, a temesvári levante-pörről szóló könyvet, hogy neki nagyon tetszett a könyv. A dicséretekkel is fukarul bánt, de egy gyenge pillanatában bevallotta, hogy azért is tetszik neki a könyv, mert ráismert arra a társadalomtörténeti vonulatra, amelyhez az édesapja is tartozott.*

L. Bné: – Igen. Így van.

B.-K. B.: – *Nemesi mintát követő, egy kicsit dzsentris, mulatni, élni szerető, magára sokat adó ember.*

L. Bné: – Pedáns, pontos, precíz.

B.-K. B.: – *Ugyanakkor a munkát megkövetelő. Erre ismert rá Csaba. Talán azt is mondta még, nem biztos, hogy jól emlékszem, hogy az édesapjának volt a leghamarabb autója Szentgyörgyön.*

L. Bné: – A családi autót 1973-ban vettük, mikor már több is volt Szentgyörgyön. De a hajtási jogosítványára nagyon büszke volt a férjem, azt biztosan az elsők között szerezte. Legénykorában sokat autóztak, kirándultak a barátaival. Szerette mindenből a jót.

B.-K. B.: – *Az elérhető legjobbat.*

L. Bné: – Egy Dacia 1100-assal kezdtük, amit aztán Csaba adott volt el, amikor ment ki Magyarországra.

Z. M.: – *Abból jött át?*

L. Bné: – Eladtuk a zongorát, az autót, s abból.

Z. M.: – *Mikor is történt ez?*

L. Bné: – 1987-ben.

B.-K. B.: – *De hát ő már 1986-ban Magyarországon volt!*

L. Bné: – Vagy 1986-ban? Igen. Nem emlékszem pontosan a dátumokra. Annyi minden történt nálunk.

Z. M.: – *Menjünk még vissza Csaba édesapjához. Hogy került fogságba?*

L. Bné: – 1921-es születésű volt, nagyon fiatalon elvitték katonának, és hamar fogságba esett az Uz völgyében, Tölgyesnél.

Z. M.: – *Ott sokan elesetek.*

L. Bné: – Igen. Édesapám Csobányosnál esett fogságba, most eszembe jut! Csobányosnál nagy harc volt, ott elfogták. A férjem pedig az Uz völgyében esett fogságba. Mikor beteg lett, elmentünk, és végigjárta azokat a helyeket, ahol katonáskodott. Még azt a patakot is megmutatta, amelyikben reggelenként mosakodott, és újra megmosakodott benne. Megkereste a házinénit, ahova bejárt, akivel beszélgetett. Megmutogatta azokat a helyeket, ahol gyakorlatoztak, vonultak. Mind végigjárta az utolsó éveiben. Azt hiszem, a gyermekek is ott voltak velünk. Ekkor már az autónk

megvolt. Ahogy meglett az autónk, mentünk. Tamási Áronnak a sírjához, meg itt a környező helyeket körbejártuk. De csak itt a közeli helyeket, mert többre nem volt idő. Mind csak építettünk. Ezt a házat együtt építettük, de úgy, hogy tizenhat éven keresztül minden nyáron építettünk. Minden nyáron egy nagy santier volt udvar, ház. De úgy, hogy reggel felkeltünk, és nem tudtuk, hogy este hova fekszünk le.

Lőrincz Béla, Csaba, Tibor és Keresztes Mária

Z. M.: – *Santier?*

B.-K. B.: – *Santier. Románból jön, felvonulási terület.*

L. Bné: – *Építési terület, építőtelep. Sok román szót használunk.*

B.-K. B.: – *De egyébként francia szó.*

L. Bné: – *Francia eredetű?*

Z. M.: – *Lőrincz Béla népszerű ember volt a városban?*

L. Bné: – *Nagyon, kilencven százalékát ismerte a városnak, mert akkor még kicsi város volt. Mikor mentünk az utcán, egyebet nem csinált, csak*

kezit csókolom, kezeit csókolom! De végig, hogy már untam. A kicsi gyermekeket is erre szoktatta: „Fiaim, akinek én köszönök, nektek is kell köszönni!” És mentek az úton, s jött a lovasszekér: „Kezeit csókolom, Maci!” A lónak is köszönt Csaba. Pici volt még, úgy mondta a lónak, Maci.

Z. M.: – *Abban az időben nem lehetett könnyű kereskedni, mert nem volt árubőség.*

L. Bné: – Nagyon ügyes volt, Brassóba jártunk áruért. Én nagyon sokszor besegítettem esténként a kasszacsinálásba. A gyermekeket vittem, mikor már nagyobbak voltak, vagy kocsiban toltam őket, s mentünk kasszát csinálni. A leltároknál is segítettem. Az egész napja ott telt. Reggel elment nyolckor, hazajött egy órakor, pontosan délután négykor nyitott és nyolckor zárt. Ennyit volt itthon. A gyermeknevelésben nagyon keveset segített nekem. Úgyhogy én magamra voltam teljesen hagyva a gyermekekkel. Kétszer naponta pontosan megjelenni az áruházban, nem volt kicsi dolog. És mindig tiszta ingben, mindig nyakkendőben. Másképp nem jelent meg, csak öltönyben. Igazi úriember volt.

Z. M.: – *Csaba örökölte tőle...*

L. Bné: – Valószínű. Az édesapja minden evés után fogat mosott, mindig fürdött, mosakodott, s mondom, minden áldott nap keményített, tiszta inget vett. Emlékszem, állandóan port törülhettem, mert sötét bútorunk volt, s minden meglátszott rajta. Egyszer végighúzta a kezét a szekrényen, és azt mondta, holnap elkéredzem, port törülök. Elkéredzem, hazajövök a munkából, s port törülök.

Z. M.: – *Abban az időben nem volt szabad szombat se.*

L. Bné: – Nem! Nem. Teljes munkanap volt szombaton is.

Z. M.: – *Állami áruház volt?*

L. Bné: – Állami áruház volt, államosított üzlet, mindent államosítottak, így születtek az állami üzletek. Sokáig mint osztályvezető dolgozott a férjem, az egyik részleg vezetőjeként, textiles volt. Méterárut árultak, készruhát nem.

Z. M.: – *Megvan még ma is az az üzlet?*

L. Bné: – Nincs, a Mikó a gimnázium alatt volt, a gimnázium alatt végig üzlet volt. Hatalmas nagy üzlet, két bejárattal. Ott dolgozott végig.

Z. M.: – *Mikor halt meg?*

L. Bné: – 1975. szeptember 15-én.

Z. M.: – *Betegségben?*

L. Bné: – Agydaganata volt. Trombózist is kapott azon a nyáron, de nem ment vele kórházba, itthon járt az orvoshoz, itthon kezelték, itthon feküdt.

Z. M.: – *Itthon halt meg vagy kórházban?*

L. Bné: – Itthon, itthon. Öngyilkos lett.

Z. M.: – *Hogyan?*

L. Bné: – Felakasztotta magát a padláson. Amiről soha nem beszéltünk, sose volt téma ez a gyermekek előtt se. Sose beszéltük meg. Ez tabu volt nálunk.

Z. M.: – *Itt, ennek a háznak a padlásán?*

L. Bné: – Igen. Rettenetes kínjai voltak, sokat szenvedett. Marosvásárhelyen volt sokáig kezelésen, azután itthon, majd ismét kellett volna kórházba mennie, de ezt már nem vállalta. Inkább a halált választotta. De erről nem beszéltünk.

Z. M.: – *Ki találta meg?*

L. Bné: – Éppen Csaba. Mert én munkában voltam. Feljött, elbúcsúzott tőlem, hogy megy a kórházba, befeküdni. És hazajött. Engem a munkában értek el, összeírások voltak, éppen a cigánynegyedben voltam, megkeresett egy szomszéd, s hozott haza autóval, de végig nem tudtam, hogy mi tör-

tént, csak hogy baj van, azonnal jöjjenek. És mikorra hazaértem, akkor már elvitték. Úgyhogy én akkor nem láttam.

Z. M.: – *Csak a gyerekek voltak itthon?*

L. Bné: – A gyermekek voltak itthon, igen. És éppen Csaba volt az, aki megtalálta. 1975. szeptember 15-én, pontosan akkor kezdtük az évet.

B.-K. B.: – *Csaba ezután hosszú ideig, talán hónapokig nem tudott megszólalni.*

Z. M.: – *Mi volt a rend? Hogy ha a kereső családfő meghalt, járt özvegyi nyugdíj?*

L. Bné: – Valamit kaptak a gyerekek, nagyon keveset, özvegyi nyugdíj nem volt, mert én dolgoztam.

Z. M.: – *Árvaellátást?*

L. Bné: – Igen, árvaságít kaptak, minimális összeg volt.

Z. M.: – *Hogyan lehetett megélni?*

L. Bné: – Kész volt a ház. Minden készen volt, az autónk is megvolt. Hogy lehetett megélni? Én megmondom, hogyan. Egyedül maradtam, az ő testvérei mind itt hagytak, senki nem foglalkozott velünk. Sose kérdezték, hogy na, mit csinálsz, hogy vagy? Nincs-e valamire szükséged? Volt egypár nagyon jó barát, aki mellém állt, segített, amiben kellett. Aztán kézimunkáztam. Rengeteget kézimunkáztam. Annyit, hogy sokszor éjjelenként kereszttül itt az asztal mellett ültem, egy kicsi párnára a fejem lehajtottam, egy-két órát, ha pihentem. De folytattam, mert kellett a pénz. Munkám rengeteg volt, mert elég olcsón adtam, és közben dolgoztam. Így tartottam fenn a két gyermeket. Édesanyámék se nagyon sokat tudtak segíteni, mert a kollektívbe kerültek, mindenüket elvették. Nekik se volt nagyon, de azért segítettek. Segítettek. Mikor hazamentünk Baconba, az unokatestvérek felcsomagoltak, amivel tudtak. Ez volt nekem a segítség, a többi mind én rendeztem. Ők is nagyon szerényen éltek. Nem akartunk senkit igénybe venni semmivel. Nyáron mentek dolgozni a gyerekek.

Csaba toronytetőt csinált Kézdivásárhelynek, a református toronynak a tetejét. Mint segéd dolgozott.

Z. M.: – *Segédmunkás?*

L. Bné: – Segédmunkás, igen. Akkor dolgoztak a dáknál is. Hogy is mondják ezt magyarul?

B.-K. B.: – *Ócskavasgyűjtés, papírgyűjtés?*

L. Bné: – Papírgyűjtés, azt is csinálták a telepen. Kikotorták a szemétből a kidobált könyveket. Azt hiszem, hogy ez a könyv is onnan van, a Tolnai Világtörténelem tizenkettedik kötete. És még vannak ilyen könyveink, amiket ők onnan szedtek föl. Dolgoztak a mezőkön. Öntözőberendezések voltak ott, s azokat kellett tovább-tovább tenni, ezt végezte Öcsi.

Z. M.: – *Tibor...*

L. Bné: – Lásdaszegezést vállaltak nyári szezonmunkában.

B.-K. B.: – *Úgy tudom, hogy nagyon jól kézilabdáztak.*

L. Bné: – Csaba igen, az iskolában sokáig kézilabdázott. Csak akkor hagyta félbe, amikor kellett készüljön az egyetemre. De nagyon-nagyon jó kézilabdás volt. Még az ujja is eltört, azért volt olyan félszeg a jobb kezén. Visszatört volt az ujja, és egy kicsit azután furcsán is állt a hüvelykujja, bog maradt rajta.

B.-K. B.: – *Egyébként beállóst játszott.*

L. Bné: – Nagyon-nagyon nehéz életünk volt, de sose panaszkodtunk. Mindent megosztottunk, mindent megbeszéltünk együtt. Nagyon összehoztunk, megvolt a konfirmálás, sikerült az érettségi, itt járt a Mikóba, sikerült az egyetemi felvételi.

B.-K. B.: – *Azt mondta egyszer nekem Csaba, hogy nem élne át újra azt a sok nehézséget meg küszködést, bajt, amin keresztülmentek.*

Z. M.: – *Tagozatos osztályba járt Csaba, vagy általános gimnáziumba?*

L. Bné: – Általános gimnázium volt akkor, nem volt tagozat. A magyar-tanára nagyon jó volt, Berde Zoltán nevezetű magyartanár, Csaba sokat köszönhet neki.

Z. M.: – *Általánosba hova járt?*

L. Bné: – Oda is a Mikóba. Végig ott tanult. Volt egy nagyon jó tanító nénije. Tóth Mária tanító néni, aki most már, nyugodjék csendesen, elhalt. Nagyon jó tanító néni volt, nagyon szerette Csaba, sokat tanult tőle. Ott ő megkapta az alapokat.

Z. M.: – *Milyen nyelveket tanult az iskolában?*

L. Bné: – Románt, és németet is valamennyit. De különóráik voltak a gyermekeknek, különórákat vett Csaba németből. Már megkezdte kicsi korában a németet, az apjuk a bútorok nevét, az állatneveket megtanította nekik. Rövid mondatkákat gyakoroltak, s ahogy akkorák lettek, kezdtük az angolt, de az nem ment. És ezután mentek Scharlotte nénihez német nyelvet tanulni.

Z. M.: – *Scharlotte néni?*

L. Bné: – Tanárnő volt, úrinő! Ady Endrével táncolt Váradon egy mulatságban. Katonatiszti családból származott, és orvosnő volt a lánya. Hozzá jártak a gyermekek németórára.

Z. M.: – *Magyar nő volt?*

L. Bné: – Magyar.

B.-K. B.: – *Franciás neve van.*

L. Bné: – Magyar volt, de beszélt németül s franciául is.

B.-K. B.: – *Békebeli úrinő.*

L. Bné: – Bizony. És amikor már jobban ment Csabának a német, újra kezdte tanulni az angolt is, Révay Marival. Ő adott neki angolórákat. Scharlotte néni ekkoriban már nagyon idős volt, és Csaba átváltott egy másik némettanárra.

B.-K. B.: – *Jó érzékkel. Aki német anyanyelvű volt?*

L. Bné: – Igen, német anyanyelvű, és már Németországban van. Még Kolozsvárra is járt fel németórára Csaba. Ott kapott egy olyan némettanárnőt, aki azt mondta: „Csabika, ha sikerül a felvételig, akkor nem fizeted meg az órákat. Csak ha nem sikerül a felvételig, akkor kell fizessél.” Nem kellett fizetni.

B.-K. B.: – *Nekem mondta egyszer, elejtett megjegyzése volt, hogy egyetemista korában volt egy száz barátnője. Nagyon sokat javított a német nyelvtudásán.*

L. Bné: – Igen, Diete! Direkt azért is barátkozott ő vele, az érdek volt egy kicsit. Volt itt is Diete, jól ismertem. Innen Földvárról származott.

B.-K. B.: – *Marienburgból?*

L. Bné: – Igen, Diete Schoppelnek hívták. A szülők éltek Földváron, aztán kimentek Németországba, majd ő is, és így meg is szakadt a kapcsolat Csabával. Úgyhogy Csaba a németet tökéletesen beszélte.

B.-K. B.: – *Tökéletesen, azt a feleségem meg tudja állapítani. Azt akartam kérdezni, mikor derült ki, hogy Csabának az átlagosnál sokkal jobbak az intellektuális, a gondolkodói, kombináló képességei?*

L. Bné: – A középiskolában fedezték fel ezt. Például a magyartanárra, Berde Zoltán érezte Csabában ezt a belső indítást, tudást. Előfordult, hogy Csaba nem írta meg a fogalmazás házi feladatát. A tanárja elnézte: „Nem baj, Csaba, mikor megírod, akkor szóljál.” Egy másik tanárnője, már nem tudom, hogy mit tanított, Csurulya Edit, azt mondta nekem: „Meglátod, Mária, ebből a gyermekből politikus lesz.” Ő már akkor megmondta. Már a középiskolában kitűnt ez a különleges tudása. Már itt több volt, mint a többi.

B.-K. B.: – *Mert ennek látszania kellett hamar.*

Z. M.: – *Voltak kötelező ifjúsági szervezetek?*

B.-K. B.: – *Kimaradt belőlük?*

L. Bné: – Mindig mellőzte ezeket. Volt egy tanárja, aki nagyon akarta egy időben, hogy Csaba KISZ-titkár legyen, erre emlékszem, Izsák István, a matematikatanárja volt. De sikerült valahogy kibulizni, hogy ne kelljen. Akkor már KISZ volt a neve, nem IMSZ.

Z. M.: – *A tanára is fölfedezte a politikusi képességeit...*

L. Bné: – Igen, és mindenképp titkárt akart csinálni belőle. De nem él már a Pistu, meghalt. KISZ-tagnak lenni kötelező volt, oda be kellett lépni. Előbb a pionírszervezet, utána a KISZ, románul UTC.

Z. M.: – *Középiskolás korában Csaba gyakorlóan vallásos volt?*

L. Bné: – Abszolút nem. A Bibliát olvasta, azt hiszem, hogy jobban tudta, mint a pap. Azt el is vitték, mikor a házkutatás volt. A Bibliát találták meg.

Z. M.: – *A házkutatás mikor volt?*

L. Bné: – Amikor a szoborrobbantás.

B.-K. B.: – *1984. június 5-én történt a sepsiszentgyörgyi szoborrobbantás. Mihai Viteazul szobrát akarták fölrobbantani a főtéren. A szobor alig sérült meg, de meghalt a közelben egy Vaszi János nevű magyar kisfiú. Azóta is napirnden van, hogy a teret róla nevezzék át. A robbantási akciót többek között újabb megfélemlítésekre és valószínűleg beszerzésekre, betelepítésekre, a megyei közigazgatás nemzetiségi arányainak további rontására, további magyartalanítására használták fel. Ma sem tisztázott, hogy valójában kik robbantottak. Sokan a szekuritáte provokációjának tekintik.*

L. Bné: – *Ő akkor már kikerült az egyetemről, és Székelyszáldoboson tanított. Olténiába helyezték ki, Ciupercenii Noira. Jött is a távirat:*

„Anyja, küldjél pénzt, mert Bukarestbe akarok menni a minisztériumba, hogy intézkedjek.” El is ment. Annyit el tudott intézni, hogy ne kelljen Olténiába mennie, valamelyik tanárja is segített ebben, s kihelyezték Száldobosra. Egy Barót melletti kicsi, sáros falu. Ott volt három évig, négyig is.

B.-K. B.: – *Gyakorlatilag Száldobosról települt át Magyarországra?*

L. Bné: – Igen. Ott aztán elege lett a tanügyből. Konfliktusai voltak a tanfelügyelővel, mert hát ugye neki mások voltak az elvei, más meglátásai a programról, tanításról, a módszerekről, s ezt nem vették jó néven.

Z. M.: – *Nagyon előrecsaptunk! Még nem is fölvételizett Kolozsvárra...*

L. Bné: – Elsőre sikerült a fölvételi, de először le kellett tölteni a kilenc-hónapos katonaságot, s 1979-ben kezdte meg az egyetemet magyar–német szakon.

*„Nem volt az szigorú katonaság, csak olyanegy etemistáknak való.”
A leszereléskor Dobrudzsában*

Z. M.: – *Hol volt katona?*

L. Bné: – Konstanca körül, Dobrudzsában, egy Corbu nevű településen.

Z. M.: – *Tengerész?*

L. Bné: – Nem tengerész! Zenész. Képes volt megtanulni nagybőgőzni, hogy a zenekarban játszhasson.

Z. M.: – *Onnan haza tudott jönni látogatóba?*

L. Bné: – Volt itthon, igen. Nem volt az szigorú katonaság, csak olyan egyetemistáknak való. Ment közben egy fesztivál, ahol kellett hogy szerepeljenek a zenekarral. Beállt, hogy ő is mehessen gyakorolni, s addig se kellett bent lenni a kaszárnyában. Mi a tévében néztük és kacagtuk, ahogy nagybőgőzött.

Z. M.: – *Nyertek?*

L. Bné: – Nem nyertek ők, azt hiszem. Gyakoroltak, utaztak, szerepeltek. De elvitte a furulyámat, s azt elvették tőle, mert furulyázott, amikor nem szabadott. Könyveket is vettek el tőle. Őrségben rajtakapták, hogy olvas, elvették a könyveket. Akkor elvitt innen tőlem egy vízmelegítőt, hogy kávéfőzzenek, azt is elvették. Még mit szedtek el tőle? Mindig csinált ilyen dolgokat. Amikor odamentünk látogatni, a katonatiszt úgy szidta, mint a bokrot, ott előttünk. Nem akarta kiengedni kilépőre hozzánk, mert nem volt megelégedve a viselkedésével.

Z. M.: – *De aztán kiengedte?*

L. Bné: – De aztán kiengedte.

Z. M.: – *Kellett adni valamit?*

L. Bné: – Nem adtam én semmit, dehogyan adtam! Sírtam. Aztán elengedte. Csaba ott állt és összeszorította a markát. Láttam, hogy az arcizmai mozognak, annyira ideges volt, olyan mérges volt és dühös. De végre leszerelt, s kezdte az egyetemet.

Z. M.: – *Úgy tudom, hogy Csaba nem szeretett bentlakásban lakni.*

L. Bné: – Nem is lakott, egy évet se. Már első évben kintlakásba ment. Székely Leventééknél lakott egy évet. Hárman laktak ott vagy négyen, azt már meg nem mondom. Egy év után elköltözött egy olyan háziasszonyhoz, aki egyedül volt, s ő is egyedül lakott, külön szobában. Végig ott maradt, nagyon szeretett ott. Járt egy öreg bácsihoz, akinek rengeteg könyve volt, s tőle nagyon sokat tanult.

Z. M.: – *Schuller Rudi? Kányádi Sándor Halottak napja Bécsben című versében így ír róla: „Mondják sőt írja az histoire de la musique / encyclopédie de la pléiade egyébként / kolozsvárott a vasile alecsandri tíz szám alatt / lakó dr schuller rudi barátom bárkinek aki / franciául nem értené szívesen magyarra né- / metre vagy románra fordítja azt a részt / hogy a nagy utazók les grands voyageurs állítása / szerint a legistenhátamögöttibb les plus lointaines / civilizációk bennszülöttei akik a szomszédos / törzs tamtamja iránt is teljesen közömbösek valának / egyedül mozart zenéje hallatán kezdték / hegyezni a fülük.”*

L. Bné: – Rudi bácsihoz, igen. Nagy tudású ember volt, és azért szeretett odamenni, mert nagyon sokat tanult tőle. Most éppen az unokám lakott abban a kolozsvári utcában, ahol Rudi bácsinak volt a háza, s az unokámnak mutatta Csaba, hogy na, ide jártam én nagyon sokat. Úgyhogy láttuk azt a házat.

B.-K. B.: – *Kiről beszélt a tanárai közül?*

L. Bné: – Cs. Gyimesi Éváról. Nála írta a szakdolgozatát is. Másról nem tudok, nemigen beszélt. De az az igazság, hogy itthon se sokat beszélt magáról. Például azt, hogy tízesre diplomázott az egyetemen, én akkor tudtam meg, mikor a diplomáját nekem ideadta, hogy másoltassam, hitelesíttessem. Mikor készült kimenni Magyarországra.

Z. M.: – *Az egyetem után kezdődött a tevékenysége a Limes Körben. Erről beszélt?*

L. Bné: – Én csak annyit vettem észre, amikor már Száldoboson dolgozott, hogy gyakran járt Bukarestbe, de sose tudtam, hogy miért.

Z. M.: – *Általános iskolában tanított?*

L. Bné: – Általánosban. Azt hiszem, ötödiktől nyolcadikig.

Z. M.: – *Tanári lakásban lakott?*

L. Bné: – Albérletben, egy öreg bácsinál, és hazajárt, navétázott. Mert itthonról hordta nagyrészt az élelmet. Én megfőztem neki, s felcsomagoltam.

Z. M.: – *Messze van ide Száldobos?*

L. Bné: – Elég messzi.

B.-K. B.: – *De volt autója, nem?*

L. Bné: – Nem autóval járt, busszal. Néha autóval is ment, mert megvolt a Dacia, de az sokba került. A benzin.

Z. M.: – *Kötelező volt ott tanítani?*

L. Bné: – Igen. Jártunk közbe mi, hogy helyeznék ide a városba vagy közeli faluba, de ez nem sikerült. A tanfelügyelő meg is mondta nekem, amikor elmentem hozzá kihallgatásra, örvendjek, hogy itt ezt a Száldobost megkapta. Örvendjek és hallgassak.

Z. M.: – *Magyar iskola volt a száldobosi?*

L. Bné: – Magyar iskola volt, nyolc osztállyal. Hogy hányan tanítottak, azt nem tudom, de nagy iskola kellett legyen, ha meg tudták tartani a nyolc osztályt. Ott is nagyon szerették őt, a kolléganők is. Miután elment Magyarországra, egy alkalommal el is látogatott oda. Visszament s csinált egy csomó felvételt a faluról, a templomról, az iskoláról.

Z. M.: – *Itthon mit mondott, hogy miért megy át Magyarországra?*

L. Bné: – Érthető volt. Sehova elhelyezkedni nem tudott, nem helyezték át sehova. És Száldoboson neki mi keresnivalója van? Semmit se tudott

ott csinálni, semmit. Az neki nem volt élet. Az nem volt neki életcél, hogy Száldoboson maradjon mint tanár. Nem volt ő igazi tanárnak való ember. Azt már akkor megmondtam, amikor erre a pályára készült, hogy Csabikám, én benned nem látom, hogy te tanár tudnál lenni. Azt mondta: „Nem is akarok.” De más választása nem volt, meg kellett valahol kezdje a tanulást.

Z. M.: – *A száldobosi időkben Fábían Ernőnél is gyakran megfordult.*

L. Bné: – Sokat találkoztak Illyefalván Fábían Ernőéknél. Ott gyűltek össze, Illyefalván voltak a megbeszéléseik. Oda járogatott sokat, de mi nagyon keveset tudtunk arról, hogy mit csinál. Hanem aztán! Mikor megvolt a rendszerváltozás, akkor jelent meg egy cikk, abban írtak Csaba működéséről és hogy milyen veszély fenyegette őket. Ha kiderült volna, akkor bizony börtönbüntetést kaptak volna azért, amit csináltak... Amikor megtörtént itt a szoborrobbantás, őt is bekvarták ebbe. Behívták kihallgatásra is.

Z. M.: – *Nem vett részt benne.*

L. Bné: – Nem! Egyáltalán nem. Csak hát ugye szúrta a szemüket, ő mindig valakinek célpont volt. Mindig figyelték a tevékenységét, mindig szemmel tartották. Amikor megvolt a házkutatás, ez is jellemző rá nagyon, az ajtóra kitett egy papírt: magánterület.

Z. M.: – *Ez is az áttelepülés gondolatát erősítette benne. Meddig tartott, amíg a szándék megvalósult?*

L. Bné: – Nem tudom megmondani, hogy meddig. Egy évet, két évet. Kellett a házasság, Kláriver, Frankl Kláriver.

B.-K. B.: – *Blanc mariage... Francia kifejezés, szó szerint fehér házasság.*

L. Bné: – A néptanácsnál tartottuk a házasságkötést, itt Szentgyörgyön, de úgy, hogy senki nem tudott arról, hogy álházasság, csak mi.

Z. M.: – *Volt lakodalmi ünnepség?*

L. Bné: – Vacsora, itthon terítettünk, nagy virágcsokorral. De elég jó sokan is voltunk. Felvétel is van róla. Végig tartott a barátság Klárral, tisztelte benne, hogy képes volt segíteni.

Z. M.: – *A házasságkötés után nem lehetett rögtön átköltözni.*

L. Bné: – Nem. Intézni kellett az áttelepülést. Nagy cirkusz volt a vámel-
lenőrzésekkor.

B.-K. B.: – *Vitte a könyveit?*

L. Bné: – Mindent darabszámra kellett felírni, mindent meg kellett nevezni, az utolsó zsebkendőig, amit kivitt. A csomagolásnál mindent külön nájlonszomagokba kellett elpakolni. Az ágyneműt egy helyre, a ruhaneműt másik helyre, a párnát egy helyre, a paplant másik helyre. Elég sok időt vett el. Sokáig varrogattam a nájlonszákokat itthon, megvettünk egy hosszú nájlont, és azt szabtam-vágtam, varrtam az alját, toldoztam, összevarrtam varrógéppel. Amikor készen lett, kellett a vámosoknak egy nagy vacsorát adni, hogy megnézzék és elvámolják.

Z. M.: – *Itthon?*

L. Bné: – Igen.

Z. M.: – *Honnan jöttek a vámosok?*

L. Bné: – Helyből. Meg kellett traktálni őket ajándékokkal, mindennel. Azután jöhetett a nagy trén, amibe bepakoltunk.

Z. M.: – *Konténer?*

L. Bné: – Konténeres teherautó, amit még egyszer megnézték és leplom-
bálták.

B.-K. B.: – *Csak zárójelben, a mi időnkben két nagy, ácsolt vaspántos láda volt. Még kevesebb holmi. Könyvekről szó sem lehetett. Mi 1962-ben men-
tünk el családostul. A vaspántos ládákat tehervonat szállította át.*

Z. M.: – *A teherkocsi itt állt az udvaron?*

L. Bné: – A kapu előtt, mert az udvarra nem fért be, túl hosszú volt. Vagy három rend bútort vitt Csaba, megvannak a képek róluk, mert mindenről fényképet kellett készíteni. És megvan a jegyzék, amit vitt. A könyvekről is. A jegyzékekből van egy példány itthon. Vitt ő bútort egy ügyvédnek, aki jó ismerősünk volt, s egy barátjának, aki szintén most halt meg. Klári barátnőjének konyhabútort vitt. Ezenkívül saját magának, eladni való bútort. Deszkákat, szintén eladni. Eladtuk az autót, a zongorát, abból mindezeket megvásároltuk, s belőlük tudott ő ott pénzt csinálni, hogy új életet kezdjen. Pesten betette a holmiját egy nagy föld alatti garázsba, s azt kirabolták. Java részét elvitték a holmijának, ruhájának, ágyneműjének. Így járt vele. Nem csinált problémát belőle, én jobban búsultam. Sok minden történt, amíg kijutott. Meghallgatásra hívtak minket. Egy hosszú asztalnál voltak vagy kilencen, párttitkár, szekuritátés tiszt, meg mit tudom én, kik, s mi ketten Csabával. A kérdések egymás után jöttek, hogy miért, miért? Miért nem így s miért nem úgy? Miért nem jön a felesége ide? Miért akar elmenni? És én mint szülő hogy egyezem ebbe bele? Hogy lehet egy anyának ilyen könnyelműnek lenni? Mindent, mindent ránk mostak ottan. Hogy aztán, mikor kijöttünk, azt se tudtuk, hogy fehér-e vagy fekete.

Z. M.: – *Mennyi ideig tartott?*

L. Bné: – Volt egy óra, ha nem több. Révay Mari várt kint a parkban, mikor lejöttünk, támoilyogva. Még szerencse, hogy ott volt, aztán hamar leültetett minket, na, hogy volt, mint volt? De hát nem is tudtuk elmondani se.

Z. M.: – *A helyi tanácsházán történt?*

L. Bné: – A megyei tanácsnál. Fent, a nagyteremben.

B.-K. B.: – *Amikor mi települtünk át, tizennégy éves voltam. Még két fiútestvérem van, mi nem tudtuk, gyerekek, hogy anyámék beadták az áttelepülést. Az ürügy az anyám volt, aki magyarországi, erre lehetett hivatkozni. De nekünk nem mondták, nehogy elkarattyoljuk. 1962-ben, mikor harmadszorra adták be és az utolsó utáni pillanatban meg is kaptuk, még akkor se mondták meg! Összesen három napunk maradt a himmihummi összeszedésére. Így amikor az áttelepülés előtt két-három nappal a szatmári általános iskolában*

az igazgató hívatott engem, román igazgató, böhöm nagy, düllelt szemű ember, Ciurdăreanunak hívták, magyarul Kondásnak, iszonyatos módon legorombított, hogy miért nem akarok a tanév végi kötelező gyakorlaton részt venni, s elmondott románul mindennek. És hogy hívasd be az apádat! Apámmal is rákezdté, de ő azt mondta neki románul: „Én itt hagyom ezt az országot, és füttyülök arra, hogy maga mit gondol rólam. Ez az én ügyem, és az én fiam!” Bevágta az ajtót és elmentünk.

L. Bné: – De esetleg megakadályozhatták volna.

B.-K. B.: – *Úgy látszik, akkor már nem lehetett. Ez elég magas szinteken volt elintézve.*

L. Bné: – Már nem lehetett visszacsinálni.

B.-K. B.: – *Apám soha nem beszélt róla, de nagyon jó kapcsolatai voltak mindig, ő nagyon jó futballista volt, és sok barátja került át a háború alatt, akik már jó helyeken voltak Magyarországon.*

L. Bné: – Igen, ezt csinálták. Engem is mindennek összehordtak. És nekem ez rizikó volt, mert még dolgoztam. Tudtam, hogy mi lesz a következmény. Úgy is történt! Leváltottak az igazgatói posztról. Tizenhat éve voltam egy óvodánál igazgatónő, s leváltottak. Állandó megfigyelés alatt voltam. Átkéredzkedtem egy napközibe, hogy ne maradjak ott beosztott, ahol igazgatónő voltam, s állandóan jött a szekutól egy férfi, aki az igazgatónőtől folyton véleményt kért rólam. Hogy miket, nem tudom, csak mondta az igazgatónő, hogy na, ismét itt voltak. Itthon is állandó ellenőrzés alatt voltunk. A hídon túl állt meg a kocsival egy Fejér elvtárs nevezetű úr, és ment be a szomszédba. Ott tanyázott, ott leskelődött, ott kukucskált, és állandóan érdeklődött. Persze én tudtam, mert hát megmondták a szomszédok. Egy alkalommal elmentem a komámhoz, Andorkó Andorhoz, éppen ott ült Fejér elvtárs, amikor betoppantam.

B.-K. B.: – *Véletlenül?*

L. Bné: – Tudta, hogy odajárok, hát ott is kutakodott utánam. Andor, mikor az ajtón beléptem, alig tudott jelt adni, nehogy szóljak, hallgassak. Így éltünk. Öcsivel is éreztették.

Z. M.: – *Miután Csaba átment, járhatott haza szabadon?*

B.-K. B.: – *Egy darabig biztosan nem.*

L. Bné: – *Hogy is volt? Nem ő jött. Én mentem!*

Keresztes Mária Budapesten, 2009-ben

Z. M.: – *Útlevelet nehéz volt kapni?*

L. Bné: – *Volt útlevél, tudtam váltani. Csaba még a könyvtárnál dolgozott.*

B.-K. B.: – *Az Országos Széchényi Könyvtárban?*

L. Bné: – *Igen, ott kezdte a munkát. Mikor átment a minisztériumba, akkor is jártam ott, úgyhogy voltam én háromszor-négyszer. Még a barát-nőmet is vittem egy alkalommal. Miután Csaba áttelepült, nem rögtön, de egy-két év múlva, minden év karácsonyán és húsvétján itthon volt. Ez tabu volt. Azonkívül a nyári vakációját is itthon töltötte. Jött Bálványosra, s vagy előtte, vagy utána maradt egy hónapot, de volt, hogy még annyit se. Még valami eszembe jutott! Azt el akarom mondani. 1989-ben, a forradalom idején itt nagy zűrzavar volt, borzasztó összevisszaság. Az óvodák*

is csak úgy működtek, hogy azokat a gyermekeket hozták be, akiknek tényleg nem volt, ahol hagyják őket. Volt egypár gyerek, egyetlen teremben voltunk összeszorulva. Rettegtünk, féltünk. Egyszer nyílik az ajtó, s megjelenik Lőrincz Csaba az óvodában. Én azt se tudtam, hogy történt, mi van. Épp csak rosszul nem lettem. Rögtön mondta, hogy ne ijedj meg, segélyszállítmányt hoztunk Temesvárra, más helyekre, s én voltam, aki ismerem az utat, hogyan jöjjünk Fogarason át. Jöttünk Brassóig, és csak éppen hazajöttem, hogy megnézzelek, de megyek is, ahogy jöttem. Azelőtt is járt ő itthon, de a forradalom után minden év karácsonyát és húsvétját együtt töltöttük. Azt ki nem hagyta. Ez szent volt. Kivéve az utolsó húsvétot, amikor jelezte, lehet, hogy nem jöhet haza.

B.-K. B.: – *Utólag azt gondolom, hogy a 2007. augusztusi autóbalesete hozzájárult korai halálához, mert nem vizsgálhatta ki magát. Lehet, hogy a nagy ütéstől megpattant valami az egyik belső szervében. Hiába biztattuk, menjél, vizsgáltsd ki magad! Nem és nem!*

L. Bné: – Isteni csoda volt, hogy túlélte, ami történt. Azt mondta, a biztonsági öv mentette meg, de az rántotta meg, a bordáját fájtatta, s eleget mondtam, Csabikám, gyere, menjünk, egy átvilágítást csináljunk meg. Nem, azt mondja, nincs semmi bajom. Nem fáj. Nem lehetett rávenni.

Z. M.: – *Mit mondott arról, hogy mennyire sikerült beilleszkednie, miután átment? Mennyire fogadták be?*

L. Bné: – Nem könnyű az élet, azt mondta, ott se. Ennyit mondott. Nem könnyű az élet ott se, dolgozni kell. Nem sokat beszélt. Nehézségekről nemigen. Pénze kevés volt, mert beiratkozott a jogra. Inkább tanult, mint pénzt keresett. Két évet járt oda.

B.-K. B.: – *Azt tudtam, hogy vannak ott ismerősei, de nem tudtam, hogy járt is oda.*

Z. M.: – *1986 és 1988 között.*

B.-K. B.: – *Meghívták oda előadni is később. Tartott órákat, de azt gondoltam, hogy egy hozzá nagyon közel álló embernek, Bíró Gáspárnak köszönhetően, aki azóta már professzor a jogi karon.*

L. Bné: – Bíró Gazsival az régi barátság volt, még Bukarestből.

B.-K. B.: – *De az egy furcsa kapcsolat volt, ezt el kell mondanom itt, én emlékszem, hogy Gazsi milyen élesen kritizálta Csaba státustörvény-tervezését, igaz, nem nyilvánosan.*

Z. M.: – *Ez már egy másik korszak. Amikor a hírek nem csak magánúton, levelekben vagy látogatások alkalmával jöttek, hanem a nagyobb nyilvánosságban is, újságokban, rádióban, tévében. Mi jutott el itthonra Csaba tevékenységéből, s arról, hogy milyen karriert futott be?*

L. Bné: – Nem sok. Az ismerősök jelezték, amit láttak, hallottak. De az az igazság, hogy ő nem beszélt magáról még nekünk sem. Mikor politikáról volt szó, azt mondta, hogy na, anyja, erről nem beszélünk. Mindenről beszéltünk, mindenről, csak politikáról nem. Ne is kérdezzem, mert ő erről nem beszél. Mikor helyettes államtitkár lett, akkor se sokat tudtam róla. Volt itt egy baráti köre, ők tudták, Czibalmos Csaba tudott róla, Albert Éva tudott róla, de nem volt nagy híre annak, helyi újságokban nem láttam, hogy írtak volna róla. Amikor meghalt, Ferencz Csaba írt egy nagyon szép nekrológot róla.

B.-K. B.: – *Akkor értsük úgy, hogy Czibalmos Csaba és Albert Éva voltak a legközelebbi régi barátai?*

L. Bné: – Igen, Albert Éva volt neki a legközelebbi itthoni barátnője, sehova nem ment el, sehova nem járt Csaba, mikor itthon volt, de Évát mindig felkereste. Elmentek Uzonkába, szalonnát süttek. Ott minden bújukat-bajukat elmondták egymásnak, Éva is. Éva ment Ausztriába sielni, Csabánál kötött ki, s a családdal ott aludtak. Mikor a gyereke beteg volt, elvitte Csabához, s Csaba vitte orvoshoz a gyereket. Nagyon szoros kapcsolatban álltak. Sokan várták, sokszor várták Csabát haza, de bujkált, nem akart ő találkozni senkivel. Van egy unokatestvérem, akinek a lánya politológiát végzett most Brassóban. Angliában újságírószakot végzett, mert Angliába ment volt férjhez, azután elváltak, hazajött, és itthon, Brassóban végezte a politológiát. Ő kérte, hogy egyszer találkozhassanak. Hát ez nagyon félve ment, mert drukkoltam, vajon elfogadja-e. Elfogadta. Aztán nagyon félve mertem kérdezni, hogy mi van. Annyit mondott nekem, hogy az a leányka nagyon értelmes, tudja, hogy mit csinál, jó úton halad. Hagyjátok, hogy csinálja.

Z. M.: – Ki ő?

L. Bné: – Benkő Erikának hívják.

Z. M.: – *A temetési beszédben hallottam, milyen sokat tud Csabáról az unitárius pap, Kovács István, aki temette. Ők régről ismerték egymást?*

L. Bné: – Kovács István, igen, ő jó ismerős volt, még diákkorából. Vele is szokott találkozni. Albert Évánál volt a gyülekező, s ott beszélgettek. De volt úgy, hogy szilveszterkor is hívták, volt, mikor elment, de inkább szeretett itthon maradni. Itthon nagyon jól érezte magát. Bebújt oda a kis kuckójába, olvasott, írt, pihent. „Nem is tudjátok – mondta –, hogy itt milyen jó!” Ezt mindig mondta. „Nem is tudjátok ti értékelni, hogy milyen jó itthon.” És nagyon szerette Uzonkát, oda mindig elment. Amikor hazajött, a legelső az volt, hogy na, mikor megyünk Uzonkába?

B.-K. B.: – *Fejest ugrott a hideg vízbe.*

L. Bné: – Azt szerette. Ott nagyon sokat tevékenykedett, építettek Öcsi-vel. Ők rakták a lépcsőt, a tetőzetet csinálták. Jó lenne elmenni oda. Nézzük meg! Menjünk fel!

B.-K. B.: – *Az egy paradicsom! Amit nem sikerült Magyarországon megtalálni. Félttem is ezt kimondani, de ez az igazság, sajnos.*

L. Bné: – Éltenne benne a gondolat, hogy ha Magyarországon bevégzi a dolgát, hazajön. Hazajön.

B.-K. B.: – *Lovakat akart tenyésztetni.*

L. Bné: – Egy házat Uzonkában nagyon kinézett magának, a velünk szemben való lakást. Azt mindenképpen meg akarta venni. Azt mondtam, Csabikám, ezt nem tudjuk megvenni, mert nem lesz eladó. „Dehogynem, anyja, ne félj, mert annyi pénzt ígérünk érte, hogy rögtön eladják.”

„FÖLMÉRTE, HOGY A SZÜLŐFÖLDJÉN NEMKÍVÁNATOS SZEMÉLY.”

Lőrincz Tibor

Zelei Miklós: – *A Malomgát utcában vagyunk, Sepsiszentgyörgyön. Lőrincz Tiborral, Csaba öccsével beszélgetünk, jelen van Lőrincz Béláné Keresztes Mária is. Ez a környék volt a hagyományos városközpont. Ma már a város külső része ez a hely.*

Lőrincz Tibor: – A középkori városnak ez a része volt Szentgyörgy központja, a mai Kálvin tér környéke. Itt áll a gótikus református vártemplom, amelyet a XIV. század végén kezdtek építeni, s a XV. század elején fejeztek be. Nagyon szép régi városrész, ma egy kicsit elhanyagolt ugyan, de reményeink szerint sor kerül a fejlesztésére. Az Osztrák–Magyar Monarchia idején kezdtek építeni azokat az épületeket, amelyek köré a mai városközpont szerveződik, a mai központot akkor kezdték tervezni. A városvezetés és a fontosabb intézmények többsége jelenleg is a Monarchia-beli épületekben működik, a főtér oda tevődött át. Egyre inkább változik a város képe és az etnikai összetétele is.

Z. M.: – *Ti már ide születtetek?*

L. T.: – Igen, ide. Ez az ősi lakás, a szüleink vásárolták.

Lőrincz Béláné: – Az ötvenes években vettük a házat.

L. T.: – Akkor az első két szoba volt meg és az első kicsi udvarka, amit aztán folyamatosan bővítettek. A gyerekkoromra úgy emlékszem vissza, hogy itt végig építőtelep volt, minden évben bővítettek és építettek valamit. Gyerekként megszokottá vált nekünk, hogy mindig építünk és minden folyvást változik. Édesanyám, édesapám is középparaszti származású. Egyikük sem szentgyörgyi, hanem beköltöztek ide. Édesapám minden testvére mesterséget tanult, ő is elég korán bekerült Árkosról, azt hiszem, tizennégy-tizenöt éves lehetett, mikor bejött ide mesterséget tanulni, egy elég jó nevű magánkereskedőhöz. Majd közbejött a háború, a hadifogság.

Ötvenhat hónapot töltött Arhangelszkben. Miután hazakerült, befejezte az iskoláit, és úgy ismerkedett meg édesanyámmal, aki, ahogyan már mondtam, szintén középparaszti származású, de szintén kitörni vágyott. És ez sikerült is neki, az óvónői pálya révén. Mindketten polgárosodni kívánó emberek voltak, s ezért jöttek Szentgyörgyre. Hogy hogyan ismerkedtek meg? Valószínű, az üzletben. És akkor ötvenhétben költöztetek ide?

L. Bné: – 1957 júniusában esküdtünk meg, de nem ide költöztünk, mert itt lakók voltak, hanem a Templom utcai lakásba.

L. T.: – Miután a lakókat sikerült elköltöztetni, akkor kerültek ide a Templom utcából?

L. Bné: – Nem, először a Libócba mentünk, egy nagyobb épületbe.

L. T.: – Libóc?

L. Bné: – Libócnak hívták, ahol most a pénzügy épülete van, azon a helyen állt, amíg le nem bontották.

L. T.: – Mi már itt születünk, ez a családi fészek, itt telt a gyerekkorunk, ez jelentette az otthon, a malomgáti ház, ehhez vonzódtunk, ide vágyódtunk haza. Anyai részről a nagytata kereszmester volt, nagymama meg háztartásbeli. A kollektivizálás őket is megviselte. Amijük volt, sikerült elvenni tőlük, de nagytata képes volt újraindítani a kereszműhelyét, ott is dolgozott egészen nyugdíjaztatásáig. Ő rendes állami nyugdíjat kapott. Csendes, szerény, szűkszavú ember volt, komoly és megbízható, mind a mesterségben, mind egyéniségében. Egyszerű parasztember.

L. Bné: – Kitűnően ismerte a történelmet.

L. T.: – Hat osztályt végzett. Volt a faluban kántortanító, így mindenki elvégezte a hat osztályt, ő is. Az írástudatlanság ott nem volt ismeretes. Elég jó tanuló is lehetett. Emlékszem, hogy nagymama rábízta a puliszkát, ő meg fogta a könyvet...

L. Bné: – ...zsírolvasztás volt.

L. T.: – ...ő meg fogta a könyvet, kavarta a lábasban a zsírt, s az odaégett. Nem volt lehetősége tanulni. Nagymama meg jól számolt. Ha százalékot kellett kiszámolni, azt ő egy-kettő elvégezte fejben. Mindez azért fontos, mert nyaranta a szünidőt általában otthon töltöttük Nagybaconban, velük, s ez elég mély emlékeket hagyott bennünk. Az egyik nagyon kedves élményünk, amikor elloptuk nagymama mosóteknőjét, és elvittük a patakra csónakázni. Ha abba a teknőbe valaki beleült, elsüllyedt. Ott volt a nagybátyám is éppen, s kitalálták, hogy ők fogják a teknőt, én beleültem és úgy csónakáztunk a patakon. Ez a történet aztán életre is kelt, mert később megírtam fogalmazásban. Köncei Anna tanárnő valahogy hírül vette, hogy mik történtek velünk, és kérte, hogy írjam meg ezt a történetet. Elég jól sikerült megírni, úgyhogy a mai napig nem is adta vissza a füzetemet. Az egyik jó ismerősünknek volt a felesége, Köncei Lászlónak, akinek egy alapítvány és egy egyesület is őrzi a nevét. A városra hagyta a házat, a vagyonát, s egy alapítványt is. Az alapítvány minden évben segít egy szegényebb, de jó tehetségű diáknak, s a Székely Mikó Kollégiumot is támogatja. Visszatérve a nyári emlékekre, mindenfélét csináltunk mi akkor, a mezei munkától elkezdve a takarásig. De gyerekként nem fogtuk föl, hogy a nagyszülőknek mekkora teher és mit jelenthet nekik az, hogy a kollektivizálás után nem a saját földjükön dolgoztak. Mi is dolgoztunk, segítettünk, ami nagy élmény volt, szabad mezőn, kint a határban. Fürödni elszöktünk a parakba, Vörösmarthoz, én mentem Csaba után. Nekem Csaba mindig mértékadó volt, szellemileg s fizikailag, ez nyilvánvaló. A kisebb testvérnek az első kapcsolata a testvérével van, a szülőkön kívül. Csabát követni is lehetett, nem csak elfogadni. Nyilván volt közöttünk civódás, gyerekek között ez előfordul. Maradandó emlék volt a harapófogónak a helye a homlokán. A forradás mindig látszott rajta, mert szembevágtam a harapófogóval.

Z. M.: – *Miért?*

L. T.: – Azt már nem tudom. Hirtelen haragú kisgyerek voltam, engem nem volt nehéz fölbosszantani.

Z. M.: – *Két év volt köztetek Csabával?*

L. T.: – Két év volt a különbség, igen.

Z. M.: – *Jártatok együtt óvodába?*

L. T.: – Óvodába nem jártunk együtt. A mama, aki óvónő volt, engem az első óvodakezdési időben vitt magával, de nem tudott velem boldogulni, mert nagyon anyás voltam. Emiatt elvitt egy másik óvodába. És úgy emlékszem, hogy Csaba is egy másik óvodába járt. Arra is emlékszem, hogy elég sokszor fölléptetted Csabát óvodai ünnepeken.

L. Bné: – Igen. Vittem magammal akkor is, amikor nem volt még óvodaköteles. Beült az íróasztalom alá, olyan csendben maradt, mint a sír, és figyelte, amit a többiek csinálnak. Mikor hazajöttünk, itthon mindent előadott, amit látott-hallott. Kinyitotta a könyvet, és végigmondta a Zengő ABC-t, végigolvasta.

L. T.: – Olvasni nem tudott, de követte az ujjával a sorokat, mintha olvasott volna, úgy mondta. A Siccet például.

L. Bné: – Végigmondta a Siccet, a Gógös Gúnár Gedeont, a Mosó Masa mosodáját. Ezek voltak az alapkönyveink, ezeket mind fejből tudta. Sokszor az apja már megunta: „S már többet ne olvass, Csabikám. Elég volt.” De Csabika olvasott. Aztán mikor kezdett nagyobb lenni, már óvodaköteles, akkor felhasználtam, bizony, mert nagyon könnyen tanult. Nem kellett vele foglalkozni. Elmondtam egyszer-kétszer a dolgokat, s ő már fújta is. Mindig főszereplőként tevékenykedett az előadásokon, szívesen szerepelt.

L. T.: – A hirdetőoszlop szerepére emlékszem. Egy nagy kartondobozt rátettek, és ő volt a bejelentő.

L. Bné: – A konferáns.

L. T.: – Éles elméje volt. Erre tetézik, hogy kapott egy nagyon jó tanító nénit, Tóth Máriát, aki rendszeres munkával megtanította tanulni, s az alsó osztályokban ez a fontos. Szerencsére nagyon jó osztályba is került, amelyik az elemi első osztályától tizenkettedikig nagyjából együtt maradt.

Z. M.: – *Az óvoda teljesen magyar volt?*

L. T.: – Magyar óvodába jártunk.

L. Bné: – Még annyit megjegyzek itt, hogy az iskolai évek alatt ő főleg azokkal barátkozott szívesen, akikről látta, hogy értelmileg is közel állnak hozzá.

L. T.: – Megvolt az érdeklődési köre az iskolában is, és akkor csak azzal foglalkozott. Ő ezt megengedte, megengedhette magának. De hogy a korát meghaladta, már az iskolában kiderült, ez biztos.

L. Bné: – A tanárok azt mondták, koraérett gyerek.

L. T.: – Az iskolai tevékenységekben eléggé aktívan részt vállalt, szerepelt szavalóversenyeken, megemlékezéseken. És ahogy te is használtad az óvodában, az iskolában is észrevették a tanárok, hogy nagyon jól lehet őt szerepeltetni.

L. Bné: – Rengeteg versenyen részt vett, irodalmin inkább.

L. T.: – Arra emlékszem például, hogy este tíz után nem szabadott sem tévét nézni, sem villanyt gyújtani, hogy reggel frissen ébredjünk. Ő bebújt a paplan alá, és elemlámpával olvasott. Így játszotta ki a szülők éberségét. Amúgy nem mondhatjuk, hogy a szülők szigorúak voltak. Édesapám a régi családmodell szerinti atyai szigort áthozta volna hozzánk is, de ez nem működött, mert nagyon elfoglalt volt. Üzletben dolgozott délelőtt-délután, nagyon keveset volt itthon, és mi főleg édesanyánkkal voltunk. Édesanyánk meg nagyon engedékeny volt, nagyon könnyen meg lehetett lágyítani a szívét.

L. Bné: – A pedagógiai módszereket nagyon sokszor rajtuk kísérleteztem ki.

L. T.: – Édesapánk elkezdte volt magyarázni Csabának: „Fiam, minden fának van gyökere.” És Csaba visszakérdezett, nem volt még iskolás, csak kicsi óvodás: „A villanyfának is?” Apja körülbelül akkor vehette észre, hogy ezek a gyerekek kezdenek nőni, úgyhogy valami egyébvel kell próbálkozzon. Így kezdte volt el a német nyelvet gyakorolni velünk, egyszerű szavakat tanított meg nekünk.

L. Bné: – A németet magánúton tanulta, már tanoncként kellett tudjanak.

L. T.: – Igen, és az orosz fogságban is voltak németek, ő mondta.

L. Bné: – Velük is gyakorolta. Már tudott németül, mikor fogságba került.

L. T.: – És elkezdett tanítani minket. Hogy helyesen-e? Nem beszélt helyesen, mert a nemeket keverte. Itthon megtanultuk a szavakat, s az órán kiderült, hogy nem a megfelelő névelővel használtuk. Az eseteket viszont jól használta. És az üzletre, ahol dolgozott, a bejárati ajtóra 1970–71-ben az ő kezdeményezésére kivettek egy piros táblát: „Wir sprechen auch Deutsch.” Ez jó pont volt nekik. Volt ott egy barátja, akivel munkaidő alatt is beszélgettek németül.

L. Bné: – Jártak Brassóból is ide az üzletbe vásárolni.

L. T.: – Magyart, románt, németet itt Erdélyben tudnia kell egy kereskedőnek.

Z. M.: – *Meddig jutottatok el vele a német nyelvben?*

L. T.: – Édesapám tanítása alapján? A szavak szintjéig. Mikor már tudunk volna mondatokat összerakni, akkor átruházta a tanítást egy magántanárnőre, Scharlotte néniére, akit Tante Scharlotte-ként kellett megszólítanunk. Idős, törékeny, nagyon művelt asszony volt. Régi családból származott, beszélt a németet, angolt, franciát, hébert, románt és a magyart. Hozzá jártunk németórákra, ötödiktől kezdve, azt hiszem, s egészen kilencedik-tizedik osztályig. Érdekes dolgokat is tanultunk, meg gyermekmeséket, verseket...

Z. M.: – *Miből tanultatok? Nyelvkönyvből, vagy ő állította össze a tananyagot?*

L. T.: – Ő állította össze. Valószínű, észrevette, hogy az iskolai tananyag nem felel meg az ilyen korú gyerekek elvárásainak. És összegyűjtött tananyagokat, útleírásokat, gyerekgéniyeket, verseket. Schiller-versre is emlékszem, amit tőle tanultam. Nagyon le tudta kötni a gyereket, nagyon

hasznos idő volt, amit nála töltöttünk, főleg Csabának. És ezenkívül voltak a zongoraórák. Polgárosodó család, úgy gondolták, hogy a gyerekeknek illik megtanulni zongorázni. Mi nem nagyon szerettük, de kötelező volt. Megvettek a szüleink egy zongorát, és nagy örömünkre a heti egy órából ráadásul heti kétszer félóra lett, hogy többször kelljen gyakorolni. Különösebb tehetségünk nem volt hozzá, azt hiszem. Nem is jött át a zongoraórának az ihlete, nem a tanárnő hibájából.

Tibor és Csaba: „Mi nem nagyon szerettük, de kötelező volt.”

Z. M.: – Kíhez jártatok?

L. T.: – Simon Ilonához.

L. Bné: – Itt zongoratanárnő, nyugdíjas volt már akkor.

L. T.: – Év végén vizsgakoncertet rendezett. Olyankor fölborította a házát, kiürítette az egyik szobát, oda átcipeltette a zongorát, és meghívta a szülőket. Voltunk vagy tizenöten-húszan tanítványai, arra mindenki betanult egy négykezeset és egy egyénit. Ezt elő kellett adni a szülők előtt. Nagy megmérettetés volt. Az évnek a felmérése a szülők füle hallatára. Utána még volt egy buli, amit nagyon élveztünk.

Z. M.: – *Zsúr?*

L. T.: – Zsúr, igen. Arra is illett megtanulni egy-két számot, amit elzongoráztunk és táncoltunk rájuk.

Z. M.: – *Volt tánciskola is?*

L. T.: – Az nem volt.

L. Bné: – Táncházt!

L. T.: – Igen, táncháztba jártam volt én, de az már későbbi történet. Csaba a felvételi után részt vett egy körúton Kallós Zoli bácsival a Gyimesekben, így jött aztán Zoli bácsi Szentgyörgyre, s ő hozta volt el ide a táncot.

L. Bné: – De ekkor Csaba már az egyetemen volt.

L. T.: – Igen, igen, de jöttünk haza is táncháztára csütörtökönként.

L. Bné: – Csabának volt hajlama a zenéhez. A komolyzenét megszerette, és rengeteg kazettát gyűjtött össze, otthon is állandóan ment neki a zene-gépjé, az autóban is hallgatta. Mindig azt mondta: „Ennyi hasznom van a zongoraórákból, hogy megszerettem a komolyzenét.” Öt-hat évet jártak zongorára, az első osztálytól kezdve úgy hatodikig.

L. T.: – Rengeteg munka volt benne, az biztos. És hogy maradt abba? Emlékszem, Csaba megkérdezte volt apjától: „Meddig kell nekünk még zongoraóra járni?” És akkor apja, valamiért amúgy is bosszús volt, azt mondta: „Kész, többet nem kell járjatok. Nem szeretitek, ne járjatok többet.”

L. Bné: – De már láttuk azelőtt, hogy nincs nagy értelme.

L. T.: – Észrevettétek?

L. Bné: – Nincs nagy értelme, mert nincs hajlam, láttuk. És beszéltünk Ica néniel is. Azt mondja: „Hasznos, mert az alapismereteket megszerzik, de tehetség kevés van.” Belenyugodtunk, s inkább a nyelveket kezdtük velük.

L. T.: – Úgy emlékszem, párhuzamosan folyt. Jártunk németórára és közben zongorára. És ott volt a sport még, ugye. Csaba járt kézilabdázni, elég korán elkezdte. Azt hiszem, még negyedik-ötödik osztályban elkezdett kézilabdázni. Elég komoly eredményeket értek el. Ifjúsági bajnokságokat nyertek. Úgyhogy megvolt nekünk a heti pluszfoglalkozás, én jártam teniszezni is. A sportot szerettük mind a ketten. Különösebb eredményeket nem értem el, de nagyon szerettem.

Z. M.: – *Ugyanabba az iskolába jártatok?*

L. T.: – A Mikóba. Volt ugyan valami törvény, hogy a legközelebbi iskolába kellene járjunk, de tudták a szülők, hogy itt csak a Mikóba érdemes járattatni a gyerekeket. Jó iskola volt, a tanárok jók voltak, ezt állíthatom.

Z. M.: – *Nimbusza volt az iskolában Csabának?*

L. T.: – Csaba nagyon tehetséges diák volt, hát nekem is illett volna iparkodnom. Ezt éreztem, ezt a nyomást. Csabát nem értem utol, de különösebben nem voltak gondjaim nekem se. Én másfele irányultam, inkább a fizikát, a számtant szerettem. Csaba meg az irodalmat. És ő nemcsak az iskolában tevékenykedett, hanem a városban is, ha valami irodalmi megmozdulás volt Szentgyörgyön, Csaba abban részt vett. Nagyon sikeres Ady-estet szerveztek volt, a plakátja a mai napig megvan, azt el is vitte Pestre.

L. Bné: – De hogy történt a plakátügy is! Kiplakátolták az irodalmi estet, és a plakátokat leszedték.

L. T.: – Letépték.

L. Bné: – Ő megmentett egy darabkát belőle.

Z. M.: – *Miért tépték le?*

L. Bné: – Ady Endre-estet szervezni abban az időben nem volt tanácsos.

L. T.: – Nem nézték jó szemmel az ilyen megmozdulásokat.

Z. M.: – *Kizárólag diákok szervezték?*

L. T.: – Igen, csak diákok.

Z. M.: – *Az iskolában rendezték?*

L. T.: – Nem, a kultúrházban, ha jól emlékszem. Csaba az országos tanulmányi olimpiákon általában mindig részt vett. Megvannak a díjak. 1976-ban Marosvásárhely. 1977-ben Iași, ahol én is ott voltam.

L. Bné: – Kolozsvárt megnyerte az Echinox díját.

L. T.: – Nagy becsben tartotta az Echinox-díjat.

L. Bné: – Arra nagyon vágyott, hogy azt megnyerhesse.

L. T.: – Az Echinox-díj volt a fő cél. És sok szép díjat elhozott még, a Korunkét, az Utunkét... Kiváló magyartanára volt, édesanyám már beszélt róla, Berde Zoltán. Ő különben szerette a számtantanárját is, József Álmost, habár számtanból nem volt kitűnő tanuló. De József Álmos nagyszerű pedagógus, a mai napig tanít, s megkedveltette Csabával a számtant. A sporttanárja, Csiki Sándor volt a kézilabdaedzője egy darabig. Ezek a tanárok ki tudták hozni a gyerekekből, ami bennük volt. Egyébként a Székely Mikó Kollégiumnak abban az időben, amikor oda jártunk, 1. számú Matematikai-Fizikai Líceum volt a hivatalos neve. De ez nem jelentett tagozatosságot, hanem irányultságot, szellemiséget akart talán kifejezni.

Z. M.: – *Az osztálytársak közül kire emlékszel?*

L. T.: – Vele azonos beállítottságú osztálytársa Tóth Tamás volt, aki színész lett, sajnos ő is elhunyt már. Ketten voltak az osztályban irodalmárok, közöttük egészséges versengés is kialakult. Amit Berde Zoltán, a magyartanárjuk ki is használt, s elég sokat foglalkozott velük. Az én magyartanárom Albert Ernő volt, korábban iskolaigazgató, majd miután leváltották, magyartanárom és osztályfőnököm is lett.

Z. M.: – *Király Károly Kovászna megyei első titkár 1972. áprilisi tiltakozó lemondása után váltották le Albert Ernőt, más magyar intézményvezetőkkel együtt.*

L. T.: – Hosszú ideig ő volt az igazgató. Néprajzos különben, népköltészeti kutató, sok könyvet kiadott, több mint háromezer csíki és háromszéki népballadát és változatot gyűjtött.

Z. M.: – *Az iskolai ifjúsági szervezetek hogyan működtek?*

L. T.: – Azokat nem vettük túl komolyan. De a rendezvényeket általában valamelyik ifjúsági szervezet keretein belül lehetett létrehozni. Vagy a pionírszervezettel, vagy KISZ-alapon. Ez utóbbinak románul UTC volt a neve. Ezen kalap alatt lehetett működni. A szavalóversenyeket például a pionír tanár szervezte. Én a másféle pionírrendezvényekről ellógram.

Z. M.: – *Ez a ténykedés túl volt politizálva?*

L. T.: – Nem. A tanári gárda ezt a helyére tette. Működni működött, de fontosabb volt a tevékenység, amely mögötte zajlott. Tudták a tanárok, hogy hol a helyük ezeknek a szervezeteknek, s mi is éreztük.

Z. M.: – *A román nyelvet hányadikban kezdtétek tanulni?*

L. T.: – Már első osztálytól. Külön kezdő tankönyvünk volt, egy egészen egyszerű tankönyv. Különösebb problémánk nem volt vele, de az is igaz, hogy ott nem is tanultunk meg helyesen románul. A katonaság meg az egyetemi évek alatt állt össze bennünk a román nyelv.

Z. M.: – *Milyen szintig jutottatok el az iskolában?*

L. T.: – Jó középszintig. Beszéltünk románul, de azt hiszem, hogy németül jobban. Így sikeredett ez. Aztán a románt nyilván meg kellett tanulni.

Z. M.: – *Csabának jól ment a román?*

L. T.: – Igen, érdekelte, elolvasta a házi olvasmányokat, sőt, bővebben is érdeklődött a román irodalom iránt. Neki komolyabb ismeretei is voltak, nemcsak az, amit az iskolában kértek, hanem még utána is olvasott.

L. Bné: – Amire az iskolát elvégezte, már szépen beszélt románul.

Z. M.: – *Angolul mikor kezdett tanulni?*

L. T.: – A kilencedik osztályban. Kötelező volt a második nyelv.

Z. M.: – *Kötelező volt a román, a német és az angol?*

L. T.: – Igen.

Z. M.: – *Orosz nem volt?*

L. T.: – Lehetett azt is választani. Tizenkettedikben különórákat vett angolból, Révay Máriától. Rengeteget szótárazott, olvasott és fordított.

L. Bné: – Kicsi cetlicskékre írta fel a szavakat, s az angol könyvekbe betűzdelte őket. Mind kiírta az ismeretlen szavakat.

L. T.: – De nemcsak a szavak jelentését, hanem jegyzeteket is készített, hogy mivel ért egyet, mivel nem. Fűzte tovább a gondolatokat.

Z. M.: – *Té melyik nyelvet választottad?*

L. T.: – Én is az angolt választottam második nyelvnek, s ugyancsak Révay Mária tanított. Nagyon művelt hölgy. Habár a kötelező angol nyelvórákat nem vettük igazából komolyan. Aki reál szakra készült, az a maga tantárgyait tanulhatta. Meg volt adva erre a lehetőség, nem erőltették, hogy mindenből jó diák legyél.

L. Bné: – Csaba az egyik évben matekból éppen csak átcúszott. Nem foglalkozott egyáltalán a matekkal. Ment volna neki, de nem érdekelte.

L. T.: – Emlékszem rá, hogy egy számtanpéldát, hetedikes lehettem, nem tudtam megoldani. Megkérdezte, hogy melyik az a példa. És megoldotta ő. Úgyhogy volt hozzá képessége, csak sajnálta rá az időt.

Z. M.: – *A középiskolában nyaranta hova jártatok?*

L. T.: – A nagybaconi nyaralások nagyon jók voltak. De azután, hogy 1975-ben édesapánk meghalt, a nyaralások elmaradtak. Még apja életében

voltunk egyszer Árkoson is, de az nem volt olyan megragadó, mint a nagybaconi. Valahogy nem jött nekünk össze az árkosi nyár. Édesapám brassai testvérével tartjuk a kapcsolatot, Lőrincz Bálinttal, s az ő fiával, az első unokatestvéremmel.

L. Bné: – A mai napig.

L. T.: – Amíg Brassóban voltam az egyetemen, addig hetente megfordultam náluk, rendszeres sakkpartikra jártam hozzájuk. Komások is vagyunk a leányukkal!

Z. M.: – *1975 után minden nyáron dolgoztatok?*

L. T.: – Be volt szervezve nekünk nyaranta egy-egy hónap „önkéntes munka”. Ládaszegelés volt az első a sör-bor lerakatnál. Hatodikos voltam, még élt apja, de már nagyon beteg volt. Az egyik barátja volt a főnök a ládajavító részlegnél. Én szerettem kalapálni, szegelni, s gondolta apja, hogy ez most osszejön a gyerekeknek. De nem gyerekek való munka volt, a rendes borvizes, boros ládákat javítottuk. Igyekeztek könnyebb dolgokat adni nekem.

Z. M.: – *Csaba is ott dolgozott?*

L. Bné: – Nem!

L. T.: – Ő edzőtáborban volt Homoródon a kézilabdacsapattal, s kimaradt ebből. A következő évben voltunk papírt préselni a dáknaál.

Z. M.: – *A méhtelepen!*

L. T.: – Régi könyveket szedett ott össze, amiket a könyvtárakból kiselejtezték. Az volt a dolgunk, hogy egy asztal nagyságú présgéppel papírcsomagokat készítsünk, s vitték el őket. Ha jól emlékszem, Csaba ebből vette a biciklijét, az első ukrainai biciklijét. A következő nyáron ment a kézdivásárhelyi református templom tornyát javítani, bádogosmunkára. Én ekkor mentem ki a szépmezői kollektív gazdasághoz, öntözni. Három nyáron át tartott ez, 1978 nyarán felvételizett Csaba Kolozsvárra, s akkor véget ért.

Z. M.: – *Ezen a nyáron kezdődött a táncházszervezés. Hogyan?*

L. T.: – Már érintettük ezt az utat. Amíg a felvételi eredményt várták, addig mentek el Kallós Zoli bácsival, akit Kolozsvárról már ismert, a gyimesi körutazásra.

L. Bné: – Mert járt fel Csaba Kolozsvárra, egyetemi felkészítőre.

L. T.: – És a Gyimesekben tudta meg, hogy a felvételije sikerült! Onnan telefonált haza. Ezután került Zoli bácsi Szentgyörgyre. Jöttek haza a fiatalok, Zoli bácsi velük tartott, s ezután szervezte meg a táncházat Szentgyörgyön. Valószínű, Csabával beszéltek meg, hogy kellene ide táncház. Zoli bácsi visszajött Szentgyörgyre, emlékszel, volt még itt...

L. Bné: – ...igen, volt itt! Két rendbe, három rendbe' is.

Z. M.: – *Itt is lakott?*

L. Bné: – Több napig volt itt nálunk, igen.

L. T.: – Erőre kapott a táncház. Csaba Székely Leventével is eljött, ők voltak az első zenészek. Én még Brassóból is haza-hazajöttem csütörtökönként az esti táncházra. Még azután is, hogy elvégeztem az egyetemet, még '86 után is ment a táncház.

Z. M.: – *Akadályoztatás nélkül működhetett?*

L. T.: – Különösebb segítséget nem kapott. Biztosították a termet a kultúrházban, s önfenntartó volt... A zenészek is itteniek voltak, helyiek vették át a muzsikálást, nem különösebben képzettek, de vállalkozó szelleműek. Tánctanítás is folyt, az ügyesebbek megtanulták, és akkor tanították a következő rendet. Nagyon jó hangulatú esték voltak. Kellems kikapcsolódás, pláne egy-egy nyári estén. Rendszeresen eljártam oda csütörtökönként. Emlékszem, amikor készültem egyetemre, a csütörtöki programom mindig megvolt. Ez volt a kötelező szórakozás.

Z. M.: – *Csaba a katonáéknál is muzsikált. Ott te is meglátogattad őt?*

L. T.: – Meg, igen, voltunk nála Corbun. Székely Leventével szolgáltak ott, meg Tánczos Vilmosossal, őket már korábbról ismerte, a diákolimpiákról. A katonaságnál is alakítottak egy táncházenekart. Csaba bőgözött. Azt mondták, hogy archaikus román zene, és játszották a mezőségi meg a gyimesi dalokat. Csaba nagyon nehezen viselte a katonai bezártságot.

Z. M.: – *Mi volt? Gyalogos?*

L. T.: – Tüzér, valami ilyesmi. Amikor elmentünk meglátogatni, a tisztelt vita alakult ki, hogy kiengedik a városba vagy nem engedik ki. Nagyon haragudott a katonatisztekre, ez az ellenszenv nyilván látszott és kölcsönös volt. A tiszték is észrevették, mi a helyzet Csabával. Alig akarták kiengedni velünk. Na de mégis kimentünk, el a tengerpartra. Csaba a homokba beleírta a lábával: „Szabadság – Freiheit”. Van egy nagyon szép levelem tőle, amit megőriztem, a katonaságtól írta volt:

„My dear brother! Minden nagyszerűen meglenne, ha nem lenne így. S írok neked, kedves uram, habár így van s másképpen sem lesz egyelőre, hogy legyen a nagyszerűen lévő minden a nagyszerűen meglévő mindennél vagy tíz csomag cigarettával több. Ne félj, el nem burjánzok, pénzügyi helyzetem ugyanis hasonló a tiedhez, ezért kérem a cigarettát. Így tiszta az ügy, alkohol egyelőre nem olajozza a nyakam belső felét. S hogy teljesen megnyugtassalak, tisztaságom, szellemi tisztaságom megtartásának érdekében, kérem az anyuci csomagjaiba belecsempészni A Hetet, a Korunkot, az Igaz Szót s az Utunkat (továbbra is). S ironikus fogantatású leveleidben kérném kigúnyolni nagyon is pongyola szókapcsolataimat, potyolt gondolataimat és kommentálni kéréseimet.

Sok sikert kívánok az autóvizsgához, ha lesz autó addigra, mert úgy néz ki, hamarosan megeszi az idő vasfoga (no meg a téli aszfalt sója).

Édes Öcsém, a fene a jó dologba! Anyuci miért kell panaszkodjon minden levelében nekem a te otthoni ügyködésedről, amely, tudom, a semmittevés jegyében folyik. Hát nem lenne szebb az élet, ha meglenne a családi béke, amely elérhető pár szőnyeg kiporolásával, néhány házi rongy továbbtevésével és heves bólogatással minden kérésre, s utána tehetnél azt, amit éppen akarnál, sőt többet is, mint amennyit elképzeltél mostanig. Hiszen nem is képzeled, mennyire vagány élet az otthoni, ha kihasználnsz minden lehetőséget a személyi szabadságod kiterjesztésének érdekében. Hidd el, megéri egy órai kinszenvedés (pl. porszívózás vagy hasonló kaliberű dolog), hogy utána hét napig senki a világon ne tátsa feddő szóra mostanában már rúzstalan ajkait. Szabad inni, sza-

bad cigizni, szabad a harmadik (gondolom már tudod, hogy legfontosabb) szórakozási formát »bevetni«, de nem kell elfelejteni, hogy minden csak szórakozás, és mindig tudni kell, érezni, hogy jólesik, s közben a rendes játéokra kell gondolni, amely követi a pihenésre szánt estéket vagy délutánokat vagy heteket, komoly, igazi s a legnagyobb kielégülést okozza. Ez az, ami fáraszt, amivel kínlódsz, amire mérges vagy, aminek örvendesz, amit átkozol s amit valahogy át kívánsz ölelni, habár túl nagy, hogy teljesen érezd még a határait is. Mi ez? Mert ilyen biztosan nincs mindenkinek, de neked, határozottan állítom, van. Megnevezése a didaktika szerint valamiféle tudomány, de ez nem igaz így. Egy [elhalványodott szó] játék ez, amelynek meglévő szabályait alakítod, megsemmisíted vagy újjal pótolod. A fáradságot sosem kell kímélni, hogy elmenj egy könyvtárba vagy érdeklődj bárkitől. Nézd a többi embert! Igaz, hogy látod a hibáit is? Vagy felfedezed a szándékait? Igaz, hogy eddig még senkit nem ítéltél igaziból megvetésre méltónak, még Bolond Ferit sem? Tudod, hogy nem tökéletesek, mert igényeiken, kéréseiken, követeléseiken keresztül beléjük láttál egy kicsit te is. Miért félsz akkor, hogy beléd is lássanak? Mi a visszarettentő, valami számodra jogos, épeszű emberhez intézett (na nem katonatiszt) követelésben? Hisz a tökéletességünk látszatát nem őrizhetjük meg némaságunk hermetizálásával, meg nem történéseivel. Csinálj már valamit, s meglásd, a nyáron majd ketten folytatjuk.

Nekem hull a hó. Viszlát, írj! Cs.”

Z. M.: – Van rajta dátum?

L. T.: – Nincs. 1978–79 telén írta, én tizenegyedik osztályos voltam, valószínű, hogy egy kicsit szabadabban éltem. Ebben az életkorban az ember szabadulni szeretne a kötöttségektől, ezt-azt kipróbál. Emlékszem egy kiruccanásra, amikor berúgtunk valamelyik osztálytársammal, és valószínű, a mama ezt írta meg neki. Az iskolába is eljutott a híre, komoly osztályfőnöki figyelmeztetésben részesültem.

Z. M.: – Arról beszélt Csaba, hogy katonáéknál voltak-e nyelvi gondok?

L. T.: – Azok szolgáltak együtt, akik az egyetemi felvételin megfeleltek, javarészt magyarok, mivelhogy magyar szakra felvételiztek. Egy incidensre emlékszem, amikor a bicskát eltörték. Tánczos Vilmosnak volt egy székelly bicskája, azt. Nem emlékszem már, hogy pontosan milyen ügy kapcsán, Tánczos megfenyegetett valakit a bicskával. És nehogy valami egyéb

derüljön ki a dologból, a bicska pengéjének az élet letörték. Egy pengétlen, életlen bicska már veszélytelen. Más incidensre nem emlékszem, nem voltak román–magyar ellentétek. Erre vigyáztak a tisztek is, tudatos mérséklés működött a katonaságnál. Mi is többen voltunk az évfolyamról a katonaságnál magyarok. Vagy tizenöten lehettünk, az esetleges ellentéteket kordában tartották a tisztek. Az eskütétel előtt felkészítőket tartottak. Megmagyarázták, hogy mit jelent a katonai eskü. És felhívták a figyelmünket, hogy legyünk bátor és méltó román katonák.

Z. M.: – *Az eskü szövegére emlékszel?*

L. T.: – Nem. Különösebb konfliktusra sem emlékszem. A brassai egyetemi éveim alatt se történt ilyesmi. A városban elég sok magyar él, s működött az együttélés iskolákban, egyetemeken. Még arra is ügyeltek volt, hogy a kiváló tanulók közé a százaléknak megfelelően magyarok is bekerüljenek.

L. Bné: – Mindig érdeklődtem, hogy volt-e problémája a tanárokkal, de sose panaszkodott. A nyelv, még inkább a szakmai kifejezések, kezdetben nehezen mentek. De valószínű, hogy elnézőek voltak.

L. T.: – Számtanból vizsgáztam, és nem jutott eszembe a triéder román megnevezése. A tanár följánlotta, kérdeztem meg az egyik ott ülő magyar kollégámat, hogy mondják ezt románul.

Z. M.: – *Kollégista voltál Brassóban?*

L. T.: – Az első évben igen, aztán kintlakásba kerültem. Ösztöndíjas voltam, s a bentlakás fedezetét kiadták pénzben, abból ki tudtam fizetni a kintlakást. Bentlakó vagyok vagy nem, anyagilag egyet jelentett. Ezért választottam, hogy kintlakásba menjek, nyugodtabb körülmények közé.

L. Bné: – Csaba sose élt bentlakásban. Az első évben Székely Leventééknél lakott a tömbházlakásukban. Utána költözött Csendes Zoltán egyik rokonának, Irénke néninek, egy időse özvegyasszonynak a lakásába.

L. T.: – Csendes Zoltán volt a Bolyai Egyetem prorektora, amikor egyesítették a Babeşsel, s az egyesítés után, 1959-ben öngyilkos lett. Emlékszem Irénke néniére is, akinél Csaba lakott. Már elég idős volt és beteges, nagyon nehezen mozgott.

L. Bné: – Nagyon szerette Csaba.

L. T.: – Irénke néninél igen olcsón, kedvezményesen lakhatott.

L. Bné: – Külön szobája volt. És onnan járt Schuller Rudi bácsihoz. Azt hiszem, két évet lakott a néninél, előtte egy évet Leventééknél. És még?

L. T.: – Dietével is lakott egy évet a tömbházban. Segítettem neki odaköltözni Irénke nénitől. És így megvan a négy kolozsvári év. Ezután akarták kihelyezni Olténiába, egy Ciupercenii Noi nevű településre, de sikerült elintézni, hogy ne kelljen odamennie, s Székelyszáldobosra tették.

L. Bné: – Ahogyan már elmondtam volt, szerettük volna elérni, hogy bekerüljön Szentgyörgyre, de legalább Bodokra, ahol volt egy üres magyartanári állás. Akkor mondta volt nekem a tanfelügyelő, hogy örvendjek, hogy ennyit elért! Üljek nyugodtan, jó helyen van Csaba Száldoboson.

Z. M.: – *Meglátogattad ott?*

L. T.: – Voltam Száldoboson. Csaba rövid ideig, pár hónapot lakott ott. Azután beköltözött Barótra, volt egy barátnője ott, Ari. És Barótról ingázott ki Száldobosra. Próbált ő Baróton is kialakítani egy baráti kört. Göcz Józsefre, a rajztanárra emlékszem. Egy fogorvos is volt köztük. De ő akkor tudta már, hogy elmegy. Már készült.

L. Bné: – Először Németországba.

L. T.: – Tovább akart menni, tanulni. Igen, Németországba készült.

L. Bné: – Emlegette Oxfordot is. Mindenképpen tanulni akart.

L. T.: – De aztán a célország Magyarország lett.

L. Bné: – Mondta, hogy Németország messze van. Onnan nem tud segíteni ide. Ha Magyarországra megy, jobban átlátja a helyzetet, és többet tud tenni.

L. T.: – És 1986 novemberében elment. Úgy emlékszem, Bárdi Nándor is segített ebben, az ő nagy ismeretségi körén keresztül sikerült Szegeden Frankl Klárit megtalálni.

L. Bné: – Nándi intézte, hogy volna itt egypár magyar gyerek, aki szeretne menni, csak kéne a segítség. Hanem utána jöttek a gondok. A ház átíratása. Elvették volna a házat, mert Csaba az apja után örökölte a negyedét.

L. T.: – Könczei Laci bácsi elintézte, hogy ne vegyék el.

L. Bné: – Átírták ezt a negyedrészt a mi nevünkre, Csaba lemondott róla a mi javunkra. Így ő semmi nélkül maradt.

Z. M.: – *Tibor, 1984 nyarán megtörtént a szoborrobbantás, a következő évben indult a Limes Kör. Téged kihagytak a faggatózásból?*

L. T.: – A szoborrobbantási ügyben jöttek hozzánk, hogy házkutatást tartsanak. Amikor Mihály vitéz lovasszobrának a farkát felrobbantották. Mert a szoborban nem sok kár esett, úgy volt elhelyezve a bomba. De egy kisfiú meghalt. Jöttek, megtartották a házkutatást, végignézték a könyveket a belső szobában. Csaba dolgait. De nem találtak semmit. A Biblián kívül. Ez volt a nagy eredménye ennek a kutatásnak. Azt el is vitték. Azután érdeklődtek nálam, de először csak telefonon, mert hívatni nem hívatnak, hogy mit tudok, mondjak valamit. Azt válaszoltam, hogy én Brassóban vagyok, Csaba meg Baróton, Száldoboson, nem igazán találkozunk, nem tartjuk a kapcsolatot. Nem tudok a dolgairól, meg nekem más az érdeklődési köröm. Kérdezték, hogy ott hol lakik, kivel találkozik, kivel barátkozik... Később mégis hívatnak engem is. Kallós Zoli bácsi a Balladák könyvét dedikálta volt nekem, s kérdezték, hogy az honnan van. Honnan van?! Azt mondtam, hogy a táncház kapcsán kerültem kapcsolatba Zoli bácsival.

Z. M.: – *A házkutatáskor itthon voltál?*

L. T.: – Igen. Délelőtt jött két úriember, szemüvegesek, szekus egyenruhában.

Z. M.: – *Az milyen?*

L. T.: – Szürke zakó, sötétkék nadrág, nyakkendő.

L. Bné: – Fehér ingben, elegánsan.

L. T.: – Házkutatási parancsot írásban, úgy emlékszem, nem mutattak, de azt mondták, hogy ez a feladatuk, s robbantókészüléket keresnek. Csaba Baróton lakott, a közelben volt a baróti bánya, nem ő hozta-e ide a robbantókészüléket? S akkor átnézték a dolgait, a könyveit.

L. Bné: – Minket kiküldtek. Először behívtak, hogy mutassuk meg a lakosztályát! És hogy mi hol van. Mikor ezeket elmondtuk, kiküldtek minket, s ők sorra vették a holmit.

L. T.: – Szedték le a könyveket.

L. Bné: – Megrázogatták.

Z. M.: – *Nem volt hatósági tanú?*

L. Bné: – Nem. Csak ők ketten. Megrázogatták mind a könyveket, kidobigálták a ház közepibe.

Z. M.: – *Azt csinálták, amit akartak?*

L. T.: – Éppen ezt mondtam utána Csabának, hogy te, nem tetted ide valamit ők? Nem rejtettek el valamit? Csaba azt mondta, hogy nem, mert figyelte őket. Ő bent lehetett.

Z. M.: – *Meddig tartott?*

L. T.: – Estére végeztek.

L. Bné: – Mikor vége lett, Csabát elvitték a szekura, és aláírást tettek vele a jegyzőkönyvet.

Z. M.: – *A jegyzőkönyvből adtak Csabának is egy példányt?*

L. T.: – Nem, nem.

Z. M.: – *Meddig tartották bent?*

L. T.: – Nem sokat. Nem volt ott sokáig, mama! Egy órát. Körülbelül egy órát volt bent. És jött is haza.

L. Bné: – Már jó sötét volt, mikor hazaért. Az utolsó kérdés az volt bent, hogy mit feltételez, kik voltak a szoborrobbantók? Emlékszel rá?

L. T.: – Igen. Csaba azt felelte, hogy biztosan az oroszok keze van benne. Az oroszok voltak! Na, többet aztán semmit nem kérdeztek, hanem szépen elengedték. Így aztán megmenekült. Bántalmazni nem bántalmazták.

Z. M.: – *Mindennek mi volt a folytatása azután?*

L. Bné: – Állandó ellenőrzés.

L. T.: – Folyamatosan érdeklődtek Csaba után. Tudom, hogy volt valaki, aki figyelte a lakást, hogy ki jön ide. A telefonnal is nagyon vigyáztunk. Vigyáztunk, hogy mit beszélünk. De csináltuk tovább a saját dolgainkat. Úgy gondolom, ezek az események még inkább megerősítették Csaba áttelepülési szándékát. Ami Klárinak köszönhetően elég hamar megvalósult. Saját maga révén boldogult Pesten. Egy rövid ideig lakott a nagynénknél, de még az átköltözés évében, 1986-ban munkát talált a Széchényi Könyvtárban, és albérletbe költözött a Felvinci útra. Tíz év múlva, 1996-ban kapta meg a magyar állampolgárságot, elég későn.

Z. M.: – *A kiköltözés után mikor jött legközelebb haza?*

L. T.: – A következő év húsvétján már itthon volt. Emlékszem, '87 húsvét ünnepe után, amikor ment vissza, itt a szentgyörgyi állomáson álltunk, és azt mondta: „Azt gondoltam, amikor elmentem innen, hogy ott nagyon jó lesz. Tudd meg, hogy nem olyan jó.”

L. Bné: – Kiült az ajtó elé egy karosszékbe, cigarettázott és szívta a jó levegőt, s mondta: „Ó, ti nem tudjátok, hogy milyen jó itthon. Nem is tudjátok értékelni.” Ezt sokszor elmondta.

L. T.: – Először '89 áprilisában voltam kint nála. Korábban is jártunk Magyarországon, legelőször '68-ban, a családdal, akkor ő kilencéves volt, én meg hét. Édesanyám részéről ott volt a nagynénénk és édesapánknak egyik testvére is ott lakott. Azután '73-ban még egyszer, szintén családi kiránduláson. Akkor derült ki, hogy édesapám beteg. Epilepsziás rohamot kapott Pesten. Készültünk a Balatonra, és egyik éjjel rohama lett. Nagyon megijedtünk, ahogy jöttek a rohamok. Lemondtuk a balatoni kirándulást, siettünk haza, s kezdődött édesapámnak a betegeskedése. Azután Csaba még egyszer volt, '77-ben talán, de akkor már egyedül. Na, a '89-es út! Csaba a Felvinci úton lakott albérletben. Úgy láttam, hogy alakul az elképzelése, azzal foglalkozhat, amire vágyott. Egyik nap a Marcibányi téren mentem föl hozzá a Felvinci útra, megáll egy fehér Trabant mellett, megkérdi a benne ülő, hogy hol a Felvinci út. Elmagyaráztam, hol merre kell fordulni. Hazaérek Csabához, hát ott a fehér trabantos ember, Németh Zsolt. Ők már, azt hiszem, a könyvtárban megismerkedtek. Engem is elvitt Csaba a könyvtárba, megnéztük a munkahelyét, a Széchényi Könyvtárat, a várat.

Z. M.: – *Mit mondott, hogy érzi magát Pesten?*

L. T.: – Láttam benne egy kis lelkesedést is, valószínű, már körvonalazódott benne, hogy mivel is fog foglalkozni, láttam, csak megtalálja magának, amit keres. Elmondta, hogy megalakult a Fidesz, amiről már cikkeztek. Én akkor hallottam erről először. De ő nagyon lelkesen beszélt róla. Hátározott fiatalság volt.

Z. M.: – *Nem fordult meg a fejedben, hogy követed?*

L. T.: – De igen! Svédországba készültem. Ezt beszéltük volt meg Csabával, milyen jó lenne kimennem Svédországba. De ebből nem lett semmi. A nagyszülők még éltek, édesanyám egyedül itthon, már a gyerek is megszületett, Alpár, a fiú. Eszter, a lányunk akkor még nem volt meg, néhány hónappal később, augusztusban született. Az az igazság, hogy ott nála figyeltem föl arra, hogy változás lesz. Készültek a történelmi pillanatra,

már zajlottak, formálódtak az események. A svédországi utam meg teljesen mellékvágányra siklott, lemondtam. És még örvendtem is, hogy hátha lesz valami itthon is. Közben letelt az idő, mert időre adták a vízumot, s hazajöttem.

„Először '89 áprilisában voltam kint nála.”
(Lőrincz Tibor Budapesten, 2009-ben)

Z. M.: – Vízum kellett?

L. T.: – Igen, román állampolgár két évente utazhatott külföldre.

Z. M.: – Vagyis kiutazási engedély kellett, nem beutazási?

L. T.: – Kiutazási, igen. Egyszer kértem volt korábban, még '88-ban, de visszautasították, s így maradtam '89-re, akkor engedélyezték.

Z. M.: – *Megindokolták, hogy miért utasították el?*

L. T.: – Nem mondtak semmit. Azután '90 májusában ismét kint voltam, épp amikor a földrengés volt itthon. A kilencvenes évektől már mehetünk, s vittem Alpárt is, a fiamat. Ekkor Csaba már a Keveháza utcában lakott, egy kétszobás tömbházlakásban. Abban az időben már benne volt a politika sodrásában, s '98-ban, amikor a Fidesz nyert a választásokon, éjjel kettőkor telefonált, hogy ezt az örömet meg kell ossza velem.

Z. M.: – *A 2002-es vereséget is megosztotta?*

L. T.: – A 2002-es választások második fordulóján Pesten voltunk a lányommal, Eszterrel, s Csabával együtt vártuk az eredményeket a Millenárison. Megvisezte, ami történt és ahogy történt. Azt tervezte, hogy hazaköltözik. 2003-ban annyira jutott, hogy meg is egyeztünk itt a szomszédokkal, hogy megvesszük ezt a mellettünk lévő házat. A Sapientiára készült, hogy ott fog tanítani, Csíkszeredában. De visszamondta. Azzal indokolta, hogy Magyarországon továbbra is hasznosabb tud lenni. Fölmérte, hogy a szülőföldjén nemkívánatos személy. Miután így eldöntötte, hogy nem települ vissza, elhatároztuk, hogy emelünk ide a garázs mellé egy külön épületet. Akkor költöztünk mi is haza, 2004-ben, mert addig tömbházban laktunk. Közösen terveztük, beszélgettünk meg és mérlegeltük a lehetőségeket. Úgy gondolom, ha ő komolyan haza akart volna jönni, akkor meg tudta volna valósítani, meg tudta volna teremteni itthon az egzisztenciáját.

Z. M.: – *Az uzonkai háznak mi a története?*

L. T.: – Régi családi birtok, az anyai nagyszülőké volt. Édesanyám érzelmileg nagyon kötődött hozzá, s '96-ban elkezdtünk ott építkezni, ami abban az időben anyagilag is megerőltető volt. Az építőanyagot apránként, teherautóval vittük föl, s hétvégenként egy-egy zsák cementtel meg egy pár doboz szeggel fölmentünk. Építettünk, valamit mindig megcsináltunk volt, és lassan-lassan összejött.

L. Bné: – A kisebb munkákat mind házilag csináltuk.

L. T.: – A falfelrakást, a vakolást és a tetőszerkezetet mesterember csinálta, a többit mi magunk.

L. Bné: – A lambériát például ketten csinálták.

L. T.: – Közösen Csabával. De egyedül is sokat dolgoztam Uzonkában. Közel tíz évig tartott, amíg valamennyire készen lett. De megérte, visszatekintve úgy látom, hogy azok a sízések télen, meg nyáron a fürdőzések, örök élmények maradnak. Csaba nagyon szeretett odajárni.

L. Bné: – Abban a hideg vízben olyan szívesen fürdött minden alkalommal.

L. T.: – Borvízforrás van ott, gyógyvíz. Érrendszeri megbetegedésekre, reumás kezelésekre javallott borvízfürdő volt már a két világháború között. Nagyon látogatott hely volt. Külföldről, Ausztriából, Magyarországról is jártak oda kezelésekre. Működött egy kicsi panzió, konyhával.

L. Bné: – A magyar időben is látogatták.

L. T.: – A vendégek jöttek a magyar időben is?

L. Bné: – Igen, a negyvenes években, '44-ig. Az apai nagynéném, aki Magyarországon élt, minden nyáron hazajött Uzonkába, s itt töltött két-három hetet. Akkoriban még létezett kádfürdő is meleg borvízzel, abban vett kezeléseket. Naponta kádfürdőzött, s az neki egy évre elég volt, hogy feltöltődjön. Hogyan mentünk fel? Szekérrel! Töltött szalmazsákot, ágyneműt vittünk itthonról, ott fogadtunk egy üres szobát, mondhatni, hogy üreset, mert egy ágy volt benne csak. Bele a szalmazsákot, az ágyneműt, s ennyi volt. Vitt engem is. Még gyermek voltam, s hogy legyen valaki mellette, mindig cipelt magával.

L. T.: – Először gyerekeként voltunk ott nagytatával, gyalogosan Nagybaconból, egynapos kiránduláson. Akkor még működött a meleg fürdő is, a hideg is. Szétnéztünk a volt birtokon.

Z. M.: – *Kaszáló volt?*

L. T.: – Igen, kaszáló. Olyan háromhektáros terület, a mai napig is megvan ez ott.

Z. M.: – *Mikor vették el?*

L. T.: – A kollektivizálás alkalmával, azt hiszem, '61-ben.

Z. M.: – *Nem a negyvenes évek végén indult a szervezés?*

L. T.: – Akkor. De itt elhúzódott egy kicsit, amíg meggyőzték a parasztokat.

L. Bné: – Nagyon nehezen akartak beállni a szövetkezetbe. Féltették a vagyonukat az emberek. A térség is olyan volt, hogy nem is mindenütt tudtak kollektívet alakítani, mert hegyes-dombos a vidék.

L. T.: – Nehéz volt megmunkálni a földeket. Az össze-vissza elszórt kis parcellákat lehetetlen gépekkel megművelni. Azt hiszem, Szárazajtán, Hermányban nem is volt kollektivizálás.

L. Bné: – Magyarhermányban egyáltalán nem volt.

L. T.: – Uzonka lett a mi zarándokhelyünk. Eszter lányom ott tanult meg menni. Mielőtt visszaadták volt a birtokot, '90 nyarán voltunk ott nyaralni a családdal, vittük a gyerekeket is. Megnéztük, mi volt a miénk.

L. Bné: – Elmentünk megnézni a terepet. Milyen ciheres, milyen csúnya volt!

L. T.: – Gondozatlan.

L. Bné: – Egy nagy téglavető telepet tettek éppen oda, ahol most a mi házunk áll. Cigányok vetették a téglát. Agyagos terület, kitermelték a földet, s abból vetették a téglát. Úgy fáj a lelkem, hogy Istenem, mi lett a szép Uzonkából? És más évben visszakaptuk aztán.

L. T.: – Később egy évvel. Azt hiszem, '92-ben adták vissza.

L. Bné: – Akkor aztán nekiálltak a testvérek. Kiirtották a ciherest, kitakarítottak, bekerítették a területet. Egy darab szántó is van Uzonkában, a

mai napig szántja az egyik unokaöcsém. A többi kaszáló. Széna terem rajta. Az unokaöcsém volt az első, aki házat épített ott. Utána az unoka-húgom s úgy következünk mi, ugye?

L. T.: – Igen, igen. '96-ban kezdtünk neki.

L. Bné: – Most három családnak van rajta háza. Kis házikók, nem villák, hanem kis nyaralóházak. Én vagyok a legtöbbet kint.

Z. M.: – *A családból van, aki állandóan fönt lakik?*

L. T.: – Uzonkában vannak lakók, de a családukból mindenki csak kora tavasztól őszig jár fel.

Z. M.: – *Csaba élvezte a házépítést?*

L. T.: – Nagyon szerette. A lépcsőt együtt öntöttük, a tetőn belül a falburkolatot, fából, együtt szegeltük föl... Igen jó elképzelései voltak.

L. Bné: – A teraszt az utóbbi években mindenképpen be akartam üvegezni, mert egy kicsit huzatos nekem. S nem engedte, azt mondta, hogy ez így szép, így jó. Ide ez való. És meggyőzött róla, hogy mondjak le erről. Így elmaradt a beüvegezés.

L. T.: – Azt tervezte, hogy nyugdíjas korában majd kiül oda és ott fog olvasni. Fürdőszobát akart még építeni, és akkor, azt mondta, ő jól meglesz ott. Olvas, ír a jó csendben, a jó levegőn.

Z. M.: – *Csaba a Hunyadi János úti lakást hányban vette?*

L. T.: – 2003 végén. Amikor eldöntötte, hogy marad. A Keveháza utcából költözött oda. Átrendezte, egy kicsit fölüjíttotta a vezetékeket, újracsiszoltatta a parkettot. A következő évben a mama ment ki segíteni. Ajtókat, ablakokat festett le, segített takarítani. Sikerült rendbe tenni, nagyon szép lakás lett, nagyon szép helyen. Az ablakok a vár tövében lévő parkra néztek.

L. Bné: – A Sándor-palota díszkivilágítása éjszaka bevilágította a szobát.

L. T.: – Megnéztem, mikor vásárolta, éppen akkor újtották föl a lépcsőházat, festették a karzatot. Emlékszem, a lakásban a falakra föl volt írva: „Sziasztok, borotvák! Sziasztok, cipők!” Az előző lakó unokája firkált a falra. Gondoltam is, hogy milyen nehéz egy ilyen lakástól megválni. Tényleg nem egyszerű dolog. De nem volt lehetőségünk fönttartani, el kellett adni. Ezzel végleg megszakadt a budapesti létünk.

L. Bné: – Tizenhét alkalommal voltunk a halála után Budapesten, amíg rendeztük a dolgokat. Nehezen ment, mert éppen jött a válság.

L. T.: – Telefonált 2008. március elején, hogy készül haza, a húsvéti ünnepeket vártuk, és hogy jön vele Frankl Klári is, ezt megbeszéltük volt. A következő hétfőn megint telefonált, általában hétfőnként hívott minket, hogy mégse fog jönni, sok a dolga. Nekem ez egy kicsit furcsának tűnt, mert húsvétra mindig itthon volt. Szeget ütött a fejembe, hogy mi lehet ennyire fontos, mert ilyen még nem történt, hogy húsvétra ő ne jött volna haza. Éppen akkor vettem egy autót. Elküldtem neki a fényképeket az autóról, beszélgettünk, említette, hogy ő is szeretne venni egyet. Az előző autója a balesetben teljesen összetört. És megerősítette, hogy valószínű, nem jön haza húsvétra.

Z. M.: – *Benne van a naptáramban, március 11-én, kedden délután voltam nála, hattól. Megbeszéltünk néhány dolgot, teáztunk és cigiztünk a konyhában. Másnap délelőtt fölhívott, hogy egy esztergomi kereskedő katalógusában kinézett egy Hondát, kivinném-e, hogy megnézhesse. Igen. Március 14-én, péntek reggel kilencre beszéltek meg az indulást. A következő napon, ez csütörtök volt, megint hívott, hogy mégse menjünk Esztergomba. Nagyon drága az az autó és túl nagy. Ezt azért mondom el, hogy lássék, már bizonytalanságok dolgoztak benne... Aznap este halt meg, amikor reggel Esztergomba mentünk volna.*

L. T.: – Belenyugodtunk, hogy ez a húsvét elmarad. És arra készültünk, hogy nyáron megyünk Bécsbe. Akkor nem baj, ha most húsvétra nem jön, majd megyünk Bécsbe szétnézni. Ennyi volt, amit utoljára beszélünk. A következő hétfőn, ez március 17-e volt, elmaradt a hívása. Nem jelentkezett. Kedden délután megjelent Bíró Béla, és érdeklődött, hogy tudunk-e valamit Csabáról, mert már negyedik napja keresik és nem hallottak róla hírt. Elkezdtek telefonálni. Úgy este hét-nyolc felé. Nem

kapcsolt be a telefonja. Lemerült. Üzenetet küldtem neki. És éjjel két óra körül...

L. Bné: – ...fél kettőkor...

L. T.: – ...csöng a mama telefonja, Németh Zsolt hívott. Mamával nem akart beszélni, engem keresett. Mama jött föl a lépcsőn: „Gyere, fiam, mert baj van! Valami nagy baj van, hogy téged keres Zsolt. Tíz perc múlva visszahív.” Csengett újra a telefon. Zsolt elmondta, mi történt. Mama hamarabb fölfogta, mert a telefon ki volt hangosítva. Nekem nem jött, hogy higgyem. Hogy megtalálták, s hogy menjünk. Másnap este indultunk, vonattal. Reggel megérkeztünk, Zsolt várt az állomáson, elvitt a Parlamentbe, kávéfőzött nekünk, megmutatta Csaba dolgozószobáját, megnéztük az íróasztalát, a jegyzeteit, amelyek ottmaradtak. Én különben jártam már ott, Alpárt is bevitté volt, láttuk a munkahelyét korábban is. A lakása le volt pecsételve. A rendőrségről elvettük a kulcsokat, kinyitottuk a lakását, üres volt, nagyon üres. A barátok, a kollégák, Zsolt nagyon sokat segített, Klein András, s a Pro Minoritate Alapítványnál mindenki. Ők intézkedtek a temetésről, a hazaszállítását is ők rendezték. Mi ott, ismeretlen terepen, ismeretlenül nem sokat tudtunk volna tenni. Megemlékezést tartottak a Hold utcai templomban, hogy az ottani ismerősök, barátok búcsút vehessenek tőle. Sikerült hazaszállítani, és itthon, Sepsiszentgyörgyön eltemetni. Köszönet a barátoknak, s mindenkinek, aki segített nekünk ebben. Még egyszer megköszönöm nekik.

Z. M.: – *Megbeszéled vele a dolgokat ma is?*

L. T.: – Most jobban jelen van, mint amikor még élt. Nagyon itt van, nagyon él bennem. Örvendek annak, hogy barátai ennyire értékelik a munkáját, s a testvérem a róla elnevezett díjjal is jelen van. A Lőrincz Csaba Díj biztosan sokaknak sokat jelent. S azoknak, akik kapják, fontos. Impulzust ad nekik. Annak is örvendek, hogy az a szellemiség, amelynek magvait Csaba próbálta elhinteni, nem vész el. Azt hiszem, hogy helyes úton járt. És amit leírt, sok mindenre feleletet ad és sok kérdést föltesz. Amit meg szeretett volna valósítani, az most már azokra a barátaira hárul, akik vállalják az ő szellemiségét.

Meghívó

Lőrincz Csaba (1959 – 2008) fiatal erdélyi magyar értelmiségiként a Limes Körben folytatott ellenzéki tevékenységet. 1986-ban települt át Magyarországra. A Magyar Köztársaság Külügyminisztériumának helyettes államtitkáráként, az Országgyűlés Külügyi és Határon Túli Magyarok Bizottságának főtanácsadójaként, a Fidesz szakértőjeként, egyetemi oktatóként és publicistaként meghatározó módon formálta a Magyar Köztársaság külkapcsolatait és nemzetpolitikáját. Legfontosabb alkotása a határon túli magyarság szülőföldjén megmaradását célzó kedvezménytörvény volt, amelyet az Országgyűlés 2001. június 19-én fogadott el.

Emlékét őrzi és szellemiségét ápolja a **Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány** által 2009-ben alapított **Lőrincz Csaba Díj**, amely tudósok, szakértők, írók, újságírók kiemelkedő külpolitikai, nemzetpolitikai tevékenységét jutalmazza. A díjátadásra minden év június 19-én kerül sor. A díjazott lehetőséget kap arra, hogy egy diákok egyhónapos brüsszeli tanulmányútra jelöljön az Európai Néppárt frakciójához.

Ezennel tisztelettel meghívjuk a **Lőrincz Csaba Díj** első ünnepélyes átadására.

A jutalmazott **Filep Tamás Gusztáv** kisebbségkutató, művelődéstörténész, szerkesztő.

A díjátadás helyszíne a **Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium díszterme.**
(1071 Budapest, Városligeti fasor 17–21.)

Időpontja: 2009. június 19., 19.00 óra.

Az est programja:

A vendégeket **Csuday Balázs**, a Külügyminisztérium tanácsosa köszönti.

A díjat **Németh Zsolt**, az Országgyűlés Külügyi és Határon Túli Magyarok Bizottságának elnöke mutatja be.

Filep Tamás Gusztáv munkásságát **Borsi-Kálmán Béla** történész, az MTA doktora, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tanára méltatja.

Filep Tamás Gusztáv *"Nemzet és nemzetek. Szempontok egy kisebbségtudományi szemlélethez."* címmel tart előadást.

Az ünnepélyes díjátadót és az előadást követően szeretettel várjuk fogadásunkra.

K I S E B B S É G E K É R T
Pro Minoritate Alapítvány

Kérjük, hogy részvételi szándékát **2009. június 17-ig** jelezze a

+36 (1) 445 0473-as telefonszámon vagy e-mailben: a **promino@prominoritate.hu** címen!

„az a szellemiség, amelynek magvait Csaba próbálta elhinteni, nem vesz el”
(Meghívó a Lőrincz Csaba Díj első ünnepélyes átadására, 2009)

„PAPÍRON CSABA IS KÖLTÖZÖTT VELEM.”

Frankl Klára

Zelei Miklós: – *A nyolcvanas évek közepén névházasságot kötöttél Lőrincz Csabával, hogy át tudjon települni Magyarországra. Azokban az időkben a névházasság szinte népmozgalom volt. Te milyen úton-módon keveredtél bele?*

Frankl Klára: – *Itt születtem Szegeden, mindig itt laktunk, nagyszerű, védett gyerekkorom volt. Itt jártam iskolába, itt végeztem el az egyetemet, és 1976-ban itt lettem fogorvos. Itt sikerült állást kapnom is, ami Szegeden mindig nehéz volt. Egy gyesen lévő kolleganőnek a helyére tudtam ideiglenesen dolgozni menni.*

Z. M.: – *Hová?*

F. K.: – *A Zöld Sándor utcai rendelőintézetbe, a Marx tér mögött. Most Vasas Szent Péter utca, II. számú Szakorvosi Rendelő, a Mars térnél. Ekkor már férjnél voltam, 1975-ben mentem férjhez, még diákként. A férjem olajmérnök volt, Algyőn volt állása. És 1982-ben elváltunk.*

Z. M.: – *Elég hamar.*

F. K.: – *A kritikus hét év. Gyerekünk nem volt, és már más se, ami összetartotta volna a kapcsolatot. A válásunk után kezdtem el a baráti körben mondogatni, hogy szabad kapacitás vagyok.*

Z. M.: – *Szabad vegyérték?*

F. K.: – *Az más! A vegyértékem le volt kötve. De nem akartam újra férjhez menni, s szóltam a barátaimnak, hogy lehetőség vagyok valakinek, és szívesen segítenék.*

Z. M.: – *Honnan tudtál arról, hogy segíteni lehet vagy kell?*

F. K.: – *Ha én erre emlékeznék!*

Z. M.: – *Járt a hír, hogy sokan jönnének át?*

F. K.: – Igen, voltak Erdélybe járó barátaim, Simoncsics János, Tátrai Barna... Akkoriban közszájon forgott ez a téma.

Z. M.: – *Előzőleg már voltál Erdélyben?*

F. K.: – Soha azelőtt nem voltam Erdélyben. Soha. Emiatt mentem először oda. Nagyon elszánt voltam. Mintha valaki fonálon vezetne.

Z. M.: – *1982-ben mindenkinek elmondtad a baráti körben, hogy tudsz segíteni?*

F. K.: – Gondolom, hogy nem rögtön a válás után másnap, hanem mondjuk egy év múlva. De elég gyorsan szóltam. És 1984-ben megmondták a nevet.

Z. M.: – *Mikor?*

F. K.: – Decemberben. Lőrincz Csaba, Sepsiszentgyörgy, Malomgát utca 16. Írtam én naplót is, de épp ezekben az években nem. Nem tudok adatokat visszakeresni. Biztos, hogy rögtön elindultam. Vonattal mentem, egyedül utaztam egy fülkében, éjszaka. Az első élményem az volt, hogy a határon a román vámosnő benyúlt a nadrágomba. Megnézte, mi van nálam. Ez eléggé meglepett. De mindegy. Aztán hajnalban megérkeztem Brassóba, úgy emlékszem, autóval vártak. Öcsi meg Csaba együtt jöttek értem, és elvittek Szentgyörgyre. Csaba puhatólódzott, kérdezgetett Kirkegaard-ról meg Heideggerről. Csak néztem! Hozzá se tudtam szólani. Egy idő után erre azt mondta Csaba: na, veled se lehet semmiről sem beszélgetni! Ez annyira megmaradt bennem, de annyira! Egy kicsit rosszszul is esett. Nem azért mentem oda, hogy Heideggerről beszéljünk. De egyáltalán nem tántorított el a dologtól. Lepergett rólam.

Z. M.: – *A családot mit szolt ehhez?*

F. K.: – A szüleim addigra már rég elváltak, testvérem nincs. Anyám nem sokat tudott rólam. Apukámat pedig nem avattam be ebbe az egészbe.

Z. M.: – *Ő gyógyszerész?*

F. K.: – Igen. Nyolcvan fölött járt már akkor, és megkíméltem, amitől csak tudtam. Ötvenegy éves volt, amikor születtem, s úgy gondoltam, hogy nem teszem ki őt a hóbertjaimnak. Mert az ő szempontjából végül is nem volt jelentősége ennek a dolognak. Az se volt biztos, hogy sikerül, hogy véghez tudom vinni.

Z. M.: – *Kényszerű mozzanatom volt segíteni, névházassággal áthozni Erdélyből valakit. Ezt senki nem szponzorálta.*

F. K.: – Én magam szponzoráltam, igen. Természetesen nem is kértem érte pénzt.

Z. M.: – *Ez utóbbi föl se merült bennem.*

F. K.: – Csak azért mondom, mert volt, aki pénzért csinálta, egzisztenciális okokból, vagy hogy keressen. Én tisztán segítőkészségből vagy emberbaráti szeretetből.

Z. M.: – *És miért?*

F. K.: – Mindig ilyen voltam, ha tudtam, segítettem. Még lehet, hogy ott is, ahol nem kellett volna. Ma már másképp fogom föl a segítséget, mint annak idején. De akkor úgy éreztem, hogy így jó, így kell tennem.

Z. M.: – *Mennyi ideig voltál ott?*

F. K.: – Nem sokat, csak néhány napot.

Z. M.: – *Csaba édesanyja mit szolt?*

F. K.: – Így utólag visszanézve úgy látom, hogy az egyik szeme sírt, a másik meg nevetett. Nagyon át tudom érezni, hogy milyen nehéz lehetett az ő anyai szívének. Nekem, azt mondhatnám, Csaba mamája a példaképem lett. Emberileg is és asszonyként is, mert nagyon erős ember és nagyon erős asszony. Azonkívül okos és szíve is van. Nagyon-nagyon szerettem. És ahogy a két fiát fölnevelte egyedül, egyenes derékkel, egyenes

gerinccel, le a kalappal előtte. Amikor jártam ki hozzájuk, néha haragudtam is a fiúkra, mert például a mama fogta magát, kiment fát vágni, ők meg benn üldögéltek. Akkor nem néztem én ezt valami jó szemmel. De hát egy anya, az ilyen.

Lőrincz Tibor, Németh Zsolt, Lőrincz Béláné és Frankl Klára
a Lőrincz Csaba Díj 2009. évi átadó ünnepségén

Z. M.: – Ezen az első úton már el kellett intézni valami adminisztrációs ügyet, vagy még nem?

F. K.: – Még nem. Végül is nem tudom, hogy hányszor voltam ott, de sokszor kellett menni. Azért is, hogy lássák, a kapcsolatunk tényleg létezik. Mert Csaba nem tudott jönni. Nem lehetett jönnie.

Z. M.: – Hol fordultatok meg együtt az első alkalommal? Kikkel találkoztatok?

F. K.: – Nem hiszem, hogy sok emberrel találkoztam volna. Csabának volt barátnője, Boros Ari, vele találkoztam, és összebarátkoztam Csaba angoltanárnőjével, Révay Marival.

Z. M.: – *Ari nem volt féltékeny, hogy elhozod Csabát?*

F. K.: – Nekem volt barátom Szegeden. Ha belegondolt, olyan nagy veszélyt én nem jelentettem. Maga az volt a veszély, hogy Csaba eljön! Mi azután elég jól össze is barátkoztunk Arankával, később ő is megpróbált átjönni Magyarországra. Néhány hónapot itt is töltött Szegeden, de azután visszament. Nem tudom, mennyi idő múlva. Lehet, hogy a barátom, Gyuri meg tudná mondani, mert nála is lakott egy-két hónapig. Varrásból próbált tengődni, mi szereztünk neki bedolgozást, varrógépet... Annyira jutott, hogy el tudott menni albérletbe valahol Újszegeden. Még autóvezetésből is le tudott vizsgázni. De aztán visszament. Ő is elvált volt, egy fia volt, Ödön, aki aztán kiment a papája után Svédországba. Ma már harmincéves vagy több is talán. De visszatérve Csabára, miután hazajöttem, nagy levelezésbe fogtunk. Én az összes levelét kidobtam, amikor lement a prozsekt. Összetéptem és kidobtam a leveleit, mert nem igazi levelek voltak, muszáj volt írunk, hogy lássák, milyen nagy szerelem ez. A végén én már csak képeslapokat írtam, hogy a szekunak fel se kelljen bontania. Amiket én írtam, azokat a mama eltette és egyszer megmutatta. Csaba még élt akkor. Jókat kacagtunk a leveleimen! Az az igazság, hogy nekem nagyon tetszett ez a névleges házasságkötés, jó játéknak tartottam.

Z. M.: – *Abban az időben tehát szerelmesleveleket kellett produkálni abból a célból, hogy a szekun fölbonthassák, elolvashassák és lássák, hogy ez egy hatalmas szerelem, amelynek országhatár nem állhatja útját.*

F. K.: – Igen. Ez volt a játékszabály.

Z. M.: – *Borzasztó.*

F. K.: – Nekem nagyon tetszett. Lehet, hogy ez a devianciám.

Z. M.: – *A levelezési módszerek közé tartozott, hogy megszámozták a leveleket, így lehetett tudni, hogy a huszonnegyedik meg a huszonhatodik megjött, de huszonötödik nincs.*

F. K.: – Lehet, hogy megszámoztuk, mondasz valamit. Emlékszem, hogy Csaba nagyon kicsi kis bolhabetűkkel, nagyon apró betűkkel írt.

Z. M.: – *Legközelebb mikor mentél?*

F. K.: – Nyolcvanötben többször is voltam ott, olyankor mindig vittek bennünket kirándulni. Sokat fényképezkedtünk, ez a kép Kolozsváron készült, Révay Marival. Ez is kolozsvári kép, itt van egy barátnőm Szegedről, és egy kolozsvári fiú, aki át akart jönni Magyarországra. Ez pénzes névházasság lett volna, a barátnőm pénzért hozta volna át a fiút. De beleszeretett a vőlegénybe, és emiatt nem jött össze a dolog. A fiú a szerelemtől megrettent.

Z. M.: – *Se pénz, se lagzi?*

F. K.: – Így, így.

Z. M.: – *Erdély megismerését hozta a névházasság, ahogy nézem a sok-sok fényképet.*

F. K.: – Igen, mindig nagyon kedvesek voltak, lehet persze, hogy azért is kirándultunk annyit, hogy lássák, megyünk, együtt vagyunk.

Z. M.: – *Abban a korszakban, amely tele volt kényszerű rejtőzködéssel, nyilvános megjelenéseket kellett produkálni.*

F. K.: – Látszatot.

Z. M.: – *Hogy lássák, hogy ők is le tudják fényképezni, hogy tudjanak miről jelentést írni?*

F. K.: – Úgy, úgy. Meg beszélhessenek arról, hogy itt láttak, ott láttak. Biztosan vigyázni kellett arra is, hogy Ari ne jöjjön. De aztán voltunk olyan közös kiránduláson, amelyen ott volt ő is, Ödön is, Révay Mari is, meg más ismerős is.

Z. M.: – *A határon nem piszkáltak?*

F. K.: – Nem nagyon. Aztán a barátnőmmel is mentünk Kolozsvárra, ott is találkoztunk Csabával. És közben sok mindent vittem is, főleg kaját. Már jegyrendszer volt. Emlékszem, hogy egyszer, amikor Csabáéknál vol-

tam, valaki csöngetett, bejött és megszámolta, hány meggyfa van az udvaron, hogy hány kiló meggyet kell majd beszolgáltatni. Megnézte, hány tyúk van, hogy mennyi tojást kell beadni.

Z. M.: – *Még messze volt a mélypont.*

F. K.: – Messze. Egyszer engem is behívtak a sepsiszentgyörgyi szekuritátéra elbeszélgetni, hogy ha olyan nagy ez a szerelem, miért nem én kötözöm oda. Mondtam, hogy azért nem, mert van egy nyolcvankét éves apukám, akit én nem tudok elhozni Szegedről. És ez igaz is volt. Úgyhogy ez nagyon jó indok volt, el is fogadták.

Z. M.: – *Ott laktál mindig Csabáéknál, a Malomgát utcában? Akkor már nem lehetett háznál lakni! Törvény volt rá, figyeltek és büntettek. Súlyos pénzbírságokat szabtak ki.*

F. K.: – Nem tudom, hogy ők ezt hogyan intézték el.

Z. M.: – *De ott laktál?*

F. K.: – Mindig. Mária erejét fölülmúlva készült minden alkalommal, nagy traktákkal várt. Szerintem összekuporgatta, vagy nem tudom, hogy csinálta, de mindig minden volt.

Z. M.: – *Ő nagyon elegáns.*

F. K.: – Abban az időben még tudtam cipelni, és én is sok mindent vittem. Főleg élelmet, sajtot, kávé.

Z. M.: – *Térjünk még vissza a behívásra. Magyarul beszéltek veled vagy tolmácsot használtak?*

F. K.: – Passz. Szerintem magyarul, de nem emlékszem.

Z. M.: – *Nem féltél?*

F. K.: – Nem. Semmiféle nyomot nem hagyott bennem. Nem féltém, nem szorongtam, hittem az ügynek az igazában vagy szépségében, abban, hogy

ez nemes dolog, itt baj nem történhet. Nem is történt, megkaptuk az engedélyt, és 1986. április 3-án Sepsiszentgyörgyön házasságot kötöttünk. Két barátnőmmel mentem, az egyikük volt a tanúm. Így hármásban utaztunk Szentgyörgyre. Egyébként mindig vonattal mentem vagy mentünk, nem volt autónk. Csabának Bíró Gábor festő volt a tanúja.

Z. M.: – *Volt lakodalom is?*

F. K.: – Csabáéknál, a Malomgát utcában egy szerény étkezés. Ott volt Ari, Révay Mari, Csaba öccse, az én két barátnőm, s lehet, hogy Mária részéről még volt valaki.

Z. M.: – *Meddig maradtál ott?*

F. K.: – Arra emlékszem, de ezt zárójelben mondom, mert ez nem Csabáról szól, hanem rólam, hogy hárman voltunk a két barátnőmmel, és úgy aludtunk, hogy volt egy nagy franciaágy, abban aludtam az egyik barátnőmmel, a másik pedig külön. Ari is ott aludt Csabával, valahol egy másik szobában. Lefeküdtünk aludni, már szenderegünk, amikor váratlanul föl pattantam az ágyból, és mondtam Eszternek: „Nekem most van a nászéjszakám!” És ezen annyira kellett röhögnünk! Lehet, hogy még a házasságkötésünk után is voltam odaát, de Csaba elég hamar, azt hiszem, már 1986 októberében átjött. És a Széchényi Könyvtárban tudott elhelyezkedni.

Z. M.: – *Itt Szegeden nem lakott?*

F. K.: – Ide volt hozzám bejelentve nagyon sokáig, a József Attila sugárút 25-ben laktam akkor, ami Vásárhelyi sugárút 1. volt régen. A Szentgyörgy tér, ott volt valaha a nagyapám gyógyszerháza.

Z. M.: – *A sarki patika! Odajártam gyerekkoromban.*

F. K.: – Akkor biztosan találkoztál apukámmal. 1950-ben államosították a gyógyszerházaikat. 1997-ben elköltöztem onnan. Papíron Csaba is költözött velem. Úgy emlékszem, hogy azután még a rendelőmbe volt bejelentve. Sokáig küldték oda a leveleit. De attól kezdve, hogy átjött, már nem nagyon foglalkoztunk egymással. Próbálta az életét rendezni.

Nehezen ment neki. Arra emlékszem, hogy nekem volt egy kapcsolatom, és szoltunk Csabának, hogy ha véletlenül gyereket várnék, akkor sürgősen el kell válnunk. Nem vártam, de mégis szoltam neki, előre, hogy számítsion rá. Mindig nagyon korrektek voltunk egymással. Általában ismerte a pasijaimat, mindig amolyan elnéző atyai mosollyal figyelte, hogy mit összekavarok én a pasikkal. Mondhatom talán, hogy végül barátság alakult ki köztünk. Annak ellenére is, hogy ritkán beszélünk, ritkán találkoztunk. Majd nagy szünet következett. Én semmit nem tudtam sem őróla, sem arról, hogy mit csinál. 1999-ben elkezdtem újból Erdélybe járni, elmentünk a Szent Anna-tóra kirándulni, s akkor mondtam, na, menjünk már be Szentgyörgyre, közel van. Becsöngettem Máriához, ott-hon volt. Attól kezdve ismét felelevenedett a kapcsolatunk, először inkább Máriával, később Csabával is. Ő általában hazament karácsonyra, húsvét-ra, indulás előtt nagyon sokszor szolt nekem, s volt, hogy együtt mentünk. Vitt engem is, Eszter barátnőmet is, akivel a nászéjszakát töltöttem együtt, és még hozta Emesét is, a barátnőjét. Mély, testvéri kapcsolat alakult ki köztünk. De volt úgy, hogy közben egy évig nem is beszélünk egymással. Nagyon érdekes. Azt gondolom, hogy végül is megszeretett engem. És már rájött, ezt nem beszéltem meg vele soha, de így gondolom, már rájöhetett, nincs különösebb jelentősége annak, hogy annak idején nem tudott velem Kirkegaard-ról beszélgetni. Az élet sok minden másról is szól. Úgy éreztem, hogy ha bármi bajom lenne, bármiben szükségem volna rá, biztos, hogy segítene. Amikor hospice-szal foglalkoztam, adott neveket, hogy hogyan lehetne egy kicsi pénzhez jutni. Egyszer kértem, nézzen már utána, milyen pályázati rendszer van, hogy mint fogorvos, esetleg új gépet vehessek. Nagyon korrekten hozta a pályázat dokumentumait. Emlékszem, kettesben mentünk egyszer Romániába, talán húsvétra. Elég hosszú volt a sor, már egy órája álltunk ott, és akkor egyszer csak fogta magát, elé vágott a sornak, elővette a zöld útlevelét és átmentünk. Soha, nemhogy nem élt vissza azzal, de gyakran nem is élt vele, hogy ő megteheti, amit megtehet. Igazi úriember volt. Nem sok ilyet ismerek vagy ismertem. Mindig azt szoktam gondolni, bárcsak a politikusoknak az egytizede ilyen volna. Csak az egytizede! Mert én nem nagyon értek a politikához, de abban biztos vagyok, hogy Csaba feddhetetlen és megbízható volt. Hogy nem lehetett se jobbról, se balról, se lentől, se fönről elcsábítani. Tudta, hogy mit akar, mi az a cél, amelyet el akar érni, és ezért ő kitarthatóan, teljes hittel és odaadással dolgozott. És úgy érzem, nem tudom, mert én nem értek hozzá, de egészen biztosan érzem, hogy szak-

mailag nagyon nagy tekintélynek örvendett. Ilyen emberekre volna szükség, sokra! Csak az ilyenek belehalnak ebbe. Itt nem lehet rendesnek, tisztának lenni. Vagy nagyon nehéz. Nem is tudom, hogy van ez. De amikor beültem az autójába, akkor úgy éreztem, mintha burookban volnék, és tudtam, hogy innentől nekem már semmire nincs gondom. Történhet bármi, ha ő ott van, minden rendben van. Soha nem volt köztünk semmiféle egyéb kapcsolat.

Z. M.: – *Egyszer csak el kellett válni?*

F. K.: – Elváltunk, igen. Elég hamar. Sepsiszentgyörgyön kötöttünk házasságot, és három évvel később Szegeden váltunk el. 1989. március 22-én lett jogerős a válásunkat kimondó ítélet.

Z. M.: – *A bíróságon meg lehetett mondani, hogy ez valójában mi volt?*

F. K.: – Nem.

„MINDIG MEG LEHETETT, MI TÖBB, MEG IS
KELLETT KÉRDŐJELEZNI, AMIT MONDOTT.
EGÉSZEN A DÖNTÉS PILLANATÁIG.”

Csuday Balázs

Zelei Miklós: – *Fiatalon, egy szerencsés korszakban gyűjthetél sokféle tapasztalatot. Hány éves korodban kezdted Lőrincz Csabával együtt dolgozni?*

Csuday Balázs: – Több, legalább három vagy inkább négy szakasza van a kapcsolatunknak. Az első, amikor csak úgy messziről láttam Lőrincz Csabát. 1988-ban kezdtem középiskolába járni, a Kölcsey Ferenc Gimnáziumba, a hatodik kerületi Munkácsy utcába, nagyon közel a Lendvay utcához, ahová az első szabad választások után a Fidesz költözött. Addig a Kosztolányi Dezső tér és a Molnár utca között osztották meg erőiket. Miután áttelepültek a Lendvay utcába, mint afféle önkéntes, be-bejárogattam a Fidesz-székházba, a volt Állami Egyházügyi Hivatal épületébe, amely egy szőnyegkereskedő tulajdona volt hajdanában, s a Hősök tere közelében van.

Z. M.: – *A Lendvay utcai orosz templom szomszédságában...*

Cs. B.: – A francia nagykövetséggel csaknem szemben. Az elszórt szotyihéj jelezte Németh Zsolt és Csaba, no meg Klein András útját a Lendvay utcában. Csaba nem nagyon szeretett szotyizni, de néha, talán idegességének levezetésére, ő is élt vele. A Lendvay utcai Fidesz-székházban működött akkoriban a kisebbségi iroda és a külügyi iroda. Én elsősorban a külügyi irodába jártam, de Pénzes Évát is közelebbről ismertem, sokat beszélgettem vele, illetve Klein Andrással és a többiekkel is. 1992-ben már negyedikes voltam, a szüleim ekkor már Spanyolországban éltek, sokat jártam oda is.

Z. M.: – *Ott dolgoztak?*

Cs. B.: – Igen, apám a követségen dolgozott, elsőbeosztott tanácsos volt követhelyettesként, de fő feladata a kulturális misszió volt. Gyakran jár-

tam ki hozzájuk, de mindenképpen le akartam érettségizni a Kölcseyben. És azután mentem ki hosszabb időre. Odakint sokat vitatkoztunk apámmal. Emlékszem, amikor egyszer a vita hevében, talán 1991-ben azt mondta, nem baj, csak mondd, mondd, de leszünk mi még egy táborban!

Z. M.: – *Csabával ekkoriban már ismertétek egymást?*

Cs. B.: – Igen, de nem volt mély a kapcsolatunk. Nagyobb társaság és nagyon laza volt akkor a fideszes külügyi kör. Már akkor mindig hívtak a bálványosi meg a tusnádi táborba, de szüleim tanácsára, ha csak tehettem, nyaranta kimentem nyelvet tanulni Franciaországba, Angliába, Spanyolországba.

Z. M.: – *Egyedüli gyerek vagy?*

Cs. B.: – Van egy öcsém, Gábor, öt évvel fiatalabb nálam. A politikát, mondhatni, már az anyatejjel szívtuk magunkba, a nagyapám meg a szüleim, de főleg a nagyapám miatt. Ez is érdekes lehet majd a Csabához fűződő történetemben, hiszen az egymásra találásunkban, azt hiszem, az én családi vonalam nagyon sokat számított. Miután Madridból hazajöttem, elkezdtem a jogi karra járni, illetve először az előkészítőre 1994-ben, s közben már dolgoztam a Democracy after Communism, DAC nevű alapítványnál, ahol pályázati író és programszervező voltam. Ez az alapítvány a Pro Minoritate irodájával közös helyen működött, a Gellért-hegy lábánál, az Orlay utcában, egészen pontosan, egy Orlay utcai szuterénben. Ott töltöttünk együtt sok időt Csabával, ott vált sokkal intenzívebbé a kapcsolatunk, annyira, hogy együtt mentünk Amerikába. Az utat a DAC szervezte. Amerikában Csaba a Fideszt képviselte, én pedig a DAC alapítványt. Olyan tanulmányút volt ez, amelyen az akkori hat parlamenti párt fiatal politikusai vettek részt. Két-három hét alatt végigjártuk Amerikát. A költségtakarékosságra való tekintettel kettésével szállásolták el a csoport tagjait, és én Csabával kerültem egy szobába. Vagyis éjjel-nappal együtt voltunk, rengeteget beszélgettünk, és ekkor mélyült el igazán a kapcsolatunk.

Z. M.: – *Még diák voltál...*

Cs. B.: – Akkor kezdtem a jogi kart, 1995-ben. De előtte már előkészítőre jártam, felvételre tanultam, és naphosszat az Országgyűlési Könyvtárban ültem.

Z. M.: – *Csaba először volt Amerikában? Mi mindenről beszélgettetek?*

Cs. B.: – Mindketten először voltunk Amerikában. És nemcsak tátott szájjal bámultunk, hanem mindketten, az talán túlzás, hogy rajongtunk Amerikáért, de mindkettőnket magával ragadott, hogy az egy működő állam! És innen kezdődtek el a beszélgetéseink arról, hogy mi az állam, mi a szerepe, mi a politika, melyikünk mit csinált korábban... Arról is beszélt néha, hogy miért jött át Erdélyből.

Z. M.: – *Mit mondott, miért?*

Cs. B.: – Át kellett jönnie. Azt mondta, hogy életveszélyben volt. Amit utána olvasgattam meg hallottam a Limes Körről, abból azt vontam le, hogy az az időszak, különösen a magyarok számára, hasonlíthatott a magyarországi ötvenes évekre. Ez visszautalt a nagyszülői tapasztalatokra, meg arra, hogy mit jelenthetett például az, amikor anyám ágyánál karhatalmista ült, amikor elvitte a nagyapámat ötvenhat után a rendőrség. Ezek kapcsolódási pontokat jelentettek. Vagy hogy apám miért vállalt szerepet az induló MDF-ben. A Külügyminisztériumról, apám rendszerváltás utáni munkahelyéről is beszélgettünk. A pontos párbeszédre nem emlékszem, csak arra, hogy Csaba mindig kristálytisztán fogalmazott, ami nagyon imponált nekem, s az is, hogy mindenről világos elképzelése volt, a teendőket illetően is. Nemcsak leírta a helyzetet, hanem rögtön mondott rá megoldást is. Bennem is mindig viaskodik az elméleti és a gyakorlati oldal. Szívesen ülök és ültem könyvtárban, de mindig is izgatott, hogy gyakorlatban miképpen lehet kivitelezni azt, amit épp olvasok.

Z. M.: – *Szóba hoztad a családot. Mondjuk el, hogy a nagypapa...*

Cs. B.: – ...a parasztpárti Salamon-Rácz Tamás, aki harminchárom évesen lett államtitkár a koalíciós idők Iparügyi Minisztériumában, rendszerváltás utáni nevén ez a pozíció közigazgatási államtitkár, akkoriban adminisztratív államtitkárnak nevezték. Mindezek előtt pedig, a második világháború kitörése után, a menekült lengyelek megmentésével foglalko-

zott a Lengyel–Magyar Menekültügyi Bizottság titkáráként. Dr. Antall Józseffel, a miniszterelnök apjával volt jó barátságban, aki házassági tanúja is volt, s talán egymáséi is, de erre már nem emlékszem pontosan, s aki a Belügyminisztériumban szervezte a lengyelek magyarországi ellátását és menekítését. Nagypám főleg a katonáknak és civileknek a jugoszláv határon való átszöktetésében vállalt fontos szerepet.

Ezeket a lengyeleket Franciaországba, illetőleg Nagy-Britanniába juttatták ki, hogy az emigráns lengyel kormány irányításával a szövetségesek oldalán harcoljanak. Nagypám a háború után az Iparügyi Minisztériumban az újjáépítésért felelt. Nagyon szoros kapcsolatban voltunk vele, állandó mesélés folyt nyaranta a veranda asztalánál Visegrádon, ahol a dédanyám lakott. A politika iránti érdeklődést ő oltotta belém, tőle tanultam el a Szabad Európa hallgatását, és mindig természetesnek vettem, hogy bekapcsolódhatom a felnőttek beszélgetéseibe. Rengeteget tanulhattam azokból a történetekből, amiket elmondott. Hiszen a történelemkönyvek szereplőiről beszélt, akiket személyesen ismert. Egyébként harminchat évesen nyugdíjazták, mert nem értett egyet Gerő Ernő gazdaságpolitikájával, amely szolgálai módon mindent a Szovjetunió érdekeinek rendelt alá. Az MKP-MDP mindenkit bedarált, aki nem teljesítette a követeléseit. Mellesleg nagypám még aktív államtitkárként sem tudta megakadályozni a szülei igazságtalan kitelepítését. Dédapám, Salamon-Rácz Béla K. u. K. címzetes ezredes volt, az első világháborúban megsebesült, majd annak a nagyáruháznak volt a személyzeti vezetője, amelyik elé azt a nagy, ronda falat húzták ott a Rákóczi úton.

Z. M.: – *A Corvinnak?*

Cs. B.: – Igen, a Corvin személyzetise volt és kitelepítésben halt meg, mert azt állították róla, hogy horthysta tiszt volt, ami nem volt igaz. Sőt, a felesége még az idemenekült lengyel civilek támogatásában is aktívan részt vett.

Z. M.: – *Hol voltak kitelepítve?*

Cs. B.: – A Nagy Magyar Alföldön, Pusztaföldváron. Dédanyámat csak férje halála után engedték haza. 1949-ben a nagyszüleim is Visegrádra költöztek, mert a nagyanyám apja, Zsadányi Henrik, aki egyébként külpolitikai újságíró volt az Est Lapoknál, szívbeteg volt, és Visegrádon talál-

tak megfelelő házat, csendet és nyugalmat. Az akkor még működő alkotóházból és újságíró-üdülőből mindig kiváló és érdekes emberek jöttek hozzájuk látogatóba. Zsadányi Henrik felesége, az én dédanyám, német asszony volt. Ez is kalandos történet, mert egy Törökország felé tartó vonaton ismerkedtek meg a dédapámmal, aki egyébként paraszti zsidó családból származott. Heten voltak testvérek, ha jól emlékszem, és csak ő és a legidősebb bátyjának a fia maradtak életben. A nyelv, az irodalom, a politika valahogyan így kapcsolódik be az életembe, családi alapon, s meghatározó volt a felnőtte válásomban. Otthon, nagyszüleimnél és Visegrádon is szinte minden falat könyvespolcok borítottak. Apám a Nagyvilág című világirodalmi folyóiratnál volt a spanyol irodalom és a képrovat szerkesztője. Ott dolgozott Kiss Gy. Csaba, aki bevitte apámat az MDF-be, s akivel hasonlóan gondolkodik. Kiss Gy. búcsúztatta egyébként nagyapámat 2004-ben. Apám együtt dolgozott még Walkó György tanár úrral, aki nem kaphatott egyetemi katedrát a Kádár-rendszerben, Bába Ivánnal, Misley Pállal, Vujicsics Mariettával és Borsi-Kálmán Bélával, akik később mindannyian külügyesek lettek. Lőrincz Csaba tisztában volt a kultúra és a kulturális kapcsolatok jelentőségével. Ő is sokat beszélt a családjáról. De mindig is zárkózott volt. Azt hiszem, talán én vagyok a félhivatalos kapcsolataiból az, akinek a legtöbbet beszélt a családjáról, a nőügyeiről, a szerelmeiről, az áttelepüléséről. Vagyis nem csak olvasmányélmények vagy politika, meg újságcikkek elemzése és események megbeszélése volt a beszélgetéseink tárgya, hanem ennél sokkal több. Amit nyilván mindig befolyásolt, hogy én sokkal fiatalabb vagyok. De Csaba igényelte a fiatalok társaságát, fiatalokkal vette körül magát, mert úgy gondolta, hogy ők jó kontrollt jelentenek. Mindig meg lehetett, mi több, meg is kellett kérdőjelezni, amit mondott. Egészen a döntés pillanatáig. De ha megszületett a döntés, azt végre kellett hajtani. Nem volt könnyű a modorával megbékülni. Sokszor sértegettük meg piszkáltuk egymást, még veszekedtünk is, ami már-már szokássá rögzült.

Z. M.: – *De még nem dolgoztok együtt?*

Cs. B.: – Még nem. Még joghallgató voltam, 1995-től 1999-ig jártam a jogra. Izgalmas időszak volt, az alapszerződések, a Fidesz kormánya kerülésének korszaka, illetve az egész magyar politikai rendszer s a jobb- és baloldalra való felosztás megkérdőjelezése. De visszatérve Csabához, 1994–1999 között vagyunk, ez az az időszak, amikor a Fidesz kezd

komoly párttá válni, már a külügy környéki emberek is komolyan szervezik az életüket és azt, hogy mit fognak csinálni és hogyan fogják csinálni.

Z. M.: – *Még diák vagy...*

Cs. B.: – Akkor változott öt évre a jogi karon a képzés, négy és fél helyett, emiatt végeztem kilencvenkilencben, mert én már az ötéveset abszolváltam. És lassan következik a harmadik szakasz. Már három éve, 1996 októbere óta működött a Fidelitas, szervezettebbé vált az életünk, már mindent komolyabban vettünk, részt vettünk a programírásokban, de én el-eltűntem egy-két hónapra, mert helyt kellett állnom az egyetemen is a vizsgaidőszakokban.

Z. M.: – *Jó tanuló voltál?*

Cs. B.: – Cum laudéval végeztem, ami akár jónak is minősíthető. Szerintem a jogon teljesen elfogadható, hogy az ember egy-két tárgyból néha megbukik, majd kijavítja. Én azután, csak hogy a negyedik szakaszba ugorjak, az Egyesült Államokban elvégeztem egy posztgraduális képzést, és ott láttam, hogy hogyan lehet jól is oktatni a jogot. Azt ugyanis nem sokra tartottam, hogy bemagoltatták velem tételenként és szakaszonként az egyes törvényeket. Ha jogeseteken keresztül kérdezték volna ki az anyagot, azt már sokkal jobbnak tartottam volna. De voltak nagyon kellemes élményeim is! És volt jó pár más stúdium meg szeminárium is, amelyeket nagyon szerettem. Egyetem közben a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetében is dolgoztam Lamm Vandának köszönhetően, s ugyancsak az egyetemi esztendőknél dolgoztam ügyvédi irodában is, Antall Györgynél, Antall József fiánál két-három éven keresztül, ami azért volt jó, mert ennek következtében pontosan tudom, hogy egy jogi iratnak mi az útja a cégbíróságig, s hogy mit hogyan kell megcsinálni. S persze fontos gyakorlatra tettem szert az angol, francia és spanyol nyelvű ügyek kezelésében is. Az egyetemen hallgattam Bíró Gáspár jogász-politológust is, aki 1988-ban került oktatóként az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Állam- és Jogelmélet Tanszékére, s 2005 óta egyetemi tanár. Az egyetemen tanulnunk kellett politológiát, én több szemináriumot is választottam e témakörben, s talán 1994-ben rövid, a magyar külpolitikát jellemző esszét kellett írnom. Ekkor még nem ismertük egymást Bíró Gáspárral, bár Csaba többször beszélt róla. Írtam valami tirá-

dát az akkori helyzetről, s Bírónak feltűnt az irományom, amelynek megírásában, szerkesztésében persze apám segített.

Z. M.: – *Tegyük hozzá, hogy Bíró Gáspár is Erdélyből települt át. Egy Arad környéki, Árpád-kori színmagyar faluból származik. Sík vidékről. Ellentétben Lőrincz Csabával, aki valóban erdélyi, s főntről, a hegyek tövéből jött. Legújabb kori nyelvi változás, hogy mindenkit és mindent, aki és ami Erdély felé túl a határon van, erdélyinek mondanak...*

Cs. B.: – Az is örökös piszkálódási pont volt, hogy ha valaki azt merte mondani, hogy lemegyünk Erdélybe, akkor Csaba rögtön kijavította, hogy feljöttök! De hát ez végül is egy rossz beidegződés, a Budapest-központúság következménye. Abban biztosan van valami, hogy a hegyek szeretete is összekötött bennünket Csabával, merthogy ezt én is örököltem és én is továbbörökítem. A hegyek, itt a kies Alföldön, fontos jelkép.

Z. M.: – *Újabb meghatározó ember került szóba, dr. Bíró Gáspár politológus, egyetemi tanár, aki 1993–1998 között az ENSZ különleges megbízottjaként dolgozott Szudánban, ahol dokumentálta, hogy rabszolgaság van az országban. Kiváló emberek települnek át Romániából is, és sikeresen beépülnek a magyarországi külpolitikába is. Milyen szellemiséget, másféle látást hoznak? Milyen korrekciókat tudnak itt végrehajtani?*

Cs. B.: – Betagozódnak, amivel ők is magukévá tesznek egyfajta állásfoglalást, hiszen elfogadják azt a közeget, ahova beilleszkednek. Az is kérdés, hogy elfogadják-e őket. De amire ki szeretném futtatni ezt a megjegyzést, az volna, hogy ebben a törzsi viszálykodásban, amelyben létezőnk, ők egyfajta külső hadtestet jelentenek. Képesek kívülről megítélni és másképpen látni ezt a viszálykodást. Szerintem ez jó, bár én sohasem tettem különbséget tudatosan az erdélyi vagy magyarországi alföldi vagy felvidéki között. De vannak különbségek. Amit én mindig is képviseltem, az az, hogy a kisebbségi lét, a kisebbségi jogi problematika emberi jogi kérdés. Amit nekünk tanítottak az egyetemen, meg ami a main stream, az az emberi jogi diskurzus nyugatias felfogása, amelyben a közép-európai kisebbségi kérdések nem, vagy csak másképpen jelennek meg. Tehát én azt tanultam meg tőlük, azt sajátítottam el, hogy miképpen lehet ezt a problematikát másképpen, a nyugati terminológiával elmondani. Szerintem ugyanis a nyugatiak sokszor nem értik, hogy mi miről beszélünk,

mert másfajta terminológiát használunk. De ha átvesszük az ő terminológiájukat, akkor azonnal megértik. Nyilvánvaló az is, hogy a kisebbségi kérdést a nyugatiak a stabilitás szemszögéből látják, és ez fontos szempont, amelyet nem lehet elhanyagolni. De én továbbra is emberi jogi kérdésként fogom fel. A másik, s ez talán még fontosabb, hogy ezekben a törzsi vilongásokban az emberek, akik nem ismernek idegen dolgokat, meg egyébként is szeretnék magukat minél jobban a törzsükhöz tartozónak feltüntetni, gyakran kompenzálnak, és emiatt szélsőséges dolgokat mondanak vagy művelnek. És túlzásokba esnek, hogy finomabban fogalmazzak. Csaba pedig képes volt ezeket lenyesegetni, hiszen ő „odaátról” jött, tehát mondhatta azt, hogy ez pántlikapolitizálás! Emlékezzünk például a magyar igazolványra, mennyit vitatkoztunk és érveltünk, hogy hitelkártya formátumú legyen és ne egy útlevel... És sajnos, a Velencei Bizottság véleménye bennünket igazolt.

Z. M.: – *Az miért lett volna megfelelőbb?*

Cs. B.: – Mert abba kötöttek nagyon bele, hogy a magyar igazolvány útlevelhez hasonló dokumentum. A kedvezménytörvény a kedvezményeket felsoroló törvény a határon túli magyarságnak a szülőföldjén való megmaradása érdekében. Egy mágnescsíkos plasztikkártya jobban kifejezte volna a törvény asszisztencia szemléletét, s jobban lehetett volna védeni is. A külsőségeket és a hőzöngést Csaba bármikor képes volt egy-egy elegáns és határozott mozdulattal lepöckölni az asztalról azzal, hogy ez hülyeség.

Z. M.: – *Kilencven év van mögöttünk 1920. június 4. óta, és még mindig az derül ki, hogy a magunk számára se fogalmaztuk meg pontosan, hogy a mi történelmi kivételességünk Nyugaton hogyan mondható el. Ennek a „hogyan mondhatónak” volt az egyik kulcsfigurája Csaba.*

Cs. B.: – A különlegességet, a dolgok pontos megnevezését Csaba valóban misszióknak tekintette, és művelte, és nekem sokszor most esik le a tantusz, hogy azok az apró dolgok, amiket én csak amolyan ujjgyakorlatnak gondoltam, ebbe a „pontosító” folyamatba illeszthetők. Őt mindig megvádolták azzal, hogy teoretikus. Erről hosszabban beszélgettem mostanában Király Andrással, s arra jutottunk, hogy visszahúzódo természetével, azzal, hogy úgymond kivonta magát a rendszerből, mert féltette a függetlenségét, Csaba is elősegítette, hogy így vélekedjenek róla. Sokat nélkülö-

zött, de nem akarta föladni az egzisztenciális függetlenségét, mert úgy gondolta, hogy az befolyásolja a szellemi függetlenségét. Volt lelkiereje hozzá, hogy bevágja az ajtót maga mögött, ha a szellemi függetlenségét veszélyben érezte.

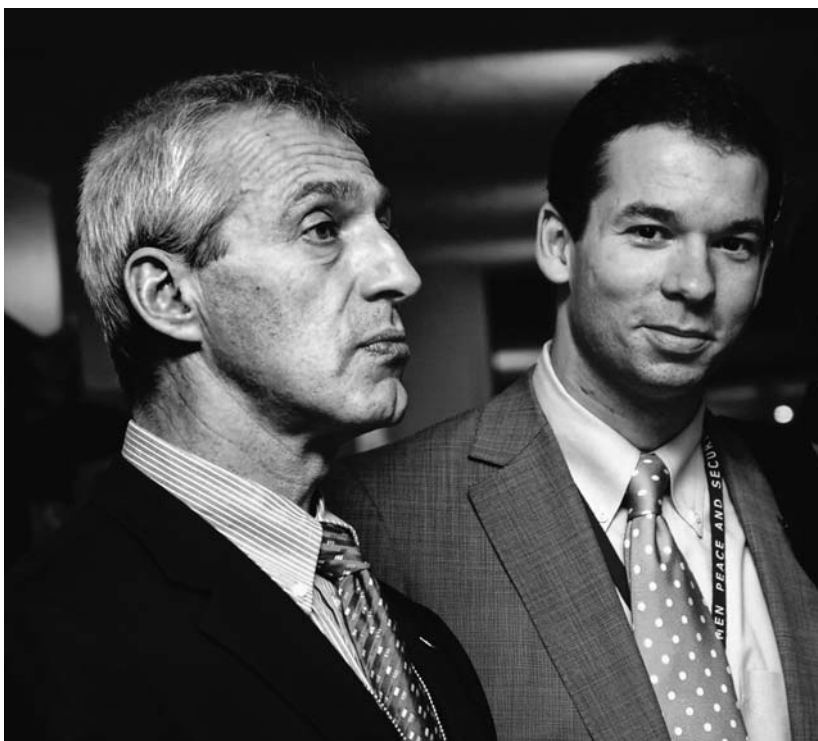
Z. M.: – *Azért annyit tegyünk hozzá ehhez, ha őt azzal vádolták meg, hogy teoretikus, túlságosan elméleti, akkor ezt olyan helyzetben tették, amikor a különféle döntéseknek nagyon csekély elméleti megalapozottsága és háttere volt.*

Cs. B.: – Pontosan, ez az egyik oldala a dolognak. A másik pedig, hogy szerintem ezt csak azok mondják, akik a saját műveletlenségüket szeretnék így palástolni. Mert Csaba bebizonyította, hogy igenis képes a Külügyminisztériumban is helytállni. Ahol persze nem értették, hogy ki ez az ember, meg gyanús is volt, merthogy pártkatoná...

Z. M.: – *Gyakran olyanok állították ezt, akik valóban pártkatonákként kerültek oda a rendszerváltás előtt, a minden külügyér belügyér-világban...*

Cs. B.: – A legintaktabb módon a Külügyminisztérium maradt meg a rendszerváltás után, de pártkatonának, ejtőernyősnek, „fehér komisszárnak” stb. mindig csak azokat nevezték, akik később érkeztek oda. Ezt a saját bőrömmön is éreztem, holott semmi alapja nem volt. Akik valóban pártkatonák voltak, és 1989–90-ben átírták az életrajzukat, azok vígan dalolnak. De Csaba nem törődött evvel, pragmatikus volt ebből a szempontból is. Az elveihez ragaszkodott, de a megvalósításuk vagy végrehajtásuk érdekében képes és kész volt kompromisszumokat kötni. Számomra félelmetes tapasztalat volt közlőrl látni, hogyan tudott úgy lépni egyik kockáról a másikra, hogy közben az, amit kitűzött maga elé, érintetlen maradt. És persze szófukar volt, aminek a jelentőségét nem lehet lebecsülni ott a Külügyben, ahol, és ezt más tárcáktól érkező emberek mondták nekem, egyedülálló módon ment a többiek fúrása. A fúrás, a folyosói pletykálgatás meg-megelőzte a szakmaiságot. És ezzel talán már megérkeztünk a harmadik szakaszba... A szakmai érdekeknek megfelelő feladatok végrehajtása céljából Csaba képes volt fősztályvezetőként is, államtitkárként is maga mellé állítani olyan embereket, akikről tudta, hogy egyébként sok közülük nem volna egymáshoz. Mert, ahogy ez is több hosszú beszélgetésünkben tisztázódott, lakozott benne egyfajta elhiva-

tottság a jó értelemben vett államrezonért, s ez az elhivatottsága magával sodorta és tevékenységre sarkallta a többi embert, akik látták, hogy van értelme annak a munkának, amit végeznek. Jó látni, hogy a sofőröktől elkezdve a vezetőkhöz milyen sokan észreveszik és tudatosítják magukban azt az intézményes űrt, amelyet Csaba hagyott maga után.

Lőrincz Csaba és Csuday Balázs a New York-i ENSZ-székházban 2006. október 23-án, a magyar forradalom emlékére rendezett kiállítás megnyitóján

Z. M.: – Azt mondtad, szófukar volt. De ha valamit ki akart fejteni, akkor azt nagyon színesen, nagyon érthető, pontos mondatokban, az időt nem sajnálva fejtette ki, egészen addig, amíg a partner meg nem értette.

Cs. B.: – Nem fecsegett, az bizonyos.

Z. M.: – Közben pedig megérkeztünk a harmadik szakaszba. Ez milyen dátumhoz kötődik?

Cs. B.: – A saját szempontomból talán 1998 szeptemberéhez, amikor végzős egyetemista voltam. Már majdnem megvolt a diplomám, és Csaba meg Németh Zsolt azt mondta, hogy elég a levegőbe beszélésből. Tessék beállni a sorba! És így admin. II. besorolásban, ahogy én fogalmaztam, bekerültem a Külügybe. „Gimnazistaként”, ahogyan az egyik akkori államtitkár mondta.

Z. M.: – *Ki?*

Cs. B.: – Már nem dolgozik a Külügyminisztériumban, neki nagyon nem tetszett, hogy egy „gimnazista” bekerült a Külügybe.

Z. M.: – *És miért nem?*

Cs. B.: – Nem tudom. Lehet, hogy inkább maga az elv nem tetszett neki, amelyet képviseltünk. Igazából sose fejtette ki.

Z. M.: – *Valójában milyen beosztásban voltál?*

Cs. B.: – Adminisztratív állományban voltam, és amikor megkaptam a diplomát, átsoroltak diplomatának, és le kellett tennem a diplomáciai vizsgát is.

Z. M.: – *Miből állt ez?*

Cs. B.: – Némi nemzetközi jog, iratkezelési szabályok, közigazgatási ismeretek... Csaba is megnyugodott, mert a vizsgáztató főosztályvezető utána bement hozzá, és azt mondta neki, hogy rendesen fölkészült a beosztottja. Nem hoztam szégyent a fejére.

Z. M.: – *Ekkor ott dolgozott már Klein András is?*

Cs. B.: – Még nem, ő akkor a Miniszterelnöki Hivatalban dolgozott.

Z. M.: – *Amikor odakerültél a főosztályra, mi volt a pontos neve?*

Cs. B.: – Stratégiai és Tervezési Főosztály. Hézagpótló szervezeti egység volt, annak ellenére, hogy mindig is létezett tervező, elemző főosztály a

Külügyminisztériumban, de Csaba idején foglalta el az őt megillető helyet, miután Csaba nagyívű elgondolásainak és kitartó aprómunkájának köszönhetően letett valamit az asztalra. Ebben bizonyára segítette őt szoros kötődése a minisztérium vezetőihez, de a főosztályvezetők közül, primus inter pares alapon, kiemelkedett, és képes volt megteremteni azt a helyzetet, hogy a fontos policy-anyagoknak rajta keresztül kellett menniük. Ebben az időben még az EU-csatlakozás előtt voltunk, azon is dolgozni kellett, hogyan működjék az EU-s részleg és mi legyen a viszonya az úgynevezett hagyományos Külügyminisztériumhoz. Mindennek akkor inkább csak az anomáliáit láttuk. Ma már fontos tapasztalatokkal vagyunk gazdagabbak. De rendkívül nehéz időszak volt ez, a NATO-csatlakozás után szinte azonnal megkezdődött Belgrád bombázása. Az én feladatom az volt, hogy mindig Csaba munkáját segítsem, brain stormingokat tartottunk, értekezleten, konzultációkon kellett részt vennem. Bizonyos konkrét ügyekben is volt feladatom, részt vettem állásfoglalások kidolgozásában, például hosszú feljegyzést kellett készítenem, jogi érvekkel, alkotmánybírószági idézetekkel alátámasztva arról, hogy kell-e külügyi törvény.

Z. M.: – *Eddig nem lett.*

Cs. B.: – Nem. Megoszlanak róla a vélemények. Azt hiszem, fölösleges, ha már eddig nem volt, de talán ezt is érdemes megvizsgálni az EU tagállami működésünk és különösen az Európai Külügyi Szolgálat tükrében. Hiszen kérdés, miképpen lehet biztosítani, hogy az európai tapasztalattal rendelkező diplomaták visszatérhessenek a nemzeti diplomácia keretei közé. Ugyanakkor az is igaz, hogy a törvényre hivatkozva eddig mindig valamiféle bújtatott, partikuláris érdeket próbáltak beleszuszakolni az egyébként már jól kialakult intézményi működésbe. Nem hiszem, hogy a Külügyminisztérium attól működne jól, hogy van-e külügyi törvény...

Z. M.: – *Nagyot változott a helyzeted, amikor Csabát 2000 júniusában kinevezték helyettes államtitkárnak?*

Cs. B.: – Antall miniszterelnök elgondolása volt, hogy a politikát és a közigazgatást külön kell választani. Ebben lényeges volt a német minta. Tehát van egy miniszter és van egy politikai államtitkár, aki értelemszerűen a politikát képviseli, s van egy olyan főtitkár vagy közigazgatási államtitkár,

aki az apparátust irányítja. Ez ma már nincs így, talán egy törvényalkotási hiba következtében. Szervezetileg a közigazgatási államtitkár alatt voltak a helyettes államtitkárok, akik egyébként akár a miniszter helyettesei is lehettek. Természetesen jelentős változás, ha egy főosztályról helyettes államtitkári kabinetbe kerül az ember.

Z. M.: – *A beszélgetésünk elején már érintettük, hogy a rendszerváltás után milyen kevés változás történt a Külügyminisztériumban. Hogyan kezeltek ott benneteket a rendszerváltás előtti munkatársak és főnökök?*

Cs. B.: – Is-is.

Z. M.: – *Meg lehetett vagy meg kellett kerülni a régi csapatot?*

Cs. B.: – Nem lehetett megkerülni. Csaba mindig arra törekedett, hogy „átfűzze” magát a szervezetten. Ez mindig meccs volt. Amit olyan apróságok tettek széppé, hogy Csaba irodáját az egyik korábbi közigazgatási államtitkár a végé mellé telepítette.

Z. M.: – *Miért?*

Cs. B.: – Mert más szoba nem volt... Ezzel persze karikírozom a helyzetet. Én már abból, ahogy apámat is fogadták Madridban, kilencvenben, láttam, hogy nem lesz könnyű. A régi gárda nagyon felkészült, a külügyi szakmát és a minisztériumi mozgások csínját-bínját elsajátított társaság volt, amelyik maga sem volt egységes, hanem különböző csoportokra tagolódott. Nagyon nehéz küzdelem volt, nagyon nehéz munka, de ahogyan erről is beszéltünk már, Csabát elfogadták mint Közép-Európát, a közép-európai együttműködést, a Balkánt felügyelő államtitkárt. Amit képviselt, azt lehet, hogy nem, vagy inkább a diplomáciai karnak a politizáló része nem fogadta szívesen. Ezek az emberek, s most ez túlzó általánosítás, egy másfajta magyar érdekképviselőben hisznek. Amin nem lehet csodálkozni, hiszen sokan egyenesen a pártközpontból, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságától érkeztek a Külügybe. Sokan ellenben elfogadták azt is, amit Csaba képviselt. A kedvezménytörvényt, azt szerintem nem értették. Azt hiszem, ma sem értik. Azt nem. És Csaba emiatt néha hullámvölgybe került. Lehet, hogy sok mindent másképp kellett volna csinálni, de ez valóban egészen új koncepció al-

puló törvény, s nem volt rutinja annak, mit hogyan kell kezelni. Egyébként pedig az is szomorú, hogy új volt! Hiszen az Alkotmány 6. szakasza, s benne a 3. pont, hogy „a Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását” – nem volt újdonság! Hiszen a rendszerváltás óta, már nyolc-tíz éve benne volt az alaptörvényben! Csak lényegi dolog addig soha nem történt.

Z. M.: – *Sokat elmond erről, hogy általában mindenki úgy szokott emlékezni a 3. pont szövegére, hogy „a Magyar Köztársaság felelősséget visel”... Önkéntelenül helyesbítik a szóhasználatot, hiszen egy államnak nincsenek érzései. Még a státustörvény preambuluma sem az Alkotmány szóhasználatára került! Hanem abban is a „magyarokért viselt” felelősség fordulata szerepel.*

Cs. B.: – Mi az, hogy a köztársaság felelősséget visel? Érez? Igen, igen. Ez is arra mutat, milyen nehéz terepen mozogtunk. Nem szerették a kedvezménytörvényt s a hozzá kapcsolódó feladatokat, de általában végrehajtották. Bár az is előfordult, hogy nem, vagy másképpen hajtották végre, mert-hogy nem értettek egyet, bár ez a kormány néhány bizalmi kinevezettjével is előfordult... Miközben egyre közelebb kerültünk a 2002-es választásokhoz, ami még inkább felnagyította a konfliktusokat.

Z. M.: – *Amíg együtt dolgoztatok, azalatt nem kerültél ki külföldre?*

Cs. B.: – De, Madridban töltöttem nyolc hónapot, a Diplomáciai Akadémián volt egy masterképzés, azt végeztem el. Mai fejjel gondolkodva, már akkor el kellett volna menni külszolgalatba. Csak hát akkor az egyik feladatból léptünk át a másikba, és az ember úgy hitte, családja nem lévén, hogy a hivatal a családja. Csabára visszatérve, talán ez is gond volt. Abszolút a hivatalra koncentrált. Meglehet, hogy önmagára is kellett volna egy kicsit figyelnie.

Z. M.: – *A rendszerváltós gárdának milyen híre volt? Akik a rendszerváltás-
kor bekerültek, hogyan teljesítettek? Milyen helyet vívtak ki maguknak?*

Cs. B.: – Ennek a körnek egy részéről már beszéltem korábban a Nagyvilág című világirodalmi folyóirat kapcsán. Végül is ez az apám tár-

sasága, ez az MDF-es csapat, akikkel ő mint bölcsész-irodalmár részben kollegiális kapcsolatban volt a Nagyvilág révén, ahol csaknem húsz évig vezette a spanyol és a képrovatot. Részben pedig az egyetemen, illetve az Eötvös Kollégiumban kötött barátságai révén, Nagy József Zsigmond vagy például Galántai Ambrus révén is kötődött apám ehhez a körhöz. Említettem már Kiss Gy. Csabát, vagy a Külügy kapcsán Bába Ivánt, Miskey Pált, Vujicsics Mariettát. Külön is meg kell említenem Borsi-Kálmán Bélát, aki német-francia feleségével, Anattal, Csabának nagyon szoros barátja volt. Ő is „nagyvilágos” volt az író-műfordító Szenczei László halála után. Arról nem is beszélve, hogy Borsi-Kálmán Béla tanított büntetőt rúgni Visegrádon. Nemrégiben jelent meg nagyon érdekes könyve Puskás Ferencről. Csaba miatt különösen vicces, de néha már zavaró volt, hogy Bába és Nagy József Zsigmond is Csabának szólított... Persze apám miatt, akinek a keresztnéve szintén Csaba. Talán azért ma már nem kevernek össze minket... Vagyis nekem háromszorosán, vagy ha még a Fideszt is ide számítjuk, négyszeresen hátrányos volt a helyzetem. Tisztelet a kivételnek, ennek a gárdának nem volt nagy becse a Külügyminisztériumban. Ami, persze, nem elsősorban őket minősíti.

Z. M.: – *Mert?*

Cs. B.: – Nem lehet őket vádolni, hiszen belecsöppentek valamibe, amit nem ismertek. Miért ismerték volna? De miért hallgattak például Szokai Imrére bizonyos ügyekben? De ezek olyan dolgok, amiket így utólag nem biztos, hogy meg lehet ítélni. Mindezt én egyébként mindig generációs problémának fogtam fel, és talán ez is a lényeg. Bennünket sokszor úgy kezelt az MDF-es társaság, hogy ők már tapasztaltak, és megjöttünk mi, az új fiúk, akik semmit nem tudunk. Holott bizonyos esetekben éppen fordítva volt! Ők ugyanis már leszerepeltek, és 1998 után még egyszer kaptak esélyt, de azzal sem tudtak minden esetben megfelelően élni, bennünket, fiatalokat viszont lenyomtak, ha nem is mindegyikük. Az idősebb MDF-es generáció határozott nemzedéki ellenszenvvel viseltetett a Fidesszel szemben. Ezzel szemben a 2002 után ismét visszakerült garnitúra rendkívül komolyan vette a fiatalok favorizálását!

Z. M.: – *És tegyük hozzá, hogy ami a leszerepelt MDF-es garnitúrának nem sikerült, pontosabban amihez hozzá se fogtak, annak jelentős része 1998-tól megvalósult.*

Cs. B.: – A kedvezménytörvényt ők sem teljesen értették, ismét csak tisztelet a kivételnek. Ők is másképpen szocializálódtak. Számon tartották a határon túli magyarokat, de hogy ez mit jelent, mit akarunk velük, ők mit akarnak velünk, erre semmit nem tudtak mondani. Csabának is voltak rossz tapasztalatai velük, sokszor beszélünk erről, s nagyon keserű volt, hogy sokszor bizony ezzel az MDF-es nemzedékkel, úgymond politikai barátainkkal, sokkal rosszabbul, nehezebben lehetett együttműködni, mint a túloldal képviselőivel. A Külügyben ez hatványozottan igaz volt. És ez borzasztó csalódás lehetett neki is.

Z. M.: – *A te nemzedéked a Külügyminisztériumban mennyire van jelen?*

Cs. B.: – Az én generációm alig. Vannak a nagyon-nagyon fiatalok meg a nyugdíj előtt állók, valamint a nálam egy picit idősebbek, de a harmincöt-negyven-negyvenkettő közöttiek nagyon kevesen vannak.

Z. M.: – *Pedig ez szerencsés korosztály?*

Cs. B.: – Lehetne. Ebbe többször belefutottunk, rendkívül fontos lett volna az utánpótlás-, a személyzetfejlesztés, de az akkoriban ezzel foglalkozók ebben nem voltak partnerek.

Z. M.: – *Változott az elhelyezések, miután Csabát kinevezték helyettes államtitkárnak?*

Cs. B.: – Amikor Csaba hivatalba lépett, átjött Klein András, és egy hétnyolc négyzetméteres szobában dolgoztunk ketten. Csabának pedig a legjobb irodája volt a Külügyben! Mi mellette voltunk, a Ganz utcára nézett a szobánk, s köztünk volt egy nagy titkársági tér a titkárnővel és a gépkocsivezetővel. Andrással ott vitézkedtünk. És hát ez is több volt, mint hivatali kapcsolat, ez is nyilván segítette, hogy minden vihart kibírjunk. Védés dacszövetség volt. De ez mindenhol igaz erre a társaságra.

Z. M.: – *Milyen volt a munkabírása Csabának?*

Cs. B.: – Szerintem rendkívül nagy. Sokszor túlfeszítette a húrt, de azért, amikor már nagyon elfáradt, megálljt parancsolt. És nagyon jól beosztotta az idejét! Nem volt benn hajnalokig, de reggel fél nyolctól-nyolctól este hatig-hétig bent volt. Velünk együtt. Láttam azonban olyanokat, akik húzták bent az időt, és szerintem az nem jó, mert teljesen átjárja megátrágja az embert a hivatal, ami lelketlen. Például mindig kijártunk ebédelni! Soha nem hozatta magának az ebédet, bár hozathatta volna. Ezekről az allűröktől ő rosszul volt.

Z. M.: – *Hova jártatok?*

Cs. B.: – A környező helyekre. Ott volt a rossz hírű Bem kocsmá a sarkon, a közelben a Gusto kávézó, ami nagyon kellemes hely. A kínaiba is mentünk néha... Tudott szünetet tartani, nagy kérdés, hogy miért nem törődött magával mégis? Talán nem tartotta fontosnak, ez az egyik. A másik, és ez már a negyedik szakasz: a 2002 utáni, de különösen a 2006 utáni idők szerintem lelkileg megviselték. Megviselte az őt körülvevő színvonaltalanság, a hibák és bűnök halmaza. Talán elmehetett volna 2002-ben valami olyan nagyköveti helyre, ami nem tartozott az ő szakmai érdeklődésének körébe.

Z. M.: – *Például?*

Cs. B.: – Például Iszlamabadba. De ha egyáltalán hagyták volna, ez akkor is fölösleges kompromisszum lett volna. 2006 után pedig sokat beszélt arról, bár szerintem ez irreális volt, hogy hazamegy tanítani. Mondjuk taníthatott volna másutt is... Lehet, hogy ki kellett volna lépnie a főtanácsadói pozícióból. De ennek is megvoltak a maga belső kompromisszuma. Már túl a negyvenen vett végre egy kellemes lakást, amelyben jól berendezkedett. És ez is fontos. Végül is sose volt addig rendes lakása... A dohányzása miatt mindig piszkáltam. Nyilván önmagam is okolom, hogy nem figyeltem rá eléggé, bár én akkor már külföldön voltam ismét, nyaranta láttam csak. De telefonon szinte naponta beszélünk. A fizikai vagy fiziológiai okok mellett, azt hiszem, inkább a lelki okok játszottak szerepet a halálában.

Z. M.: – *2002-ben a ciklust együtt fejeztétek be?*

Cs. B.: – Igen.

Z. M.: – *Amikor csomagolni kell és menni, az hogy történik?*

Cs. B.: – Egy kisszínest most már el lehet mondani. Valerij Muszatov orosz nagykövet elköszönő faxa jóval az átadás-átvétel előtt megjött, jóval hamarabb, mint ahogy Csabát hivatalosan fölmentették volna. Ami leg-alábbis udvariatság. Mindenki tudta, hogy fel fogják menteni. Csak hát azért az, hogy ennek a híre az orosz nagykövettől érkezik meg, eléggé sokatmondó.

Z. M.: – *Mi volt a szöveg?*

Cs. B.: – A szokásos udvariaskodó formaságok az eredményes együttműködésről. De az időpont, az időzítés és a feladó személye mindenképpen árulkodó volt. Úgy zajlott le egyébként a váltás, hogy új vörös szőnyeget gurítottak le abban a szép épületben, ezt meg is jegyeztük mind a ketten, aztán megjelentek egyik pillanatról a másikra az új emberek. Bejöttek, Csabának odaadták a felmentő levelét.

Z. M.: – *Ki írta alá?*

Cs. B.: – Kovács László, ha jól emlékszem. Akkor már dobozoltunk. Emlékszem, ahogy a szépen rendben tartott könyveink, aktáink és irattartóink eltűntek egy dobozban. Állítólag sokat lapozták őket... De mi korrektül átadtunk mindent. És volt egy olyan feelingje annak a néhány napnak, ha mennünk kell, jó volna már kinn lenni onnan, minél előbb. András még éppen átcsúszott az Országgyűlés Hivatalába, én pedig kértem, hogy helyezzenek át az európai államtitkárságra.

Z. M.: – *A Külügyön belül?*

Cs. B.: – Igen. A bel- és igazságügyi, és a schengeni együttműködéssel foglalkoztam Gottfried Péter és Kenderney János szakmai útmutatásával. Ezt éreztem a legközelebb ahhoz, amit addig csináltunk. Csaba pedig, politikai alku keretében, szintén átkerült az Országgyűlés Hivatalába, ami méltányos elvonulást jelentett számára.

Z. M.: – *Mi történt a dobozzal?*

Cs. B.: – Elvitték. Nem tudom, hová, én nem vittem magammal semmit. Valahol biztosan megvannak azok az iratok, amelyeket elcsomagoltunk. Minden papírnak meg kellene lennie jó pár évig. Ma már elektronikusan, e-úton lehetne tárolni az iratokat, aminek az intézményes emlékezet megtartása miatt rendkívül nagy szerepe kellene, hogy legyen. Ez is tragédia egyébként, hogy így működünk. Születnek anyagok, többnyire inkább rosszak, mint jók, de nem őrizzük meg őket, hanem eltűnnek valahol. Tehát 2002 nyara... Csaba elindult a túlpartra, én maradok, és valami bénultság vesz erőt mindenkin. Kivéve minket! Csabával együtt törtük a fejünket, hogy akkor most mit csináljunk. És azon a nyáron létrejött a Budapest Analyses.

Z. M.: – *Lőrincz Csabával, Bába Ivánnal, Klein Andrással és veled?*

Cs. B.: – És jó sok szervezőmunkával. Az ötlet Csabáé volt, szervezetileg én hoztam létre, s kitaláltuk Csabával, hogy Iván legyen a főszerkesztője, merthogy ő is lógott a levegőben, és amellet nagy szerkesztői gyakorlata volt. Ő a közigazgatási államtitkár volt a Külügyben.

Z. M.: – *Mennyi időt töltöttél a bel-, igazságügyi és együttműködési főosztályon?*

Cs. B.: – Két évvel később, 2004 őszén kerültem ki a New York-i ENSZ-képviselőre. Ott van egy úgynevezett emberi jogi beosztott diplomata hely, megpályáztam és elnyertem.

Z. M.: – *Mivel foglalkoztál ott?*

Cs. B.: – Magyarország képviselője és az ENSZ vonatkozó bizottságaival való kapcsolattartás volt a feladat. Eltérően a bilaterális képviselőektől, ez a képviselő egy másik hivatal szervezeti és időbeli működését követi. Megvan az ENSZ-nek a maga napi működése, és ebben mi ott részt veszünk. Rendkívül mozgalmas, időigényes és sok elfoglaltságot jelentő hely. De erre is igaz az, ami hatványozottan igaz a kétoldalú helyeken, hogy azért te találsz ki és te találsz meg a magad munkáját, mert egy ember, akinek ráadásul több munkaköre van, nem követhet mindent

ugyanolyan intenzitással. Az ottani munka több időszakra osztható, a legintenzívebb az ENSZ őszi ülészsaka, szeptembertől december végéig. Az én területem az úgynevezett III. Bizottság volt, amelyben minden évben több mint száz határozatot kezeltünk, fogadtunk el.

Z. M.: – *Csabával tartottad a kapcsolatot?*

Cs. B.: – Hetente többször is beszélünk, az e-mailek is állandóan fordultak közöttünk. Ott dolgoztam egészen 2008 végéig. Mivel a családdal kezdtek, hadd mondjam el, hogy közben meghalt a nagyapám, 2004 októberében, kilencvenhárom évesen. Meghalt Csaba, 2008 márciusában, negyvenkilenc évesen. Nem tudom, merre ágazik majd el a pályám. Külügyminisztérium? Valami egészen más? De Csabának mindenképpen meghatározó szerepe lesz benne. Ez azonban már a történet ötödik szakasza.

„A STÁTUSTÖRVÉNYNEK AZ LETT VOLNA
A LEGFONTOSABB CÉLKITŰZÉSE, HOGY A
MAGYAR KISEBBSÉGEK MEGSZERVEZŐDJENEK.”

Klein András

Zelei Miklós: – *Hogyan kezdődött a pályád?*

Klein András: – Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végeztem francia–spanyol szakon 1996-ban, azután nyelvtanárként dolgoztam. Spanyolt tanítottam Kispesten, a Károlyi Mihály Magyar–Spanyol Tan nyelvű Gimnáziumban, ott ismertem meg a feleségem. Külsősként pedig a Magyar Nemzet külpolitikai rovatánál dolgoztam, majd 1997-ben a Fidesz külügyi titkárságára kerültem.

Z. M.: – *A Lendvay utcába?*

K. A.: – A Lendvay utcában volt, igen. Onnan 1998-ban, a választások után, a Fidesz-kormány idején kerültem a Miniszterelnöki Hivatalba, ahol a sajtófőosztályon voltam főosztályvezető-helyettes, a nemzetközi sajtóért feleltem, majd 2000-ben átmentem a Külügyminisztériumba.

Z. M.: – *Az mit jelent, hogy a nemzetközi sajtóért feleltél? Mindent olvasni kellett és ismerni?*

K. A.: – A szervezés volt a feladatom. Például a miniszterelnök külföldi útjai sajtójának a szervezése, illetve a kapcsolattartás a Magyarországon akkreditált külföldi újságírókkal, információkkal való ellátásuk, interjúk szervezése.

Z. M.: – *Hogyan kerültél a Külügybe?*

K. A.: – A Külügyminisztériumba 2000 nyarán kerültem át, amikor Lőrincz Csabát kinevezték helyettes államtitkárnak. Attól fogva az ő titkárságvezetője voltam 2002 nyaráig, ekkor a Külügyminisztérium kölcsönadott a Parlamentnek, ahol a külügyi bizottság titkára voltam. A bizottság

2006-ban a Külügyi és Határon Túli Magyarok Bizottsága nevet vette föl. Ez az én szakmai életpályám.

Z. M.: – *Lőrincz Csabát már korábban ismerted, úgy tudom.*

K. A.: – Így igaz, 1990-ben ismertem meg, a Fidesznek létrejött akkor egy kisebbségi és közép-európai csoportja, Csaba abban tevékenykedett, s itt kerültem kapcsolatba vele.

Z. M.: – *Már az első szabad választások előtt létezett a munkacsoport?*

K. A.: – Igazándiból utána indult el.

Z. M.: – *Milyen volt a külügyminisztériumi korszakod?*

K. A.: – Nagyon fontos volt ez a 2000-tól 2002-ig tartó időszak, amíg Csaba helyettes államtitkár volt. Helyettes államtitkárnak hívták a szakállamtitkárokat. Csaba kinevezése több szempontból is nagyon érdekes volt, életpályája a rendszerváltás után ívelt föl. Dolgozott a Határon Túli Magyarok Hivatalában az MDF-kormány elején, de ez nem tartott sokáig. Szakértőként azonban tovább ténykedett, bár ezt a munkálkodását a Fideszhez kötötték. Őt 1998 után is nagyon sokan úgy tartották számon, mint fideszes kádert, aki bekerült a Külügyminisztériumba. Voltunk vagy négyen-öten, tehát alig páran, akik 1998 után úgy kerültünk a Külügybe, hogy előtte a Fideszhez voltunk köthetők. Csaba elődje a Külügyminisztériumban Bagi Gábor volt, ő elment nagykövetnek. Bagi régi vágású külügyes volt, annak minden velejárójával együtt, ám nagyon korrekt szakértőként ismertük meg, aki az átadás-átvétel alkalmával így is viselkedett Csabával a kinevezésekor.

Z. M.: – *Csaba kinevezése harc eredménye volt vagy viszonylag simán ment?*

K. A.: – Viszonylag sima ügy volt, legalábbis a kinevezés. De más szempontból nem egészen volt az. Csabának nagyon komoly előítéleteket, vele szembeni előítéleteket kellett kezelnie vagy leküzdenie. Élt róla egy olyan általános kép, hogy nagyon jó szakértő, nagyon jó elméleti ember, de nem gyakorlatias. Ez volt az egyik pletyka a háta mögött, ami vele kapcsolatban általános volt még fideszes körökben is. Ezt ő tudta, és le kellett küzdenie,

aminek nagyon sokféle megnyilvánulási formája volt. Az egyik, hogy 2000-tól 2002-ig, amíg én ott dolgoztam vele, Csaba minden áldott nap reggel nyolckor, tehát 8 óra 00 perckor bent volt a Külügyminisztériumban. Aki ismerte, tudja, hogy az ő részéről ez komoly teljesítmény volt.

Z. M.: – *Akkor még a Keveháza utcában lakott, a tizenegyedik kerületben?*

K. A: A Keveháza utcában, igen. Nincs is túl közel. A Külügyminisztérium akkor úgy működött, hogy Martonyi János minden péntek reggel kilenckor miniszteri értekezletet tartott. Ez nagyon fontos fóruma volt a Külügynek, mert ott beszélték meg, hogy mi a helyzet, és mik a teendők az elkövetkező héten. Ezt táblázatba kellett foglalni, röviden és érthetően. Ez volt az egyik munkamódszer. Mindig nekem kellett megírnom ezeket a jelentéseket, és írásban előre el kellett küldenem Martonyi János kabinetfőnökének, Taubner Zoltánnak. De Csaba minden pénteken reggel körbetelefonálta az összes főosztályvezetőt, hogy van-e még valami. Ebből adódott, hogy a főosztályvezetők is tudták, reggel nyolckor bent kell lenniük. Ez ahhoz a cselekvéssorhoz tartozik, amellyel a gyakorlatiasságára vonatkozó előítéleteket küzdötte le.

Z. M.: – *A háttérrel se feledkezzünk meg. Csaba a hetvenes évek végén, a nyolcvanasok elején volt fiatal Erdélyben, kisebbségi helyzetben egy olyan korszakban, amelyet Ceaușescu rémuralma árnyékkolt be. A legtöbb, ami elképzelhető volt, hogy jó szakértővé, kiváló elméleti emberré képezheti magát. Hogy egyszer pozícióba kerül és akkor gyakorlatiasnak kell majd lennie? Eszébe sem juthatott.*

K. A.: – Az általa képviselt politika révén ő túljutott ezen. Kétéves tevékenysége alatt Csaba hangsúlyt helyezett arra, hogy legyenek politikai víziói, legyenek elvek, legyen stratégia, és utána mindezt le kell bontani nagyon is kézzelfogható eseményekké, történésekké, találkozókká. Hogy az elvekből tettek legyenek, azokról pedig sajtóhír kell. Hadd mondjam el ehhez, hogy amikor helyettes államtitkár lett, milyen területek tartoztak hozzá: a Balkán, a Független Államok Közössége, vagyis a volt Szovjetunió, a visegrádi országok, a közép-európai regionális együttműködések és a konzuli főosztály. Nagyon nehéz főosztályok voltak, részben bonyolultságuk miatt. Érdemes belegondolni, hogy a konzuli területhez mik tartozhatnak... Ugyanakkor Csaba tisztában volt avval, hogy egy külügyi-

nisztérium sikeres tevékenységéhez bizony-bizony hozzátartoznak azok a dolgok is, hogy ha állampolgáraink elveszítik külföldön az útlevelüket, akkor gyorsan és bonyodalmak nélkül hazajussanak. Mert ez a közigazgatás feladata. Noha korábban soha semmi köze nem volt a konzuli ügyekhez, nekiveselkedett, beletanult, és nagyon ügyelt arra, hogy az érdeklődési körébe nem tartozó konzuli főosztály tevékenysége is jó legyen, sikeres legyen, és ne érje szó a ház elejét. Hiszen a munkáját ennek alapján is mérik, ez is hozzátartozik annak a képnek a módosításához, hogy ő csak egy elméleti ember. A korrektség kedvéért megemlítem, hogy a konzuli főosztály vezetője, Zanathyné Martin Gyöngyi ehhez sok segítséget adott.

Z. M.: – *Volt más előítélet is Csabával szemben.*

K. A.: – Igen, az előbbinél sokkal súlyosabb előítélet, erdélyi származása miatt, ami Csabának végig nagyon fájt. Az erdélyi származással kapcsolatban volt két dolog, ami mint erdélyi embert, végigkísérte őt. Az egyik, hogy annak idején a Népszabadságban cikkek jelentek meg arról, hogy a Fidesz elfoglalja a Külügyet, és ennek az egyik személyi példája Csaba volt. Kétszer is jelent meg arról cikk a Népszabadságban, hogy Lőrincz Csaba lett a Balkánért, Közép-Európáért és a FÁK-országokért felelős helyettes államtitkár, aki fideszes, ráadásul erdélyi származású és ezért nacionalista. Az egyik előítélet, amely sajnos nagyon erősen tartja magát, az az, hogy aki erdélyi, az csakis nacionalista lehet, ugyebár. Másodsor, amit ennél még nehezebben éltek meg vagy élnek meg az Erdélyből áttelepülők, hogy a közigazgatásban az erdélyi származásúakat nemzetbiztonsági kockázatnak tekintik, ab ovo. Mind a mai napig! Csaba nekem mindig azt mondta erről, hogy sokkal könnyebb a közigazgatásban például zsidónak lenni, mint erdélyinek, mert sokkal kevesebb előítélettel kell szembenézned, minthogyha erdélyi vagy. Csaba soha nem emésztette meg, hogy a határon túli magyarokat eleve nemzetbiztonsági kockázatként kezelik. Ezek voltak azok a körülmények, amelyekkel Csabának rögtön a kezdetektől fogva szembesülnie kellett.

Z. M.: – *Ezek azok a körülmények, amelyeken tudni kell felülemelkedni, s ha nem sikerül, az visszaigazolás is...*

K. A.: – Csaba munkamódszere és munkamorálja számomra nagyon pozitív élmény volt. Ugyanis, lehet, hogy a körülményeknek köszönhetően,

lehet, hogy az akkori Külügyminisztérium feladatainak köszönhetően, lehet, hogy az akkori nemzetközi viszonyoknak köszönhetően, de nagyon sok feladatunk volt. És amikor feladataid vannak, amelyeket továbbadsz az általad felügyelt apparátusnak, amely elkezd dolgozni, az jó. Pláne, ha nem csak dolgozik, de még értelmét is látja a munkájának. Mi reggel nyolctól nagyon gyakran este hatig, hétig, nyolcig dolgoztunk. És azt vet-tük észre, hogy az alattunk lévő főosztályokon az érintett hivatalnokok, teljesen mindegy, hogy milyen háttérük, politikai beállítottságuk volt, egy idő után ugyancsak elkezdtek dolgozni. Erre akkor döbbsentem rá, amikor a folyosón öt-hat külüggyessel rendszeresen este buktunk le, hogy cigi-zünk. Készítették az anyagokat, szervezték az eseményeket és odafigyel-tek, mert volt a munkájuknak értelme. És nagyon figyelemreméltó, hogy Csaba alatt ez a hangulat milyen gyorsan kialakult. Holott voltak minősé-gi követelményei! Még arra is nagyon háklis volt, ha egy feljegyzésben he-lyesírási hibák voltak. Kijavította benne a hibákat és visszaküldte. De azért is ügyelt erre Csaba, mert Martonyi János olyan miniszter volt, aki nagyon ki tudott borulni, hogyha helyesírási hibákat látott egy anyagban. Erre vigyázni kellett. Summa summarum, Csaba a minőségi követelmé-nyei ellenére, vagy éppen miattuk, az általa felügyelt főosztályokon vi-szonylag népszerű helyettes államtitkár lett meglepően rövid idő alatt.

Z. M.: – *A hivatal napi gyakorlatában mennyire közelíthető meg a helyettes államtitkár?*

K. A.: – Csaba megközelíthető volt. És nem csak megközelíthető volt, hanem vele lehetett vitatkozni. Szerette, hogy ha azzal bombázták, hogy ezt és ezt kéne csinálni. Ha jött a főosztályvezető, hogy szerintük egy ilyen és ilyen találkozót meg kellene szervezni. Ezt nagyon elismerte. Nekem meg Csuday Balázsnak meg volt hagyva, hogy nem az a mód, hogy az ő titkárságvezetőjéhez kell a főosztályvezetőnek bemennie, hanem hogyha volt valami, akkor nekem kellett fölállnom és elmennem a főosztályveze-tőhöz. Ha egy főosztályvezető akart Csabával találkozni, rögtön jöhetett. És ez nem ártott a szervezettségnek. A pénteki miniszteri értekezlet után mi mindig hétfőn tartottunk egyeztetést, amikor leosztottuk a feladato-kat. Ezeken az alkalmakon azonban nem csak a munka elosztása történt meg, hanem igen tartalmas megbeszélések is folytak. Készültünk és tanul-tunk rájuk. Nagyon jellemző volt Csabára az is, hogy amikor munkatársi kapcsolatban volt az emberekkel, került a politikai kategorizálást. Hogy-

ha dolgoztak az emberek, nem foglalkozott azzal, hogy kinek milyen a politikai kötődése. Mert hát, hogy is mondjam, a Külügyben lehetett tudni, hogy ki honnan jön, és erősen képviselte magát az az irány, amelyet ma baloldalnak nevezünk. Mert a Külügy nagyon zárt hely volt még a rendszerváltás után is. Kérdezted az előbb a lakását... A gépkocsivezető egy külügyminisztériumban nagyon magas polcon van, mindent tud és lát! A viccet félretéve, nekünk olyan gépkocsivezetőnk volt, akivel Csaba nagyon jóban volt. Említsük meg őt is, Klenyán Sándornak hívják. És ez a gépkocsivezető azért köztünk úgy megjegyezte, hogy Csaba az egyedüli szakállamtitkár, akit ha nagyon ritkán haza kellett vinnie, lakótelepi lakásba vitte haza.

Z. M.: – *Ez baj volt vagy jó?*

K. A.: – Ez elterjedt. Csaba ebből a szempontból is kilógott a sorból. És jó pont volt. Hozzátartozott a szerénységéhez. A másik, ami ebből a kor-szaból fontos, azon kívül, hogy a főosztályvezetőivel jó viszonyban volt, körbelátogatta az illetékességébe tartozó összes országot és követséget. Minden egyes felügyelete alá tartozó nagykövetséget meglátogatott.

Z. M.: – *Egy ilyen látogatás miből áll?*

K. A.: – Vannak minimális programjai. Minden országban megvan a helyettes államtitkári szint megfelelője. Találkozik vele. Utána egy udvariassági látogatás következik a fogadó ország külügyminisztériumában a magasabb rangban álló külügyi tisztségviselőnél, államtitkárnál vagy miniszternél. Továbbá, ha abban az országban élnek határon túli magyarok, akkor el kell menni a szervezeteikhez. Hogyha van egy akut vagy kemény téma, akkor abban az ügyben is folytathat szakmai konzultációkat. És találkozik a követség munkatársaival, s munkaértekezlet keretén belül mindenki elmondja a teendőit.

Z. M.: – *Mik voltak a konkrét munkáitok?*

K. A.: – Két év alatt nagyon sok minden történt, mert szerencsénkre azokban a régiókban, amelyeket felügyeltünk, a kormány számára is nagyon lényeges ügyek történtek. Ebből a szempontból szerencsések voltunk, még hogyha ez nagy megterhelést jelentett is a munkában. És van két konkrét

dolog, amelyben, úgy gondolom, Csabának a háttérben nagyon komoly, megkockáztatnám, történelmi szerepe volt.

Z. M.: – *A délszláv háborúval összefüggésben?*

K. A.: – Az egyik a jugoszláviai háború és a koszovói légi csapás. A másik pedig a státustörvény megalkotása és védelme. Ami a jugoszláviai konfliktust illeti, és ezt az egész időszakot, az Magyarország számára nem volt egyszerű, különösen a hazai visszhangot tekintve. Magyarországon végig nagyon aggódtak azért, hogy itt is háborús helyzet állhat elő, minthogy szomszéd ország vagyunk. A másik ok pedig az volt, hogy ott volt körülbelül háromszázezer magyar, akiknek a helyzetére nekünk mindig tekin-
tettel kellett lennünk.

Z. M.: – *Ez mennyire volt fontos számára?*

K. A.: – Itt akarom elmondani Csaba nagypolitikai vízióját. Ő soha, de soha életében nem volt magyarkodó, soha nem volt nacionalista.

Z. M.: – *Égnek állt tőle a haja...*

K. A.: – Így van. Csak egy példát mondok! A Székely himnusz... Amelytől könnybe lábad a magyar közélet szeme. Csaba pedig mindig elmondta, hogy a Székely himnusz az első világháború után született kocsmai nóta.

Z. M.: – *Ki nem állhatta a magyarkodást.*

K. A.: – És ennek hangot is adott. Viszont a velejéig erdélyi magyar volt. A magyar közigazgatásban nagyon ritka az az Erdélyből jött ember, aki ilyen magas rangig vitte. A lelke mélyén Csaba azért akart magyar külpolitikát csinálni, mert szerette volna, hogy ha jó az ország külpolitikája, ami az ő felfogásában azt is jelentette, hogy érvényesülnek benne a nemzetpolitikai célok. És a nemzetpolitika célja a határon túli magyarság megmaradása. Kevés embert ismerek, aki ennyire a határon túli magyarokért élt úgy, hogy nem akart magyarkodni.

Z. M.: – *Nyilván a szülőföldje miatt sem.*

K. A.: – Soha nem múlt el belőle a vágyakozás a szülőföldje után. Anekdotikus történetek is tartoznak ehhez. Nekem meg Balásznak állandóan azt kellett hallgatnunk, hogy Uzonka, ez a Kovászna megyei falu, a világ legjobb helye. Erre mi ugrattuk őt, hogy „hegyi magyar”. Amikor készült haza, mondtuk, hogy megy le a hegyi magyar Uzonkára. Amire ő mindig azt felelte, hogy Uzonkára az ember nem lemegy, hanem föl. Ahonnan legfeljebb lejön olykor Budapestre. Ezekben a megnyilatkozásaiban, ha derűs formában is, de az is benne volt, hogy ne Budapestről akarják megmondani, mit kell csinálni Erdélyben. És ha emiatt konfliktust kellett vállalnia, akkor azt a Fidesszel szemben is vállalta. Hitt abban, hogy az erdélyi magyar társadalom értelmiségi háttere elég erős ahhoz, hogy el tudja dönteni, mit kell tennie. Néha talán még idealisztikus is volt ez a hite. És itt kell számításba venni Csaba személyiségében, gondolkodásában a szónak a klasszikus értelmében vett polgári hátteret, amelyet ő Sepsiszentgyörgyön megélt, még a Ceaușescu-időszakban is. Azóta kiderült, hogy az édesanyja nagyon nehéz anyagi körülmények között nevelte a fiait, de az polgári környezet volt, a gondokkal és bajokkal együtt. Angoltanár, zene-tanár és a gimnázium... Mert polgári környezet volt a Székely Mikó Kollégium is.

Z. M.: – *Nekik volt az elsők között autójuk Sepsiszentgyörgyön.*

K. A.: – Nem is annyira az anyagiakra, mint inkább a szellemiekre gondolok e tekintetben. Fábíán Ernőről szokták mondani, hogy az utolsó transzszilván értelmiségi. Csaba volt az első transzszilván helyettes államtitkár a magyar közigazgatásban, ennek szellemi hátterével együtt.

Z. M.: – *Ez milyen elvekkal járt?*

K. A.: – Úgy gondolkodott, hogy jó dolog a pragmatizmus, de vannak alapelvek, amelyekhez ragaszkodni kell, s hogy a pragmatizmus addig jó, amíg nem csap át elvtelenségbe. És tudta azt is, hogy ha a magyar diplomácia érvényesíteni akarja az érdekeit, meg kell értenie a világ folyamatait. Alkalmazkodnia kell a világ folyamataihoz, ki kell szolgálnia azokat, mert rajtuk keresztül tudja visszafordítani a megszerzett tőkét nemzeti érdekeink érvényesítésére. Úgy gondolta, tudnia kell, hogy a világ mit akar Kínával, a Távol-Kelettel, mit akar Amerika a Közel-Keleten, mi van az Európai Unióban. Magyarországnak ezekben a folyamatokban részt kell

vennie, mert akkor szerzünk olyan presztízst, amelynek köszönhetően lesz mozgásterünk. A magyar társadalomban nincs külpolitikai gondolkodás. Még a tanult ember is képtelen elhelyezni bennünket a világban... Magyar külpolitikai újságírás? Azt is megpróbálják belpolitikára használni. Gyakran lapos, felszínes és csúsztatott... Sokat beszélgettünk Csabával arról, hogy a huszadik századi magyar történelem tragédiái két okból erednek. Az egyik az, hogy a magyar politikai elit a huszadik században valahogy soha nem volt képes pontosan belőni, hogy mi zajlik a világban. És ennek rettenetes következményei voltak. A másik pedig, és Csaba ezt nagyon pontosan megérezte és átlátta, hogy Magyarország, vagy a magyarság, a magyarok Európában és a világban máshol is, bizonyos mértékben népszerűtlenek, rossz az imidzsük. A huszadik századi történelemben Románia például nagyon sokszor nagyon sok mindenben ugyanúgy indult el, mint Magyarország. És miért tudtak váltani? Mi meg miért nem? A kurucos mentalitás következtében nálunk nem voltak váltások, csak rohantunk bele a dolgokba. Csaba mindezt nagyon következetesen végiggondolta.

Z. M.: – *Gyakran még mindig már rég megbukott illúziókban ringatózva az elitünk nem jelentéktelen része fel sem tételezi, hogy például román partnerei a tárgyalóasztal másik oldalán mennyire csiszoltak, körütekintöek. Miközben szép számmal léteznek olyanok is, akik ellenben misztifikálják a román külpolitika profizmusát...*

K. A.: – Az előbbieket többek között azért is mondtam el, hogy jobban megvilágíthassam, ahogyan Csaba meghatározta az alapvető kritériumokat a jugoszláviai konfliktussal kapcsolatban. Azoknak az anyagoknak az elkészítésében, amelyek a Külügyből a miniszterelnök elé kerültek, Csabának fontos szerepe volt. Az általa meghatározott kritériumok a következők voltak: a világ demokráciát akar, vagyis demokráciát és piacgazdaságot. Kettő: a világ vezető hatalma az Amerikai Egyesült Államok, tetszik vagy nem tetszik. Tehát az Egyesült Államokkal együtt kell működni. Három: a világ arra törekszik, úgy politizál, hogy stabilitás legyen. Stabilitást akar, nyugalmat és békét. Hogyha ezeket együtt megnézzed, akkor tudható és várható volt, hogy a világ vezető hatalma előbb vagy utóbb le fog csapni Jugoszláviára és Miloševićre. Ebből az következik, hogy annak a diktátornak a megbuktatásában, aki kirobantott négy háborút meg három etnikai tisztogatást, Magyarországnak tevékenyen részt

kell vennie. Mert egyrészt ez így helyes, másrészt így növekszik Magyarország szerepe és presztízse. Ez a kiindulópont, ebből le kell vonni a következtetéseket, hogy milyen akciók legyenek, milyen konkrét ügyek, események. És Csaba lebontotta konkrét hazai tennivalókra a világpolitika eseményeit. A szegedi folyamat 1999-ben indult, Csaba dolgozta ki. Ő kezdeményezte, hogy Magyarország nyisson teret ahhoz, hogy nyugati vezetők találkozhassanak a szerb ellenzékkel Szegeden, ami Magyarország számára is sok elismerést hozott. De amikor, remélem, nem árulok el államtitkot, az Amerikai Egyesült Államok nagykövetségét kitiltották Belgrádból, akkor ők is itt voltak Magyarországon. És hogy az illetékes amerikaiak szabadon mozoghassanak, dolgozhassanak, elláthassák a tennivalóikat, annak minden feltételét, háttérét meg kellett teremteni, s Csaba nagyon sokat dolgozott azon, hogy ez rendben legyen. De történt más is! Rendkívül komoly probléma volt akkor Jugoszláviában, hogy nem volt szabad a sajtó. Köztudott volt, hogy a magyarországi médiumokat körülbelül Újvidékig lehetett fogni. Amikor Szerbiában közeledtek a választások, Csaba kezdeményezésére Németh Zsolttal együtt találkoztak a magyar média vezetőivel, ez külügyminisztériumi megbeszélés volt, és megkérték a médiavezetőket, hogy foglalkozzanak a szerbiai választásokkal. És ha szerb ellenzékiek is szerepeltek a műsorokban, akkor nem csak a vajdasági magyarok, hanem velük együtt szerbek is nézték a magyar médiát. Amit nem lehetett megakadályozni, mert az adások nem kábelrendszeren mentek, hanem egész egyszerűen belógott a sugárzási területük. És a tény, hogy ilyen módon képesek voltunk támogatást nyújtani a szerb ellenzéknek, nagyon jól tudtuk prezentálni Nyugaton is. Voltak médiumok, amelyek ezt nagyon komolyan vették. Az akkori magyar közszolgálati televízió például egészen addig elment, hogy késő este szerb ellenzékivel szerb nyelvű beszélgetést sugárzott magyar felirattal. De még az akkori RTL Klub is foglalkozott a híradóiban ezzel a témával. Az egyedüli médium, amely ezt ellenségesen fogadta, mert miért szólunk bele, a tv2 volt.

Z. M.: – *A Pintér Dezső-féle tv2?*

K. A.: – Igen, a Pintér Dezső-féle tv2. Ellenben az RTL Klub, amelyik a magyar belpolitikai konstellációban nem állt távol a tv2-től, ebben a kérdésben nagyon komoly partner volt. A délszláv háborús eseménysor leglényegesebb történése az volt, hogy amikor elindultak a légi csapások Ko-

szovóban, akkor a Csaba által is kezdeményezett politikának megfelelően Magyarország átengedte légtérét meg a Ferihegyi repülőteret az amerikai légierőnek, s létrejött a taszári légibázis. És ahogy zajlottak az események, azt is meg kellett szerveznünk, hogy a szerencsétlen főosztályvezetőnek, osztályvezetőnek, referenseknek minden egyes reggel nagyon korán be kellett menniük a hivatalukba, és minden áldott nap jelentést kellett írniuk, s ezt a jelentést aznap reggel nyolckor Csaba megnézte, utána Martonyi János jóváhagyta, és már ment is a miniszterelnökünk asztalára. Ez nagyon nehéz korszak volt számunkra. Csaba mint helyettes államtitkár ezt a korszakot kiválóan végigcsinálta, Magyarország nagyon komoly nemzetközi presztízsnyeréséget könyvelhetett el, és ezek mögött a sikerek mögött Csaba teljesítménye erőteljesen ott volt.

Z. M.: – *Milyen előnyöket hozott ez hosszú távon?*

K. A.: – Az Orbán-kormánynak nagyon komoly nemzetközi harcokat kellett vívnia a státustörvény elfogadtatásáért. Az előbb elmondottaknak köszönhetően ehhez megvolt a kapcsolatrendszere és a tekintélye. Mert ez így működik. Ez volt a haszna.

Z. M.: – *Ez sok? Kevés? Vagy a lehetséges maximum?*

K. A.: – Ez a lehetséges maximum és nagyon komoly fegyvertény volt. A külpolitikában a dolgok egymásra épülnek. És ha az e típusú külpolitizálás megmaradt volna, akkor nem itt tartanánk szerintem, ahol most tartunk.

Z. M.: – *A státustörvényt éppen mostanában koppintotta le Románia.*

K. A.: – Az volt az elképzelés, hogy jó volna a kormányzati ciklusból egy nagyon fontos nemzetpolitikai eredményt kihozni. Mert a határon túl is fogy a magyarság lélekszáma, sok más gond is van, kellenének eredmények is. A státustörvény koncepciója és egész elgondolása Csabától ered, Németh Zsolt, aki akkor államtitkár volt, nagyon erőteljesen felkarolta az elgondolást, amelyet aztán támogatott Martonyi János is. És így, e két embernek köszönhetően elfogadta Orbán Viktor is. Viszont ezzel kapcsolatban már szembe kellett nézni a magyar apparátus és néhány miniszter aggodalmaival is. Az apparátus kezelése pedig, ami nem volt könnyű

feladat, Bába Ivánra hárult. A státustörvény koncepciójának a lényege a következő volt Csaba felfogásában: egy kisebbség akkor tud eredményes lenni, ha megszerveződik. A státustörvénynek az lett volna a legfontosabb célkitűzése, hogy a magyar kisebbségek megszerveződjenek. Ne felejtjük el, hogy a státustörvénynek egyik pillére az, hogy egyéneknek igényelniük kell a magyar igazolványt. De ha igénylik, akkor föl kell iratkozniuk. Ha viszont föliratkoznak, akkor rákerülnek a státustörvényt igénylők listájára. Ha viszont létezik a lista, akkor megvan azoknak a lajstroma, akik írásban vállalják, hogy magyarok. Mindehhez irodák kellene, hálózat kell. És hogyha ez megvan, akkor egy későbbi időpontban, ha belső választást kell tartani, például az autonómia ügyében, akkor már megvan hozzá a szervezethez, a lehetséges szavazók névsora.

Lőrincz Csaba, Klein András és Németh Zsolt a Jordán folyónál

Z. M.: – *Belső választást határon túli magyarlakta területen?*

K. A.: – Igen, ott. Mert a kisebbségi politikának az a lényege, hogy jár az autonómia. És ha autonómia van, az azt jelenti, hogy választott, legitim testület dönt törvényes közjogi folyamatokban azokról az ügyekről, amelyek a magyarság megmaradásához fontosak. Csaba gondolkodásában mindig meghatározó volt a legitimitás és a közjog. Kimunkálta a státustörvény kon-

cepcióját, elfogadták. Csaba keze alatt megszületett a törvénytervezet, beterjesztették a Parlament elé. Amit az előzőtt meg, hogy le kellett küzdeni az apparátusok ellenállását. Mi volt egy átlag magyar külügyes reakciója, amikor meglátta a törvénytervezetet: „Hú, ebből nagyon nagy botrány lesz! Ezt ne csináljuk.” Ráadásul egyeztetni kellett más minisztériumokkal is, az oktatással, a kulturálissal, a közlekedéssel, az egészségügyivel... Ott is volt az apparátusban ellenállás, ami már kormányüléseken is megjelent. De így is a magyar Parlament elé került a törvényjavaslat. És ami ott történt, az köztudott. Ahogy már a dolgok ott mennek, módosító indítványok, egyeztetések... Csaba még azokon is részt vett, de az már ment a maga útján. A státustörvénynek azonban, még egyszer mondom, a lényege nem az volt, amiről a viták mentek, hanem a szervezettség gondolata, amely nagyon előre mutató. Ki is vágta a biztosítékot, főleg Romániában és Szlovákiában. És ekkor megint nagyon komoly szerepe lett Csabának, mert utána nekünk az egész utolsó évünk gyakorlatilag azzal telt el, hogy előkészítsük a vitákat a román és a szlovák féllel, illetve megpróbáljuk elmagyarázni a státustörvényt Nyugaton. Nem volt könnyű. A küzdelem hátterében Csaba végig ott volt. A megbeszéléseken visszatértünk a stabilitás kérdésére. A nyugatiaknak folyamatosan és mind a mai napig nagyon erőteljesen meg kell magyarázni, hogy nem a határon túli magyarok léte okozza az instabilitást. Hanem az, hogy nincsenek garantálva a jogaik. Amiből az következik, hogy a határon túli magyarok jogainak biztosítása stabilitást teremt. Nem egyszerű diplomáciai mutatványt ezt elmagyarázni.

Z. M.: – *Hogyan sikerült?*

K. A.: – NATO-tagok voltunk, elég komoly nemzetközi presztízsünk volt a jugoszláviai válság következtében. Növelte a tekintélyünket, hogy Magyarország gazdasága akkor prosperált, és a Nyugat nem nagyon akart nekünk esni. Tehát hogy megértették-e vagy sem, azt nem tudom. Gyanítom, hogy nem nagyon örültek az egésznek, de nem nagyon akartak neki esni Magyarországnak, mert Magyarországnak az Orbán-kormány idején, a gazdasági eredmények miatt is, volt elismertsége. Így kerül előtérbe az az alapigazság, hogy a legjobb külpolitika a jó belpolitika. Érvrendszert, nagyon sok anyagot készítettünk. Ezeket kiküldtük követségekre, de a magyar nagykövetségeken a külügyi gárda a régi: nem feltétlenül rosszindulatú, de mentalitásában a határon túli magyar ügyek iránt gyakran erősen érzéketlen.

Z. M.: – *Úgy van iskolázva?*

K. A.: – Igen. Nehéz elmagyarázni neki valamit, amivel valószínűleg nem nagyon ért egyet, vagy amitől fél. Ezért Csabának az egyik legfontosabb feladata Nyugat-Európa bejárása volt, hogy szakértői szinten elmagyarázza a státustörvényt. Járt Németországban, Berlinben, Párizsban...

Z. M.: – *Ezek az útvonalakon kikkel találkozott?*

K. A.: – Helyettes államtitkárokkal, főosztályvezetőkkel, akik a kialakuló konfliktusokért feleltek. És mondta, mondta, mondta... És azért, ha jól visszaemlékszünk, előfordult, hogy a sajtóban valahol rátámadtak a státustörvényre, de hivatalos negatív reagálás Nyugat-Európából nem jött. Csaba a legnagyobb sikerét talán a francia Külügyben érte el, ami nagyon komoly dolog volt. Soha nem felejttem el, egy Jacques Forre nevű külügyi vezetővel tárgyaltunk. A francia külügynek gyakran ő volt a legbonyolultabb relációkkal foglalkozó embere, és ez akkor a mi térségünk volt. Leültünk ebédelni, Csaba és Jacques Forre megbeszélték, hogy milyenek az amerikaiak, mert hogy nem lehet dohányozni, ugyanis mindketten nagy dohányosok voltak. Utána beszéltették Csabát. Egyetlenegy megjegyzést nem fűzött közben hozzá Jacques Forre. Semmit nem mondott. Két órát beszéltette Csabát, utána még mindenfélét kérdezett a státustörvénnyel kapcsolatban, majd elköszönt. Lehet, hogy megvolt a negatív véleményük, vagy aggódtak, de hivatalos negatív reagálás francia részről nem érkezett. Ahogyan német részről sem. Ám a német külügyminisztérium, amely eléggé baloldali volt, a háttérben negatívabb véleményt formált, mert a magyar jobboldali kormány nem volt a köreikben népszerű.

Z. M.: – *Joschka Fischer külügyminiszter ideje volt ez? Akinek a szüleit 1946-ban Budakeszről telepítették ki?*

K. A.: – Igen, Joschka Fischer volt a külügyminiszter. De végül onnan se jött elmarasztalás hivatalosan. Amerikában ugyancsak meg kellett mindent magyaráznunk, Csaba ebbe is nagyon komoly munkát fektetett. Amerikában sem kommentálták. De ne felejtjük el, hogy azokban az időkben Amerika nagyon hálás volt.

Z. M.: – *És mi a helyzet a környező országokkal?*

K. A.: – A harmadik front, ahol küzdeni kellett: a környező országok. Hogy a státustörvény átment, az többek között annak is köszönhető, hogy nem alakult ki kisanant. Ezért is dolgozni kellett. Szerb vonalon viszonylag könnyen ment. A szerb ellenzék is hálás volt, ők azt mondták, hogy nekik mindegy. Őket nem zavarta, különösen azért nem, mert addigra Szerbiának már komoly veszteségei voltak, s ugyancsak azon gondolkodott, hogy a határon túli szerbek számára bevezetné a kettős állampolgárságot... Szlovéniát, Horvátországot nem zavarta, amit ők ki is jelentettek. Természetesen föl kellett tudni mutatni ezt is, vagyis oda is el kellett menni, velük is meg kellett beszélni... Nagyon érdekes meccs volt Ukrajnával. Ez volt a Kucsma-korszak, Ukrajna nemzetközileg el volt szigetelve, Leonyid Kucsma az antidemokratikus módszerek miatt „gonosz” ember volt a Nyugat szemében, nem voltak diplomáciai érintkezéseik. Elmentünk Kijevbe, azokon a megbeszéléseken én is részt vettem. Amikor vége volt a tárgyalásoknak, a helyettes államtitkár, már nem emlékszem a nevére, megmondta, hogy a belügyminisztériumuk elemzést készített a státustörvényről, amelyet nagyon negatívnak tartanak. Viszont erőteljesen megkönnyítené a dolgot, hogyha Magyarország fogadná az ukrán miniszterelnököt, aki akkor Anatolij Kinah volt. Megmondták, hogy mi a pálya. És utána meg kellett szerveznünk, át kellett vinnünk, meg kellett csinálnunk egy ukrán miniszterelnöki látogatást Magyarországra.

Z. M.: – *Csupán azért, hogy az elszigeteltségüket látszólag oldják?*

K. A.: – Csak azért. Igen, így ment. Emlékszem, rendkívül erőszakos nagykövetük volt itt, a kárpátaljai származású Oreszt Klimpus. Részünkről Kontra Ferenc illetékes főosztályvezető tárgyalta. Egy kétoldalas nyilatkozatban mindenfélét kellett mondanunk Ukrajnáról, hogy a nyilatkozat utolsó mondata az legyen, hogy Ukrajna nem emel kifogást a státustörvénnyel szemben. Ezt is megcsináltuk. És amikor azt tudod mondani Nyugaton, hogy nem kifogásolja az ukrán, a szerb, a horvát, a szlovén fél, akkor az jó eredmény. És hogy Ukrajna végül is belement, az kifejezetten Csaba érdeme is. El lehet képzelni, hány egyeztetés, tárgyalás, megbeszélés, anyagkészítés, veszekedés, vitatkozás, jóváhagyatás előzte meg a tárgyalásokat itthon. Ezek nagyon bonyolult folyamatok voltak. De hátravolt még Szlovákia és Románia. Az utóbbival kezdem. Él bennünk egy kép, hogy a román diplomácia varázslókból áll. És félnek nálunk a román diplomatáktól, a román diplomáciától. Úgy gondolják, hogy a románok zse-

nik. Csaba volt az, aki mindig azt mondta, nem félni kell, hanem vitakozni. Felkészülni, tárgyalni, vitázni. És nem szabad engedni. És lássunk csodát, ez a stratégia bejött. Egy olyan Magyarország részéről, amelyik NATO-tag, amelyikről lehetett tudni, hogy EU-tag lesz, amelyiknek fejlődött a gazdasága, volt diplomáciája és kiharcolt mozgástere, presztízse. A magyar diplomácia nem engedett. Romániában pedig, még egyszer mondom, képesek a pragmatikus gondolkodásra, Adrian Nastase miniszterelnök eljött Budapestre, és egy munkavállalási látszatengedményért cserébe aláírták az Orbán–Nastase-megállapodást, ami nem jelentett mást, mint hogy elfogadták a státustörvényt. Szlovákiával már nem tudtunk dűlőre jutni, mert időközben az Orbán-kormány elvesztette a választásokat. Lőrincz Csaba azonban addig végigvezényelt egy folyamatot, amelynek az a lényege, hogy egy nemzetpolitikai ügyben, nagyon kemény viták árán, de Magyarország elérte azt, amit akart. És hogy annak milyen lélektani hatása lehet a határon túl, ha a magyar kormány így kiáll? Az elmúlt évtizedekben, amikor Szlovákiában a magyar iskolák első osztályaiba beiratkozott gyerekek száma nőtt, az a két év volt, ameddig Magyarország és Szlovákia között vita folyt a státustörvényről. Magyarország nem engedett, és ezt meg is tehetette, mert volt tekintélye. A státustörvény mind közjogi, mind lélektani szempontból nagyon komoly eredmény volt. Nagyon komoly eredmény volt, amelyet viszont a kormányváltás utáni kiüresítés, az azt megelőző „huszonhárom millió románózás” és minden, ami majd utána történt, tönkretett. De ez Csaba munkájának az érdemét nem kisebbíti.

Z. M.: – *A románokkal románul tárgyalt?*

K. A.: – A románokkal románul is tudott tárgyalni.

Z. M.: – *Abból nem származott hátrány, hogy a hozzátartozói ott élnek?*

K. A.: – Nem, soha. Nincs tudomásom arról, hogy az édesanyjának vagy a hozzátartozóinak vagy bárkinek hátránya származott volna abból, hogy Csaba magyar külügyi vezető lett.

Z. M.: – *Mindaz, amibe belekezdett, amit megalapozott, azt mutatja, abban gondolkozott, hogy még legalább négy éve lesz. Vagy tévedek?*

K. A.: – Így van, arra számított, hogy lesz még négy éve.

Z. M.: – *Hogyan élte meg, hogy nem így történt?*

K. A.: – Csaba úgy volt elkönnyelve, mint fideszes káder. A kormányváltás után a Külügyben szerintem nagyon brutális tisztogatás történt. Válogatás nélkül mindenkit lekasabolgtak. Nem csak Csabát, hanem az összes helyettes államtitkárt. Olyanokat is, akiknek teljesen más háttérük volt.

Z. M.: – *A gyakorlatban ez hogy megy?*

K. A.: – Megjött az új külügyminiszter.

Z. M.: – *Kovács László?*

K. A.: – Kovács László. Összehívott egy állományértekezletet, ami azt jelenti, hogy ott volt az egész Külügy, és bejelentette, hogy ettől a dátumtól kezdve új helyettes államtitkárok lesznek. Csabában kettős érzés munkálkodott. Nehéz elfogadni, hogy ha más a háttér, mint a régi vágású külügyeseknek, akkor ez vár rád minden egyes esetben. De ha ezt még tudomásul veszed is, ez akkor is igazságtalanság. Fideszes háttérrel meg erdélyi háttérrel is lehetsz jó külügyes, egy baloldali kormány esetén is. Mint ahogy mi is láttuk, hogy a Fidesz-kormány idején is voltak jó külügyesek más politikai háttérrel. De ezt a lehetőséget Csabának nem adták meg. Visszautalnék itt az ő elfogadottságára! Mindenki, aki vele dolgozott, fontosnak tartotta, hogy bemenjen az irodájába és megköszönje az együttműködést. Azt is fontosnak tartották, hogy elmondják, jó tapasztalatuk volt, a jövőben mindenképpen szeretnék, hogyha találkozna velük... Sok pozitív élmény érte ekkor Csabát ezeknek az embereknek a részéről. Tudom, hogy voltak, akik lobbiztak is Kovácsnál, hogy próbálja meg Csabát elküldeni diplomáciai szolgálatba egy megfelelő helyre. Csaba jelezte, hogy ő el tudja fogadni Horvátországot, hogy zágrábi nagykövet legyen. Egyébként a diplomáciában egy leváltott helyettes államtitkárt elküldeni egy kellően fontos helyre, amilyen Horvátország is, teljesen bevett szokás kéne, hogy legyen. Azt tudom, hogy Kovács László egyszer fölhívta telefonon, hogy szeretne vele találkozni. Csaba akkor éppen ment Szegedre, és mondta, hogy találkozunk máskor. De utána semmilyen

találkozó nem jött létre, és Csaba már látta, hogy Zágráb nem fog összejönni. Következett a parlamenti korszak. Ami az ő számára legalább annyit jelentett, hogy valamelyest benne maradt a rendszerben, és a megélhetése biztosítva volt. Nekem meg azt, hogy élete végéig együtt dolgozhattam vele.

Z. M.: – *2002 nyarán ment át a Parlamentbe?*

K. A.: – Csaba nem nyáron jött, ő még egy fél évet külügyi állományban maradt, s az év vége felé jött át. Közben nagyon komolyan gondolkodott azon, hogy hazamenjen. El tudta volna képzelni azt, hogy tanít a Sapientian. Úgy érezte azonban, mondta is nekünk, hogy nem fogadnak nagyon szívesen. Azzal is szembesült, hogy ha megjelenik valaki, akit a választási vesztesekhez kötnek, az tehertétel lehet egy olyan egyetem számára, amelynek a túlélése azon múlik, hogy az új magyar kormány, a győztesek mennyi támogatást adnak. Ugyanakkor abba is bele kellett gondolnia, hogy ő mégis egy volt magyar állami vezető, mert a helyettes államtitkár annak számít, és ha visszaköltözik Romániába, az fölveti nemzetbiztonsági kérdéseket. Szerencsére azonban adódott a lehetőség, és átjött a Parlamentbe. Ahol, s ez a teljes parlamenti korszakára igaz, nem érezte jól magát.

Z. M.: – *Látszott is rajta...*

K. A.: – Nyilvánvaló, hogy azért nem érezte jól magát, mert nem tudta befolyásolni érdemben a magyar külpolitikát. És azért sem érezte jól magát, hogy is mondjam diplomatikusan, mert nagyon megviselte az, hogy látta, amint folyamatosan degradálódik a magyar állam. Gondoljunk bele abba, hogy erdélyiként megérte azt, hogy a státustörvényt a román miniszterelnök kénytelen volt elfogadni, mert a magyar állam úgy politizált. Azután pedig folyamatosan azt kellett megélnie, hogy a magyar állam úgy, ahogy van, porlad szét, EU-csatlakozás meg mindennek ellenére. Iszonyatosan bántotta, és ilyenkor éreztem rajta, hogy mennyire felerősödött benne az a nosztalgia, amit Sepsiszentgyörgy iránt érzett. Csabának nem az apparátus volt a világa, de azért azt pontosan értette, hogy az állam szempontjából mit jelent, ha egy apparátus működik. A legpitiánerebb példák: hogyha az apparátus működik, akkor mondjuk a meteorológiai szolgálat jelzése, hogy ne legyen tűzijáték, mert akkora vihar lesz, hogy

baleset lehet belőle, eljut a Miniszterelnöki Hivatalon keresztül a szervezőkhöz. Tudjuk, milyen tragédiával járt a 2006-os tűzijáték és hogy miért. Csaba előre mondogatta, hogy nagyon nagy baj lesz abból, ha leépítik az apparátust. Főleg azért nagy baj, mert többek között a bürokratikus apparátus a fék, hogy egy kormány ne tudjon teljesen a saját kénye-kedve szerint bármilyen gazdasági tranzakcióba belemenni. Mert ha van működő bürokrácia, fordítsuk ezúttal hivatali rendnek, akkor léteznek szabályok és vannak hivatalnokok, akik a szabályokra fölhívják a figyelmet, születnek jegyzőkönyvek, följegyzések... Mindennek a leépítését pompásan el lehet bújtatni a szlogen mögé, hogy túl sok a bürokrata, túl sokba kerülnek, rúgjuk ki őket! Csak hát valójában azért rúgták ki őket, hogy ne zavarják a mutyizást. Hogy minél kevesebben lássanak bele a dolgokba.

Z. M.: – *Volt-e más általános aggodalma?*

K. A.: – Volt, és mindig nagyon fontosnak tartotta, hogy nekem ezt elmondja. Láta, és nagyon előre látta, hogy ebben az országban az egyik legnagyobb baj az lesz, hogy nőni fog a szélsőségesség és az antiszemitizmus. És ha megnézzük, igaza lett. Sokat foglalkozott azzal is, hogy a magyar politikai folyamatokat a legalitás és a legitimitás függvényében értelmezze. Több háttérelmézést írt például arról is, hogy az akkori kormányok miért illegitimek annak ellenére, hogy legálisak.

Z. M.: – *Hogyan viszonyult a 2004. december 5-ei népszavazásnak a határon túli magyarok kettős állampolgárságára vonatkozó kérdéséhez? Két ügyben tartottak akkor népszavazást: a kórházak privatizációjával kapcsolatban, a Munkáspárt kezdeményezésére, illetve a Magyarok Világszövetségének sikeres aláírásgyűjtése után a magukat magyar nemzetiségűnek valló, nem Magyarországon élő, nem magyar állampolgárok kedvezményes honosítását lehetővé tévő törvény megalkotásáról.*

K. A.: – Akkor itt most meglepetést fogok okozni. Ki kezdeményezte a népszavazást a kettős állampolgárságról, milyen szervezet? A Magyarok Világszövetsége. Csabával egyetértettünk abban, hogy rendkívül gyanús szervezet. Csaba úgy gondolta, hogy a kettős állampolgárság nem megoldás, mert az inkább áttelepüléssel járna előbb vagy utóbb, és éppen ezért gátja az autonómiának. Érdeemes utánanézni, a kettős állampolgársági népszavazással kapcsolatban a környező országokban semmilyen negatív

reagálás nem volt, mert ők tudják, hogy annak mi a lehetséges következménye. A magyaroknak kettős állampolgárság? Igen? Kapják meg. Előbb-utóbb csak elhúznak! És nem fognak autonómiát követelni ott, ahol születtek. Persze ne feledkezzünk meg arról, hogy ami a kettős állampolgársági népszavazást megelőző küzdelemben a nem melletti kampányban előjött, az a legundorítóbb és legprimitívebb magyarellenes rasszizmus volt. Mert nem lehet másképpen minősíteni azt, amikor azzal fenyegetőznek, hogy majd jönnek és elveszik a nyugdíjat... Nagyon bántó, nagyon visszatetsző volt. Csaba is úgy reagált, hogy igennel szavazott, emiatt. De annak, hogy a Fidesz a kettős népszavazás mellé állt, sok oka volt, a kettős állampolgárság ideája csak az egyik. A Fideszben úgy gondolták néhányan, hogy a 2006-os parlamenti választások előtt jól jön egy ilyen népszavazás, mert ha csak részleges sikert érünk is el, kampányszempontból már az is milyen jó. Ráadásul az országban egy kicsit föl lehet játszani a nemzeti retorikát. De ha nem lesz is eredményes, akik elmennek szavazni, azoknak a nagy része úgymint igent fog mondani. Tehát ebből csak jól jöhetünk ki. Na most ez, ha lefordítjuk magyarra, azt jelenti, hogy a pártérdekek nagyobb súllyal estek latba, mint a határon túli magyarok érdekei. És álláspontját Csaba nem is hallgatta el, de hangja elveszett a semmiben, amitől nagyon rosszkedvű lett. Volt még egy nagyon komoly összeütközése a Fidesz erdélyi magyar politikája miatt. Pontosan előre látta a veszélyét annak, ha a Fidesz a Romániai Magyar Demokrata Szövetség valóban meglévő hibáival és gondjaival szemben megpróbál úgy felépíteni egy alternatívát, hogy az általa kiválasztott személy totálisan alkalmatlan, akkor jó nagyot fog csalódnai. Csabát nagyon bántotta, hogy fideszes politikusok elindultak abba az irányba, hogy majd Magyarországról fogják megmondani egy másfél-kétmilliós határon túli közösségnek, hogy mit kell csinálnia.

Z. M.: – *Ez régi probléma...*

K. A.: – Örökzöld probléma. Mindettől függetlenül a Parlamentben is kiváló elemzéseket készített, melyek aztán hasznosultak az ellenzéki tevékenységben. Például a Fidesz Izrael-politikájáról, az Egyesült Államokhoz fűződő viszonyáról. Ázsiai kérdésekről is értekezett. Ezenkívül a parlamenti létünk alatt jutottunk el Indiába, Japánba, Kínába, Izraelbe. Ezek valódi külpolitikai találkozók voltak, amelyeken Németh Zsolt a Külügyi és Határon Túli Magyarok Bizottsága elnökeként érdemben egyeztetett.

Csaba számára pedig nagyon fontosak voltak ahhoz, hogy transzszilván bürokrataként széles látókörrel rendelkezék.

Z. M.: – *A világot bemérni?*

K. A.: – Pontosan. Jelen lenni a csendes-óceáni térségben, és látni, hogy ott mi történik, hiszen ma a leglényegesebb külpolitikai kérdések ott dőlnek el. Már nem az Atlanti-óceán térségében. Ma már attól függ a világ gazdasága, hogy mi van Kínában, Japánban, Koreában meg az Egyesült Államokban.

Z. M.: – *Szép iroda volt, jókora ablakkal a Kossuth térre és Kínára...*

K. A.: – Az az iroda már nagy eredmény volt. Először lejjebb, a földszinten dolgozott, egy lyukban, később került a fönti irodába... A Parlamentben lenni amúgy, hogy is mondjam, nem rossz. Anyagi biztonságot jelent, infrastruktúrát, nyugalmat.

Z. M.: – *De vágyott vissza a frontvonalba?*

K. A.: – Igen.

„NEMZETPOLITIKÁNKBAN A STÁTUSTÖRVÉNY MÉRFOLDKŐ VOLT.”

Németh Zsolt

Zelei Miklós: – *Mikor és hogyan ismerkedtél meg Lőrincz Csabával?*

Németh Zsolt: – A közgazdasági egyetem pénzügy-szociológia szakán végeztem 1987-ben, és nagy szerencsémre rögtön el is tudtam helyezkedni a Magyarágkutató Intézetben, ami friss intézmény volt akkor, 1985-ben alapították, Juhász Gyula vezette. Ott dolgozott Joó Rudolf, Kiss Gy. Csaba, Romsics Ignác, Dippold Péter, hogy csak néhány nevet említsek. A Magyarágkutató székhelye a Széchényi Könyvtárban volt, amelynek Filep Tamás Gusztáv mellett már akkor is volt egy másik állandó lakója, Bárdi Nándor, akit még középiskolás koromban ismertem meg. Nándi ugyanis édesapámnak, Németh Géza református lelkésznek a földalatti egyházi evangelizációs mozgalmában tűnt föl, barátok lettünk, sokat leveleztünk, találkoztunk. Az egyetemi évek alatt a kapcsolatunk megritkult, de 1987 őszén Nándi is ott, a Széchényi Könyvtárban tevékenykedett. Gyakran beszélgettünk a folyosón, egyszer csak fölhívta a figyelmemet arra, hogy érkezett egy fiú Erdélyből, az ottani ellenzéki mozgalmakból, Lőrincz Csaba, akit feltétlenül meg kell ismernem. A találkozás hamarosan létrejött, és 1987-től Csaba egyre szorosabb munkatársammá és barátommá vált. Tehát még minden előtt, az 1988. márciusi Fidesz-alakulást megelőzően. Mi, akik akkoriban végeztünk, nem nagyon találtuk a helyünket, azzal foglaltuk le magunkat, hogy a szakkollégiumi és a klubmozgalom körül próbáltunk megmaradni. Az effajta közösségi frusztráció Csabát is jellemezte. Ő idepottyant Erdélyből, mi pedig kipottyantunk az egyetemi élet biztonságából. A Fidesz megalakulásának a háttérében meghatározó motívum volt ez a nyugtalanság.

Z. M.: – *A Ma Cherie a Bartók Béla úton emlékezetes állomása ennek a történetnek.*

N. Zs.: – *A Fidesz megalakulása a Bibó Szakkollégiumban történt, amit azután a Ma Cherie presszóban ünnepeltünk meg pezsgő mellett. Majd az*

első nemzetközi sajtótájékoztatónkat is a Ma Cherie-ben tartottuk meg, április elsején, a bolondok napján. Így a hatóságok nem is nagyon vették komolyan. Ennek ellenére meglehetősen nagy figyelem övezte. Csabára visszatérve, a határon túli magyarok ügye már a kezdeti időszakban erőteljesen jelen volt a Fidesz gondolkodásában. Az alapító nyilatkozatunkban is hangsúlyt fektettünk erre, illetve a Fidesz megalakulását megelőzően a szakkollégiumi és klubmozgalomban is kitüntetett helyet kapott a kisebbségi magyarok történetével, állapotával és törekvéseivel való foglalkozás. Így nyolcvannyolcban, amikor elkezdtük a Fidesz koncepcióját, programjait, akcióit összerakni, nagy szerepet kapott ez az ügy. Csaba bekapcsolódott a szakkollégiumi mozgalomba is, szemináriumot tartott a Bibó Szakkollégiumban.

Z. M.: – *Ez volt a nyitás ideje, amikor neked is lehetőséged nyílt Soros-ösztöndíjjal Oxfordba menni.*

N. Zs.: – Az oxfordi St. Antony's College-ben nyolcvannyolc ösztétől egy éven át politikaelméleti tanulmányokat folytattam. Elöttem már Szájer József is kiment egy évre, majd utánam egy évvel Orbán Viktor is. Számunkra óriási tapasztalat volt Oxford, a Soros-ösztöndíj. Egyéves „visiting student” státuszt kaptunk. Együtt tanultunk az oxfordi diákokkal, kaptunk ösztöndíjat, kollégiumot és egy tutort, aki a mi egyéves kintléntünket vezette. Ennekem Peter Pulzer volt a tutorom, supervisornak hívták, osztrák zsidó származású ember, a nacionalizmus és az interetnikus témák huszadik századi fejlődésének egyik legkomolyabb szakértője. Olyan könyveket adott a kezembe, mint például Jacob Talmon műve a totalitarizmus kialakulásáról, ami a Hannah Arendt-i totalitarizmus-felfogást is megelőző alapmű volt. Ez alatt az idő alatt pedig itthon elkezdődött a rendszerváltozás. Én fél évig részt tudtam venni itthon a szervezésben. Ennek az időszaknak talán a legfontosabb eseménye volt az 1988-as szárszói találkozó, amelyet a rendszerváltozás meghatározó pillanatának tartok. Ez a szárszói találkozó, amelyet a szakkollégiumok és klubok szerveztek, volt az a pillanat, amikor a magyar ellenzék és progresszió még együtt volt a maga teljes spektrumában. Ebbe a táborba természetesen Csaba is eljött. De ott volt az erdélyi Molnár Gusztáv, Balassa Péter, Mészöly Miklós, Csengey Dénes, Elek István... A magyar szellemi élet keresztmetszete. Ez volt az a tábor, ahol végül is áttörtük a cenzúra korlátját: megszületett az első nagyobb interjú velünk. Én adtam a HVG-nek

egy hosszabb interjút, amely 1988 szeptemberében jelent meg. Szárszón már nyilvánosan be lehetett mutatni Pesty Lászlóék Civil technikák című, a Fideszről készített filmjét. Gyakorlatilag eldőlt, hogy a hatalom a magyar ellenzéki mozgalmakat nem represszióval fogja kezelni, hanem megindul a pártosodás. Fölértékelte a határon túli témát ebben a táborban az aradi találkozó, hiszen ezekben a napokban, 1988. augusztus 28-án találkozott Grósz Károly Ceaușescuval. Szárszó üzent a Grósz–Ceaușescu-találkozónak, elítélte, javaslatokat fogalmazott meg. Szárszóról sokan elmentünk azután Lakitelekre, létrehozni a Magyar Demokrata Fórum szervezetét. Alapító tagok is lettünk sokan, majd az ősz folyamán létrejött a Szabad Demokraták Szövetsége, újra megalakultak a történelmi pártok. Ebben az időszakban Csaba egyre inkább bekerült a határon túli politika formálásának a középpontjába, a Tabajdi Titkársággént emlegetett, a határon belüli nemzetiségek és a határon túli magyarok ügyével egyaránt foglalkozó, Németh Miklós kormánya idején létrehozott Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Titkárságon kezdett el tevékenykedni. Ez volt az első központi kormány szerv a második világháborút követően, amelyet nemzetiségi feladatok ellátására hoztak létre. Csaba itt kezdett el nemzetpolitikával hivatalosan foglalkozni, illetőleg a Fideszben megalakítottuk a kisebbségi csoportot, ebben is dolgozott. A Fidesznek volt egy kisebbségi csoportja, amelyben olyan emberek vállaltak szerepet mint Csaba, Gál Kinga, Tirts Tamás... És a rendszerváltozás időszakában a Fidesznek ez a kisebbségi műhelye, illetőleg kormányzati szinten a Miniszterelnöki Hivatalban a Tabajdi Titkárság, erős befolyással bírt a magyar politika alakulására.

Z. M.: – *A hőskor.*

N. Zs.: – Nagyon fontos időszak ez, csúcspontja az 1988. június 27-ei, a romániai falurombolás elleni tüntetés volt, az akkor még mozgalmi szinten szerveződő Magyar Demokrata Fórum nagy entrée-ja, hiszen százezres tömeg gyűlt össze. Megrettentette a hatalmat, hogy a határon túliak ügye erre képes.

Z. M.: – *Idézzük föl a tüntetést! A Hősök terén még áll a Lenin-szobor. Szemben vele a Szakszervezetek Országos Tanácsának székháza, belülről kételkedő arcok tapadnak az ablakokhoz. A Thököly út volt az irány, Románia Szocialista Köztársaság nagykövetsége. Nem tömeg! Százezernyi fegyelmezett ember vonult.*

N. Zs.: – Ezután kapott kedvet az ellenzék ahhoz, hogy tömegdemonstrációval remegtesse meg a hatalmon levők térdét. Szeptemberben ötvenezer tüntető vonult a Kossuth térre a bős–nagyvarosi vízlépcső ellen. Azt hiszem, ezek a tömeges demonstrációk vezettek el végül is ahhoz, hogy megindultak a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások. És a tekintetünket újra Erdély felé kellett fordítanunk, ahonnan mind rosszabb és rosszabb hírek érkeztek egészen addig, amíg a temesvári forradalom 1989 decemberében el nem söpörte a Ceaușescu-rendszert. A Fidesz kisebbségi csoportja ebből is kivette a maga módján a részét, segélyszállításokat szervezett, információkat közvetített. A Fidesz generációjának, a fiatal demokratáknak a nyolcvankilences decemberi Erdélybe járás jelentette azt a tömeges megtapasztalását a határon túli problematikának, ami végül is, azt hiszem, hosszú távon alakította ennek a közösségnek, a Fidesznek az arculatát. A rendszerváltozást megelőző időben is fontosnak tartottuk, hogy minden kisebbségi kérdésben kialakítsuk az álláspontunkat, a Fidesz első és második kongresszusán ebben a vonatkozásban is elfogadjunk különféle dokumentumokat, amelyeknek a kidolgozásában a kisebbségi csoportunk kulcsszerepet játszott. A dokumentumok megfogalmazásában Csabának mindig fontos szerep jutott. Ő volt a nyilatkozatok legprofibb megalkotója. Nagyon pontosan és nagyon logikusan fogalmazott, társadalomtudományi felkészültsége egészen rendkívüli volt, hiszen tudományelmélettel foglalkozott még otthon, ahol belekerült az ellenzéki életbe is, de valójában nem politikusnak készült, hanem tudósnek. Azt hiszem, ezért is hagyta maga mögött Erdélyt. Azzal a vággyal jött el, hogy a tudományal itt majd úgy fog tudni foglalkozni, hogy a napi politika nyúgeit lerázhathatja magáról.

Z. M.: – *Ha elmaradt volna a rendszerváltás...*

N. Zs.: – De miután megérkezett Magyarországra, a rendszerváltozás újra visszataszította őt a politika „mocsarába”. Attól, amitől igazán szabadulni akart, paradox módon otthon talán jobban meg tudott volna szabadulni, mint itt. Könnyebben lehetett volna nyolcvankilenc után Erdélyben filozófus, mint Magyarországon, ahol hajtotta a kényszer, hogy befolyásolja a magyar politikát, és a magyar politikán keresztül a kisebbségi magyarság emancipációjának az ügyét. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy az a fajta tudósi, gondolkodói alapállás, amely őt jellemezte, és széles körű műveltsége sokat segített abban, hogy olyan eszméket, olyan értékeket

tudjunk beemelni a nemzetpolitikai gondolkodásunkba, amelyek hosszú távon jelölték ki a feladatokat meg a célokat. Egy politikai közösségnek az identitását igazából az adja meg, ha vannak világos értékei és világos, hosszú távú célkitűzései. És abban, hogy a Fidesz végül is nemzeti elkötelezettségű politikai képződménnyé vált a hosszú évek során, Csabának kiemelkedő a jelentősége. Ma már nem vitakérdés, hogy a Fidesz identitását nagymértékben meghatározza, hogy nemzeti elkötelezettségű, és ebben a kisebbségi magyarság iránti elkötelezettségnek kiemelkedő a szerepe. De a kezdeti időkben ez nagyon nyitott, izgalmas, vitákkal teli útkeresés volt.

Z. M.: – A kilencvenes évek elején még nem lehetett pontosan látni, hogy a nemzetpolitikában, a határon túli ügyekben a Fidesz milyen irányba indul el.

N. Zs.: – Az MDF is és az SZDSZ is nagyon komoly magyar hagyományrétegekre épült rá. Az MDF eredetileg a XX. századi népi mozgalomból táplálkozott, az SZDSZ pedig a polgári baloldali hagyományból. A Fidesznek az értelmiségi, intellektuális tájékozódásában, ahogyan ezt már említettem, nagyon fontos szerepet játszottak a klubok és a szakkollégiumok, amelyek nyitottak voltak ezek felé az irányzatok felé. A legkülönbözőbb értékek és hagyományok képviselői jelentek meg a klubok, szakkollégiumok rendezvényein. Integráló szerepe volt ennek a világnak, ami a Fidesznek, azt gondolom, nagyon fontos sajátossága volt. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy az MDF és az SZDSZ is szeretett volna a fiatalság körében saját maga regrutálni. Ellenben a fiatalok között a Fidesznek volt nagy vonzereje, ami egyébként a rendszerváltozás óta eltelt húsz évet végig jellemezte. A Fidesz mindig elszípkázta a nagy pártoktól az ifjúsági utánpótlást. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy átvette ezeknek a rendszerváltó pártoknak a helyét, és az MDF-nek vagy az SZDSZ-nek az utánpótlása nem tudott kialakulni. Ezt láthatjuk is. A kooperáció volt a befolyásolási szándékok módja. Így például a megalakulásunkat követően, 1988 áprilisában Csurka Istvántól kaptuk az első tízezer forintos anyagi támogatást, amit a Böszörményi úti lakásán vettem át, néhány fideszes kollégámnak a társaságában.

Z. M.: – Az MDF vagy Csurka személyes adománya volt?

N. Zs.: – Az MDF adománya volt a Fidesz számára. De az SZDSZ részéről is nagyon nyilvánvaló formái voltak az együttműködési szándék-

nak. Fodor Gábor Kis János lakásába költözhetett be, mert akkor éppen nem volt albérlete. És a Fidesznek ez a szárnya, amelyik egyébként, hangsúlyozom, mindig kisebbségben levő szárny volt, nagyon hosszú kacskaringók eredményeként 1993-ban az SZDSZ-ben kötött is ki, Fodor Gábor vezetésével. De Gábor nem volt egyedül, a Fidesz vezetésében sokan tartoztak ehhez az irányzathoz. Molnár Péter, Szelényi Zsuzsa, Hegedűs István... De fontosnak érzem hangsúlyozni azt, hogy ez az SZDSZ-hez kötődő irányzat a párton belül soha többségi helyzetben nem volt. A Fideszben, Csabára fókuszálva is mondom ezt, mindig nagyon hangsúlyos kérdés volt a külpolitika, a térségpolitikai együttműködés, a közép-európai népek kooperációja, és a határon túli magyarok ügye. Ami nem éppen állítható az SZDSZ-ről. Az MDF-hez viszonyítva pedig azt hangsúlyoznám, hogy a Fideszben sokkal kevésbé a szimbolikus gesztusoknak, mint inkább a kézzelfogható, intézményes megoldásoknak a keresése jellemezte ezt az ágazatot. A rendszerváltozást követően, a kilencvenes évek elején mi nagyon nagy hangsúlyt helyeztünk arra, hogy elkezdjük kimunkálni azokat a kereteket, amelyek között a kisebbségi magyarság helyzete rendezhető. Ebben kiemelkedő szerepet kapott a kisebbségi jogszabályalkotás, a kisebbségi törvények, általában a kisebbségi autonómia koncepciójának a kidolgozása, majd megvalósítása. És ez a koncepció beleilleszkedett a demokratikus, klasszikusan liberális, jogállamiságon, emberi jogokon alapuló társadalom-felfogásba. Vagyis meghatározó sajátossága volt Lőrincz Csabának is az a hit, amely a rendszerváltozáskor a Fideszt fűtötte, hogy van egy demokratikusan megszervezhető-önszerveződő társadalom, vannak emberi jogok, közösségi jogok... Elgondolható az a társadalmi szerkezet, amely közepette emancipálhatóak és egyenlővé tehetőek az elnyomottak, az elnyomott kisebbségek. Csabának ez nagyon erős meggyőződése volt. Egész életét jellemezte a hit, hogy nem az erőszakkal, nem a diktatórikus hatalomgyakorlással, nem az inkorrekt érdekérvényesítéssel, nem hátba szúrással kell és lehet egy kisebbségi közösségnek vagy a magyar nemzeti közösség egészének érvényesítenie az akaratát és az érdekeit. Hanem a klasszikus, európai liberális jogelvek és társadalomszervezés, a jogállam alapján. A liberálist a szónak abban az értelmében használom, amelyben Csaba is értette, a klasszikus liberalizmus értelmében, hangsúlyozva a jogászai megközelítés jelentőségét. Ebben az időszakban jutott Csabának az első nagyon komoly feladat, részt vehetett a magyarországi kisebbségi törvény, a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény megalkotásában, amelyet 1993-ban kilencvenhat százalékos

többséggel fogadott el a Parlament, amit 1991-től nagyon hosszú jogszabály-alkotási folyamat előzött meg. Létrehoztuk az Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottságot, ennek keretei között zajlott a munka. A bizottságban Fodor Gábor elnökölt, én is tagja voltam, Csaba pedig a szakértőjeként tevékenykedett. Mire a törvényt 1993-ban elfogadta az országgyűlés, Csabát addigra már kirúgták a Határon Túli Magyarok Titkárságáról. Ez az intézmény a Határon Túli Magyarok Hivatalának az elődje, dr. Entz Géza vezette a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkáráként. Csabát azért tették ki, mert túlságosan fideszesnek tartották, s az akkori Fidesz–MDF-viszony nem tette lehetővé, hogy egy Fidesz-kötődésű köztisztviselő tartósan bennmaradjon az államigazgatásban, így a Határon Túli Magyarok Titkárságán sem. Holott az a hátország, Erdély, ahonnan Csaba érkezett, nagyon letisztult elképzelésekhez segítette hozzá abban a tekintetben, hogy milyennek kell lennie egy kisebbségi autonómiatörvénynek.

Z. M.: – Röpke intézménytörténeti kitérő, az MSZP–SZDSZ-kormány a HTMH-t 2006. december 31-ei hatállyal megszüntette. A Teleki Intézetet is abban az időben számolták föl. De Csabára visszatérve, az elbocsátás nem múlt el benne nyomtalanul.

N. Zs.: – Később is kihatott az MDF-hez való viszonyára.

Z. M.: – A hátországról beszélve, a Limes Kört sem hagyhatjuk ki, amelyben Csaba a belső szabadságot és autonómiát kereste.

N. Zs.: – Nagyon közel állt hozzá a Limes Kör egyik tagja, Bíró Gáspár, aki már Erdélyben is, de azután itt Magyarországon is a rendszerváltozás időszakában nagyon szoros társa volt a kisebbségikoncepció-alkotásban. A kisebbségi jogok Lőrincz Csaba–Bíró Gáspár-féle felfogása tükröződött a kisebbségi önkormányzati rendszer megalkotásában, ez volt a kilencvenháromban elfogadott magyar kisebbségi törvény egyik sajátossága. Megismerkedtünk a magyarországi kisebbségekkel. Rendszeresen eljártunk Donceev Tosóhoz, aki a magyarországi bolgárok vezetője, illetőleg a Nemzetiségi és Etnikai Kisebbségi Kerekasztal elnöke volt. És megismerkedtünk a románokkal, a szlovákokkal, a görögökkel, a cigányokkal, a szerbekkel, németekkel... Végül is a magyarországi kisebbségi közösségek fölismerték, hogy a kisebbségi önkormányzati rendszerben nagyon ko-

moly lehetőségek rejlenek: az autonómiák szabadsága, az anyanyelv szabad használata, anyagi feltételek... Továbbá fölismerték azt is, hogy a magyar nemzetpolitikának ahhoz, hogy hitelesen tudja az autonómia követelését a határon túli magyarok számára képviselni, ez a koncepcionális keret nagyon fontos. Wolfart János volt ebben az időszakban a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal elnöke, az első elnöke ennek az intézménynek. Ő ismertetett meg bennünket a magyarországi németek vezetőivel, például Heinek Ottóval, aki azután lett a NEKH vezetője, s mindannyian nagyon komoly szakértőkké váltak. Kaltenbach Jenő, aki 1995-től volt a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa, ugyancsak fontos szereplője volt ennek a törvényalkotó munkának. Úgy vélem, hogy ez a magyarországi kisebbségi törvényalkotás és a törvény azóta is sikertörténet, hiszen Magyarországon az interetnikus feszültségeket nagyrészt kezelni tudta. A cigánykérdés már túlmutat ezen a problémaegyüttesen, de részlegesen még a cigány értelmiség helyzetbe hozásában is fontos szerepet játszott a kisebbségi önkormányzati rendszer megalkotása. És fedezetet adott a magyar nemzetpolitika számára.

Z. M.: – *Ugyancsak abban az időben, 1991 decemberében írták alá a magyar–ukrán alapszerződést, anélkül, hogy az előkészítésbe a kárpátaljai magyar szervezetek vezetőit bevonták volna, ami ellentmondott a rendszerváltáskor meghirdetett elveknek. A többi részletre nem is utalnék most. Hogyan értékeltétek ezt az eljárást?*

N. Zs.: – A Fidesz számára a kilencvenes évek elejétől kiemelkedő feladattá vált, hogy bejárjuk az összes határon túli területet, emberi, baráti, szakmai kapcsolatokat építsünk ki és ápoljunk. A Fodó Sándor által vezetett Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Milován Sándor, Brenzovics László, majd Kovács Miklós nagyon közeli barátainkká váltak. A magunk eszközeivel megpróbáltuk az ő gondolkodásukat is terelni, illetve hagyni, hogy hassanak miránk az ő elképzeléseik. Ezek a politikai, szakmapolitikai kapcsolatok szoros politikai szövetséggé váltak Erdélyben is, például a Magyar Ifjúsági Szervezetek Szövetségével...

Z. M.: – *Már a karácsonyi forradalom idején?*

N. Zs.: – Akkor már formálódtak, s gyakorlatilag Erdélyben az ifjúság a Fidesz mintájára kezdett el politizálni. Kézzelfogható hatása volt a Fi-

desz-modellnek. 1990-től együtt kezdtük el szervezni a bálványosi nyári szabadegyetemet, amely az együttműködés kiemelkedő fóruma lett, s év közben számos közös konferencia színesítette a programot. Kiadványok, cikkek cseréi, a Pro Minoritate itt, majd a Magyar Kisebbség című nemzetpolitikai szemle ott mint a közös gondolkodás és cselekvés inspirálói. Mindennek a mozgásában, szervezésében, karakterének a meghatározásában Csaba nagyon fontos szerepet vitt. De nem volt olyan viszonylat, ahol ne lettek volna meg ezek a kapcsolataink. A Délvidékre is évente többször mentünk Csabával hivatalos és nem hivatalos utakra. De a Felvidéket se hagyjuk ki a körképéből, ahol ugyancsak folyamatosan közösen építkezünk. Dunaszerdahelyen például Liberalizmus és kollektív jogok címmel rendeztünk konferenciát 1991 januárjában, amelyen teoretikus módon is a Csaba által vallott nézetek visszhangoztak Orbán Viktor beszédéből, amikor először fejtette ki elgondolásait a közösségi autonómia és a liberális elvek összeegyeztethetőségéről. Fontosnak tartottuk, hogy ebbe a táborba, amelyet a Magyar Polgári Párttal együtt szerveztünk, védnöke pedig Václav Havel volt, meghívjuk Fábíán Ernőt, akit Csaba mesterének és tanárának tekinthetünk. A Limes Körön keresztül, Kovászna és Sepsiszentgyörgy földrajzi közelsége következtében is, a genius loci alapján is egyfajta atyai-fiúi viszony élt közöttük. Ahogy az erdélyi nagy öregek közül a mi nemzedékünk számára is Fábíán Ernő volt a viszonyítási pont. A nyári táborainkban és a különféle rendezvényeinken Ernő bácsi egészen haláláig állandó szereplő, meghatározó kisugárzással bíró személyiség volt. Egyetértek azzal, hogy azt az Antall József-i külpolitikai, nemzetpolitikai elvet, hogy a határon túli magyarokról nem lehet dönteni nélkülük és az ő akaratuk ellenében, a Fidesz a gyakorlatban jobban valósította meg, mint az MDF. Az MDF nem tudta ezt az elvet a napi politika szintjén alkalmazni. Noha nyilvánvaló, hogy az MDF lefektette a nemzetpolitika alapjait, a HTMH-t, az Illyés Közalapítványt...

Z. M.: – ...ez utóbbit 2007. március 19-én szüntették meg...

N. ZS.: – ...és hogy Antall József lélekben tizenötmillió magyar miniszterelnökeként egyfajta erkölcsi alaphangot ütött meg a határon túli magyarokhoz fordulva. Ezt mindenféleképpen nagyon nagyra értékelem.

Z. M.: – *De körülbelül ebben ki is merült a miniszterelnökök és pártjának a jelentősége e téren?*

N. Zs.: – Abban az időszakban a magyar nemzetpolitika nem vált igazán összetársadalmi üggyé. Ezért a Fidesznek magának kellett megépítenie azt a kapcsolatrendszert és konstrukciót, amelyet azután a polgári kormányzás időszakában nagyon látványosan tudtunk hasznosítani. Most is megvannak azok az előfeltételek, amelyek alapján egy új magyar polgári kormány partnerként, szövetségesként, harcostársként a határon túli magyarokhoz fordulhat.

Németh Zsolt és Lőrincz Csaba a Bálványosi Szabadegyetemen (2005)

Z. M.: – *Sok szempontból előről kezdve az intézményteremtés munkáját is. A HTMH, a Magyar Állandó Értekezlet, az Illyés Közalapítvány megszüntetése határkö a rendszerváltás után.*

N. Zs.: – Úgy vélem, hogy Csaba halálában nagyon nagy szerepet játszott az, hogy dolgoztunk, dolgozik húsz éve valamin, és azt látjuk, hogy most már nyolcadik éve szisztematikusan rombolják le, amit fölépítettünk, és megpróbálják a Kárpát-medencei magyar nemzeti együttműködést intézményileg és spirituálisan is lerombolni. Az e fölött érzett elkeseredése nagyon nagy szerepet játszhatott abban, hogy Csaba ma már nincsen közöttünk. Magának való ember volt, mindig befelé fordult.

Z. M.: – *Őrlődött?*

N. Zs.: – Örlődő alkat volt. Nem tudta egykönnyen túltenni magát a nehézségeken. És látni, hogy ami a közösségi szintéren hosszú évek munkájával fölépült, az milyen gyorsan, egy-két tollvonással semmivé vált, ez őt, úgy gondolom, lélekben nagyon megterhelte. Holott egyszer már, 1994–1998 között lezajlott az, ami 2002 után történt a nemzetpolitikában, hogy egy demokratikus jogállami időszakban kialakult nemzetpolitikától szögesen ellentétes gyakorlat vált jellemzővé. A Horn-kormány politikájának a sajátossága az alapszerződések megkötése volt. Eljárásilag az ukrán–magyar alapszerződést kritizáltuk, de tartalmi értelemben alapvető különbség volt az 1995-ös magyar–szlovák, az 1996-os magyar–román, illetőleg a korábbi magyar–ukrán alapszerződés között. Ugyanis a szlovák és a román alapszerződés az ott élő magyarság helyzetében nagyon komoly visszalépést jelentett. Rengeteg cikket, elemzést, beszédet szenteltünk és szentelt Csaba is annak, hogy világossá tegyük: miért zsákutca az alapszerződés-politika. Csaba abból indult ki, hogy a térség hosszú távú stabilitását megfelelő kisebbségi garanciák megteremtésével lehet megalkotni. És a kisebbségi jogok biztosítása ennek az alapszerződés-politikanak nem volt a velejárója. Éppen ellenkezőleg, a problémák szőnyeg alá söprését jelentette, a kisebbségi magyarság ügyét alárendelte a mindenkori magyar államérdeknek. A magyar államérdek rossz felfogása azt jelentette, hogy nekünk most be kell menni az Európai Unióba, be kell menni a NATO-ba, a megbékélő és együttműködő ország képét kell a külvilág felé mutatni, és aztán majd csak jó lesz ez valahogy a határon túli magyaroknak is. A mi felfogásunkban ez azt jelentette, hogy fölládozzuk a határon túli magyar közösségek érdekeit rövid távú magyar állampolitikai érdekek oltárán. Emiatt elleneztek mindkét alapszerződést, és emiatt szavaztunk ellenük. Az idő igazolt bennünket. Sajnálatos módon semelyik alapszerződés sem hozta el azt, amit vártunk tőle. Hanem nyelvtörvényt hozott már 1995-ben, Mečiar részéről.

Z. M.: – *Akkoriban kezdték szervezni Szlovákiában a nyelvi rendőrséget. 2010. január 1-jén pedig életbe lépett a szigorított nyelvtörvény, amely szankciókkal félemlíti meg a szlovákiai magyarokat.*

N. Zs.: – Így van. A magyar állam gyengeségeként tűnt föl mindkét szerződés, amelyeket a szomszédos országok, nyugati közreműködéssel, úgy mond elfogadtattak Magyarországgal, és ez fölbátorította a nacionalista törekvéseket ezekben az országokban.

Szerencsére Romániában Iliescu 1996-ban elvesztette az elnökválasztást, és Constantinescu új időszámítást kezdett. Megkezdődött Romániában az erdélyi magyarság emancipációjának korlátozott, részleges, de minőségileg mindenképpen új folyamata. Az Iliescu-korszak lezárultával véget ért Erdélyben a megnyújtott kommunizmus. Bár az alapszerződések révén, paradox módon, Magyarország segédkezet nyújtott ahhoz, hogy Iliescu meghosszabbítsa elnöki mandátumát, a magyar–román alapszerződést ugyanis 1996 szeptemberében írták alá, s így kampányeszközzé vált a választásokon Iliescu kezében. Szerencsére még ennek ellenére is veszített! Űgy összegezném, hogy annak az időszaknak a legmeghatározóbb mozzanata az alapszerződés-politikát illetően a védekezés volt, és ellenállás a határon túli magyarok ügyeivel szemben. Ami különben a 2002-es kormányváltás utáni időket is jellemezte. Kilencvennyolcas kormányra kerülésünk ellenben Csaba életében is csúcspontot jelentett, hiszen élt, mint hal a vízben. Kezdetben a stratégiai elemző főosztályt vezette, amelyet a Külügyminisztériumban az én szintem, a politikai államtitkáré alatt helyeztünk el, s ez nagyon nagy fokú függetlenséget jelentett számára. 2000 nyarától pedig helyettes államtitkár volt. Mindig is élt benne a világban való tájékozódás igénye. Magyar–német szakot végzett, magas színvonalon beszélt a német nyelvet, de tárgyalási szinten megtanult angolul is. Járt a világot, tartotta az amerikai, a német, az orosz és legkülönfélébb elemző főosztályok vezetőivel a kapcsolatot. Olvasta a világsajtót, s nagyon nagy figyelemmel a világ tudományos szakirodalmát. Ki tudott építeni egy nagyon színvonalas munkatársi gárdát maga köré, nagyvű elemzések, koncepciók születtek meg. Lőrincz Csaba stratégiai elemző főosztálya a magyar elemző főosztályok történetében kiemelkedő időszakot jelent.

Z. M.: – *Milyen munka folyik egy stratégiai és elemző főosztályon?*

N. Zs.: – A beérkező információkat mind megkapja. Minden olyan információt lekérhet, ami a magyar külpolitikának a helyzetét, közép- és hosszú távú mozgásterét befolyásolja, tehát igen nagy a szabadsága. Az információkat a főosztály feldolgozza, részben külpolitikai koncepciókat alkot, amelyeket a minisztérium vezetése megvitat. A stratégiai főosztály vezetője része a minisztérium vezetésének, állandóan jelen van a vezetői értekezleteken. Amikor nagyobb lélegzetű megnyilvánulásai vannak a minisztérium vezetőinek, akkor ezt a főosztály beszédjavaslatokkal és tervezetekkel segíti. Nekem rengeteg beszédem ment át Csaba kezén, illetőleg

készítette el ez a főosztály, amely a minisztérium egész vezetésének biztosította ezt a háttérrel. Idetartozik az is, hogy a főosztály jogszabályalkotásra vonatkozó javaslatot is tehet, ahogyan például a státustörvény vonatkozásában is történt. Nemzetpolitikánkban a státustörvény mérföldkő volt. Nem csak azért, amit a határon túli magyaroknak jelentett. A magyar külpolitika nemzetközi percepcióját is nagymértékben befolyásolta. Azt is megmutattuk, hogy hogyan lehet szervezett, koncepciózus stratégiával egy, a magyar nemzeti érdekebe vágó ügyet színvonalasan képviselni, és megvédeni a magyar külpolitikát a román, szlovák és más nemzetközi irányból érkező támadásokkal szemben. A gondolat, hogy alkossuk meg a határon túli magyarok magyarországi jogállásáról szóló törvényt, Duray Miklóstól származik, s a Magyar Állandó Értekezlet egyik ülésén hangzott el. Csaba ebből az alapgondolatból alkotta meg a státustörvény koncepcióját. Amikor megkaptam tőle az anyagot és végigolvastam, azt mondtam, hogy ez nem igaz! Hogy ezt ennyire meg lehet tölteni tartalommal és koncepciónálisan ennyire föl lehet öltöztetni, ezt nem gondoltam volna. Ezt követően a koncepciót sikerült elfogadtatnunk a miniszterelnökkel, Orbán Viktorral is, aki szintén hozzátett néhány fontos javaslatot. Így például az ő javaslata volt, hogy a Szent Korona legyen a magyar igazolvány szimbolikája, a Szent Korona köré pedig építsük föl a Kárpát-medencei magyarság közös szimbólumrendszerét. Nagy hangsúlyt helyezett Orbán Viktor arra is, hogy a húszezer forintos oktatási-nevelési támogatást bevezessük.

Z. M.: – Az óvodásoktól azután megvonták az oktatási-nevelési támogatást, holott az anyanyelv ápolásának, az önazonosság formálásának az óvoda az első közösségi színtere.

N. Zs.: – A 2002-es kormányváltás után gyengítették a státustörvényt is, például az egységes magyar nemzetre való utalást is törölték belőle, és végrehajtottak egy kifejezetten belpolitikai indíttatású korrekciót. Ez is beleillik abba a sorba, ahogy lebontották, leépítették a magyar nemzetpolitika intézményrendszerét. Holott a Velencei Bizottság elfogadta az Országgyűlésben 2001. június 19-én megszavazott státustörvény jogelveit, filozófiáját és gyakorlati megoldásait.

Z. M.: – Külföldi karrierje azonban vitathatatlan a Lőrincz Csaba alkotta törvénynek. A magyar mintájára született meg a román státustörvény. Mire a miénk eliminálódott...

N. Zs.: – Nem lett teljesen eliminálva a magyar státustörvény sem, végül is életben maradt. A nemzetközi jogtörténetben is kiemelkedő alkotás, hiszen a Velencei Bizottság normát alkotott az elemzése nyomán. A magyar státustörvény alapján alkotta meg az anyaország és a határon túli kisebbségek kapcsolattartásának normarendszerét. Ezért nagyon hamisaknak tartom azokat a kijelentéseket, amelyek azt állítják, hogy a státustörvény kudarc történet lett volna. Ellenkezőleg! A státustörvény a nemzetközi normaalkotásnak vált az etalonjává, alapjává. És valóban, a románok is, a későbbiekben a lengyelek is megalkották a maguk státustörvényét. Ez a törvény egyébként abból a sajátosságból indult ki, hogy az állampolgárság megadása, részben politikai okok miatt, nem minden esetben megvalósítható. Amire Ukrajna a legkézenfekvőbb példa, ahol tiltják a kettős állampolgárságot.

Z. M.: – *Mégis sok kettős állampolgárunk van...*

N. Zs.: – Mégis sok kettős állampolgárunk van: a nagyszámú orosz kisebbség tagjai. Tény azonban, hogy tiltják. Mint ahogy a kettős állampolgárság megadása számos, nem jogi természetű, de politikai konfliktusnak is a forrása lehet. Még beszélni szeretnék arról is, mert kritikaként szokták velünk szemben megfogalmazni, hogy mi miért státustörvényt alkottunk, miért nem kettős állampolgárságot adtunk? Akkor még, amikor a státustörvény megszületett, a szerb politika egyáltalán nem volt annyira nyitott, mint ahogy később államelnöki szinten is, miniszterelnöki szinten is kinyilvánították készségüket a kettős állampolgárság elismerésére. Másrészt pedig úgy gondolom, hogy a státustörvény bizonyos értelemben több, mint a kettős állampolgárság. Hiszen ha megadjuk a határon túli magyaroknak a kettős állampolgárságot, abból még nem következik, hogy oktatási-nevelési támogatást kapjanak azok a szülők, akik magyar iskolába járatják a gyerekeiket. A státustörvény inkább több, mint az állampolgárság, nem pedig kevesebb. Noha az adott történelmi pillanatban az, hogy szabadon közlekedhessenek a határon át a határon túli magyar közösségek tagjai, nagyon világos elvárás volt. És Kárpátalján ma is az.

Z. M.: – *A kárpátaljai magyarok vízumügyében hogyan lehet előrelépni? Konfliktus van az ukrán–szlovák határ kilencvenvalahány kilométeres szakaszán, ahol a magyar külképviseletek által kiadott vízumokat nem mindig kedvelik, s a szlovák oldalról vissza-visszafordítják a magyar nemzetiségű ukrán*

állampolgárokat. De az ukrán–magyar határ is nehezen átjárható. A magyar hatóságok sem készségesek.

N. Zs.: – Ilyen probléma is fönáll. De nagy eredménynek tartom, hogy a magyar igazolvány rehabilitálásának a folyamatában a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség keretei között el tudtuk érni, hogy ezzel az igazolvánnyal rendelkező embereknek a vízumot könnyített eljárásban adja meg a magyar állam, amit sikerült elfogadtatnunk az Európai Unióval is, s így ezt a gondot a Schengeni egyezmény elvei szerint tudta Magyarország megoldani. Vagyis a státustörvényben létrehozott jogintézmény, a magyar igazolvány, az uniós vízumpolitikának is hasznos eszköze lehet. A szlovákokkal pedig fölszámoltattunk minden olyan anomáliát, amely a schengeni magyar vízumnak az el nem fogadása formájában jelent meg az ukrán–szlovák határon.

Z. M.: – *A határvidékeken hallatlanul színes és szinte követhetetlenül változatos az élet. A hatósági akadályozás és a civil akadály-elhárítás új meg új ötletei születnek meg minden áldott nap. Nekilendült a népi diplomácia! Úgy működik, amikor szükség van rá, hogy ha ukrainai magyar közlekedik Szlovákián keresztül Magyarországra vagy magyarlakta szlovákiai településre magyar vízummal, akkor van neki magyar állampolgártól kapott hivatalos meghívólevele is, amely a törvény szerint nem kellene, s amelyet betesz az útlevelébe a schengeni vízum mellé, és ezzel általában beengedi a szlovák közeg.*

N. Zs.: – Ez is segít. Ezekhez a küzdelmekhez kell az állóképesség, tudni kell újra és újra belekezdeni ügyekbe. Csaba aktivitását azonban a legnehezebb időszakban sem csak a szélmalomharc jellemezte, s a Fideszét sem. Hanem megpróbáltuk az „ahogy lehet” feltételrendszerében továbbvinni a magyar nemzetpolitikát. Eleinte még a Magyar Állandó Értekezleteket is fönn tudtuk tartani. A MÁÉRT rendszerét szintén közvetlenül Csaba tevékenységéhez lehet kötni, visszautalva arra, amit a határon túli magyarokkal a kilencvenes évek elején ápolt partneri kapcsolatokról már mondtam. A MÁÉRT rendkívül hatékonyak bizonyult. Egy-másfél nap alatt megalkottunk olyan közös stratégiai dokumentumokat, amelyekben kijelöltük a magyar nemzetpolitika irányait. Ezeket az esetek döntő többségében Csaba írta, ahogy a MÁÉRT záródokumentumait is, mint korábban a pártkongresszusi állásfoglalásokat. Majd amikor 2004-ben, a kettős állampolgárságról való népszavazás idején a Magyar Állandó Értekezlet

ellehetetlenült, a pótlására, Csaba javaslatára és kezdeményezésére, a Parlament keretei között elindítottuk a KMKF-et, a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fórumát. Szili Katalin személyes elkötelezettsége nagyon fontos összetevője volt annak, hogy ez megvalósulhatott, azzal a kis apparátussal együtt, amelyik szervezte. A Külügyi Hivatal, az ott dolgozó emberek dr. Sárdi Péter vezetésével szoros munkatársai voltak Csabának. Létrejöttek a plenáris ülések mellett az albizottságok, amelyeknek a munkáját az országgyűlés költségvetéséből finanszíroztuk. A Magyarországra érkező határon túli vendégeknek volt szállásuk, étkezésük, s megfelelő költségtérítésük. Vagyis életre tudtunk hívni egy olyan intézményrendszert a KMKF keretei között, amely a MÁÉRT helyére állt az ellenzéki időszakban, a kormány szándéka ellenére. Ami egyes kormánytényezők részéről nagyon dühödt reakciókat váltott ki. Az a feszültség, amely például a miniszterelnök és a házelnök között, vagy a határon túli államtitkár, illetőleg a KMKF között kialakult, nagyrészt arra vezethető vissza, hogy a Parlamentben létre tudtunk hozni egy olyan össznemzeti intézményrendszert, amely jelentős mértékben hozzájárult a magyar nemzetpolitika kontinuitásának fönntartásához. Ezért azok a koncepciók és dokumentumok, amelyek a KMKF-ből kikerültek, mindenféleképpen figyelmet érdemelnek a jövőben. Csaba fontosnak érezte azt is, hogy a Külügyminisztériumból elbocsátott vagy még bennmaradó, komoly szakmai minőséget jelentő csapatunkat is össze tudjuk tartani. Így született meg, kihasználva a modern telekommunikációs lehetőségeket, az e-mail-rendszert, a Budapest Analyses, amely mintegy öt-hatezer emberrel való folyamatos kommunikációt tesz lehetővé, illetve annak a hatvan-hetven szakértőnek az összetartását, akik a kormányzati időszakban bizonyítottak. Nem feltétlenül a Fidesznek elkötelezett emberek, köztisztviselők is vannak közöttük, de mind olyanok, akik hajlandóak egy ilyen minőségű külpolitikai, nemzetpolitikai munkára, mint amit a Budapest Analyses jelent.

Szintén ennek az időszaknak volt nagyon fontos produktuma Csaba életművében a 2006-os kormányzati felkészülés. Azt a munkát Martonyi Jánossal Lőrincz Csabára bíztuk. A szakmai koordináció végül is egy három-négyszáz oldalas munkát eredményezett, számos szakértőnek a bekapcsolásával, de Csaba több mint szerkesztői munkájának köszönhetően. Mert a részanyagokat többnyire ő maga írta. Elkészült egy olyan elemzés is, amelyet a 2010-es kormányzati felkészülésünkhöz is referenciaanyagként tudtunk fölhasználni. És amelyet, bízom benne, a magyar

külpolitika hasznosítani fog. Ez is olyan szellemi termék, a 2006-os három-négyszáz oldalas külpolitikai kormányzati stratégia, amely Csabának az ellenzéki években folytatott tevékenységét fémjelzi.

Z. M.: – *Ebben az időben már nagyon sokat gyötrődött, látszott a fizikai állapotán is. A magánemberről is beszéljünk. Nem volt például hajlandó orvoshoz menni. Mindig elhessegette magától, s beszélni se nagyon volt hajlandó erről.*

N. Zs.: – Nagyon zárkózott volt.

Z. M.: – *Vágyott a nyugodt öregkorra. Mindig szóba került, hogy ha majd nyugdíjba megy, elvonul Uzonkára olvasni. Így mondta: „Elvonulok.”*

N. Zs.: – Az édesanyja mondta el egyszer nekem, hogy a házkutatások idején Csaba, amikor a szekuritáte zaklatta, kifüggesztett egy kis táblát az ajtóra, hogy magánterület. Azt gondolom, hogy Csaba életére is ki lehetett volna függeszteni egy ilyen táblát. Féltve őrizte a magánterületét, ahová idegeneknek belépni tilos volt. Azt hiszem, hogy nagy magánterületet hártárt el magának. A karakterét számomra egy másik hasonló kép nagyon erősen jellemzi. A rendszerváltozás után, az első időszakban még gyakrabban, eljött amolyan lazább eseményekre, rendezvényekre is. Így vetődöttünk el 1992-ben a felvidéki Örsűjfalu művelődési táborába, ahol én egyébként megismerkedtem a feleségemmel.

Z. M.: – *A komáromi híd lábánál?*

N. Zs.: – A komáromi híd túloldalán. Ezek a felvidéki művelődési táborok jelentették a mintáját az erdélyi, bálványosi nyári szabadegyetemnek is. Ott tetszett meg nekem ez a formája az együttlétnek, a közös gondolkodásnak. És amikor 1989 decemberében kint jártam Erdélyben egy orvos meg egy angol barátommal, egy házibuliban ötlöttük ki Kézdivásárhelyen, hogy akkor legyen Bálványoson egy olyanfajta művelődési tábor, mint amelyet a Felvidéken a nyolcvanas években már megismerhettem. Visszatérve az 1992-es művelődési táborra, ez talán az egyik utolsó felvidéki tábor volt, amelyben jártam, de nem tartom mellékesnek, mert ahogy mondtam, ott ismertem meg a feleségemet. Csabával együtt voltunk kint, sokat pihentünk meg lazultunk. Néhányan lementünk a Dunára, az emberek fogták magukat, lerakták a holmijukat és elindultak a Duna folyá-

sával szemben, haladtak fölfelé két-háromszáz métert, ott bementek a vízbe és lecsorogtak. Arrafelé már elég erős a sodrása a víznek. Na és ahogy leértünk arra a helyre, ahol a ruháinkat hagytuk, és elkezdtünk kifelé evickélni, látjuk Csabát, amint szembeúszik. Nem sétált föl, nem csorgott le, nem lubickolt. Hanem bement a vízbe, és szépen, munkásan elkezdett a Duna sodrásával szembeúszni. Az egész élete egy nagy szembeúszás volt. Már egy kis beszélgetésben is az jellemezte őt, hogyha egy nagyon kényelmes gondolatmenetben elringattad magadat, akkor szembeúszott a te gondolatmenetteddel, vagy ha úgy érezted, hogy sínen vannak a dolgok, akkor ő megmondta, hogy miért nincsenek. Ez a nagyon izgó-mozgó, élénk, elemző, kihívásokat kereső magatartás és gondolkodás jellemezte őt. És valóban vágyott arra, hogy hazatelepüljön Erdélybe. Amikor elvesztettük a 2006-os választásokat, egészen határozottan gondolkozott rajta, hogy esetleg az erdélyi egyetemen tudna oktatni. De azt gondolom, hogy nem ment volna soha haza. Két-három hétnél tovább nem is bírta otthon a szentgyörgyi nyugalmat, hűsölést, hanem sietett vissza. Nem az volt az ő sorsa, hogy nyugodtan éldegéljen. Noha a vágyai megvoltak erre. És nagyon sajnálom, hogy nem lett családja, nem lettek gyerekei, mert biztos vagyok benne, hogy jó apa lett volna és jó családapá. Volt egy mondása: „Tudod, mi a boldogság?” Önmagának tette föl ezt a kérdést, és azt a választ adta rá: „Amikor otthon az asszony hasa gömbölyödik.” Néha járt nálunk és látta a három gyerekemet, a feleségemet, a családomat, én nyilvánvalóan ismerem a belső árnyoldalait is ennek a családnak, de Csaba mindig azt mondta: „Németh, te milyen mázlista vagy!” A vágy élt benne, de talán ugyanúgy, mint az Erdélybe való hazatelepülésé. Ami viszont biztosan megvolt benne, hogy a kultúra és a szellemi élet birodalmába óriási nagy kirándulásokat tett egész életében. Megvoltak a kedvenc írói, a kedvenc gondolkodói, és biztos vagyok benne, hogy abban a szellemi birodalomban, amelyet bejárt, nem uralkodott mindenben a politika. Nem irtotta ki belőle a szellemi embert. Még krimi is kaptam tőle! Olvasta a krimiket, Frederick Forsyth vastag krimijét adta ide, amit nagyon élvezett, nálam is maradt. Hermann Hessét ő adta a kezembe, Hermann Hesse volt az egyik kedvenc írója. És A peloponnészoszi háborút olvasta, Thuküdidészét, s azt hiszem, hogy a szellemi világban nagyon sok örömét lelta. Az evilági örömeiktől sem volt mereven elzárkózó. Mindig a lelegegásabb öltönyökben, ingekben és nyakkendőkben jelent meg, s vagy ötven cipője volt. Meg is hökkentett, amikor mindet együtt láttam a lakásában. És volt benne egy nagy gourmand is. Amikor körbe-

jártuk a világot, Kínát, Indiát, Japánt, ahová a Külügyi Bizottság révén jutottunk el az elmúlt nyolc esztendőben, ezeket az evilági örömeket igenis nagy kedvvel habzsolta. Azt mondanám, hogy Csaba élete, amely drámaian rövid lett a nyomorult cigaretta miatt és az egészségével való nem-törődömség következtében is, nagyon gazdag, teljes élet volt. Az emberi kapcsolataim között, amelyeket az életem során létesítettem, és a munkatársi kapcsolataim között is, talán a legközelebbi és a legfontosabb volt a Csabához fűződő barátságom. Vannak az embernek fontos kapcsolatai, de olyan, amelyekben úgy érzi, hogy a komplementaritás annyira jellemző volna, és hogy annyira ki tudjuk egymás hiányosságait egészíteni – nekem nem volt és azóta sincs más. Csaba elvesztésével egy nagyon fontos darabom hiányzik.

Z. M.: – *Mikor találkoztatok utoljára?*

N. Zs.: – Aznap, amikor meghalt, tehát 2008. március 14-én, pénteken még együtt ebédeltünk. Megbeszéltük azt a külpolitikai koncepciót, amelyet még szintén számon kell tartanunk az ellenzéki időszakban Csaba nagyobb munkái között. A magyar külkapcsolati stratégia koncepciójának az utolsó simításait megbeszéltük, megebédeltünk, és Klein Andrással elutaztunk külföldre.

Z. M.: – *A barátnőjének, Emesének tűnt föl, hogy Csaba napok óta nem jelentkezik, és ő riasztotta Borsi-Kálmán Bélát, aki azonnal telefonált Bíró Bélának Sepsiszentgyörgyre, s megkérte, hogy keresse föl a családot, nincs-e mégis ott Csaba. Bíró Béla elrohant a Malomgát utcába, Csaba nem volt ott. Borsi-Kálmán Béla pedig ezután telefonált neked, hogy késedelem nélkül hívj rendőrt és menjetek Csaba lakására, mert meghalt...*

N. Zs.: – Egy-két nap után mi is elkezdtünk folyamatosan telefonálni Csabának. De már nem reagált. Kétségbeestünk, és miután hazajöttünk, március 18-án, kedden este rátörtük az ajtót. Bementünk, és ott találtuk holtan.

Z. M.: – *A rendőrrel...*

N. Zs.: – Rendőrt hívtunk. Klein Andrással, Emesével, Csaba barátnőjével és Emese édesanyjával mentünk el a lakáshoz. Nem tudtunk bemenni.

A rendőr rátörte az ajtót, és ott a kanapén holtan találtuk. Az orvosok szerint egy azonnali infarktus végzett vele. A szíve vitte el.

Z. M.: – *Úgy tudom, hogy a rendőrrel a szobába csak te mentél be. Ti ketten?*

N. Zs.: – Igen. Igen.

Z. M.: – *A többieket megkímélted?*

N. Zs.: – Igen, mert nem kell ilyet látni. Azóta is sokszor visszatér ez a látvány. Azt hiszem, hogy amikor valakire gondolunk, valakit szeretünk, akkor jobb elkerülni azt, hogy rátolakodjon az emlékére a halál élménye. Őrizzük meg azt, ami ő igazából volt, és bízunk benne, hogy valamilyen módon továbbra is velünk lesz.

A LÖVÉS SZÉS A KIKÉPZÉS

A „K. u. K. Infanterie-Regiment Alexander I. Kaiser von Rußland No. 2.” (cs. és kir. I. Sándor Oroszország cárja nevét viselő 2. gyalogezred)¹ katonájaként, a gyakorló lövésnél 61 százalékos teljesítményt nyújtó Bartha Sámuel Nagybaconban született cs. és kir. tizedes elért eredménye alapján lövészé nyilvánított, és jogosulttá vált a lövészkutintetés viselésére, erről ad legalábbis igazolást az a díszes oklevél, melyet 1909. július 6-án állítottak ki Nagyszebenben, ahol az ezred 1. zászlóaljja, illetve a zászlóalj-törzs állomásozott. Bartha Sámuel tizedes pedig bizonyára büszkén viselte a jelvényt, amely igazolta, hogy ő többre vitte a császár és király szolgálatában, mint azok, akik ennél rosszabb lövészteljesítményt nyújtottak. Mert bizony sok mindent meg kellett tanulnia neki és katonapajtásainak. És hogyan? Ahhoz a magyar nyelvű – de német szakkifejezésekkel telezdelt – lökiképzési segédlet adhat támpontot.

A közös haderőben a különböző csapattestek esetében a legénység nemzetiségi összetételének megfelelően a német vezényleti és szolgálati nyelv mellett ezrednyelvek is elismertek voltak. Amely nemzetiség aránya elérte a húsz százalékot, annak a nyelve az ezred egyik nyelve volt. Azt a tiszteknek, altiszteknek is ismerniük, használniuk kellett „a szolgálat igényének elégségesen (zum Dienstgebrauch genügend)”.

Nem véletlen tehát, hogy a fenti gyalogezred állományába tartozó magyar nemzetiségű honvédek anyanyelvükön sajátíthatták el a legfontosabb dolgokat, természetesen magukra szedve némi „armedeutschot” (haderő-/hadseregnémetet) is. Mert azért a vezényszavakat, a leglényegebb szakkifejezéseket németül is el kellett sajátítaniuk.

A kiképzési segédletek magyar szövegében a legfontosabb kifejezések németül is megtalálhatóak voltak, és nem véletlen, hogy a leszereltek katonaidejük történéseinek – ha nem is Háy Jánost meghazudtoló módon

¹ A cs. és kir. 2. gyalogezred elődje az 1741-ben felállított s az ezredparancsnok nevére Ujvárynak nevezett gyalogezred volt. 1814-ben vette fel I. Sándor, Oroszország cárjának a nevét, aki egyben az ezred tulajdonosa is lett. 1894-től az ezred tulajdonosa II. Miklós, „minden oroszok cárja” volt. Az ezredparancsnokság törzsének székhelye, illetve a 2., 3. és 4. zászlóalj-törzs is Brassó (Kronstadt), míg az 1. zászlóalj-törzs állomáshelye Nagyszeben (Hermannstadt) volt. Magyarok, románok és szászok szolgáltak az ezredben – a német nyelv használata csak a szászoknak nem okozott gondot.

— 33. —

„Az élő eszt akkor jön elő, midőn a fejét nem eveléblő-
gés, vagy pedig midőn felve magarabb irányrekállassal kell tonie.
Ez esetben a határozás érehetőbb lesz, és a tusa legelőnyire lecsúszik.

„Nagyon nehéz hiba azonosítani, ha a tusa a vállárontról oldalt
a fej felé, a külső-sontra tetetik. A határozás ekkor olyan fej-
dabumot okoz, hogy az ember egy pár lövés után nem is meri a
fegyvert cseréltartani.”

„Ez akkor fordul különösen elő, ha egész párhuzamozan
fekvünk a törvényre. — Ezt kell tehát a felve való lövésnél
a hat vállat kissé előre és a jobbat kissé hátra venni, s így a tusa
köznyen hozható a helyes állásba.”

„Próbáld meg most a cseréltartást felve.”

„Az oktató egyenként, veszi elő az ujoncokat. — E cseréltar-
tás mind addig gyakorolandó, míg minden ujonc jól megtanulta.”

1. Később az ujoncoknak az is megmagyarázandó, hogy a kö-
szvényes a határozandó való lövésnél figyeljenek, hogy azt
ingy csatolják fel, hogy felve való lövés alkalmával a fejök
a fölemelésben és a cseréltartásban ne legyen akadályozva. A
köznyen véle tehát a határozandó helyről előtől legalább egy
jó tervnyire legyen. :)

XII. Csoport.

Gyakorlatok a társ megtöltésében és kivevésében (Fül-
lő és Suttolás des Magyarus.) a tölténytéshez kinyitásban,
továbbá a töltés és tölténytés gyakorlására (Übun. im. h. adou
und Suttoladen.) oktató töltéssel.

Oktatói eszközök: Nagy doboz társolt (magyarinnert) ok-
tató töltéssel, egy töltéssel bírónd (áron. für. uster.) hat doboz (carton:) ok-
tató töltéssel.

„Húzd ki a töltényt, ebbe a töltéssel bíróndba. — A puska ren-
delőre egy olyan társ töltéssel lesz megtöltve, egyes töltéssel csak kive-
tésre töltés.”

„Hogy a puska a hárszálát körben jól működhessék, a társnak
kezegetésére jó állapotban kell lenniük, és a töltéssel is helyesen

való – felemlegetése során szóltak a cugszfűherről (Zugsführer = szakaszvezető), az oberlajtnantról (Oberleutnant = főhadnagy), és szívesen idézték fel a jó fölöstökömözések (Frühstück = reggeli) idejét.

Bizonyára Bartha Sámuel is a kézzel írt és a korabeli technika segítségével sokszorosított segédletből tanult, ahogy sok százezren az Osztrák–Magyar Monarchia fennállásának több mint ötven esztendeje alatt.

Rég volt, szép volt, talán igaz sem volt, de ilyen csak a mesében van, mert Osztrák–Magyar Monarchia – ha csak ötven esztendeig is, de – volt, császári és királyi – a korábbi években még csak császári királyi – haderő is létezett, és élt egykoron Bartha Sámuel „lövészé nyilvánított” cs. és kir. tizedes is. Akinek emléke eme lapokon is él, létezését okmányok is igazolják. Megörökítettett a Lukas Šnjarić² ezredes (Oberst), a cs. és kir. I. Sándor Oroszország cárja 2. gyalogezred parancsnokának 1909. július 6-án sajátkezű aláírásával ellátott oklevélen. Ha pedig egykoron egy cs. és kir. ezredes aláírt egy okmányt, annak hitele volt s van még most is, több mint száz esztendővel a történések után.

Szakály Sándor

² Canke (Horvátország), 1851. június 22. – Kolozsvár (Románia), 1930. január 28. 1906. május 1.: ezredes; 1911. november 1.: vezérőrnagy; 1914. november 1.: altábornagy; 1918. május 1.: gyalogsági tábornok. 1907. március 21.: a cs. és kir. 2. gyalogezred parancsnoka Nagyszebenben; 1909. október 23.: a cs. és kir. csendőrség parancsnoka Boszniában; 1914 szeptemberétől dandárparancsnok a szerb fronton; 1915. március 31.: a cs. és kir. 59. gyaloghadosztály parancsnoka a szerb és az olasz fronton; 1916. február 26.: a m. kir. 42. honvéd gyaloghadosztály parancsnoka az orosz fronton; 1917. március 15.: a cs. és kir. gyalogcsapatok főfelügyelőjének helyettese Bécsben; 1918. október 9–11.: katonai parancsnok Zág-rábban.

In memoriam Lőrincz Csaba

Bába Iván

LŐRINCZ CSABÁRA EMLÉKEZVE

Tudjuk, por és hamu vagyunk. Ha valamelyik szervünk leáll, porhüvelyünk megszűnik működni. Erre mondják, hogy „meghalunk”.

Tudjuk, a hívő ember lelke a mennybe száll, ahol találkozik Teremtőjével, és örök békességre lel.

De mi történik a szellemmel? Mivé lesz az a sok-sok tudás, tapasztalat, felismerés, amit életünk során összegyűjtünk, csiszolgatunk, rakosgatunk, elemezgetünk? Mindez mivé lesz akkor, amikor a szív lüktetése megszűnik?

Az emberéletnek természetes íve van, ciklusai vannak. Számon tartjuk az alapozás, a vetés időszakát, a virágzás és termés idejét, majd a begyűjtését, az aratását, s végül a pihenését. A szerencsésebbek végigélik e korszakokat, s megnyugodva, az elvégzett munka tudatában térnek örök nyugovóra. Nehéz azonban megbékélni azzal, hogy valaki éppen a termés korszakába ért, amikor magához szólította az Úr.

Negyvenkilenc éves volt. Azon értelmiségiek közé tartozott, akik többet olvasnak, mint amennyit írnak, s gondolkodnak, mielőtt megszólalnak. Egész életében olvasott és gondolkodott. Próbálta megérteni a világ működését, a globális politikát, és igyekezett helyet találni benne a magyarságnak. Igazi nemzeti demokrata volt. Hiányozni fog kritikus szelleme, fanyar humora, makacs következetessége. És fáradhatatlan tenni akarása.

Nincs folyómétereiben számon tartható életműve. Mert legtöbb gondolatát nem nagyívű tanulmányokban, monográfiákban, még csak nem is publicisztikai írásokban tette közzé, hanem önzetlenül átnyújtotta szűkebb közösségének, a Fidesznek, és a tágabbnak, a magyar nemzeti politikának. Legértékesebb gondolatai ott rejlenek – immár örökre – a Fidesz vezető politikusaiknak megnyilatkozásaiban, a párt- és kormányprogramokban, a tárgyalási tematikákban, összefoglalókban, értékelésekben. Ott rejlenek a Budapest Analyses 187 hírlevelében. Sorsa a szolgáló értelmiségi sorsa volt. Mivel állandóan a közügyekért dolgozott, nem volt ideje életművet írni. Életműve beépült a Fidesz és a magyar politika épületébe. A magyar nemzetpolitikába.

Ez történik a szellemmel. Így maradhat meg a felhalmozott és önzetlenül szétszórt tudás, itt keresendőek a vágyak és célok. A szellem – talán – így lehet örök. Mert – Arany János szavaival – „Nem hal meg az, ki milliókra költi / Dús élte kincsét, ámbár napja múl; / Hanem lerázván, ami benne földi, / Egy éltető *eszmévé* finomul”.

Balog Zoltán

[BÚCSÚZTATÓ]

Gyászoló Család, gyászoló Testvérek!

Hallgassuk meg Isten vigasztaló ígését, a 131. zsoltárt:

„Uram, nem fuvalkodott fel az én szívem,
szemeim sem láttak magasra,
és nem jártam nagy dolgok után,
erőmet haladó csoda dolgok után.
Sőt lecsendesítém és elnémítám lelkemet.
Amilyen az elválasztott gyermek az anyjánál;
mint az elválasztott gyermek, olyan bennem az én lelkem.”

I.

Vannak életek, melyek hasonlatosak a mély kúthoz: a forrást csak sejtjük, hogy van, mert újra és újra friss vizet lehet belőle meríteni.

Olyan élet az ilyen, amelyik nincs kirakatban, mely nem magamutogató, nem árulja el forrását, nem kínálgatja saját életreceptjeit.

S ha kérdéseink, szavaink, életünkben egy darab – mint kő – hullik bele egy ilyen élet kútjába, akkor az sokáig gyűrűzik. A gyűrűk jelzik a mélységet.

Csabától távol állt a magamutogató, a személyes dolgok, a belső világ közszemlére tétele; Ügyek – mindig az egy, a nagy, a mindent meghatározó ÜGY mértéke alatt –, anyagok, tanulmányok, programok, dokumentumok, szakmai viták: ezek tartoztak a nyilvánosságra. Milyen abszurd ez a mai este itt, a templomban: egy unitárius és egy református lelkész, barátok, munkahelyi kollégák, a messziről jött család – mind miatta, érte, általa vagyunk együtt. És ma itt ő nem tiltakozhat, nem vonhatja ki magát, ma visszavonhatatlanul, először és végül az ő legszemélyesebb „ügye”, halála lett az ügyé, mindannyiunk közös ügyévé.

Mély kút volt az élete, érthetetlen a halála. MÉGIS: akik itt vagyunk, azoknak mindegyikünknek jutott egy darab valami, ami annak a belső életnek az üzenete volt:

- egy jelentőségteljes kézfogás,
- egy átvitalkozott este,
- egy tekintet, amelyben szenvedély, jóság és tisztaság csillogott,
- a cigarettát tartó kéz,
- egy tusványosi pillanat.

II.

A halál természete, hogy megméri az embert. Megméri az elmenőt:

- kezének (értelmének) munkáját[®] az alkotásokat,
- a szerepeket, amelyeket vállalt, vagy melyekbe belekényszerült,
- az élete minőségét, kicsit azokon keresztül, akik gyászolják, siratják.

S a halál megméri bizony az itt maradókat. Lőrincz Csaba halála megmér minket. Megkérdezi, hogy kik vagyunk. S főként: kik vagyunk mi egymásnak? S most akkor hogyan élünk tovább?

Minden halál, mely közel jön hozzánk (mert közel engedjük), kiváltja belőlünk a tiltakozást: ha ez így megtörténhetett, akkor a világ nem mehet úgy tovább, mint eddig...

S közben rezignáltan, keserű tapasztalással sejtjük, tudjuk, hogy ugyanúgy fog továbbmenni.

De tényleg ugyanúgy fog? Tényleg nem változunk legalább mi azáltal, hogy elmegy valaki, aki életünk szerves része volt? Akivel osztoztunk a munkában, a nagy, közös ügyünkben, akinek használtuk bölcsességét, élveztük barátságát, igényeltük szeretetét.

Ha embertárs voltunkat komolyan vesszük, akkor jogunk és kötelességünk megkérdezni, hogy mire indít, mire kötelez, mitől tart vissza bennünket Csaba elmenetele. Az első szó persze a tiltakozásé és a miérteké. Így kellett ennek lennie? Nem lehetett volna másként? Nem kellett volna másként lennie? Ki itt a felelős?

De a második szó mégis, minden kínzó, megválaszolatlan kérdés ellenére a HÁLA szava, gesztusa. Azért, hogy élt, élhetett, így élhetett.

- Hogy igaz magyar ügyet szolgált, szemellenzők nélkül,
- hogy lehetett a miénk, valamennyiünké.

Aki *hálát* ad valakiért, élő emberért, az elmenőért, az bocsánatot is kér és ad:

- kimondott szavakért,
- és ki nem mondottakért,
- azért, amit megtett, s azért, amit elmulasztott.

Ezt tesszük mi ma itt.

A HÁLA és a BOCSÁNAT közös gyökerű, s mindkettőt a Teremtő közvetíti. Ebben a hálában és bocsánatban engedjük megmérni magunkat. Ebben derül ki, hogy közösség vagyunk-e és milyen, segítünk-e egymásnak vinni a terheket, és hogyan.

Tényleg tovább menne az élet ugyanúgy?

Bizonyára nem változunk meg egy csapásra. De néhány adósságunk most, a veszteség súlyát érezve eszünkbe juthat, s alakíthat a holnapi életünkön. Adósságaink:

Ki az, akire mától jobban oda kell, akarok figyelni,

- kit kell újra keresni,
- kit jobban megtartani,
- kit kell visszautasítani,
- kivel kell békét kötni,
- kit közelebb hozni,
- kit jobban és bölcsebben szeretni?

Bennünket együtt mint közösséget, s külön egyenként, mint olyan embereket, akiknek fontos Magyarország felemelkedése, a magyarság, a Kárpát-medence – a *reménységünkről* is kérdez Csaba halála. Mi a mi reménységünk alapja erre az életre? Hol vannak a forrásai tetteinknek, életünknek, annak, hogy nem adjuk fel, hogy tovább megyünk?

S mi a mi *reménységünk* arra az állapotra, amelyben ő most van, s melyben vannak elment szeretteink mind? Minden újabb halál kérdez, dörömböl: mit hiszel a halottakról?

S minden újabb halál egy újabb lehetőség szembekerülni az üzenettel:

„Ha csak ebben az életben reménykedünk Krisztusban, minden embernél nyomorultabbak vagyunk. Amde Krisztus feltámadt a halottak közül, mint az elhunytak zsongéje. Mert ember által van a halál, ember által van a halottak feltámadása is. Mert ahogyan Ádámban mindnyájan meghalnak, úgy a Krisztusban is mindnyájan életre kelnek.” (Pál apostol, 1. Korintusi levél 15.)

Ádám gyermekei vagyunk! Tudjuk, most, amikor a port visszaadjuk a pornak, most igazán tudjuk. De az apostol arra hív, hogy legyünk Krisztus

gyermekei! Legyünk keresztények! Bízhatok abban, aki életet ad a Földön és életet a Föld után. Nem a könnyű hitek közé tartozik ez. De lehet tovább élni, kereszténynek lenni ilyen reménység nélkül?!

III.

Arra az egyetlen igazán mély beszélgetésre gondolok Csabával. Ahol szó volt hitről, hitelenségről, a kételkedés jogáról, a radikális idealizmus ellen felhozott érvekről, arról, amit itt kell és csak itt és most lehet megtenni.

Vajon mit gondolhatott ő a *reménység* végső alapjairól? És most vajon mi van, mi lesz vele? A bibliai zsoltár az élettől búcsúzó embert olyannak látja, mint aki újra gyermek, most leginkább gyermek, leginkább Fiú, az édesanyja fia, gyermeke. Így megy haza, gyermekként viszi az anyja haza, Sepsiszentgyörgyre!

De mégis! Próbáljunk órá úgy is nézni, úgy utána nézni, mint aki másvalakinek is a Gyermeke. Próbáljuk a gyermeket rábízni az élet Gazdájára. Isten gyermeke, mint ahogy mi is azok lehetünk. Nem a magukat mutogató hívek módján, nem a szenteskedő érdemek jogán, hanem teremtettsége és megváltottsága jogán. Annak a jogán, aki őt megalkotta, aki érte szenvedett, s aki most magához fogadja.

Nem könnyű így utána nézni. Sok az ellenérv.

- Hiszen még jó 20-30 év járt volna neki, s nekünk vele.
- Az általa elvárt intellektuális tisztesség megtiltja nekünk az olcsó beletörődést, vigaszt, mely megalkuvás.
- S legfőbb ellenérv az, amit látunk, a hiány. Hiszen nem látjuk már őt. Hogyan nézzünk így utána?!

Mégis. Bár nem könnyű azt mondani, hogy ott tudunk Téged, Csaba, mint gyermeket az Isten tenyerén, AZT talán könnyű mondani, hogy ennyi, hogy itt van a vége?! Könnyebb hinni a halál urában, mint az élet urában? Az örökké tartó halálban, mint az örök életben? Az örök sötétségben, mint az örök szeretetben?

IV.

Amit tehetünk (hiszen a tehetetlenséget olyan nehéz elviselni), hogy felsorakozunk mi magunk ebben az *életért* folytatott küzdelemben az élet mellett! Sorakoztassuk fel az életünket érvként! Az *életünket*, melyet mindenek ellenére úgy élünk, abban a bizalomban, hogy az élet erősebb. Evvel a bizalommal tekintünk gyermekeinkre, s a holnapra. Ő, KRISZTUS van, az élet van a síron innen és túl.

Nézzünk így utána! Nézzünk így egymás szemébe! Nézzünk így Krisztusra!

Ámen!

IN MEMORIAM LŐRINCZ CSABA

LŐRINCZ CSABÁTÓL BÚCSÚZUNK

Lőrincz Csaba sohasem tartozott a politika élvonalába. Igaz, nem is volt politikus. Nevét leginkább a külpolitika iránt érdeklődő vájtfülűek ismerték. Mégsem túlzás azt mondani, hogy a napokban a rendszerváltás utáni magyar külpolitika meghatározó szereplőjét veszítettük el.

Váratlanul távozott közülünk Lőrincz Csaba, a Fidesz egykori külpolitikai szakértője, az Orbán-kormány idején a Külügyminisztérium Közép- és Délkelet-Európát felügyelő helyettes államtitkára. Csaba Sepsiszentgyörgyön született, és a Limes Kör tagjaként folytatott erdélyi ellenzéki tevékenység után a '80-as évek emigrációs hullámával települt át Magyarországra. Rövidesen a Fidesz körüli mozgalmárkodásba csöppent, ahol a kezdetektől Németh Zsolt mellett tevékenykedett. Így vált alapemberévé a mostanra fogalomná vált bálványosi folyamatnak is, amely a magunkfajta öregecskedő harmincas reakció-soknak már a '90-es évek legelején is jelezte, hogy – a köreinkben gyakorta uralkodó közfelfogással ellentétben – a Fidesz azért mégsem teljesen a Szadesz kistesója. S azért az nem volt könnyű időszak: egy, a Parlamentbe alapvetően véletlenül bekerült generációs kispárt szakértőjeként, a külpolitikára-nemzetpolitikára is lassan átterjedő, élesedő-élesített kultúrharc közepette az Antall-kormány ellenzékeként. Nem volt könnyű a Horn-kormány alapszerződés-politikája idején sem, az integrációs kényszer és a határon túli magyar közösségek legitim autonómiaköveteléseinek együttes szorításában. De aztán elérkezett 1998, és az elméletek gyakorlatba ültetésének pillanata. Az eredmények pedig magukért beszélnek.

Lőrincz Csaba a rendszerváltás utáni időszak talán legfontosabb jogszabálya, a státustörvény kidolgozásának meghatározó figurája lett. Valamint annak a külpolitikának az egyik elméleti főmuftija és gyakorlati végrehajtója, amely hosszú évtizedek óta először bátran és mosolygva tudott szembenézni az utódállamok furmánykodásaival – az önbizalmat ügyesen párosítva az ezredfordulón Magyarország előtt felvillanó geopolitikai mozgástér kihasználásával. Nem rajta múltott, hogy a dolgok végül nem úgy alakultak, ahogy azt sokan gondolták-gondoltuk. A 2002

utáni években Csaba az Országgyűlés Külügyi Bizottsága mellett dolgozott főtanácsadóként.

Erdélyi létére – vagy talán éppen ezért – józansággal és hideg fejjel közelített szűkebb pátriájának ügyeihez még akkor is, amikor itthon időnként belpolitikai ízü és hevedű, sokszor buta kuruc–labanc csetepaté alakult ki a transzszilván magyar közéletéről. S bár származásából is adódóan elsősorban nemzetpolitikára specializálódott, érdeklődése és szakértelme azon jóval túlterjedt. Széles világlátása igazi külpolitikai teoretikussá tette.

Csaba amolyan székelyesen visszahúzódó emberként nem szerette a nyilvánosságot. Sajátos stílusa miatt sokan egyenesen morózusnak tartották.

Mindössze 49 évet élhetett.

Isten nyugosztalja!

Bíró Gáspár

LŐRINCZ CSABA HALÁLÁRA

Csaba, te mindig adtál a részletekre. A sors meg elbánt veled, még azt az esélyt sem adta meg, hogy dönts, hogyan kívánsz, akarsz meghalni. Valahogy úgy gondoltam: derűsen, meghitten, szeretteid körében, ahogyan azt mindenki szeretné. S nem most, Istenem, hanem valamikor harminc-negyven év múlva.

Nem tudok, és nem is akarok itt mindent elmondani mindazokról a dolgokról, amelyekről vitáink folytak az elmúlt huszonkilenc évben, amióta ismerlek. Ez jelen idő, mert az én életemből nem fogsz csak úgy eltűnni, barátom. Ezt mérhetetlen méltánytalanságnak tartanám. Nem úgy van az, Csaba, hogy fogom magam és meghalok.

Végigvitakoztuk ezt a majd' harminc évet, s ezentúl is fogok veled vitakozni, amíg lehet, betűkkel, gondolatban, aztán majd megegyezünk valamiben, vagy sem, majd odafönn.

Szóval, barátom, nem fogsz olyan könnyen megszabadulni tőlem.

Megmagyarázom, ne félj.

Előtted mindig mosakodnom kellett. Te vagy, még mindig te vagy az egyetlen, számomra hiteles idealista, ha nem veszed rossz néven, romantikus ezen a környéken. S ez kötelez. Igaz, soha nem vetemedtünk odáig beszélgetéseink során, hogy jelzőkkel illessük egymást, idealista, realista vagy ehhez hasonlók. Ennek ellenére emlékszem, hogy vagy tíz éve majdnem összepofozkodtunk egy kocsmában valami elvi vagy valami fontos kérdésben, de gyorsan lehűltünk. Az idealizmusod nagyon zavart, mert egyszerűen a valamikor megtagadott énemet láttam visszaköszönni. Igen, valamikor én is az voltam, de Afrika meg más ügyek a földhöz vágtak, ráragasztottak a cinikus realizmusra, ami mint soha nem elérhető, kívánatos gyümölcsöt üldözte a teáltalad vallott idealizmust. Elnézésemet kérem, Csaba, hogy itt magyarázkodom, de eddig nem volt lehetőségem rá. Majdnem azt mondtam, hogy az aktuális ügyek elvitték minden energiánkat.

Ez nem teljesen igaz. Emlékszel, hogyne emlékeznél, amikor 2007 júliusának egyik éjszakáján anyukád sepsiszentgyörgyi házának udvaráról néztük a fiammal, Ágostal és Ágival, akkor csak jövődő feleséggel a

csillagokat? Nem tudnám itt visszaadni a beszélgetés tartalmát, nem is ez a lényeg, hanem, hogy az egy nagyon fontos beszélgetés volt. Az autós baleseted után volt vagy két héttel, amiből minden mértékadó vélemény szerint nem lehetett úgy kijönni, mármint majdnem sértetlenül, ahogyan te kijöttél. S te mindeközben úgy nézted a csillagokat, mint ha először láttál volna éjjeli égboltot. Mondtam magamnak: ez már ilyen. Hát valóban olyan, neked van igazad, Csaba.

*Bíró Gáspár, Stier Gábor és Lőrincz Csaba
Tusványoson 2007-ben*

Ha valaki komolyan vette valaha az erkölcsileg megalapozott politikai dolgokat, az te voltál. Láttam, hallottam, éreztem, hogy mindez számodra élet-halál kérdése. Amikor ezt nekem többször kifejtetted részletesen, először úgy 1989–90 táján, egyszerűen nem hittem el. El kellett telni majd' húsz évnek, hogy átértékeljem az akkori véleményemet. Mindig mondtad pedig, hogy egykoron haza akarsz menni. Ezt sem hittem el addig, amíg a saját szememmel nem győződtem meg róla, hogy mennyire mélyen van benned a szeretet, sőt szerelem az erdélyi, az uzonkai, a sepsi, s még lehetne folytatni, táj iránt. Ez az enyém, a miénk, mondtad, kitekintve az autó ablakán. Most már értem, Csaba. Akkor nem teljesen.

Holnap vagy holnapután hazamész. Ezt akartad, ezt kaptad. De se te, se én nem így képzeltük el. A véleményemet az idealizmusodról továbbra sem vagyok hajlandó alapjaiban megváltoztatni. Azt viszont el kell ismer-nem, korrekcióra van szükség. S ez a te múlhatatlan érdemed.

A múlt csütörtökön ígért Van Creveld-köteteket meg postázom a Vatikánba.

Borsi-Kálmán Béla

BÚCSÚ A „SZÜRKE EMINENCIÁSTÓL”

LŐRINCZ CSABA (1959–2008) EMLÉKÉRE

Amikor az emberfia időnap előtt „megtér Teremtőjéhez”, – vagy ahogyan a másik ünnepélyes közhely állítja: futását elvégzi, evilági életútját váratlanul (?) befejezi –, egy röpké *pillanatra* mindenki elcsöndesedik.

Szegény Csaba – mondják, írják is, vagy csak együttérzően gondolják az emberek.

Barát, sors- vagy nemzedéktárs, kolléga, ellenfél – sőt, ellenség is. Bár nem tudok róla, hogy Lőrincz Csabának lettek volna rosszakarói. Túlságosan kifinomult, empatikus lény volt ahhoz, hogy akárkit megbántson, megsértsen. Indulatokat persze ő is gerjesztett, talán, nagy ritkán még sebeket is osztott-okozott, hiszen kemény és következetes volt elveiben és vitastílusában.

De csak nyíltan, szemtől szembe, sohasem oldalvást, rézsútosan, netán hátulról, méla lesben. Nem: egyenesen, mindig a partner szemébe fúrva éles, szürke tekintetét.

Igen, jellegzetes, okos, kékesszürke, fürkésző szeme volt, világosbarna hajába hamar ősz szálak vegyültek, aztán, nagyon korán, szürke lett az is, akárcsak öltözéke: pulóver és farmer a hétköznapiokon meg a Pro Minoritate szerkesztőségében, elegáns öltöny a Külügyminisztériumban, aztán a Parlament Külügyi és Határon Túli Magyarok Bizottságának apró, félreeső irodájában. Mert így múlt el *magyarországi* élete: mindig a változás, változtatás, jobbítás *hitében*, a valóságos nyugat-európai típusú *polgári Magyarország* megteremtésének *reményében*.

Ahhoz a nemzedékhez tartozott, s ama társadalompolitikai elveket, célkitűzéseket vallotta, amelyeket – egyre több negatív melléközöngével, sőt rosszindulattal – „Fidesz-közelinek” neveznek honunkban. Igen, az volt, ott találjuk az első sorokban a Fidesz alakulása-kijegesedése reménykeltő éveiben; testközelből ismerte a vezérkart, sokan vallják közülük ma is barátjuknak. A belső körbe, az „első csapatba” azonban nem került, talán nem is kerülhetett be, hiszen született *kívülálló* volt. S nem elsősorban azért, mert *kívülről*, egy, még a Kádár kori magyaror-

száginál is ridegebb, ellenségesebb környezetből, a Székelyföld szívéből érkezett, majd a történelmi Erdély székhelyén, Kolozsvárt szocializálódott.

Nem, gyanítom, hogy inkább alkatából, személyiségéből következően. Hiszen mélyebben érzett és árnyaltabban gondolkozott, mint nemzedék-társai, kollégái, barátai elsöprő többsége – már csupán azért is, mert filozófiával is foglalkozott a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen, első közéleti tapasztalatait pedig a Limes Kör Ceauşescu titkosrendőrsége által árgus szemekkel figyelt(etett) titkos találkozóin szerezte: Brassóban, Illyefalván, Kolozsváron, Bukarestben.

Életének e korai, meghatározó korszakáról nagyon keveset beszélt, még a hasonszőrűeknek, a szintén Erdélyből a megkisebbedett „anyaországba” sodródott sorstársaknak is. Általában is szűkszavú, szófukar ember volt, ritkán nyílt meg, úgyszólván harapófogóval kellett minden valamirevaló értesülést, élettényt kihúzni belőle.

Ez egyfajta rejtélyességet kölcsönzött alakjának. Ugyan ki tudja például családtagjain s néhány szentgyörgyi rokonán, iskolatársán kívül, hogy apai ágon elszékelyesedett szászok ivadéka, ráadásul a legkeményebb, legpuritánabb ágból, az unitáriusok gyülekezetéből. S azt még kevesebben sejtik, hogy ugyancsak korán, iszonyú kínok közepette elhunyt édesapjának, noha százszázalékos *magyarnak* nevelte fiait, pislákoló szász öntudatából azért annyira futotta még, hogy elkezdte németül tanítani őket.

Ez, a két-, majd háromnyelvűség az egyik titka Lőrincz Csaba európai kitekintésének, intellektuális nyitottságának. Annak a *látszólagos* ellentmondásnak, amelyet csak nehezen ért a dunántúli vagy pest-budai magyar: miként lehetséges szinkronba kerülni az isten háta megetti Szentgyörgyön, Kovásznán vagy Nagybányán a legmodernebb nyugat-európai és tengerentúli eszmei és politikai irányzatokkal. S innét fakad az áttelepültek szinte áthidalhatatlan dilemmája is: hogyan lehet(ne) elfogadtatni az önhibájukon kívül ingerszegényebb környezetből származó magyarországiakkal, hogy az általuk is bonyolultnak érzékelt világ *a valóságban* még összetettebb, sokrétűbb, százféle, általuk kevésbé ismert színben ragyog? Merthogy Erdélyben a „magyar igazság” mellett, azzal párhuzamosan van (legalábbis volt) egy szász, és – *horribile dictu* – létezik egy „román igazság” is.

Lőrincz Csaba mindezt „zsigerből”, ösztönösen tudta, aztán – még *odaát* – apránként meg is tapasztalta. S kifinomultságából eredően nagyon gyorsan felmérte: Magyarországon úgy válhat méltóvá talán legked-

vesebb írója, Hermann Hesse tanításához, úgy találhatja meg legbiztosabban önmagát, úgy érheti el önmagában (legbensőbb értékeiben) való megszilárdulását, ha társai, szűkebb és tágabb környezete – *hazája* – számára *a leghasznosabbá* válik.

Így lett belőle több mint két évtizeden át a Fidesz külpolitikai tanácsadója. Háttérember, az, aki a tájékoztató anyagokat megírja, a belső elemzéseket elkészíti, koncepciót – *státustörvényt* – érlel, s azt a legapróbb részletekig ki is dolgozza, közérthető nyelven meg is fogalmazza. S ha kell – most egy kedvenc szófordulatát fogom búcsúzóul idézni – keményen, állhatatosan – de sohasem bántóan – *érvel mellette*. Igazi, hamisítatlan „szürke eminenciásként”.

Holott minden volt, csak nem szürke, közészerű; ellenkezőleg: ragyogó intellektusú politikai elemző, mélyen érző ember, igazi *gondolkodó* volt...

De itt és most, a búcsú pillanataiban valami *másról*, kevésbé felemelőről is *kell* beszélni! *A mi felelősségünkről*, mindannyiunkéról – *kivétel nélkül* –, akik itt istenhozzád végett egybegyűltek-egybegyűltünk: Lőrincz Csaba negyvennyolc és fél évesen itt hagyott bennünket. Nem futamodott meg, nem önkézeivel vetett véget fiatal életének, nem menekült hitvány, önpusztító és önfelmentő alkoholizmusba.

Nem, sokkal rosszabb történet, kimondani is szörnyű: Lőrincz Csaba, nemzedékének egyik legtehetségesebb tagja, s erkölcsileg minden bizonynyal legrokonszenvesebb alakja LASSÚ TÚZÖN ELSZENYVEDT!

Mi hagytuk csöndesen meghalni, elsorvadni; *mi*, a barátai, munkatársai nem figyeltünk eléggé tétova jelzéseire! *Mi* nem küldtük időben orvoshoz, *mi* nem kényszerítettük, hogy vonuljon pár hétre-hónapra szanatóriumba, utazzék külföldre, gyógyíttassa megfáradt testét – és főként lelkét! *Mi* háritottuk el egyre erőtlenebb, hiteszegett telefonhívásait egy-egy kávéra, ritkuló összejeövetelre, közös vacsorára...

Nem folytatom, az önvizsgálatot *magunknak* kell *magunkban* elvégezni. Magyarázat, ürügy sok ezer akad. *Mentség(ünk)* viszont *nincs*. S még csak az sem lehet igazi vigasz számunkra, hogy mindnyájan *egyedül* születünk és egyedül, *magányosan* halunk meg! No de ennyire, ilyen ijesztően elhagyatva? Magányos pusztai farkasként – amikor pedig kurtára szabott életét *maradéktalanul* a már csak a képzeletben létező (virtuális) *magyar nemzet* – a két haza – önzetlen szolgálatában töltötte valaki?

CSABA, LEGYEN NEKED KÖNNYŰ A FÖLD! HA MÁR SORSOD NEM LEHETETT AZ.

Számunkra pedig maradjon elröppent *ÉLETED* mindörökké egy óriási felkiáltójel: *MEMENTÓ!*

Zugló, 2008 húsvétján

Ferencz Csaba

BÚCSÚ LŐRINCZ CSABÁTÓL

Egy gerendákból összerakott kerti asztal mellett akartuk megváltani a világot. Pedig akkor már túl voltunk a huszadik század végi rendszerváltás és a magyar sorsváltás lehetőségeinek első hullámán, több illúziónkat csendesítette meg a politikai gátrendszerek sokasága, s te mégis – kormányzati tapasztalattal a hátad mögött és több évi ellenzékiesség után – újabb utakat nyitogattál.

Akkor, az uzonkai napsütésben „politizálva” ivódott belém, belénk végérvényesen: az itthon felmutatott közösségi cselekvés minden lehetséges megoldás kiindulópontja.

Hogy miért csak 2003 egyik sziporkázó délelőttjén fogant meghatározó emlékké eme egyértelműség, mikor már a kilencvenes évek elejétől Bálványoson, aztán Tusványoson igyekeztünk – ki sokévi szakmai háttérrel, ki a lehetőségek megismerésének kíváncsiságával – formába önteni a mi kis nemzetstratégiánkat? Nos, ez hosszú elemzést igényelne. De most emlékezésre, a hétköznapi élet apró, de annál meghatározóbb rezdüléseire és korántsem objektív megközelítésekre kényszerít az élet. Hiszen olyan hirtelen távoztál közülünk, hogy – más fogódzók híján – itthoni barátainkkal együtt a megmagyarázhatatlan végzetet ezekből az apró létvillanásokból, hirtelen jelentőssé vált emlékfoszlányokból igyekeztünk elfogadhatóvá gyúrni. Nekünk, „még életben maradottaknak”, akik nem csak és nem elsősorban munkakapcsolatban voltunk, ezekből az apró létvillanásokból táplálkozik a közéleti szereplő, az itthonról elszármazott, de soha el nem szakadó értelmiségi Lőrincz Csaba arcéle is. Aki két évtized „háttérmunkája” révén az anyaország határain kívül rekedt magyar közösségek számára alkotott státust, újkori történelmünk egyetlen olyan jogszabályának tervezetét, amely a Kárpát-medencei magyar integráció bár egy szeletét megteremtette. De nemzet- és biztonságpolitikai munkásságod nélkül nehéz lesz értelmezni ezt a küzdelmes, ám nem sok eredménnyel kecsegtető ezredforduló magyar közéleti és politikai történéseit. Életműved alkotó gondolatai ott húzódnak majd a magyar sorskérdések politikai megoldásai mögött.

Következetes elvszerűséged, már-már önpusztító munkamániád, amit talán innen vittél a magyar fővárosba, nem tudtad taktikus kompromisszumokba csomagolni. Talán ezek, na meg a kimondatlanul is munkáló honvágy emésztett fel ennyire...

Most immár itthon pihenhetsz meg. Ha lehet egyáltalán pihenni ekkora nekigyürkőzés után.

Kovács István

A LÉLEK GYÜMÖLCSE

„A Lélek gyümölcse pedig: szeretet, öröm, békesség, türelem, szívesség, jóság, hűség, szelidség, önmegtartóztatás. [...] aki pedig a Léleknek vet, a Lélekből fog aratni örök életet.”

(Gal:5,22; 6,8b)

Gyászoló Család!

Végtisztességet tévő Gyülekezet!

Kedves Barátok!

Csaba!

– hiszen Hozzád is szólunk most, hisszük, hogy szavaink hozzád is átvibrálnak a lét ama túlsó partjára is.

Itt állunk megrendülten, megdöbben, és szinte szótlanságba gubóznánk, lesütve tar fejünket, hogy átmosson a fájdalom, de szólni kell – nekem legalábbis szólni kell most, Csaba –, miként szólnia kell a hitnek mindig, amikor elnémul a szó, amikor szóra képtelen az értelem. Szólnia kell a hitnek, miként szólt ama valamikori ködbe vesző névtelen pap elődöm a maga idejében, és szóra és írásra bírta édes anyanyelvünket, mondván: „Látjátuk feleim szümtükkkel, mik vogymuk: isa pur és homu vogymuk”.

Szólok magam is, Csaba, és vívódom a szavakkal. Napok óta csak Te jársz a gondolataimban. Tegnap, volt osztálytársaddal – Csabával – hallgattuk a Píramistól az *Őszintén akarok élni* című dalt, s a Te arcod lebegett a szemeim előtt. A Te őszinte arcod, a Te őszinte életed...

Sajog és fáj, hogy elmentél, és viaskodunk önmagunkkal és Veled is. A Jóistennel is pörlekedünk, mert igen korán mentél el, Csaba... Pedig úgy igaz, ahogy Te mondanád bennünket vigasztalóan, hogy a Te életkorodban már rég bevégezte munkáját Jézus is, József Attila is, Petőfi is, és mit számít az örökkévalóság végtelenéhez képest pár évtized, hogy hamarabb mentetek el? Ők korábban, Te most, mi ki tudja mikor... Mit számít!

Mészöly Miklós szavai jutnak eszembe, aki arról beszélt, hogy Budapesten nagyon nehéz elképzelni az elmúlást, ott egy kávézóban, a pesti

szellemi pezsgésben. Nehéz elképzelni, hogy egyszer kimaradunk ebből a pezsgésből... De aztán a Balaton-parti nyaraló udvarán, ahol a fügefalevél ráhull a kőasztalra, a többiek meg a földre, szép, halk nessel, ott minden egyszerre tisztává és egyszerűvé válik... Annyira érthetővé és annyira teljessé, szelíddé, békéssé, újra elfogadhatóvá, mint sehol másutt. Hogy igen, ilyenek vagyunk: falevelek. Halk nessel földet érő falevelek. Visszasimulva Isten örökkévaló szeretetébe, visszasimulva a teljesség örök körforgásába. Csak az a kérdés, hogy amíg ott fenn az ágon voltunk, teleszívtuk-e magunkat napfénnel? Laboratóriumunkkal, klorofillunkkal, életörönkkel hozzájárultunk-e, hogy nektár, gyümölcs szülessen?

Falevelek vagyunk. Földre visszatérő falevelek. Isten öleléséből kihullani nem tudó falevelek.

Te már mindnyájunknál jobban érzed ezt az ölelést és ezt a békességet. Ebbe a békébe hívom magunkat is, tépelődőket, kapálódzókat, a valóság ellen lázadókat. Hívom magunkat elfogadni Isten szeretetét most is, és hálát mondani tudni most is: érted, termést hozó, lélek szerinti életedért.

Mintha Téged jellemeztelek volna, ahogy idéztem a Galatabeliekhez írott levélből. Most nem tudsz tiltakozni, leinteni, vagy nem tudsz kirohanni, mint tetted máskor, ha dicsértek. Tulajdonképpen nem is én mondom, Pál apostol mondja ezeket a szavakat: szelídség, jóság, hűség, alázat. Azok a lelki kincsek, amelyekre ráhangoltad életedet. Azok a lelki kincsek, amelyek szerint vetés volt a Te életed. Ó, nem a magadnak aratás reményében, hanem a termés, az értelmes élet ellenállhatatlan gyönyörűségéért. Lélek szerint éltél, önzetlenül, és adtad, ajándékoztad minden perced. Minden pillanatban önmagadat.

Itt vagyunk hát: mi ezen a parton, Te újból áttelepültél – most a végső anyaországba –, csak azért, hogy teljesebben itt legyél. De tudjuk, hogy ott is teszel a státuszunkért, ott is közbenjársz, ott is a szülőföld gyönyörű lankáira tekintesz le a végtelen kék égből. Ott vagy ama másik parton, mi itt, ezen a parton, és segíts, segítsen a hitünk, hogy érezzük: Isten szétszakíthatatlan ölelésében vagyunk együtt. És ebben az ölelésben itt vannak ők is, a még meg nem születettek, akik a még el nem jött időből intenek felénk, és felelősségre tanítanak, hogy átadjuk nekik ezt a tőlük kölcsönvett életet minél teljesebben, minél igazabban.

Lapozom életkönyvedet: 1959 születésed és az én születésem dátuma is. Kortársak voltunk ebben a városban. Te a Székely Mikó Kollégium ódon folyosóin, tantermeiben szívtad magadba életre szólóan mindazt,

ami érték e nép lelkében, kultúrájában, mindazt, amiért érdemes volt egy életen át lázban élni, lelkesedni, álmodni és kőkemény kitartással, okos módszerességgel tenni. És a szülőföld megannyi kedves helyszínén: Nagybaconban, a falu poros utcáin, a rendtartó székely falu beidegződései által, a gyerekként megtapasztalt szeretet által Árkoson, a Malomgát utcában, itt a szentgyörgyi grundon, mindenütt, ahol átitatódtál e táj szeretetével-szerelmével, gyógyíthatatlanul, életre szólóan. És ahol tényleg tudtad, hogy miközben a lelked kitágul, és magába öleli az egyetemességet, ott van a talpad alatti pont, a Malomgát utcai vagy az erdélyi vagy az ősszmagyar nemzet által belakott földrajzi pont, a hely, ahonnan mozdíthatod ezt a behemót, lagymatag, mozdulásra, jobbulásra képtelen világot.

Különös képességekkel áldott meg Téged a Jóisten. Nem az értelmi képességekre gondolok elsősorban, hanem a szíved, lelked harmóniájára és egységére, tartásodra, gerincedre, arra a lélekre, amiről Pál apostol beszél. Arra a lélekre, amivel maradandó értékekre hangoltad rá egész életed, mert tudtad, hogy bolond az, aki a tiszavirág-pillanatba temetkezik, akinek élete nem az örökkévalóságban gyökerezik.

Ez a különösen gazdag lélek adott Téged a szellem, a lélek világosságának: látni, érteni, alkotni, versben, gondolatban, filozófiában. Mondják osztálytársaid, hogy amikor ők még gyerek-kalandregényeket is alig olvastak, Te már a filozófia magaslatait jártad, és vívódtál, rágódtál, szinte koravénezen tépelődtél a nagy dolgok felett. És vitatkoztál: meggyőzni akartál mindenkit százszor és ezerszer is, legyőzhetetlenül, hogy a szép, a jó, az igaz az, amiért élni érdemes ezen a földön.

Kemény tapasztalataid voltak abban a rendszerben, amelyben születél, ahol le voltak sötétítve az ablakok. Ahol csak a belső szabadság adatott meg. Ahol katonaként a tengerparti homokba kellett írnod e sóvárgott szavakat: Szabadság! Freiheit! A kommunista titkosrendőrség egy házkutatás során megtalálta nagy bűneid bizonyítékait: egy Bibliát, Orbán Balázsról készített kéziratodat... Mekkora főbenjáró bűnök!

Értettük akkor is, értem ma is, hogy miért érezted szűknek ezt a teret, hogy menni kell, kilépni, nem elmenekülni, nem kihátrálni ebből a világból, de elmenni azért, hogy tehess, hogy hazajöhess, pontosan azért a szabadságért, amit nem csak homokba lehet írni, hanem az emberi lelkembe: legyőzhetetlenül, kitéphetetlenül. És ezért indultál útra, nemcsak földrajzilag, hanem szellemileg is: bejártad a szellem más tájait-vidékeit, más nyelveket, kultúrákat ismertél meg, szívtad magadba az egyetemes-

séget, hogy saját kultúrádat még mélyebben, még tisztábban szerethesd. Hogy még tisztábban, még őszintébben hazajöhess, hogy még biztosabban érezd azt a pontot a talpad alatt, ahonnan igenis mozdítani akard ezt a világot a jobb irányába. Igazi barátod és társad volt ebben Frankl Klára, aki barátságát adta, és egy formaházassággal átsegített Téged az anyaországba. Minden bizonnyal mély vívódásaid voltak azokban a pillanatokban, amikor döntöttél. És abban is bizonyos vagyok, hogy akkor mintegy büntudattal és lelkiismeret-furdalással tettél életre szóló ígéretet önmagadnak, hogy ez az elmenés a hazatérés vargabetűje csupán. És valóban ez határozta meg ottani, anyaországi életedet. Kezdetben a Széchényi Könyvtárnál tudományos szakmunkatársként, majd a Teleki Alapítványnál. De már mindjárt áttelepülésed után – ’86-ot írunk ekkor –, ’88–89-ben, a rendszerváltás után a nemzetért való tenni akarásod vezetett el Magyarország jobboldali politikai gondolkodóihoz, az alakuló- kijegcesedő, arcélét kereső Fideszhez, és itt, ebben a szellemi munkaközösségben – hiszen Te a Fideszt mindig ennek tekintetted – alkotad meg életed nagy művét, az erkölcs és politikum összhangját. A szeretet politikumának életművét, ezt a különleges csodát, amire olyan kevesen képesek.

Lehetett-e alkalmasabb ember ott, akkor, amikor a Fidesz lehetőséget kapott megélni, valóságba ültetni az álmokat és tenni a nemzetért? Lehetett-e alkalmasabb munkatárs, mint éppen Te, aki az álmok, eszmék lángolása mellett rendelkezett azzal a képességgel is, hogy módszeresen, pontossággal az álmokat valóra váltsd, hogy az álmok valósággá, cselekvéssé, az akarat tényleges aktusává változzanak? Ebben az időben – és hadd vegyük dátumszerűen –, ’98-ban főosztályvezetőként a Külügyminisztériumba kerültél, 2000–2002 között pedig helyettes államtitkára voltál. És ebben a szürke eminenciási háttérmunkában munkatársaidal együtt meghatározója voltál a magyar nemzetpolitikának. 2002-től a magyar Országgyűlés Külügyi Bizottságának főtanácsadójaként ott voltál minden döntésben, minden mozzanatban, ahol tenni lehetett a nemzet egységéért, a határon túliakért, az össznemzetben gondolkodásért, az új nemzetstratégiáért.

És lehetett-e alkalmasabb más például egy magyarországi kisebbségi törvény kidolgozására, mint éppen Te, aki megélted „a kisebbségi lét örömeit”, hogy László Dezső szavait idézzem. Tudtad, mi fáj, hogyan kell gyógyítani a kisebbségi létből adódó megannyi fájdalmat. És ott voltál a státustörvény atyjaként, egyik megálmodójaként és létrehozójaként.

Értünk tettél, miattunk akartad a MÁÉRT-et, a Magyar Állandó Értekezletet létrehozni, állandó jellegűvé tenni, törleszteni az adósságokat, szolgálni, végtelen szeretettel, türelemmel, kiállással, konok újrakezdéssel a háttérből, mint a próféták, mint egy apa, aki a játékszabályt elmondja, és aztán engedi, hogy játsszanak gyermekei. Nem akar előtérben lenni, de mindig segít, mindig szól, mindig ösztönöz, mindig békít.

Ennek a részeire töredező világnak a darabjait illesztgetted állandóan, az egységet kerested. Az össznemzet egységét is a státustörvénnyel, amelyet ma egyesek kevésnek neveznek, de kétségtelen, hogy ez fontos mozzanat volt a nemzetegyesítésben, abban a nemzetstratégiában, amely, hiszszük, hosszú távon meg fogja határozni a magyar gondolkodást. Még akkor is, hogyha időnként az aktuális hatalom eltávolodik ettől a gondolkodástól, és intézményeket is megszüntet. Látjuk a MÁÉRT vezeklését az újabb időkben.

Szenvedtél, nehéz volt átvészelésre berendezkedni ebben a legszentebb álmaidat is megcsúfoló nemzetietlen rémálomban, de türelmes voltál. Most még több időd van a kiváráásra. És tudod, hogy az álmok valóra válása éppen ettől függ.

Türelmes voltál az idővel és türelmes voltál a mássággal is. Sokszor elgondoltam, hogy a Te hazaszereteted azért volt annyira megingathatatlan, azért annyira szilárd, mert a másság szeretetén alapult. Te úgy tudtad szeretni nemzetedet, hogy közben szeretted a másokét. A Te nemzetszereteted nem nemzeti egoizmusból, a Malomgát utcából kilátni képtelen rövidlátásból táplálkozott, hanem éppenséggel az egyetemességből. Abból az egyetemes felismerésből, hogy amint az ecetmuslincának létjogosultsága van itt lenni, élni, és hozzáadni valamit Isten gyönyörű világához, úgy létjogosultsága van nemzetednek, nemzeteden belül a székelységnek, és általában minden identitásnak. És igen, tudtad szeretni román társaidat is, bontani a félreértések falait.

Összegezzük életedet, és tudom, hogy közben többször elfordulnál, tudom, hogy csak kényszerűségből hallgatod végig, de érted, ugye, hogy nem papi malaszt ez csupán. Ugye érzed, hogy ez nem „halottról keveset vagy jót”, hogy ezek csak esendő szavak, amelyek a lehetetlen feladattal viaskodnak, hogy elmondjanak valamit a Te alázatos nagyságodról, egyszerű bonyolultságodról.

A szeretet jellemezte életedet, mert a lélek szerinti életben a szeretet munkál. Ez a szeretet kötött össze családdal, édesanyáddal, ez adta azt a gondoskodást, amellyel hazagondoltál, érdeklődtél, minden ünnepkor

hazajöttél. Ez a szeretet, ez a gyöngédség sugárzik arcodról, erről a fényképről is, amelyről most nézel ránk.

Amikor szóba álltál valakivel, mindig azt éreztem, hogy nagyon komolyan vetted azt, akivel beszéltél, szürke szemekkel valósággal a másik ember lelkébe néztél.

Itt állunk, és miközben összegeztük életedet, egy kissé megbékéltünk elmeneteled felett: mert bár csak negyvenkilenc év adatott Neked, életművedben mégis ott van a teljesség. Mert minden pillanatban az egészszel öllektél és a „mindenséggel mérted magad”. Isten megadja mindnyájunknak kegyelméből az örök életet, de az a fontos, hogy mi mit adunk hozzá ehhez a kegyelemhez. Hogy lélek szerinti életünk mit termett, vetés volt-e az örökkévalóság számára?

Persze mi mindig elégedetlen élők, azt mondjuk: mi minden jöhetett volna még, és torzónak érezzük a munkádat, Te pedig azzal vigasztalsz, hogy nyolcvanévesen is lett volna még egy-két-három vagy akár tíz terv is, amin lázasan dolgoztál volna, ami úgyis egyszer félbeszakadt volna. De a lélek munkája soha nem torzó, mert folytatható. Te onnan, a végső anyaországból segítesz tovább, velünk vagy továbbra is: ihletsz lelkeseideseinkben, álmainkban, szemünkbe nézel kőkeményen elbukásainkban, osonásainkban, ha netán kihátrálnánk vagy menekülnénk küldetésünk elől.

Nagyon készültél haza tanítani, itthon élni, teleszívni magad az itthoni levegővel, ezzel a tájjal, amely ott vibrált retinádon, életre szólóan beleégve lelkedbe. Így jöttél haza most, csukott szemmel, de látó étellel. Így fogadunk haza, Csaba. És várnak ők is, akik eljövendők, akikért érdemes volt szeretni ezt a nemzetet, ezt a szülőföldet, ezt a népet. És velünk vannak, várnak ők is, akik előttünk jártak. Dédnagyanyád írta egyik levelében a nagybaconi dédnagyapádnak, amikor az megsebesült az első világháborúban és Budapesten a kórházban volt: „ne búsulj, Jónás, mert legalább tettél a nemzetedért”. Ne búsulj, Csaba, tettél a nemzetedért. És tettél Isten ügyéért, mert hisszük, hogy lélek szerinti életeddel Isten ügyét teljesítetted ki. Nemzeti gondolkodásod, nemzetszereteted az isteni egyetemes akarattal van összhangban.

Isten áldjon meg hazatérteledben, pihenésedben, és áldjon meg pihenni soha nem tudó öröklételedben, Fábíán Ernő bácsival, Tóth Tamás osztálytársaddal, együtt a hazatértelekkel az örökkévalóság hosszú, békés délutánjain.

Isten veled, Isten velünk. Ámen!

Imádkozzunk!

Örökkévaló Istenünk! Édesatyánk! Már nem is fáj, már nem is sírunk, mint ahogy gyermekkorunkban mondtuk, amikor megsimogatott szülőnk. Köszönjük az Ő életét, szeretetét, szolgálatát, lelkét. Köszönjük, hogy adtad Őt nekünk. Bocsáss meg, hogy keveselljük ezt a negyvenkilenc évet. Bocsáss meg, hogy tovább tudnánk álmodni ezt az életet. De fogadj el így, gyarlóként, esendőként. Istenünk, érezzük, hogy ott van Ő a Te szeretettedben, ott van a lélek halhatatlansága által, amivel megajándékozol bennünket, a Te jobboldon, abban a nagy panteonban, ahol ott vannak ők, a szentek, akik imádkoznak értünk, akik álmodnak értünk, akiknek álma-it visszük tovább, és továbbálmodjuk. Légy velünk, vigasztalj meg, adj erőt küzdelmeinkben, adj erőt, hogy méltók legyünk lelkünkhöz most és minden időben. Ámen!

Németh Zsolt

„A TI ÉLETETEK EL VAN REJTVE
A KRISZTUSSAL EGYÜTT ISTENBEN”
(KOLOSSÉ 3,3)

Kedves Csaba, Főnök,

most gyászbeszédet fogok mondani Teneked, amit, mint felesleges felhajtást, valószínű, nagyon utálni fogsz, de vedd figyelembe, hogy erre nem neked van szükséged elsősorban, hiszen te már feltehetőleg a mennyben, az üdvözült lelkek társaságából figyelsz minket, és minden titkot tudsz. Efelől kevés kétségem van, noha nem voltál bigott templomlátogató fajta. Immáron el kell hogy legyél rejtve az Istenben. Annál inkább szükségünk van rá nekünk, akik küszködünk elvesztésed tudatával, az olykor ránk törő sírhatnékunkkal. Jól itt hagyta bennünket – valljuk be.

Szóval. Mint köztudott, úgy alakult Magyarország modern kori történelme, hogy ma sokakban kétség él arról: lehet-e köze egymáshoz a mai magyar kultúrkörben a szabadság gondolatnak és a honfiségnak. S most váratlanul lezárult egy életmű, amely mindenestül erre a kétségre ad világos választ: igen, lehet! Valahogy úgy, amint 1992-ben a Fidesz negyedik kongresszusa elé terjesztett dokumentumunk Csaba által választott Kemény Zsigmond-mottója megfogalmazta: „Kötelességünk előmozdítani a liberalizmust és nem hanyagolni el nemzetiségünket, noha e két hitrebizottság érdekei olykor meghasonlanak, útjai keresztülvágják egymást, irányai különszakadnak.” E két hit összhangjának pedig a legfőbb előfeltevétele maga a szabad ember. Csaba életének legfőbb erőfeszítését, hogy senki és semmi ne foszthassa meg belső szabadságától, kétségtelenül siker koronázta.

Ebben a célkitűzésben, szabadsága védelmében konoksága nem ismert határt. Jól példázza ezt, ahogy vakmerően dacolt a román kommunista diktatúrával. 1984-ben a házkutatás után kiírta szobája ajtajára, hogy házuk magánterület. De ide tartozik egy közös nyaralásunk élménye is – Örsűjfalun, a felvidéki fiatalok nyári táborában sokadmagunkkal úszni indultunk a Dunára. A partra érve többnyire mindenki elindult a folyásiránnyal szemben felfelé, azzal a szándékkal, hogy majd kellemesen csorgunk lefelé. Nem így Csaba, aki a partra érve belezárolt a vízbe, és elkezd-

dett szembeüszni az árral. Mikor lecsorogtunk, a partraérésünk helyén leltük helyben úszva. Egész életében szinte sportot űzött abból, hogy kitartóan szembeúszson az árral.

Aminek Csaba a gondolkodását főként szentelte, az a Trianon által hátrahagyott nagy nemzetpolitikai kérdések rendezése volt. Csaba ezekre a kérdésekre nemcsak gondolati úton kereste a választ, hanem politikailag is érvényre akarta juttatni azokat. Mert a válasz, amióta ismertem Őt (ez közvetlenül áttelepülése után, a rendszerváltozás kezdetének, a Fidesz megalakulásának idejére, 1987 végére, azaz jó húsz évvel ezelőttre tehető) világos és egyértelmű volt számára: az emberi jogokra alapozott közösségi autonómia. Csaba egészen eredeti és letisztult elképzelésekkel érkezett Erdélyből, és egész életében maga volt a két lábon járó Mr. Autonómia. Nagy figyelmet szentelt mind az autonómia (és minden általa fontosnak ítélt politikai célkitűzés) elméleti megalapozásának, mind gyakorlati megvalósíthatóságának.

Németh Zsolt és Lőrincz Csaba
Tusványoson, 2007-ben

Politikai idealizmusáról, alapvető krédójáról nagyon megrendülten írt a minap egyik legjobb barátja, az erdélyi „limeses” ellenzéki időktől harcostárs, Bíró Gáspár. Idézem: „Az idealizmusod nagyon zavart, mert egyszerűen a valamikor megtagadott éneket láttam visszaköszönni. [...] Láttam, hal-

lottam, éreztem, hogy mindez számodra élet-halál kérdése.” Telitalálat. Ennek az idealizmusnak egyszerűen az volt a magyarázata, hogy Csaba nem volt hajlandó elfogadni a politika és erkölcs szembeállítását egymással. Kitartott emellett a nem túl népszerű hagyomány mellett, hogy eredményesnek csak tisztességgel érdemes lennünk. Őt idézem: „... morálisan elfogadható elméleti konstrukción gondolkodtam. Egy olyan elmélet, legyen az bármennyire koherens, mely akár hallgatólagosan is magába építi az erőszakot mint kalkulált eszközt nemzetpolitikai célok elérésére, morálisan elfogadhatatlan, és nyugodt lelkiismerettel politikailag sem képviselhető. Mint ahogy az sem, ha sorsukra akarjuk hagyni a határon túli magyar kisebbségeket – ha ez egyáltalán az erőszak elkerülésével lehetséges, amit egyébként kételek. A *politika* számára elfogadható elmélet *morálisan* elfogadható elméletet jelent. Ha nem az, akkor hibás a teória. Az immoralitásnak tudvalevőleg nincs elmélete. Ez a politika számára is,

ha akarja, menedék lehet, vagy kell, hogy legyen.” (*Nemzeti önrendelkezés, kisebbségi önrendelkezés, 1992.*)

Amitől azonban mindig berzenkedett, azok a mítoszok voltak. A szabadgondolkodók már-már kegyetlen következetességével igyekezett demitizálni az olyasmiket, mint a székely hazafiság, a nemzeti összetartozás vagy karakter jogilag csuszamlós fogalmai. De nem azért, mert nem akarta volna mindezeket. Épp ellenkezőleg: mert csak így látta megmenthetőnek e fogalmak tartalmát a nemzetpolitikai piacon nagy számban nyüzsgő szélhámosoktól és hóbörgöktől, akiket kendőzetlenül megvetett. Ami kétségtelenül fakadt ebből az idegenkedésből, hogy Csabát ritka jól lehetett menetrendszerűen cukkolni székely, unitárius, erdélyi vagy éppen romániai mítoszképző gyökereinek felemlegetésével.

Életművében, gondolkodásában a mítoszok megkerülése, a céloknak nem a tekintély, hanem a ráció alapján való kitűzése, a meggyőződés melletti megalkuvásmentes kitarás meghatározó jellemző volt. Az az igazság, hogy nekünk, magyaroknak kevés dologra van nagyobb szükségünk, mint erre az észjárásra. Erre a mindent boncoló, mindent megérteni akaró, a közösségi-politikai célokat nem felindulásból, hanem a ráció alapján kitűző és képviselő emberre. Amilyen rend volt a dossziéiban és a könyvespolcain, ugyanolyan rend volt a fejében. Szavainak figyelmet parancsoló súlya volt, s kevés dolog dühítette jobban, mint a felszínes fecsegés. Magyarországon 2008 a Reneszánsz Éve. Lőrincz Csaba ízig-vérig reneszánsz ember volt, szilárd elvi alapokkal, de mindig a földön járt.

Élete áttelepülése utáni húszéves szakaszának azt az értelmét látta, hogy a magyar államiságban rejlő lehetőségekkel kényszerítse ki szülőföldje, a Székelyföld státuszának a megváltoztatását. Világosan látta: szülőföldjének státuszát csak akkor változtathatja meg, ha az egész magyarság státuszát, a nemzetrészek egymáshoz és a külvilághoz való viszonyát, azaz Magyarország külkapcsolatainak teljességét formálja, megváltoztatja. Az egészet kell megmenteni és megszervezni, ha meg akarja akadályozni a rész elvesztését – gondolhatta. Beszédesen sorsszerű, hogy halála napján még befejezhette a magyar külkapcsolati stratégián végzett több hónapos munkáját. Az emigráció, az áttelepülés nem menekülés, hanem körülhatárolt feladat volt számára.

Csaba eltökélt szándéka volt, hogy visszatér szülőföldjére, a Székelyföldre. 2002 óta gyakran fenyegetőzött azzal, hogy megy haza, a Sapientiára tanítani. Több-kevesebb kieséssel folyamatosan tanított a '90-es évek közepé-

től egyetemi oktatóként, s örömét lelte benne. 2010-et még meg akarta várni. Ha elment volna közülünk, vissza, szeretett szülőföldjére, óriási hiányát láttuk volna. Most elment, de nem szülőföldjére, hanem Teremtőnkhez. Hiányát szerettei, barátai, tisztelői, s különösen a kül- és nemzetpolitikát művelők naponta fogjuk érezni határon innen és túl.

„Elvégeztetett...” – hallottuk a húsvéti történetben az elmúlt napokban. Jézus Krisztus utolsó szava volt ez a keresztfán, jelentése pedig az, hogy a világtörténelem legnagyobb szenvedése eredményeként az ember megváltásának műve elkészült. Csaba az elmúlt jó egy esztendőben nagyon sokat szenvedett a legkülönfélébb testi nyavalyáktól, ismeretlen, lassú vírus emésztette, nagyon nem érezte jól magát a bőrében, hogy végül a szíve vigye el, az a jó szíve. De mint mindenben és mindig, ebben is szegénylős volt, minden kíváncsiskodót lepattintott magáról. Személyi autonómiáját ugyanolyan féltve őrizte, mint a nemzeti kisebbségéket. 2007 elejéig mindez szabadságot adott neki a szellemi léthez, a napi politika, a mindennapok zűrzavarának kiküszöböléséhez, a világ dolgaiban való elmélyült tájékozódáshoz. Azután viszont tragédiához vezető önsorsrontássá vált. Mi meg, barátai, munkatársai szó nélkül ráhagytuk, mert ő mindig mindent jobban tud. Most nem neki lett igaza. A tanulság megszegyenítő, hogy mi magyarok, különösen a polgári oldalon, így becsüljük meg egymást, a köztünk élő egyszerűbb vagy éppen zseniális embereket.

Egy új, autonóm státusú Székelyföldre hazatérni? Noha ez nem adott meg neki, de a tág értelemben vett politikai program, a szemléletmód elkészült. Sőt a próbaüzem, a polgári kormányzás négy éve is minden ellenkező híreszteléssel szemben tárcaközi összehasonlításban sem volt éppen sikertelen. Csak címszavakban e szemléletmód megszületésének állomásai – az erdélyi ellenzéki Limes Kör, húsz éven át a Fidesz külkapcsolati tevékenysége, a bálványosi folyamat, Pro Minoritate-kiadványok és -rendezvények, hazai nemzeti és etnikai kisebbségi törvény, magyar–magyar csúcs és MÁÉRT, státustörvény, szegedi folyamat, szerbiai kisebbségi törvény, szerb kisebbségvédelmi megállapodás, KMKF, Budapest Analyses. Lőrincz Csaba életműve azért bátran tekinthető teljesnek, mert nem kis részben neki köszönhetően van, pontosabban lesz magyar nemzetpolitika. Még a fogalom is tőle származik. Persze ennek sok részlete még nem tudható, de lehet – mi nem tudjuk, ő már igen –, hogy az égből másként néznek ki a dolgok.

Tisztelt gyászoló gyülekezet, Mária néni, Tibor, Alpár!

Gondolom, Önöket, titeket is váratlanul ért Csaba halála, noha sokan láttuk, sejtettük, hogy baj van. Azt is bizonyosra veszem, hogy hozzám hasonlóan sokan az elmúlt héten többet foglalkoztunk a „Csaba-jelenséggel”, mint az elmúlt húsz évben együtt. És abban is biztos vagyok, hogy sokan jutottunk arra a meghökkentően nyilvánvaló következtetésre, hogy egy egészen kivételes személyiség élt közöttünk. Ki volt Ő? A féltve őrzött belső szabadság, a mély, eredeti és tisztességes gondolkodás, az ügy iránti elkötelezettség embere, a mindehhez kapcsolódó páratlan műveltséggel, munkabírással és szerénységgel. Elég kézenfekvően adódik – azon túlmenően, hogy nem hagyhatjuk az életét a feledés homályába süllyedni –, hogy fel kell nőnünk a nem kis feladathoz, hogy folytassuk azt, amiért és ahogy élt.

Főnök,

nyugodj meg, a nehezén túl vagy, a gyászbeszéd végéhez közeledik. Köszönök Neked mindent, legfőképp barátságodat, hogy elfogadtál fél-székely létemre harcostársadnak. Nagyon fogsz hiányozni, még belegondolni is rossz, hogy holnaptól nélkülöd megy minden tovább. Legalább most ismerd be, hogy cigi-, meg egészségügyben nekem volt igazam, ha másban nem is sokszor. Fábián Ernő bátyánkat üdvözljük. Bocsáss meg, hogy nem vigyáztunk rád eléggé. Istennek legyen hála, hogy voltál nekünk!

Budapest, 2008. március 25.

A HARAGOM ÉLTETI

Mindig úgy emlegettem, hogy fogadott apám. Fene tudja, hogyan értetem ezt akkor, amikor először mondtam, de jól hangzott, neki is tetszett – és most, hogy ő már két éve nincsen, bele is ragadtam ebbe a kifejezésbe. Így emlegetem, így gondolok rá, nem mintha szükségem lett volna még egy apára.

A hatása felmérhetetlen, és ezt nem a gyász nagyította föl. Gyász se volt a klasszikus értelemben: egy ateista halotton az ember nem talál sok fogást: kilépett, megszűnt, mától nincsen, semmi olyan valamennyire komolyan vett gondolat nem áll kézre, hogy most már jó neki, meg hogy odaát most mit gondol miről. Ahogy életében is elfogadjuk ateistának az embert, a halál után is jár neki ez: Lőrincz Csaba tehát nincsen.

Gyász helyett valami olyasmi van, hogy kiszakadt valami, és hiába futok utána. És düh van és harag: mintha nem volna már kíváncsi arra, amit előidézett. Az pedig nem kevés. Egészen pontosan ő volt, aki egy válaszutamnál, a legjobb pillanatban azt mondta, hogy verseket írjak, és ne foglalkozzak semmi de semmi mással. A döntés pár évvel később született meg egy brassói kiskertben – de mögötte nagyon ott volt ő, és hogy ő már évekkorábban, talán már a második beszélgetésünk után, ezt mondta. Akkor ez teljes örületnek tűnt: jogi egyetemre jártam, okos-ügyes kis pálya állt előttem, egy nullával több pénz és tíz évvel fiatalabb autó, mint ami most van. A versek, amelyek fölött pedig órákat (!) ültünk, és szerkesztettük őket egy semmit sem érő, eleve meg-nem-jelenésre ítélt kötetbe: rettenetesek voltak. Mindenemmel úgy gondoltam, hogy reménytelen. Nagy kölykös hangon mondtam neki: szó sem lehet arról, hogy költő legyek. Epészet válaszolt, közben mosolygott, és engedett nemet mondani – gondolta, úgyis kidobja majd magát a gyerek. Neki lett igaza, az lett belőlem, amit ő akart.

A haragra még pár mondatot: ez természetesen irracionális harag. Minden ösztönös, elfojtott érzelem irracionális. Azt érzem ezzel a haraggal, hogy rábeszéltem egy olyan útra, melyen már nem fog tudni követni. Felelőtlenség – mondja az irracionális ösztön. Csodát tett velem – mondja egy másik irracionális ösztön. Hálás vagyok – mondja mindkettő egy-

szerre. Része van bennem – én meg egyedül vagyok. Van ebben valami dühítő. Mégis, hogy a fenébe képzelte ezt az egészet?

Az eszem pedig azt mondja: ezt a haragot minél tovább szeretném tartani iránta. Amolyan csakazértismódon megyek tovább az úton. Amire rálökött, aztán levette rólam a kezét. Igen, akkor csinálom nélküled. Amíg van ez a harag, addig nem hiányzik olyan nagyon – hiszen egészen addig: él.

Toró T. Tibor

IN MEMORIAM LŐRINCZ CSABA 1959–2008

Temesvárról Budapest felé félúton ér a hír és sikolt a szívembe. Önkéntelenül lassítok, az agyam még ellenáll, védekezik. Aztán kapitulál. Ismét egy baráttal kevesebb. Csendesen hajtok tovább, menni kell előre.

A nemzetpolitika nem divatos szakma manapság, főleg az anyaországban nem az. Kevés ember adja erre a fejét, hozzáértőből pedig még kevesebb. Most pedig a legjobbak közül veszítettük el az egyiket.

*Toró T. Tibor, Csuday Balázs
és Lőrincz Csaba*

Lőrincz Csaba tudós ember volt, bár valószínűleg a történelemben nem tudományos munkássága alapján jegyzik majd. Tudatos választás volt ez nála: kiemelkedő szellemi képességeit elsősorban nem a sokszor öncélú politikatudomány gazdagításában és saját tudományos karrierjének építésében kamatoztatta, bár kétségtelen, hogy ha ezt teszi, ezen a téren is szép

sikereket könyvelhetett volna el. Ő azonban a politikai döntések stratégiai előkészítésének kevésbé látványos, de következményeit tekintve önmérsékletet és felelősségérzetet kívánó szerepét választotta és művelte hivatásszerűen.

Nem sokan tudják, hogy a magyarországi kisebbségeknek kulturális autonómiát biztosító kisebbségi törvény egyik kimunkálója, de korán lezárult életművének talán legfontosabb része az anyaország és a tőle elszakított kisebbségi közösségek közötti közjogi viszonyt megalapozó státustörvény koncepciójának megalkotása. Ebbe a sorba illeszthető a jobb sorsra érdemes Magyar Állandó Értekezlet életre hívása is, melynek előkészítésében komoly szerepe volt.

Váratlan halála előtt egy új alapokra helyezett, a körülöttünk levő világ megváltozott körülményeihez igazodó kül- és nemzetpolitikai stratégia utolsó részletein dolgozott.

Az űr, amit távozásával maga mögött hagy, a magyar nemzetpolitikai döntések megalapozásában és előkészítésében egyelőre felmérhetetlen.

Szerénysége, alaposága, igényessége, elkötelezettsége példaadó. Barátsága munkára, kitartásra, folytatásra kötelez.

Negyvenkilenc éves volt. Nyugodjék békében!

Tóth István

LŐRINCZ CSABA HALÁLÁRA

Március közepén negyvenkilenc éves korában Budapesten szívrohamban váratlanul elhunyt Lőrincz Csaba. Romániából való áttelepülése óta vállalt és viselt tisztségei szerint egyetemi oktató, 2000 és 2002 között a Külügyminisztérium helyettes államtitkára, majd az Országgyűlés Külügyi és Határon Túli Magyarok Bizottságának főtanácsadója. Tagja volt a nyolcvanas évek legjelentősebb romániai ellenzéki műhelyének, a Limes Körnek.

A Fidesz-MPP nemzetpolitikai, külpolitikai szakértőjeként ellenzéki és kormányzati pozíciókban formálója volt a magyar külpolitikának. Ő fogalmazta meg 1998-ban a Fidesz ma is érvényes nemzetpolitikai alapállását: „A magyar nemzetpolitika végső soron a magyar állam és a magyar nemzet határainak meg nem feleléséből fakadó problémákra keres megoldásokat. Célja a magyar állam és a magyar nemzet – esetleg eltérő – érdekeinek összehangolása és ezen együttes érdekek képviselése. A nemzetpolitika magában foglalja a.) Magyarországot és a határon túli magyarok viszonyának alakítását („magyar–magyar” kapcsolatok); b.) a magyar állammal szomszédos államok többségi nemzeteivel fenntartott viszony alakítását azokban a kérdésekben, melyek az államaikban élő magyar kisebbségi közösségek helyzetével, sorsával, érdekeivel függenek össze; c.) a nemzeti érdekek – azaz a Magyar Köztársaság és a határon túli magyarok együttes érdekeinek – képviselését a külpolitikában, különösen Magyarországot euro-atlanti csatlakozási folyamata során.”

E sorokat olvasva azt mondhatjuk, felelősen gondolkodó magyar politikus nehezen vallhat más nézeteket a Kárpát-medencei magyarságról. A megállapítást nem valamely politikai erő magasztalására, sokkal inkább egy autonóm személyiség dicséretére tesszük. A bennünket biológiai létében most itthagyo Lőrincz Csaba ugyanis a szó jó értelmében vett öntörvényű politikus-gondolkodó volt. Egy korábbi közös munkahelyünkön megtapasztalhattam, hogy elvei föladására semmilyen egzisztenciális kényszer nem tudta rászorítani. Végletesre feszített indulatos vita után tanúja lehettem annak, amikor derűsen bejelentette, holnaptól kilép az intézmény-

ből. Az ő akkori holnapja a legteljesebb egzisztenciális bizonytalanság volt.

A tisztánlátás, a józanság elszánt híveként ellenfele volt mindenfajta történelmi mítosznak, a szellemi ködevésnek. Ebben is következetes volt: nem tett különbséget a magyar és más nemzetek eszmei tévelygései között. Annnyiban legfeljebb, hogy sajátjának tudva a magyart, azt a leghevesebben utasította el.

Szellemi szuverenitását minden körülmények között megőrizte. Ha vitáztak is vele, ezért tisztelték elvbarátai és ellenfelei is. Pályájának ez nagy dicsérete.

Korai halála különösképpen azért fájdalmas, mert ezzel egy nagy ígéretű tudományos pálya is derékba tört. Mindazonáltal talán reménykedhetünk abban, hogy folyóiratokban, könyvekben megjelent tanulmányai ösztönzően hatnak kortársai és az újabb nemzedékek gondolkodására.

Budapesti búcsúztatása után Lőrincz Csaba – a költőt parafrázálva – „romló földi mása” március 29-én végleges nyugvóhelyet talál szülővárosában, Sepsiszentgyörgyön.

Várady Tibor

FELJEGYZÉS LŐRINCZ CSABÁRÓL

Lőrincz Csabával kávézni szoktunk. Körülbelül egyszer havonta – és majd tizenöt évig. Vannak ennél közelebbi barátságok is. De az a bizalom, ami köztünk kialakult – fokozatosan, módjával – sohasem rendült meg. Meg sem bicsaklott. Megértettük egymást.

Kávézásainkat úgy rendeztük, hogy egyszer Csaba fizetett, egyszer én. Azt hiszem, rajtam maradt a sor. Sokan maradtunk adósai – és nem csak egy kávéval.

Utoljára március 13-án beszélünk telefonon. Nem volt időnk találkozni. Én két nappal egy amerikai út előtt álltam, neki is rengeteg intenzionalója volt. Áprilisra halasztottuk. Aztán egy-két hétre a telefonbeszélgetésünk után ért el Amerikában a lesújtó hír. Ekkor tudtam meg azt is, hogy az utolsók között lehettem, akik beszéltek vele. E beszélgetés alatt – Koszovóról és a vajdasági magyarságról volt leginkább szó – Csaba esélyeket és veszélyeket latolgatott, tájékozott volt, figyelmesen hallgatta, amit mondtam, távlatokba helyezte a tényeket. Mindig ezt tette. Lőrincz Csaba gondolkodása, hozzáállása – markáns, tiszta képlet. Nem volt nehéz felismerni. Nélkülözni lesz végtelenül nehéz.

Lőrincz Csabához nem kapcsolódnak frázisok. Így az sem frázis, hanem tárgyilagos ténymegállapítás, hogy emléke megmarad. Az emlékké alakulás most történik. Ehhez hozzájárulva szeretnék itt még egynéhány mondatot leírni arról, amit kávézásaink alatt különösen értékeltem és becsültem. Csabának voltak határozott álláspontjai. Volt hite is. Nem úgy hitt, hogy elkerülte vagy félresöpörte volna a kételyeket. Úgy hitt, hogy előzőleg szembenézett a kételyekkel. Ez nem könnyű hozzáállás. Lehet, hogy ezt a magatartást valamivel könnyebb kialakítani, ha valaki kisebbségben nő fel. Úgy, hogy tudja, hogy egy-két utcával odébb kétkedés fogadja, ami a saját utcájában evidens. Kisebbségben az ember azt is könnyebben megtanulja, hogy a hasonlóan gondolkodók lelkesedése esetleg lendületet adhat az érveknek, de nem igazán segít a legmegfelelőbb és leghatásosabb érvek kialakításában. Kisebbségben az ember azt is könnyebben megtanulja, hogy nem lehet mindig létezőnek tételezni az igazságot. Bizonyítani kell, végigjárva az odavezető utat.

Csaba komolyan vette, amiben hitt és amerre tartott. Amikor tizenöt millió magyarban gondolkodott, tényleg ennyit vett számba. Nem írta le azokat sem, akik másképp gondolkodnak. Amikor célok felé tartott, az akadályok nem érdekelték kevésbé, mint a kedvező körülmények. Ezért volt képes utat keresni – és mutatni.

IN MEMORIAM LŐRINCZ CSABA

Bíró Gáspár

VERÓFÉNYES TISZTÁSON PILLANGÓKKAL BESZÉLGETEK

Ebben a mikrouniverzumban, nevezzük Elágazásnak,¹ ahol most vagyunk, nincs idő. Nemcsak lineárisan nincs, a múltból a jövőbe, de szinoptikusan sem, olyan értelemben, hogy minden egyszerre történne. Annak a zsákvilágnak, amelyben egy unalmas márciusi hétvégén 2008-ban egyszerre csak otthagytál mindenkit, az egyik alternatívájához itt vezet keresztül az út. Eszerint nem mentél el, félreértés volt, csak szokás szerint kikapcsolva felejtetted a telefont a hétvégére, s hétfőtől folytattad a gürcölést a Parlamentben. Egy másik, számtalan párhuzamos világegyetemben létező számtalan Föld ugyanazon magyar parlamentjében. Most nem ott, ám az ott történekről beszélgetünk. A technikáját ennek túl hosszúra nyúlna leírni, ezért most hanyagolom.

Nem értem, mit keresek itt, az az érzésem, azt álmodom, hogy álmodok. Ha jól emlékszem, legutóbb abban egyeztünk meg, hogy a nyári szünet előtt feltétlenül találkozunk kell, hogy megbeszéljük – nem is tudom, hányadszor – a doktori témádat, meg a Globalizáció című előadás-sorozat folytatását.

Mínthogy az Elágazásban nincs értelme a volt, van, lesz szavaknak, tudjuk mi történt/történik/fog történni ezen a találkozón, úgy, ahogyan egy sereg más mindent is tudunk. Elvileg mindent tudunk, de mivel lehetőségünk van memóriánk szelektív feltöltésére, illetve zárolására, van, amire szándékosan nem emlékszünk. Eleve nem töltünk fel egy csomó másfajta tudást sem – agyonunatkoznánk magunkat. Kíváncsi csak arra lehetsz, amit nem tudsz. Márpedig mi mindketten rendkívül kíváncsi manuskok vagyunk, te kivételesen.

Szóval egyetértünk abban, hogy 2007 óta sok minden változott a zsákvilágban, s a te gondolkodásodban is. Mindig is gyenge lábakon állt ez a

¹ Ezt valamelyik jó kis sci-fiből oroztam el, talán Raymond Feist egyik könyvéből. Bocsánat, és köszönet a szerzőnek. Emlékeim szerint (nincs időm pontosan utánanézni) nála az Elágazás olyan volt, mint egy vadnyugati szalon, söntéssel és sok-sok szobával, amelyekből különböző világegyetemekbe lehet menni. Ugyanakkor a kiválasztott vándorok pihenőhelyként is szolgált.

nemzetközi legitimitásügy mint doktori disszertációs téma, ezt mindketten tudtuk, de a mi Földünkön, amelyben elkezdtük a projektet, a 2008-as pénzügyi krach jelentősen átírta a játékszabályokat. Jobb helyeken ilyesmi természetesen elképzelhetetlen, az intergalaktikus kormány nem engedélyezi azt a fajta hihetetlenül primitív és erkölcstelen gyakorlatot, ami az említett krízishez vezetett. A fosztogatást banki tevékenység ürügyén, magyarul; nem én mondom, Paul Krugman írta a minap a New York Timesban. Szóval, sima szélhámosság, amit elkereszteltek egyesek globalizált kockázatnak meg mit tudom én még minek, hogy jobban eladható legyen. Tudom, tudom: drága volt a szívednek, a hallgatók itták a szavaidat 2007-ben, amikor a kockázattársadalomról beszéltél nekik. Már előre röhögök a markomba, hogy ezt hogyan fogod kimagyarázni a jövő félév során. Talán a kurzus címét is meg kellene változtatni, a globalizáció szó erősen kompromittálódott. Persze, persze hogy rád bízom. Kívágtad te már magad ócskább helyzetekből is.

De ha már felvállaltad ezt a legitimitás témát, meg is fogod írni, barátom. Úgyhogy, öreg, az elejétől kell nekifutni újra a dolognak. Kár, hogy az alternatív világok tapasztalatait nem veheted bele, senki nem értené, miről beszélsz. A helybeliek egyes híresztelései szerint a mi Földünk bolygózárat 2060-ban fogják feloldani. Sir Isaac tudott erről valamit, de gondosan titkolta, csak néhány évtizede derült ki, miben mesterkedett. Szóval vissza a Földre, pontosabban az azzal párhuzamos világba, amely csak egyes részletekben különbözik, például abban, hogy te ott fizikai valódban lehetsz jelen, én meg nem. Ezért is vagyunk az Elágazásban.

A jövő heti találkozónk után huszonnégy hónappal eldől, hogy pártod kétharmados többséget szerez-e vagy sem a 2010-es parlamenti választásokon. Tudjuk, megszerzi. Ne mondd, hogy nem örülsz! Hiszen annyi energiád van ebben a dologban, még ha nem is látványosan és névvel vállaltan. Vissza kell menned a Külügybe, ez kétségtelen. Jó, jó, nincs sok kedved hozzá. Mindig ezt mondtad, ha olyan kihívással találkoztlál, amihez semmi kedved nem volt, aztán mégis nagy energiával láttál neki. Az tény, s ezt már néhányszor megbeszéltük, hogy a nemzetpolitikában sok újat már nem lehet mondani. Meg hogy rá kellene hagyni azokra a tehetséges fiatalokra az ügyek vitelét, akik erre alkalmasak, meg hajlandók is. Mi meg ülünk le a fa alá, vagy csak nézzük az égboltot, tétlenül. Miközben zsákvilágunk gallyra megy. Nem túl felemelő gondolat, de tökéletesen kompatibilis Arisztotelész „tanításával” a jó életről. Visszatérve, ne

mondd nekem, hogy ha Németh Zsolt hív, nem mész. Tanítani lehet mellette, persze sokkal idő- és energiaigényesebb.

Morogtál mindig, hogy ilyen meg olyan a politika. Valóban, erős gyomor kell hozzá, neked meg a zsákvilágban éppen hogy gyenge, beteges gyomrod volt. Most végre láthatod, ha ez megnyugtat, hogy nem messze innen, az angyalok városában sincs ez nagyon másképpen. Mit mondtál? Láttad megint bemenni Hénochot (ki tudja hány milliomodszorra), hogy felszólaljon az egy újabb világban felbukkant disszidens felvigyázó csoport védelmében? Hiába. Tudjuk: a Főnök oda fog csapni. Neki valamiért megadatott, hogy legalább a Földre visszatérjen, és elmesélje, mit látott. És? Azt vontad le, hogy az emberek borzongva olvassák „könyvét”, mint a Piroska és a farkast, de egy betűt nem tanulnak belőle. Sohase kezdj angyallal, amíg az anyagi testedben vagy – nem tudhatod, kivel állsz szemben s mit válthatsz ki. Erre nem tudok mit mondani.

Azt is számtalanszor megbeszéltük, de úgy tűnik, nem elégszer, hogy akármilyen szánalmas is a politika, sajnos nem lehet meglenni nélküle. Te, a régi görögök tudtak valamit, amit a legtöbb humanoid ott lent később elfelejtett. Csak sejtik, mi lehetett ez a tudás, amit azok a szinte már gyermeten szertelen, élethabzsoló, ugyanakkor rendkívül kíméletlen emberek cselesen úgy dugtak el, hogy közszemlére állították, közbeszédet csináltak belőle. Azt mondod, hogy Nietzsche került ehhez a legközelebb, amikor az *Adalékban* valahogy úgy fogalmazott, hogy az istenek nem szeretik a determinizmust, de rettenetesen élvezik nézni, ahogyan az emberek próbálnak kikecmeregni abból a csávából, amiben hagyták őket, amikor kivonultak a Földről. Jó a hasonlat, ma már jobban látjuk, mire is gondolt ez az önmagával eltelt ember. Beindítja a gyerek a legújabb civilizációépítő stratégiai szoftvert, aztán csak néha nyúl bele, esetleg tömegpusztító fegyverekkel. Hannah Arendt írta valahol, hívtad fel egyszer a figyelmemet, hogy az ember a nukleáris energiával a földön nem létező, csak a kozmoszban található erőket szabadított fel, súlyosan károsítva ezzel más helyeken a téridő szövetét. Ezt már mások mondják, de van benne valami. A gond az, hogy nemcsak a görögök istenei mentek el.

Ebben az univerzumban, az Elágazásban, amelyben most vagyunk, mindent tudunk/tudhatunk, de egy dolog mégsem lehetséges. Istentől kérdezhetünk, de választ soha nem fogunk kapni. A kérdésben a válasz, a válaszban a kérdés. Szóval, pajtás, hogy is állunk ebben a helyzetben a legitimitással? Te régóta fenntartod, hogy mivel az ember erkölcsi lény, képes saját és mások cselekedetei legitimitásának megítélésére. De mihez

képest? A saját, emberi etikáihoz? Hát nem úgy van az, kérdezem sunyin, hogy csak az a kötelesség érvényes, amit magam számára írok elő? Egyetértünk, súlyos dolgok ezek, az ember vagy megtörten feladja, jobb esetben megunja, vagy, ha nagyon beleéli magát, már fiatalon politikusnak áll, abban a hitben, hogy mindent előlről lehet kezdeni. Nem lehet. Akkor már tényleg inkább Arisztotelész – akárhány rabszolgát is feltételez?

Így diskuráltunk, amikor egyszer csak éreztem, hogy fáradni kezdek. Mondtam is neked, hogy elvonulnék.

* * *

Ekkor Csaba hangja megkeményedett, de a hamiskás mosoly nem tűnt el a szája sarkából, s ezt mondta:

Térj vissza ember, pillangóid közé, nyomorúságos vackodra aludni, azaz élni. Majd előbb-utóbb véglegesen felébredsz te is, s akkor majd innen folytatjuk.

A SZERKESZTŐK JEGYZETE

E könyv törzsrésze Lőrincz Csaba egybegyűjtött írásait – cikkeit, tanulmányait, előadásszövegeit, fordításait, a vele készült interjúkat, illetve az általa készített egyetlen beszélgetést – tartalmazza, beleértve azokat is, amelyeknek nem egyedüli alkotója volt. Többségük a szerző életében nyomtatásban is megjelent, de van olyan is, amit hagyatékában, s van, amit kéziratgyűjteményben találtunk meg. Ez utóbbiak egy része az interneten is elérhető (volt). A megjelent írások egybegyűjtéséhez igyekeztünk minden olyan lap és folyóirat számításba jöhető évfolyamait átnézni, amelyekről tudtuk vagy gyanítottuk, hogy publikált bennük. Az interneten a szerző megjelölése nélkül szereplő, vele összefüggésbe hozható dolgozatokból csak azokat vettük át, amelyekről minden kétséget kizáróan kiderült, hogy tőle származnak. A nyomtatásban megjelent vagy az interneten lévő, nevével nem jelölt, de személyéhez köthető, például helyettes államtitkári korszakából származó hivatalos dokumentumok korábbi változatai részben közös munkák eredményei, gondolatmenetük és érvelésmódjuk kialakítását több szakemberrel történt megbeszélés előzte meg. Ezek közül azokat vettük fel a könyvbe, amelyeknek a végső változatát barátai, munkatársai emlékezete szerint bizonyosan ő öntötte formába.

A *Következetes külkapcsolatok – Magyarország külkapcsolati stratégiája* című dokumentumot, amelyen a szerzők neve nem szerepelt, Lőrincz Csaba munkatársai, Csontos Enikő és Németh Zsolt, a dokumentum társszerkesztői azonosították.

Az írásokat – témájuktól és műfajuktól függetlenül – négy, alkotói korszak szerint tagolt ciklusban, általában időrendben közöljük. Ehhez főként az első megjelenés adott támpontot, de volt, ahol a közlésnél föl volt tüntetve a megírás – a megjelentetésnél jóval korábbi – időpontja. A kéziratokon egy kivételével szerepel a megírás ideje, egy esetben külső jegyekből próbáltunk következtetni rá. A ciklusokon belüli időrendet csak ott nem tartottuk be, ahol a kronológia szerint két, rokon témájú írás közé egy más tárgyú szöveg ékelődött volna be. Azt, hogy tematikusan hogyan kapcsolódtak egymáshoz, hogyan nőttek ki egymásból egyes írások, az időrendi besorolás egyébként jól mutatja. Egyes szövegek között vannak átfedések, ezt minden esetben a szövegkörnyezet magyarázza.

Az első ciklusba azokat a dokumentumokat soroltuk be, amelyeket Lőrincz Csaba még Romániában írt. A második az 1987-től 1997-ig – egy-kettő kivételével már a demokratikus korszakban, de ellenzékben – írt szövegeket tartalmazza. A harmadik ciklusban az első Orbán-kormány korszakában, vagy azt közvetlenül megelőzően született írások vannak, ez a ciklus a legrövidebb, nyilván annak következtében, hogy a szerző vezető diplomataként hivatalos dokumentumok előkészítésében és formába öntésében vett részt. Az utolsó ciklus az újabb ellenzéki korszak produktumaiból áll.

Az időrendi tagolásból kiemeltük a kedvezménytörvénynek a Lőrincz Csaba nevéhez fűződő tervezetét, amelyet a törvény szövegével együtt, magyarázó tanulmány kíséretében külön ciklusba soroltunk. A dokumentumokat a román belbiztonság Lőrincz Csabával kapcsolatos jelentéseiből és egyéb szövegeiből készült válogatás egészíti ki. A szekuritációs anyagnak csak egy töredékéhez tudtunk hozzáférni, s ennek legszemléletesebb darabjai szerepelnek itt. Az ezeket bevezető tanulmány szintén a kötet számára készült.

Tudunk olyan szövegekről, amelyekről vélhető, hogy Lőrincz Csabától származnak, de szerzőségére semmilyen konkrét bizonyítékunk nincs (például a Budapest Analyses több közleménye). Ez egyben azt is jelenti, hogy életműve feltárásának folyamatát nem tekinthetjük lezártnak. A legalitás és legitimitás problémájáról tervezett doktori disszertációjának esetleg elkészült részletei eddigi ismereteink szerint nem maradtak fenn. E munka kiindulópontjához és fő szempontjaihoz azonban sok adalékot talál az olvasó az itt közreadott tanulmányokban.

A nyomtatásban megjelent írások jelentékeny hányadának több változata is van. Megjelen(het)tek magyarországi és külföldi orgánumokban, és sok közülük bekerült a *Nemzetpolitika* '88–'98 főcímű könyvbe is. A különböző szövegváltozatokat összevetettük. Véglegesnek általában az ebben a kötetben megjelent (másodszor is szerkesztett) változatot fogadtuk el, de minthogy ott is találtunk példákat a szövegromlásra, előfordult, hogy az eredeti közlés alapján kellett rekonstruálnunk a szerző szándékát. A kéziratos írásokban talált s olykor a megjelent változatokban is föllelhető apróbb nyelvi pontatlanságokat oly módon javítottuk, hogy ne érintsük Lőrincz Csabának sem a gondolatmenetét, sem a fogalomhasználatát. Ott, ahol e javítások nem voltak mechanikusan elvégezhetőek, szögletes zárójelbe betoldva egészítettük ki a szövegeket. Szögletes zárójelben egyébként csak a mi toldásaink maradtak, leszámítva azokat az eseteket,

ahol a szerző így jelölte, ha egy általa citált passzust csonkán idézett. Az ettől eltérő esetekre lábjegyzetben utaltunk. A főszövegben lábjegyzetként a szerző jegyzetei találhatóak, továbbá a pontos megértéshez általunk nélkülözhetetlennek tartott, s csillaggal jelölt szerkesztői megjegyzések. Egy-egy esetben a szerző jegyzeteihez is tettünk kiegészítéseket, természetesen szintén szögletes zárójelben. Magától értetődően javítottuk a gépelési és a nyomdahibákat, a szükséges és lehetséges mértékig egységesítettük a kiemeléseket és a bibliográfiai hivatkozásokat, a rövidítéseket föloldottuk, s az egész szöveget az érvényes helyesírás szerint gondoztuk, a szerző írásmódjának lehetőség szerinti tiszteletben tartásával.

A könyv végén bibliográfiai jegyzetben adtuk meg az egyes írások korábbi megjelenésének adatait, az eredeti közlést bevezető esetleges szerkesztői megjegyzéseket, s ha az írás szélesebb körű polémia része volt, az ahhoz kapcsolódó, azt megelőző vagy követő egyéb írások adatait is. A könyvészeti jegyzetben rövidítve közöltük a sokszor szereplő *Nemzetpolitika* '88–'98 címet. E kiadvány pontos adatai: Lőrincz Csaba–Németh Zsolt–Orbán Viktor–Rockenbauer Zoltán: *Nemzetpolitika* '88–'98. *Tanulmányok, publicisztikák, beszédek, interjúk*. [Pro Minoritate Alapítvány] Budapest, 1998.

* * *

A kötet további részeiben Lőrincz Csabával kapcsolatos dokumentumok, életútjáról készített interjúk, illetve a halála után megjelent nekrológok, emlékszövegek szerepelnek.

Köszönetet mondunk azoknak, akik munkánkat megkönnyítették. Különösen sokat segített Bárdi Nándor több kézirat megszerzésével és azonosításával, továbbá Váli Júlia az egyes orgánumban megjelent szövegváltozatok föl kutatásában. Köszönjük továbbá Balázs Imre József, Ilia Mihály, Isaszegi Edit, Kántor Lajos, Kocur László, Lovas Kati, Löffler Anna, Pataky István, Riskó György, Szarka László, Tárnok Mária, Tóth István, Tóth Károly, Végh László, Zelei Péter és Zentai Katalin segítségét.

A kiadvány megjelentetésében természetesen szerepe volt a kiadó, a szerkesztők és szerzők azon szándékának, hogy barátunk emlékét továbbörökítsük. Indoka azonban írásainak érvényessége. Kiadásukat egy fontos eszmetörténeti korszak dokumentálásának szükségessége is igazolja.

Az itt olvasható érvek és gondolatmenetek 2010 áprilisától a gyakorlati politika szempontjából is újra időszerűvé váltak. Lőrincz Csaba a közigazgatásban és a magyar diplomáciában már nem képviselheti nemzetpolitikai koncepcióját. Ez az utókorra marad.

Budapest, 2010. június 1.

Filep Tamás Gusztáv

Úr részére

*A Kisebbségéért – Pro Minoritate Alapítvány
Lőrincz Csaba emlékének megőrzése és ápolása céljából alapította a
Lőrincz Csaba Díjat, amely tudósok, szakértők, írók, újságírók kiemelkedő
külpolitikai, nemzetpolitikai tevékenységét jutalmazza.
A díjátadásra minden év június 19-én, a Kedvezménytörvény parlamenti
elfogadásának napján kerül sor.*

*Lőrincz Csaba (1959–2008) Sepsiszentgyörgyön született és Budapesten halt meg.
A nyolcvanas évek emigrációs hullámával települt át Magyarországra, a Limes
Körben folytatott erdélyi ellenzéki tevékenységét követően.
A Magyar Köztársaság Külügyminisztériumának államtitkáráként,
az Országgyűlés Külügyi és Határon Túli Magyarok Bizottságának
főtanácsadójaként, húsz éven át a Fidesz szakértőjeként, egyetemi oktatóként és
publicistaként meghatározó módon formálta a
Magyar Köztársaság külkapcsolatait és nemzetpolitikáját.*

*Tárnok Mária
az Alapító nevében*

*Hémeli Eszli
a Díjazó Bizottság nevében*

Budapest, 2009. június 19.

BIBLIOGRÁFIAI JEGYZETEK

Pethő Sándor: Értékkel és mértékkel.
Morálfilozófiai jegyzet egy életmű keletkezéstörténetéhez
E kötetben jelenik meg először.

1980–1986

Margó

Utunk, 1980. 17. szám, [8.] p.

Langyos tavaszi este. A Visszhang és előadása

Igazság, 1980. május 24., [3.] p. (Fellegvár [ifjúsági oldal] 72.)

Karl R. Popper: Prognózis és prófécia a társadalomtudományokban

Echinox, 1980. 8–9–10. szám, 27.; 29. p.; 11–12. szám, 17. p. Lőrincz Csaba fordítása. Az első közlemény *Prognózis és prófécia a társadalomtudományban* címmel jelent meg. A szerkesztőség megjegyzése: „A konstruktív dialógus jegyében közöljük ezt a tanulmányt, mert meggyőződésünk szerint annak mindenkori előfeltétele a különböző álláspontok helyes ismerete.

Popper nézetének kimerítő bírálatát adja Maurice Cornforth, akinek könyvéből következő számunkban közlünk részletet.” Lásd Maurice Cornforth: *A hosszútávú előrejelzésekről*. Fordította: Sós Vilmos. Echinox, 1980, 11–12. szám, 17. p.

Fáziseltolódás

Echinox 1981. 1–2–3. szám, 30. p.

Tanulmány

Echinox 1981. 1–2–3. szám, 30. p.

Halott papírhegyek maradnak mögöttem

Echinox, 1981. 8–9. szám, 19. p.

Egy ismeretelméleti problémától a morális kérdésfeltevésig
 Nomosz, 1990. 1. szám, 39–[44.] p. Szentgyörgyi Lőrinc írói névvel
 közölve. A tanulmány keltezése: 1986.

Részlet a Limes Kör 1986. november 10-i vitájából
Transzcendens remény. A Limes Kör dokumentumai 1985–1989. Össze-
 állította és a jegyzeteket készítette: Molnár Gusztáv. Pallas-Akadémia
 Könyvkiadó, Csíkszereda 2004 (Bibliotheca Transsylvanica 32.),
 230–231. p. (<http://epa.niif.hu/00200/00266/00004/c000062.html>)

1987–1997

Böhm Károly — szövegolvasás Hajós József rendezésében
 Harmadkor, 6. szám, 1987. 125–131. p.

Egy új folyóirat elé
 Nomosz, 1990. 1. szám, 3–[4.] p. A Nomosz a Bibó István Szak-
 kollégium elméleti folyóirataként indult, de nem érte meg második
 számát. Szerkesztőként Bíró Gáspár és Szentgyörgyi Lőrinc – azaz
 Lőrincz Csaba – volt föltüntetve benne. Az első szám beköszöntő
 cikkét „A szerkesztők” jegyezték. Pethő Sándor szíves közléséből tud-
 juk, hogy a szöveg Lőrincz Csaba munkája.

Ludwig Wittgenstein: Előadás az etikáról
 Nomosz, 1990. 1. szám, 45–51. p.
 Lőrincz Csaba fordítása, Szentgyörgyi Lőrinc írói névvel közölve.

A határokon túli magyarok
 Társszerző: Németh Zsolt
 Európai Utas, 1990. 1. szám, 43–44. p.; Nemzetpolitika '88–'98,
 128–132. p. A folyóiratbeli közlés alcíme: Részlet a Fidesz külpolitikai
 koncepciójából.

Egy liberális alternatíva a Közép- és Kelet-Európa-politikában
 Fidesz Press, 1991. 2. szám, 24–27. p. Eredetileg előadásként hang-
 zott el a Dunaszerdahelyen 1991. január 11–13-án megtartott Libe-
 ralizmus és kollektív jogok című konferencián.

Liberalizmus és kollektív jogok

Konferencia Dunaszerdahelyen, 1991. január 11–13.

Regio, 1991. 1. szám, 201. p.

Interjú Lőrincz Csabával, a kisebbségi csoport román referensével

Fidesz Press, 1991. 4. szám, 19. p. Az interjút Bárány Anzelm készítette.

Liberális külpolitika Közép-Kelet-Európában

Kritikai észrevételek Pethő Sándor Tények és preferenciák című írásához Kelet-Európai Figyelő. „F” sorozat: Külpolitika. A Dunatáj Intézet kiadványa. 1991. 1. szám, 189–196. p.; Nemzetpolitika '88–'98, 143–147. p.

A nemzeti kisebbségi kérdés sajátosságai Közép- és Kelet-Európában

Pro Minoritate, 1991. 2–3. szám, 18–19. p. Az eredeti közlést a következő szöveg vezette be: „Az alapvető emberi jogok biztosítása a kisebbség tagjai számára nem jelent elegendő védelmet sem a kisebbségi egyén, sem a kisebbségi csoport számára. Ugyanis a kisebbségi csoporthoz tartozót nem mint egyént éri jogsértés, hanem mint egy csoport tagját. A kisebbségi csoport értékeinek megsemmisítési szándéka, a kisebbség mint közösség jogainak el nem ismerése minden konkrét helyzetben a kisebbség tagjai alapvető emberi jogának megsértéseként jelenik meg. Az egyéni kisebbségi jogok mellett ezéért szükség van kollektív kisebbségi jogokra is.”

Észrevételek a Liberális Internacionálé luzerni kongresszusának kisebbségi vonatkozású előkészítő anyagaihoz.

Társszerző: Németh Zsolt.

Fidesz Press, 1991. 13. szám, 12–13. p.; Pro Minoritate, 1991. 2–3. szám, 20–22. p.; Nemzetpolitika, '88–'98, 26–31. p. Folyóiratközlésbeli címváltozat: Észrevételek a Liberális Internacionálé kongresszusának kisebbségi vonatkozású előkészítő anyagaihoz. A kötetbeli végleges változatban nem szerepelnek a két folyóiratközlést bevezető alábbi szövegrészek:

„Az LI [Liberális Internacionálé] kongresszust tart 1990. szeptember 6–7-én Luzernben (Svájc). Mint az elmúlt két évben, idén is meghívták a Fideszt és elküldték az előkészítő anyagokat.

Az LI működésének s így kongresszusainak is egyik meghatározó sajátossága, hogy szellemi műhely kíván lenni a tagpártok számára. Ez a magyarázata annak, hogy minden évben meghatározott politikafilozófiai, ideológiai kérdést az adott kongresszus fő témájává tesznek. Így például két éve a liberalizmus és a szociális kérdések kapcsolata, tavaly a környezetvédelem volt a fő téma, míg idén a nemzeti kisebbségek kérdése kerül a középpontba. Természetesen a kongresszus elé kerül 10-12 olyan állásfoglalás-tervezet is, amelynek egy-egy tagszervezet valamilyen okból jelentőséget tulajdonít, például Közel-Kelet, Latin-Amerika vagy Jugoszlávia vonatkozásában.

A fő téma tárgyában a hosszas kongresszusi vita rendszerint két dokumentumra (illetve a hozzájuk beadott módosító indítványokra) támaszkodik, egyrészt a Témajelentésre, amelyet a Témabizottság felkérésére idén Hugo Bütler, az LI Végrehajtó Bizottságának tagja, a *Süddeutsche Zeitung* főszerkesztője készített. Másrészt a Téma Határozati Javaslatra, amelyet a Témabizottság tagpártokkal való többfordulós egyeztetés után készített el. Tudtommal tavasszal Berlinben és kora nyáron Zürichben zajlott le két, pártközi egyeztető tárgyalás a nemzeti kisebbségek kérdésében, amelyekre tapogatózásunk ellenére Magyarországról csak az SZDSZ volt hivatalos. (Az SZDSZ-t ezen a kongresszuson veszik fel az LI Megfigyelő Tagjainak sorába.) A kongresszus szavazással fogadja el mind a két dokumentumot, amely az LI általános működési elvének megfelelően nem bír semmilyen kötelezettséggel a pártokra nézve, csupán ajánlás azok számára.

Az 1990-es espooi (Finnország) kongresszuson meghatározott ideai fő téma kiválasztásakor a közép- és kelet-európai változások, illetve a látványosan talpra szökő nacionalizmusok irányították a nemzeti kisebbségek kérdésére a szervezők figyelmét. Természetesen a liberalizmus, illetve a Nyugat számára régi adósság a nemzeti kisebbségek iránti elméleti és gyakorlati viszonyulás megfogalmazása.

Talán nem szükséges elemezni, miért lenne fontos, hogy az LI kisebbségi álláspontja jó legyen. A Fidesz számára sem mindegy, hogy pont [akkor], amikor esetleg megteszi az első lépéseket az LI-be történő belépés irányába, akkor az LI milyen álláspontot alakít ki ebben a kérdésben.

Az alábbi megjegyzéseket abban a reményben fogalmazzuk meg, hogy – habár a luzerni kongresszuson a meghívottaknak kijáró, s rendszerint a kongresszus befejező aktusaként elhangzó köszöntőn

kívül mást nem valószínű, hogy mondhatunk – látunk lehetőséget álláspontunk érvényesítésére. Megjegyzéseinket el lehet küldeni a Témabizottságnak, illetve azon tagjainak, akiket jobban ismerünk (például Hugo Bütler, Urs Shoetll, Ralph Dahrendorf stb.).

Általános megjegyzések

A fő téma tárgyában kidolgozott mindkét dokumentum (Téma-jelentés, Határozati Javaslat) szellemisége és értékvilága is alapvetően jónak mondható. Legnagyobb gondunk velük, hogy az eredeti szándékoktól eltérően Közép- és Kelet-Európa kérdését – talán szándékosan is – kikerülik, továbbá, hogy mind az elemzés, mind a javaslatok túlságosan elvontak, s nem vállalják a különféle intézményi megoldások megfogalmazását. Így például a nem túl sikeres genfi Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet kisebbségi szakértői konferenciájának záródokumentuma mind az elvek, mind a konkrét határozati javaslatok terén messzebb megy (liberálisabb), mint az LI Határozati Javaslat Tervezete. Annál is meglepőbb ez, ha tudjuk, hogy a két szervezet mozgásteret és nemzetközi jelentősége össze sem hasonlítható. De ezzel együtt fontos, hogy az anyagok nem rosszak, s javíthatók.”

A kurd kérdés Törökországban

Limes. Közép- és kelet-európai figyelő, 1992. 2. szám, 29–30. p.

A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok alanyairól

Pro Minoritate, 1992. 10–11. szám, 34–35. p.

Nemzet, kisebbség Közép- és Kelet-Európában

Témajelentés a Fidesz IV. Kongresszusának

Társszerző: Németh Zsolt

Pro Minoritate, 1992. 1–2. szám, 4–6. p.; Létünk, 1992. 4–5. szám, 255–263. p.; Nemzetpolitika '88–'98, 154–163. p. Első változata „Tervezet” megjelöléssel: Fidesz Press, 1992. 1. szám, 32–35. p.

Nemzeti önrendelkezés, kisebbségi önrendelkezés

Az Értelmiség '92 Nyári Egyetemen (Szeged, 1992. július 30.) elhangzott előadás átdolgozott szövege. Juss, 1992. 3. szám, 151–156. p.;

Korunk, 1993. 2. szám, 34–38. p.; Pro Minoritate, 1993. 1–2. szám, 31–34. p.; Nemzetpolitika '88–'98, 32–39. p.

A józanság limesei

Társszerző: Németh Zsolt

Beszélő, 1992. 21. szám, 31–32. p.; Nemzetpolitika '88–'98, 164–168. p.

A Beszélő szerkesztőségének megjegyzése: „Molnár Gusztáv, Cs. Gyimesi Éva, Vajna János és Sonja Licht írásai nyomán vita bontakozott ki a Beszélő és a Magyar Hírlap hasábjain Európa és az európaiság hatáiról. A disputa a magyar külpolitika stratégiai kérdéseit érinti. Négy héttel ezelőtt Láng László cikkét, valamint Cs. Gyimesi Éva és Molnár Gusztáv rádiós beszélgetésének részleteit, 16. számunkban Pomogáts Béla írását, a 17.-ben Szabó Miklós hozzászólását, a 18.-ban Molnár Gusztáv választát, a 19.-ben pedig Gergely András történész hozzászólását adtuk közre. A múlt héten Lázár István és Bretter Zoltán kapcsolódott be a vitába. E számunkban Németh Zsolt és Lőrincz Csaba írása a politikai álmok értékéről és veszélyeiről szól.”

Tudnivalók a környező országokba látogató fideszeseknek

Fidesz Press, 1993. 2. szám, 10–11. p.

Néhány megjegyzés a magyarországi kisebbségi törvény margójára

Pro Minoritate, 1993. 6. szám, 3–5. p.

A mértéktartás perspektívája

A Liberális társadalmak születnek című illyefalvi konferencia anyaga elé

Pro Minoritate, 1993. 7–8. szám, 3–4. p. Eredeti cím: A józan mértéktartás perspektívája.

Az MSZP utódpárti külpolitikája

Társszerző: Németh Zsolt

Népszabadság, 1994. április 8., 21. p.; Nemzetpolitika '88–'98, 191–195. p. A Népszabadság-beli első közlés alatt Kovács László országgyűlési képviselőnek, az MSZP külügyi szóvivőjének válaszcikke olvasható.

Politikai reform és demokratikus intézmények a közép- és kelet-európai társadalmakban

Nap, 1994. 15. szám, 3. p.

Az alapszerződések dilemmái

Orient Expressz, 1994. 43–45. szám, 6–7. p.; Pro Minoritate, 1994. 3. szám, 16–19. p.; Nemzetpolitika, '88–'98, 69–74. p.

A periféria átmeneti győzelme Párizsban

Válasz Molnár Gusztávnak

Nemzetpolitika '88–'98, 75–78. p. Az írás keltezése: 1995.

A román–magyar viszony rendezésének feltételeiről

A Bálványosi Nyári Szabadegyetemen 1995. július 16-án megtartott előadás szövege.

Magyar Kisebbség, 1995. 2. szám, 208–211. p.; Nemzetpolitika '88–'98, 196–200. p.

A romániai magyar közösség politikai programja és a program megvalósítására irányuló koncepciói 1989 után

Nemzetpolitika '88–'98, 53–60. p.; első változata: Pro Minoritate, 1995. 3–4. szám, 4–7. p.

Félfordulat a regionális és kisebbségpolitikában

A magyar regionális és kisebbségpolitika koncepciójának kritikája

Korunk, 1995. 8. szám, 95–105. p.

A meghasonlottság külpolitikája

Társszerzők: Németh Zsolt, Rockenbauer Zoltán

Magyar Szemle, 1995. 11. szám, [1148]–1154. p.; Nemzetpolitika '88–'98, 206–214. p.

„Demokratikus biztonság” és a román–magyar viszony

Pro Minoritate, 1996. 1. szám, 9–12. p.; Nemzetpolitika '88–'98, 201–205. p.

Jacob Heilbrunn–Michael Lind: A harmadik amerikai birodalom, balkáni határokkal?

Pro Minoritate, 1996. 1. szám, 13–15. p. Lőrincz Csaba fordítása az International Herald Tribune 1996. január 4-i száma alapján. Az eredeti magyar közlemény a fordító nevét nem tüntette föl.

„Nem biztos, hogy elkövetkezik egy kedvezőbb időszak, ezért kell megtenni mindent annak érdekében, hogy az alapszerződés előírásait mindkét fél teljesítse”

Interjú Mirosław Kusýval

Pro Minoritate, 1996. 3. szám, 90–94. p. Az interjút Lőrincz Csaba készítette.

Kihasztnalatlan külpolitikai mozgástér

Magyar Hírlap, 1996. november 4., 7. p., Nemzetpolitika '88–'98, 232–235. p.

Sodródó magyar külpolitika

Magyar Hírlap, 1997. december 10., 7. p.; Nemzetpolitika '88–'98, 260–263. p.

1998–2002

Előszó [a Nemzetpolitika '88–'98 című könyvhöz]

Társszerzők: Németh Zsolt, Orbán Viktor, Rockenbauer Zoltán
Nemzetpolitika '88–'98, 17–19. p.

Erdély a magasan?

Megjegyzések Molnár Gusztáv *Az erdélyi kérdés* című tanulmányához

Magyar Kisebbség, 1998. 2. szám, 326–338. p. A tanulmány kéziratának keltezése: 1998. február. A vita anyaga: Molnár Gusztáv: *Az erdélyi kérdés*. Magyar Kisebbség, 1997. 3–4. szám, 208–232. p.; András Péter: *Hozzászólás Molnár Gusztáv vitaindítójához*. Magyar Kisebbség, 1981. 1. szám, 3–7. p.; Gabriel Andreescu: *Az „erdélyi kérdéstől” az „európai kérdésig”*. Uo., 8–17. p.; Bakk Miklós: *Románia és Közép-Európa – két kiegyezés*. Uo., 18–33. p.; Bíró Béla: *Inkompatibilitás vagy csupán másság?* Uo., 34–37. p.; Borbély Imre: *Az erdélyi kérdés magyar*

szempontból. Uo., 38–48. p.; Fábíán Ernő: *Észrevételek az erdélyi kérdésről*. Uo., 49–55. p.; Lengyel László: *Az európai civilizáció és határai*. Uo., 56–69. p.; Antonela Capelle-Pogăcean: *Észrevételek Molnár Gusztáv Az erdélyi kérdés című tanulmánya kapcsán*. Uo., 70–75. p.; Szilágyi Zsolt: *Megkapaszkodni egy elképzelt Közép-Európában*. Uo., 76–81. p.; Takács Ferenc: *Mérsékelt magyar optimizmus a XX. sz. végén*. Uo. 82–92. p.; Tóth Sándor: *Néhány román paradoxonról*. (Szélgjegyzetek Molnár Gusztáv tanulmányához.) Uo. 93–101. p. Az 1998. 2. számban, Lőrincz Csaba tanulmánya után olvasható Tánzos Vilmos írása: *Kettős hatalmi szerkezet a Székelyföldön* (339–362. p.), amely szintén a vitához kapcsolódik. Molnár Gusztáv az 1999. 2–3. számban tér vissza témájához: *Még egyszer az erdélyi kérdésről* (293–315. p.).

A szerződéses nemzet felé

Megérett az idő a státustörvény kidolgozására

Krónika, 1999. december. 27., [1]–2. p. Az interjút készítette: Eszterházi Virág.

Aktivizálódik a régióban a magyar külpolitika

A szerepvállalás hozzájárul a térség stabilitásához

Magyar Nemzet, 2000. június 16., 1.; 9. p. Az interjút készítette: Stier Gábor.

Partneri viszony Moszkvával

Magyar Nemzet, 2001. január 12. 8. p. Az interjút készítette Stier Gábor.

Globalizációs hatások és külpolitikai kihívások

A nemzetközi bünszervezetek egyre nagyobb mértékben használják ki az információs és pénzügyi hálózatokat

Magyar Nemzet, 2001. szeptember 13., 6. p.

Nemzeti érdekek érvényesítése Magyarország csatlakozása során az euroatlanti államok közösségéhez

A státustörvény. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika. Szerkesztette: Kántor Zoltán. Teleki László Alapítvány, Budapest 2002, 185–206. p.

Magyarország délkelet-európai külkapcsolati stratégiája

Pro Minoritate, 2008/Nyár, [40]–60. p. A kézirat keltezése: 2002. március.

2003–2008

Javaslat a magyarországi jobboldal és a magyarországi magyar zsidóság viszonyának alakítására, külpolitikai egyetértésre alapozva

Kézirat. Keltezése: 2003. július 14.

A Kárpát-medencei migráció

Az Áldás, népesség – Sorskérdés a Kárpát-medencében című, 2004. október 1-jén és 2-án Nagyváradon és Félix-fürdőn rendezett konferencián elhangzott előadás (<http://www.szpma.hu/node/84>).

Az előadásnak fennmaradt egy kézirat, némileg eltérő szövegváltozata 2004 novemberéből.

A képviselők és szenátorok jogállása a román parlamentben

A képviselők jogállása. 2. rész. Szerkesztette: Soltész István. Parlamenti módszertani iroda, Budapest 2004, 357–370. p.

Nemzeti integrációs politika

Kézirat, keltezése: 2005. december 13. Jakabffy Elemér Alapítvány Kortörténeti Gyűjteménye, Kolozsvár, K 858

Hidegháborús maradványok

Magyar Hírlap, 2006. szeptember 4., 15. p. A cikk része egy, a Magyar Hírlapban folyt sajtóvitának, amelyben még a következő cikkek jelentek meg: Paul Lendvai: *Esélyek és csapdák a külpolitikában*. 2006. augusztus 1., 13. p.; Jeszenszky Géza: *Magyarország mozgástere*. 2006. augusztus 3., 17. p.; Meszerics Tamás: *A stratégiakészítés stratégiája*. 2006. augusztus 8., 17. p.; George Friedman: *Magyar remények*. 2006. augusztus 14., 15. p.; Krómer István: *Nemzeti érdek a világhatalmi térben*. 2006. augusztus 19., 17. p.; Molnár Gusztáv: *Szuverenisták és integracionisták*. 2006. augusztus 22., 17. p.; Tálás Péter: *Szakítani az elit-külpolitizálással*. 2006. augusztus 24., 17. p.; Adrian Severin: *Feltételezések és előítéletek*. 2006. szeptember 7., 17. p. (románból fordított)

ta: Neumann Ottó); Tamás Pál: *Külpolitikai portörítés*. 2006. szeptember 12., 17. p.; Kiss J. László: *A külpolitika „társadalmasodása”*. 2006. szeptember 18., 15. p.

A demokrácia feszültségei – legalitás és legitimitás

Pro Minoritate 2008/Nyár, [61]–64. p. A kézirat keltezése: 2006. október.

Válaszutak Erdélyben

Magyar Hírlap, 2007. február 20., 17. p.

Koszovói tojástánc

Magyar Hírlap, 2007. január 31., 13. p.

Koszovó és a nyugat-balkáni stabilitás

Kommentár, 2007. 5. szám, 102–106. p.

Multipolaritás kérdőjelekkel

Magyar Hírlap, 2007. június 29., 13. p.

Következetes külkapcsolatok

Magyarország külkapcsolati stratégiája

Társszerkesztők: Németh Zsolt, Csontos Enikő

Fidesz – Magyar Polgári Szövetség, h. n., é. n. [Budapest, 2008]

(Szakpolitikai füzetek 1.), 38 p.

Kísérlet Fábíán Ernő különös gondolkodásának megfejtésére

A kézirat keltezetlen, talán a Fábíán Ernő hetvenedik születésnapján, 2004. november elején rendezett ünnepségen hangzott el, vagy kellett volna elhangzania.

A kormányzat mint vállalat

Kézirat, Szentgyörgyi Lőrinc írói névvel. Jakabffy Elemér Alapítvány Kortörténeti Gyűjteménye, Kolozsvár, K 1091

Szomszédsági politikánk

Kézirat, keltezése: 2007. május 31. Jakabffy Elemér Alapítvány Kortörténeti Gyűjteménye, Kolozsvár, K 777

A magyar nemzetpolitika változásai

Kézirat. Jakabffy Elemér Alapítvány Kortörténeti Gyűjteménye, Kolozsvár, K 873

Dokumentumok

A szomszédos államokban élő magyarokat megillető egyes kedvezményekről szóló törvény koncepciója

Pro Minoritate 2008/Nyár, [32]–39. p. Szövegváltozata megjelent A Külügyminisztérium Stratégiai Tervezési Főosztálya és a HTMH előterjesztése, 2000. június alcímmel: A státustörvény. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika. Szerkesztette: Kántor Zoltán. Teleki László Alapítvány, Budapest 2002, 31–37. p. Bővebb változata a Határon Túli Magyarok Hivatala honlapján: http://www.hhrf.org/htmh/?menuid=0401&news013_id=1025

A Pro Minoritatéban közölt változat az egyetlen, ahol a szerző, Lőrincz Csaba meg van nevezve.

2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról

A törvényt az Országgyűlés a 2001. június 19-ei ülésnapján fogadta el.

Kántor Zoltán: A státustörvény módosítása

E kötetben jelenik meg először.

Lőrincz Csaba és a Szekuritáte

Bevezette, válogatta és fordította: Borsi-Kálmán Béla.

E kötetben jelenik meg először.

Szemelvények Lőrincz Csaba megfigyelési és vizsgálati anyagából: DOSAR Nr 43, privind pe (6) LÖRINCZ [sic!] CSABA, Cota SRI, FI 19435.; Cota CNSAS. I 236640.

Lőrincz Csaba, a béke embere

Zelei Miklós beszélgetései Lőrincz Csaba életéről Lőrincz Béláné Keresztes Máriával, Lőrincz Tiborral, Frankl Klárával, Csuday Balázssal, Klein Andrással, Németh Zsolttal.

E kötetben jelennek meg először.

Szakály Sándor: A lövész és a kiképzés

E kötetben jelenik meg először.

In memoriam Lőrincz Csaba

Bába Iván: Lőrincz Csabára emlékezve

Budapest Analyses, 188. számú hírlevél, 2008. március 27., 1. p.; Pro Minoritate, 2008/Nyár, [30]–31. p.

Balog Zoltán: [Búcsúztató]

Pro Minoritate, 2008/Nyár, [8]–11. p. Eredetileg elhangzott 2008. március 25-én a Hold utcai református templomban tartott búcsúztatón.

Benkő Levente: Lőrincz Csabától búcsúzunk

Pro Minoritate, 2008/Nyár, [6]–7. p. Szövegváltozata jelentéktelen eltérésekkel és Bozótharcos szerzői névvel: http://mandiner.blog.hu/2008/03/20/lorincz_csabato_l_bucsuzunk

Bíró Gáspár: Lőrincz Csaba halálára

Magyar Nemzet, 2008. március 21., 9. p.; Pro Minoritate, 2008/Nyár, [4]–5. p.

Borsi-Kálmán Béla: Búcsú a „szürke eminenciástól”. Lőrincz Csaba (1959–2008) emlékére

Pro Minoritate, 2008/Nyár, [12]–14. p. Rövidebb változata: Heti Válasz, 2008. 13. szám, 65. p. Eredetileg elhangzott 2008. március 25-én a Hold utcai református templomban tartott búcsúztatón.

Ferencz Csaba: Búcsú Lőrincz Csabától

Háromszék, 2008. március 29., 2. p.

Kovács István: A Lélek gyümölcse

Pro Minoritate, 2008/Nyár, [19]–24. p. Eredetileg elhangzott 2008. március 29-én a sepsiszentgyörgyi közös temetőben.

Németh Zsolt: „A ti életek el van rejtve a Krisztussal együtt Istenben”
 Pro Minoritate, 2008/Nyár, [15]–18. p. Eredetileg elhangzott 2008.
 március 25-én, a Hold utcai református templomban tartott búcsú-
 tatón.

Szálinger Balázs: A haragom élteti
 E kötetben jelenik meg először.

Toró T. Tibor: In memoriam Lőrincz Csaba 1959–2008
 Krónika, 2008. március 28–30., 2. p.; Pro Minoritate 2008/Nyár,
 [25.] p.

Tóth István: Lőrincz Csaba halálára
 Kárpátalja, 2008. március 28., 2. p.; Pro Minoritate 2008/Nyár,
 [26]–27. p.

Várady Tibor: Feljegyzés Lőrincz Csabáról
 Pro Minoritate, 2008/Nyár, [28]–29. p.

Bíró Gáspár: Verőfényes tisztáson pillangókkal beszélgetek
 E kötetben jelenik meg először.

Az illusztrációkról

A könyvben szereplő dokumentumok és képek egy részét a Lőrincz család bocsátotta rendelkezésünkre. A dachauai foglyok hazatérését szervező magyar fogolybizottság tíz tagját ábrázoló kép Sessner felvétele, készült Dachauban, a tábor felszabadulása után, 1945. június 15-én; dr. Frankl Klára tulajdona. A sepsiszentgyörgyi közös temetőben Lőrincz Csaba sírjáról Zelei Péter készítette a fotókat. Számos képpel gazdagították a könyvet Lőrincz Csaba barátai, munkatársai és a Kisebbségért – Pro Minoritate Alapítvány.

Lőrincz Csaba Díj

Alapítva

2009

TARTALOM

Pethő Sándor: Értékkel és mértékkel
Morálfilozófiai jegyzet egy életmű keletkezéstörténetéhez 5

1980–1986

Margó 29

Langyos tavaszi este. A Visszhang és előadása 31

Karl R. Popper: Prognózis és prófécia a társadalomtudományokban 32

Fáziseltolódás 47

Tanulmány 48

Halott papírhegyek maradnak mögöttem 49

Egy ismeretelméleti problémától a morális kérdésfeltevésig 52

Részlet a Limes Kör 1986. november 10-i vitájából 59

1987–1997

Böhm Károly – szövegolvasás Hajós József rendezésében 65

Egy új folyóirat elé 70

Ludwig Wittgenstein: Előadás az etikáról 72

A határokon túli magyarok (*Társszerző: Németh Zsolt*) 81

Egy liberális alternatíva a Közép- és Kelet-Európa-politikában	86
Liberalizmus és kollektív jogok. Konferencia Dunaszerdahelyen, 1991. január 11–13.	91
Interjú Lőrincz Csabával, a kisebbségi csoport román referensével (Készítette: Bárány Anzelm)	92
Liberalis külpolitika Közép-Kelet-Európában. Kritikai észrevételek Pethő Sándor Tények és preferenciák című írásához	95
A nemzeti kisebbségi kérdés sajátosságai Közép- és Kelet-Európában	101
Észrevételek a Liberális Internacionálé luzerni kongresszusának kisebbségi vonatkozású előkészítő anyagaihoz (Társszerző: Németh Zsolt) ...	106
A kurd kérdés Törökországban	111
A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok alanyairól	116
Nemzet, kisebbség Közép- és Kelet-Európában. Témajelentés a Fidesz IV. Kongresszusának (Társszerző: Németh Zsolt)	119
Nemzeti önrendelkezés, kisebbségi önrendelkezés	129
A józanság limesei (Társszerző: Németh Zsolt)	136
Tudnivalók a környező országokba látogató fideszeseknek	141
Néhány megjegyzés a magyarországi kisebbségi törvény margójára	145
A mértéktartás perspektívája. A Liberális társadalmak születnek című illyefalvi konferencia anyaga elé	150
Az MSZP utódpartí politikája (Társszerző: Németh Zsolt)	153
Politikai reform és demokratikus intézmények a közép- és kelet-európai társadalmakban	158

Az alapszerződések dilemmái	161
A periféria átmeneti győzelme Párizsban. Válasz Molnár Gusztávnak	167
A román–magyar viszony rendezésének feltételeiről	171
A romániai magyar közösség politikai programja és a program megvalósítására irányuló koncepciói 1989 után	175
Félfordulat a regionális és kisebbségpolitikában. A magyar regionális és kisebbségpolitika koncepciójának kritikája	184
A meghasonlottság külpolitikája (<i>Társszerzők: Németh Zsolt, Rockenbauer Zoltán</i>)	203
„Demokratikus biztonság” és a román–magyar viszony	212
Jacob Heilbrunn–Michael Lind: A harmadik amerikai birodalom, balkáni határokkal?	217
„Nem biztos, hogy elkövetkezik egy kedvezőbb időszak, ezért kell megtenni mindent annak érdekében, hogy az alapszerződés előírásait mindkét fél teljesítse.” Interjú Miroslav Kusýval	221
Kihasználatlan külpolitikai mozgástér	228
Sodródó magyar külpolitika	232
1998–2002	
Előszó [a <i>Nemzetpolitika '88–'98</i> című könyvhöz] (<i>Társszerzők: Németh Zsolt, Orbán Viktor, Rockenbauer Zoltán</i>)	239
Erdély a magasban? Megjegyzések Molnár Gusztáv Az erdélyi kérdés című tanulmányához	242

A szerződéses nemzet felé. Megérett az idő a státustörvény kidolgozására (Az interjút készítette: Eszterházi Virág)	257
Aktivizálódik a régióban a magyar külpolitika. A szerepvállalás hozzájárul a térség stabilitásához (Az interjút készítette: Stier Gábor)	265
Partneri viszony Moszkvával (Az interjút készítette: Stier Gábor)	269
Globalizációs hatások és külpolitikai kihívások. A nemzetközi bünszervezetek egyre nagyobb mértékben használják ki az információs és pénzügyi hálózatokat	272
Nemzeti érdekek érvényesítése Magyarország csatlakozása során az euro-atlanti államok közösségéhez	275
Magyarország délkelet-európai külkapcsolati stratégiája	304

2003–2008

Javaslat a magyarországi jobboldal és a magyarországi magyar zsidóság viszonyának alakítására, külpolitikai egyetértésre alapozva	331
A Kárpát-medencei migráció	335
A képviselők és szenátorok jogállása a román parlamentben	342
Nemzeti integrációs politika	358
Hidegháborús maradványok	375
A demokrácia feszültségei – legalitás és legitimitás	378
Válaszutak Erdélyben	383
Koszovói tojástánc	387

Koszovó és a nyugat-balkáni stabilitás	390
Multipolaritás kérdőjelekkel	396
Következetes külkapcsolatok. Magyarország külkapcsolati stratégiája (Társszerkesztők: Németh Zsolt, Csontos Enikő)	400
Kísérlet Fábíán Ernő különös gondolkodásának megfejtésére	428
A kormányzat mint vállalat	432
Szomszédsági politikánk	442
A magyar nemzetpolitika változásai	449

Dokumentumok

A szomszédos államokban élő magyarokat megillető egyes kedvezményekről szóló törvény koncepciója	457
2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról	466
Kántor Zoltán: A státustörvény módosítása	484
Lőrincz Csaba és a Szekuritáte (Bevezette, válogatta és fordította: Borsi-Kálmán Béla)	498
Lőrincz Csaba, a béke embere (Zelei Miklós beszélgetései)	
[Bevezetés]	533
Lőrincz Béláné Keresztes Mária	536

Lőrincz Tibor	576
Frankl Klára	606
Csuday Balázs	616
Klein András	636
Németh Zsolt	657
A lövész és a kiképzés (<i>Szakály Sándor</i>)	677

In memoriam Lőrincz Csaba

Bába Iván	683
Balog Zoltán	685
Benkő Levente	691
Bíró Gáspár	693
Borsi-Kálmán Béla	695
Ferencz Csaba	699
Kovács István	702
Németh Zsolt	709
Szálinger Balázs	714
Toró T. Tibor	717

Tóth István	719
Várady Tibor	721
Bíró Gáspár: Verőfényes tisztáson pillangókkal beszélgetek	725
A szerkesztők jegyzete	731
Bibliográfiai jegyzetek	737

Lőrincz Csaba

A mérték

Első kiadás

Kiadta: Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány, Méry Ratio Kiadó, 2010

Felelős kiadó:

a Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány kuratóriumi elnöke
és Méry Gábor

Szerkesztette: Borsi-Kálmán Béla, Filep Tamás Gusztáv, Zelei Miklós

Borítóterv: Fodor Tamás

Tördelés: Syrena Bt.

Korrektor: Domina Katalin

Nyomda: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

ISBN 978-80-89286-35-5